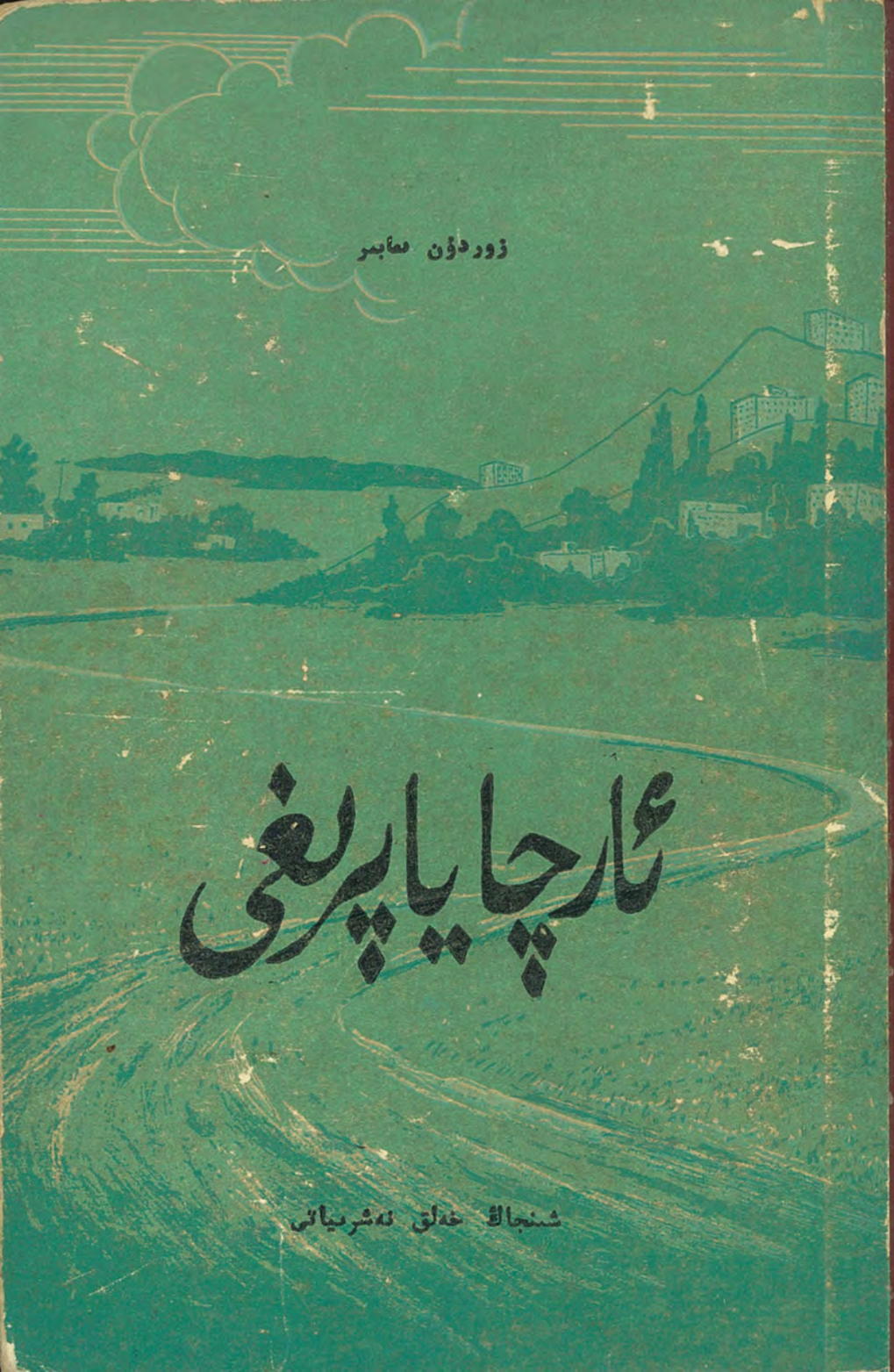

زوردۇن مەمبەر

ئارچا يا پريغى

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

ئارچا يا پريغى

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: جالالدىن بەھرام

统一书号: M10098 · 837

定　　价: (平) 0.95元 (精) 1.80元

زوردۇن سابىر

ئارچا يا پرىغى

(پوۋېستلار)

Abdulcelil TURAN
Yenidoğan Mh. 41. Sk. No: 7
Daire: 4 Zeytinburnu - İST.

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

مەسئۇل مۇھەررىرى: ئەخەت ھاشىم

TURAN KİTAPLIĞI

مؤندەرىجە

خەيرلىك ئىش..... 1
سۆبھى..... 105
ئارچا ياپرىغى..... 205
ۋاپادارلىق..... 305

خەيرلەك ئىش

ئىدىقۇت چالمىسى

1

ھەمدۇل بوۋاي ئوغلىنىڭ دەرۋازىسىنى قاتتىق جالاقلاتتى. ئۇنىڭ غەزەپتىن زۇۋانى تۇتۇلغان، لەۋلىرى كۆكىرىپ، چىشلىرى كىرىشىپ قالغان ئىدى. دەرۋازا شۇنچىلىك قاتتىق جالاقلىدىكى ئوغلىنىڭ ھويلىسىدىكى بودىلىۋاتقان قويلىرى پىشقىرىپ، ئىشەك لىرىمۇ ھاڭراشتى، لېكىن ئۆيدىن ئادەمزات ئۇنى ئاڭلانمىدى. بوۋاي قولىدىكى پارقىراق ھاسا بىلەن چايقىنا ئۆينىڭ كوچا تەرەپتىكى كىچىككىنە دەرىزىسىنى ئۇردى، ئەينەك سۇنۇپ ئۆينىڭ ئىچىگە چۈشكەندىن كېيىنلا ھويلىنىڭ قوش قاناتلىق ئىشىگىدە ئادەم پەيدا بولدى:

— چوڭ ئاتامۇ، نىمە بولىلا تاڭ سەھەردە؟

— ھۇ، قارا پاتقاق! ھۇ، ئەسكى يوتقان بۆرگىلىرى، سەھەرمىش تېخى! باشقا خەقنىڭ بالىلىرى ھويلا - ئارامنى سۈپۈرۈپ، كوچىلارغا سۇ چېچىپ بولۇپ ئىشىغا ماڭغىلى نەكەم، ۋۇي بىساپا لەقۋالار!

بوۋاي ھويلىغا كىرىپ ھەممىنى تىللىدى - دە، نەۋرىسىنىڭ تېقىمىغا ھاسا بىلەن بىرنى ئۇردى. بوۋىسىنىڭ سەپرا مىجەزىگە كۆنۈك نەۋرە ھاسىنى ئىككى قولى بىلەن تۇتۇۋېلىپ يالۋۇردى:

— جېنىم چوڭ ئاتا، ئەمدى ئۇرمىسىلا، كېچىچە تۇزۇك ئۇخلىيالمىدۇق...

ـــ نىمىگە؟ يەنە شۇ رۇسۇل دەلتىنىڭ غەلۋىسىمۇ، نىمە دېگەن تۆگسىمگەن مېھمان، ئاخىرى يوق ئويۇن بۇ! ھەي، رۇسۇل دېگەن ئۆلۈك ئىشەك، ئويناۋاتقىنىڭغا ئوتتۇز يىل بولدى، سەن بالا ئەمەس، ئەللىكنىڭ قارىسىنى ئالغان ئادەمسەن، يەنە نىمە تۆگسىگەن ئويۇن بۇ، قوي سويغان ئوخشىمامدۇ تېخى، بۇ بايە ۋەچچە! بۇ قويلارنى نەشىكەشلەر يىسۇن دەپ بوداپتىمىز ـ دە؟ ۋۇي بەگگى، ۋۇي ئىمانسىز دەلتە! ئۇ قايسى ئۆيدە دالىسىپ ياتىدۇ زادى؟!

ـــ لەمدە... ـــ نەۋرىسى پەس ئاۋازدا ئېيتىپ بەردى.

ـــ ۋۇي سېنىڭ دۆلىتىڭ قۇرۇسۇن، سۇلايمان گاڭ بولۇپ كەتسەڭمۇ ئىگەكسىم!...

بوۋاي ئايلانما پەلەمپەي بىلەن ئىككىنچى قەۋەتكە چىقماقچى بولۇۋىدى، شۇ چاغدا پەلەمپەي يېنىدىكى كۆك ئىشىك ئېچىلىپ، كىمىر ئۆيدىن مۇلايىم كېلىنى چىقىپ كەلدى ۋە قېينىاتىسىغا ئېگىلىپ سالام بەردى.

يىگىرمە نەچچە يىلدىن بېرى ھەر كۈنى سەھەردە ئالاھىدە ئېگىلىپ سالام بېرىپ كېلىۋاتقان كۆيۈمچان، سەۋرىلىك كېلىنىنىڭ ھۆرمىتىنى قىلماي، سالىمىنى ئېلىك ئالماي بولاتتىمۇ؟ بوۋاي پەلەمپەيدىن پۈتىنى تارتتى:

ـــ ۋەئەلەيكۈم ئەسسالام، ئوبدان تۇردىلىمۇ بالام! ھە، قايىسىنى سويدۇڭلار؟

كېلىنىنى كۆرۈپ بوۋاينىڭ ئاچچىغى پەسەيدى، ئۇ كېلىنى بىلەن مۇڭدىشىشنى ياخشى كۆرەتتى. مانا ھازىرمۇ كېلىنىنىڭ سالىمى بىلەن ئۇنىڭ ئاپپاق قاشلىرى ئاستىدىكى ياشاڭغىراپ قالغان كۆزلىرى كۈلۈمسىرەپ، كۆيۈپ قارايغان، قىزغۇچ يۈزىدىكى قويۇق قورۇقلىرى تارالغاندەك بولدى.

ـــ كەلسىلارا، قىزدل توخلىنى سويۇۋىدۇق، ئېغىز تېگىپ باقسىلا ئاتا!...

كېلىن ئىككى قولىنى كەڭ ئېچىپ، سەل ئېگىلىۋىدىرەك ئۆيگە تەكلىپ قىلىدى. بوۋاي كەم سۆز، ئىشچان، مۇلايىم، ئاقكۆڭۈل كېلىنىنىڭ چاچتەك ئىنچىكە قورۇقلار چۈشكەن، باھار ئاپتىۋىدا ئۆڭگەن بولسىمۇ ئۆز نەپسىلىگىنى يوقاتمىغان چىرايىغا قارىدى ـ دە، تېخى چىشلىرى چۈشۈپ بولمىغان ئاغزىنى تامشىپ قويۇپ كۈلۈمسىرىدى:

ـــ شورپا ئېلىپ قويدىلىمۇ؟

ـــ كەچ پىشتى، سىلىنى ئويغىتىپ ئاۋارە قىلمايلى دىدۇق...

ـــ ھىم... ھەي رۇسۇل، سېنىڭ بۇزدى ـ چاچتىغا ئامراقلىغىڭ! قىزدل توخلا تېخى سەمرىيىتتى ئەمەسمۇ، قانچىلىك يۇزلۈك مېھمانكەن ئۇ بىر نېمىلەر؟

ـــ ئاغىنىلىرىكەن...

ـــ ھە، قانچە خىل تاماق ئەتكۈزدى؟

ـــ كېچىچە ئۇخلاتمىدى ئانامنى! ـــ دىدى كىچىك نەۋرىسى گەپكە ئارىلىشىپ، ـــ مانتا ئەت دەيدۇ، مانتىنى پىشۇرۇپ ئەكەلسە بىر تائىلا يەپ قويۇپ، لەغمەن ئەت دەيدۇ، لەغمەنىنى پىشۇرۇپ ئەكەلسە تېخى بىر چوكا ئىلا ـ ئىلمايلا چۆچۈرەڭ تەييارمۇ دەيدۇ. ئانام ئۇنىڭ مەسلىرىگە ئىشلەپلا تۈگىشىپ كېتىدىغان ئوخشىمىدۇ چوڭ ئاتا!...

ـــ ھەي سەيدۇل، ماڭ ئىشەكلىرىڭگە سامان بەر!

ئايال ئوغلىنى بۇيرۇۋىدى، بوۋاي نەۋرىسىگە قاراپ:

ـــ ھارۋاڭنى قېتىپ تۇڭنى قاچىلا، سۇ تولدۇرغاچ تۇرغىن، مەن ھازىرلا ئاۋۇ رۇسۇل دەلتىنى ھەيدەپ چىقىمەن! ـــ دىدى.

كېلىنى زەرىپىخانىنىڭ دەردى كۆپ، ھال ئېيتىدىغان ئادىمى يوق، مۇنۇ ئاچچىغى چۈس قېيناتقىسىغا ئېيتاي دېسە يەنە شۇ يىگىرمە يەتتە يىللىق ھەمرىيىنى ئايايدۇ، ئاۋادا بوۋاي رۇسۇلنىڭ ئايالىغا سېلىۋاتقان زۇلمىنىڭ ئوندىن بىرىنى بېلىپ قالىدىغان بولسا ئوغلىغا كۆرگۈلۈكسىنى كۆرسىتىدۇ. رۇسۇلنىڭ قىرىق ـ ئەللىك مىڭ يۈەندەك پۇلى، يۈرۈشۈۋاتقان ئوقتى، مۇنۇ ھەشەمەتلىك ئىككى

قەۋەت جاي، يېگىت بولۇپ قالغان ئۇچ ئوغلى بىلەن بويىغا يەتكەن ئىككى قىزى، ئۇنىڭ ئۇچۇن ھەر قانداق سورۇندا ياقا يىرتىشقا تەييار تۇرىدىغان ئاغىنىلىرى بار، قىسقىسى ھەچنىمە ۋە ھەچكىم ئۇنىڭغا ئارا بولالمايدۇ. شۇنىڭ ئۇچۇن زەرىپىخان دەرت بىلەن قەرىپ - تۇگىشىپ كەتسىمۇ ئاتىسىغا دەرت ئېيتمايدۇ.

— ئالسلارا ئاتا! — دېدى كېلىن تەخسىدە سېمىز گۆش ئەكىلىپ ئاتىسىنىڭ ئالدىغا قويۇپ، — شورپىسىمۇ ئىسسىپ قالدى، تۇگۈپ قويغان بەنىشىمۇ بار.

ھەمدۇل بوۋاي كېلىنىنىڭ بۇ مېھرىۋانلىق بىلەن ئېيتقان سۆزىدىن كېچىچە تارتقان جەۋرىسىنى چۈشەندى. ئاخشام كەچ ئۇلار ئېتىزدىن بىللە قايتىشقان، زەرىپىخان بالىلىرى بىلەن يۇگۈرۈپ يۇرۇپ يېرىم مو يەرگە پەمىدۇر كۆچۈرگەن، ھېرىپ - ئېچىپ كەلگەن كېلىن كېچىچە ئۇخلىماي رۇسۇلنىڭ نەشكەشلىرى ئۇچۇن نەچچە خىل غىزا تەييارلىغان. بوۋاينىڭ ئوغلىغا ئاچچىغى كەلدى.

— قۇرسىغىم جىقلا تۇرىدىغۇ! — ئۇ تەخسىنى ئىتتەردى، — بىر قۇرساق گۆش يەۋالدىم، كەچ كىرگىچىلا ئۇسسىغىدەكمەن ئەمدى. رۇسۇل دېگەن...

— تەرەپبالالا مېھمان بېسىۋالدى، ئۆيدە يىسلەكتىن باشقا كۆكتاتمۇ يوقكەن، ئالدىراشچىلىقتا كىلىتنى يوقتىپ قويۇپ ئامبارغىمۇ كىرەلمىدۇق، بولمىسا گۆشمۇ يوق ئەمەستى. توخلا بۇرۇن سويۇلۇپ كەتتى...

— بىزنىڭكىدە گۆش بار ئەمەسمىدى، — دېدى ھەمدۇل بوۋاي كېلىنىنىڭ گەپنى رۇسۇلدىن قاچۇرۇپ باشقا ياققا ئەكىتىۋاتقىنىنى پەملەپ، — ئارىلىقتا غادىرسكۇم بولدى، ئاڭلىدىم، چقاي دېدىم، نامار قازا بولمىسۇن دەپ چقالمىدىم. نامازدىن كېيىن مۇڭغىيىپ بىر دەم ئولتۇردۇم. ئۇخلاپ قاپتىمەن، بولمىسا ئۇلارنىڭ ئۆيگە تىقىلۇۋېلىپ مالىمان قىلىشىغا يول قويمايتتىم. ھە،

رۇسۇلنى ئويغاتماملا، قىلىدىغان ئىش چاچىتىن تولا تۇرسا يەنە نىمە ئۇيقۇ، بۇگۈن يېڭىچە ئۇچىنچى ئايغا ئون سەككىز، پەمىدۇر تىكىدىغان، پەمىدۇر كۆچلەيدىغان ئىش، بىر يۇز يىگىرمە تۆشۈك ئويغاندا ھەر تۆشۈككە ئەللىك تالدىن تەك قويساق شۇ چاغدا ئالتە مىڭ تال تەك كۆچىتىنى تىكىپ بولالايمىز. ئەچقىدىغان قىغچۇ تېخى! دەرۋازا ئالدىدا سېپىپ ياتىدۇ. قىغنى ئۆلچىدىم، ئۇزۇنىسى سەككىز يېرىم، توغرىسى ئۇچ، ئىگىزلىگى بىر مېتىر كەلدى. ئىككى يۈز ئۇلاق چىقىدىغان ئوخشايدۇ، ھارۋىغا ئۇچ ئۇلاقتىن باسسا...

ــ چوڭ ئاتا، تۆكىنى توشقۇزۇپ، ھارۋىنى ئىشىك ئالدىغا توختىتىپ قويدۇم! ــ ئەتىۋالىق نەۋرىسى سەيدۇل ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى. بوۋاي نەۋرىسگە يېڭى ئىش بۇيرۇدى:

ــ ماڭ يۇگۇر، ئاۋۇ بايۋەچچە، ئاغچىلارنىڭ ھەممىسىنى ئويغات، زەرىپىخاندىن باشقا ھەممىسىنى ئېتىزغا ھەيدەپ چىقمەن. ئون يەتتە مو يەرنىڭ ھەر موسىغا ئەللىك تەڭگىدىن دۈيگە پۇل تۆلەيدىغان گەپ، ئاۋۇ بىر يۈز سەكسەن ئالتە تۇپ تەكنىمۇ بىزگە بىكارغا بەرگىنى يوق. بىر مو يەردىن مىڭ تەڭگە، بىر تۇپ تەكتىن ئىككى يۈز جىگدىن ھۆل ئۇزۇم ئالالىساڭ ئۇ چاغدا سەن ئۆزەڭنى دېخان دېسەڭ قاملىشىدۇ، ئاتام رەھمىتى بىر يۈز يىگىرمە ئۇچ يېشىدا دۇنيادىن ئۆتتى. ئون ئۇچ يېشىدا ئېتىز ئىشىغا چىققان ئىكەن، بىر يۈز ئون يىل ئۆمرى ئېتىزدا ئۆتتى. تۇرپاندا ئون ئاي ئېتىزدا يۈرىدىغان گەپ، ئون ئاينىڭ ھەر كۈنى ئون ئىككى ــ ئون تۆت سائەت ئىشلىدى دېسەك ۋاي ــ ۋۇي... بىر يۈز ئون يىل قانچە سائەت بولىدۇ؟ ھساپلىغىنا سەيدۇل! بىلىپ قوي، بوۋاڭ كۈنىگە ئون ئىككى سائەتتىن ئىشلەپ بىر يۈز ئون يىل ئۆمرىنى ئېتىزدا ئۆتكەزگەن. بىزچۇ، ئاۋۇ رۇسۇل دېگەن خام تېرىچۇ؟ كۈنىگە ئىككى سائەت ئىشلەشكە چىدىسايدۇ، سەيدۇل بالام سەن ئۇنى دورىما، توپىدىن قاچما، دۇنيادىكى ئەڭ پاكىز

نەرسە توپا. هەممىلا نىمە توپىنى خارلايدۇ، دەسسەيدۇ، تۆكۈ-رىدۇ... هەممىنى قىلىدۇ، توپىنى خارلىغانلار ئۆزى خار. ئاتام رەمىتى توپىغا ئىشلىگىنى ئۈچۈن بىر يۈز يىگىرمە ئۈچ يىل ئۆمۈر كۆردى، پاكىز، ساغلام پېتى دۇنيادىن ئۆتتى، ئاتامدىكى پاكىز-لىك، سەممىي سادىقلىق نەدىن كەلگەن؟ توپىدىن كەلگەن، نە-مىشقا دىسەڭ توپا ساختىلىقنى كۆتەرمەيدۇ، توپىغا ئىشلىگەن دېخان شۇنىڭ ئۈچۈن راست گەپ قىلىدۇ، ئادەم ئالدىمايدۇ، بىلىپ قوي سەيدۇل: يەر دېخاننىڭ جېنى، بايلىغى، ئۇنىڭ يەر-دىن باشقا يېقىن دوستى بولماسلىغى كېرەك. دەرەخقە يوپۇرماق كېرەك، ئادەمگە ئەخلاق، دېخاننىڭ ئەخلاقىمۇ توپىدىن كېلىدۇ بالام!

بوۋاينىڭ دائىم ئېيتىدىغان بۇ گەپلىرى كېلىنى بىلەن كىچىك نەۋرىسى سەيدۇلغا ھەر قېتىم يېڭى بىر كىتاپ سۆزدەك تەسىر قىلاتتى، مانا ھازىرمۇ ئۇلار بوۋاينىڭ گەپلىرىنى ئىخلاس بىلەن ئاڭلىدى. كېلىن ئورنىدىن تۇرۇپ كېمىر ئۆينىڭ تېمىدىكى قو-زۇقتا ئېسىقلىق تۇرغان، تېگى قارا، گۈلى ھالرەڭ دوپىنى قولىغا ئالدى ـ دە، بوۋايغا سۆندى:

ـــ دوپپىلىرىنى يەڭگۈشلەيدىغان ۋاق بولدى ئاتا، چوڭ نەۋرىلىرى سەلىمەنىڭ قول ئىشى، قېنى كىيىپ باقسلا!

ـــ سەلىمەمۇ چوڭ ئانىسىنى دوردى، لېكىن ئەپەندىچىلىك قىلغىنى بولمىدى، ئېيتىڭلار، ئەپەندىچىلىگىنى قويۇپ ئېتىزدا ئىشلىسۇن!

قېرىلارمۇ باللاردەك گول بولىدۇ. ھەمدۇل بوۋاي ئالتە قىرلىق يېڭى دوپپىنى كىيىپ خۇددى كىچىك بالىدەك خوشال بولدى ـ دە، كېلىنىگە:

ـــ ھىلىقى دۇي بىلەن تۇزگەن توختام قەغەز قېنى، ھىلىقى ھۆل سېتىپ بېرىش بىلەن قۇرۇق سېتىپ بېرىشنى ئوقۇپ بېرىڭا، مۆلچەرلەپ باقايلى، قانچىلىك ئاشۇرالايمىزكى، يۈگۈر سەيدۇل،

چوڭ ئۆيگە چىقىپ يەنە بىر ھارۇنىمۇ قوش.

سەيدۇل ھارۇا قېتىشقا، كېلىنى تۆمۈر رىشاتكىلىرى ھاۋا رەڭ سىرلانغان ئەگىمە پەلەمپەي بىلەن ئىككىنچى قەۋەتكە چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ھەمدۇل بوۋاي ھويلىغا چىقىپ ھەيۋەتلىك ئۆيلەرگە زوق بىلەن يەنە سىنچىلاپ قارىدى: ھويلا كەڭ ـ ئازادە ئىدى. كېسەك بىلەن ئۆرە بولغان چاقماق تاملارنىڭ كەينىدىكى باغدا توقسەن ئالتە تۈپ تەك تەكشى بىخ ئۇرۇپ پاكىز تۈپىدا سونايلىپ يېتىپتۇ. كۈن پېتىش تەرەپتىكى چوڭ ئۆي بىلەن مۇنۇ ھەيۋەتلىك ئۆينىڭ باغ پاسىلىدا بويى ئون تۆت كۆزلۈك، ئېنى سەككىز كۆزلۈك چۈنچە خۇددى بىر شياۋدۇينىڭ چۈنچىسىدەك ھەيۋەت بىلەن قەد كۆتىرىپ تۇرۇپتۇ. بوۋاي كۆزلىرىنى قىسىپ چۈنچىنىڭ ئالدى تەرىپىدىكى كۆزنەكلىرىنى يەنە بىر قېتىم ساناپ چىقتى ــ تۆت يۈز قىرىق سەككىز كۆز. پاھ قانداق كارامەت ـ ھە! بوۋاي ئىنچىكە پولات تۇرۇبىلاردىن قىلىنغان ئىگىز باراڭغا، ئاندىن كېيىن كەينىگە قايرىلىپ ئىككى قەۋەتلىك ئۆيگە قارىدى: ھارۇا ۋە كىچىك ماشىنا كىرەلىگۈدەك كېمىرلىق كوچا ئىشىگى، ئىشىكنىڭ ئىككى يېنىدا ئىشىكلىرى ھاۋا رەڭ سىرلانغان ئاستىنقى قەۋەت ئۆيلەر، بۇ ئۆيلەر جەمئى ئالتە ئېغىزلىق. بوۋاي بىلدۇ، بۇ ئۆيلەرنىڭ ئىچى گىلەملەر، سىم كارۋاتلار بىلەن تولغان. ئۈستۈنكى قەۋەتنىڭ ئوتتۇرىسى كەڭ، ئازادە پىشايۋان ـ لەمپە، لەمپىگە قارىغان ئۆچ ئىشىك، ئىككى ياندىكىسى چاقمان، ياخشى ياسالغان ھوجرا، ئۇدۇلدىكىسى رۇسۇلنىڭ مېھمان كۈتىدىغان چوڭ ئىككى ئېغىز ئۆيى. ئۇ ئۆيدە سەككىز گەزلىك ئىسىل گىلەملەر بار. رۇسۇلنىڭ نەشكەش ئاغىنىلىرى شۇ گىلەملەر ئۈستىدە خۇددى ئىشەك توپىغا ئېغىنىغاندەك ئېغىنىشىدۇ ...

بوۋاي ساقلىنى سىپاپ قويۇپ ئۆزىچە ھىساپلىدى: شۇنچە ئىمارەت بىر ئايدا پۈتتى. ئاستىنقى قەۋەت ئۆيلەرنىڭ ئالتە ـ يەتتە مېتىرلىق كېمىرلىرى بىر كۈندە ئېگىلىپ بولدى. بىر ئۆينىڭ

ئەگمىسى ئۇچۇنلا سەككىز يۈز كىپىمك كېتىدۇ، تېمىغىچۇ؟... بوۋاي ھىساپلاپ كۆرۈۋىدى، ئاتمىش مىڭدىن جىق كىپىمك كېتىپتۇ. بۇ كىپىمكلەرنى ماشىنا ـ ھارۋىلار نەدىن توشۇپ ئەكەلدى؟ نىمىشقا بۇ ئۆيگە ھەر كۈنى يىگىرمە ـ ئوتتۇزلاپ ئادەم ئىشلىدى؟ ئۆيدىكى گىلەملەر، بودىلۇاتقان قويلار، ۋەلىسپىت، پوت ـ پوت، ئۇن ئالغۇلىرىچۇ؟ بۇ بايلىقنىڭ نەدىن كەلگەنلىگىنى بوۋاي نىمىشقا زىر ـ زەۋىرىگىچە بىلمەيدۇ؟ ناۋادا بۇ بايلىق توپىدىن كەلگەن بولسا ھالال ۋە ئەزىز بايلىق ئەگەر باشقىلارنى ئالداش ھىساۋىغا ياكى قاقتى ـ سوقتى قىلىش ھىساۋىغا كەلگەن بولسىچۇ؟...

ئويلاپ شۇ يەرگە كەلگەندە بوۋايىنىڭ يەنە غەزىۋى ئۆرلىدى ـ دە:

ــ ھاي، رۇسۇل، ئاپلا... ئىسمىڭنى نىمىشقا شۇنچە ئۇلۇغ قويغاندىمەن، تىللىسا گۇنا بولىدۇ ـ دە، ھاي توڭگۇز، ھاي ئىشەك! ــ دەپ ۋاقىرىدى. ئوغلىدىن جاۋاپ كەلمىگەندىن كېيىن بوۋاي پەلەمپەي بىلەن يۇقۇرى ئۆرلىشىگىلا كېلىن ئۇتتۇر ئۆيدىن ئالدىراپ چىقتى ـ دە، كۈلۈپ تۇرۇپ:

ــ ئاتا، مانا توختام قەغەز، ساندۇقتىن ئاران تاپتىم. بول ھەي سەلىمە، چوڭ ئاتاڭغا مۇنۇ قەغەزنى ئوقۇپ بەرگىن، ــ دىدى.

كېلىن شۇ گەپ بىلەن بوۋايىنى يەنە يانـدۇرۇپ تۆۋەنگە ئېلىپ چۈشۈپ كەتتى. يان ئۆيدىن ئون توققۇز ياشلىق چىرايلىق قىز چىقتى ـ دە، كۈلۈپ تۇرۇپ:

ــ ئەسسالام چوڭ ئاتا! ــ دىدى.

ــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام بالام، قېنى ئوقۇغىنا، بولدى، بېشىنى ئوقۇما، سانلىرىنلا ئوقۇ بالام.

ئۇلار باراڭ ئاستىدىكى كۇرسىلاردا ئولتۇرۇشتى. قىز ئوقۇدى:

ــ ئومۇمى مەھسۇلات يەتتە مىڭ ئەللىك ئالتە جىڭ، كىرىم بىر مىڭ تۆت يۈز توقسان توققۇز يۈەن يەتمىش بەش پۇڭ. سېتىش ۋەزىپىسى: ھۆل ئۇزۇم يەتتە يۈز ئاتمىش يەتتە جىڭ، قۇرۇق

ئۆزۈم توققۇز يۈز ئون جىلك.
ــ كىشىنىڭ ئۆزۈمىمۇ بۇ؟
ــ ھەئە، چوڭ ئاتا.
ــ ھە، چوڭ ئۆزۈمچۇ؟
ــ چوڭ ئۆزۈم: قۇرۇق ئۈچ يۈز يەتمىش بەش جىلك، ھۆل بىر مىڭ سەككىز يۈز جىلك.
ــ چوڭ ئۆزۈمنىڭ كۆتىرە بەرگەن مەھسۇلاتى قانچىكەن؟
ــ بەش مىڭ يەتتە يۈز سەكسەن ئىككى جىلك، چوڭ ئاتا!
ــ ھەممە ئۆزۈم قانچە جىلك بالام؟
ــ ھەممىسى، ھەممىسى... ئون ئىككى مىڭ سەككىز يۈز ئوتتۇز سەككىز جىلك بولىدىكەن چوڭ ئاتا! ــ قىز ئىنچىكە قاشلىرىنى يىمىرىپ، بۇرنىنى يېنىك تارتىپ قويدى.
ــ پۈلىچۇ؟
ــ تەكىنىڭ ئىككى يۈز يەتمىش سەككىز يۈەن، يەرنىڭ يەتتە يۈز ئون ئالتە يۈەن، ھەممىسى ـ ھەممىسى توققۇز يۈز توقسەن تۆت يۈەن...
ــ سۇ پۈلى، توك پۈلى، خىمىيە ئوغۇت،... ھەممە چىقىم، ــ دىدى بوۋاي بارماقلىرى بىلەن ھىسابلاپ كۆرۈپ، ــ ئىككى مىڭ يۈەندىن ئاشىدىكەن، ــ ئۇ بىردىنلا ئاۋازىنى كۆتىرىپ سۆزلىدى، ــ كۆكتات، كېۋەز تېرىلغان يەرلەرنىڭ بىر موسىدىن كەم بولغاندا بەش يۈز يۈەن كىرىم قىلىشنى، تەكىنىڭ ھەر تۈپىدىن ئىككى يۈز جىڭدىن ھۆل ئۆزۈم ئېلىشنى كۆزلىسەك بولىدۇ. بۇ پۈل ئەمگەك بىلەن كىرىدۇ. ئۇيقۇ بىلەن، نەشە بىلەن كىرمەيدۇ. ھەي رۇسۇل، قاچانغىچە ئۇخلايسەن، تۇر دەيمەن! تۇرپاندا توققۇز ئاي ياز بولىدۇ دەپ شۇنچە ئۇخلامسىنا، تۇرپاننىڭ كۈندۈزى باشقا يەرلەردىن ئۇزۇن بولىدۇ، دەپ لاپچىپ ياتامسىنا! مەن ساڭا سۆلايمان گاڭدەك ئاتىسى ئۈچۈن يەتتە مىڭ سەر كۆمۈش خەجلەپ توقسەن ئىككى تاتمىسى بار مۇنار تۇرغۇزغىن دەۋاتقىنىم يوق،

سېنىڭ ماموت سىجاڭىنىڭ ئۆيىگە تەڭ قىلىپ سالغان بۇ ئۆيلىرىڭ ماڭا يوپۇق بولالمايدۇ. ئۆلسەم ئىككى ماڭدام توپا ماڭا يېتىدۇ. نېمىشقا **هەممىلا** ئىشقا مېنى چاپتۇرىسەن، كاساڭغا **هاسا** تەگمىگىچە كاللاڭنى كۆتەرمەيدىغان بىر نېمە ئوخشىمامسەن!

بوۋاي قىزىرىپ چىقىۋاتقان كۈننىڭ نۇرىغا بىر قارىدى - دە، ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ پەلەمپەي بىلەن يۇقۇرىغا قاراپ ئالدىراپ ماڭدى. بۇ قېتىم كېلىن بىلەن نەۋرىلىرى ئۇنىڭغا ئارا بولالمىدى. بوۋاي ھاسىراپ ئىككىنچى قەۋەتكە چىقتى - دە، رۇسۇل ياتقان ئۆيگە كىردى.

رۇسۇل — ئۇنىڭ بىردىن - بىر ئوغلى، بۇ دۇنيادىكى بىردىن - بىر ئارزۇسى. ئۇ ساقالسىق ئىكىنى يۇقۇرىغا قارىتىپ، قورۇقلار ئارىسىدىكى كىچىك كۆزىنى چىڭ يۇمۇپ، تومۇرلىرى كۆپۈپ تۇرغان، يۈكلۈق قوللىرىنى ئىككى يېنىغا تاشلاپ، ئاغزى يېرىم ئوچۇق ھالدا ئۇخلاۋاتاتتى.

— ھوي دەھرى، ھوي توكگۈز كۆچىگى!

بوۋاي ھاسا بىلەن ئاۋال ئۇنىڭ قولىغا، ئاندىن كېيىن يانپىشىغا نوقۇدى، ئوغلى قىمىر قىلمىدى. بوۋاي رەللى بولۇپ پىشانىسىگە نوقۇدى، ئوغلى يەنە قىمىرلىمىدى، بوۋاي غەزەپكە كەلدى - دە، يوتقانىنى ئېچىۋېتىپ ئوغلىنىڭ تېقىمىغا ھاسا بىلەن ئۇرۇشقا باشلىدى. رۇسۇل تەستە كۆزىنى ئاچتى ۋە كىچىك بالىدەك ئۆمىلەپ قاچتى. بوۋاي ئۇنىڭ دۇمبىسىگە، دولىسىغا رەھىمسىزلىك بىلەن ئۇردى ۋە تىللاشقا باشلىدى:

— ۋۇي قىمارۋاز، ۋۇي ئەسكى داس، ئۇنىڭنىڭ يوغان چىقىنىغا قاراپ ئۆزەڭنى ئەر دەمسىنا، ئەرەنچە كېيىمىڭگە قاراپ ئۆزەڭنى ئەر دەمسىنا!... باغاقنىڭ بېشىغا ئىسمىڭ يېزىلغىنىغا قاراپ **ئۆزەڭنى** ئەر دەمسىنا!... ئەر دىگەندە جىگەر بولىدۇ. **هەي** لايغەزەل، مەن سېنى ئىدىقۇتنىڭ چالمىسىدەك ئەتىۋالىق، ئېرىنمەيدىغان ئەر بولارمىكىن دىسەم، داۋانچىڭنىڭ قارا توپىسى

سىدەك لاي بىر نىمە بولغىلى تۇرىدىغۇ، قوپە، ئېتىزغا ماڭە، بولمىسا مۇشۇ يەردىلا گۆرۈڭگە ماڭ، ساڭا ئىت تېرىسىدىن كېپەن تۇرغۇزاي!

رۇسۇلنى يەنە كېلىن تاياقتىن قۇتقۇزۇپ قالدى.

۴

ئۇچىنچى ئاينىڭ يېگىرمىسىدىن كېيىن تۇرپان يېزىلىرىدا بالىلار يالىڭاياق، ئايالىلار كۆينەكچان بولۇۋېلىپ تاڭ سەھەردە توپلىق، تار كوچىلارغا سۇ چېچىشىدۇ، كارىزدىن ئېقىپ چىققان سۇزۇك سۇ بويىدا ئۇلارنىڭ چىلەكلىرى بىر بىرىگە ئۇرۇلۇپ داراڭلىشىدۇ، كۈلكە ـ چاخچاقلىرى ئۇزۇلمەيدۇ. سەھەردە سۇ بويى بۇ يېزا ئۇچۇن ئاۋات جاي.

زەرىپە ئەپكىشىنى مۇرىسىگە سېلىپ سۇغا ماڭغاندا ئۆي ـ ئۆيدىن چىققان ئايالىلار ئۇنىڭغا يېقىنچىلىق بىلدۇرۇپ سالام قىلىشتى. كېچىچە ئۇخلىماي مالايەك ئىشلىگەن ئايال هازىر مۇنۇ توپلىق تار كوچىدا ئۆزىنى هەشەمەتلىك قورانىڭ خوجايىنى هىساپلاپ مەغرۇر ـ كېبرىلىپ ماڭماقتا، لېكىن ئۇ خۇلۇم ـ خوشنىلار ئالدىدا مەھەللە بويىچە ئەڭ كاتتا هىساپلانغان قورانىڭ خوجاـ يىنى ئىكەنلىگىنى نامايەن قىلىۋاتقان بولسىمۇ، ئۇيغۇسىز كۆزلىـ رىدىكى هارغىنلىق ۋە خورلىنىشىنى يوشۇرۇشقا ئىلاجسىز ئىدى. گەپنىڭ راستىنى ئېيتقاندا تەرسا ۋە سەپرا ئېرىنىڭ بىر دەم بولسىمۇ كۆزىدىن نېرى بولۇش ئۇچۇنلا هارغىنىغا قارىماي سۇغا چىققان ئىدى.

ئۇنىڭغا هۆرمەت بىلدۇرگۈچىلەر تەرەپ ـ تەرەپتىن سۆزلەپ كېتىشتى:

ــ ئەكەلسىلە زەرىپەخان ئايلا، قانچىلىك سۇ بولسىمۇ بىرگە قويۇپ بەرسىلەرا!

— زەرىپەخان ئىش - كۆش بولسا هويت دەپلا قويسلا بولماسمدى؟

— رۇسۇل بەگنى نىمگە شۇنچە ئايايلا!

— خىزمەتچى سالسلىمۇ يارىشىدۇ، نىمگە جان قينايلا!...

بۇ سۆزلەر ئۇنىڭ غۇرۇرىنى ئاشۇرۇش ئورنىغا ئوغسىنى قاينىتاتتى. چۈنكى ئۇ بارغانسېرى ئېشىۋاتقان دۆلىتى بىلەن كۆپىيىۋاتقان پۇلىدىن بىزار بولماقتا، مۇنۇ ھەشەمەتلىك كاتتا قورادىن زېرىكمەكتە ئىدى.

ئۇنىڭ ئۇچۇن يوقسۇل چاغلىرى — كۆڭۈللۈك چاغلار ئىدى. بۇندىن بىرنەچچە يىل بۇرۇن باللىرى تېخى كىچىك، رۇسۇلمۇ يۇۋاش، يۇمشاق، ئەمگەكچان دېخان ئىدى. ئۇلار ئەتىگەنلىگى دۇگلەك جوزا ئەتراپىدا ئولتۇرۇشۇۋېلىپ گۆگۈر - مۆگۈر، ئىش - تاھا بىلەن زاغرا يەپ، قارا چاي ئىچىپ ناشتا قىلىشاتتى. كەچتىمۇ ئوتياش چاناپ تۆگۈپ تاماق ياكى سۇ پۈرىسى قىلاتتى - دە، هوزۇرلىنىپ غىزالىناتتى. غىزادىن كېيىن ئېتىزدا ياكى مەھەللىدە كۆرگەنلىرىنى بىر بىرىگە ئېيتىشاتتى - دە، باللىرى پالازلىرىنى كۆتىرىپ سۇ بويىغا ئوخلاشقا ماڭاتتى. زەرىپە بولسا، ئۇزۇم بارىڭى ئاستىدىكى سۇ چېچىلغان داق يەردە ئولتۇرۇۋېلىپ، ئىشلەپ هارغان رۇسۇلنى يەلپۈپ ئولتۇرۇپ جىمجىت، قاراڭغۇلۇق ئىچىدە مۇھەببەت ۋە خوشاللىق بىلەن بىلىنمەي ئۆتۈپ كەتكەن ياشلىغنى ئەسلەيتتى.

يوقسۇل ئۇچۇن بۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق بەخت بولامدۇ - هە! هازىرچۇ، ئۇلار باي. بانكىدا، ساندۇقتا پۇلى جىق، ئۆي - بىسات دېگەن زەرىپەخاننىڭ ئارزۇ قىلغىنىدىن نەچچە يۈز هەسسە ئېشىپ كەتكەن، لېكىن بۇ بايلىق هىساۋىغا ئۇنىڭ كۆيۈمچان، ئىشچان ئېرى ئۆزگەرمەكتە. ئۇ هازىر زەرىپەخاننى مۇھەببەت ۋە ئائىلە ئىگىسى هىساپلىمايدۇ. ئۇ نەلەردىندۇر ياكى خوشال ياكى خاپا قايتىدۇ - دە، كىيىملىرىنى ئايلىغا يەشكۈزىدۇ، هەتتا پۇتىنى يۇ-

غۇزىدۇ. مىڭ بىر جاپا بىلەن دەملەپ گەلگەن چېچەن بىرلا سۈمۈرۈپ قويۇپ:

ــ نىمانداق بەتتام بىر نىمە بۇ!ــ دەپ ۋاقىراپ شالاقتىدا چاچىدۇ. گىلەم ئۈستىدە ئوڭدا يېتىۋېلىپ غىزا بۇيرۇيدۇ ـ دە، زەردېخان بىر قولىنى ئون قىلىپ يۇرۇپ تاماق تەييارلىغاندا ئۇخلۇۋالدۇ. ئاستا نوقۇپ، «ئاش پىشتى!» دىسە ياۋايى ھايۋان بالىسىدەك چۆچۈپ تۇرۇپ ئايىلغا ئالىيدۇ. ئالدىغا كەلگەن تاماقنى تېتىپ بېقىپ قولىنىڭ كەينى بىلەن سۈرۈپ قويۇپ يەنە باشقا تاماق بۇيرۇيدۇ. زەردېخان ئىلاجسىز ئۇنىڭ دىلى تارتقان تامىغا تۇتۇش قىلىدۇ...

ئەتىگەنلىگى بەزىدە رۇسۇل بەگ ئايىلغا بىر ھەپتىلىك تاپشۇرما بېرىدۇ ياكى نەق پۇل، يېڭى كىيىم، قاچاندۇر ئۆزى تىقىپ قويغان پىچىقى ياكى بىر نىمىنى تەلەپ قىلىدۇ. زەردېخان دەرھال تەق قىلالمىسا، تىل ـ ئاھانەت ياكى تاياقنا قالىدۇ... بايلىق ئۇنىڭ ئېرىنى قويىدەك مۆمىن ئادەمدىن باغلاقتا بېقىلغان ئىتتەك يامان خۇيى بار، سەپرا خوجايىنىغا ئايلاندۇرۇپ قويدى.

ــ تۇۋا، ئادەملەر مۇشۇ ئادەم بۇزىدىغان پۇل دېگەن بىر نىمىگە نىمانچە ئامراقكەنتاك، ئىنسان ئۇچۇن يېگىرمە تۇپ تەك، بەش تۇپ جۇجەم، بەش مو يەردە بۇغداي، شۇنچىلىك قوناق، بىرمو يەردە كۆكتات بولسىلا بولىدۇغۇ، نىمىشقا پۇتۇن پۇلنىڭ ھەممىسىنى، مال ـ دۇنيانىڭ ھەممىسىنى ئۆزىنىڭ قىلىۋېلىشقا تەمشىلىدىغاندۇ بۇ خەق! جۇسەي، يىسلەك مانتىسى ياكى سۇ پۇرىسى ئەجەپمۇ تەملىكقۇ، نىمىشقا يەنە شۇنچە مۇلايىم، چىرايلىق قويلارنى يالماپ يۇتۇشنى ئەۋزەل بىلىدىغاندۇ بۇ خەق! ئىنسان دېگەن دۇنيادا ياخشىراق كۇن كۆرىمىز دەپ ھەممە يامانلىقنى قىلىدىغان بىر نىمىكەن، نىمىشقىمۇ كالىغا ياكى ئىشەككە ئوخشاش قانائەتچان بولۇپ يارالمىدۇقكەنتاك!...

زەربىخان ئېرىنىڭ خۇي-پەيلىدىن بىزار بولغان كۆنلىرى ئېسىغا توغرىسىدا مۇلاھىزە يۈرگۈزۈپ يۇقۇرقىلارنى ئويلايدۇ...

ــ ھەي زەربە، كۆزلىرىڭ نىمانچە ئولتۇرۇشۇپ كەتتى، مەيەرگە كەلگىنە، بىر گەپ ئاڭلىدىم، ــ دېدى زەربىخانىڭ دوستى، ساۋاقدىشى، ھەسەلخان ئىسىملىك دوملاق جۇۋان ئۇنى يېنىغا چاقىرىپ.

زەربە ئەپكىشىنى بىر قىزغا بەردى-دە، ئۆزى سۈزۈك سۇ ئۈستىدىكى دوغا شەكىللىك تەبىئى ئەگمىنى دەسسەپ دوستىنىڭ يېنىغا بېرىپ، ئەترەڭ ئۈزۈمە دەرىخى ئاستىدا زوكزايدى.

ــ دىسەم-دېمىسەم كۈندىشىڭ سېنى ئازاپلاۋاتىدىغۇ-ھە؟

ــ نىمە دەۋاتىسەن ھەسەلخان؟

ــ تېخى ئۇقمىدىڭمۇ؟

ــ رۇسۇلنىڭ بازاردىن ئۆي تۈتۈۋالغىنى راستىكەن ھەسەلخان؟

ــ راستكەن زەربە. شۇنچە ئازاپنى قانداقمۇ ئىچىڭگە سىڭىرىپ يۈرىدىغانسەن؟ ــ ھۆكۈمەتكە ئېيتقىن...

ــ ياق، ھەسەلخان، بۇ گەپنى ئېغىزغا ئالما! ــ زەربە ئۇنچىدەك تۆكۈلۈۋاتقان ياشلىرىنى ئالقىنى بىلەن ئېرتىپ تۇرۇپ، تىترەپ تۇرغان لەۋلىرىنى تەستە مىدىرلىتىپ دوستىغا يالۋۇردى، ــ بۇ دەرتنى مەنلا تارتىپ ئارىلىشىپ كېتەي، رۇسۇلنى بالاغا قويمايلى، بالىلىرىم بار. ئىنساپ قىلار، بىر كۈنى يامان يولدىن يانار!

ــ ئانداق بولسا ھەمدۇل ئاتامغا پۇرتىپ قويساقچۇ؟

ــ ياق-ياق، ئاتام ئۇقسا رۇسۇلغا ھۆكۈمەتتىنمۇ قاتتىق تەنبىھ بېرىدۇ...

زەربە دوملاق دوستىنىڭ ھىسداشلىقىدىن تۆكۈلگەن كۆز

ياشلىرىنى ئۆز كۆز ياشلىرى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ دوستىنىڭ كۆز يېشىنى يېپەك ياغلىقى بىلەن سۈرتتى. ھەسەلخان دوستىنىڭ ئۆز ۋاقتىدا پۈتۈن يۈرتنىڭ كۆزى چۈشكەن، گۈزەللىكتە بۇ ئەتراپتا داڭ چىقارغان چىرايىغا سىنچىلاپ قاردى: يوغان چىرايلىق خۇما كۆزلىرى، قويۇق، ئىنچىكە قورۇقلار ئارىسىدا خىرەلىشىپ تۇرۇپتۇ، ئۇنىڭ چىرايلىق بۇرنىنى، يىمىرىلىپ تۇرىدىغان نېپىز لەۋلىرىنى ھساپقا ئالمىغاندا گۈزەللىكتىن بەلگە بەرگۈدەك ھېچنىمىسى قالمىغان. يۈھۈلاق يۈزىدىكى كىشىنى جەلپ قىلىدىغان قىزغۇچ جۇلا، كۆزلىرىنى بوستانىدەك ئوراپ تۇرىدىغان ئۇزۇن قايرىما كىرپىكلەر، تېقىمىدىن ئاشىدىغان قاپ-قارا، توم ئۆرۈمە چاچ، تالچۇبقىتەك زىلۋا قامەت... قىز گۈزەللىگىنىڭ بۇ ئالامەتلىرى قېنى؟ قايسى سېھرىي كۈچ بۇ نەرسىلەرنى يوقىتىۋەتكەن، مۇھەببەت جۇشقۇنلۇغىمۇ؟ ياكى ھەر كۈنى غەم-غۇسسە بىلەن ئۆتىدىغان ھايات يولىمۇ؟ ياكى بولمىسا ۋىجدان، ئار-نومۇسنىڭ ئىچىدىن ئۆرتىشىمۇ؟...

— نىمانچە قارايسەن ھەسەل؟ قىزلار دېگەن مۇھەببەت ئۈچۈن ھەممە نەرسىنى قۇربان قىلىشقا يارالغان خەقكەن، تۈگىدى. ھەممىنى ئاشۇ رۇسۇل ئۈچۈن سەرپ قىلىپ بولدۇم، ئەمدى بىرلا ئىسسىق جېنىم قالدى، ئۇنىڭمۇ ئاياپ ئولتارغۇچىلىگى قالمىدى...

زەرىپخان ئۆچۈن يىغا ئارام، خوشاللىق بولۇپ تۇيۇلدى. چۈنكى دوستىنىڭ يېنىدا يىغلاش، كۆڭۈلنى غەش قىلىدىغان ئەسكى خىياللاردىن بىر دەم بولسىمۇ قۇتۇلۇش، كۆڭۈل يارىسىنى بىر دەم بولسىمۇ ئۇنتۇش دېگەن سۆز ئەمەسمۇ؟

ئۇلار جىم بولۇپ قېلىشتى. ھەسەلخاننىڭ نەملەرنى ئويلىغانلىغى مۇھىم ئەمەس، ئوقۇغۇچىلار زەرىپخانىنىڭ نىمىشقا رۇسۇلغا شۇنچە بېغىر ياقىدىغانلىغىنى بىلىشكە قىزىقىدۇ.

1955 - يىلى يازلىغى زەرىپە — خوشنا يېزىنىڭ گۈزەل

قىزى يەتتىنچى سىنىپنى تۈگەتتى. سەھىدە ناخشا ئېيتقاندا بۇ ئون بەش-ئون ئالتە ياشلىق قىزنىڭ ئاۋازى بىلەن ھۆسنىگە قىزىققانلار كۆپ بولدى. زەرىپخاننىڭ تۈل ئانىسى قىزنىڭ داڭقى بىلەن بىردىنلا ئەتىۋارلىق ئايال بولۇپ قالدى. ئاستانا، قارغۇجا، سىڭگىملەردىن موماي بىلەن تۇققان سۈرۈشىدىغانلار چىقتى. رايوننىڭ ياسانچۇق، تولا خوتۇن ئالىدىغان كاتتۈمۇ ھۆكۈمەتتىن بېرىلىدىغان ياردەم پۇلىنى ئۆزى ئەكىلىپ بېرىدىغان بولۇپ قالدى. بىر كۈنى يېزىلىق ھۆكۈمەت باشلىغى ئەلچى بولۇپ كىردى-دە:

— ھوي، ئاشۇ قىزنى رايوننىڭ كاتتۈغا بەرمەي خانىغا بېرەتتىڭمۇ، بەرسىنا! — دەپ ۋاقىرىدى موماينا، — ئۇنىڭغا بەرسەڭ پۇل ئۈستىدە ئېغىنايسەن!

— كاتتپ بۆۋەك بالىكەن، بىزگە پۇلى بولمىسىمۇ ئىنساۋى بار لايىق لازىم ئىدى! — دىدى موماي يېزىلىق ھۆكۈمەت باشلىغىغا يېلىنىپ.

— ئىنساپ؟ ئىنساپسىزنى ھۆكۈمەتكە كاتتپ قىلاتتىمۇ، نەچە گەپ بۇ!

موماي دۇدۇقلىدى ۋە ئاخىرى رازى بولدى. زەرىپە بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ مۇشۇ ھەسەلخاننىڭ بوينىغا گىرە سېلىپ يىغلىدى:

— جېنىم دوستۇم، ئانامغا ئېيت، مېنى ئۇنىڭغا بەرمىسۇن، كاتتپنىڭ كۆڭلى قارا...

مېھرىۋان موماي قىزلارنىڭ كۆز يېشىدىن ئېرىدى.

شۇ يىلى بىر كۈنى زەرىپخان تۇرپان — دۇڭمۇڭدا ئىككى ئىشەك قاتقان بىر يوپۇقلۇق ھارۋىغا چۈشۈپ ئۆيگە قايتتى. ھارۋىكەش بۇرۇتى يۇمشاق، قاش-كىرپىگى قويۇق، ئىنچىكە، ئىگىز بويلۇق، توختىماي تاماكا چېكىدىغان يىگىت ئىكەن. ھارۋىغا چۈشۈۋالغان يەنە بىر شوخ چوكان ئۇنىڭغا چاخچاق قىلدى:

ـــ ئىشەكنى چۇ دىسەڭچۇ، نىمانچە ئاستا ماڭسەن، قىز - چوكانلار بىلەن ئۇزاقراق بىللە بولۇۋالاي دەۋاتامسەن - يا؟

يىگىت قىزاردى ۋە ئىشەكلەرنى قامچىلىدى.

ـــ نىمانداق لاقىلارغىلا ھەيدەيسىنۇي، قىز - چوكانلارنى قاچۇراي دەمسەن - يا، ھوي، قىزىرىپ تاماكىلا تارتىدىغان بىر نىمىغۇ سەن. يىگىتمۇ سەندەك بولامدۇ، خوتۇنۇڭ بارمۇ - يا؟

يىگىت تېخىمۇ قىزاردى. ئايال قاقاقلاپ كۈلدى:

ـــ تېخىچە خوتۇن ئالالمىدىڭمۇ. پۇلۇڭ بولمىغان بىلەن چىرايىڭ باركەن. نەچچىگە كىردىڭ، مۆرىگىنە ھوي؟

ـــ يىگىرمە تۆتكە...

ـــ نىمىشقا تىترەيسەن، بىر سىگە ئاشىق ئوخشىمامسەن؟ ساقلىلى بىر باغ جۈسەيدەك بوپتۇ، يەنە نومۇس، قارىغىنا مۇنۇ قىزنىڭ چىرايلىقلىغىنى، تىكىلىپ قارىساڭچۇ، كاتتىسى ئىگىز كېپىش كىيىپ بولمىسا، ۋاي - ۋۇي!

ـــ نىمە بوللا ئايلا ! ـــ يىگىت خاپا بولۇپ تېخىمۇ قىزاردى.

ـــ ئايلاڭنى تاپالماي يۈرگەن ئوخشىمامسەن، ئاۋال مانا مۇنداق چىرايلىقنى تاپ، ئايلاڭ شۇ چاغدا ھە دەيدۇ. توختا مەن چۈشۈۋالاي، پۇل ئالامسەن؟ ئالمىساڭ رەھمەتكە رازى بول، خۇدايىم مۇنۇ قىزدەك بىر گۈزەلنى ئاتا قىلسۇن، ئامىن!

ئايال شوخلۇق بىلەن دۈگا قىلىپ خوشلاشتى. زەرىپە بايىقى يىگىتتەك قىزاردى. ئۇلار ئۇن - تىنسىز كېتىۋاتقاندا ھارۋا تۈيۈقسىزلا ئۆرۈلدى. پالاكەتمۇ ـــ بەزىدە بەخت كەلتۈرىدىكەن. قىز بىلەن يىگىت بىر كارىزغا يىقىلدى. قىزنىڭ بېشى بىر نەرسىگە قاتتىق تېگىپ كۆزى قاراڭغۇلاشتى. بىر چاغدا ئېسىگە كېلىپ قارىسا قۇچىغىدا يىگىت يېتىپتۇ، خۇددى بۆشۈكتە ياتقان بوۋاقتەك كۆزىنى يۇمۇپ قۇچىغىدا ياتقان يىگىتنى قىز كۆچ بىلەن ئىتتەردى. لېكىن يىگىت تاتىرىپ كەتكەن، بېشىدىن چىققان قان قىزنىڭ كۆينىكىنى بۇلغىماقتا ئىدى. قىز

يىگىتنى يوللىدى. يىگىت تەستە ھۇشىغا كەلدى. ئۇ قىزنىڭ نازۇك قوللىرىغا تايىنىپ ئارانلا ئورنىدىن تۇردى - دە، قۇرۇغان لەۋلىرىنى مىدىرلىتىپ:

— رەھمەت، زەرىپە ...، — دىدى.

ئۇلار يەنە ھارۋىدا جىم مېڭىشتى. ئاخىرى قىز سورىدى:

— مېنىڭ ئىسمىمنى نەدىن بىلدىڭىز؟

— سەھنىدىن...

— قاچان؟

— سىز ... سىز سەھنىگە بىرىنچى قېتىم چىققان كۈنى...

قىز ئاخىرى ئۆزىگە يوشۇرۇن ئاشىق بولۇپ يۈرگەن يىگىتنى تاپتى. رايون كاتىۋىنىڭ يۈز - ئابرويى، پۈل - دۇنياسىغا قارىماي يوقسۇل يىگىت بىلەن توي قىلدى.

ئەنە شۇ يىگىت مۇشۇ رۇسۇل ئىدى. رۇسۇل بىلەن تونۇشقان كۈنى زەرىپە دوستى ھەسەلخانىنىڭ بوينىنى قۇچاقلاپ ئۇنچىدەك ياشلىرىنى ئاققۇزغان ۋە بەختلىك ئاۋازى بىلەن پىچىرلاپ:

— توۋا، تەرەپبىللا - ھە! ... — دىگەن ئىدى.

سالدا قىز ئۇ چاغدا ئاشۇ ساپ كۆڭۈل يىگىت قېرىش ئالدىدا ماڭا ۋاپاسىزلىق قىلدىمۇ دىگەننى خىيالىغا كەلتۈرگەنمىدى؟ شۇنداق، پالاكەت ئۇچىدە بەخت بولغىنىغا ئوخشاش بەخت ئۇچىدىمۇ پالاكەتلىك بولىدىكەن. بۇ ئىككى نەرسىنى كىم ئاريلاشتۇرۇۋەتتىكىن؟

قاتار ئۇچقان تۇرنامۇ،
ئىگىز تۇرغان مۇنارمۇ.
يوق — بارمۇ قارىماي،
كۆڭۈل بەرگەن گۈنامۇ!...

رەرىپەخانىنىڭ شوخ ئوغلى سەيدۇللا ئاخشام دادىسىنىڭ ئۇلپەتلىرىدىن ئۆگىنىۋالغان بۇ بېيىتنى ناخشا قىلىپ ئېيتىپ

ئۆيدىن چىقىپ كەلدى ۋە ئانىسىغا قاراپ:

ــ ئاتام، كىلىت ـ كىلىت دەپ ھەممىنى سۈر ـ توقاي قىلغىلى تۇردى ئانا! ــ ددى.

زەرىپىخان رۇسۇلنىڭ زەھەرلىك تىلىنى تېزراق ئاڭلاش ئۈچۈن ئۆيگە قاراپ ئالدىراپ ماڭدى.

ئۇ ھويلىغا كىرگەندە رۇسۇل ئىككىنچى قەۋەتنىڭ پىشايۋەـ ئىدا قوللىرىنى گىرەدەپ، ھازىرلا ئېتىلىدىغان خورازدەك تۇرۇلۇپ، تىمىك تۇراتتى.

ــ نەگە يوقالدىڭ؟

ــ سۇغا باردىم...

ــ تۆمۈر ساندۇقنىڭ كىلىتى نەدە؟

ــ باشقا بىرسىگە بەرگەن چېغىڭىز...

ــ نىمە، نىمە دەپ جۆيلۇۋاتسەن؟...

رۇسۇل دۇدۇقلىدى، شۇ چاغدا سەلىمە رۇسۇلنىڭ يېڭى چاپىنىنى كۆتىرىپ چىقتى:

ــ ئاتا، كىلىتلىرى مۇنۇ چاپاننىڭ يانچۇغىدىكەنغۇ!

رۇسۇل قىزنىڭ قولىدىن چاپاننى يۇلۇۋالدى ـ دە، ئايىلىغا ۋاقىرىدى:

ــ ماڭ، يېڭى ئاياق، كىيىلمىگەن كۆينەك تەييارلا، نىمىگە قاراپ تۇرىسەن! بۇگۈن ئالتە ئادەم كېلىپ تەككە ئوغۇت بېرىدۇ، ئەتە ئۇلار پەمىدۇرنى كۆچەتلەيدۇ. دادام سورىسا رۇسۇلنىڭ ئاغىنىلىرى دىسەكلا بولدى، مېنى سورىسا ئەششاغا كەپتەر ماينى يىققىلى كەتتى دىگىن. ئالتە ئادەمنىڭ تامىغا ياخشى قارا، بىر ۋاق چاي بىلەن نان، ئىككى ۋاق ئوبدان تاماق بېرىڭلار، ئاخشىمى مېنىڭ ئۆيۈمدە ياتسۇن. ئۇقتۇڭمۇ، تامىغى، ياتقىنىلا بىل، نەدىن كەلگەنلىگىنى، كىملەر ئىكەنلىگى بىلەن كارىڭ بولمىسۇن!

ئۇ خوجايىنلارچە گىدىيىپ، چاپىنىنى يېپىنچاقلاپ تۆۋەنگە

چۈشتى. زەربە پارتلاشقا تەييار تۇرغان بوەبىدەك چىڭقىلىپ ئېرىنىڭ كۆزىگە تىكىلىپ قاردى:

ــ ئون كۈن...بازاردىكى ئۆيىڭىزدە تۇرماقچىمۇ؟

ــ نېمە؟ ــ رۇسۇل ئۆپكىدەك قىزاردى. ئۇنىڭ يۈزىدىكى قىزىللىق يىگىتلىك ۋاقتىدىكى نومۇسچانلىقىدىن قالغان يالدامۇ ئىدى، لېكىن بۇ يالدامۇ پاللىدە قىلىپ يېنىپلا سامان ئوتىدەك دەرھال ئۆچتى ــ دە، ئۇ تۆمۈردەك قارىيىپ ئايىلىغا ئۆكسىدى:

ــ نېمە شەھەر ــ پەھەركەن ئۇ؟ «خوتۇن كۈنلىسە ئۇيۇ بۇزۇلار، ئەر كۈنلىسە تۈزىلەر» دىگەننى ئاڭلىمىغانمىدىڭ؟ ئۆيدىن يوقالمسام بۇ پۇل نەدىن كېلىدۇ؟ بىلىپ تۇرۇپ بەتنام گەپ لەرنى يەنە ئېغىزغا ئالسىنا! ماڭغاچقا، كۆزۈڭدىن نېرى بولغاچقا بىرنى ئون، ئوننى يۈز، يۈزنى مىڭ قىلىۋاتىمەنغۇ! سېنىڭ پېشىڭدا ناماز ئوقۇپ يىگىرمە نەچچە يىلنى ئۆتكۈزدۇم، باشقىلار ئېلىۋەتكەن تىرنىغىغا ئالمىدى. ئۇزۇن كىيىم رودۇپاي دىدى، قىسقا كىيىم كېپىنى تىزىدىن ئاشماس دىدى، گەپ قىلسام ۋالاق تەكىكەن دىسە، گەپ قىلمسام ئاغزىغا ئىنەك تەپكەن دىدى. ھازىرچۇ؟ كىممەن؟ رۇسۇلبەگ، ئابروي، ئىناۋەت، راھەت ــ پاراغەت، خوشامەت دىگەنلەرنىڭ ھەممىسىنى پۇل بىلەن سېتىۋالدىم. ئۇچىسام قانتىم، ماڭسام ماغدۇرۇم، سۆزلىسەم تىلىم بار، مېنى بەگ قىلغانمۇ، جىم تۇرغۇزمىغانمۇ پۇل! بىلەمسەن، بىر ئىككى يىل بولدى، پىشانە تەر كۆرمىدى، ئۇچام چاڭ ــ توزاڭ كۆرمىدى، ئاتامنىڭ دىگىنىنى قىلىپ كەچكىچە توپىغا مىلەنسەم، غىزاغا چالما ئارىلاشتۇرۇپ يىسەم خوشال بولاتتىڭمۇ؟ ئاتام ھە دىسە دىخانىنىڭ قانىتى يەر، دىخانىنىڭ جېنى يەر، قېنى يەر دەپ كاپشىيدۇ. بىز چالمىدەك چەيلەنگىلى تۆرەلگەنمۇ ــ يا؟ ئەقىل بىلەن ئەللىك يىل ياشايمەنكى، چالمىدەك دەسسىلىپ يۈز يىل ياشاشنى خالىمايمەن. دىخان ئىدىقۇت چالمىسىدەك بىر يەردە تۇرىدىغان قىسمىتى يوق نەرسىمىدى؟ ياق، مەن بۇنىڭدىن

تويدۇم، مەن چالما ئەمەسمەن، مەن ئەقىللىنىڭ سۆيىى بىلەن كۆكلەيدىغان قارىغاي! — ئۇ موتوتسىكلىتنا ئولتۇرۇپ كېسىرلىق دەرۋازىدىن ھەيۋەت بىلەن گۈكىرەپ چىقتى - دە، شەھەر تەرەپكە قاراپ ئۇچقاندەك يۈرۈپ كەتتى. زەرىپىخانىنىڭ كۆكرەگى پىچاق سانچىلغاندەك ئاغرىدى، كۆزى قاراڭغۇلاشتى. ئېرى ئۇچۇن خوشاللىق، بەخت تۇيۇلغان بۇ سەپەرلەر ۋىجدان ئاقلىغۇچىسى بولۇپ تۇرۇۋاتقان بۇ پاكىز ئايال ئۇچۇن گويا كى ئايسىز چۆل كېچىسىدەك قورقۇنچلۇق ۋە دەھشەتلىك ئىدى.

3

ھەمدۇل بوۋاي ئىشلارنىڭ بۇنچە تېز يۈرۈشۈۋاتقىنىغا خوشال. ئالتە ئەركەك ئىككى كۈندىلا ئېتىز ئىشىنى تۈگەتتى. مانا بۇگۈن ئۇلار چۈنچىنىڭ سۈنغان كېسەكلىرىنى تۈزەپ، چىتلارنى شىپقا سىم بىلەن باغلاپ يۈلغۇن، بامبۇك چوكىلارنى يېتىپ ئاشقىدەك ياساپ، تەكلەرنى پاكار - پاكار باراڭلىرىغا ئېلىشقا كىرىشتى.

— بىزنىڭ رۇسۇلمۇ سىلەرگە مۇشۇنداق ئوبدان ئىشلەپ بەرگەنمىدى؟

— ۋاھ، رۇسۇل بەگنىڭ قولى دېگەنزە... — دىدى ئۇلاردىن بىرسى، — ئالامەت ئىشلەپ بەرگەن!

— بىز تېخى رۇسۇل بەگچىلىك ئىشلىيەلمىدۇق...

— ئۇزۇمگە چىكمىسۇ ئۇرۇشنى ماڭا رۇسۇل بەگ ئۆگىتىپ قويدى، — دىدى ئالتەيلەننىڭ ئىچىدىن ئىتتىنىڭ ۋە چۇشىنىكسىز سۆزلەيدىغان بىرسى تەك غولىنى ئېھتىيات بىلەن يۇقۇرى كۆتىرىۋېتىپ، — بىر چىلەك سۈنىڭ ئون بەش كىلو كېلىدىغانلىغىنىمۇ بىلمەيتتىم، ئون بەش كىلو سۇغا بىر گىرام چىكمىسۇ قوشۇپ تەگشىشنى نەدىن بىلەي؟ ئۇزۇم راسا چىچەكلەپ پۇراشقا باشلىغان-

دا دورىلىغۇچ ساپىغىغا ئۇرۇۋۆتىدۇق، كىشىمىش ئۇزۇم قاشقىر ئۇزۇمچىلىك بولۇپ يوغىرىپتۇ!

— ۋاي هارامىلىغەي!، — دىدى بوۋاي قوشۇمىسىنى تۇرۇپ، — هە، قانچىلىك بېيىپ كەتتىڭ بۇنىڭ بىلەن؟

— هۆكۈمەت ئورۇنلىرى باهاسىنى چۈشۈرۈپ ئالمىز دەپ ئۇنىمىغاندىكىن، چىڭخەيگە...

شۇ چاغدا هىلىقىلاردىن بىرسى ئۇنىڭ پېشىنى تارتىپ قويدى. سۆزلىگۈچى دەرهال گېپىنى تۇزىدى:

— چىڭخەيدىن كەلگەن خەنزۇلارغا ساتتىم، ئۇ بىر نىمە لەرمۇ بىلىۋاپتۇ، يوغىنىنى يىسەك قورساق ئاغرىيدىكەن، كىچىگىنى يىسەك ياخشىكەن دەيدۇ تېخى!

— هەي، — دىدى هەمدۇل بوۋاي قويۇق قاشلىرىنى يىمىرىپ قويۇپ، — سەن ئۇزۇم سودىگىرى ئوخشىمامسەن؟ رۇسۇلمۇ سودىگەرچىلىك قىلامدۇ، ئېيتقىنا!

— ياق، ياق خۇدايىم بار، ئۇنداق قىلمىدىم ...

— ئەمىسە، شۇنچە خەنزۇنىڭ ئىچىدىن چىڭخەيلىكنى قانداق بىلىۋالدىڭ؟ موللا تاپاق ئوخشىمامسەن هوي!

باشقىلار قاقاقلاپ كۈلۈشتى، بايىقى سۆزلىگۈچى گەدىنىنى سىلاپ:

— تونۇش خەنزۇ بولغاندىكىن ... ، — دىدى.

— تونۇش؟ قايسى يۈزۈڭ بىلەن تونۇشۇڭنى ئالدىدىڭ؟

سۆزلىگۈچى ئوڭايسىزلىنىپ دۇدۇقلاشقا باشلىدى. باشقا بىرسى ئۇنىڭغا بولۇشتى:

— بۇ بىر ئىلەشمەن چوڭ ئاتا، ئاشۇنداق چاينىماي گەپ قىلىدىغان بىر نىمە بۇ!

— سەن ئادەمنى ئىلەشتۇرمەي تۇرغىنا! — دىدى بوۋاي ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈپ، — هە سۆزلە، هوي سودىگەر بايۇەچچە، رۇسۇلنى باشلاپ نەلەرگە ئاپاردىڭ، چىڭخەي دىدىڭما، قانچە

كۆنلۈك يول ئۇ؟ ئىشەك ھەيدەپ بارمىغانسەن، ماشىنا كىراسىغا قانچە ئالىدىكەن؟

— ئىللا ـ بىللا چىڭخەينى كۆرگىنىم يوق ئاتا...

— يالغان سۆزلەشتىن قوقمايسەنۇ، قەسەمدىن قوقامسىنا؟ بىلمىسەن، ياغۇز سەنلا ئەمەس، سەنلەر ئالتە ئوغرى ھۈشۈك ھەمـ مىكلار بىلمىسلەر، ئېيتىشە، رۇسۇل قانداق باي بولدى، ئۇ سىلەرگە نەچچە تەڭگىدىن ھەق تۆلىدى؟

ئالتە يىگىت بىر بىرىگە قاراشتى، ئۇلار ئۇندىمىدى، خۇدى قىلغان ئەسكىلىگى بىلىنىپ قالغان شوخ بالىلاردەك ئالاقزادە بولۇشۇپ دولىلىرىدىن ساڭگىلاپ چۈشكەن قوالىرىنى قويارغا جاي تاپالماي قېلىشتى.

نەق شۇ چاغدا شوردىدىن زەرىپخان كىرىپ كەلدى ـ دە، كۆلۈپ تۇرۇپ بوۋايغا:

— ئاتا، ئۇياتلىق مېھمانلار كېلىپ قالدى، ساقلاپ تۇرىدۇ! — دىدى.

بوۋاي كېلىنىنىڭ ھەر قانداق سۆزىگە ئېتىۋار بىلەن قاراشقا ئادەتلەنگەن. ھازىرمۇ ئاچچىغىدىن دەرھال ياندى ـ دە، كېلىنىگە قاراپ كۆلۈمسىرىدى:

— مۇنۇ بىر نىمىلەر يوقىلىشىۋېتىپ، قولىغا زەھەردىن قاپ تىكىۋېلىشقان كاززاپلار ئوخشايدۇ بۇلار، ئىگەكسىم خامىنىمغا ئالتۇن دۆۋىلەپ بېرىشسىمۇ بېغىمغا يولىمىسۇن. ئۇقتۇڭلارمۇ ئەنە ئىشىك! — بوۋاي ئالتە يىگىتكە ھاسا بىلەن ئىشىك تەرەپنى كۆرسەتتى.

لېكىن بوۋاي چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ئۇلار ھىلىقى چاندۇرغۇچىنى تەرەپ ـ تەرەپتىن جىمىلەشتى.

... بوۋاي نەۋرىسىگە كىرگەن ئەلچىلەرنى ئۇزىتىۋېتىپ ئاتىسىدىن قالغان ھويلىسىدا مېڭىپ يۇرۇپ خىيالغا كەتتى. ئۇ خىيالىدا ئوغلى بىلەن ئەستايىدىل سۆزلەشتى. ئوغۇل ئاتىنىڭ ئۈمىدى، گەرچە ئۇ بالىلىق بولۇپ، ئۆي ئايرىغان، بولۇپ ھەشەمەتلىك

قورا - جاي قىلىۋالغان بولسىمۇ، ئۇ يەنىلا بوۋاينىڭ نەزىرىدە بالا، بالا بولغانلىقى ئۈچۈن ئاتىنىڭ سۆزىنى ئاڭلىشى، ئاتىسى سىزغان سىزىقتىن چىقماسلىقى لازىم. بالىنىڭ نىمە قىلىپ، نىمە قويۇۋاتقىنى، نەدە تۇرۇپ، نىمىلەرنى ئويلاۋاتقىنى ئاتىغا ئېنىق، بەلگىلىك بولۇشى لازىم. لېكىن رۇسۇل مۇشۇ ئىككى يىلدىن بېرى ئاتىسىدىن سىر يوشۇرىدىغان، ئاتىسىنى چىرايلىق سۆزلەر بىلەن ئالدايدىغان بولۇۋالدى. ئەلۋەتتە تاپاۋىتىغۇ ياخشى، دېخان ئۈچۈن تېپىلغۇسىز نەرسىمۇ مۇشۇ تاپاۋەت بىلەن بەركەت. لېكىن كۆڭۈلىنى غەش قىلىدىغان تاپاۋەتتىن غۇربەتچىلىك تارتقانىنىڭ ئۆزى تۇزۇك ئەمەسمۇ؟ يەيدىغىنىنى يەپ، كۆرىدىغىنىنى كۆرۈپ بولغان، ساناقلىق كۈنلىرى قالغان بوۋاي ئۈچۈن ئۇنچىلىك جىق بايلىقنىڭ نىمىگە لازىمى بار؟ كۆڭلى توق، غېمى يوق بولسىلا هاياتتىن يەنە باشقا نەرسە تاما قىلغۇچىلىگى قالمىغان ئادەم ئۈچۈن زۆرۈر نەرسە بالا - ۋاقىسىنىڭ ئامان - ئېسەن، ئىناق - ئامراقلىقى ئەمەسمۇ؟ لېكىن مۇنۇ قارىماققا هەيۋەتلىك، بايلىقات كۆرۈنگەن ئائىلىدە بولسا كۆڭۈل غەشلىگى، دىل ئاغرىغى شۇنچىلىك تولىكى، ئۇنى ساناپ چىقىشقىمۇ بوۋاينىڭ ئەقلى يەتمەيدۇ. بىلىدىغانلىرىنىلا ئەسلەپ كۆرسە يېتەرلىك: مەهرىۋان كېلىنى خورلانمايدىغان كۈن يوق، ئاق كۆڭۈل بوۋاي خاپا بولمايدىغان ۋاقىت يوق، ئوغۇللارنىڭ بىرلىرى سىرتتا باشقىلارنىڭ قىزلىرىغا چېقىلىپ گەپ چۆچەككە قېلىۋاتقان، يەنە بىرسى بازاردىكى مەسلەرنىڭ مۇشتلىشىشلىرىغا ئارىلىشىپ ساقچىغا چۈشۈپ قېلىۋاتقان، قىزلارنىڭ بىرسى بوۋاينىڭ كۆزىنچىلا خوشنا ئۆيدىكى يىگىتنىڭ ۋەلسىپىتىگە مىنگىشىپ كېتىۋاتقان، بىرسى سوراقسىز سىرتتا قونۇۋاتقان، يەنە بىرسى كىيىم جىدىلى قىلىۋاتقان، كەچىگى بولسا ئوقۇشتىن توختىتىپ دىنىي مەكتەپكە بەرگەنگە نارازى بولۇپ باتناپ تاماق يىگىلى ئۇنىمايۋاتقان،... رۇسۇل توغرىسىدا بوۋاي هەر كۈنى بامداتتىن كېيىن بىر يېڭى خەۋەر ئاڭلايدۇ:

— رۇسۇل بەگ سۇلايمانئاك تەكلىرنى يېرى بىلەن قوشۇپ سېتىۋاپتۇ.

— رۇسۇل بەگ ئۇرۇمچىدە ئاشخانا ئېچىپ، ھەر بىر ئاش پەزنىك كۈنلۈگىگە ئون يۈەندىن ھەق تۆلەۋېتىپتۇ.

— ئاكىلىدىكىلارمۇ، رۇسۇل بەگ يوشۇرۇنچە ئۆسۈمگە پۇل قەرز بەرگەنمىدى.

— رۇسۇل بەگ ئايىمخان سەتەكىنىكىدە قونۇپ چىققانمۇ نېمە! ...

— رۇسۇل پوت - پوت بىلەن كوچىدىن شۇنداق ئىتتىك ئۆتتىكى، توزۇتقان توپىسى بىر ئاش پىشىمغىچە بېسىلمىدى...

بوۋاي بۇ گەپلەرنى ئاكىلاپ ئوغلىدىن سورىغاندا ئوغلى كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ:

— قېرىغىنىڭدا غەيۋەتلەرگە قۇلاق سېلىپ يۈرەمسىنا؟— دەيدۇ.

— غەيۋەت، راست بولسىچۇ؟

— پاچىغىمنى ئۆز قولۇڭ بىلەن چاق ئاتا!

بوۋاي بالىسىغا ئىشىنىدۇ. ئۇنىڭ بالىسىنى قارىلىۋېسى كەلمەيدۇ. ئۇ يۈقۇرقى گەپلەرنىڭ راستلا غەيۋەت بولۇپ چىقىشىنى تىلەيدۇ. لېكىن ئۆز - ئۆزىنى ئالداش بىلەن تاپقان تەسەللى ئۇزاققا بارمايدىكەن. مانا ھازىر بوۋاينىڭ بالىسىغا بولغان گۇمانى چېكىگە يەتتى. بالىسى ئاتىسىنى ئالداپ راستلا ئاستىرتتىن باشقا ئىشلارنى قىلىۋېتىپتۇ. بۇنىڭغا بوۋاينىڭ كۆزى يەتتى. لېكىن بالىسىنى ئۇ يولدىن نەسىھەت بىلەن قايتۇرۇشقا بوۋاينىڭ كۈچى يېتەرمۇ؟ مۇنۇ ئۆيدە بولۇۋاتقان كۆڭۈلسىزلىكلەرنى تۇزەشكە بوۋاينىڭ ئامالى بارمۇ؟ چاتىغى بولمىسىچۇ؟ ئۇ چاغدا بوۋاي غەم ۋە ئەندىشىدىن خالى بولالمايلا دۇنيادىن ئۆتىدۇغۇ؟ ئاتا ئۇچۇن بۇ دۇنيادا چىرىغىنى ياندۇرىدىغان ئادىمىنىڭ غېمىدىن ئارتۇق غەم بولامدۇ؟ ھەي رۇسۇل نېمىشقا ئاتاڭنى ئايىمايسەن؟

هالال كۆچۈك بىلەن يەرگە ئىشلەپ، پاكىز ئەرسىدىن پەيدا بولغان هالال ناننى يەپ، ئاتا ـ بوۋاكنىڭ كەسپى بولغان دېخانـ چىلىغىنى قىلىپ غەمدىن، غەۋغادىن خالاس بولۇپ كۈن كەچۈرـ سەك بولماسمىدى؟ ئون ئالته مو يەر، بىر يۈز سەكسەن ئالته تۈپ تەك ئاز بايلىقمۇ؟ بىر مو يەرگە ياخشى ئەجرى قىلسا بەش يۈز يۈەن كىرىم قىلغىلى بولىدۇ. ئون ئالته مو يەردىن سەككىزـ مىڭ يۈەن كىرىم بولىدۇ. ھەمدۇل بوۋاي ئۇزۇم ئۈستۈرۈش ئۇسۇلىنى، كۆزده سېپىق سامان، مال قىغى بىلەن بىر يۈز سەكسەن ئالته تۈپ تەكنى ياخشى ئوغۇتلىدى. چاتاشنىمۇ يەتته، بەش، ئۈچ قىلىپ ناھايىتى ياخشى چاتىدى، ئەمدى كەپته‌ر مايىغى، كۈنجۈره بىلەن قوشۇمچه ئوغۇت بەرسە، ئۇزۇم دېگەن يېغىپ تۇغەتكىلى بولمايدىغان هوسۇل بېرىدۇ، كىشمىش، ئاق سايۇى، قـ زىل سايۇى، بىجاقى، قاشقىر، غۇنچه ئۇزۇم ... هەممىسىلا ناھايىتى ياخشى تۈغۇپتۇ، هەر تۈپ تەكتىن ئىككى يۈز جىڭدىن هۆل ئۇـ زۇم ئالغىلى بولىدۇ. ئىككى يۈز جىڭدىن هساپلىغاندا ئوتتۇز يەتته مىڭ ئىككى يۈز جىڭ. بۇنىڭدىن سېپتىپ بېرىش ۋەزىپىسى ئون ئىكـ كى مىڭ سەككىز يۈز ئوتتۇز سەككىز جىڭنى چىقىرىۋەتسەك، قالـ دۇ يىگىرمە تۆت مىڭ ئۇچ يۈز ئاتمىش ئىككى جىڭ. دېمەك ئون ئىككى تونىنا ئۇزۇم دېگەن سۆز، ئەگەر سالامەت قۇرۇتۇپ ئالساق ئۇچ تونىنا قۇرىدى دېگەنده ساتساق كىلوسى ئون يۈەندىن بولغاندىمۇ، تونىنسى ئۇچ مىڭ، ئۇچ تونىنسى توققۇز مىڭ يۈەن بولىدۇ. بۇنىڭغا ئون ئالته مو يەردىن كىرىدىغان سەككىز مىڭ يۈەننى قوشقاندا، بولىدۇ ئون يەتته مىڭ يۈەن. ئېقىم چىقىمىغا كەتسۇن ئۇچ مىڭ يۈەن، قالىدۇ ئون توت مىڭ يۈەن ... ئاز پۇلمۇ؟ قولىمىز ئون تۆت مىڭ يۈەن ئەمەس، ئون توت يۈەن كۆرمەيمۇ ئۆتكەن ئىدىققۇ؟ هەي رۇسۇل، نىمىشقا بۇنچه بايلىققا قانائەت قىلمايدىغانسەن؟ مەن سېنى ئاستانىدىكى گوسۇل، مۇسۇل بايلاردەك تۇرپاننىڭ هەممە پاختىسىنى ئىگەللەپ، شەمەي، مەسكاۋلارغا قاتراپ سودا

قىلسۇن دەپ چوڭ قىلغانمىدىم، سەن نېمىشقا قۇلىغىڭدا تۇتمايسەن؟ يەردىن تاپقان پۇل بەركەتلىك بولىدۇ، پاكىز بولىدۇ، سۈمۈشلۈق بولىدۇ، نېمىشقا دېگەندە، يەر سېنىڭ تۆككەن تەرىڭگە ھەق تۆ- لەيدۇ، تەرىڭ بىلەن كۇن كەچۈرسەڭ غەيرەتمۇ، ماجرامۇ، كۆ- ڭۈل ئاغرىقىمۇ بولمايدۇ. تەرىڭ بىلەن كۇن كەچۈرسەڭ يالغان سۆزلىمەيدىغان، داداڭنى ئالدىمايدىغان، ئايلىڭنى قاخشاتمايدىغان، يۇرت - جامائەتنىڭ غەيرەت - شىكايىتىنى ئاڭلىمايدىغان بولسەن! مەن ساڭا بۇ گەپنى نەچچە قېتىم ئېيتتىم، نېمىشقا قۇلىغىڭدا تۇتمايسەن!...

شۇ چاغدا ھويلىغا مەھەللىنىڭ مەزنى كىرىپ كەلدى، ئۇ قارا دوپپىسىغا دائىم سەللە ئوراپ يۈرىدىغان دۇمچەك بوۋاي.

— نەزىرگە بارىدىغان ۋاخ بولدىغۇ...

— پوشكال ئالدىرىتىۋاتقان چېغى - ھە؟

— قىزغىنىۋاتامسىنا؟ شۇ قىلغىنىڭغا سېنىڭ پوشكىلىڭنى يىمىسەم ...

— ئاز قالدى...

— بىتاپمۇ سەن ھەمدۇل؟

— ئەسكى پالازدەك سۆرۈلۈپ يۈرگىنىمىزدىن، بارىدىغان جايىمىزغا تېزراق كەتكىنىمىز ياخشى ئوخشايدۇ.

— راست ئېيتتىسەن ھەمدۇل، ئادەم مۆكچەيگەندە ئېتىۋارى قالمايدىكەن. تۇنۇگۈن بازارغا بىر يەرگە نامازغا چۈشۈۋىدىم، قوندۇرۇپ قالدى. كەچتە كۆتەكتە ئولتۇرسام، يېنىمدىكى تېرەك تۈۋىگە بىر جۇپ ئاشىق - مەشۇق كەلدى، يىگىت كۆزۈمچىلا قىزغا چاك سالدى.

— ۋۇي بەچچىغەر!

— قىز ئۆزىنى قاچۇرۇپ، ۋاي، ئادەم بار تۇرسا دېسە، ھىلىقى يىگىت دېگەن ھاڭگا: قېنى، ئاۋۇ بوۋاينى دەمسىنا؟ ئۇنىڭ

نىمىسى ئادەم، ئۇمۇ بىر كۆتەك دىمەسمۇ! ۋاي - ۋۇي، خورلۇق! بېشىمغا چېقىلغان چۈشكەندەك بولدى ھەمدۇل، نىمە گۇناھىم بار، نىمىگە خورلايدۇ. گۇناھىم قېرىلىغىمۇ، ۋاي - ۋۇي، ...

يېنىمدىن ئاقچا پۈتكەندە،
خۇدانىڭ ئايىمى كەلدى.
ساقال ئاقاردى، چىش چۈشتى،
ئۆلۈمنىڭ ۋەھىمى كەلدى.

دەپتىكەن. ئۆلۈم ۋەھىمسى كىشىنى شۇنچىۋىلا قورقۇنچلۇق ھەمدۇل؟...

ھەمدۇل بوۋاي نەزىرگە مېڭىشتىن بۇرۇن ئادىتى بويىچە كېلىننى خەۋەردار قىلىپ قويماقچى بولۇپ يېڭى قوراغا كىردى، كېلىنى بېشىنى چېكىلىۋىلىپ، پوكاندەك قىزىرىپ تونۇر بېشىدا نان يېقىۋاتقان ئىكەن. كېلىننىڭ ھالرەڭ كۆينىكىنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى تەرنى كۆرۈپ بوۋاينىڭ ئىچى ئېچىشتى:

— بالام، نەچچە توتۇر نان ياقتىلا؟

— ئۇچ تونۇر ئاتا، — كېلىن تەر قۇيۇلۇۋاتقان يۈزىنى لۆڭگە بىلەن سۈرتۈپ تۇرۇپ، كۈلۈمسىرەپ جاۋاپ بەردى.

— ئۆزىڭىز يۇغۇرۇپ، چەيلەپ، ئۆزىڭىز راسلاپ، تونۇر قىزىتىپ، يالغۇز يېقىۋاتامسىز بالام؟

— بالىلارنىڭ ھەممىسى ئىش بىلەن ئاتا.

— نان توشۇپ بەرگىلىمۇ بىرەرسى چىقمىدىمۇ؟

— ھەچقىسى يوق ئاتا!

— ئاۋۇ تاندىكى كىرلەرنىمۇ سىز يۇدىڭىزمۇ؟

— ياق ...

— ياق دىمەڭ بالام، سىز بولسىڭىزمۇ يالغان ئېيتماڭ، ھەممىگىلارلا ماڭا يالغان سۆزلەيدىغان بولۇۋالدىڭىلار، رۇسۇل ھارام ئىشنى يوشۇرىدۇ، سىز ھالال ئىشىڭىزنى يوشۇرىسىز، مەزىن ئاخۇ-

ئۇم مېنىڭ چىدىغۇچىلىگىم قالمىدى، كېلىن بۇ ئۆيىنىڭ قۇلىغا ئايلىنىپ قالدى. تاڭ سەھەر تۇرۇۋۇپلىپ هويلا سۈپۈرۈۋاتقان، سۇ سېپىۋاتقان، ئەتىگەنلىك غىزا تەييارلاۋاتقان، بۇ بەگ - خېنىملارنىڭ قاچىسىنى يۇۋاتقان، چۈشلۈك تاماق، تېخى ئېتىزغا قاتارۋاتقان، مانا مۇشۇنداق كۈن ئارىلاپ ئۈچ تونۇرلاپ نان يېقىۋاتقان، رۇسۇل دىگەن بىر نىمە ئۆي ئىشىغا قولىنى ئەگرى قىلىپ قويمايدۇ. باللىرىمۇ قۇيرۇق تۇتقۇزمايدۇ، ھەممىسلا پۇل تېپىۋاتىمىز دىگەننى قىلىپ ئۆي ئىشىنى كۆرسە كۆتىنى قىرماققا ئالىدۇ. ئۇۋال ئەمەسمۇ، كېلىن بولسا ماڭا كېلىن، بۇ بىر نىمىلەرگە كېلىنمىدى؟ بۇنداق دۆلەتنىڭ كۆتىگە ئوت كەتسۇن؟! خاپا بولماي نەزىرگە ئۆزلىرى بېرىپ تۇرسىلا، مەن زەرىپىخانىغا قارىشىپ بېرەي.

— خوپ، ھەمدۇل، پۇلى جىقنىڭ غېمى جىق، ئىشىگى يوق ھوللانىڭ قۇلىغى تېچ، دۇنيادا غېمى يوق ئادەم يالغۇز مەنلا ئوخشايمەن. قوسىغىم نەزىر - چىراق بىلەن تويىدۇ، ھەپتىدە ئىككى ئايەت ئوقۇپقويسام بەش - ئالتە تەڭگە چۈشىدۇ. ماڭا كايىيىدىغان ھومىيىم ئۇ دۇنياغا كەتكەن. يەم دەيدىغان ھالالغا توخۇ، ھارامغا مۇشۇگۇم يوق. ھەي، ئىنسان دىگەن ئەخمەق، پۇل، دۇنيا تاپمىز دەپ بېشىغا بالا تاپقىنى - تاپقان. رۇسۇل بەگ ئۆي ئىشىغا قولىنى ئەگرى قىلمايدۇ دەمسىنا، لېكىنزە بالاڭ پۇل تېپىشقا كەلگەندە شەيتانىنى ئالدىيالايدۇ، پالچىنىڭ پىرى دانىيا پەيغەمبەردەك باشقىلارنىڭ رىسقى يوللىرىنىمۇ بىلىدۇ. تۈنۈگۈن پوت - پوت بىلەن چاڭ توزۇتۇپ مېڭۈندى، بىر قېرىلار غەيۋىتىنى قىلىشتۇق، ھۆكۈمەت ئىككى خوتونلۇق بولۇشقا يول قويغان چېغى، شەھەردىكى كېلىنلىرىمۇ ئەكىرىپ ئىشىكىغا سال ھەمدۇل، خەير ئەمسە، ئىشىكىغا خۇدايىم بەرىكە بەرسۇن!

مەزمۇن چىقىپ كەتتى. ھەمدۇل بوۋاي بىلەن كېلىن خوددى پامان چۈش كۆرگەن ئەنسىز مومايدەك بىردىنلا جىددىلەشتى.

كېلىن قۇرۇق يەڭلىكنى قىزىق توتۇرغا چاپلىدى. بوۋايمۇ كېلىنىگە نان سۇنۇش ئورنىغا لاخشىگىر سۇندى...

ئۇلار ئۆن - تىنسىز تەرگە مىلىنىپ تونۇر بېشىدا ئۇزاق ئىشلەشتى. زەرىپخان ئاخىرقى تونۇرغا نانىنى يېقىپ بولۇپ، تونۇر ئاغزىغا ئەسكى داسنى كۆمتۇرۇپ قويۇپ، ئۇستىگە ھۆل پالازىنى ياپقاندىن كېيىنلا ھەدىۋل بوۋاي غودۇڭشىدى:

— راستمۇ بالام؟

— ياق غەيۋەت...

زەرىپخاننىڭ ئاۋازى ھارغىنلىقتىنمۇ ياكى دىل ئازاۋىدىنمۇ تىترەپ چىقتى.

— ئۇ راسلا ئەششاغا كەپتەر مايىغى يەققىلى كەتتىمۇ بالام؟

— راست ئاتا، تالا گېپىگە ئىشەنمىسىلە ...

— پوت - پوت بىلەن بارغىدەكمۇ؟

— تېزراق بېرىپ ئاۋال يىغىپ قويىدۇ - دە.

— نىمىشقا ياسىنىپ ماڭدى؟

— دۇنياينىڭ كۈچى بىلەن تۇت - بەش تەڭگىلىك بولۇپ قالدى. ئىشقىمۇ ئەسكى كىيىم بىلەن بارمايدىغان بولدى. ئىش ئورنىدا يۆتكەيدىغان كىيىمى سوۋكىسىدا ئاتا!

— ھىم... ئىشقىمۇ ئەسكى كىيىم بىلەن بارمايدىغان بولدى دەڭ. ئۇ دۇنياغىچۇ؟ ئالتۇنغا يۆگلىپ بارامدىكەن؟

زەرىپخان قېينىاتىسى بىلەن بۇ خىل گەپلەرنى قىلىشىنى ئەيىپ ھىساپلىدى - دە، تونۇر بېشىدىن چۈشۈپ ئۆيدىن سوغاق چاي ئەپچىقتى ...

تۇرپاندا ئاپرىل ئايلىرى يازغا ھىساپ، قۇياشنىڭ تەپتى باغلارنى چېچەككە، ئېتىز - قىرلارنى ياپ - يېشىل مەخمەلگە چۈمكىگەن، بۇلۇتسىز ئاسمان زۇمرەتتەك يالتىرايتتى. چېچەكلىگەن ئۇرۇك شاخلىرىدا قارغۇجىلار نىمىلەرنىدۇر دورايتتى. ئۆگزىدە

مىكيان قاقاقلسا، تام تۆپسىده ئۇچ تاجلىق تۇرپان خورىزى خوشال قانات قېقىپ بوم ئاۋاز بىلەن چىللايتتى...

هايات مۇنۇ دېڭىز يۈزىدىن بىر يۇز ئەللىك تۇت مېتىر تۆۋەنلىكتە تۇرۇۋاتقان تۇرپان ئويمانلىقىغا باهار شاتلىقى بەخش ئەتكەن. ئالتۇندەك سېرىق تۇپراق ئۇستىده يەر ئاستىدىن سوزۇ-لۇپ چىققان زۇمرەت سۇ شۇرلاپ ئاقىدۇ. ئۇ تۇرپان تۇپرىغىنىڭ قېنى، ئاشۇ قان بىلەن پەيدا بولغان شىرىن-شەرۋەت ئىنسانلار-نىڭ لەززەتلىنىشىگە مۇھتاج... يالغۇز كارىز سۇيىدەك تازا، تۇرپان قۇياشىدەك ئوتلۇق مۇھەببەت ئىگىسى بولغان گۈزەل ئايال زەرىپەلا باهار شاتلىقىدىن بەهرىمەن ئەمەس. سۆيگۈ ئىنسانىي بەختلىك قىلىشى لازىم ئىدىغۇ، مۇرات-مەقسەت كىشىنى روهلاندۇرۇشى لازىم ئىدىغۇ؟ گۈمانلىق ئىرىنى ئەيىپلەردىن ئاقلاپ، پۈتۈن كۈز يېشىنى ئېغىر ئىش بىلەن يوشۇرۇپ، هىچكىمدىن مەدەت ۋە ئەقىل تەلەپ قىلماستىن پۈتۈن باهار، ياز، كۈز پەسىللىرىنى سەۋر-تا-قەت، چىدام بىلەن ئۆتكۈزۈپ هايات خوشاللىقىنى قىشتا يەنىى چاچقا قىرو چۈشۈپ، بەل مۈكچەيگەنده كۆرۈشكە بەل باغلىغان بۇ ئايال تەۋەرۈك ئىدىقۇت چالمىسىدەك قەدىرلىك بولماي نىمە؟

كارىز سۇيى نىمىشقا لېيىدى...

1

ئەمدى گەپنى رۇسۇلدىن باشلايلى.

ئۇ هازىر دىخان ئەمەس، ئىككى يىلدىن بېرى ئۇ قولىغا كەتمەن، نە جۇتۇ ئالغىنى يوق، ئۇنىڭ قوللىرىنىڭ ئالقىنىدا هازىر قاداقلارمۇ تۇگىگەن. تۆت ئادەمنىڭ ئالدىدا ئىككى ئېغىز گەپنى ئوڭلاپ قىلالمايدىغان، ئاۋۇق كۆل دىخان هازىر سورۇنلاردا هەممىلا ئادەمنى ئۆزىگە قارىتىۋالىدىغان، هەتتا ئىلىم-پەن توغرە-

سىدىمۇ ئەيمەنمەستىن چوڭ گەپ قىلالايدىغان مەمەدانغا ئايلاڭ-غان. ناۋادا بىر كىشى ئەدىبىيات تەۋرىسىدا گەپ ئاچقىدەك بولسا، ئۇ گەپ قىلغۇچىنىڭ دەرھال شېخىنى يىرىدۇ-دە: "بولدى، ئۇ كىتاپ مەندە بار، مەن ئۇنى مۇنچە يۈز سوم پۇل خەشلەپ پالانى شەھەردىن سېتىۋالغان!" دەيدۇ. ئۇنىڭ ئۇلپەتلىرىمۇ ھەر خىل بىكارچى، كوچا پاخال قىلغۇچىلاردىن تارتىپ، بەزى ئىدارە باشلىقلىرىمۇ ئۇنىڭ بىلەن قويۇق ئارىلىشىدۇ. قىرىق نەچچە يىل-شىنچە ئاتىسىنىڭ نەسىھىتىنى ئۆز ھەركىتىگە ئۆلچەم قىلىپ كەلگەن بۇ دېخان ھازىر ئاتىسىنى كۆرۈشتىن بىزار، ئاتىغا بولغان تۇغما ھۆرمەتلا، ئۇنى ئاتىسىنى ئاشكارا سىلىكىۋېتىشتىن ساقلاپ تۇرۇۋاتىدۇ. ئۇنداق بولمىغىندا ئۇ ئاللىقاچانلا ئاتىسىنى ئۆز ھويلىسىغا يولاتمىغان بولاتتى. ھازىر ئۇ ئاتىسىغا بولغان مۇئامىلىدە يالغان ئېيتىشنى بىردىن-بىر ۋاستە قىلىۋالغان. ئاتىسىنىڭ تاپ-شۇرمىلىرىنى ماقۇل جاۋاپ بىلەن قوبۇل قىلىدۇ-دە، پۈتۈلىسىنىڭ كۆچى بىلەن ئورۇنلاپ قويۇپ ئۆزى بىلگەن سەنەمگە دەسسەپ يۈرۈرىدۇ.

ئۇنى نېمە ئۆزگەرتتى؟ پۇل، كىم بۇزدى؟ ئادەم.

پۇل بىلەن ئادەم ياخشى ئاتالما. بۇ ئىككى نەرسىدىن زىرىكىدىغانلار ناھايىتى ئاز بولسا كېرەك. ئاسانلا قولغا كېلىدىغان پۇلمۇ، سېنى سېتىش ئۈچۈن مېھرىۋانلىق كۆرسىتىدىغان ئادەممۇ ئاشۇ ياخشى نام بىلەن ئاتىلىدۇ. تۇرمۇش لەززىتىنى ھالال ئەمگەكتىن ئىزلىمىگەن ئادەم ئاچكۆز چاشقانغا ئوخشايدۇ. ھەممىگە ئۆزىنى ئۇرىدۇ، ئاخىرى قاپقاندا جان بېرىدۇ. ئەلۋەتتە، بۇ خىل مۇلاھىزە بىلەن رۇسۇلنىڭ كېلىچىگى ئۇستىدىن ھۆكۈم چىقىرىشقا تېخى ئاساس يوق. رۇسۇل ئۆزى تاللىۋالغان يول بىلەن كېتىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ كېلىچىگى توغرىسىدا قەلەم ئىگىسى ئالدىن بىر نېمە دېيىشكە ئاجىزلىق قىلىدۇ... گەپنى رۇسۇلنىڭ بۇگۈنكى ئەھۋالىغا يۆتكەيلى.

ئۇرغۇن ئادەملەر پۈتۈن ھاياتىدا بىر كۈنلۈك مەشغۇلاتنى تەكرارلايدۇ. لېكىن رۇسۇل‌بەگ ئىككى يىلدىن بېرى شۇنچىلىك خىلمۇ-خىل ھەركەتلەر بىلەن ۋاقىت ئۆتكۈزدىكى، كۆپ ھاللاردا ئۇ نېمىلەرنى قىلغىنىنى ئۆزىمۇ ئەسلىيەلمەيدۇ.

مانا ئۇ قېپ-قىزىل گىلەملەر بىلەن بېزەلگەن ئۆيدە، يۇمشاق تاۋار كۆپىلەر بىلەن ماموق ياستۇقلار ئۈستىدە كۆزىنى ئاچتى، ئۇنىڭ يېنىدا دۇخاۋا يوتقانىنى يېرىم يېپىنىۋالغان ئايال چاچلىرىنى ئاق ياستۇققا يېيىپ، قوللىرىنى ئىككى ياققا تاشلاپ ئۇخلاۋاتاتتى. رۇسۇل ئايالغا قارىدى. ئىككى ئايدىن بېرى ئۇنىڭ كۆڭلىنى خوش قىلىپ كېلىۋاتقان نازۇك بەل، يۇمشاق تەل، خۇش‌بۇي بەدەنلىك بۇ ئايال بۇگۈن بىرىنچى قېتىم ئۇنىڭغا سەت ۋە قورقۇنچلۇق بىلىندى، چۈنكى زەرىپخان ئۇنىڭغا تەنە گەپ قىلدى: دادىسىنىڭ غەزىۋى، ئۇنىڭ ئۇستىگە مەزىن ئاخوننىڭ بۇگۈن كەچقۇرۇن ئۇنى توساپ:

ــ ھە، رۇسۇل‌بەگ، نېكا ئوقۇتۇشقا قاچان چاقىرىسەن، مەن ھەمدۇل ئاتاڭنى ماقۇلغا كەلتۈردۇم، ھېــھى... ــ دەپ كۈلۈشى ئۇنىڭ ۋەھىمىسىنى تېخىمۇ ئاشۇرۇۋەتكەن ئىدى.

ــ ۋۇي ھېلىم جادۇ، مېنى رەسۋا قىلىپ تاشلاپ ئاربىدىكى يىگىرمە مىڭ يۈەننى يىمەكچى ئىكەنسەن-دە! ــ دەپ تىللىدى ئۇ ئۆزىچە غودۇڭشۇپ.

ھېلىم جادۇ كىم؟ ئۇ رۇسۇلنىڭ دوستى، شېرىكى، ئۇنىڭ قېنىدىكى ساپ نەرسىلەرنى چىقىرىپ تاشلاپ بەدىنىگە پالاكەتنىڭ ئۇندۇرمىسىنى تېرىغان ئادەم مۇشۇ.

رۇسۇل 1970-يىلى جانغا تېگىدىغان مەجلىس، «كۇرەش»، كۇنىگە ئۈچ ۋاق يىمىلدىغان تەمسىز زاغرىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن بىرىنچى قېتىم دادىسىدىن بىسوراق ئىش-ئۇقەت ئىزلەپ ئۆيدىن چىقىپ ئۇرۇمچىگە كەلدى. ئۇ ھېچ يەردىن ئىش تاپالمىدى. ئۇرۇمچى ۋوگزالىنىڭ چوڭ زالىدا ئۈچ كۈن ياتتى. بىر كېچىسى

قارا نوپۇسلار قاتاردا لاگىرغا يەتكۈزىلىندى. ئەنە شۇ لاگىردا هېلىم بىلەن تونۇشتى. هېلىم ئۇنىڭغا بازار نېنى، ئاشلىق بېلەت بەردى. كېيىن ئۇلار ئىككىسى بىللە قېچىپ تۇرپانغا كەلدى. ئىككى يۈز كۈنلۈك سەرگەردانلىق هېچنەرسە بىلمەيدىغان دېخانغا قوساق بېقىش ئۈچۈن راست گەپ قىلىش زىيانلىق ئىكەنلىگىنى هىس قىلدۇردى.

ــ مەن گۇڭشېنىڭ سەيگۈيۈەنى ئىدىم، ئۇرۇمچىگە تىراكتۇر ئالغىلى كېلىپ پۈتۈن پۇل، بېلەت، تونۇشتۇرۇشلىرىمنى ئوغرىغا ئالدۇرۇپ قويدۇم! ــ مانا بۇ رۇسۇلنىڭ بىرىنچى قېتىم ئېيتقان يالغان گېپى.

ــ بىلمىز! ــ دىدى يەتمۈشلىش پونكىتىنىڭ ياش خادىمى قولىنى سىلكىپ، ــ سەندەك سەيگۈيۈەن تولۇپ يېتىپتۇ. تىراكتۇر ئالارمىش، خەقنىڭ يانچۇغىدىكى پۇل، ئۆيىدىكى گىلەم، ئەدىيال، ساندۇغىدىكى ئۇن بىلەن نان... سەن ئالمايدىغان نېمە بار؟

رۇسۇل بۇ هاقارەتلىك گەپكە چىدىيالماي ساقاللىق يۈزىنى تۆتۈپ يەغلىۋەتتى... ئۇلار شۇ كېچىسى قاچتى. هېلىم تىنماي سۆزلەيتتى:

ــ دېخان بولغاندىن بېرى ئالدىنىپ كېلىۋاتقان خەق! ــ دىدى هېلىم جادۇ قۇۋلۇق چىقىپ تۇرغان ئورا كۆزىنى ئويىنىتىپ، ــ قايسى هۆكۈمەت، قايسى باي، قايسى سودىگەر، قايسىبىر شەھەرلىك كاسىپ دېخانىنى ئالدىمايدىكەن؟ دېخانىنىڭ ئېغىزى قۇرۇق ئەمچەك ئۈچۈن يارالغانمىدى؟ بىلەمسەن، دېخانىنىڭ تەرى نى ــ نى چىرايلىق چوكانلارنى سەمرىتىدۇ، نى ــ نى ئىسىلزادىلەرنى سەمرىتىدۇ، دېخان بولمىسا يەر يۈزىدە سۇ قۇرۇيدۇ، دېخان بولمىسا ئالدىنىدىغان ئادەم بولمايدۇ. مەنمۇ بىر دېخان ئىدىم، ئالداندىم، ئالداندىم. ئەمدى ئالداشنى ئۆگىنىۋالدىم، ئاشۇرۇۋېتىمەن. يالغان گەپ ئۈچۈن ئۇنچىلىك جىق ئەقىل لازىم ئەمەس. ئىش قىلىپ راست گەپ قىلمىساڭلا بولدى. كۆردۈڭمۇ، مۇنۇ كاللەك ئاشلىق بېلىتى،

مۇنۇ كاللەك رەخت بېلىتى، ھۆكۈمدت قانچە بېلەت چىقارغان بولـ سا شۇنچىسىنى ساتسەن، مۆرىتى كەلسە بىرەر ـ يېرىسىنىڭ يانچۇ ـ غىنى قۇرۇغداپمۇ قويسەن، ... مانا مۇشۇنداق قىلىپ مۇنۇ كاللەك پۇلنى يىغدىم. بۇ بىر كاللەك ئون، ھەتتا يۈز كاللەك بولغاندىچۇ؟ مەن ھېلىم جادۇ ئەمەس، ھېلىماخۇن، ھېلىمجان، ھېلىم ئەپەندى بولالايمەن. مەرىكىلەردە تۆرىنىڭ كاللىسى مېنىڭ بولدۇ، ئىلىپنى بىلمىسەممۇ موللىلار قىرائەتكە تەكلىپ قىلىدۇ. خېلىسى ئىلىم ـ بـ لىم سورايدۇ. ھەتتا ساقچىلارمۇ مېنى كۆرگەندە ۋەلىسپىتتىن چۈشە ـ دىغان بولدۇ! ...

رۇسۇل ھېلىم جادۇغا ئەيمىنىپ قارىدى. ئىگىز دۆمچەكرەك بۇ ئادەم بىر مېتىرنى بىر چامداپ لوكۇلداپ رۇسۇلغا يىقىنلىشىپ كېتىۋاتاتتى: «كىم بىلىدۇ، بىر يەرگە ئاپىرىپ مېنى بوغۇپ ئۆلـ تۈرەمدۇ تېخى. لېكىن مېنى ئۆلتۈرسە جۇل ـ جۇل كىيىملىرىم ئون تەڭگىگە يارىمايدىغۇ ...» رۇسۇل شۇلارنى ئويلىدى. ھەر ئېھتىمالغا قارشى يانچۇغىغا ئىككى تال تاش سېلىۋالدى. لېكىن ئۇنىڭ ۋەھىمسى بىكار بولۇپ چىقتى. ئەتىگەنلىگى ئۇ ھېلىمنىڭ مېھرىۋان، مەرت ئادەم ئىكەنلىگىنى بىلدى. ھېلىم ئاشخانىدا رۇسۇل ئۈچۈن پۇلنى ئايىماي خەجلىدى. بىر قۇر ئۇستىۋاشمۇ قىلىپ بەردى. تۆت يانچۇقلىق چاپان، سېرىق شەپكە ئۇنى يەر ئىلاھات كا ـ دىرلىرىغا ئوخشىتىپ قويغان بولسا، ھېلىمنىڭ تاپىلىشى بىلەن يېڭىدىن قويغان چېچى ئۇنى كىچىكرەك ئىداره باشلىغا ئوخشـ تىپ قويدى.

ئۇلار ناسۋالرەك سومكىلىرىنى مۆرىلىرىگە سېلىشىپ بىر يېزىغا يېقىنلاپ كەلدى. بىر دېخان ئىشەك ھارۋىسىنى قۇرۇق ھەيدەپ كېتىۋاتاتتى.

ـــ ھەي يولداش، ـــ دېدى ھېلىم دېخانغا قاراپ، ـــ ئاكوجاڭ مۇشۇ مەھەللىلىكمۇ؟

ـــ چۈشەنمىدىم ... كادىر ئەپەندىم ... ئاكىجان دېگەنلىرى ...

ـــ هەي تاغا، ئۇرۇمچىدە ئىشلەيدىغانلاردىن كىم بار بۇ يەردە؟

ـــ ھە، مۇنداق دەڭ، ئىسمىن داڭ ـ داڭنىڭ چوڭ ئوغلى ئىسمى نىمىدى، نىمىدى...

دىخان پىشانىسىنى سىلاپ، ساپ ـ سېرىق چىشىنى كۆرسىتىپ، چىگىش ساقلىنى تىترىتىپ كۈلدى، كۈلگەندە ئۇنىڭ ساغۇچ قاش ـ لىرى ئاستىدىكى ياشاڭغۇراپ تۇرىدىغان كۆزلىرى يۇمۇلدى.

ـــ ھە، راست ھېمىت ئەپەندى... داشۇبىدە دەمدۇ، مائارىپتا دەمدۇ...

ئۇلار توپ ـ توغرا دادۇي ئىنقىلاۋىي ۋېيۇنخۇي ئىشخانىسىغا يېتىپ كەلدى. ئىنقىلاۋىي ۋېيۇەنخۇي جۇرىنى ساۋاتسىز دىخان ئىكەن، ھېلىم ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ كۆرۈشتى.

ـــ بىز ھېمىت ئىسمىنوپىنىڭ ئەھۋالىنى ئىگەللەپ ئۇرۇمچىدىن كەلگەن، ـــ دىدى ئۇ، ـــ بىر سائەتتىن ئوشۇق تۇرالمايمىز.

ئىنقىلاۋىي ۋېيۇەنخۇي جۇرىنى ئۇلارنى مېھمان قىلدى. ئۇچ تۆرت دىخانىنى يىغىپ بەردى. ئۇلار ھېمىت ئىسمىنوپىنىڭ كىچىگىدە ئىزدىگەنلىگى، تارىخى، سىنىپى پاك ئىكەنلىگى، پەقەت ئاتىسى ئىسمىن مەشچى ئارىلاپ ـ ئارىلاپ مەش، چىلەك تۆشۈلەپ پۇل تې ـ پىپ قويىدىغانلىغىنى، شۇنىڭ ئۈچۈنلا ئانچە ـ مۇنچە ئۇچۇغدىلىپ تۇرىدىغانلىغىنى ئېيتتى.

ئۇلارنىڭ خوشنا يېزىغا يېتىشىلىشى ئۈچۈن ياخشى ئىگەر توقۇم بىلەن بىر ئات بەردى.

ـــ ئۇ يەتتىنچى دۇيىدە، مېنىڭ ئىنىم بار، ـــ دىدى دادۇي ئىنقىلاۋىي ۋېيۇەنخۇي جۇرىنى ھېلىملارغا تاپىلاپ، ـــ ئاتىنى شۇنىڭغا بېرىپ قويىسىلار يەتكۈزۈپ بېرىدۇ. ئىنىمنىڭ ئىسمى جامالدىن...

ئۇلار ياخشى ئاتقا مىنگىشىپ شۇ كۈنىلا باشقا ناھىيىگە ئۆتۈپ كەتتى...

ـــ ئېتىنى بېرىۋېتەيلى... ـــ دىدى رۇسۇل ئۈچ كۈندىن كېيىن تاغ

تەرەپكە كېتىۋېتىپ، ــ دېخانغا ئۇۋال بولىدۇ.

ــ دېخان دېگەن ئالدانغىلى يارالغان. سەن ئالدىمساڭ باشقا بىرسى ئالدايدۇ. كۆردۈڭمۇ، ھىلىقى ئاغزىدىن نېنى چۈشۈپ قالغان جۇرىننى. قايسى ئىدارىدىن، ئىسمىڭلار نېمە دەپ سوراپمۇ قويماستىن ئات توقۇپ بەردى. ئەمدى بۇ ئاتنى قازاقلارنىڭ كۆزىنى تېڭىپ مىڭ يۈەنگە ساتىمىز، غۇلجىغا يېتىپ بېرىۋالساق تازا ئالدىنىدىغانلار شۇ يەردە ...

رۇسۇل ئالتىنچى، يەتتىنچى ئايدىن كېيىن خېلى پۇلۇق بولۇپ ئۆيگە قايتىپ كەلدى. كەلگەن كۈنى دادىسىدىن تاياق يىدى. ئەتىسى دادىسى ئۇنىڭ ئەكەلگەن پۇللىرىنى مۇسادىرە قىلدۇرۇۋەتتى. ئۆزىنى دادۇيگە تاپشۇرۇپ بېرىۋىدى، ئىككى ئاي بىكارغا كېسەك قۇيغۇزدى. ئۇ مىڭ پەندىيات دەپ ئۆز ئۆيگە قايتىپ كەلدى ۋە «زاغرا غاجاپ نوەۇرغا ئىشلىسەمۇ ئۆز ئۆيۈم تېنچ، ۋەھىمسىز ئىكەن» دېگەن يەرگە كەلدى.

يىراقلاپ كەتتۇق. گەپنى يەنە رۇسۇلنىڭ بۇگۈنكى كۈنىگە يۆتكەيلى.

چوكان ناز بىلەن رۇسۇلنىڭ قولىنى تۇتتى ـ دە، ئۆزىگە تارتتى:

ــ تىكشاپ بېقىڭ، كىچىك ئابدۇرۇسۇل دادا دەۋاتىدۇ!

رۇسۇل ئايالنىڭ قولىنى ئاستا ئىتتەردى:

ــ رۇسۇلمۇ، ئۇسۇلمۇ تۇغۇلغاندا كۆرمىز! ...

ــ نېمە؟ گۇمانىڭىز بارمۇ تېخى ... ــ ئايال جەينىگىگە تايىنىپ ئورنىدىن تۇردى، ــ يۈزسىزلىك قىلمىڭىز ...

ــ رۇسۇل بېشىدىكى سومكىسىدىن بىر كاللەك پۇل چىقاردى:

ــ مە، بەش يۈز سوم، مۇشۇنىڭ بىلەن ئاغزىڭنى يۇم!

ــ نېمە؟ سىزنىڭ مۇشۇنداق قىلىدىغانلىغىڭىزنى، بىلەتتىم، ئەمدى چاندىڭىزمۇ؟

ــ سېنىڭ قەستىڭ مۇشۇ پۇلغۇ. چاندى ـ پاندى دېگەندەك

ئاشق ـ مەشۇق ئەمەسقۇ بىز!

ـ كۆڭۈلنى پۇل بىلەن سېتىۋالماقچىمۇ سىز؟

ـ نىمە كۆڭۈل دېگەن؟ ـ دېدى رۇسۇل ئالدىراپ كۆينىگىنى كىيىۋېتىپ، ـ ئالتە بالام بىلەن ئايىلىم بارلىغىنى بىلىپ تۇرۇپ ئادەمگە يىلىمدەك چاپلاشتىڭ. بىرىنچى كېچىسى مەسچىلىكتە سېنىڭ بىلەن بىللە بوپ قاپتىمەن. پۇلۇمنى دېمىسەڭ، مەندەك تومىالقا سەرالمقا يېقىن كېلەتتىڭمۇ؟ ھازىردىن باشلاپ مەن سېنى تونۇمايمەن!

رۇسۇل ئورنىدىن دەس تۇردى. ئايال ياستۇقنى قۇچاقلاپ ھۇلاپ يىغلىدى. يىغا ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئۆيگە ھېلىم كىرىپ كەلدى. ئۇ ھازىر خېلىلا قوساق سالغان، ئورا كۆزى نۇرلىنىپ، قاتاڭغۇر يۈزىدە ئارتۇق گۆشلەر پەيدا بولغان ئىدى. ئۇ ئىككى قولى بىلەن بېلىگە تايىنىپ:

ـ نىمە قىلماقچىسەن؟ ـ دېدى.

ـ ئارىنى ئوچۇق قىلماقچىمەن! ـ رۇسۇل سوغاقلا جاۋاپ بەردى.

ـ مېنىڭكىگە چىقىپ تۇرغىن، سۆزلىشىمىز. ھازىرچە مۇنۇ چىرايلىق بىلەن ئارىنى ئوچۇق قىلىپ بېرەي.

رۇسۇل دالانغا چىقىپ ئايالىنىڭ نازلىق ئاۋازىنى ئاڭلىدى:

ـ ئارانلا بەش يۈزما...

ـ قالغىنىنى مەن...

رۇسۇل سەسكىنىپ تالاغا قاراپ ماڭدى. ئۇ باغ ئىشىگىدىن چىقىپ كۆل بويىغا باردى ـ دە، سوغاق سۇ بىلەن يۈز ـ كۆزىنى يۇدى. ئۇنىڭ كۆڭلى بۇزۇلدى، روھىي ئازاپ ئۇنى قىينىدى. بۇگۈن ئىككىنچى قېتىم ئۇنىڭ يادىغا زەرىپخانىنىڭ خۇما كۆزلىرى كەلدى. ئالتە بالىسى، ئاتىسىنىڭ غەزەپلىك چىرايى، خولۇم ـ خوشنا، تونۇش ـ بىلىشلىرىنىڭ مەسخىرىلىك قاراشلىرى ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى ئۆرتىمەكتە ئىدى. «ئاۋۇ ئايالدىن، باج ئىدارىسىنىڭ سېلىغىدىن،

يەنە بىرسىنىڭ جازاسىدىن پۇل بىلەن قۇتۇلغىلى بولىدىكەن، لېكىن مۇنۇ روھىي چۈشكۈنلۈكتىن قۇتۇلغىلى بولمايدىغان ئوخشايدۇ. يىراقلارغا باش ئېلىپ كەتسەمچۇ؟ ئۇ چاغدا ئاتام قاغۇدەك سەمچۇ؟ ...» ئۇنىڭ پۈتلىرى تىترىدى.

— پۇل - پۇل تاپسەن دەپ بېشىمغا بالا تېپىۋالدىم! — دىدى ئۇ تاماكا ئوراۋېتىپ، — ھەممىنى قىلغان سەن ھېلىم جادۇ!

ئۇ ئىككى يىل بۇرۇنقى ئىشنى ئەسلىدى.

رۇسۇل دادىسىنىڭ مەسلىھەتى بىلەن سېتىپ بېرىش پىلانىدىن ئاشۇرغان ئۇزۇمنى رىزىنكا چاقلىق ھارۋىغا بېسىپ بىر يۈز سەكسەن كىلومېتىرلىق يولنى مېڭىپ ئۇرۇمچىگە كەلدى. كىشمىش، قىزىل سايۇي، ئاق سايۇي ئۇزۇملىرى خۇددى ھازىرلا ساپىغىدىن ئۇزۇلگەندەك پارقىراپ تۇرغىنى ئۈچۈن ئەرداۋچاۋ بازىرىدا ئۇنىڭ ئالتە يۈز كىلو ئۇزۇمى ئىككى كۈندىلا سېتىلىپ بولدى. ئاخىرقىسى بىر يەشىك سېتىلىۋاتقاندا بىر قول ئۇنىڭ ئۇزۇم تارتىۋاتقان تارازىسىنى كاپىلا قىلىپ تۇتۇۋالدى.

— ۋۇي، سىز ھېلىماخۇنمۇ؟ — دىدى رۇسۇل ھېلىم جادۇنى تونۇپ.

— بولدى، قالغىنىنى شۇنداقلا مەن ئالىمەن، — دىدى ھېلىم جادۇ بىر يەشىك ھۆل ئۇزۇمگە سانىمايلا ئون يۈەنلىك يېڭى پۇلدىن بىر نەچچىنى تاشلاپ، — ھەيدە، ھارۋاڭ بىلەنلا مېنىڭ ئۆيۈمگە تارت!

بالىخانىلىق ئۆيلىرى بار، قوش ئىشىكلىك چوڭ قورو ئالدىغا كېلىپ توختىغاندىن كېيىن ھېلىم:

— مۇشۇ جاي مېنىڭكى، بۇ يىل يىگىرمە بەش مىڭ يۈەنگە ئالدىم، — دەپ ماختاندى، — سەككىز ئېغىزلىق ئۆيدە ئۆزۈم يالغۇز تۇرىمەن، خوتۇن بالاڭ دەمسىنا، بالام بەلدە، خوتۇن يولدا. ئۆيغۇر چوكانلىرى دەمسەن، خەنزۇ تەتەيلىرى دەمسەن ھەممىسىلا مىنى يوقلاپ تۇرىدۇ. ئۇزۇمنى ئىككىنچى قەۋەتتىكى كۆڭ ئىشىكلىك ئۆيگە ئەكىر، ئېشەك ھارۋاڭنى ئاۋۇ لەمپە ئاستىغا چىقار!

رۇسۇل ھەيۋەتلىك مېھمانخانىغا كىرىپ گىلەم ئۈستىدە يۇكۇنۇپ ئولتۇردى، ھېلىم ئۇنىڭ قولىدىن تارتتى:

— ئاۋۇ لوم ـ لوم ساپامۇ مېنىڭ. ئولتۇرغىن، قوپ.

— بولدى، مۇشۇ يەرمۇ ... — دىدى رۇسۇل قورۇنۇپ.

— تۇرە، گىلەملەرنى قورقماي دەسسەۋەرگىن. مېنىڭ ئۆيۈمگە ئەۋلىيا كەلمەيدۇ. ساڭا ئوخشاش ئوقەتچىلەر كېلىدۇ.

رۇسۇل لوم ـ لوم ساپاغا كېلىپ ئولتۇردى. ھەممە بالايۇ ـ ئالـپەت مۇشۇ ساپاغا ئولتۇرۇش بىلەن باشلاندى.

— چاي ئىچ، ھە قېنى ئېيتقىنا، ئەزالىرىڭدىن قۇرۇق ئۇزۇمنىڭ كىلوسىنى نەچچە پۇلدىن ئالغىلى بولىدۇ؟

— ئۇچ كوي ئىككى مودىن ئالغىلى بولار.

— ھىم ... سىنىڭ قانچىلىك قۇرۇق ئۇزۇمۇڭ بار؟

— كىشمىش، سايۇى بولۇپ بىر تونىنا چىقىپ قالارمىكىن ...

— بىر تونىنا؟ ھىم ... كىلوسىنى تۆت كوي توققۇز مودىن سېتىپ بەرسەم، بىر تونىنا ئۇزۇمۇڭ تۆت ـ بەش مىڭ كويغا يارايدۇ. قانداق دەيسەن؟

— راستما؟ نەدە شۇنداق ئالىدىغان يەر باركەن؟ — رۇسۇلـنىڭ كۆزلىرى ئويناپ كەتتى.

— بارغاندا كۆرسەن، ئانداق بولسا گەپ شۇ ـ ھە، مۇنۇ ئون مىڭ كوي، تونىنسىنى ئۇچمىڭ ئىككى يۈز يۈەندىن ئۇچ تونـنا ئۇزۇم سېتىۋال. كۆزۈڭنى جامدەك قىلىسەنغۇ، ئادەم قوشىمەن. بىر ئايىچە ئېلىپ تەييارلاپ قويىمسىلەر. بىر ئاي بولغاندا ماشىنا ئېلىپ چۈشىمەن. تۇرپاندىن ئۇتتۇر، ھىلىقى ئۇزۇمنى قىممەت ئالـمىدىغان يەرگە بارمىز. بىر تونىنا ئۇزۇمنىڭ كىرا ھەققىغە سەككىز يۈز كوي تۆلەيسەن. بىز بارغان جايدا بەش كوي يەتتىمۇ، ئۇنىڭدىن كىلوسىغا سەككىز موچەن كىراسىغا چىقىپ كەتسە، ساڭا تۆرت كوي يەتتە مودىن قالىدۇ. يەتتە موسى ئېقىم ـ چىقىمغا كەتسىمۇ ... قورقۇۋاتامسەن؟ بۇ دېگەن ھۆكۈمەت يول قويغان

ئىش. هىلىقىدەك ئالداپ ـ سالداپ ئات ئوغۇرلايدىغان ئىش ئىدەس!

كىچىككىنە سومكىسى بىلەن توتقۇزۇلغان ئون مىڭ يۈەن پۇل رۇسۇلنىڭ قولىدا هازىرلا پارتلايدىغان بومبا تۇرغاندەك قورقۇنچ-لۇق بىلىنگەن ئىدى. هېلىم رۇسۇلنىڭ لىكتاسىنا بولۇپ تۇرۇ-ۋاتقىنىنى بايقىدى ـ دە، ئۇنىڭغا يەل بەردى:

ـــ نىمىدىن قورقىسەن؟ هۆكۈمەت بانكىسىنى ئوغرىلاۋاتقـ-نىڭ يوق، ياكى بىراۋنىڭ تېمىنى تېشىۋاتقىنىڭ يوق. هۆكۈمەت پول قويغان ئىش، سەن تېخى هەچنىمە بىلمەيسەن، ئون مىڭ كويىنى خۇددى تاغ كۆتەرگەندەك تەستە كۆتىرىۋاتسەن، ئون مىڭ كوي قانچىلىك پۇل بۇ؟ باشقىلارنىڭ قىلىۋاتقان ئىشىنى ئاڭلاپ قوي: يېقىندا بىر تۈگكان بىلەن بىللە بولۇپ قالدىم. غۇلجىدىن تۆت تونىنا بىمۇ يۆتكەپتۇ. تونىنسىنى ئوتتۇز نەچچە مىڭ كويدىن ئاپتۇ، ئىچكىرىگە ئاپىرىپ تونىنسىنى سەكسەن نەچچە مىڭ كوي-دىن سېتىپ، ئۇچ ـ تۆت يۈز مىڭ كوي پۇلنى ساق ـ سالامەت ئېلىپ كەپتۇ. ئوغۇل بالا دېگەن مانا، تۆت تونىنا بىمۇنى يەغـ-ۋېلىش ئۈچۈن بىر نەچچە ناهىيىنى تولۇق قولغا ئېلىش كېرەك! سەن قورقىسەن تېخى، شۇلارمۇ دېخانغۇ، بىر گۇڭشېنىڭ تەمىـ-لەش ئىدارىسىنىڭ دەسمايىسى ئەللىك مىڭ كويدەك بولىدۇ. هەـ-لىقى تۈگگانىنىڭ قانچە؟ بەش ـ ئالتە گۇڭشېنىڭ دەسمايىسىدىن جىق. تولا بەزگەكلىك قىلماي ماڭ يۈگۈر، چىقىپ ئۇزۇم سېتىۋال!

ئۇلار بىر ئايدىن كېيىن ساق ـ سالامەت يولغا چىقتى. يا-پونىيىنىڭ كۆك ماشىنىسى تۆت تونىنا ئۇزۇمىنى، تۆت ئادەمنى ئېلىپ توپ ـ توغرا ئىككى يېرىم كۈن يول ماڭدى.

بىر شەھەرگە كېلىپ ياخشى مېهمانخانىغا چۈشتى. شەھەرلىك سودا كوپېراتىۋىنىڭ باشلىغى هېلىم، رۇسۇللار بىلەن ئايرىم ـ ئاي-رىم ئۇچراشتى. هېلىم سېمىز، پاناق، تاقىر باش جىگلىنى ئۇزۇم، قوغۇن، ئالمىلار بىلەن مېهمان قىلىپ بولۇپ، ئاندىغا مىڭ سوم پۇل قويدى. باشلىق رۇسۇلغا قارىدى.

ـــ بۇ، بۇ...

ـــ كېرەك يوق، بىزنى تېزراق يولغا سالسىڭىز بولدى، ـــ دىدى ھېلىم. باشلىق بىر نىمىلەرنى يازدى.

ئەتىسىلا تۆت تونىنا ئۇزۇم ھۆكۈمەت دۇكىنىغا بەش كوي ئىككى مودىن بىراقلا ئۆتكۈزۈلدى. رۇسۇانىڭ قولىغا تۆت مىڭ كويدەك پۇل تەگدى.

ـــ مانا بۇ شىنىڭ شەھرى، ـــ دىدى ھېلىم رۇسۇلغا ماڭـ تىنىپ، ـــ بىلەمسەن، سەن ھازىر ئۆيۈڭدىن بىر مىڭ ئەللىك ئالتە كىلومېتىر يىراقلىقتا تۇرۇۋاتىسەن. كۆڭلۈڭ قايسى تاماشىنى خالايدۇ؟ ھەر قانداغى قاملىشىدۇ. بىلىپ قوي، پۇل چىراي، پۇل قانات، پۇل مەنسەپ، ئابروي، مەرتىۋە! تېخىلا خوتۇنۇڭنى، داداڭـ نى ئويلاۋاتامسىنا، خوتۇن ئۆز ئۆيۈڭدە ئەزىز، خوتۇن دىگەن بىلەن مۇڭداشقىلى بولىدۇ، كۆڭۈل ئاچقىلى بولمايدۇ. ماشىنا ئۈسـ تىدە دۇگدىيىپ ئولتۇرۇپ سوغدا قىينالدىڭ، ئەمدى جاپانىڭ هاـ لاۋتىنى كۆرىدىغان چاغ كەلدى.

ـــ هالاۋەتنى ئۆيۈمدە كۆرەي...

رۇسۇل ئۇ قېتىم راستلا تاپقان پۇلىنى كۆكرىگىگە تېڭىپ ئۆيگە تېچ ـ ئامان پويىز بىلەن قايتىپ كەلدى.

لېكىن شۇ قېتىم ھېلىم ياپون ماشىنىسى بىلەن ئاقسايغا بېرىپ بىر ماشىنا ئىككى يۈز ئەللىك قوي بېسىپ كەپتۇ. قويلارـ نىڭ ئالدى يىگىرمە بەش كوي، كەينى ئون سەككىز كويغا توخـ تاپتۇ. ئۇرۇمچى، تۇرپانغا ئەكىلىپ ئالدىنى يۈز يىگىرمە، كەينىنى ئاتمىش كويدىن سېتىپتۇ. بۇ غەنىمەت پايدا ئۇنى قىزىقتۇردى. دادىسىغا بىر مىڭ ئىككى يۈز يۆەن پۇلنى بېرىپ قويۇپ قالغان پۇلىنى بىلىگە تۇگۈپ لازا سېتىپ چىقىمەن دىگەن بانا بىلەن ئۇرۇمچىگە يەنە چىقتى ـ دە، ھېلىمنى ئىزلەپ تاپتى.

شۇنداق قىلىپ بىر يىلدىن كېيىن ئون يىگىرمە مىڭ كوي، ئىككى يىلدىن كېيىن ئەللىك ئاتمىش مىڭ كويلۇق دەسمايىغا

ئىگە بولۇپ قالدى.

هاياتنىڭ بۇ ئاسان يولى ئۇنى ئۆزگەرتىۋەتتى. مۇنۇ بۇ-گۈنكى ۋەھىمە ئەنە شۇنىڭ بەدىلىگە كەلدى.

كۆل سۈيى تۈيۈقسىز چولتۇكلىدى، رۇسۇل چۆچۈپ لېيە-غان سۇغا قارىدى. ھېلىم ئوچۇم بىلەن سۇنى بېشىغا قۇيۇپ كۆلدە يۇيۇنۇۋاتاتتى.

ــ ھەي، ئىچىدىغان سۇنى ھارام قىلدىڭغۇ!

ــ ھە؟ ــ دېدى ھېلىم كۆزىنى ئۇۋلاپ، ــ ھالال، ھارام دەپ قاپسىنا؟ ئېيتقىنا، بۇ دۇنيادا زادى قايسى نەرسە ھالالكەن؟ ئۆزەڭ تاپقان بالىنمۇ ھارام دەپسەن - تېخى!

2

ئاتا بولغۇچىلار ئۆز ئوغۇللىرىنىڭ ئەيىبىنى كۆرۈشكە قېيرىق كېلىدۇ. ھەمدۇل بوۋايمۇ بۇ ئاجىزلىقتىن خالى ئەمەس، قارىغۇلار! ئوغلى بىر نەچچە كۈنلەر يوقىلىپ كېتىپ مانا بۈگۈن بىر قول تىراكتۇرىغا كەپتەر مايىغى بېسىپ دەرۋازا ئالدىدا پەيدا بولىۋە-دى، نەچچە كۈنكى گۇمان، ئاچچىقلىرىنى ئۇنتۇپ ھاسىغا تايانمايلا ئالدىراپ ئوغلىنىڭ ئالدىغا چىقتى - دە، مەشكاپىلارنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ كەپتەر مايىغىنى ئالقىنىغا ئېلىپ سورۇپ باقتى - دە:

ــ پاھ، نەمە دېگەن قۇرۇق - ھە! چۆل كەپتىرىنىڭ مايىغى كۆچلۈك بولىدۇ بالام، ئۇزۇملەر كۆلۈپ كېتىدىغان بولدى. توپ-توغرا تەكلىككە تارت ماشىناڭنى. قۇرۇق ئوغۇتنى بۈگۈنلا بېرەي-لى! ــ دېدى.

ــ ئىككى - ئۈچ كۈن تەخىر قىلايلى ئاتا!

ــ تەخىر، ھېلىمۇ بەش كۈن ئۆتۈپ كەتتى. تولا ساخولۇق قىلمىغىنا. ھەي سەيدۇل، بول ھېلىقى قۇرۇق چېلەك، ئول - بول-نى ئەچىقىپ ماشىنىغا سال، ئىشەڭ ھارۋىغا تۈگنى قاچىلا، سۇغا

ماڭ، ئۇزۇملەرگە تەم كىرەي دىدى، تەخىر دەيدا!

ئاتىسىنىڭ دېگىنى دېگەن، ئەتكىنى ئەتكەن بولىدۇ ـ دە، رۇسۇل تىراكتۇرچى بالىغا قارىدى:

ـــ ھەيدە ئەمسە، بىزنىڭ تەكنى بىلىسەنغۇ...ـــ رۇسۇل مايلاشقان ئۇستۇاش كېيگەن، ئىككى ـ ئۈچ كۈندىن **بېرى** ئۈيقۇسىزلىق، ۋەھىمىدىن كۆزلىرى ئولتۇرۇشقان، ساقاللىرى كىرپە تىكىندەك تىك ـ تىك بولۇپ ئۆسكەن، قارىسىدىن ئېچى كۆپ بۇ ساقاللار ئۇنىڭ ئىچكى ئازاپلىرى، روھىي چۈشكۈنلۈگىنىڭ گۇۋاچىسى ئىدى.

ئۇ ھىلىقى ئايالدىن زادىلا قۇتۇلالمىدى. ھېلىم ئايالنى ئەيۋەشكە كەلتۈرمەن دەپ تېخىمۇ چىڭىتىپ قويغان ئوخشايدۇ. ئايال رۇسۇلنىڭ پۇللىرىنى بېشىغا ئېتىپ، سوتقا ئەرز قىلىمەن، چاۋاكنى چىتقا يايىمەن دەپ ئەخىر رۇسۇلنى يالۋۇرۇشقا مەجبۇر قىلدى. لېكىن رۇسۇل بۇ ئايالدىكى تەرسالىقنىڭ سەۋەبچىسى ھېلىم جادۇ ئىكەنلىگىنى بىلىپ بولدى. ھېلىم مۇشۇ يول بىلەن رۇسۇلنى قېقىپ چىقىرىپ ئۇزۇم سودىسىنىڭ خوجايىنى ئۆزى بولۇۋالماقچى. مانا بۇنى رۇسۇل بىلىپ بولدى. ھازىرچە بۇ قىلتاقتىن قۇتۇلۇشنىڭ يولىنى تاپالمىغاچقا رۇسۇلنىڭ روھى چۈشكەن، غېمى كۆپ ئىدى.

ـــ ھەيدە، تېز ھەيدە، كۈن ئىسسىغىچە قوزۇقلارنى قېقىپ بولايلى، كەچقۇرۇن قوزۇق ئوغۇت بېرىمىز. ھاي زەرىپەخان، چۈشلۈك تاماق قىلمەن دەپ جۇۋىماڭ، نان بىلەن سوغ چاي بولسلا بولدى...

ـــ قوزۇق ئوغۇتنى ئۆزىمىزلا بېرەيلى ئاتا، ـــ دىدى رۇسۇل ئاتىسىنىڭ گېپىنى بۆلۈپ، ـــ سىلە بارمىسىلمۇ بولا!

ـــ نېمە، قوزۇق ئوغۇتنى مەنسىز بېرەلەمسىنا؟ ھەي سېنىڭ ئاسمان باقتىلىغىڭ، كۆچەتكە ياپىلاق شۇكنى قويما دەپ مىڭ ئېيتتىم، قارىسام يۇز تالدىن جىق ياپىلاق شۇك قويۇلۇپتۇ، ئۇزۇم

بولامدۇ ئۇ! يۇلۇپ تاشلىدىم، پۇتاشنىمۇ چولتا قىپسەن، چوڭلىرىنى يەتتە بىخ، ئاندىن بەش، كىچىكلىرىنى ئۈچ بىختىن قويۇڭلار دەپ قۇلىغىغا نەچچە قېتىم ۋاقىرىدىم، تازا بىر ئېشەك قۇلاق بىر نەمە بولدۇڭغۇ، ئارىلاپ قارىسام تۆرغۇن شاخلاردا تۆت بىخ، ئىككى بىخ! مەندىن كېيىن قالساڭ نان تېپىپ يېيەلمەيدىغان ئوخشايسەن! ھەيدە بالام سوپىگىنى!

قول تىراكتۇر يۈرۈپ كەتتى. ئۇ بىر دەم يېزىنىڭ تار-توپىلىق كوچىلىرىنى ئايلىنىپ توپا توزۇتۇپ ماڭدى-دە، ئاندىن ئاق، ھالرەڭ نەشپۈت شاپتۇلا، ئۈرۈك چىچەكلىرى بىلەن پۈركۈنۈپ ھېيتلىق كىيىم كىيگەن قىزلاردەك سىن ئالغان، پۇراقلىق باغلارنى ئەگىپ ئۆتۈپ، قويۇق تېرەكلەر سايە تاشلاپ تۇرغان سىموئت يولغا چىقتى، ھاۋا ئىسسىق بولغىنى بىلەن شامالىلىق بولغاچقا چەكسىز يولدا مېڭىش كۆڭۈللۈك ئىدى، بوۋاي باھار شاتلىغى بىلەن روھلاندى!

ــ ھەي رۇسۇل، پەمىدۇرلىرىمىز غۇچچىدە بۇدۇشقاقتەك چۈشۈپتۇ، خۇدايىم بۇيرۇسا يەنە بىر يېرىم ئايدا مۇشۇ سوپىەك بىلەن ئۈرۈمچىگە ئەچىقىپ باش بۇرنىنى ئۆزەم ساتىمەن!

رۇسۇل زورىغا كۈلۈمسىرەپ، بېشىنى لىڭشىتىپ قويىدى، بۇرۇن كۆڭۈللۈك تۇيۇلىدىغان بۇ پاراڭلار ھازىر ئۇنىڭ ئۈچۈن ئەرزىمەس ۋە زېرىكىشلىك بولۇپ قالغان ئىدى، ئۇ ئاغزىنى يوغان ئېچىپ ئەسنىدى.

ــ قاچانغىچە لېيى خاملىق قىلىسەن، ئەسنىگەندە ئاغزىڭنى قولۇڭنىڭ كەينى بىلەن تورا، سەتلىگىنى، ساقلى ئاقارغان ئادەم تۇرۇقلۇق كىچىك تىلى كۆرۈنگىچە ھا بولۇدا! توختات بالام!

بوۋاي قولىنى كۆتەردى، تىراكتۇر توختىدى.

ــ ئاۋۇ مەزىن ئاخۇن كوچىدا ھاپىزلىق قىلىپ نەگە ماڭغانىدۇ-ھە؟ ھاي مەزىن، ھاي نىياز، ھاي ياسىناخۇن، چىقىڭلار، تەكلىككە ماڭغانسىلەر، نىمىگە نېزىقايسىلەر، چىقىڭلار سوپىەكىكە!

دىخانلار قول سىراكتۇرغا توشتى. تىراكتۇر سىمونت يولدا دىرىلدەپ ماڭماقتا، ھەمدۇل بوۋاي مەزىن ئاخۇنغا چاخچاق قىلدى:

ــ ھەي، تەكلىكتە پوشكال بولمسا نىمە دەپ يۈرسەن؟

ــ پوشكال بولمسا دادۇر باردۇ؟ نىمە، مېنى سەن كەچكىچە ئۆيدە ئولتۇرىدىغان مەستۇرە دېۋىدىكمۇ؟ كۇنىچى غوجام، مۇنار غوجام، كوشت ئەخمەت غوجام... غوجىلار چاقىرغىلى تۇردى، مەنزە، ھاي غوجىلار ئاۋال ۋەدە بېرىڭلار، شام گورغا ھەمدۇللىنى باشلاپ كەلسەم سىغىشمىزمۇ دىدىم. غوجىلاردىن نىدا كەلدى. باقىدا ئىككى قەۋەت بىناغا سىغمىغان بىلەن شام گوردا چاشقان تۆشۈگىگە سىغدۇردى. مەنزە، ھاي ئۇ ئۆزىلا كەلسە سىغۇر، بىراق ئىككى يۈز تۆپ تەكنىمۇ ئالغاچ كېلىدۇ ئەمەسمۇ دىدىم، قانداق؟

ــ ھا ــ ھا ــ ھا! ــ دىخانلار مەزىننىڭ تەنىسىگە قاقاقىلاپ كۈلۈشتى.

ــ ھوي مەزىن، مېنى شۇنچە دۇنياغا تويمايدىغان يالماۋۇز دەمسەن؟ ماۋۇ دۇيجاڭچىلىك ئاچكۆز ئەمەستۇرمەن؟

ھەمدۇل ئاخۇن تىراكتۇرنىڭ كەينىدە ئۇچۇشقا تەمشەلگەن قارچۇغىدەك زوكزىيىپ ئولتۇرغان قارا بۇرۇت، قاڭشالىق، تېگى قىزىل، ھال گۈللۈك تۇرپان دوپپىسى كىيگەن ئادەمنى كۆرسەتتى.

ــ ئەمدى ماڭا يېپىشماقچىمۇ؟ ــ دىدى دۇيجاڭ كۈلۈپ، ــ ئالالماي قالغان نىمەڭ بار، سەن قېرىنىڭ؟

ــ مۇكاپاتچۇ؟ بۇلتۇر كۆتىرىپ بەرگىنىڭدىن ئون يەتتە مىڭ جىڭ ئاشۇرۇۋەتتىم، 108 ــ نومۇرلۇق كېۋەزدىن بىر يۈز ئوتتۇز جىڭدىن، ئۇزۇن تالالىقتىن بىر يۈز يىگىرمە تۆت جىڭدىن ساپ پاختا ئېلىپ بەردىم. قانچىلىك مۇكاپات بەردىڭ؟ مۇكاپات دەپ بەرگەن يېغىڭچۇ مەزىن ئاخۇننىڭ بىر قېتىملىق پوشكىلىغا يەتمىدى!

ــ بۇ يىل جىق بېرىمىز ھەمدۇل ئاتا!

ـــ جەردىمانىنى تولۇق ئالىدۇ بۇلار، ئەمما مۇكاپاتقا كەلگەندە قولى تىترەيدۇ، ـــ دىدى پاناقراق، كۆمۈردەك قارايغان، تازچاق دىخان پىخىلداپ كۈلۈپ، ـــ تۇتقان تەكتىن بەش تۇپنى ئېشىگىم يەپ قويىۋىدى، ئىككى كويدىن موككىدە ئون كوي جەردىمانە ئالـ دى. ھۆكۈمەتنىڭ سېتىۋېلىش پىلانىنى ئورۇنلىمىدىڭ دەپ ھۆل ئۈزۈمگە بەش موچەندىن، قۇرۇق ئۈزۈمگە ئون كويدىن جەزمانە ھىساپلاپ كېيىز ساتقان پۇلۇمدىن موككىدە بىر يۈز ئوتتۇز كوي تۆتۈپ قالدى، شۇمۇ ئىنساپمۇ؟

ـــ كىم سېنى شەخسىگە ساتسۇن دەپتۇ؟

ـــ رۇسۇل بەگلەر قىپ ـ قىزىل ئاخچىنى تەڭلەپ...

رۇسۇل ئۇنىڭغا ئالايدى، لېكىن ھەمدۇل بوۋاي بۇ گەپكە دىققەت قىلمىدى.

ـــ يىمەيدىغان ئادەم دۇيجاڭ بولغىنى تۈزۈك، ـــ دىدى مەزىن ئاخۇن قارا دوپپىسى ئۈستىگە يۆگەلگەن كىر سەللىسىنى جۆندەپتىپ، ـــ مورتۇقلۇق نامەت خەلپەت قالتىس ئادەم ئىدى. شياڭجاڭ سايلىمىدا ئىككى ئادەم شياڭجاڭلىقنى تالىشىپ قاپتە كەن. ئىككى تەخسە دادۇرنى ئىككىسىنىڭ ئالدىغا قويۇپ كىم بالـ دۇر يەپ بولسا شۇنى شياڭجاڭ سايلايمىز دەپتىكەن، بىرسى ئالمان ـ تالمانلا بىر تەخسە دادۇرنى شاكىلى بىلەنلا يەپ قويۇپتۇ، يەنە بىرسى يىمەپتۇ. نامەت خەلپەت يەپ بولغىنىغا قاراپ: خۇدا ساقلىسۇن، سەن شياڭجاڭ بولساڭ پۈتۈن يۇرتنى شاكىلى بىلەن يەۋېتىدىكەنسەن، سېنىڭ نەپسىڭ يوقىكەن دەپ ھىلىقى دادۇر يىمىگىنىنى سايلاپ قويۇپتۇ. دۇيجاڭ سايلاشتا بىزمۇ شۇنداق قىلساق بولاتتى...

ـ مەزىن سايلاشتىمۇ؟

ـــ جىق يىگىنىنى سايلاش كېرەك ـ تە، ـــ دىدى مەزىن كۈـ لۈپ، ـــ نەزىر دىگەنىنى قانچە كۆپ يىسە، شۇنچە ساۋاپ!

كۆپچىلىك يەنە كۈلۈشتى.

ـــ هه، مەزىن گەپ قىلە! ـــ دىدى ھەمدۇل بوۋاي كۆلۈپ.
ـــ ئەمما لېكىن، ـــ دىدى مەزىن كۆلۈپ، ـــ نىياز شىيەنجاڭنىڭ ۋاقتى بولغان بولسا مۇنۇ بىزنىڭ نىياز تازلارمۇ كاتتا ئۇسۇلچى بولۇپ كېتەتتى. رەمىتى نىياز شىيەنجاڭ سەيلە بولغاندا كۆللۇھۇم تازلارنى يالاڭ-ۋاش قىلىپ، پۇچۇقلارنى ئاسمانغا قارىتىپ ئۇسۇلغا سالاتتى. توكۇرلارنىمۇ يىغىپ ئەكىلىپ ئايرىم ئۇسۇل ئوينىتاتتى، ھى - ھى - ھى...
ـــ پوشكالچىلارنىچۇ؟
ـــ لەنتى، پوشكالنى دەستىرخانغا تاشلاپ قويۇپ، قولۇڭنى كەينىگە قىلىپ چىشىڭ بىلەن ئالىسەن دەپ يەتمىش بەشنى كۆرسەتتى...
ئۇلار ۋاڭ - چۇڭ، خۇشچاخچاق بىلەن ئۆزئارا باقتا يېتىپمۇ كەلدى. تىراكتۇر توختىغاندا مەزىن ئاخۇن ئىشلەۋاتقان ئاياللارنى كۆرۈپ رۇسۇلدىن سورىدى:
ـــ ھە، رۇسۇل بەگ، توقالنىڭ نىكاسىنى قاچان...
ـــ نىمە؟ ـــ ھەمدۇل بوۋاي چۆچۈپ سورىدى.
ـــ خەۋىرىڭ يوقمۇ تېخى ھەمدۇل؟ بىزنىڭ ئابدۇرۇسۇل...
ـــ ھەي مەزىن ئاخۇن، سەللىنىڭ ھۆرمىتى قېنى؟ ـــ رۇسۇل ئۇنىڭغا ئاستا، ئەمما غەزەپ بىلەن دىدى. مەزىن جىمىپ قالدى...
تۇرپان باغلىرى يېشىللىققا پۈركەنگەن، ساغۇچ توپا ئۇستىدە سونايلىنىپ ياتقان تەكلەردىن قېنىق يېشىل، يۇمران يوپۇرماقلار بىلەن بىللە ئۆزۈملەرمۇ كۆتىرىلىپ چىققان، قارىماققا بۇ سېرىق تۇپراق گويا ئۆزىنىڭ ئەترەڭ تۈمورلىرى ئۈستىگە يېشىل شايىدىن لىباس ياپقاندەك كۆرۈنەتتى. دېخانلار ئۆزلىرىگە بۆلۈپ بېرىلگەن تەكلەر ئەتراپىدا خۇددى قىزىنى ياساندۇرۇۋاتقان ئانىدەك زوق ۋە مۇھەببەت بىلەن پەرۋانە بولماقتا ئىدى...
ھەمدۇل بوۋاي مۆلدۈرلەپ تۇرغان كىچىككىنە بىر ساپ ئۆزۈمگە ئېگىشتى. ئۇ كىچىككىنە ساپ ئۆزۈمنىڭ تېخى تۆكۈلۈپ بولمىغان پۇراقلىق چىچەكلىرىگە سىنچىلاپ قارىدى:

ـــ راسا ۋاقتى، هەي رۇسۇل كۆردۇڭمۇ، ئۇزۇم ئۈزۈق سو-
راۋاتىدۇ. كۆزده كۆمۈلگەن يانتاق، سامان بۇنـچه جىق ئۇزۇمـگه
ئۈزۈق بولالايتتىمۇ؟ هەر بىر تەككه يىلتىزدىن يېرىم مېتىر نېرىغا
مۇنۇ قوزۇقلارنى قېقىپ سۇغۇرۇۋالـدىغان گەپ. هەر بىر تەكـكه
ئۇچ قوزۇق قېقىلسا بولار، تۇرىسەنغۇ، قاراڭغۇ چۈشكەچ، قـېقىپ
بولايلى. قاق، مەن سەيدۇل بىلەن كەپتەر مايىغنى ئۇماچ قىلىپ
تەييارلاپ تۇراي، قاراڭغۇ چۈشكەنده پانار يۇرۇغىدا بولسىمۇ ئۇ-
غۇتنى تۆشۈكلەرگه قۇيۇپ بولايلى.

بۇ ئىش رۇسۇل ئۇچۇن تولىمۇ زېرىكىشلىك، بىرسىگه بەش-
ئۇن كوي بەرسىلا پۈتىدىغان ئىش ئىدى. مۇنۇ كەپتەر مايـغىمۇ
پۈلنىڭ كۆچى بىلەنلا كەلگەن ئىدىغۇ، قوزۇق قېقىش، مايىاق ئۇ-
مىچىنى تۆشۈكلەرگه بىرمۇ - بىر قۇيۇش قانـچىلىك ئاۋارىـگەرلىك،
زېرىـكىشلىك ئىـش - هه؟ نـەمشقا بۇنى بۇرۇن ئويلاشـمـىدى؟
شۇنچه پۈلـنىڭ ئـىگىسى بولۇپ تۇرۇپ تەرگه چىلىنىپ، مايىاقـقا
مىلىنىپ، توپىغا چۆكۈپ ئىشلىسه ئۇنىڭ دۆلەت كۆرگىنى قېنى؟...

ئۇنىڭ بېشى قاتتى. ياغاچ قوزۇقنىڭ بىرسىنى پالتا چولتـ-
سى بىلەن ئۇزۇم يـىلتىزلىرى بار يەرگه قاقـتى. مىڭ تەسـلىكته
سۇغۇرۇپ ئالدى، ئىككى يۈز تۆپكه يېقىن تەككه ئۇچتىن قېقىلسا
بەش - ئالته يۈز قـېتىم قوزۇق قـېقىش كېرەك. مۇنۇ قـېرى بۇ
ئامالنى نەدىن تاپقاندۇر؟ تېخى ئۇنىڭ دېيىشىچه بىر جىڭغا ئۇچ
جىڭ قېتىلارمىش. ئۇنىدىن كۆره چـىڭمىسۇ ئۇرۇش هەم ئۇڭاي،
هەم ئۇنۇملىك ئەمەسمىدى؟ بىر چىلەك سۇ ئوتتۇز جىڭ كېلىدۇ.
ئۇنىڭغا بىر گىرام چـىڭمـسۇنى قېتىپ ئـېرىتسەن، بىر چىلەك
دورا بەش - ئالته تۆپكه يېتىدۇ، دورا چاچـىدىغان كۈش - كۈش
ماشـىنا بىلەن ساپاقـلارغا چـىلەكتىكى سۇيۇقـلۇقنى كۈشۈلدىتىپ
ئۇرۇش هەم ئوڭاي، هەم كۆڭۈللۈك. كـىشمىش ئۇزۇم قاشـقىر
ئۇزۇمىدەك يوغىنايـدۇ. بىر گىرام چىڭمىسۇ بىر كوي ئەترابىدا،
دېمەك ئازراقلا پۇل بىلەن بىر جىڭ ئۇزۇمـنى ئوخـشاشلا ئۇچ

جك قىلغىلى بولىدۇغۇ. ئۇنداي سەپسىيدۇ دەيدۇ، سەپستىماي سا-
تىدىغان مەن تۇرسام، تەمسىز، قوساق ئاغرىتىدۇ دەيدۇ، بىز
يىمگەندىكىن مەيلى ئەمەسمىدى. خەقنىڭ قوسىغى بىلەن بىزنىڭ
نىمە كارىمىز؟ جالىق قىلىپ پۇل تاپسا ھارام بولىدۇ دەيدۇ.
ھېلىم جادۇ ئېيتتىغۇ، دۇنيادا ھالال نەرسە يوق دەپ، سۈت
موزايىنىڭ رىسقى، تۇخۇم توخۇنىڭ بالىسى، گۆش بۆرە - يولۋاس-
نىڭ ئوزۇغى، كۆكتات قوي - كالىنىڭ، بۇ نەرسىلەرنىئەجەپ باش-
قىسىنىڭ رىسقى دىمەي موك - موك سوقىدىكەنلا، ئەجەپ رۇسۇل
بىر ئىشنىڭ ئېپىنى قىلسىلا ھارام بولۇپ قالمىدىكىنا؟ سىز تۇمشۇق
تىرەپ توخۇدەك يەر تاتىلاپ يۈرۈپ ئارانلا بىرنى ئىككى قىلا-
لايسىز، مەنچۇ؟ ئاغزىمنى بىرلا مىدىرلاتسام بىرنى ئون قىلالاي-
مەن، يۈز قىلالايمەن، سىزنىڭ چىلەكلەپ تەر تۆكۈپ يۈرۈپ
تاپقان پۇلىڭىزنى مەن يەلپۈگۈچ بىلەن ئۆزەمنى يەلپۈپ ئولتۇ-
رۇپ بىردەمدىلا تاپىمەن، يەنە تېخى مېنى دەلىتە، پالانچى - پو-
كۇنچى دەيسىز، قاراپ تۇرۇڭ، دەلىتە ئىكەنلىگىمنى بىر كۆرسە-
تەي، سىز مايا قىتىن ئۇماچ ياساپ بولغىچە بەش - ئالتە يۈز يەرگە
قوزۇق قېقىپ بولمىسام...

ئۇ بارغانسېرى قىزىۋاتقان كۈنگە قارىدى. كۈن چۈش بولۇپ
قالغان، ئۆزى ئىنجىقلاپ، تەرلەپ - پىشىپ ئارانلا تېخى ئون قو-
زۇق قاقىقان ئىدى. مۇشۇنداق بولسا ئەتە كەچ كىرىگىچمۇ بۇ
قوزۇقلارنى قېقىپ بولالمايدۇغۇ، بۇ ئىشقا ساختا قىلىشقا بولماس-
مۇ؟ تېپىز قېقىپ قويسا تېجىمەل قېپرى ھازىرلا بىلىپ قالىدۇ.
كەم قاقسىچۇ؟ ياق، بۇۋاي ھەر - بىر تۈپ تەكىنى بەش قولدەك
بىلىدۇ، ياخشىسى پۇل...

— ھەي نىياز، ھەي كۆسەي!

ئۇ تولىنى كۆزىگە دالدا قىلىپ نېرىدا ئۆزۈمگە قىغ كۆمۈ-
ۋاتقان ھىلىقى قارا ئادەمنى چاقىردى. نىياز تاز، نىياز كۆسەي دەپ
چاقىرىلسىمۇ ھە، دەۋېرىدىغان ئادەم چىشىنىڭ ئېقىنى كۆرسىتىپ

ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى.

— ھەي كۆسەي، ئاسان پۇل تېپىشقا مىجەزىڭ قانداق؟

— بىر قوزۇق قاقسام قانچىدىن بېرىسەن؟

— بىر موچەن...

— ئونى بىر كويما؟

— ھە، قانچىدىن ئالماقچىدىڭ؟

— يەنە بىر موچەن قوش.

— ھەي كۆسەي، كەچ كىرگىچە قېقىپ بولسەنغۇ، بىر كۈندە يۈز كوي تاپاي دەمسەن؟

— سەنچۇ؟ ھەر كۈنى يۈز كوي، نەچچە يۈز كوي تاپسەن، بىز ئىت يىلدا بىر، ئىشەك يىلدا بىر قېتىم تېپىپ قالىمىزغۇ؟

— مېنىڭ شۇنچە پۇل تاپىدىغىنىمنى سەن نەدىن بىلىسەن؟

— كىم بىلمەيدۇ، ئەششادىن كەپتەر مايىغى ئەكىلىشكە ئۇچ ئادەمگە يۈز ئەللىك كوي تۆلىگىنىڭنى، پەمىدۇر كۈچلەيدىغانلارغا كۈنلۈگىگە ئالتە كوي بەرگىنىڭنى، مۇھە - چۈھە شىركىتىنىڭ بوغالتىرىغا ھۆكۈمەت باھاسىدا ئىككى كوي بەش مو تۆت پۈكىدىن ئۈزۈم ئېلىپ بەرگىن دەپ ئىككى يۈز كوي پارە بەرگىنىڭنى، ھىلىقى خوتۇننىڭ قوسىغىدىكى بالاڭنى چۈشۈرۈۋېتىش ئۈچۈن دورا ئىزلەپ...

— ھوي ئىت! ھوي ئىغۋاچى!

رۇسۇلنىڭ قوللىرى غالىلداپ تىترەپ كەتتى.

— ئىغۋامۇ؟ پۈپۈن خەقنىڭ ئاغزىدا شۇ گەپ؟

— ئاتام ئاكىلىدىمۇ؟

— ئاكىلىمغان چېغى، بولمىسا پاچىغىڭ ساق تۇراتتىمۇ، ھە ئىككى موچەنگە قانداق مىجەزىڭ؟

— ھەيلى، قاق، تېزراق قاق... ھەي بايىقى گەپلەرنى زادى كىم تارقىتىپ يۈرىدۇ بىلىدىغانسەن؟

سېنىڭ پۇلۇڭ تارقىتىدۇ، كىم تارقىتاتتى؟ گاداي بولساڭ

ساڭا هېچكىم قارىمايتتى، هازىر سەن پۇلـلۇق، پۇتۇن خـەقـنىڭ كۆزى سەندە، قايسى تۆشۈكتىن چىقىپ قايسى تـۆشۈككە كىرگـەنىڭنى بايقاپ يۈرىدىغانلار يوق دەمسەن؟ سېنىڭ پۇلۇڭنى ئالغىچە تىلدىن شىكەر تامغۇزغانلار، پۇلۇڭنى ئېلىپ بولۇپلا ئەسكى پۇرۇچـلىرىڭنى كوچىغا ئەچىقىپ يايدۇ-دە!

— ئۆلۈڭلار، ھەممىڭلار ئۆلۈڭلار!

— ئۆلمىز، ئۆلمىز. لېكىن سېنىمۇ ساق قويمايمىزغۇ!

نىياز كۆسەي ئاپپاق چىشلىرىنى كۆرسىتىپ كۈلدى ۋە قولىغا تۈكۈرۈپ تۈرۈپ پالتا جۇلدىسى بىلەن قوزۇقـنى يەرگە قېقىشقا باشلىدى...

زەرىپىخان چـۈشـلۈك تاماق ئـېلىپ كەلـدى. ئۇ تەرلەپ-قارىداپ كەتكەن. ئەپكىشىنىڭ بىر بېشىدا ئاغزى داكا بىلەن ئوبدان يېپىلغان چىلەكتە سۈيۇق ئاش، يەنە بىر بـېشىدا سـۈەتتە نان، چەينەكتە چاي، قاچا-قۇچىلار بار ئىدى. يىگىرمە-ئوتـتۇز كىلو يۇكنى ھۆرسىگە سېلىپ، ئۈچ كىلومېتىر يولنى پىيادە بېسىپ كەلگەن ئايالغا رەھمەت ۋە ئالقىشمۇ ئازلىق قىلىدۇ. لېكىن رۇسۇلنىڭ ئېغىزىدىن يۇمشاق سۆز ئورنىغا تىل چىقتى:

— ئەمدى كەلدىڭما؟ بەش-ئالتە يۈز تال قوزۇقـنى يالغۇز قاقسۇن دىدىگۈمۇ تەيىار تاپ!

— ئاش ئىتىپ...

— ئاناڭغا ئەپبار بۇ ئېشىڭنى، ۋاي ملجىڭ-لەقۋا.

ئۇ چىلەكنى تەپتى. چـىلەك سىڭايان بولۇشىغا زەرىپىخان تۇتۇۋالدى. زەرىپىخان يەرگە تۆكۈلگەن قىپ-قىزىل مايلىق ئاش يۈزىگە قاراپ قاتتىق ئۇھ تارتتى. ئۆز ئەمگەك تەرى بىلەن پىشقان ئاشـنىڭ مۇشۇ ئېرى بىلەن قېيناتىسى ئۇچۇن ئىكەنلىگىنى ئويـلاپ ئۆز غەزىۋىنى باسالمىدى، ئايال ۋۇجۇدىدىكى ئەڭ ئاچـچىق تـىل بىلەن ئېرىغا:

— نىمانداق دىلىڭىز تاش بولۇپ كەتتى ھە، قولۇمنى كۆسەي

چېچمنى سۈپۈرگه قىلىپ يۈرۈپ ئاران پىشۇرۇپ ئەكەلسەم ...
— تاش؟ تاشنى كۆرمەپسەن تېخى!
پۈتۈن خاپىلىغىنى ئايىلىدىن چىقىرىۋېلىش ئۈچۈن رۇسۇل ئايالىغا هومۇيۇپ ماڭدى. تازا شۇ پەيتته مەزىن ئاخۇن پەيدا بولدى ـ دە:
— هوي رۇسۇل بەگ، شەيتانغا بەس بەرسىلە، بىلەمدىلا ئايالنى قېرىتمىدىغان نەرسە ئوتۇننىڭ هۆلى بىلەن قىزىراقنىڭ قاشىقى، ئەرنى قېرىتمىدىغان نەرسە شەيتاننىڭ ۋەسۋەسى بىلەن ئۇلاقنىڭ قاشىقى، زەرىپەخان بالام ئاش قۇيسىلا، تۆكۈلگىنى قۇرۇت ـ قۇغۇز قاچىدا قالغىنى هەمدۇللا ئىككىمىزنىڭ رىسقى. رۇسۇل بەگلەر تۇنۇگۈن شەھەردە يىگەن مانتىسىنىڭ تەشنالىغى بىلەن ماقۇل، چۆگۈندىكى چايدىن بىر پىيالىدىن بېرىپ قالغىنىنى ئىچىۋەرسۇن، نېيار بەگ، سىلىمۇ بارمۇ تېخى؟ بايا زەرىپەخان كۆسەينىڭ گېپىنى قىلىۋىدى، قازان بېشىدا تويۇپ كەلگەنلا، هى ـ هى ـ هى ...
بوۋاينىڭ گېپىگە ئاۋال نىياز كۆسەي، ئاندىن كېيىن زەرىپەخان كۈلدى. رۇسۇل بولسا بوۋاينى كۆرۈپ ئالاقزادە بولدى، ئۇ كېتىشكە ئالدىرىدى، ئايىلىغا قاراپ:
— مېنىڭ ئورتۇمدا ئىشلەيدىغانسەن، مېنىڭ بازاردا ئىشىم بار، — دىدى.
مەزىن ئاخۇن كۈلۈپ قويۇپ شېئىر ئوقۇدى؟

مەن بازارغا بارمىسام،
نەقىدە بولمايدۇ بازار.
سىز خېنىمنىڭ دەردىدە،
گېپىلىمدىن ئۆتمەيدۇ غىزا! هى ـ هى ـ هى ...

قوشاق رۇسۇل بىلەن زەرىپەخانغا خۇددى ئاچ قوساققا ئىچىلگەن دورىدەك كۆچلۈك تەسىر قىلدى. رۇسۇل بىر تاتىرىپ ـ

بىر بوزۇرۇپ مەھەللىگە قاراپ تېز كېتىش ئۈچۈن نېرىدىكى قول تىراكتۇرنىڭ يېنىغا، زەرىپىخان بىردىن ـ بىر مۇڭدىشى بولغان قېيناتىسىنى ئىسسىقسىراق ئاش ئىچىۋالىسۇن دەپ چاقىرىپ كېلىش ئۈچۈن ئازگال تەرەپكە يۈرۈپ كېتىشتى...

3

تۇرپانلىقلار ئۇزمىنى جۈجەم دېيىشىدۇ، جۈجەم پىششىغى تۇرپاندا مەمۇرىچىلىق باشلانغان چاغ. باللار تۇغۇل، چوڭلارمۇ ھاۋاسى ئىسسىق بۇ جايدا جۈجەمنى بىرەر ۋاق تاماققا تېگىل قىلىۋېرىدۇ. ياقۇتتەك مۆلدۈرلەپ تۇرغان ئاق، قارا، چېقىر جۈجەملەرنى يارىدىغان شەرۇتنى بىلەن داڭلىق: «بىر قۇرساق جۈجەم يەپ ــ ئىككى ئۈچ چىنە كارىز سۈيى ئىچىۋەتسە ئادەم كەچكىرگىچە شەرۇەت پۈراپ تۇرىدۇ» ــ مانا بۇ دىخاننىڭ گېپى، لېكىن بۇ گەپ زادىلا ماختانغانلىق ئەمەس...

بەشىنچى ئاينىڭ ئون بىرىنچى كۈنى رۇسۇل بەگ بىر ماشىنا مېھمان بىلەن ئۇرۇمچىدىن چىقتى. ئۇنىڭ ھىلىقى چوكانىنى ئۇرۇمچىگە نىمىگە ئېلىپ كەتكەنلىگى، يىگىرمە نەچچە كۈندىن بېرى نىمىلەرنى قىلىپ يۈرگەنلىگى قاتارلىقلاردىن تولۇق خەۋەردار بولغان زەرىپىخان بارلىق ئاچچىق، خورلۇق، كۆز ياشلىرىنى ئىچىگە يۇتۇپ مېھمانلار ئالدىغا كېمىرلىق دەرۋازىدىن كۈلۈپ چىقتى. ئوغلىنىڭ قوزۇق ئوغىتى بەرگەن كۈنى قېچىپ كېتىپ، پۈتۈن ئېتىز ۋە ئۆي ئىشىنى كېلىن بىلەن ئۆزىگە تاشلاپ قويغىنىغا خاپا بولۇپ، ئۆز گۆشىنى يىگۈدەك بولۇپ چېچىلىپ يۈرگەن ھەمدۇل بوۋاي يېزا ئادىتى بويىچە يەنىلا ئوغلىنىڭ مېھمانلىرى بىلەن بىرمۇ ـ بىر قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى، ئۆز ھويلىسىدىكى يۈزلۈك مېھمانلارغا دەپ ساقلاپ قويغان جۈجەملەرنى ئۆز قولى بىلەن ئىرغىتىپ، نەۋرىلىرىگە يېگۈى قوراغا توشۇتتى.

مېهمانلار ئىككىنچى قەۋەتنىڭ مېهمانخانىسى، گىلەم سېلىنغان كەڭرى پىشايۋاننى ئىگەللەپ يېڭى سويۇلغان قوي گۆشىدە ئېتىلگەن ياخشى غىزا، ياخشى قورۇلغان سەيلەرنى ئىشتىها بىلەن يېيىشتى. ئۇلار خۇددى تۇرپانغا زىيارەتكە ھەر كۈنى كېلىپ تۇرىدىغان چەتئەللىك مېهمانلارغا ئوخشاش ماشىنغا چۈشۈۋېلىپ بېزەكلىك، ئىدىقۇت، يارغۇل، ھەتتا تۈيۈق غۇجام (ئەسھابۇل‌كەۋپ) لەرگە بېرىپ كېلىشتى. ئۇلار كەلگىچە زەرىپىخان ھۆپۈلدەپ تۇرغان تومۇزدا تونۇرغا يۇزلەپ قېتىم باش تىقىپ نان، پېتىر توغاچ، چاۋاتلارنى ياقتى. ئۇلارغا مەخسۇس ئۆيلەردە سوغاق چاي، پىۋا، چىشۈيلەرنى ھازىرلىدى. ئۆز قولى بىلەن كۆكتات ئاقلاپ، ئۆز مۇرىسىدە ئەپكەش كۆتۈرۈپ بىر مىنۇت ئارام ئالمىدى. مېهمانلار مەس بولۇپ ئۇخلىغاندىن كېيىن قاچا-قۇچىلارنى يۇيۇپ، ئەمدى كېچىكىنە كۆز يۇمايدە قىلغىنىدى، ئۇنىڭ بېشىدا رۇسۇل پەيدا بولدى:

— ھەي، قورۇغان سېپىلىڭ نىمانچە تۆزلۈق؟

— تېتىغاندەك قىلمۇدىم ...

— ئۆل ئىلاھىم، خېمىرلىرىڭ نىمىشقا مىچ-مىچ، نىمىشقا چېپىي قانمىغان خېمىردا لەغمەن تارتسەن؟ ...

— جىق يۇغۇرۇپ قويۇپ، ياخشى چەيلىيەلمىگەن ئوخشايمەن ...

— خىزمىتىمنى قىلالمىساڭ گېپىڭنى قىلمامسەن!

— ...

— سەن گادايغا خوتۇنلۇققا يارايسەن، پۇل تاپىدىغان ئۇغۇل بالىنىڭ پۇتىغا چۈشەك، بېشىغا توخماقسەن!

— راست ئېيتىسىز ...

— راست دەيسەنۇ، يەنە سالجىدەك چاپلىشىسەن، خېتىڭنى ئالماسەن!

— ئاتامغا دەڭ ...

— دىمەيمەن يوشۇرۇنچە خېتىڭنى ئالسەن!

زەرىپەخان يۈزىنى بىلىگىگە قويۇپ بۇقۇلداپ يىغلىۋەتتى...

شۇ چاغدا كاڭدا — يالاڭ كىيىم بىلەنلا ئۇخلاۋاتقان سەيدۇللا چۆچۈپ ئويغاندى:

— چوڭ ئاتامنى باشلاپ چىقمەن، كەچكىچە ئانامنى تىللامسەن!

— ۋاقىرىما، ھىلى بىكار!

— ۋاقىرايمەن، چوڭ ئاتا!

رۇسۇل تالاغا چىقىپ كەتتى. سەيدۇللا ئانىسىنىڭ يېنىغا كېلىپ يۈزىنى-يۈزىگە يېقىپ پىچىرلىدى:

— ئادەم دېگەن پۇل تاپسا ئەسكىلىشىپ كېتەمدۇ ئانا، ئاتام نىمانچە ئەسكى!

— ئاتاڭ ئەسكى ئەمەس ئوغلۇم، پۇل ئەسكى...

زەرىپەخان ئوغلىنىڭ بېشىنى باغرىغا بېسىپ قاتتىق يىغلىدى. كۆز يېشىمۇ بىر مەلھەم، بەزىدە كۆڭۈل يارىسىنى كۆز يېشى بىلەن بەزلەپ يۇرەكتىكى ئاچچىق ھەسرەتنى كۆز يېشى بىلەن ئېرىتىۋەتكىلى بولىدۇ. زەرىپەخان يىغا بىلەن ئارام تېپىپ تاڭغا يېقىن ئۇخلاپ قالدى...

ھاياتقا لەززەت، گۈزەللىككە بولغان ئىنتىلىش ئۇنى پەپىلەپ شىرىن ئۈيقۇدىن ئويغاتتى. كەڭرى قورانىڭ تۈگىمەس كۆڭۈللۈك ئىشلىرى ئۇنى كۈتۈۋالدى. ئۇ ئىشىشخان كۆزلىرىنى ئوسما چايقىغان قىزلاردەك سۈزۈك سۇدا چايقاپ ئۈيقۇسىزلىق ئازابىنى تۆگەتتى. بىر كۈندىلا كىرلەشكەن ھالرەڭ كۆينەكنى ئۇرنىغا شاپتۇل چېچىگى گۈلى بار، تېگى ئاق ئىپەك كۆينەكنى كىيىپ، بېشىغا غىلدىر ياغلىغىنى چىڭ چېكىلەپ تاڭدى. ئاۋال ئۇزۇم بارىڭى ئاستىنى، ئاندىن كوچىلارنى پاكىز سۈپۈردى-دە، سۇ ئەكىلىپ چېچىش ئۈچۈن ئەپكېشىنى مۇرىسىگە سالدى. ئۇ سۇ

بويدا قېيناتسىغا ئېگىلىپ سالام بەردى. ھەمدۇل بوۋاي يۈيۈ-ۋاتقان ساماننىڭ قويۇپ قويدى-دە، سامان يۇقى قوللىرىنى قول-تۇغىغا سۈرتۈۋېتىپ كۆكرىگىگە جۇپلەپ:

— ۋائەلەيكۇم ئەسسالام بالام، سالامەت تۇردىڭلارمۇ؟ — دىدى.

— خۇداغا شۈكرى ئاتا. نىمانچە ئەتىگەن تۇرۇۋاللا؟

— كېچىدىكى شامال پەمدۇر باراڭلىرىنى ئۆرۈۋەتتىمىكىن ياكى خاڭگا تىرەكلىرىنى يىقىتىۋەتتىمىكىن، ئۆمسە بىر چۈش كۆرۈپتىمەن بالام. سەيدۇللا ئويغانمىدىمۇ، ئەتىگەنرەك ئېتىزغا بارىلى.

— مېھمانلار ئۇزىسلا مەنمۇ بارىمەن ئاتا!

— رۇسۇلچۇ؟

— يەنە بازارغا بارىدىغان ئوخشايدۇ ئاتا.

— پۇتنى چېقىپلا، نان تاشلاپ بېرىپ باقىدىغان يەرگە يەتتىم. ساقالغا ئاق كىرگەندە نىمە بۆۋەكلىك بۇ!

— بوپتۇ، سىلى بىلەن بىز بولغاندىكىن ئاتام بار دەپ ئېغىنايدۇ-دە.

بوۋاي كۈلۈپ قويۇپ سۆزىنىڭ كۆتىرىپ ئۆيگە ماڭدى. سۈنۈك ئىككى قاسنىغدىكى كۆكۈل مەيداندا يېزا بالىلىرى ئوڭغۇل-دوڭغۇل يېتىشىپ ئۇخلاۋاتاتتى. شىلدىرلاپ ئېقىۋاتقان كارىز سۈيى ئۇيقۇسى قانغان بالىنىڭ كۆزىدەك سۈزۈك، ئۇنىڭ ئاۋازى يىراقتىن ئاڭلانغان تەمبۇر ئاۋازىدەك يېقىملىق ئىدى. سۇ بويىدىكى ئۆزمە دەرىخىگە كاككۇك كېلىپ قوندى-دە، قاقاقلاپ كۈلۈپ قويۇپ ئۇچۇپ كەتتى. ئۇنىڭ كەينىدىن بىر جۈپ پاختەك كېلىپ قوندى. پاختەكنىڭ بىرسى «گۈك-گۈك» قىلسا يەنە بىرسى «خوتۇندىن قورقىدۇ» غا سايرىغىلى تۇردى. «توۋا»، — دەپ ئويلىدى زەرىپەخان سۈغا قاراپ ئولتۇرۇپ، — «جاھاننىڭ ھەممە غېمىنى مەنلا يىغىۋالغان ئوخشايمەن. ئانام رەھمتى: «بايلارنىڭ خوتۇنلىرى

يالغان كۆلدۇڭ دەيدىغان، راست ئوخشايدۇ. ئېچىلاي دىسەم يىغا يامىشپىلا تۇرىدۇ. كۆلۈمسىرەي دىسەم كۆزلىرىمدىن ياش ئەگمىدۇ... ئۇ ئۆزىنىڭ سۇدىكى شويلىسىغا قارىدى: چىكە چاچلىرى ئاقارغان، يۈزى كىچىكلەپ، قوشۇقتەك بولۇپ قالغان، كۆزلىرى نۇرسىز، بوينى ساپاقتەك... قېنى ئۇنىڭ گۈزەللىگى؟ مۇشۇ سۇ بويىدا ئۇ نۇرغۇن قېتىم شويلىسىغا قارىغان ئىدىغۇ، ئوت چاقناپ تۇرغان، مۇھەببەتكە قانمىغان كۆزلەر، نۇر يېغىپ تۇرغان، ئانار دانىسىدەك سۈزۈك يۈزلەر، قۇندۇز تۆكىدەك قاپ-قارا قاش كىرپىك، توم ئۆرۈل-گەن ئىكىكى تال ئۇزۇن چاچ، سۈرەتتەك كۆرۈنىدىغان قەددى-قامەت... دائىم زەرىپىخانىنىڭ ئۆزىنى ھەۋەسلەندۈرەتتى. ئۇنىڭ قىزلىق، جۈۋانلىق غۇرۇرىچۇ؟ ئۇنىڭ بۇ قىممەتلىك بايلىغىنى كىم بۇلاپ كەتتى؟ ئەلۋەتتە مۇشۇ ئۇي، ئاشۇ رۇسۇل... ئۇ بايلى-غىدىن ئايرىلغاندىن كېيىن مانا ئەمدى ئەرگە چۈشەك، توخماق بولۇپ تۇيۇلماقتا. كۆڭۈل توقلۇغىمۇ ئۆي، بالا، ئەر، ئۆمۈر خوشلۇ-غىمۇ ئاشۇ ئۇچ نەرسە، ياشاشنىڭ لەززىتىمۇ ئاشۇ ئۈچ نەرسە دەپ قاراپ كەلگەن سائادا دىغان ئايال ئۇچۇن چۈشەك، توخ-ماق بولۇپ قېلىشتىنمۇ ئارتۇق خورلۇق بولامدۇ؟

ئۇنىڭ ئۇنچىدەك ياشلىرى سۇغا چۈشكەندە بىر ئىسسىق گەۋدە ئۇنى كەينىدىن يېنىك قۇچاقلىدى.

— ھەسەل، جېنىم دوستۇم!

— ھىلىقى ئېزىنتقۇنى تاپتۇق. يۈزىگە تۈكەردۇق، — دىدى ھەسەلخان خوشال بولۇپ، — رۇسۇلكامنىڭ كۆڭلى نىمانداق پەسكىنە-مىتاك، ئۇپا-ئەڭلىك، ئەتىرە-پەتىرە بىلەن چىرايلىق بولۇۋالغىنى بولمىسا بىر قۇرۇق جادىگەركەن ئۇ، ۋاي-ۋاي، ئۇنىڭ قوللىرىدىكى قوش-قوش ئۇزۇك، ئىسىل ھالقا، بۇلاپكا! قۇلاقلىرىنى يىرتىپ تۇرۇپ ھالقىلىرىنى تارتىۋالاي دىسەم بىزنىڭ كىشى ئارىلىشە-ۋالدى.

— سەن ئۇنى قانداق بىلىۋالدىڭ؟

ـــپەپىگە چۈشتۈم. ئۇچ كۈن ئىش قىلماي بازاردا يۈرۈپ تىك-تىكلاپ يۈرۈپ تاپتىم. ماگىزىنلاردكى ھىلىقى قەمبەر كۆنچەنىڭ قىز ئالغان خوتۇنلىكەن. ئون ئىككى ئەرگە تېگىپتۇ. ۋاي شەرمەندە! ئاۋال ھىلىقى تۆگە بويۇن ھېلىم جادۇ دىگەن كاززاپ بىلەن تېپىشۇاپتىكەن، ھېلىم جادۇ ئەمدى ئۇنى رۇسۇل ئاخۇنغا ئۆتۈنۈپتىدەك. نىمە دەيدۇ دىمەمسەن تېخى: رۇسۇل مېنىڭ، ئۇنىڭ پۇللىرىغا مەن شېرىك، تېخى مەھەللەكىلەردىكى ھەيۋەت ئۆيىنىمۇ مەن تۇتسەمەن، خوتۇنىنى خىزمىتىمگە سالىمەن، چىدا، قانداق قىلاتتىڭ دەپ ھازازۇللۇق قىلدى دىگىنە! مانا ئەمسە دەپ چېچىدىن تۇتۇپ ئاستىمغا بېسىپ تازا سالدىم! قانداق ئۆچۈڭ چىقتىمۇ؟

ئۇلارنىڭ پارتكى راسا قىزىغان بولاتتى. سۇ بويىغا ئۇيۇرۇق كۆتىرىپ مەزىن ئاخۇن كېلىپ قالدى. مەزىن ئاخۇن ئايالىلارنىڭ سالىمغا جاۋاپ بېرىپ بولۇپ ئۆزىچىلا شېئىر ئوقۇدى:

«داۋا» بىلەن «دار» باشىدا «دال»① بار،
«زالىم» بىلەن «زاھىد» نىڭ باشىدا «زال» بار.
قوساق ئاچى گۈنا ئەمەس، توقلۇق ئەيىپدۇر،
ھەر ئەيىپنىڭ باشىدا ئىشتاھا ـــ گال بار!
مەن بازاردىن بەك بىزار، كۆڭلۈم بازارنى تارتىدۇ،
ئىشىگىم مەندىن چۈھەر توقۇمىنى ماڭا ئارتىدۇ...

بىر ئىشەكنىڭ تۆت بالدەك غەلۋىسى بولىدىكەن، رۇسۇل بەگ بىر ئىشەك ئېلىپ بېرىۋىدى، يۈز يىل ياشا دەپ دۇئا قىپتىمەن. خوشال بولۇپ دۇئا قىلغىنىمغا ئەمدى پۇشايمان قىلىۋاتىمەن، مەن بەش ۋاق ئەزان ئېيتسام، ئۇ ھارام ئون ۋاق ھاكىرايدۇ. مەن بىر پوشكال بىلەن تويىمەن، ئۇ ھارام تۆت تامنى يەيمەن دەپ

① ھەجىلىگەندە «د» دال
«ز» زال ئوقۇلىدۇ.

تۇرىدۇ. زەرىپەخان بالام، رۇسۇل تاخۇنغا تېپىتلىك، تىشىگىنى تېلىۋالسۇن، نوختا، چوم، قوشقۇنلىرى بىلەن بىكىرىغا بېرىۋېتىمەن!

تايالار غەمنى بىلمەيدىغان خۇش‌خۇي مەزىنىنىڭ مەنىلىك شېئىرلىرى، ناشتىلىق چاخچىغىغا كۈلكە بىلەن جاۋاپ بېرىپ ئۆز ئۆيلىرىگە قايتىشتى...

زەرىپەخان قويغان تۇتقىنىنى بىلمەي، گاڭگىراپ يۇرۇپ هويلا - تاراملىق تېشىلرىنى قىلدى. ئۆزىنىڭ بارلىق مۇھەببىتىنى سەرپ قىلىپ، زوق بىلەن سەرەمجانلاشتۇرۇپ يۈرگەن مۇنۇ ھەيۋەتلىك قورا - جاي ئۇنىڭغا گۆرۈستاندەك سۇرلۇك، ئەسكى تاملىقتەك سەت كۆرۈنۈشكە باشلىدى. ئۇ بۈگۈنلا، يەنى ھەسەلخاندىن رۇسۇلنىڭ باشقا بىر تايالغا راستلا باغلىنىپ قالغىنىنى بىلگەندىن كېيىن مۇھەببەتسىز ھاياتنىڭ نەقەدەر مەنىسىز، زېرىكىشلىك تېنكەنلىگىنى بىلدى. گۇمان، مىش - مىش گەپلەرنى تاڭلاپ يۈرۈۋەرگەن بولسا، ھەتتا رۇسۇلنىڭ قوپال گەپلىرىنى، «خېتىڭنى تال!» دەپ قىستاشلىرىنى تاڭلاپ يۈرۈۋەرگەن بولسىمۇ ئۆزىگە تەسەللى تاپالىغان، ئۆزىنىڭ ساپ مۇھەببىتىنى «رۇسۇل ئۇنداق قىلمايدۇ» دېگەن سۆز بىلەن قوغداپ يۈرۈۋەرگەن بولاتتى. لېكىن بۈگۈن ھەسەلخان ئۇنىڭغا ھىلىقى مۇھەببەت قاراقچىسىنىڭ بەشىرىسىنى كۆرسەتتى، ئاۋازىنى تاڭلاتتى. قاراقچى: «تېخى تايىلىنى خىزمىتىمگە سالمەن، ھەيۋەتلىك ئۆيۈ - جاي مېنىڭكى!» دېگەندەك، بۇ قانداق قورقۇنچلۇق خەۋەر، دەھشەتلىك ھەيۋە - ھە؟ ئۆز ئېرىنى بەختلىك قىلىش ئۈچۈن بەدىنى قۇرۇغىچە تەر تۆكۈپ قۇرۇق تېرە - ئۇستىخان بولغان تايالغا تۇرمۇشنىڭ جازا بەرگىنى نېمىسى؟ زەرىپەخان قىز چېغىدىن باشلاپلا پۇل - دۆلەتنىن مۇھەببەتنى ئۈستۈن بىلگەن، ئۇنىڭغا مۇھەببەتنىن باشقا ھېچنىمە لازىم ئەمەس ئىدىغۇ؟ مانا ئەمدىلىكتە پۇل - دۆلەت ئۈچۈن ئۇنىڭ مۇھەببىتى قۇربان بولۇۋاتىدۇغۇ؟ ئىنسانلارنىڭ بارلىق ئۇرۇنتۇشلىرى مۇھەببەت ئۈچۈن بولماستىن پۇل - دۆلەت ئۈچۈنلا بولسا دۇنيادا ئىنساندىنمۇ ۋەھشى نەرسە

يوق ئىكەنغۇ! ياكى زەرىپخان تۇزمۇشنى خاتا چۈشىنىپ قالدىمۇ؟ مۇھەببەت، بەخت، ساداقەت دېگەن نەرسىلەر ئادەم ئالدايدىغان، پۇل تېپىشنىڭ يولىدا ئېيتىلىدىغان چىرايلىق سۆزلەرمۇ؟ ياكى تۇكىلاڭچىنىڭ توكىلىگىدەك ئادەملەرنى سودىگەرگە ئالدىنىشىغا قىرىدىغان ئاۋازمۇ؟ ...

— ھەي زەرىپە!

زەرىپخان چۆچۈپ يوقۇرىغا قارىدى. ئىككىنچى قەۋەتنىڭ پىشايۋېنىدا بىر قولى بېلىگە، يەنە بىر قولدا تۆمۈر رىشاتكىغا يۆلىنىپ، مايكىچان ھالدا رۇسۇل تۇراتتى.

— ھەي!

— ھە، نىمە دەيلا!

— تېخىچىلا قازاندىن ھور چىقماپتىغۇ؟

— مانا ھازىرلا ...

— نەۋاق بولدى؟ — رۇسۇل كۆرسەتكۈچ قولى بىلەن قولدىكى ئالتۇن رەڭلىك سائەتنى چوقۇپ تۇرۇپ ھومايدى.

— تېخى جامائەت مېچىتتىن يانمىدى ...

— ئاچچىق - چۈچۈك سۆھبەتلىشىڭلارغۇ، ئىككى تەخسە گۈيرۇ تەييار قىل. ھىلىقى يېڭى تىكتۇرگەن سارجا شالۋۇرغا دەزمال سال، قىرىنى خاتا چىقارغانسەن تۈزىگىن. ھە، نەگە پايپاسلايسەن، ئىلمان سۇ بىلەن داسنى تەييارلا، بېشىمغا سۇ قۇيۇپ بېرىسەن! يېرىم سائەت، يېرىم سائەتتىن كېيىن ماشىنا كېلىدۇ، بۇ قېتىم سەپەر ئۇزۇنغا!

زەرىپخان يۇقۇرىدا تۇرۇپ ئۆزىگە بۇيرۇق بېرىۋاتقان يوچۇن، سۇرلۇك ئادەمگە ئازاپ بىلەن بىر قېتىم تىكىلىپ قارىدى: رۇسۇل بۇرۇتىنى كۆتمەك قىلىپ ياساتقان، قويۇق قاشلىرى ئاستىدىكى بۇرۇنقى مېھرىۋان كۆزلىرى ھازىر ئولتۇرۇشقان، قورقۇنچلۇق ئىدى...

— چۈشەمسىز چىقمەنمۇ؟ — دېدى داس - چۆگۈن ۋە سوپۇن،

يېڭى لۆڭگە كۆتىرىۋالغان زەرىپەخان پۈت-قولى تىترىگەن هالدا.

— مەن نەدە تۇغۇراتتىمەن، قاچاندىن بېرى خانىم بولۇۋالدىڭ؟

— مەن چىقاي ئەمەسە، لەمپە هۆل بولمىسۇن دەپتىمەن ...

ئۇ پەلەمپەي بىلەن ئۆرلىۋىدى، رۇسۇل پەلەمپەيدىن ئالدىغا چۈشتى:

— يامىشىپ نەگە باردىڭ كۆڭۈل قۇرۇت!

— ماقۇل، سىز چۈشۈڭ ئەمسە ...

رۇسۇل بېشىنى بويۇنلىرىنى پاكىز يۇدى، زەرىپەخان يېڭى لۆڭگە بىلەن ئۇنىڭ گەدىنىنى، كۆكرىگىنى ئېرتتى. شۇ چاغدا رۇسۇل ئۇنىڭغا پىچىرلىدى:

— ئۇچ تالاق، ئۇچ تالاق، ئۇچ تالاقسەن، ئاڭلىدىڭغۇ ئۇچ قېتىم تالاق دىدىم. ئون كۈندىن كېيىن سېرىق قەغىزىڭنى قولۇڭغا بېرىمەن. ئېيتە، نىمىلەرنى ئالىسەن، ئۇچ پارچە گىلەم، مىڭ سوم پۇل بېرىمەن، دادامغا تۇيغۇزما، بىلدىڭمۇ؟

— بىلدىم.

— يەنە نىمىلەرنى ئالىسەن؟

— هىچنىمە ...

— زەرىپەخاننىڭ لەۋلىرى كەچكۈزدە قالغان ياپراقتەك كۆكەردى، ئىزغىرىن شامالدا دىرىلدىغان يالغۇز قورايدەك تىترىدى، لېكىن سەۋىر تاقەت بىلەن تاۋلانغان ئايال ئون سېلىپ يىغلۇۋېتىشتىن ئۆزىنى تۇتۇپ قالالىدى ...

ئۇ ئەمدى يات ئادەم. بۇ هويلا ئەمدى ئۇنىڭ ئەمەس، ئۇنىڭ قولى بىلەن كۆكلىگەن گۈللەر، ئۇنىڭ تەرى بىلەن يارغان باغ، ئۇنىڭ مېھرى بىلەن گۈللەنگەن ئۆيلەر ئەمدى ئۇنىڭ بىلەن خوشلىشىدۇ، ئۆزىنىڭ ئەڭ گۈزەل چاغلىرىنى ناخشا،

ئەمگەك، مۇھەببەت بىلەن ئۆتكۈزگەن مۇنۇ مەھەللە ئەمدى ئۇنىڭ ئەمەس، يىگىرمە نەچچە يىلدىن بېرى سانسىز قېتىم دەسسىمالىلاپ، سانسىز قېتىم غۇچۇرلىتىپ يۇغان قاچا، جوزا-ئۇستەل، خوشاللىغىنا شىرىك بولۇپ، ئاشۇ ئەر، ئاشۇ بالىلار ئۈچۈن ئەجرى قىلىپ خۇددى زەرىپىخانىدەك ئۇيغان قىگىراق، سۇپرا-ئاشتاختىلار ... ئەمدى ئۆز ئىگىسىنى ئۇزىتىدۇ...

مېھمانلار هويلىنى يەنە مالىماتاق قىلىشتى، ئۇلارنىڭ قولىمىزغا سۇ قۇيۇلدى، ئالدىغا داستىرخان سېلىندى، زەرىپىخان تۇغما ئادىتى بويىچە مېھمانلار ئالدىدا خۇش خۇي، ئوچۇق-يورۇق بولۇپ خىزمەت قىلدى. ئۇنىڭ ئالدىغا رۇسۇل يەنە كەلدى:

— سۇھەنتاكروغا نىمىشقا تۆز سالمىدىڭ؟

— ئۇنتۇپتىمەن-دە، ماقۇل هازىر ...

— كاللاڭ نەدە؟

— سىز ماڭا ئەمدى قوپاللىق قىلماڭ، — دىدى زەرىپىخان شۇڭىلاپ، — مەن ئەمدى سىزگە يات بىر ئايال ...

— هىم ...

ئۇلارنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا كۆك سىرلانغان، چاقماق بىر ماشىنا كېلىپ توختىدى، زەرىپىخان دەرۋازا ئالدىغا چىقتى. ماشىنىنىڭ كەينىكىسىدە ئىگىز، ئوراكۆز بىر ئادەم بىلەن ئەتلەس كۆينەك كىيگەن، ئىسسل غىلدىر ياغلىق تاڭغان، قۇلاق، قول، بويۇنلىرى يالت-يۇلت ئالتۇن بىزەكلەر بىلەن تولغان، ئۇپا-ئەگلىك بىلەن ئۆزىنى ياشارتىۋالغان بىر ئايال ئولتۇراتتى. شوپۇر هەدەپ گۈدۈك بېرىپ ئۆيدىكىلەرنى چىللىماقتا ئىدى.

— قېنى چۈشلى مېھمانلار! — دىدى زەرىپىخان كۈلۈپ تۇرۇپ.

— سىلى زەرىپىخان بولاملا، — دىدى ئوراكۆز ئادەم كۆتمەك بۇرۇتى ئاستىدىن شالاڭ چىشلىرىنى كۆرسىتىپ كۈلۈمسىرەپ، — رۇسۇل بەككە هېلىم ئاخۇن كېلىپ ساقلاپ تۇرۇۋاتىدۇ دەپ

قويسلارا، ئۆيگه كېلەر قېتىم چۈشمەيمىزمۇ!

ھىلىقى ياسانچىۇق ئايال زەرىپىخانغا سىنچىلاپ قاراپ چىقتى ـ دە، ھېلىم ئاخۇنغا مەنىلىك قاراپ قويدى، زەرىپىخان ئۇلارنى دەرھال تونۇدى: بۇلار ئەلۋەتتە ھېلىم جادۇ بىلەن ھىلىقى ئايال ئىدى.

زەرىپىخان ھويلىدا نېمىلەر بولۇۋاتقىنىنى سەزمەيدىغان بولۇپ قالدى. بىرلىرى كۈلۈشەتتى. بىرلىرى ۋاقىرىشاتتى، بىرلىرى يەنە بىرلىرىگە يېلىناتتى، بىرلىرى يەنە بىرلىرىگە قوپال گەپ قىلاتتى، بىرلىرى ماشىنىغا چىقۇۋېلىپ يەنە بىرلىرىنىڭ قولىنى تارتاتتى، يەنە بىرلىرى جۇجەم قاچىلانغان سۆرەتلەرنى توشۇيتتى... زەرىپىخان يەر ـ جاھان ئايلىنىۋاتقاندەك، ئادەملەر يوغان بىر قازانغا چۈشۈۋېلىپ بىردە قاينىۋاتقاندەك، بىردە ئاق بالداق بولۇپ چاراس ـ چۇرۇس قىلىپ ئېتىلىپ چاچراۋاتقاندەك بىلىنىشكە باشلىدى. ئۇنىڭ تۇرۇپلا بېشى قايىتتى، تۇرۇپلا كۆلكىسى قىستايىتتى، تۇرۇپلا ھۆكىرەپ يىغلىغۇسى كېلەتتى.

ـــ ئانا، نېمە بولدىلا!

ئۇ قىزى سەلىمەنىڭ ئاۋازىنى يىراقتىن ئاڭلىغاندەك بولدى.

ـــ سەلىمە بالام! ـــ دەدى ئانا قىزىنى يېنىغا تارتىپ، ـــ كېچەزگە قارا، ئىشەك!

ـــ ئانا، ئانا نېمە بولدىلا!

شۇ چاغدا ماشىنا يۇرۇپ كەتتى. زەرىپىخان ئۆزىنىمۇ سەزمەستىن بىر نەرسىگە قول سوزدى ـ دە، دەلدۇگۇنۇپ كەتتى. ئۇنى سەلىمە بىلەن سەيدۇللا قولتۇغىدىن يۆلەپ ئۆيگە ئېلىپ كىردى.

كەچقۇرۇن ئۇنى دوختۇردىن ئېلىپ كېلىشتى. دوختۇر:

ـــ چارچىغان، نېرۋىلىرى قالايمىقانلاشقان، ئۇخلىسۇن، ئىش قىلمىسۇن، ـــ دەپ تاپىلىدى.

زەرىپىخان بىر ئايدىن كېيىن ئېسىگە كەلدى، ھەمدۇل

بوۋاي رۇسۇلنى ئىزلەيتتى، لېكىن ھېچنەدىن ئۇنىڭ دېرىكىنى ئالالمىدى. قىرىق گىرادۇس ئەتراپىدىكى ئىسسىقتا ئېتىزدا ئىشلەش سەگسەن نەچچە ياشتىكى بوۋاي ئۈچۈن ئازاپلىق بولسىمۇ ھەمدۇل بوۋاي زارلانمىدى، چۈنكى ئۇنىڭ پەمدۇرلىرى مۆلچەرلىگىنىدىنمۇ كۆپ پۇل بولدى. ئۆزىنىڭ بارلىق تەك كۆكى، كېۋەز كۆكىنى سېتىپ تاۋكادا ئوتتۇرۇپ بولۇپ رۇسۇلغا ئۆز كۈچىنى سېتىشقا مەجبۇر بولغان نىياز كۆسەي ھەمدۇل بوۋاينىڭ مۇشكۈلىنى يەڭگىللەتتى.

پىيالىدەك پەمدۇرلارنى يەشكەكە قاچىلاۋېتىپ بوۋاي نىياز كۆسەيدىن:

— ھەي، بۇ ئۆينىڭ نېنىنى يەۋاتقىنىڭغا بىر ئاي بولدى، پارچە خىراجىتىڭ ئۈچۈن بولسىمۇ پۇل سوراپ قويمايسەنغۇ، پەمدۇرنى جىگىلاپ ئەچقىپ ساتسەن، بىرپۇڭ پۇلىنى كەم قىلماي ئەكىرىپ بېرىۋاتسەن، ئۆزەڭ قانداق مۆرىمەس بىر نېمىسەن؟ — دېدى.

نىياز كۆسەي بېغىردەك كالپۇگىنى يالاپ قويۇپ ئاپپاق چىشلىرىنى كۆرسىتىپ ھىجايدى:

— ھەققىنى ئېلىپ بولغان تۇرسام.

— رۇسۇل دەلىتىدىنمۇ؟ ئۇ ئەمدى بۇ ئۆينىڭ ئادىمى ئەمەس، پەمدۇرغا تەڭ ئىشلىدۇق، پايدىسىنى تەڭ ئالىمىز. يەر دۆلەتنىڭ، كۆچەت پۇلى، ئوغۇت پۇلىنى مەيلى دەۋتەي، ئىككىمىز ئىشلىدۇق، ئىككىمىز تەڭ ھەق ئالىمىز.

— تەشكىل يەرنى سىلىگە بەرگەن تۇرسا، ئۇنىڭ ئۈستىگە، ھەممىلا نىمە سىلىنىڭ، مەن ئايلىغىمغا يۈز كويدىن ئالغان. ئۇچ ئاي ئىشلەپ شۇنى ئۆزسەملا بولدى.

— بولمايدۇ، — دېدى بوۋاي كەسكىن قىلىپ، — رۇسۇل دەلتى بىلەن بولغان مۇئامىلەڭنى ئۆزەڭ تۈگىتىۋال. مېنىڭ ھېساۋىمدىكى يەردىن قانچىلىك كىرىم كىرسە ئۇنىڭ يېرىمى سېنىڭ. يەر ھەققىنى تەڭ تۆلەيمىز. كۆزلىرىڭنى چوڭ-چوڭ قىلىسەنغۇ —

هوي! ئادەم يالاشقا بولمايدۇ، ئىشلىگەن چىشلەيدۇ. سەن ئېتىزدا قونۇپ جاپانىڭ ئېغرىنى تارتىپ ئىشلىدىڭ، كۆچلەندۇرگەندىمۇ، چۆنەك ئالغاندىمۇ بىللە ئىشلىدىڭ. قوزۇق ئوغۇت، كەپتەر مايىنى ئەكىلىش، ئوغۇت ئەچىقىش... قايسى ئىشقا سېپىنىڭ قولۇڭ تەگمىدى؟ ھەققىمنى ئالدىم دېگىنىڭ بىلەن ئۇ ئالغىنىڭمۇ تاۋاكادا بولغان ئىش. بىلىپ قوي، زۇسۇل دەلتىنىڭ بىر پۇڭ پۇلىنى چىشمىنىڭ كامىرىغا باسمايمەن. كۆردۈڭمۇ، ئۇ چايان زەرىپىخانىنىڭ خېتىنى بېرىپتىكەن، مەن كېلىنىنى بالىلار بىلەن كونا ئۆيگە كۆچۈرۈپ ئەچىقۋالدىم. ئۇنىڭ ھەيۋەتلىك قەۋەت ئۆيى ھۇلىغاراپ قالدى. پاختەك ئۇگىسى بولغىلى تۇردى. ئۇ ھازىر مېنىڭ ئۆيۈمنىڭ ئاددىمى ئەمەس، كۆرۈپ تۇرۇپسەن، زەرىپەخان جۈجەم پىششىغىدا كۆكۈل ئاغرىغى بىلەن يېقىلغاندىن بېرى مېنىڭ ماغدىرىمنىڭ يېرىمىدىن كۆپى تۈگىدى. بىر پۇتۇم ئۆيدە، بىر پۇتۇم گۆردە بولۇپ قالدى. زەرىپەخان ئېتىز ئىشىدىن قالدى. سەلىمە قىزىم ئەپەندىچىلىك قىلىمەن دەۋەرگەندىكىن، رايىغا باقتۇق. قالغان بالىلار ئۆزەڭ بىلىسەن ئېتىزنى يامان كۆرۈشىدۇ. بىرلا سەيدۇللام ئېتىزغا ئامراق، بىراق ئۇ كىچىك. چېقىلدۇرۇپ قويمايلى دېدۇق. ئەمدى ئويلاپ باق، بۇنچىلا پەمدۇر، كېۋەز، تەكنى مەن قانداق يېغىشتۇرىمەن؟ سېنىڭ ئۆز يېرىڭ، ئوقتىڭ بولمىغاندىكىن شېرىك بولايلى. ھىساپلىسام ئون نەچچە مىڭ كوي كىرىم بولغىدەك. تەڭ ئالىلى. ئىشلىگەن چىشلەيدۇ دېگەن مانا شۇ ئەمەسمۇ نىياز بەگ!

ئۆزىنىڭ ھالال بايلىغىنى باشقا بىرسىگە ئۆتۈنۈۋاتقان ئادەمنى بىرىنچى قېتىم كۆرگەن نىياز كۆسەي، بۇۋايغا ھەيران بولۇپ تىكىلىپ قارىدى:

— تۆت ئاي يالىلانسام ئارانلا تۆت يۈز كوي تاپالايتتىم. سىلى بىلەن شېرىك بولسام ئۆزلىرىنىڭ دېيىشىچە جىق پۇلغۇ بۇ...

ـ شۇنداق نىياز بەگ، ـ دىدى ھەمدۇل بوۋاي ئۇلۇق گـ
چىك تىنىپ قويۇپ، ـ مېنىڭ ھىساۋىمچە ئون ئالتە مو يەر، بىرىۋز
ئوتتۇز بەش تۆپ تەك بىزگە ياخشى مىۋە بېرىدۇ. مەن ئون-
تۆت مىڭ كوي ھىساپلىغان ئىدىم. ئۇنىڭدىنمۇ ئاشىدىغان ئوخشايدۇ.
ئىش قىلىپ ھالال تەر تۆكسەڭ، ھارۋىنىڭ ئىچ ئېتى بولۇپ بەر-
سەڭ، يەتتە سەككىز مىڭ كوي پۇل قولۇڭغا كىرىدۇ. ئەمما لېكىن
ئەمدى تۆت ئوشۇقنىڭ يېنىغا بارما، ئىنساۋى بار بىر مەزلۇمنى
تېپىپ بېشىڭنى ئوڭشاپ قويماي، ھالال ئىشلە، ھالالالاپ نان يە.
رۇسۇل دەلتى كۆنىگە بەلكى يۈز كوي، ئىككى يۈز كوي تاپار.
لېكىن تاپقان پۇلى ھارام. شۇڭا ئۇ پۇل تاپتىم دەپ ئوتقا
مىنۋالدى، ئەمدى پۇل ئۇنى دوزاققا ئېلىپ كىرىدۇ.

يەتتىنچى ئايلار دېخانلار ئۈچۈن ئازاپلىق، تەر چىپىلداپ
ئېقىپ تۇرىدۇ. شامال ئۇلار ئۈچۈن تۇتىيا، لېكىن نىياز كۆسەي
يالغۇزلا تامبال بىلەن بولۇۋېلىپ باشقىلار زەي گەمىدە ياتقاندىمۇ
ئېتىزدا ئىشلەۋەردى. سالقىندا بولسا لاي بىلەن سەل ئاقىرىپ قالغان
سۇ كالىسىنىڭ تېرىسىدەك يالتىراق بەدىنىدىن تەر ئاققۇزۇپ تې-
خىمۇ قاتتىق ئىشلىدى. ئۇنى ھەمدۇل بوۋاي زەرىپىخانىنىڭ تەم-
لىك تاماق، مۇزدەك چېيى بىلەن ياخشى تەمىنلىدى.

رۇسۇلنىڭ باش ئېلىپ چىقىپ كېتىشى ھەمدۇل بوۋاي،
زەرىپىخانلار ئۈچۈن ئېيتىپ تۇگەتكۈسىز خاپىلىق، كۆڭۈلسىزلىك
كەلتۈردى. لېكىن نىياز كۆسەيگە بولسا ئەكسىچە خوشاللىق ـ بەخت
كەلتۈردى. ئۇ يېقىن ئاردا باي بولىدۇ، ئۆيلىنىدۇ، بالا ـ ۋاقـ
لىق بولىدۇ.

دۇنىيادا شۇنداق، بىرسىنىڭ جەۋرى ـ جاپاسى ھىساۋىغا
يەنە بىرلىرى راھەت ـ ھالاۋەت كۆرىدىغان گەپ، بۇ توغرىدا
مەزمۇن ئاخۇن بىر كۈنى مۇنۇ شېئىرنى ئوقۇدى:

مېنىڭ قايغۇلىرىم ئۇزۇندىن ـ ئۇزاق،
سېنىڭ شاتلىغىڭ چەكسىزدۇر بىراق.

هەم ئۇنىڭغا، هەم بۇنىڭغا تايانما چۈنكى،
هەممىنى بۇ پەلەك قىلۇر ئۇيۇنچاق...
(ئۆمەر هەييامدىن)

چۈنجىگە قاراپ كۈل

1

سەككىزىنچى ئاي تۇرپان دېخانلىرىنى تېخىمۇ ئالدىرىتىدىغان ئاي. شۇنداقلا ئۇلارنىڭ بەزىلىرىنى كۈلدۈرۈپ، بەزىلىرىنى يىغلىتىدىغان ئاي. بۇ ئايىنىڭ ئون بەش-يىگىرە-سىلىرىدىن كېيىن ئۈزۈم ئۈزۈلىدۇ. ئۇلار ئاۋال ھۆل پېتى سېتىپ بېرىش پىلانىنى ئورۇنلاش ئۈچۈن ئالدىرىشىدۇ. ئۈزۈم باسقان ئىشەك هارۋا، قول تىراكتۇر، ماشىنىلار تار كوچىلاردىن چاك توزۇتۇپ توختىماي ئۆتۈپ تۇرىدۇ. تەك باغلىرى گويا پۈتۈن مەھەللە كۆچۈپ بېرىۋالغاندەك ئاۋاتلىشىپ كېتىدۇ. ناخشا، كۈلكە، مۇھەببەتلىك چاخچاق خۇددى شۇ باغلارنىڭ ئۈزۈمىدەك لەززەتلىك ئاڭلىنىدۇ.

مانا بۇ تۇرپان باغلىرىنىڭ توي ئېيى، مەرىكە ئېيى...

نىياز كۆسەي هەمىدىنمۇ خوشال، ئۇ ئۆز هاياتىدا بۇ يىلقىدەك خوشال بولمىغان. ئون ئالتە مو يەردىكى كېۋەز، پەمىدۇر، خاكىگا، جاكىدۇ خۇددى بىر بىرى بىلەن بەسلەشكەندەك ئوخشىغان. يالغۇز پەمىدۇرلا ئىككى ئايدىن بېرى سېتىلىۋاتىدۇ، يېيىلىۋاتىدۇ، لېكىن تېخىچىلا هېچ قول تەگمىگەندەك تۇرىدۇ. «108 - نومۇرلۇق» كېۋەز ياكى ئۈزۈن تالالىق كېۋەز بولسۇن باشقىلارنىكىدىن ياخشى. تۇنۇگۈن نىياز بىر تۇپ كېۋەزنىڭ غوزىگىنى ساناپ كۆرۈۋىدى. بىر يۇز ئوتتۇز ئىككى تال چىقتى. بۇ قانداق كارامەتلىك ئىش - هە! بىر يۇز ئوتتۇز ئالتە تۇپ تەكچۇ تېخى؟ سېرىق تۇپراقلىق يەرگە سونايلىنىپ ياتقان هەر بىر تۇپ تەكتە كەم بولغاندا

يەتمىش ـ سەكسەن ساپ ئۇزۇم. خۇددى مەرۋايىت دانىسىدەك سۈزۈك كىشمىش ئۈزۈم، قىممەتلىك كەھرىۋادەك كۆزنى چاقنىدىغان سايۋىلار خۇددى ھازىرلا يېرىلىپ شەرۋەت ئاققۇزىدىغاندەك مەي بولۇپ تۇرىدۇ، نىياز ئۆمرىدە بۇنداق ئوخشىغان ئۈزۈمنى كۆرمىگەن. مۇشۇنچىلا بايلىققا ئۇ شىرىك. ھازىر ئۇ ئون ئالتە مو يەردىكى تېرىقچىلىق بىلەن بىرىۋز ئوتتۇز ئالتە تۈپ تەكنىڭ تولۇق خوجايىنى. پەمىدۇر، خاڭگا ياكى ئۈزۈم ئالغۇچىلار كەلسە قانچىلىك ئالسىمۇ ھەمدۇل بوۋاي خېرىدارلارنى ئېتىزغا ـ نىياز كۆسەپىنىڭ ئالدىغىلا يولىلايدۇ. نىياز جىڭلاپ بېرىپ پۇلنى ئالىدۇ، ھەمدۇل بوۋاي ياكى زەرىپىخان قانچىلىك سېتىلدى قانچە پۇل بولدى، دەپ سوراپمۇ قويمايدۇ. لېكىن نىياز كۆسەيمۇ بىر پۈگچەنگە كۆز ئالايتقىنى يوق، ھەر ئۈچ كۈندە بىر قېتىم زەرىپىخانغا غەلله تاپشۇرغىلى بارغاندا تاماكا ئېلىپ چەككەن ئۈچ موچەننىمۇ قالدۇرماستىن ئېيتىدۇ. زەرىپىخان بۇنداق چاغلاردا كۈلۈپ قويىدۇ ـ دە:

ـ نىمانچىلا ئۇششاق ـ چۈشەككىچە دەپ كېتىدىلا، خەشلەۋەرسىلە، ئۆزلىرىنىڭ پۇلى، ـ دەپ قويىدۇ. نىياز كۆسەي زەرىپىخاندىن كۆزىنى قاچۇرۇپ:

ـ شۇنداقتىمۇ، شىرىك ئوقەت بولغاندىكىن لىلا بولغىنى تۈزۈك! ـ دەپ قويىدۇ.

بۈگۈن ئۇ چۈشىدە زەرىپىخاننى كۆردى. تووا، ئۇ چۈشىدە زەرىپىخان بىلەن تويى قىلىۋەتكەك، رۇسۇلنىڭ ھىلىقى مېھمان كۈتىدىغان چوڭ ئۆيىگە ئولارنى كۆچۈرۈپتۇدەك. قىپ ـ قىزىل گىلەمله‌ر ئۇستىدە، گۈلمۇك تاۋار يوتقان ـ كۆپلەر، مامۇق ياستۇقلار سېلىقلىق تۇرغۇدەك ـ زەرىپىخان قىپ ـ قىزىل تاۋاردىن ئېچ كۆينەك كىيىۋېلىپ، غىڭشىپ ناخشا ئېيتىپ ئورۇن تۈزەشتۈرۈۋاتقۇدەك ...

نىياز كۆسەي قىرىق نەچچە يىلىق ھاياتىدا كۆرمىگەن لەززەتنى چۈشىدە كۆردى. «تووا، ـ دەپ ئويلىدى ئۇ تاڭ سەھەردە

داق بورا ئۇستىده ئوڭدا يېتىپ ئىككى ئالقىنىنى گەجگىسىگە قويۇۋېلىپ، ــ رۇسۇلزە لەززەتتىن كىكەرگەن ئىكەن ـ ده، مۇشۇنداق خوتۇننى قويۇۋېتىپ يەنە قانچىلىك راھەت كۆرەركىن، راستلا خۇدايىم بۇ دۇنيانىڭ راھىتىنى تەكشى تاراتمىغان ئىكەن. رۇسۇلار سەدىقە قىلىۋەتكەن نەرسە بىرىدەكلەرگە تۇتىيا ...»

ئۇ زەرىپىخان توغرىسىدا يەنە تۇرغۇن شىرىن خىياللارنى سۈرگەن بۇلاردى، بىردىنلا مەزمۇن ئاخۇنۇمنىڭ ھاپىزلىغى ئاڭلاندى، ـ ده، ئارقىدىنلا شۇرىدىن ئۇنىڭ كىر سەللىسى كۆرۈندى. مەزمۇن ئاخۇن شېئىر ئوقۇدى:

سېرىق توپا مېنىڭ ئانام،
چۈچۈك بۇيا ماڭا تاتام.
ئېمىپ تويماس مېنىڭ بالام،
نەپسى يامان ئادەم ئىرۇر.

شەرۇەتلىرىم تىلىنى يارار،
ساپ قان بولۇپ تەنگە مادار.
لېكىن بالام مېنى ساتار،
پەيلى يامان ئادەم ئىرۇر.

ھاي كۆسەي، ھاي خۇدادىن چاچ تىلەپ ھارمايدىغان سېخى تاز، يۈمشاق نان ئەكەلدىم، قىزىل سايۇددىن ئىككى جىڭ ئۈزە، ئۈزۈم سەندىن، ئېغىز مەندىن، تاتامى ماڭا، ساۋابى ساڭا، لەززىتى مېنىڭ، مەينىتى سېنىڭ، كېچىچە توپىغا مېلىنىپ ياتتىڭغۇ دەيمەن، يۈزۈڭنى توپىدا يۇغىن، قولۇڭنى چالمىغا ئېيتقىن شۇ چاغدا ئاندىن تۇغما پاكىز بولسەن! ...

ــ كەلسىلە مەزمۇن ئاخۇنۇم!

ــ كېلىپ بولغان ئادەمگە قانداق ئىلتىپات بۇ!

مەزمن ئاخۇن كۆلۈپ قويۇپ يۇمشاق توپىغا ئولتۇردى. نىياز كۆسەي پاكىزە كارىز سۈيىدە يۇيۇلغان قىزىل سايۇى ئۇزۇمدىن بىر ساپاق ئەكەلدى ـ دە، سۈرەتنى دۇم كۆمۈرۈپ ئۇنىڭ ئۈستىگە قويدى:

ـــ قېنى باقسلا!

ـــ ھەي، سەن بۇ باغنىڭ قارانچۇغىمۇ؟

ـــ ياق، خوجايىنى ئاخۇنتۇم!

ـــ ئىككى قەۋەتلىك قورانىڭ قۇلىمۇ؟

ـــ ياق، خوجايىنى ئاخۇنتۇم.

ـــ ھىم، ـــ دېدى مەزمن ئاخۇن لەززەتلىك ئۇزۇمنى شوراپ تۇرۇپ، ـــ زەرىپىخاننى ئالاي دەمسەن ـ يا؟

ـــ يوقسۇ، تەقسىر بىزگە ئوشۇقلىق قىلىدۇ.

ـــ ھىم، پەتتار دوقمىنىڭ ئۇزۇملىرى شاخلىرى كۆپ بولۇپ كېتىپ ھۆپلەپ كېتىپتۇ، بەتتىتام. زەرىپىخاننىڭ گېپى چىقىۋىدى، بىشىڭ قىزارغىلى تۇردىغۇ تازچاق، ئىچىگىدە دەردىڭ كۆپ، قېنىڭ ھۆپلەپ كەتكەن چېغى، ھەمدۇللىغا دەپ باقايمۇ ـ يا؟

نىياز كۆسەي بېشىنى چايقىدى.

ـــ بېرىدىغان سەدىقەڭ يوقمىدى؟

نىياز ئىشتان قىرغىدىن ئىككى كوي پۇلىنى چىقىرىپ مەزمن ئاخۇنغا ئۇزاتتى.

ـــ خوجايىن بولماق ئاسان ئەمەس، ـــ دېدى مەزمن ئورنىدىن تۇرۇۋېتىپ، ـــ سەھەردە كۆرگەن چۈش، ئوڭدىكى ئىش، خەيرلىك بولغىن كۆسەي.

مەزمن ئاخۇننىڭ كېيىنكى سۆزى ئۇچۇن ھەممىلا نېمىنى سەدىقە قىلىۋېتىشكە تەييار تۇرغان نىياز كۆسەي، خوشاللىقتىن قىن ـ قىنىغا پاتماي ئوغلاقتەك قىيغىتتى. ئۇ يالتىراپ تۇرغان ئۇزۇملەرنى شۇنچىلىك تېز ئۇزدىكى، يېراقتىن قارىغان كىشى ئۇنى گەدىش ئۇسۇلغا چۈشۈپتۇ دەپ ئويلاپ قېلىشى مۇمكىن ئىدى.

ئۇ ئۇزۇمنىڭ بورا ئۈستىگە قانچىلىك دوۋىلەنگەنلىگىنى ئۆزىمۇ سەزمىدى. بىر ئايال:

— كېچىچە ئۇخلىماي ئۇزۇم ئۇزدىلىمۇ نىمە! — دىگەنىدىن كېيىنلا ئۇ ئىشتىن توختىدى. ئۇ ئۆزىگە زوق بىلەن تىكىلىپ تۇرغان زەرىپىخاننى كۆزدى. ئۇ ئۆزىنىڭ كۆينەكسىز، قاپ - قارا تېنىدىنمۇ ياكى ماي قاپىغدەك پاقىراپ كەتكەن بېشىدىنمۇ ياكى باشقا سەۋەپتىنمۇ خۇددى تونۇرغا باش تىققانىدەك بىردىنلا تەرلىدى:

— كەلدىلىمۇ زە...زەرىپەم...

— نىياز ئاخۇن نىمە بوللا؟

— تەرەپبالالا...

— سىلىگە كىيىم ئەكەلدىم، — دىدى زەرىپىخان قولىدىكى بوپسىنى شەرەت قىلىپ، — كىر كۆتىرىشلىك، قارا دىچۆلياڭ كۆينەك، قارا دوخاۋا بۆك، قارا چىپەرقۇت ئىشتان، قارا خەي...

— ئۆزەمنۇ قارا، ھى - ھى - ھى...

— كۆكۈللىرى ئاق، شۇسى بولدى...

— سىلى شۇنداق ئويلاملا زەرىپەم؟

— راست ئەمەسمۇ - يا؟

— زەرىپەم بۇگۈن سىلىنى چۈشەپ قاپتىمەن...

— مېنىمۇ؟

— تاڭ ئاتار ئالدىدىلا دىسلە... مەزىن ئاخۇنۇم ئۇكۈدىكى ئىش دىدى...تووا، ئۇڭۇم بولسىغۇ...تووا!

— ياخشى چۈش كۆرگەن ئوخشايلا - دە؟

— ياخشى بولمامدىغان زەرىپىخان...

— خۇدايىم تەلەيلىرىنى بەرسۇن.

— خۇدايىمغۇ بەرەر، ئەمما سىلى...

— مەن خۇدادىن ئۈلۈغمىدىم؟

— ئانداقتا، زەرىپىخان بىزنى خۇدايىم ئۈزى قوشسا...

ــ بۇ نىمە دىگەنلىرى؟ ــ زەرىپخاننىڭ چىرايىى بىردىنلا تامدەك تاتىرىپ كەتتى. نىياز كۆسەي ئايالنىڭ لومىدە كۆزىگە ياش ئالغىنىنى كۆردى. ئايالغا خورلۇق بولۇپ تۇيۇلغان بۇ سۆزى نىيازنىڭ ئۆزىگە تاياق بولۇپ تۇيۇلدى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى تىترەك چىرمىۋالدى. ئۇ بەزگەك ئادەمدەك تىترىمەكتە، دورداي كالپۇكلىرى قورقۇنچلۇق تۈس ئېلىپ مىدىرلىماقتا ئىدى. زەرىپخان تەستە ئۆزىنى بېسىۋالدى. ئۇ چۈشەندى. مۇنۇ كۆرۈمسىز ئىنسان ئۇنى ئاشۇ تىترەپ تۇرغان ۋۇجۇدى بىلەن سۆيىدىكەن، نېمىلا بولمىسۇن زەرىپخاندەك تاشلانىدۇق ئايال ئۇچۇنمۇ ئوت ـ كاۋاپ بولۇپ يۇرگەن ئادەم بار ئىكەن. لېكىن ئۇنىڭ جاراھەتلىك قەلبى باشقا بىرسىنى سەكپارە قىلمىشنى خالىمايدۇ. ئەرلەرگە لازىم بولمىغان نەرسە ئۇنىڭ قەلبىدە يوق. ئۇنىڭ مۇھەببەت، ھىس تۇيغۇلىرىمۇ كۆڭلىدەك مۇز بولۇپ قاتقان، ئۇنى ھېچقانداق ھارارەت ئېرىتەلمەيدۇ.

ئۇنىڭ نىياز كۆسەيگە ئىچى ئاغرىدى:

ــ كىيىنمۇ‌السلا نىياز ئاخۇن، بۇندىن كېيىن يالىڭاچ يۈرمىسىلە، يېڭى ئۆينىڭ ئىككىنچى قەۋەت لەمپىسىگە ئورۇن ھازىرلاپ قويىدۇم. كېچىسى شۇ يەردە قارانچۇق بولغاچ ياتسىلا، ئاتام بايانىن چىتلارنى شىپقا سىم بىلەن ئېسىپ چىقتى. بۇگۈن چۈجىگە ئۇزۇم ئەكىرىمىزكەن. ھازىر سەيدۇللام ئۇزۇم تۇشۇشقا ھارۋا ئەكىلىدۇ، قېنى، غەزالانسلا، مەن ئۇزگەچ تۇراي، ــ دىدى.

نىياز كۆسەي ئايالنىڭ دىگىنىنى قىلدى.

كۈنلەر كۆڭۈللۈك، بەرىكەت بىلەن ئۆتمەكتە. ھەمدۇل بوۋاي بەش كۈندىن بېرى توشۇلۇۋاتقان كىشمىش ئۇزۇمنى بىر ساپ ـ بىر ساپتىن قولىدىن ئۆتكۈزۈپ «چىت» دەپ ئاتىلىدىغان ئاسما چەنـزىنىڭ تۆشۈكلىرىگە ئۆتكۈزۈلگەن يۇلغۇن، بامبۇك چوكىلارغا ئېسىپ چىقتى. مانا، بەشىنچى كۈنى ئۇ ئاخىرقى «چىت»كە بەلىدىگە ئۆرە تۇرۇۋۇپلىپ ئۇزۇم ئاسماقتا. ئۇزۇم ئۇنىڭ قەلبىدىكى بالىسى

پەيدا قىلغان تۇمانلارنى سۈرۈپ چىقىرىۋەتتى. كۆڭۈللۈك ئەمگەك ئۈنۈمى يۈرەك يارىسىغا مەلھەم بولدى. ئۇ بورۇنقىدىن خېلىلا مۆكچەيگەن، قەددىنى تەستە رۇسلاپ ئۆزىگە ئۆزۈم سۈنۈپ بېرىۋاتقان نياز كۆسەيگە چاخچاق قىلدى.

ــ نياز بەگ، ھۆكۈمەتنىڭ سېتىپ بېرىش پىلانىنى ئاشۇرۇپ ئورۇنلىدۇق. ئەمدى دۆيجاڭنىڭ ئالدىغا مۇكاپات ئالغىلى ياسىنىپ بارارسەن؟

ــ خۇدا بۇيرۇسا...

ــ ئەمدى كېلىن ئۇقۇشايمۇ؟

ــ ئۆزلىرى ئاتا!

ــ كاسسىر تۇتقىدىغىنىنى تۇتۇپ بولۇپ بىرنىڭ ھەققىمىزنى ئەكەپتۇ. تەڭمۇ ـ تەڭ قىلىپ ئىككى كىنىشكا قىلىدۇرۇپ بانكىغا قويۇپ قويدۇم. بىر كىنىشكىغا سېنىڭ ئىسمىڭ يېزىلدى. ھازىرچە كىنىشكاڭدا بىر مىڭ بىر يۈز تەڭگە پۇلۇڭ بار. كىنىشكاڭنى قولۇڭغا بېرەيمۇ، بەرسەم دەتتىكەمگە تىكىۋېتەرسەنمۇ ـ يا؟

ــ ياق، ياق، پەندىيات!

ــ كېيىن بىراقلا ئالامسەن؟

ــ زەرىپىخان ساقلاپ قويسۇن، ــ دەدى نياز كۆسەي ئۇ ـ لۇق كېچىك تىنىپ قويۇپ، ــ ھەمدۇل ئاتا، پۇلنى ئۇچكە بۆلسەك دۇرۇس بولىدىغان ئوخشايدۇ، بىر ئۇلۇشى زەرىپىخانىنىڭ بولسۇن.

ــ دۇرۇس ئويلاپسەن. لېكىنزە، بىر بىر ئائىلە ئىككى ئۇ ـ لۇش ئالغان بولۇپ قالمىزگەن، مېنىڭ يېقىن ـ تۇققانلىرىم ئاشۇ بالىنىڭ، بايقاۋاتامسەن، مېنىڭ بۇلتۇرقى ماغدۇرۇم بۇ يىل يوق. ھەي، نياز بەگ، مېنى ئەمگەك ئەمەس، بالا غېمى مۆكچەيتىۋەتتى. رۇسۇل ھەر قانچە ئەسكى بولسىمۇ پۇشتۇمدىن تامغان يالغۇزۇم ئەمەسمۇ، ئاڭلىسام ھىلىقى خوتۇنىنى قويۇۋېتىپ ئۇرۇمچىدىن يەنە ئۆيلىنىپتىمىش. دۇكان ئېچىپتىمىش، شىرنىگى بېيجىڭ، شاڭ ـ خەيگە قاتناۋېتىپتىمىش، ئۆزى يېقىندا خاڭجۇغا بېرىپ كەپتۇدەك،

ئاشۇ بالىنىڭ بىر پالاكەتكە يولۇققىنىنى كۆرۈشتىن بۇرۇن خۇدا-
يىم ئامانلىتىنى ئالسا بولاتتى. ئاڭلاپ قوي، قازا يېتىپ مەرىكەم
بولۇپ قالسا، ئۇنى نامىزىمغا ئېيتماكلار، ئەجىلىمدىن ئون - يىگىرمە
يىل بۇرۇن ئولتۇرگىنىگە خاپا ئەمەسمەن، ئاتا دىگەن بالا غېمى
بىلەن ئۆلىدىغان گەپ. لېكىنزە، زەرىپەخاننى خورلىغىنىغا چىدىمىدىم.
ئۆلسەم كۆزۈم ئوچۇق كېتىدۇ. زەرىپەخان بالام تېخىلا ئۇنىڭدىن
ئۈمىت ئۈزگىنى يوق. ھىلىھەم بولسىمۇ بويۇن ئېگىپ، توۋا قىلىپ
كەلسە، ئۇنىڭ ھەممە ئەسكىلىگىنى ئۇنتۇيدىغاندەك قىلىدۇ!

نىيازنىڭ قولىدىن بىر ساپ ئۈزۈم چۈشۈپ كەتتى. نىياز
خىجىل بولۇپ يەرگە ئېگىشىپ پىتراپ كەتكەن ئۈزۈملەرنى بىرمۇ-
بىر تېرىشكە باشلىدى. ئۇ بىر تال ئۈزۈمنىڭ توپىسىنى پۈ دەپ
ئاغزىغا سېلىۋەتتى، ھەمدۇل بوۋاي كۈلۈپ كەتتى.

ــ سېنىڭ ئورنۇڭدا مەن بولسام توپىسىنى پۈ دىمەيتتىم.
دۇنيادا توپىدىن پاكىز نەمە بار؟ شەرۇەتمۇ، ئالتۇنمۇ، ئىنسانمۇ،
قىزىلگۈلمۇ، دۇنيادىكى ئىسىل نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى توپىنىڭ بالـ
لىرى. توپىنى يات كۆرگەن ئادەم رۇسۇلدەك دادىسىنى خورلـ
ىغان بولىدۇ. بىلىپ قوي نىياز، دىخان توپا بىلەن ئەزىز، توپىدىن
ئۆزىنى قاچۇرسا ئىنسان دىگەن ئىشەك تېزىگىدەك خورلىنىدۇ. ئىكـ
كى يىل بۇرۇنلا بىزنىڭ رۇسۇلمۇ توپىدا يېتىپ، توپىدا ئېغىناپ
يۈرەتتى. ئۇ چاغدا ئۇنىڭغا دادىسىمۇ، خوتۇنمۇ پاكىز، ئەزىز
بىلىنەتتى. ھازىرچۇ، كۆردۇڭۇ، ئۇ توپىدىن يىرگىنىدىغان بولۇۋۇ-
دى، ئۇنىڭغا دادىسى، خوتۇنى، بالىلىرى، ئېتىز، باغلىرى سەت
كۆرۈنىدىغان بولۇپ قالدى. ئۇھ، خۇدايىم ئىنسانىنى يەردىن ئايرى-
مىسۇن...

ئۇلارنىڭ چۈنجىسىگە دۇيجاڭ كىرىپ كەلدى.

ــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ھەمدۇل ئاتا، بەرىكەت تاپ!

ــ ۋائەلەيكۇم ئەسسالام، ئېيتقىنىڭ بولسۇن!

ــ قانچىلىك ئەكىرىدىڭلار ئاتا؟

ـــ كىشمىش، سايۋى بولۇپ ئون توّت مىڭ نەچچە يۈز جىڭ...

ـــ تەكلىرنىڭدە يەنە كۆپ تۇرىدىغۇ؟

ـــ خۇدا بۇيرۇسا ئون بىرىنچى ئايغىچە تەك چۆگۈلەيمىز تېخى...دە، مۇكاپات پۇلىمىزنى قاچان بېرىسەن؟

ـــ ئۇچ كۈندىن كېيىن ھۆل سېتىپ بېرىشنى ئاشۇرۇپ ئو - رۇنلىغانلارغا مۇكاپات بېرىمىز.

ـــ بىزگە قانچىلىك ئاقچا كېلىدۇ؟

ـــ سەن رازى بولغۇدەك كېلەر.

ـــ قۇرۇق سېتىپ بېرىشنىڭ مۇكاپاتىنىمۇ قوشۇپ بېرىدۇەت. بىر بەربىر ئاشۇرۇۋېتىمىز. مەنغۇ ئالدىرىمايمەن، مۇتۇ نىياز بەگ ئۆمرىدە بىرىنچى قېتىم مۇكاپات ئېلىۋاتىدۇ. خۇددى يېڭى تويى بولغان يىگىت خۇدايىمدىن ئۇزاقىراق كېچە تىلىگەنىدەك جىقراق مۇكاپات تىلەۋاتىدۇ، راسىمۇ نىياز بەگ!

نىياز كۆسەي جاۋاپ ئورنىغا گەدىنىنى سىلاپ ھەجايدى. دۇيجاڭ نىياز كۆسەيگە قارىدى:

ـــ ئەمدى راسا تۆمۈردىن ياسالغان كۆسەيگە ئوخشاپسەن نىياز. بەركەت ئوچىغىنى چۇڭچىلاۋەرگىن. بولدى، يېرىڭنى، تەك - لىرىڭنى ساتقىنىڭ ئۈچۈن كېلىدىغان جازانى كەچۈرۈۋېتىمىز. مۇكاپات دېگەن بۇنىڭدىن ئوشۇق بولامدۇ؟

ـــ ھەي دۇيجاڭ، ـــ دېدى ھەمدۇل بوۋاي ۋاقىراپ تۇرۇپ،ـــ نىيازغا كېلىدىغان جازانى رۇسۇلغا بەرگىن، ئۇنى نېمگە ئايايسەن، ئۇ پۇتۇن يۇرتنى، ئاتىسىنى، خوتۇن - بالىسىنى سېتىۋەتتىغۇ، ند - مىشقا ئۇنى تېپىپ كېلىپ جازالمايسىلەر؟ نېمىشقا ئۇنىڭ پۇللـ رىنى، مۇنۇ ھەيۋەتلىك ئۆيىنى تارتىۋالمايسىلەر؟ ئۇنىڭ تاپقان - تەگىنىڭ ھەممىسى ھارام. پۇل - دۇنياسىنى تارتىۋېلىپ ئۆزىنى قاماقىقا ئېلىڭلار، ئويلىغىنا، يەر يۈزىدىكى دىخانلارنىڭ ھەممىسى رۇسۇلدەك ئۆزى بەگ، ئۆزى خان بولۇپ، ئادەملەرنى ئېزىدىغان

ئەزگۈچىلەرگە ئۆزگەرسە، جاھان كۆيۈپ كۈل بولۇپ كەتمەمدۇ. دېخاننىڭ سودىگەر بولغىنى ــ قويىنىڭ بۆرە بولغىنى، كەپتەرنىڭ سىغىزخان بولغىنىغا ئوخشاش. مۇشۇنداق بولىدىغان بولسا، دۇنيادا تازا نەرسە قالامدۇ زادى؟ سەن **دۇيجاڭ** نىمىشقا ئەزالىرىڭغا ئىگە بولمايسەن؟ سەن رۇسۇلنى تېپىپ كېلىپ جازالىمىسالىڭ، ئۇستۇڭدىن سوتقا، بېيجىڭغا ئەرز بېرىمەن!

دۇيجاڭ بوۋاينىڭ ھالىغا يېتەتتى، ئوغلىنىڭ دەردى بىلەن يۇرىگى پۈچۈلانغان بوۋايغا چىرايلىق سۆزلەر بىلەن تەسەللى بېرىش زۆرۈر ئىدى:

ــ ئادەم دېگەن ئۆزىنى ـ ئۆزى جازالايدىكەن، ــ دېدى دۇيجاڭ مەنىلىك قىلىپ، ــ كۆردۇڭمۇ، ھەر ـ ھەر سەكرىگەنلەرمۇ ئاخىرىدا ئۆزىنى ئۆزى جازالىدى. خەلقنىڭ نەپرىتى، جەمىيەتنىڭ غەزىۋى ھەر قانداق يۇرت بۇزۇغىنى جازالىيالايدۇ. رۇسۇلمۇ ئىنساپقا كېلىپ قالار، ئەگەر يول دېگەنىنىڭ دوختۇرلىرى كۆپ بولىدۇ. بىرسىگە بولمىسىمۇ بىرسىگە ئۇسۇپ بېشىنى يېرىۋالىدۇ!

ــ بىزمۇ ئۇسىدۇڭمۇ، ــ دېدى نىياز كۆسەي پاناق بۇرنىنى تارتىپ قويۇپ، ــ مانا ئەمدى قەبرىنىڭدا تۆت ھوشۇڭنى تاشلاپ ئادەم بولمىز دەپ يۇرۇپتىمىز.

نىياز كۆسەي راستلا يامانلىقتىن قول ئۈزدى. ئۇنىڭ پۇللۇق بولۇپ قالغىنىنى ئاڭلاپ بىر كېچىسى ئۇلپەتلىرىدىن بىر نەچچىسى ئۇنى ئىزلەپ كەلدى. نىياز كۆسەي ئۇلارغا:

ــ سىلەردىن ئارىنى ئوچۇق قىلغىلى قويساڭلارا، مەن ئىككىنچى تاۋاكاغا دەسسىمەيمەن، پۇل لازىم بولسا مېنى بۇلاڭلار، ئۆلتۈرۈڭلار، ئەمما ئاخىرىدا ئۆزەڭلارنى ئۆزەڭلەر جازالايسىلەر، ــ دېدى.

ئۇ رۇسۇلىنىڭ ئادەمسىز، ئۇۋاي ـ ئەنجامىغا باي قوراسىنى ساقلاپ لەمپىدە ياتاتتى. يەردىن ھۆلۈلدەپ ئىسسىق كۆتىرىلىپ لەمپىنى تېخىمۇ دىمىقتا قىلىۋەتكەن، ئۇ ئۆزىنى يەلپۇپ، ھىلىدىن

هىلىغا تاماكا چېكىپ، خوشنا قورادىكى زەرىپىخاننىڭ بىر يۆتەلگە ئىنى بولسىمۇ ئاڭلۇۋىلىش ئۈچۈن شۇ ياقتا تەلمۈرۈپ ئولتۇراتتى. گەرچە هىلىقى قېتىم زەرىپىخان قاتتىق رەنجىگەندىن بېرى ئۇ ئايالغا بىر قېتىممۇ تىكىلىپ قارىمىغان بولسىمۇ، دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ، كۆيۈك ئازاۋى تارتماقتا ئىدى. ئۇ هازىر تېخىمۇ كەم سۆز، ئىشچان بولۇپ قالغان، شالاڭ، يىرتىق ساقال - بۇرۇتى ئۇنىڭ كۆمۈردەك قارا چىرايىنى يېپىپ قالمىغىنىدا ئىدى، بەلكى كىشىلەر ئۇنىڭ بۇرۇنقىدىن سەرىخداپ قالغىنىنى بىلگەن بولاتتى، ئۇنىڭ ئۈچۈن ئادەملەر زېرىكىشلىك، يالغۇز ئولتۇرۇپ خىيال قىلىش كۆڭۈللۈك ئىدى. ئۇ چوڭ قورادا يالغۇز ياتقان كېچىلىرى پۈتۈنلۈك ئۈچىدا دەسسەپ ئورنىدىن تۇرۇپ، ئويىنىڭ بۇلۇڭ - پۇشقاقلىرىدىن زەرىپىخاننىڭ يالداملىرىنى ئىزلەيتتى. ئۇنىڭ تەلەيسىزلىگىنى قا - رىماھدىغان، ئۇنىڭغا زەرىپىخاننىڭ بىرەر يالدامسى ئۈچرىمىدى. ئۇ ئامالسىز ئىككىنچى قەۋەتتىن تۆۋەن چۈشۈپ يازلىق ئوچاقىنىڭ سۈپىلىرىغا يۆزىنى، بۇزۇلغان تونۇرنىڭ گىرۋەكلىرىگە كۆكسىنى ياقاتتى.

بۇگۈنمۇ خۇمارىنى بېسىلدۇرۇش ئۈچۈن بۇ ئىشلارنىڭ هەمىسىنى قىلدى. لېكىن خۇمارى بېسىلمىدى. بۇگۈن چۈشتە دوغاپ سۇنغاندا زەرىپىخاننىڭ قولى بىر بارمىغىغا تېگىپ كەتكەن ئىدى، ئۇ ئەتراپىنى تىكشاپ بېقىپ قاراڭغۇ كېچىدە هىچ تەۋىش ئاڭلاتماغاندىن كېيىن ئۆز بارمىغىنى ئېهتىيات بىلەن لېۋىگە ئاپاردى. گويا زەرىپىخاننىڭ لېۋىنى سۆيگەندەك بىردىنلا ئۇنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدىنى تىترەك باستى...

شۇ چاغدا يان ئىشىك ئاستا چېكىلدى. نىياز خۇددى ئەيىپ لىك بىر ئىش قىلغان ئادەمدەك هودۇقۇپ قولىنى كەينىگە يوشۇرىدى. ئىشىك قاتتىقراق ئۇرۇلغاندا ئۇ ئىشىك ئېچىش ئۈچۈن تۆۋەنگە قاراپ ئالدىراپ ماڭدى.

— بۇ كىم؟ — نىياز تىترەپ تۇرۇپ سورىدى.

ـــ سەن ئۆزەڭ كەم؟ ـــ سىرتتىكى ئادەم قوپال ئاۋازدا سوـ
رىدى.
ـــ بۇ، مەن نىياز...
ـــ ئۆلىدىغان لالما ئىت، ئىت ئاغزىدىن چۈشۈپ قالغان
تاز!
ـــ تىللىمىسلا رۇسۇل بەگ، بوۋاي، بوۋاي مېنى قارانچۇق
بول دېگەچكە...
ئىشىك ئېچىلغاندىن كېيىن هويلىغا رۇسۇل كىرىپ كەلدى.
ـــ چىراق ياق كۆسەي!
ـــ چىراق يوق...
ـــ ئىككىنچى قەۋەتتىكى مېهمانخانىسىدا يەشىك ئىچىدە شام
بار، ئاچقۇچ يوق دەمسىنا، ئاچقۇچ مانا، ماڭ يۈگۈر، شام ياق!
نىياز بىر مىنۇتتىن كېيىن رۇسۇلنى خىرە يورۇغان مېهماـ
خانىدا كۆردى. رۇسۇلنىڭ ئاۋازىدىن باشقا هەممىلا نېمىسى ئۆزـ
گەرگەن: سەمرىپ كۆزلىرى بورتۇپ چىققان، بۇرۇتىنى چەكتۈرـ
مەي قويۇۋەتكەن، تۇرپان دوپپىسى تازا سىڭىشقان بېشىغا پاخـ
پايتىپ چاچ قويۇۋالغان، چېچىنىڭ كەينى گەجگىسىگە چۈشۈپ تۇـ
رۇپتۇ. كىيىملىرىمۇ غەلىتە! يوغانـ يوغان گۈلى بار كۆكۈچ كۆيـ
نەكـ چاقماق شالۋۇر كىيگەن. پۇتىدىكى كىپىشنىڭ ئۆكچىسى بۇـ
لەكچىلا ئىگىز. سول بىلىگىدىكى سېرىق سائىتىنمۇ نىياز شۇ چاقـ
قىچە كۆرۈپ باقمىغان...
ـــ سەن بۇ ئۆيدە نىمە قىلىپ يۈرىسەن؟
ـــ سىلىگە قەرزدار ئىدىم، قەرز ئۇزۇۋاتىمەن، هەمدۇل تاـ
تام بۇ ئۆيگە قارانچۇق قىلىپ قويدى...
ـــ هەمدۇل ئاتاڭ كېسەل ئەمەسمۇ؟
ـــ ساغلام.
ـــ زەرىپە نىمىشقا تېخى كەتمىدى؟
ـــ بىلمەيمەن رۇسۇل بەگ!

— پۇل خەجلەمسەن؟

— پۇل، پۇل ...

— مىڭ كوي بېرىمەن، ماڭا خىزمەت قىلامسەن؟

— قىلاي، رۇسۇل بەگ!

— مە، ئانداق بولسا مۇنۇ پۇلنى ئال. ئۆيدىكى ھەممە تەلىقاتنى ئۇرۇمچىگە يەتكۈزۈپ بېرەلەمسەن؟

— ياق - ياق بۇ ئىشنى قىلالمايمەن رۇسۇل‌بەگ!

— نىياز، سەن ياق دېمە، — دەپ يېلىندى رۇسۇل، — ئۇقەت بۇرۇنقىدەك ئەمەس، دەسمايىنى يەپ بولاي دېدىم، دادامدىن قورقىمەن، بولمىسا قايتىپ كېلەتتىم. ئۇنداق قىلما، ماشىنا ئەۋەتەي، بېسىپ بەرگىن ...

— ھەمدۇل ئاتامدىن بىسوراق قىل يۆتكىيەلمەيمەن بېگىم!

— ھەي كۆسەي! — رۇسۇل ئاچچىقلاندى، — قىلامسەن، قىلمامسەن؟

— يا ... ياق ...

شۇ چاغدا دەرۋازا قاتتىق ئۇرۇلدى. ئارقىدىن ھەمدۇل بوۋاينىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى:

— ھەي، نىياز، مايا‌قىقا قارىغىنا!

رۇسۇل شامنى ئۆچۈرۈپ نىيازنى تالاغا ئىتتەردى ۋە ئۆزىنى دالدىغا ئالدى.

— كېيەزگە سۇ قۇيىدىغان گەپكەن، بىللە بېرىپ كېلىلمۇ؟

— مەن ھازىر چىقاي، — نىياز تۆۋەنگە قاراپ يۈگۈردى. بوۋاي چىقىپ كەتتى. رۇسۇل پەسكە چۈشتى:

— بىرسىگە دىگۈچى بولما كۆسەي، دەپ قويساڭ ئەجىلىڭ قولۇمدا!

بىردەمدىن كېيىن موتوتسىكلىتنىڭ گۈكىرىگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. نىياز قاراڭغۇلۇققا قاراپ غوتۇلدىدى:

ـــ هەر كىم ئۆزىنى - ئۆزى جازالايدۇ، ئىلاھىم تېزراق ئۆل، زەرىپەم مېنىڭكى بولۇپ قالسۇن ...

2

زەرىپىخان تىنجىق كۈنلەرنىمۇ كېۋەزلىكتە ئۆتكۈزدى. ئۇنىڭغا بەزىدە ھەسەلخان، بەزىدە قىزى سەلىمە ھەمرا بولۇپ بىللە ئىشلىدى. ئۆز ۋاقتىدىكى خۇشخوي، ناخشىچى گۈزەل قىز، كېيىنكى كۈنلەردىكى دىلكەش، كۆڭۈلچەك، مۇھەببەتلىك جۈۋان ھازىر كەم سۆز، خىيالچان، بەزىدە ھەتتا ھاكۆڭاقتى، ئۇنتۇغاق مومايغا ئايلانغان، ئۇنىڭ ئىككى قۇلىغى ئۇستىدىكى ئۆز ۋاقتىدا بۇرغاي سېكىلەك بولۇپ ھۆسنىگە زىننەت بولغان قۇندۇزدەك قارا چاچلىرى ھازىر بوزارغان، يىراقتىن قارىغان كىشى بۇ چېكلەپ تاڭغان ياغلىقنىڭ ئىككى چېكە تەرىپىدىن چىقىپ تۇرغان غۇڭمەك چاچلارنى قۇلاققا قىستۇرۇۋالغان كۆكۈش تاغ گۈلى دەپ قېلىشى مۇمكىن. ئۇنىڭ خىيالچان كۆزلىرى ئەتراپىدىكى قورۇقلار مۇشۇ بىر ئىككى ئاي ئىچىدە ئالاھىدە كۆپەيگەن. ئىككى قوۋزى ئولتۇرۇشۇپ ياڭاق تېرىلىرى ساڭگىلاپ قالغان. بۇ مومانىنى ناۋادا بىر كىشى: ئۆز ۋاقتىدا داڭلىق گۈزەللەردىن ئىدى دىسە ھېچكىم ئىشەنمىگەن بولاتتى. لېكىن ئۇنىڭ تاشقى قىياپىتىدىكى ئۆزگىرىشلەر يېقىنلىرىنى ھەيران قالدۇرالمايدۇ. ئۇنىڭ مىجەزىدىكى كەسكىن ئۆزگىرىش بولسا ھەسەلخان، ھەمدۇل بوۋاي، ھەتتا سەلىمەنمۇ ھەيران قالدۇرماقتا: ئۇ ھازىر سوئالغا جاۋاپ بېرىش ئورنىغا سىزدىن سوئال سورايدۇ. مەسىلەن، «مىجەزىڭىز قانداق؟» دىسىڭىز ئۇ: «ھىلىقى دورا پايدا قىلدىمۇ؟» دەپ سورايدۇ. «تاماق يەپ كەلمەيمىزمۇ؟» دىسىڭىز ئۇ: «ئاتامنىڭ مىجەزى يوق...» دەيدۇ. ئۇ بەزىدە سۇ بويىدا شۇنچىلىك ئۆزاق، جىمجىت، ئىڭىگىنى تۆتۈپ ئولتۇرىدۇكى، كۆرگەن كىشى ئۇنى قاتۇرۇپ قويغان ھەيـ-

كەل دەپ قالىدۇ. ئۇنىڭ ھەركىتىمۇ بۇرۇنقىدەك چەبدەس ئەمەس، بىر ئەپكەش سۇنى ئىككى قېتىم تىنىۋېلىپ ھويلىسىغا ئارانلا ئېلىپ كىرىدۇ. ئۇنىڭ بىرلا ئىشى تېخى بېجىرىم. سالامەت، ئەقلى جايىدا ئىكەنلىگىدىن دېرەك بېرىدۇ. ئۇ بولسىمۇ ئەمگەك قىلغاندا ئاداشمايدۇ. مەسىلەن: كېۋەز پىتلىسا ياكى پەمدۇر، خاتىگا ئۇزسە ھەرگىزمۇ خاتا ياكى ئېھتىياتسىزلىق قىلمايدۇ. ئەمگەك قىلغاندىلا ئۇ باشقىلارنىڭ سوئاللىرىغىمۇ جايىدا جاۋاپ قايتۇرالايدۇ. ئۆزىمۇ باشقىلارنى گەپكە ياكى ناخشىغا سالالايدۇ. ئۇ ئۇنىڭ ئۇزۇن يىل ئەمگەك قىلىپ يېتىشتۈرگەن ئادىتى بولسا كېرەك...

بىر كۈنى كەچقۇرۇن بىر غەلىتە ئىش بولدى. زەرىپەخان ئېتىزدىن يېنىشىدا بىردىنلا تۇرپان بازىرى تەرەپكە قاراپ چوڭ يول بىلەن كېتىپ قالدى.

— نەگە؟ — دىدى ھەسەلخان ھەيران بولۇپ ئۇنىڭ يېڭىدىن تارتىپ.

ئوبۇلنىڭ يېنىغا.

— ئوغلۇڭ كەلگىن دېگەنمىدى؟

— ھەئە، كىر - قاتلىرىنى يۇيۇپ بېرىپ كېلەي...

— كىيىم يۆتكەپرەك ماڭارسەن.

— بولدىلا...

ھەسەلخان ئۇنى قايتۇرمىدى. كەچقۇرۇن زەرىپەخاننى ھەزىن ئاخۇنۇم ھەمدۇل بوۋاينىڭ ئۆيىگە باشلاپ كىرىپ مۇنداق دىدى:

— ... سۇلتان ماموتخان غوجامغا دۇئا قىلىپ ئىمىن گاڭنى بىر قاغۇتەي دەپ مۇنار غوجام مازىرى يېنىغا بارسام، مۇنار تەرەپتىن بىر ئايالنىڭ يېغىسى ئاڭلاندى، بۇ نىمە كارامەتتۇ دەپ قاراڭغۇدا تەمتىرەپ يۈرۈپ مۇنار ئىچىگە كىردىم. تىكشىسام راستلا بىر ئايال ئۇن سېلىپ يىغلاۋاتىدۇ. ئالۋاستى بولسىمۇ يىغلىغان بولغاندىكىن بېچارىكەن دەپ مۇنار تاتمىلىرىنى ساناپ - بېسىپ يۇقۇرى ئۆرلىدىم. ھىلىقى ئايال يىغلاپ ئالدىمدىلا كېتىۋاتىدۇ.

ئاۋازى ئاڭلىنمىدۇ، ئۆزى يوق. مىڭ بىر جاپا بىلەن ھەر بىر تاتمىنى ئوچ ماڭدام بىلەن ئاران بېسىپ توقسان ئىككىنچى تاتمىغا قەدەم قويدۇم، قارىسام زەرىپىخان ئولتۇرىدۇ.

— نىمە بوللا بالام!

— ...

— سۇلايمان گاڭ بۇ مۇنارنى دەرتمەنلەر ئۆزىنى تاشلاپ ئۆلۈۋالسۇن دەپ ياساتمىغان بولغىيدى، ئۆلسىلىمۇ ئىمان بىلەن ئۆلسىلارا دېۋەتتىم ئاچچىغىمدا، ئىمانىڭ گېپىنى ئاڭلاپ زەرىپىخان تىلغا كىردى:

— ئۆلگىلى كەلمىدىم ئاخۇنۇم، تاۋاپ قىلغىلى كەلدىم، دەيدۇ تېخى.

— مۇنار بېشىدا نىمە تاۋاپكەن ئۇ، يۇرسىلە، — دەپ قايتۇرۇپ چىقىپ، ئىشەك ھارۋىغا تۆت موچەنگە كىرا قىلدۇرۇپ قايتۇرۇپ كەلدىم، قانداق قىپتىمەن ھەمدۇل؟

ھەمدۇل بوۋاي جاۋاپ بەرمىدى. ئۇ كېلىنىگە بىر قارىدى- دە، ئاپپاق كىرپىكلىرىنى نەمدەپ ئېقىۋاتقان يېشىنى ئاق كۆينەگىنىڭ يېڭى بىلەن سۈرتتى...

ئەتىسىدىن باشلاپ ھەمدۇل بوۋاينىڭ قولى ئىشقا بارمايدىغان بولدى. بوۋاينىڭ پىكرى بويىچە سەلىمە ئانىسى بىلەن بىللە بولىدىغان، سەلىمە بولمىغان كۈنلىرى ھەسەلخان بىللە ئىشلەيدىغان بولدى. ھەسەلخان دوستىنىڭ كۆڭلىنى كۆتىرىش ئۈچۈن كۆپ-رەك رۇسۇل توغرىسىدا قىزىق-قىزىق خەۋەرلەرنى، مەسىلەن: خوتۇنىنى ئۇرغانلىغى، مەس بولۇۋېلىپ زەرىپىخانىنى يادلاپ يىغلىغانلىغى، يېقىندا تۇرپانغا كەلگەنلىگى، دادىسىدىن قورقۇپ بۇ يېزىغا چىقالمىغانلىغى، ھىلىقى ھېلىم جادۇدىن ئايرىلىپ چىققانلىغى، ھېلىم جادۇنى ساقچىلار ئىزلەپ يۈرگەنلىگىدەك گەپلەرنى قىلىپ بېرەتتى. بۇنداق چاغلاردا زەرىپىخان قاقاقلاپ كۈلەتتى، ھەتتا ياخشىمۇ غىگشىپ قويياتتى.

بۇگۈن ئۇلار پەرتۇق تارتىپ تۇنجى قېتىم كېۋەز شادىسىنى ئۆزدى. ھازىر تۇرپاندا ئىسسىقمۇ ئاخىرلاشتى. سالقىن شامال پاختىكار ئايالىرنى، ئۆزۈمزار باغلارنى شاتلاندۇردى. سەيدۇللا ئىشەك ھارۋىسىغا لىخشىتىپ قوغۇن بېسىپ ئانىسى ئىشلەۋاتقان يەرنىڭ يېنىدىن ئۆتتى. ھەسەلخان:

— ھەي، بەگزادە قوغۇنىنىڭ مۇزدىگىدىن بىرنى بەرگىنە، — دېۋىدى، تېتىك بالا ھارۋىسىنى توختىتىپ تورلىشىپ پىشقان چار قوغۇننى قولىغا ئېلىپ پوكشىتىپ قويدى:

— مەسىلە ئايلا، تۇنۇگۈن ئۆزۈپ پەلەككە يۆگەپ قويغان، شاپىقىمۇ ھەسەل! — دىدى كۈلۈپ.

ھەسەلخان قوغۇننى ئېلىپ بۇرنىدىن قانغىچە پۇرىدى - دە، ئاندىن كېيىن بوشلا ئۇرۇۋېدى، قوغۇن ۋاك - ۋاك قىلىپ تۆت پارچە بولدى. ئۇ ئىككى بارمىغى بىلەن ئۇرۇقلىرىنى ئېلىۋېتىپ بارماقلىرىنى يالىدى:

— راستلا ھەسەل - ھەسەل، بول زەرىپە، ئارماندا قالمىسەن بىكار!

زەرىپەخان قولىنى پەرتۇغىغا سۈرتۈۋېتىپ دوستىنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇردى. ئۇ ئابىناۋاتتىن قوۋزىنى تولدۇرۇپ بىر چىشلىۋېدى، چارچىغان بەدىنى شەرۋەت بىلەن ياشارغاندەك، مىسكىن يۈرىگى مۇزدەك شىرنا بىلەن كۆلگەندەك بولدى. ئۆز ئەمگەك مېۋىسىنىڭ شەرۋىتىدىن روھلانغان ئايال يازىچە تەرى تۆكۈلگەن ئېتىزىغا قارىدى.

قارامتۇل يېشىل ياپراقلار ئىچىدىن ئۆزىگە تەلپۈنۈپ تۇرغان ئاپپاق كېۋەز غوزىلىرى، تەرمە ۋە شاخلارغا ئېسىلىپ تۇرغان بەزەن كۆك، بەزەن سېرىق تەرخەمەك، جاڭدۇلار، نېرىدىكى قوغۇنلۇق كەپسىگە ياماشقان كاۋا - قاپاقلارنىڭ ئاق - سېرىق گۈللىرى، باراڭ چۆرىسىدىكى رەڭگا - رەڭ گۈلزار ئۈستىدە پەرۋانە بولۇپ يۈرگەن ھەرە، كېپىنەكلەر، ياپ - يېشىل ئېتىز - قىرلار،

سۈزۈك ئاسمان، رەت-رەت تېرەكلەر، ئومۇمەن تۇرپان تۈپرىغىدا ياشناپ، تۇرپان ئاسمىنى ئاستىدا كۆكلىگەن ھەممىلا نەرسە چەكسىز گۈزەل ۋە يېقىملىق ئىدى...

—ئۇھ!—دىدى زەرىپىخان قوغۇننى ئىككىنچى قېتىم چىشلەپ،— توپىغا ئىشلەيمىز، شەرۇەت چىشلەيمىز. توۋا، ئادەملەر مۇشۇنداق يەرنى تاشلاپ كېتىپ يەنە نېمە ئىزلەيدىغاندۇر؟

دوستىنىك كۆڭلىنى چۈشەنگەن ھەسەلخان كۈلۈپ قويدى:

— يادىڭدىمۇ، ئىككىمىز مەكتەپتىكى چېغىمىزدا «گۈزەل تۇرپان» دېگەن لەپەرنى ئېيتاتتۇق، چۈشەنمەيلا «مۇسى تاتلىق، سۈلىرى ناۋات»، «خەلقى باياشات مەلىسى ئاۋات» دەپ ۋاقىراپتىكەنمىز. مانا ئەمدى «گۈزەل» نىك مەنىسىگە چۈشەنگەندە بىزگە ناخشا ئېيتىدىغان سەھنە يوق! — دىدى. شۇ چاغدا گولەڭلىك ئىچىدىن نىياز كۆسەينىك ناخشىسى ئاڭلاندى. نىيازنىك ناخشا ئېيتالايدىغانلىغىنى ھازىرلا بىلگەن ئىككى ئايال قاقاقلىشىپ كۈلۈشتى.

— بىچارە، ھەمدۇل ئاتامنىك قىلغان ياخشىلىغىغا خوشال،— دىدى ھەسەلخان كۈلۈپ، لېكىن نىيازنىك خوشاللىغى يالغۇز ئۇلا ئەمەس، بەلكى زەرىپىخاننىك خوشال كۈلگىنىمۇ مۇھىم سەۋەپ ئىكەنلىگىنى بىلگەن زەرىپىخان كۈلۈپ قويدى:

— بىچارىنىك ئۆزى سەت بولغىنى بىلەن كۆڭلى ياخشى. كىشىلەر ئۇنى كۆزگە ئىلمىغىنى بىلەن ئۇنىك خېلىلا ۋىجدانى بار كەن. مېنىڭچە ئۇنىڭغا چۈشۈۋالغان ئايال بەختسىز بولمايدۇ، ئاياللار پۈل، دۇنيا بىلەن بەختلىك بولمىز دېيىشىدىكەن، كۆردۇڭغۇ، بىز كەمبەغەل چاغدا قانداق ياخشىدۇق، رۇسۇلمۇ ماڭا، مەنمۇ ئۇنىڭغا قانائەت قىلىشاتتۇق. نۇرغۇن پۈل، ھەشەمەتلىك تۇرمۇش بىزنىك بەختىمىزنى كاردىن چىقاردى. رۇسۇلنىك يۈزسىزلىگىگە مەيلى دەيمەن، بۇزۇلغان يالغۇز ئۇلمۇ؟ خېلى-خېلى، مەن-مەن دېگەنلەرمۇ دۆلەتنى كۆتتۈرەلمەيدىغۇ. رۇسۇل قانچىلىك

ئادەم ئىدى؟ مېنىڭ ئۆزەمگە غەزىدىم كېلىدۇ، نېمىشقا ئۇنىڭ بۇزۇلۇۋاتقىنىنى كۆرۈپ تۇرۇپ يەنە ئۇنىڭغا يېلىنىپ سۆخەنچىلىگىنى قىلدىم؟ نېمىشقا ئۇنىڭ چاۋىسىنى چىتقا يايمىدىم؟ زادى نېمىشقا ھازىرۇل بولۇپ تۇغۇلمىدىم. ھازىرۇللار ئۇتتىدىكەن، كۆڭۈلچەك، مېھرىۋان ئادەم خورلىنىدىكەن زادى...

ئۇ يەنە ياغلىغىنى كۆزىگە ئاپىرىۋىدى، ھەسەلخان ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياسىدى:

— قويساڭا شۇ رۇسۇلنى، ئوچۇق-يورۇق، خوشال-خورام يۈرگىنە! يەيمەن، كىيىمەن دېسەڭ ئالدىڭدا ئېشىپ-تېشىپ تۇرۇپتۇ. باللىرىڭ ئەسقاتتى. ئوغۇل ئۆيلە، قىز چىقار، خۇدايىم ئەردىن ئېيتمىغان بولسا بالىدىن ئېيتار، ئەردىن كۆرمىگەن خولۇقنى كېلىن، كۈيوغۇللاردىن كۆرەرسەن.

— ئاتامنى ئايايمەن، بولمىسا بۇ ئۆيدە بىر مىنۇت تۇرغۇم يوق. رۇسۇلنىڭ يېڭى ئۆيگە قارىغىم كەلمەيدۇ. ئەزىرايىلى دەرۋازىسىدىن كۆزۈمنى يۇمۇپ ئۆتىمەن. بەزى كۈنلىرى خۇدايىم-دىن ئاپەت تىلەيمەن، ئاشۇ ئۆي كۆيۈپ كۈل بولسىدى دەيمەن. ئەمما ئاتام تۇغىشىپلا كەتتى، شۇ ئادەمنىڭ كۆڭلى ئۇچۇنلا يالغان-دىن بولسىمۇ كۈلۈپ-ھەجىيىپ قويىمەن...

يىراقتىن ئاپپاق كۆينەك، قارا بۆك كىيگەن بوۋاي كۆرۈندى، بوۋاي ھاسىسىغا تايىنىپ، بىر نىملەرنى تېرىپ كەلمەكتە ئىدى. بوۋاي يەردىن بېشىنى كۆتەرمەي بىر نىملەرنى ھىساپلاپ-ساناپ كەلمەكتە ئىدى. ئۇ ئۆزىگە قارىشىپ تۇرغان ئايالالارنى كۆرمىدى. ئەنە، كېۋەزلىككە كىرىپ ھەر تۈپ كېۋەزگە بىر بىرلەپ سىنچىلاپ قاراشقا باشلىدى. ئۇ ئايالالارغا يېقىنراق كېلىپ قىرغاقتا ئۆسكەن بىر تۈپ باراقسان كېۋەزنىڭ يېنىغا كېلىپ توختىدى. ئۇ خۇددى ئۇزۇندىن كۆرمىگەن قېرىندىشىنى كۆرگەندەك خوشال بولۇپ كېۋەزگە قاراپ قۇچىغىنى كەڭ ئاچتى، ئاندىن بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ كۈلۈمسىرەپ، پاختىدەك ئاقارغان قاشلىرى ئويناپ، قان تېمىپ

تۇرىدىغان قارامتۇل يۈزدە خوشاللىق جىلۋە قىلدى. ئۇ كېۋەزنىڭ تۈۋىگە زوڭزىيىپ ئولتۇردى، ئۆز-ئۆزىگە بىرنېمىلەرنى دەپ سۆزلىدى، ئۆزىچە كۈلدى. بوۋاينىڭ خوشلىغى ئايالالرغىمۇ ئۆتتى، ئۇلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ بوۋاي تەرەپكە ماڭدى. ئايالالار يېتىپ بارغاندا بوۋاي ئاخىرقى غوزەكنى سانىاپ بولۇپ كېۋەز شاخلىرىنى قۇقاغلىدى-دە، قاقاقلاپ كۈلدى:

— بەرىكەت، ئامەت! — دىدى ئۇ ۋاقىراپ، — زەرىپىخان بالام، ھىلىقى ئايرىم باققان كېۋەز مۇشۇغۇ ھە، قارىسلا بىر يۈز ئەللىك ئۈچ تال غوزەك! يۈزدەك غوزەك جەزمەن پىشىدۇ بالام. جەزمەن مۇشۇ بىر تۈپتىن يەتتە-سەككىز سەر ساپ پاختا چىقىدۇ! — ئۇ پىشقان بىر تال غوزەكنى ئۈزۈۋېلىپ پاختىسىنى چىقىرىپ سوزۇپ كۆردى ۋە ئاغزىنى مىدىرلىتىپ ھىسابلىدى-دە، خوشال بولۇپ، باشلىرىنى گىلدىڭلىتىپ يەنە قاقاقلاپ كۈلدى:

— تالاسى ئەللىك مىللىمبىتىردىن ئاشىدۇ بالام! مانا مول ھوسۇل، گەپ يوق بىر يۈز ئەللىك جىڭدىن ساپ پاختا ئۆتكۈزىمىز. كېلەر يىلى خۇدايىم ئۆمۈر بەرسە ئونبەش مو يەرگە ئۈزۈن تالالىق پاختا تېرىيلى، نىيازغا قانداق باقسا كېۋەز ئوخشايدىغان-لىغىنى ئۆگىتىپ قويسام كېۋەز دېگەننى قوي بودىغاندەك بودايدۇ. ئۇلار شۇ كۈنى قاراڭغۇ چۈشكەندە ئۆيگە خوشال-خورام قايتىشتى.

ئەل ياتقۇ بىلەن بوران چىقتى، ھەمدۇل بوۋاي سەيدۇللا-نى ئويغىتىپ ئىشەككە مىنىپ ئېتىزغا قاراپ ماڭدى.

— مەن باراي ئاتا، نىياز بىلەن سەيدۇللا بارسۇنمۇ يا؟ — دىدى زەرىپىخان بوۋايدىن ئەنسىرەپ.

— نىياز ھاردى، ئارام ئالسۇن، سىلى بارغان بىلەن پەمدۇر قاقلىرىنى ساقلاپ قالالمايلا، ئۆزەم بارمىسام ئەپلەشمەيدۇ! ...

ئىككى ئىشەكلىك چىقىپ كەتكەندىن كېيىن زەرىپىخانىڭ

ئۇيقۇسى‌قاچتى. ئۇنىڭ قىزلىرى تاتلىق ئۇيقۇدا، تالا قارا سىيا ـ دا بويىۋەتكەندەك قاراڭغۇ، ھويلىدا نىسىلەردۇر ۋىشىلدايدۇ، تۇرۇپلا غوڭۇلدايدۇ، يەنە تۇرۇپلا پۇشتەك چالغاندەك قىلىدۇ. نىسىلەردۇر غاراسلايدۇ، خۇددى يەر سىلكىنگەندەك ئۆيدىكى چىنە قاچىلار تاراقلايدۇ...

ئۇ ياغلىغىنى چېكىلەپ تېڭىپ ھويلىغا چىقىۋىدى، ئاچچىق تۇزاڭ كۆزىگە ئۇرۇلدى. بۇك باراڭ، ئۇنىڭ كەينى يېگىرمە نەچچە تۇپ ئۇزۇمە دەرىخى، باغ بولسا قويۇق تەك، باغدىكى تەكلىكنى ئارىلاپ يېڭى قوراغا چىقىلى بولىدۇ، ئۇ شۇ يول بىلەن بېغىدىكى كىچىك چۇنجىنىڭ يېنىغا باردى. ئۇ يەردە بورا ئۇستىدىمۇ پەمىدۇر قېقى بار ئىدى. ئۇ سېپىلاپ يۇرۇپ بورىنى تاپتى. بورا پۈكلىشىپ قاپتىكەن، ئۇ تۇزەشتۇرۇپ تۆت بۇرجىگە كېسەك قويماقچى بولدى. شۇ چاغدا يېڭى ھويلا تەرەپتىن بىرسىنىڭ ۋاقىرىغان ئاۋازى كەلدى. ئايال ئۇ ياقتا قارىۋىدى، يالت ـ يۇلت قىلىپ تاملارغا قول چىرىغىنىڭ يورۇغى چۈشتى. زەرىپەخان باغ يولى بىلەن شۇ ياقتا قاراپ ماڭدى. ئۇنى تىترەك باستى، پۇتلىرى ھېچ قولاشمىدى. شۇ چاغدا بىردىنلا نىياز كۆسەينىڭ ئۇزۇك ـ ئۇزۇك ئاۋازى ئاڭلاندى:

ـــ سىلەر ئۇ... ئوغرى، بۇ... بۇلاڭچى!...

زەرىپەخان باغ يولى بىلەن يېڭى قوراغا قاراپ يۈگۈردى. ئۇ ھويلىغا كىرگەندە ئۇچ ئادەم پەلەمپەي بىلەن يۇقۇرىغا چىقىشقا ھەركەت قىلىۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ قوللىرىدا قول چىرىغى بار ئىدى. قول چىرىغىنىڭ يورۇغىدا زەرىپەخان بۇ ناتونۇش ئادەملەردىن بىرسىنى تونۇدى. ئۇ ھىلىقى چاغدا ئۇزۇمە يېگىلى كەلگەن مېھمانلاردىن بىرسى ئىدى. ئۇ نىياز كۆسەيگە قارىدى، نىياز پەلەمپەينىڭ ئەگىلىدىغان يېرىدە خۇددى قېقىپ قويغان قوزۇقتەك مەھكەم تۇراتتى.

ـــ بىزنى رۇسۇل بەگ ئەۋەتتى، ھەي نىياز تاز، ياخشىلىقچە

يول بوشات!ـــدىدى هىلقىلاردىن بىرسى،
نىياز كۆسەي زەرىپخانىنى كۆردى:
ـــ هەمدۇل ئاتامنى، يۇرت ـ جامائەتنى چاقىرىڭ **زەرىپخان!**
يەنە بىرسىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى:
ـــ نىمە قاراپ تۇرىسىلەر، ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئۆچۈرۈڭلار!
قول چىراقلىرى ئۆچتى، شۇ چاغدا نىياز كۆسەي ئىگىردى، پەلەمپەيدىن تۆۋەنگە دوملاپ چۈشتى. زەرىپخان ئۇنى يۆلەشكە ماڭغاندا بېشىغا بىر نەرسە تەگكەندەك قىلدى ـ دە، هۇشىدىن كەتتى.

ئەتىگەنلىكى هەمدۇل بوۋاي ئۇلۇق ئېچىلغان كېمىرلىق ئىشىكنى كۆرۈپ هەيران بولدى. ئۇ هويلىغا كىرىپ قانغا مىلىنىپ، ماغدۇرسىز هالدا تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرغان نىيازنى كۆردى، ئۇ چاچلىرى چۈۋۈلغان، پىشانىسىدا قان ئۇيۇپ قالغان زەرىپخاننىڭ بېشىنى تىزىغا قويۇۋالغان، ئۆزى بولسا ئارانلا نەپەس ئالاتتى ... بوۋاي ئۇلارنىڭ ئەتراپىدىكى ۋە كىيىملىرىدىكى قانلارنى كۆردى. بۇ ئىككى ساپ دىل ئادەمنىڭ قانلىرى بىر بىرىگە ئارىلىشىپ كەتكەن ئىدى ...

... نويابىر ئېيىغا كەلگەندە تەڭ باغلىرى يالىڭاچلاندى. كۈزنىڭ سوغۇقىنى يەپ شەرۋەتلەنسۇن دەپ قالدۇرۇلغان سايۋى ئۇزۇملەرمۇ ئۇزۇلۇپ بولدى. چۈنجىلەردىكى ئۇزۇملەرمۇ كىشمىشكە ئايلىنىپ خامانلاردا چەش بولدى، هەمدۇل بوۋاينىڭ كىشمىش چەشلىرى ئەتراپىدا ئولتۇرۇپ پۆكەن تاللاۋاتقان بوۋاي ـ مۇۋايلار ئۆتكەن ـ كەچكەن ئىشلار ئۈستىدە سۆزلەشكەندە هەمدۇل بوۋاي ئائىلىسى توغرىسىدا مۇنۇ يېڭى خەۋەرلەرنى دېيىشتى: رۇسۇل هىلقى هىلىم جادۇنىڭ ئادەملىرى بىلەن بىللە قولغا ئېلىنغان، بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ هەمدۇل بوۋاي ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغان. بۇگۈن ئەتىگەن جامائەت يوقلىغىلى كىرگەندە بوۋاي كۆزىنى ئارانلا ئاچالىغان، زەرىپخان تېخى يېڭىلا دوختۇردىن چىققىنىغا

قارىماي بوۋاينىڭ بېشىدا سەكپارە بولۇپ يۇرۇپتۇ. پۇتۇن ئېتىز-ئېرىق ئىشى نىياز كۆسەي بىلەن سەيدۇللاغا قاپتۇ. رۇسۇلنىڭ ئوغلى ئوبۇل داۋا قىلىپ يۇرۇپ ئۆيدىن بۇلاپ كېتىلگەن گەلەمدىن ئالتە پارچىسىنى تىرىلدۈرۈۋاپتۇ. سەلىمە بىر مۇئەللىم بىلەن توي قىلماقچىكەن، ھەمدۇل بوۋاينىڭ ھالىغا قاراپ توي ۋاقتىنى كېيىنگە سۈرۈپتۇ. ھەمدۇل بوۋاي رۇسۇلنىڭ ئۆيىگە ئوت قويۇۋېتىش ئۈچۈن لەمپىگە ئوت يېقىپتىكەن، نىياز كۆسەي چاپىنى بىلەن ئۇرۇپ يۇرۇپ ئوتنى ئارانلا ئۆچۈرۈۋاپتۇ، ھەمدۇل بوۋاينىڭ قورۇغان ئۇزۇمى ئۈچ تونىنا سەككىز يۈز كىلو چىقىپتىكەن، ئۈچ تونىنىسىنى بىراقلا ھۆكۈمەتكە سېتىپ بېرىپتۇ، ھەمدۇل بوۋاينىڭ پاختىسى بىرلىك — مەھسۇلاتنا گۈڭشې بويىچە بىرىنچى بولۇپ تۆت يۈز كوي نەق پۇل، قىرىق كىلو ياغ مۇكاپات ئاپتۇ...

كەكە ساقال، قاپىغى ساڭگىلاپ تۇرىدىغان بىر بوۋاي بىر تال قېتىشمىغان ئۇزۇمنى ئاغزىغا كاپ قىلىپ سالدى - دە:

— ھوي، ئاشۇ تۆت يۈز كوي مۇكاپاتنى نىياز كۆسەيگە بېرىۋېتىپتۇدەك دەيدۇ راستمىدۇ؟ — دەپ سورىدى.

— قولى ئوچۇق ئادەم، بەرسىمۇ بەرگەندۇر.

— نىياز كۆسەي تەييارغا ھەييار — بولدى - دە!

— ھەمدۇل ئاكىنىڭ دۇرۇس. يەر ھۆكۈمەتنىڭ بولغاندىكىن، مەھسۇلات ئەمگەك بىلەن بولىدىغان گەپ، نىياز كۆسەي ئەمگەك قىلغاندىكىن تەڭ ئالىدۇ - دە!

— ھەي، ھىساپلىدىڭمۇ، ئۇنىڭ ئايلىق ئىشى ھەققى مىڭ كويدىن ئېشىپ كېتىپتۇ دەيمەن! بۇ تەييار نان بولماي نىمە؟

— راست تەييار نان، چاينىپ قويغان نان!

— سېنىڭ نىمىگە ئېچىشىپ كەتتىڭ ئاغىنە؟ ئاتاڭ ئوغۇل دەپ تاپقاندىكىن سەنمۇ ئىشلە، تاپ!

— ھەي، ھەق ئىش بولسۇن دەۋاتىمەن، سەن نىمىگە ياقامغا

يامشسەن؟

ــ قوسغىكنى كەك تۇت دەيمەن!

شۇ چاغدا ھەمدۇل بوۋاينىك خامىنغا مەزمن ئاخۇن يېتىپ كەلدى. ئۇ ھاپىزلىق قىلاتتى، ئاۋازى قايغۇلۇق ئىدى. بوۋاي ـ مومايلار ئۇنىڭغا قاراشتى. بوۋاي بېشىدىكى كىر سەللىسىنى تۈزەشتۈرۈپ قويۇپ ئاقىرىپ كەتكەن مەسىلىك پۇتلىرىنى سەل ئېگىپ، بىر قولىنى ئۇزۇن ئاق كۆينەك ياقىسىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان يۇكلۇق مەيدىسىگە قويدى ـ دە، يەنە بىر قولىنى ئىگىز كۆتىرىپ قويۇپ شېئىر ئوقۇدى:

«بالا» دەپ پۈتتى ئاۋازىم،
بالام كەلمەي «بالا» كەلدى.
يېشىم تۆكتۈم بېغىر ياقتىم،
بالامدىن شۇنىدا كەلدى:
گۈنايىم جەق، ئامالىم يوق،
دىرەكلەپ دادىغا كەلدى.
دەدى ھەمدۇل كۆزدە ياش:
بالام دەردىك بەكمۇ ھا كەلدى،
قايان كەتتىڭلار سىرداشلار؟
«مانا مەن» دەپ ھاسا كەلدى.
ئېچىپ قۇچاغىنى كەڭرى،
سېغىنىق تۈپراق مازار كەلدى...!

ــ ھەي، جامائەت بۇگۈن پەيشەنبە ئەتە جۈمە، ئەتە بىزنىڭ ھەمدۇللام خۇدانىڭ ئەمرى بىلەن پانىدىن باقىغا سەپەر قىلىدۇ...

كۆلكىنىڭ ئاخىرى بولغىنىدەك يىغىنىڭمۇ ئاخىرى بولىدۇ. ياش ئاققان كۆزلەردىمۇ شاتلىق ئۇچقۇنلىرى پەيدا بولىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن بەزىدە كۆلكە يىغىنىڭ بېشى بولۇپ قالىدۇ. بەزىدە بولسا يىغا - زارە، كۆلكە بىلەن ئاخىرلىشىدۇ. مانا بۇ تۇرمۇشتا بولۇپ تۇرىدىغان ئىش. يىغا بىلەن كۈلكە، خوشاللىق بىلەن خاپىلىق بىر بىرىگە ھەمرا...

ئادەتتە بوۋاي - مومايلار ئۈچۈن يىغا كۆپ بولسىمۇ كۆز يېشى ئاز بولىدۇ. ئەمما ھەمدۇل بوۋاي ئۈچۈن زەرىپەخانىنىڭ قانچىلىك كۆز يېشى تۆككەنلىگىنى ئۆلچىگەن ئادەم يوق. بارلىق ھازىچىلارنىڭ تەتۈرىسىچە زەرىپەخان ئادەم بار يەردە ئاز يىغلاپ يالغۇز قالغانلىرىدا كۆپ يىغلىدى. بوۋايىنىڭ تەۋرۈك كىيىملىرىنى سىلاپمۇ، باغرىغا بېسىپمۇ، سۆرىتىگە قاراپمۇ، بوۋاي ئۆز قولى بىلەن ياسىغان كاتەك، تونۇر، چۈنجىگە قاراپمۇ، بوۋاي قولى بىلەن تىكىپ ئۆستۈرگەن ھەر بىر كۆچەتنى قۇ - چاقلاپمۇ يىغلىدى. كۆز يېشى ئۇنىڭ بەدىنىنى قۇرۇتتى، يۈرەكنى ھالسىراتتى، ئۇيقۇ - غىزاسىنى ئازايتتى. چېچىدىكى ئاق بىلەن يۈزىدىكى قورۇقلىرىنى خۇددى ئىچىگە سىغمايۋاتقان ئازاپلىرىدەك كۆپەيتۈەتتى...

ئۇ ئەمدى كەم سۆز، كۆزلىرى كىرىمسەن، بىلى ھۈكچەيگەن مومايغا ئايلىنىپ قالدى. ئۇ ئولتۇرغان يېرىدە جىمجىت، ھەچ - نەرسە ئويلىماي ئۇزاقتىن ئۇزاق ئولتۇرىدۇ. ئۇنىڭغا گويا يەنە ئويلىغىدەك ھېچنەرسە قالمىغاندەك، ئۇ ئۆتكەن ئىشلارنىڭ ھەممىسىنلا ئۇنتۇپ بولغاندەك بىپەرۋا، ھاكاۋاقتى كۆرۈنىدۇ. پەقەت بىر مۇھىم ئىش ئېسىگە كەلگەندىن كېيىنلا ئىككى تىزىغا تايىنىپ ئورنىدىن تۇرىدۇ، ئىشقا كىرىشۈالسىلا توختىمايدۇ، بىر خىل

غايۋانه، تۇغما كۆچ ـ قۇۋۋەت ئۇنى «يەنه، يەنه ئىشله» دەپ هەيدەپلا تۇرىدۇ. ئىش ئۇنىڭغا خوشاللىق، ئازادىلىك كەلتۈرىدۇ. بۇ ئىش ئۇنىڭ ئۈزۈك خاهىشى بىلەن بولىدىغان مەقسەتسىز، مەجبۇرىيەتسىز هەركەت، هازىر ئۇنىڭغا ئىش بۇيرۇيدىغان هىچكىم يوق. لېكىن نىمىلا بولمىسۇن بوۋايدىن كېيىن مۇشۇ قورانىڭ خوجايىنى ئۆزى ئىكەنلىگىنى ئۇنتۇپ قالغىنى يوق. ئۇ گەرچە بوۋايغا ئوخشاش بۇ ئۆينىڭ كەلگۈسى، پايدا ـ زىيىنى بىلەن ئۇنچىلىك زىغىرلاپ هىساپلىشىپ كەتمىسىمۇ، ئەمما ئۆيىنىڭ ئىچكى ـ تاشقى گۈزەللىگى، كەم ـ كۈتسى، بار ـ يوقىغا ئېتىۋار بېرىدۇ. هويلا ئارامنى هەر كۈنى سۈپۈرۈپ سۇ سېپىش، بۇزۇلغان، پۈرچۈلغان يېرىنى تۈزەشتۈرۈش، باراڭلارنىڭ ئىسكەتىنى ساقلاش ـ تەك ئىشلارنى بوۋاي بار ۋاقتىدىكىدەك بېجىرىدۇ. مانا شۇ ئىش ـ لاردىن هوزۇر، خوشاللىق تاپىدۇ...

قوش ئىشكىنىڭ هالقىسى تاراقلىدى. ئۇ ئاستا بېرىپ ئىشكىنى ئاچتى:

ــ كەلسىلە دۇيجاڭ، قېنى ئۆيگە!

ــ رەهمەت، زەرىپىخان سىلىدىن بىر ئىشنى سوراپ كۆرەي دېۋىدىم؟

ــ خوش قېنى؟

ــ سىلەرنىڭ ئۆينىڭ ئىككى چوڭى هازىر يوق. بۇلتۇر سىلەرگە كۆتىرە بېرىلگەن بىر يۈز ئوتتۇز ئالتە تۇپ تەك بىلەن ئون ئالتە مو يەرنى ئەمدى كۆتىرە ئالالمايلا، شۇڭا تەك بىلەن يەرنى كېمەيتمەكچىمىز، پىكرلىرى بارمۇ؟

ــ پىكرىم يوق. لېكىن ئون ئالتە مو يەرگە ئاتام رەھمەتنى جىق ئەجرى قىلغان، تاشلىق يەرلەرگە هارۋا بىلەن نە ـ نەلەر ـ دىن توپا توشۇپ ئەكىلىپ تۆككەن، ئەسلى ئون ئىككى مو يەر ئىدى، تۆت مو يەرنى دۆڭنى تىراكتۇر بىلەن تۈرتكۈزۈپ ئاچقان، بۇ يىل ياخشى قېغىلغان. ئاتامنىڭ دېيىشىچە كېلەر يىلى كۆچ

كۆرسىتىدىكەن. شۇڭا، ناۋادا سىياسەتكە خىلاپ كەلمىسە يەرلى ئازايتىشمىسلارا، كۆچ يوق، سەيدۇللام بىلەن ئىككىمىز تىرىشىپ كۆرەرمىز. يېتىشمىگىدەك بولسا يەنە نىياز بەگ بىلەن شىركىلىشىپ تېرىساق قانداق بولاركىن تاك؟

دۇيجاك ئۇنىڭ «نىياز بەگ» دېگەن ئىسمىنى بىر خىل يوشۇرۇن ئېھتىيات بىلەن تىلغا ئالغىنىنى بايقىدى:

ــ شۇنداق مەسىلىھەتكە كەلگەن بولساڭلار، ئەلۋەتتە قامىلاش-مايدىغان يېرى يوق، ئۇنداقتا رۇسۇلنىڭ بىر كىشىلىك ئۇلىشىنى كېمەيتىشكە توغرا كېلىدىغان ئوخشايدۇ.

زەرىپىخان يەرگە قارىدى. بىر ئاز سۈكۈتتىن كېيىن ھەر بىر سۆزنى ساناپ ئېيتىۋاتقاندەك بىر خىل سالماق بىلەن:

ــ ئاتام ھايات ۋاقتىدا ئۇ كىشىنى بۇ ئۆينىڭ ھىساۋىدىن چىقىرىۋەتكەن. ئاتام جان ئۈزۈش ئالدىدىمۇ ئۇنىڭغا رازىلىق بىلدۈرمىدى. ئەنە، كۆرۈپ تۇرۇپلا، ئۇنىڭ ياساتقان جايى ئىگىسىز تۇرۇپتۇ.

دۇيجاك رۇسۇلنىڭ ئىككى قەۋەتلىك ئۆيىگە قارىدى. ئىككىنچى قەۋەتتىكى ئۆيلەرنىڭ ئىشىكلىرى ھاڭغىرقاي ئوچۇق، باراڭدىكى ئۈزۈمنىڭ يوپۇرماقلىرى سولاشقان، بىر مەھەل مېھمان ئايىغى ئۈزۈلمەس بولۇپ قالغان ھەيۋەتلىك ئۆي ھازىر سۈيى قۇرۇغان يالغۇز تۈگمەنگە ئوخشاپ قالغان، دۇيجاك ئايالىنىڭ ئازاپلىنىۋاتقىنىنى بايقىدى...

بۇ ئۈزۈن ھېكايىنى رۇسۇل بىلەن ئاخىرلاشتۇرايلى. ھېلىم جادۇ باشلىق ھايانكەشلەر چەكلەنگەن ماللارنى قاچۇنسىز يۆتكەپ جىنايەت بىلەن قولغا ئېلىنغاندا بۇ تورغا رۇسۇلمۇ چۈشتى. ئەلەم قىلغىنى ئۇنىڭ تاپقان تەرگىنى ھىلىقى ئالتۇن چىشلىق ئايالىنىڭ قولىدا قالدى. رۇسۇل ئىككى ئايدىن كېيىن سوراق قىلىندى ۋە ئەگەشكۈچىلەر قاتاردا قويۇپ بېرىلىپ ئۇرۇمچىدىن تۇرپانغا قايتۇرۇلدى. مانا بىزنىڭ رۇسۇل كىر خالتىسىنى تىزىغا قويۇپ،

ئاپپاق ئاقارغان ئۆسكىلەڭ ساقاللىرىنى بىر قولىنىڭ بارماقلىرى بىلەن چاڭگاللاپ، كىرلەشكەن، تېگى قىزىل، گۈلى ھال بۆكسىنى كەينىگە سۈرۈپ قويۇپ شىنچىكىدىكى بىر ئېرىق بويىدا دەرەخكە يۆلىنىپ ئولتۇرۇپتۇ. ئۇستىۋېشى چاك، پۇتلىرى كىر، مۇنۇ ئادەمنى ئىككى - ئۈچ ئاي بۇرۇنقى گەجگىسىگە چۈشۈرۈپ چاچ قويغان، ئالتۇندىن ھەل بېرىلگەن سائىتىنى بىلىگىگە تاقاپ، چاقماق نەلۈك كۆينەك، ئىسىل سارجىدىن شالۋۇر كىيىپ يۈرىدىغان، توپىدا ئولتۇرغانلارنى كۆرسە يىرگىنىپ تەرىنى تۆرىدىغان رۇسۇل بەگ دېسە كىممۇ ئىشىنەر؟ ئىككى - ئۈچ ئاي ئىچىدىلا شۇنچە رودۇلۇشپ كېتەرمۇ دېگۈچىلەر ئەلۋەتتە بولىدۇ. ئەسلىدە توپىدا ئېغىناپ چوك بولغان دېخان بالىسىنىڭ قولىغا بىر نەچچە مىڭ يۈەن كىرىش بىلەنلا ئاتىسى، خوتۇن - بالىسىدىن چانغىدەك ھالغا يەتكىنىگە بەلكىم ھەيران قالغۇچىلار چىقمىغان بولغىدى؟ كىتابخانلارنىڭ ئىشىنىشىنى ئۈمىت قىلىمەن: رۇسۇل پۇلدىن ئايرىلىش بىلەن نوچىلىق، كۆرەڭلىك، مەنمەنلىك، بىلەرمەنلىك، ھاكاۋۇرلۇق، پوچىلىق، ياسانچۇقلۇق، قارا كۆڭۈللۈك، كۆيۈمسىزلىك... قاتارلىق «يارىشىملىق» سۈپەتلىرىدىنمۇ بىراقلا ئايرىلدى. ئۇ ھازىر ئۆزىگە قارىغانلا ئادەمگە مەيلى قەيرى، ياش بولسۇن، ئەر بولسۇن، ئايال بولسۇن ھەممىسىگىلا سالام بېرىدۇ، يول يۈرگەنىدە ئادەملەر تۆگۈل ئىشەكلەرگىمۇ يول بېرىدۇ. ناۋادا ھال تېڭىشىۋاتقان ئادەم تېپىلمىسا ئەسكى تامغا يىغلاپ تۇرۇپ ھال ئېيتىشقا تەييار...

ئۇلارنىڭ شىرىكچىلىكىدىكى دەسمايىسى مۇساۋات قىلىنىدى، ئۇنىڭ ئۈرۈمچىدىكى ئۆيىنى خوتۇنى سېتىپ، بىر تال چوكسىنەمۇ قويماي ئېلىپ ئۈرۈمچىدىن كېتىپتۇ. ئۇنىڭ نەگە كەتكىنىنى بىلىدىغان بىرمۇ ئادەم تېپىلمىدى... ئۇ ئىلگىرى كېيىن ئون بىر يۈەن پۇل، ئاشۇ بىر قۇر كىيىم - كېچەك بىلەنلا قالدى. ئۇ تۇرپانغا كېلىپ دادىسىنىڭ ۋاپات بولغىنىنى، ئۆزىنى قانچىلىك

قاغىغىنىنى ئاڭلىدى. يىغلىدى، قاخشىدى، لېكىن ئۆيگە قايتىشقا ياكى ئوغلى ئوبۇلنىڭ يېنىغا بېرىشقا پېتىنالمىدى. ئۇ ئۆز ۋاقتىدا ئۆزى ئىشقا سالغان كىچىك ئوقەتچىلەرنىڭكىگە باردى. ئۇلار رۇسۇلغا بىر قاراپ قويۇپ مازاق قىلىشىپ دىمىغىدا كۈلۈشتى:

ــ ئاڭلىدۇق رۇسۇل ئاخۇن، بولدى، گەپنىڭ قىسقىسى پۇل قەرز سورامسىز؟ كۆرۈپ تۇرۇپتىمىز، قايتۇرالمايسىز ... ــ دېيىشتى. ئۆز ۋاقتىدا رۇسۇل بەگ دېيىشكەنلەر ئۇنى كۆرسە كۆرمەسكە سالـدى. ئولتۇرۇشلاردا بېيت بىلەن ئۇنىڭغا قەدەھ تۇتقانلار بىر چىنە داغ سۆيىنى ئايدى. ئۆز ۋاقتىدا رۇسۇل ئۇچۇن جېنىنى تىكىشكە تەييار تۇرغان سادىق دوستلىرى ئۇنىڭ سالمىنى ئىلىك ئالمىدى. ئۇ چەكسىز خورلاندى، ئازاپلاندى. ئەنە شۇ چاغدا مېھرى ـ شەپقەتنىڭ نىملىگىنى ھىس قىلدى. دادىسىنى، ئايلىنى، بالىلىرىنى تىلغا ئېلىپ بۇقۇلداپ يىغلىدى...

ئۇ رەڭگى ئېسىدىن چىققان، تەر ۋە چاڭ بىلەن لاي رەڭـگىگە كىرگەن نىلۇڭ كۆينىگىنىڭ يانچۇغىدىن ئاخىرقى پۇلىنى ئېلىپ ساناپ باقتى. ئارانلا تۆت كوي پۇلى قاپتۇ، ئۇ قۇرۇغان لۆڭنى يالاپ قويۇپ ئايىغىنى يەشتى. ئۆز ۋاقتىدىكى ئىسىل پايـپاق لاي ۋە تەر بىلەن قېتىپ، خام كىرىشكە ئوخشاپ قالغان. شىبلىتىنىڭ ئاپقۇتىمۇ پەيلىرىنى رەھىمسىز غاجاپتۇ. گەجـگىسـىنى ئۇزلۇكسىز غاجاۋاتقان نىلۇڭ كۆينەكنىڭ ياقىسى توغرىسىدا گەپ قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق. كىر، سېسىق بولسىمۇ مەيلى ئىدى، ھۆنۈ ئۆز ۋاقتىدا راھەت ۋە سۆلەت بەرگەن كىيىمى ئەمدى ئۇنى ئازاپلىمىسلا ئۇ خوشال بولغان بولاتتى. لېكىن ئۇ خوشال بولغۇدەك، راھەتلەنگۈدەك ھېچنىمىمۇ قالمىغان ئوخشايدۇ. ئۇنىڭغا بەخش ئېتىلگەن راھەت ـ پاراغەتمۇ پۇلى بىلەن تەڭلا تۆگىگەن ئوخشايدۇ ...

ــ ھەي رۇسۇل، كۆنلۈك ئىشلەمسەن؟

ئۇ ئالدىدا ۋەلسىپتكە تايىنىپ تۇرغان ئەلەس ئادەمنى

كۆردى. ئۇ رۇسۇلغا ئەمەس، باشقا ياقتا قاراۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. رۇسۇل ئۇنى تونۇدى، ئۆز ۋاقتىدا رۇسۇلدىن كۇنلۇگىمگە بەش يۈەندىن ھەق ئېلىپ كەپتەر مايىغى يېغىشقا قاتناشقانلارنىڭ بىرسى ئىدى. رۇسۇل ئۇنىڭ ئاۋازىدىكى كەمستىشىنى ئاڭلاپ بېشىنى ساڭگىلاتتى.

ــ تامىغىڭنى بېرىمەن، كۇنلۇگىڭ ئۇچ كوي، كېسەك توشۇيسەن!

ــ ياق...

ــ ھەي، ئۆيۈڭنى بەش مىڭ كويغا ساتامسەن، ھە، نىمىگە كۆزۈڭنى پاقىرتىسەن، ئېغىزىڭنى يېلى بىلەن پۈتكەن ئۆيغۇ - ئۇ!...

ــ مىنىڭ ئۆيۈم يوق...

ــ ئانداق بولسا خوتۇنۇڭنى ساتامسەن؟

رۇسۇل بۇ ئەتەي جىدەل قوزغاۋاتقان سابىق مەدىكارغا بولغان غەزىۋىنى ئىچىگە يۇتۇپ، بېشىنى يەردىن كۆتەرمىدى.

ــ يادىڭدىمۇ؟ مايماق ئەكىلىپ بولۇپ بىر ئاشخانىغا ئەكىرىپ تاماق ئېلىپ بەر دىسەم كەپتەر مايىغىنى كۆرسىتىپ، «ئەنە ئاۋۇنى يە!» دېگىنىڭ؟ ئەمدى ساڭا نىمە يىگۈزسەم بولار؟

ــ .....

ــ ئاڭلاپ قوي، زەرىپىخان، ھىلىقى نىياز كۆسەي دېگەن تاز بىلەن ئويناۋاتىدۇ! قىزىڭ يەتتە خوتۇن ئالغان تاياقچىغا يالىۋۇرۇپ يۈرۈپ ئارانلا تېگىۋالدى، سېنىڭ نەرسىڭ ئادەم، نىمىشقا ئۆلۈۋالمايسەن؟

ئەلەس ئۇنىڭ يۈرىگىگە سۆز بىلەن تىغ ئۇرۇۋېتىپ، ئۇنىڭغا قاراپ بىرنى تۆكۈردى ـ دە، ۋەلسىپىتىنى مىنىپ كېتىپ قالدى.

رۇسۇل خۇددى ئاسماندىن تاش يېغىۋاتقاندەك بېشىنى چاڭگاللىدى. ئۇنىڭ مىڭىسىگە «ئۆلۈۋېلىش» كېرەك دېگەن خىيال شۇ چاغدا بۆسۈپ كىردى ـ دە، ئۇنى تىز ھەركەت قىلىشقا

قۇتىراتتى. ئۇ قاراڭغۇ چۈشكەندە مەھەللىسى تەرەپكە قاراپ يۈگۈردى: «دادامنىڭ قەۋرىسىنى بىر قۇچاقلۇۋېلىپ، زەرىپەنىڭ جامالىنى بىر كۆرۈۋۈېلىپ ئۆلۈۋالسەن!» دەپ ئويلىدى ئۇ توپىلىقلاردا يۈگۈرۈپ كېتىۋېتىپ.

تىلەمچىگە ئوخشاپ قالغان رۇسۇل ئەتىسى سەھەردە مەھەللىنىڭ چېتىدىكى قەۋرىستانلىققا پەيدا بولدى. سېرىق توپا دۆمچەكلىرىنىڭ چېتىدە، يىڭى قەۋرە تۇراتتى. لېكىن رۇسۇل ئۇ يەرگە بېرىشقا پېتىنالمىدى. ئۇ يەردە ئاق داكا ياغلىققا ئورۇنۇپ بىر ئايال مۆكچەيىپ ئولتۇراتتى. ئايال تىزلىرىنى پۈكۈپ، ئۈزۈن ئاق يەڭلەر ئىچىدىكى قوللىرىنى تىزلىرىغا قويۇپ دۆمچەيىپ ئولتۇرغاچقا ئۇنىڭ يۈزى كۆرۈنمىسىمۇ رۇسۇل ئۇنى تونۇدى. ئۇ زەرىپەخان ئىدى. ئۇ تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ يۈزىنى قىلۇڭگە توغرىلاپ قوللىرىنى دۇئاغا كۆتەردى. ئۇنىڭ كۆزىدىن بۇلدۇقلاپ قۇيۇلۇۋاتقان ئىسسىق ياشلىرى توپا بىلەن كىرلەشكەن يۈزىنى، كەس ـ كەسىن يېرىلغان لەۋلىرىنى يۇيۇپ، پاكىز سېرىق تۇپراققا چۈشمەكتە ئىدى.

ئۇ قانچىلىك ئولتۇرغىنىنى بىلمەيدۇ. پەقەت مۆڭلۈق قىرائەت ئاڭلانغاندىن كېيىنلا بېشىنى كۆتىرىپ قەۋرىگە قارىدى. ئاتىسىنىڭ قەۋرىسىنى بىر نەچچە ئادەم چوڕىدەپ ئولتۇرۇشاتتى. مەزىن ئاخۇنۇم تىترەڭگۈ ئاۋازى بىلەن قۇرئان ئوقۇماقتا، قالغان يۇرت قېرىلىرى تۆپىلىرىنى چۆكۈرۈپ كېيىشىپ، خۇددى بىرسىگە يالۋۇرۇۋاتقاندەك ئېغىزلىرىنى مىدىرلاتماقتا ئىدى. رۇسۇل بۇ ئادەملەرنىڭ ئۇنسىز نالىلىرىدىن گويا ئۆز ئاتىسىنىڭ نالىسىنى ئاڭلىغاندەك بولدى، ئۇنىڭ نەزىرىدە ئاتىسى خۇدادىن: «مۇنۇ رەھىمسىز رۇسۇل مېنىڭ پۈشتۈمدىن تامغان بولسىمۇ ئىبلىسنىڭ قېنى بىلەن چوڭ بولغان، خۇدايىم ئۇنى ئايىماستىن جازالا!» دەپ تىلەۋاتقاندەك بىلىندى، ئۇنىڭ قوللىرى غالىلداپ تىتىرىدى، كۆز ئالدى قاراڭغۇلىشىپ بېشى ئايلاندى...

ئۇچ كۈندىن كېيىن يېرىم كېچىدە ئۇ ئۆزى تۇغۇلۇپ چوڭ بولغان قورانىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا پەيدا بولدى. ئاۋال دەرۋازا قاپقىغىنى تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن سىپىدى، ئىككى قانات-تىكى بالا ۋاقتىدا يامشىپ ئېچىناپ ئويناپ يۈرگەن، كېيىنچە ئازادە ئولتۇرۇۋۇپ بىلىپ نۇرغۇن شىرىن خىيالىلارنى سۈرگەن سۈپىلارغا يۈزىنى ياقتى، ئاندىن كېيىن ئېھتىيات بىلەن دەرۋازىنى قاقتى، دەرۋازا ئاستا قېقىلغان بولسىمۇ، دەرھال ئىشىك تۈۋىدە شىپىلدىغان ئاۋاز پەيدا بولدى - دە، ئايال كىشىنىڭ:

— كىم؟ — دېگەن تونۇش ئاۋازى ئاڭلاندى.

رۇسۇل جاۋاپ ئورنىغا ئىشكىنى يەنە ئاستا چەكتى.

— بۇ كىم؟ — دېدى ئايال تىترەكئىگۈ ئاۋازدا، — يېرىم كېچىدە نىمە گەپ؟

رۇسۇل جاۋاپ بەرمىدى. ئايال دەرۋازا يوچۇغىغا يۈزىنى يېقىپ:

— نىياز بەگمۇ يە سىز؟ بۇنداق قىلماڭ، ئۇيات بولىدۇ! — دېدى.

— بۇ مەن رۇسۇل ...

ئۇزاق جىملىقتىن كېيىن دەرۋازىنىڭ سول قانىتى ئېچىلدى. زەرىپىخان رۇسۇلغا ئۆينى كۆرسىتىپ:

— كىرسىلە، باللىرى ئۇخلاۋاتىدۇ...مەن ئەمدى بۇ ئۆيدىن كەتسەمبۇ بولىدۇ! — دېدى.

— يا... ياق... زەرىپىخان... مەن سېنى كۆرۈپلا قايتماقچى...

— نەگە قايتىلا، ئۆي-ماكانى يوق ئادەمدەك تەمتىرەپ يۈرسىلە سەت بولمامدۇ؟

— زەرىپىخان مەن...

— ئوي، قويسىلا، ئۆتكەن ئىشلارنى سۆزلەپ نىمە قىلاتتىلە، سىلىنىڭ كېلىشىلىرىنى كۆتۈپ تۇرغان ئىدىم، مانا ئۆيلىرى خەير - خوش!

زەرىپخان خۇددى غايىۋانە كۆچ پەيدا بولغاندەك قاراڭغۇ كوچىغا قاراپ ئىنتىلىك يۈرۈپ كەتتى. رۇسۇل ئۇنىڭغا بىر بورۇشتا يېتىشۋالدى ـ دە، جەينىگىدىن تۇتتى. زەرىپخان ئۇنى سىلكىۋەتتى:

ـ تولا سەتىلەشمەسلە دەيمەن، ھايا دېگەن بىر نىمىنى ئەگە چۆرۈۋەتتىلە؟

رۇسۇل كەينىگە داجىدى ۋە يېلىنىپ تۇرۇپ:

ـ توۋا قىلاي، قۇرئان تۇتۇپ قەسەم قىلاي...

ـ سۇنغان ئەينەكنى قاداتقان بىلەن قاداق تۇتمايدۇ، ئەمدى مېنى تولا خاپا قىلمىسلا!

ئايال بۇ گەپنى شۇنچىلىك ۋەزىنلىك ۋە غەزەپ بىلەن ئېيتتىكى، رۇسۇل خۇددى بېشىغا تۈيۇقسىز تاياق يېگەن ئادەمدەك ئەندىكتى، ئۇنىڭ پۇتلىرى ئۆزىگە بويسۇنمىدى، تىزلىرى پۈكۈلـ دى ـ دە، پاكار قورۇق تامنى تۇتۇپ ئولتۇرۇپ قالدى.

ئاتىسىنىڭ ئۆلۈمى، زەرىپخانىنىڭ كېتىپ قېلىشى رۇسۇل ئۈچۈن بىر قاتىتىق زەربە بولۇپ تۇيۇلدى. لېكىن ئۇنى ئۆلۈۋېلىشقا مەجبۇر قىلغان زەربە ئۇ ئەمەس، ئۇنىڭ ئۈچۈن ئەڭ ئېغىر تۇيۇلغىنى بېشىغا قونغان دۆلەت قۇشىنىڭ ئۇچۇپ كېتىشى ئىدى. قېنى ئۇنىڭ قانچە خەجلىسىمۇ ئۇپرىمايدىغان پۇلى؟ قېنى ئۇنىڭ پۇل بىلەن پەيدا بولغان دۆلەت، ئابرويى، ئەتە مۇتۇ ئاتىسىدىن مىراس قالغان قەدىمى ھويلىدىن كوچىغا چىقسا ئەمدى ھېچكىم ئۇنىڭغا ھۆرمەت بىلدۈرۈپ سالام قىلمايدۇ. قېرىلار ئاتا قارغىشى تەككەن ئادەم دەپ كايىسا، ئاياللار «ۋاپاغا جاپا قىلـ غان يۈزسىز!» دەپ تىللايدۇ. ھەتتا ياشلار، بالىلارمۇ «ئاتا بولماي قالسۇن، قەدىرسىز!» دەپ تىللايدۇ. بۇنداق خورلۇقتا باش كۆتۈرۈپ ياشاشنىڭ قانچىلىك لەززىتى بولار؟ بېشىنى ئېلىپ چىقىپلا كەتسىچۇ؟ ياق، ئۇ ساقچىنىڭ تىزىمىغا چۈشكەن، كىم بىلىدۇ، ئۇنىڭ پېيىغا چۈشكەن ئادەم بارمۇ ـ تېخى! بۇ قېتىم تېچ ئەمگەك قىلماي، يەنە كەلىسە ـ كەلمەس ئىشلارنى قىلسا،

ئەمدى ئۇنىڭغا كەڭچىلىك يوق...

ئۇنىڭ مىڭسىدە ياشاش بىلەن ئۆلۈش ئوتتۇرىسىدا قاتتىق ئېلىشىش كېتىپ بارماقتا ئىدى. ئۇنىڭ ياشىغۇسى ھەم ئۆلگۈسى كېلىدۇ. ئۆلۈم ئۇنى بارلىق ئازاپلاردىن قۇتۇلدۇرىدۇ. لېكىن ئۇ دەھشەتلىك. ياشاش ئۇنىڭ قايغۇ ـ ھەسرەتلىرىنى، خورلىنىشلىرىنى كۆپەيتىدۇ، ئۇنىڭغا چىداش قىيىن. لېكىن قانچە قىيىن بولسىمۇ، ئۇ لەززەتلىك...

زەرىپىخان قاراڭغۇلۇق ئىچىدە غايىپ بولغاندىن كېيىن ئۇ تام تۈۋىدە خېلى ئۇزاق ئولتۇردى. ئۇنىڭ قوسىغى ئاچ، ئۇيقۇسىزلىقتىن بېشى ئېغىرلاشماقتا ئىدى. ئۇ ئورنىدىن تەستە تۇرۇپ ئۆزىنىڭ يېڭى ياساتقان جايىغا ــ ئۆز ئۆيىگە قاراپ ماڭدى. ئۇنىڭ كېمىرلىق لەمپىسى بار دەرۋازىسى ھەم ئېتىلگەن بولۇپ، يان ئىشىگى قىيا ئوچۇق تۇراتتى. ئۇ قاراڭغۇ ھويلىغا كىردى. ھويلىنى ئۇزۇم غازاڭلىرى قاپلىغان ئوخشايدۇ، قاراڭغۇدا ئايىغى ئاستىدا شالدىرلىماقتا ئىدى. ئۇ تۆۋەن ۋە يۇقۇرىدىكى ئۆيلەردىن يەيدىغان بىر نىمە ئىزلەپ، ئاچ قالغان تۈلكىدەك بۇلۇڭ ـ بۇلۇڭنى تىمىسقىلاپ چىقتى. ئۆزىنىڭ مېھمانلىق چوڭ ئۆيىدىكى ئۇستەل تارتمىسىدىن بىرنەچچە تال پىرەندىنى تاپتى ـ دە، دەرھال ئاغزىغا سالدى.

پىرەندىنى ئۇنىڭ قوسىغىنى تېخىمۇ ئاچۇرۇۋەتتى. ئۇ سەرەڭگە يېقىپ يۇرۇپ ھەممە يەرنى ئالدىراپ ئاختۇردى ـ دە، كونا سۇپىت ئىچىدىن تاشتەك قاتقان نان پارچىلىرىنى تاپتى ۋە ئۇلارنى كاراسلىتىپ ئىشتىھا بىلەن غاجىلاشقا باشلىدى. شۇ چاغدا پىشايۋاندا ئادەمنىڭ ماڭغانلىغى ئاڭلاندى، ئادەم:

ــ چاغ لالما! ــ دىدى.

ئاۋازدىن رۇسۇل نىياز كۆسەيىنى توتۇدى ۋە پىشايۋانغا چىقتى:

ــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم نىيازبەگ! ــ ئۇ ئالدىغا ئېگىلىپ تۇرۇپ

سالام بەردى.

ــ بۇ سىلى، سىلى رۇسۇل بەگمۇ، كەپقاپلا رۇسۇل بەگ! ــ نىياز رۇسۇلنىڭ قولىنى تۇتتى ۋە خىجىل بولۇپ گەجگىسىنى سىلاپ تۇرۇپ دىدى، ــ خەۋەر تاپقانلا، ئۆي بىساتنى ساقلاپ قالالمىدىم، ئوغرىلار بېشىمغا ئۇرۇۋېتىپ...

ــ نىيازبەگ، مېنىڭ قوسىغىم ئاچ!

ــ شورپا، گۆش بار، ھىللا ئىسسىتىمەن.

ــ بولدى، سوغ پېتى ئەپكېلىڭەرسۇنا!

ــ ھىلى... مانا...

نىياز كۆسەي ئۆزى يېتىۋاتقان ھوجرىغا چىراق يانىدۇردى ۋە دەرھال كىرسىن ئوچاقىقا ئوت يېقىۋېتىپ رۇسۇلنى ئۆيگە تەكلىپ قىلدى:

ــ قالغان ـ قاتقان ئۆي ـ بىساتلىرىنى ساقلاپ، مۇشۇ ھوجرىدا ياتتىم رۇسۇل بەگ!

رۇسۇل نىيازغا قارىدى: نىيازنىڭ ئۇستۇېشى تۆزۈك، چىرايى ھايلىشىپ تۇراتتى. نىيازمۇ رۇسۇلغا قارىدى: رۇسۇل كىر كىيىم ئىچىدە خۇددى شاپاق تېرىپ يۈرگەن يىتىم بالىلاردەك قاسماق، جۇدەگگۇ ۋە ئاپپاق ساقال ـ چاچلىرى ئۆسكەن ھالدا نۇرسىز كۆزلىرىنى چىمىرلىتىپ قاراپ تۇراتتى. خېلى جىمجىتلىقتىن كېيىن نىياز كۈلۈمسىرىدى:

ــ جىق جاپا چېكىپلا رۇسۇل بەگ!

رۇسۇلنىڭ ئاغزى ئۈمچەيدى:

ــ تۆگىدىم، لېكىن ئۆلمىدىم...

ئىسسىق شورپىغا نان چىلاپ يىگەنىدىن كېيىن ئۇ ساقاللىرىغا چاپلاشقان نان، گۆش ئۇ ۋاقلىرىنى قاپ ـ قارا قولىنىڭ كەينى بىلەن ئېرتىپ تۇرۇپ نىيازدىن سورىدى:

ــ پۇلۇڭ جەقمۇ نىيازبەگ؟

ــ خۇدايىم بۇيرۇسا يەتتە ـ سەككىز مىڭ تەڭگەم بار

رۇسۇل بەگ!

ــ راسا دو كەلگەن ئىكەن ـ دە...

ــ يوقسۇ، قىمار ئويىنىمغىلى خېلى بولدى.

ــ راسا ئۇتۇۋېلىپ ئويىنىماپسەن ـ دە؟

ــ يوقسۇ، راسا ئۇتتۇرۇپ ئاندىن كېيىن ئويىنىماس بولدۇم.

ــ ئۇنداقتا بۇ پۇلنى...

ــ يەرگە ئىشلەپ تاپتىم رۇسۇل بەگ، تاۋكادىن تارتقان زىياننى يەردىن تۆلىۋالدىم...

ــ ھىم... دادام رەھمتى توغرا ئېيتقان ئىكەن ـ دە!

ــ توغرا ئېيتقان رۇسۇلبەگ، ھىلىھەم بولسىمۇ بوۋايىنىڭ دېگىنىنى قىلسىلا بەركەت تاپىدىلا...

ــ بەركەت؟...

رۇسۇل ھەيران بولۇپ نىياز كۆسەيگە قارىدى ۋە:

ــ شۇنچە پۇلۇڭ تۇرۇپ نىمشقا ئۆي ـ ئوچاقلىق بولمايسەن نىياز؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ گەپ پۇلدا ئەمەسكەن رۇسۇل بەگ، ــ دىدى نىياز خىيال ـ چاڭ يەرگە قاراپ، ــ گەپ كۆڭۈلدىكەن، كۆڭلۈم تارتقانىنى تەقدىر بۇيرۇماپتۇ، پۇلغا يۆلەپ توي قىلاي دىسەم كۈل تامدەك غۇلاپ كېتەرمىكىن دەيمەن...

ــ ھىم، ماڭا ئوخشاشمۇ؟ ــ دىدى رۇسۇل ھەسرەت بىلەن ئۇلۇق ـ كىچىك تىنىپ، ــ چۈنجىنىڭ شېپى مەزمۇتمۇ نىياز بەگ؟

ــ خۇداغا شۈكرى، بوۋاي ئىككىمز ھەممىنى يېڭىلاپ قويغان رۇسۇل بەگ!

رۇسۇل پىشايۋانغا چىقتى. تاڭ ئېتىشقا ئاز قالغان، تۇرپان ئاسمىنى ئاقىرىشقا باشلىغان ئىدى. ئۇ مۇشۇ گۈزەل ئاسمان تېگىدە چوڭ بولدى، مۇشۇ ئاسمان تېگىدە ئۆلىدۇ. ئەمدى ئۇنىڭغا دۇنيا ـ نىڭ لەززەتلىك يېرى قالمىدى...

ئۇ چۈنجىگە قاراپ ئىنتىلىك يۈرۈپ كەتتى.

ئارىدىن بەش مىنۇت ئۆتكەندىن كېيىن نىياز كۆسەي ئۇنى خۇددى بالىنى كۆتەرگەندەك يېنىك كۆتىرىپ ئېلىپ چۈشتى ۋە ھۇشسىز ياتقان رۇسۇلنى يەرگە قويۇپ، ھەمدۇل بوۋايىنىڭ دەرۋازىسىنى قاتتىق قاقتى:

— ئاچسىلا زەرىپىخان، رۇسۇل بەگ سىرتماقتا ئۆلمەكچىكەن، قۇتقۇزۇپ قالدىم... بولسىلا دەيمەن...

دەرۋازا ئالدىغا رۇسۇلنىڭ كىچىك ئوغلى سەيدۇللا چىقتى:

— نىمە بولدىلا نىياز ئاكا؟ — دەپ سورىدى بالا كۆزىنى ئۇۋلاپ تۇرۇپ.

— رۇسۇل بەگ، ئەنە ياتىدۇ...

ئۇلار كەلگەندە رۇسۇل يۈزىنى ئالقانلىرى بىلەن يېپىپ ئۆپكىدەپ يىغلاۋاتاتتى. كەلگۈچىلەر ئۇنى قولتۇغىدىن يۆلىگەندە ئۇ تېخىمۇ قاتتىق ھۆكىرەپ يىغلىدى. ئۇ ئازاپتىن قۇتۇلالمىغىنىغا يىغلاۋاتامدۇ ياكى ھايات قالغىنىغا خوشال بولۇپ يىغلاۋاتامدۇ؟ بۇ تەرىپى بىزگە قاراڭغۇ... بىز بۇنىڭغا شۇنىلا ئېيتىمىز:

— يىغلىما، چۈنجىگە قاراپ كۈل!

* *

كىتاپخان سورايدۇ:

— زەرىپىخان كىمنىڭ ئايلى بولىدۇ؟

بۇ سوئالغا خالىس ۋە ئەقىللىق كىتاپخانىلار توغرا جاۋاپ تاپالايدۇ، ئەلۋەتتە!

1982 - يىل ئاپرېل، ئىيۇل
تۇرپان - ئۈرۈمچى - غۇلجا

سۆبھی

1. ئەسئەت

«... سۆيۈملۈك راھەت! سىز مېنىڭدىن ئىلىنىڭ باغلىرى، ئېتىز - ئورمانلىرى، بۇك قارىغايلىق تاغلىرى توغرىسىدا ئوبدانراق بېزىشنى ئۆتۈنۈپسىز، مەن سىزنىڭ تەلىۋىڭىزگە جاۋاپ بېرىش ئۈچۈن ئىلى دەريا‌سى بويىدىكى قايتىدىن باراقسانلىشىۋاتقان توقايلىقلارنى ئارىلىدىم، ئۇ يەردە چېچەكلەپ مۇھە بېرىۋاتقان بۆلدۈرگەن، قارىقات، زىرىق، چىغان قاتارلىق ياۋايى مە- ۋىلەرنىڭ گۈللىرىدىن (بەزىلىرىنىڭ مۇۋىلىرىدىن)، ھەتتا بۇ يەرنىڭ ھەر خىل - ھەر رەڭ كېپىنەكلىرىدىنمۇ، ھەسەل ھەرد- سى، قۇش پەيلىرى، ھاشارەتلىرىدىنمۇ قۇرۇتۇپ ئەۋرىشكە تەيـ- يارلىدىم. بىلىمەن، سىز مېنى تولىمۇ ياخشى كۆرگەنلىگىڭىز ئۈچۈن مېنى ئۆستۈرگەن تۇپراقنى قەدىرلەيسىز، بۇ تۇپراق ئۈستە- دىكى ھەر بىر گىيا، تاش پاكى جانلىق نەرسىلەردىن سىز مېنىڭ چىرايىمنى كۆرىسىز. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ نەرسىلەر سىز ئۈچۈن گۈھەردىنمۇ قىممەت.

سۆيۈملۈك راھەت! سىزمۇ بىلمىسىز، مەن سىزنى قەدىرلەيـ- مەن، ئاۋادا يەنە مەنمۇ سىزنى خۇددى سىز مېنى ياخشى كۆر- گەنچىلىك سۆيەلىگەن بولسام، قىرىقتىن ئاشقان (يېگىت) بىلەن ئوتتۇز يەتتىگە كىرگەن قىز ئۈچۈن بىر ئائىلىدە ياشاشقا ھەچ- قانداق توسقۇنلۇق قالمىغان بولاتتى، لېكىن ھازىر توسقۇنلۇق بار، ئۇ توسقۇنلۇق سىزنىڭ چوغدەك مۇھەببىتىڭىزگە بىر پارچە مۇزغا ئوخشاش سوغاق قەلب بىلەن جاۋاپ قايتۇرۇۋاتقانلىغىم.

سز بىلمسز، مېنىڭ قەلبىم سىزگىلا ئەمەس، ئومۇمەن، ئۆز خىزمىتىدىن باشقا ھەممىلا ئىشقا ئاشۇنداق مۇئامىلىدە بولۇشقا ئادەتلەنگەن. مىسالى، دوستلىرىمنىڭ كەيپ بولۇپ خوشاللىقتىن ۋاڭ-چۇڭ قىلىشى مېنىڭ جېنىمغا تېگىدۇ، خوشنىلىرىمنىڭ ئىشكاپ، دېۋان قاتارلىق نەرسىلەر بىلەن ئۆي ياساشتا بىر بىرلىرى بىلەن بەسلىشىشلىرى مېنىڭ كۆلگۈمنى كەلتۈرىدۇ، ياشلىقتا بولۇپ ئۆتكەن شىرىن مۇھەببەت توغرىسىدىكى سۆھبەتنى بولسا ئۇياتلىق ئىش ھىساپلايمەن، نەسرۇللاغا ئوخشاش پۇلۇازلارنىڭ كىتاپ تەرجىمە قىلىپ پۇل تاپمەن، دەپ ئايلاپ ساقال ئېلىشقىمۇ ۋاقىت چىقىرالماسلىغى مېنى يىرگەندۈرىدۇ...

مېنىڭ ئۆچۈن تۇرمۇشتا كۆڭۈللۈك نەرسە پەقەتلا ئۇچ؛ كىتاپ، تەمبۇر ۋە غىزا... مەن ھۆرمەتلەيدىغان ئادەملەر پەقەتلا بىر خىل، ئۇ بولسىمۇ، ئۆزى بىلمىدىغان ئىشنى جېنىمدەك قەدىرلەيدىغان ئەمگەك ئەھلى.

مەن شۇنىڭ ئۈچۈن سىزنى قەدىرلەيمەن، ھۆرمەتلەيمەن. سز بىلەن تونۇشقان ئون ئۈچ يىلدىن بېرى قايسى كۈنى سزنىڭ مۇھەببەت ئىزھار قىلىپ تۇرغان كۆزلىرىڭىزنى كۆرمىدىم؟ بىلمىمەن، سز مېنى ھاياتىڭىزدىكى ئەڭ ساپ تۈيغۇلىرىڭىز بىلەن سۆيىسىز، مېنىڭسز ياشاشنى زېرىكىشلىك، بەختسزلىك دەپ بىلىسز، شۇنىڭ ئۈچۈن يىگىرمە تۆت يېشىڭىزدىن تارتىپ تا ھازىرغىچە ئون-تىنسز، بارغانچە كۆچىيىۋاتقان بىر خىل قىزغىنلىق بىلەن مېنى كۈتۈپ كېلىۋاتىسز.

قىممەتلىك راھەت! كۆزلىرىڭىز ئاجايىپ ئوتلۇق ۋە گۈزەل، ئىككى تال توم ۋە ئۇزۇن چاچلىرىڭىز، زىلۋا قەددىڭىز، جاراڭلىق كۈلكىڭىزچۇ؟ ئۇ، كىملەرنىڭ دىققىتىنى قوزغىمىدى دەيسىز؟

نېغمەت، قاۋۇل، يالقۇنلار سزگە ئوت، كاۋاپ بولۇپ كۆيگەنلىگىنى ماڭا ئېيتىشقان، لېكىن شۇ چاغدىمۇ مېنىڭدە رەشق

گوتى تۇتاشمغان، بۇ قانچىلىك دەھشەت-ھە؟ مېنىڭ مۇر-
دىدىن نىمە پەرقىم بار؟ ناۋادا، مەن دۇنيادا بىرلا ئادەمنى
ياخشى كۆرگەن بولسام، ئۇ ئادەم سىزدىن باشقىسى بولۇشى
مۇمكىن ئەمەس ئىدىغۇ. كۆزۈمچىلا چاچلىرىڭىزغا ئاق چۈشتى،
كۆز قۇيرۇقلىرىڭىزنى ئۇششاق سىزىقلار قاپلىدى. يۈزىڭىز-
دىن گۈدەكلىك ئۆچتى. مەن بۇلار ئۈچۈن قانچىلىك ئازاپلە-
نىمەن-ھە؟ بەزىدە: «بىز جۇڭگولۇقلارنىڭ خېلى كۆپچىلىگى
مۇھەببەتسىز ئۆتىشىدىغۇ. مەنمۇ راھەت بىلەن بىر ئۆيدە
ياشىسام...» دەپمۇ ئويلىدىم، لېكىن مۇز بىلەن چوغ قانداقمۇ
بىرلىشەلىسۇن؟... ئىككىمىز توغرىسىدا بەھۇدە سۆزلەرنى قىلە-
ۋەتتىم، ئەپسۇ قىلىك، ئەمدى خىزمىتىم توغرىسىدا بىر-ئىككى
ئېغىز گەپ قىلىپ قويای: مەن ھازىر بۇ مەيداننىڭ پارتكوم
شۇجىسى بىلەن راسا ئېلىشىۋاتىمەن. پارتكوم شۇجىسى گەپدان،
ماختانچاق، ئۆزەمچىل ئادەمكەن. ئۆزىنىڭ دېيىشچە، قىرىق
ئالتە ياشقا كىرگەن ئوخشايدۇ. لېكىن قارىماققا تېخى قې-
رىققا كىرمىگەندەك قىلىدۇ. ماڭا سېلىشتۇرغاندا كۆپ ياش،
ئۇنىڭ چاچ-ساقالىرىدا بىر تالمۇ ئاق يوق. ئىككى مەڭزىدىن
قان تېمىپ تۇرىدۇ. كۆلگەندە ئاۋازى بالىلارنىڭكىدەك ساپ ۋە
جارانگلىق چىقىدۇ. مەيداننىڭ كىچىك ماشىنىسى بار ئىكەن،
لېكىن ئۇ تىرپاتا يۈرۈشى بار جىرەن قاشقا ئاتنى مىنىپ ئېتىز-
ئېرىق ئارىسىدا ئايلىنىپ يۈرۈشنى، موتوتسىكلىت بىلەن ناھىيە-
شەھەرگە پات-پات قاتناشنى ياخشى كۆرىدىكەن، ئۇ قولى كەڭ
ئىشتا جۇرئەتلىك، مەسىلە ھەل قىلىشتا كەسكىن بولغىنى ئۈچۈن
كۆپچىلىكنىڭ ھۆرمىتىگە ئېگە ئىكەن. ئۇ، مېنىڭ تەتقىقات
ئىشى بىلەن كەلگەنلىكىمنى ئاڭلاپ ئالاھىدە ئۆيگە ئورۇنلاش-
تۇردى. موتوتسىكلىتنىڭ كەينىگە ئولتۇرغۇزۇپ، مەيداننىڭ
كەڭرى سالا ئېتىزلىرىنى ئارىلاتتى. كىچىك ماشىنىنىڭ شوپۇرىغا:
«نەگە بارىمەن دىسە، دەرھال ئاپارغىن، بىلىمسەن، ئۇ

ئادەملەر بۇغداي چانغىدا ئۇنچە - مارجان پەيدا قىلالايدۇ!» دەپ چاقچاق قىلدى. مەن ئۇنىڭ ئۆيىدە ئۇچ قېتىم مېھمان بولدۇم. ئۇنىڭ ئازادە، بۇك دەرەخلەر ئارىسىغا سېلىنغان خۇسۇسى قورا - جايلىق، شەخسى ئات - كالا، قويلىرى بار. ئۇنىڭ ئايلىق مەيدان دوختۇرخانىسىنىڭ باشلىغى ئىكەن. ئىسمى ئامىنەم بولغاچقا ئۇنى «ئا يۇەنجاڭ» دەپ ئاتىشمدىكەن (پارتكوم شۇجىسىنىمۇ «ئا شۇجى» دېيىشمدىكەن). يېقىندا ئۇقسام، ئۇنىڭ ئىسمى ئاۋام ئىكەن، سىز بىلمىسىز، مەن ئادەملەرنىڭ مەنسۇبىنى ئىسمىنىڭ ئاخىرىسىغا ئۇلاپ ئېيتىشنى ناھايىتى يامان كۆرىمەن، شۇنىڭ ئۈچۈن مەن ئۇلارنى «ئاۋام»، «ئامىنەم» دەپ ئۇنتۇرىسىغىلا ئېيتىۋەردىم. ئۇلارنى بۇ مەيداندا بۇنداق ئاتايدىغانلار يوق بولغاچقا، مېنىڭ ئوچۇق كۆڭۈللۈكلۈگۈم بەزىلەرگە ئۇ ئىككىسىنى كەمسىتكەندەك تۇيۇلغان ئوخشايدۇ. مەن بىر نەچچە چىرايدىن رەنجىش ئالامەتلىرىنى بايقاپ قالدىم. ئۇلارنىڭ بىرسى — مەيدان باشلىغى لاۋ گاۋ. مەن لاۋ گاۋغا:

— نىمشقا يالغان ھۆرمەتكە ئامراقلىق قىلىسىز؟ — دېدىم. ئۇ كۈلۈپ قويۇپ تەسلىكتە:

— ئىجتىمائى ئادەت، — دېدى.

پارتكوم شۇجىسى بىلەن بولغان ئىختىلاپنىڭ بېشى شۇ بولدى. ئۇ بىر كۈنى ئالماشتۇرۇپ تېرىشنى سىناق قىلمۇاتقان ياش ئاگرانوم قىزنى مېنىڭ كۆزۈمچىلا رەنجىتتى:

— سىناق دېگەن سىناق، — دېدى ئۇ قىزنىڭ تەلىۋىنى رەت قىلىپ، — بىر مو يەرنىمۇ قوشۇپ بېرەلمەيسىز، ئىسمە، ئون مىڭ مو يەرنى ئالماشتۇرۇپ تېرىپ بۇغداينىڭ بىرلىك مەھسۇلاتىنى بەش يۈز جىڭغا يەتكۈزىمىز دەمسىز؟ مەن بۇنداق تەۋەككۈلچىلىككە يول قويالمايمەن!

مەن قىزغا يان باستىم:

— تەجرىبىنىڭ مەقسىدى ئەملىيەتتە قوللىنىش، سىلەرنىڭ

مەيدانىدا سىناقتىن ئۆتكەن تەجرىبىنى قەيەرگە ئاپىرىپ قوللانماقچى؟...

— سىناق قىلىشقا يىگىرمە مو يەر بەردىم بولدى، سىناقتىن ئۆتكەن بولسا ئىلمىي ماقالىسىنى يېزىۋەرسۇن، ئۇنۇڭ ئۈچۈن بېرىشكە يەنە مەن تەييار!

— مەقسىدىم ئۇنۇڭ ئۈچۈن ئەمەس، — دىدى ياش قىز خاپا بولۇپ، — ئالماشتۇرۇپ تېرىشنى ئويلىمايلا قوللىنىپ، بۇغداينىڭ بىرلىك مەھسۇلاتىنى بەش يىل جىڭدىن ئاشۇرۇپ، ئىلمى ۋادىسىنى بۇغداي ئامبىرىغا ئايلاندۇرۇش!

— پاھ! — دىدى ئاۋام تەنە قىلىپ، — بەك ئاسانكەنا؟ سىزگە بەدە بىلەن كۆك پۇرچاق تېرىشقا ئون مىڭ مو يەر ئاجرىتىپ بېرىپ، بۇغداي تېرىلىدىغان يەرنى ئون بەش مىڭ موغا چۈشۈرۈپ قويسام ئىلمى ۋادىسى ئەمەس، مۇنۇ مەيدانىنىڭ ۋادىسىمۇ ئاشلىق ئامبىرى بولالمايدۇ. گەپ تۈگىدى، ئەمگىكىڭىز قەدىرلىك، نىيىتىڭىز چۈشىنىشلىك، لېكىن تەلىۋىڭىز ئورۇنسىز، ئون يىل سىناق قىلىمەن دىسىڭىز خىزمىتىڭىزگە تەييارمەن، ئەمما كېڭەيتىشكە ھازىرچە يەر يوق!

مۇشۇنداق شۇجى بىلەن نەمىشقا ئېلىشمايدىكەنمەن! راھەت، مەن ھازىر ھىلىقى قىزنىڭ ئارقا تېرىگى بولۇپ قالدىم، ئۇ قىز ھازىر: «ئاپتونوم رايونلۇق دېخانچىلىق تەتقىقات ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن تەتقىقاتچىسى دېگەن ئىلمىي ئۇنۇانى بار ئەسىەت دېگەن كىشى مېنى قوللىدى، مەن جەزمەن ئالماشتۇرۇپ تېرىشنى پۈتۈن ئىلمى ۋادىسىدا قوللىنىشتا غەلىبە قىلالايمەن» دەپ داۋراڭ سالماقتا. قىز كىچىك، بەلكى تېخى يىگىرمە بەش ياشقا كىرمىگەندۇر، لېكىن غەيرەت، ئىشەنچىسى يېشىغا قارىغاندا نەچچە ئون ھەسسە چوڭ. سىز بىلمىسىز، مەن مانا مۇشۇنداق ئادەملەرنى قەدىرلەيمەن، ئۇلارنىڭ كىچىككىنە غەلىبىسى ئۈچۈن ئەزىز جېنىمنى قۇربان قىلىۋېتىشكە تەييارمەن...

كەچ بولۇپ كەتتى، يىراقتىن ناخشا ئاڭلىنىۋاتىدۇ. دەرىزەمنى ئېچىپ قويۇپ قارا لىباس ئاستىدىكى باغلارغا قارىدىم، باغلاردىن ئاجايىپ مەزىلىك پۇراق كېلىۋاتىدۇ. قويۇق دەرەخلەر ئارىسىدا غىل-پال قىلىپ يالغۇز چىراق كۆرۈنمەكتە. بۇ چىراق ھىلىقى ياش ئاگرانوم قىزنىڭ ياتقىنىڭ چىرىغى، قىز شۇ تاپتا نىمە-لەرنى پىلانلاۋاتىدىكىن، مېنىڭ شۇنى بىلگۈم كېلىدۇ...

ئەسئەت

1980 - يىل 8 - ئاينىڭ 14 - كۈنى، كېچە.»

نۇرغۇن تۇنلەرنى ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزۈپ قويۇق دولقۇنلۇق چاچلىرىنى شالاڭلاشتۇرۇۋالغان ۋە ئاقارتىۋالغان بۇ ئالىم خېتىنى ئىخلاس بىلەن قايتىدىن ئوقۇپ چىقتى - دە، ئالدىنئالا سىرتقا ئىككى يېزىقتا ئادرېس يېزىلغان لىپاپقا ئاۋايلاپ سالدى. ئاندىن كېيىن قويۇن دەپتىرىنى ئېچىپ، ئۇنىڭ بىرىنچى بېتىگىلا چاپلانغان ئايال كىشىنىڭ رەسىمىگە قارىدى. رەسىمدىكى ئايال قاڭشالىق، كۆزلىرى يوغان، لەۋلىرى ھىم يۇمۇلغان، نە ھالقا، نە مارجان - بۇلاپكىلىرى يوق ئاددىي كىيىنگەن بولۇپ خىيالچان كۆرۈنەتتى. ئەسئەت ئايالغا تىكىلىپ قارىدى - دە، بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ دەپتەرنى يېپىپ قويدى. ئاندىن كېيىن قاينىق سۇغا ئىككى چاقماق قەنت سېلىپ، ئۇنى قوشۇق بىلەن ئارىلاشتۇرغاچ خىيالغا كەتتى...

2 . راھەت

1967 - يىلى ئەسئەت بۇغداي سورتلىرىنى يېتىشتۇرۇشنى سىناق قىلىۋاتقان دېخانچىلىق مەيدانىدا بولدى. ئۇنىڭ شۇ چاغ-دىكى «چوڭ ئىشلار» بىلەن كارى بولمىدى، شۇڭا ئۇنى ھەممە ئادەم ئۇنتۇپ كەتتى. ئۇ شۇ يىلقى قىشنى پارنىكتىكى بۇغداي مايسە-

لىرنى كۆزىتىش، پەرۋىش قىلىش بىلەن ئۆتكۈزدى ـ دە، تۆتىنچى ئايىنىڭ باشلىرىدىن كېيىن مايىسىلارنى ئېتىزغا كۆچەردى. ئۇ تەجرىبە ئېتىزىنىڭ بېشىغا كەپە تىكىۋېلىپ ئىشلىدى، ئوقۇدى، يالغۇز ئۆزى تەمبۇر چېلىپ غەمكۈشپ ناخشىمۇ ئېيتتى.

شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە مۇشۇ مەيدانغا ئەمگەك قىلغىلى چۈشكەن ئالى مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىدىن بولغان راھەت ئىسىملىك قىز ئۇنىڭ كەپىسىگە كىرىپ كەلدى.

ـ سىز قايسى پەي؟ ـ دېدى قىز ماش رەڭ شىم تۇجۇركا ئىچىدىكى كېلىشكەن قەددى ـ قامىتىنى تىك تۇتۇپ.

ـ بۇغداي پەي! ـ دېدى ئەسىمەت كىتاۋىدىن بېشىنى كۆتەرـ مەي سوغلا قىلىپ.

ـ مەنمۇ ئاگرانومىيە ئىلمىنى ئوقۇغان، ـ دېدى قىز يېقىملىق ئاۋاز بىلەن، ـ مەكتەپ پۈتتۈرىدىغانغا بىر يىل قالغاندا ئىنقىلاپ بولۇپ كەتتى، ئىسمت...

ـ ياخشى بوپتۇ، قارا يېرىڭىز ئازراق بولىدۇ...

قىز قاقاقلاپ كۈلۈۋەتتى ـ دە، رېزىنكە ئۆتۈك كىيگەن، قوپال پۇتلىرىنى يىغماستىن يېنىچە ياتقان ئادەمنىڭ يېنىغا كېلىپ زوڭـ زىيىپ ئولتۇردى:

ـ ئەسىمەت تېخنىك دېگەن كىشى سىز بولامسىز؟

ـ ھەئە.

ـ چاڭچۇندە ئوقۇغانمۇ سىز؟

ـ ھەئە.

ـ رۇس تىلى، ئىنگلىز تىللىرىنىمۇ بىلەمسىز؟

ـ ئانچە ـ مۇنچە...

ـ بۇغدايىنىڭ يۇقۇرى مەھسۇلاتلىق، سوغاقىقا چىداملىق سورتلىرىنى يېتىشتۈرۈشنى سىناق قىلىپ نەتىجە قازىنالمىغان ئوخـ شايسىز ـ ھە؟

ـ قازاندىم.

ـ يالغاندۇ؟
ـ مەيلىڭىز.
ـ مېنى شاگىرتلىققا قوبۇل قىلالامسىز؟
ـ ياق.
ـ نېمىشقا؟
ـ ئېرىڭىز ئۇرۇشۇپ چىشىغا تېگىدۇ.
قىز پىخىلداپ كۈلۈۋەتتى.
ـ مەن توي قىلمىغان تۇرسام...
ـ بەرىبىر...
ـ بوپتۇ، قوبۇل قىلمىسىڭىز ماڭا كىتاپ بېرىپ تۇرالامسىز؟
ـ ياق.
ـ نېمىشقا؟
ـ ئىچ پۇشۇغى چىقىرىدىغان كىتاپ مەندە يوق...
ـ مەن ھەممىدىن زېرىكتىم، ئەسلىدە ئاكا، ـ دىدى قىز يېنىچە ياتقان، ساقاللىرى قىرىلمىغان يىگىتنىڭ كىر چاپىنىنىڭ تۈگمىسىنى چىمدىپ تۇتۇپ، ـ «ئىنقىلاپ» دېسە بېشىم ئاغرىيدىغان بولدى. مەنمۇ «بۇغداي پەيى» بولسام دەيمەن.
ـ ئىختىيارىڭىز.
ـ ئۇنداق بولسا ماڭا ئۇستاز بولسىز ـ دە.
ـ ياق.
ـ ياخشى شاگىرت بولالايمەن. ھېچ بولمىسا، مايسا كۆچۇرۇش، پارنىك ئەينەكلىرىنى سۈرتۈشكە بولسىمۇ يارايمەن، ماقۇل دەڭا!
قىز ئەسلىدىكە خىجىلىچە يالۇۋۇردى. ئەمما ئەسلىدە قىزغا ئالىيىپ قاراپ قويدى ـ دە، ئورنىدىن تۇرۇپ كەپە ئىشىگىنى كۆرسەتتى:
ـ شۇنچە ھېرىسمەن بولسىڭىز يەر كەڭ، بىر يەرگە كەپە تىكىپ تەجرىبە قىلىۋەرمەمسىز!
قىز بۇ ئادەمنىڭ قوپال ئاۋازىدىن رەنجىدى ـ دە، لېۋىنى

چىشلەپ كەپتىن چىقىپ كەتتى.

ئەتىسى يېرىم كېچىدە ئەسئەت يالغۇز چىغ تۇۋدە زوڭزدە يىپ ئولتۇرۇپ بىر كىتاپنى تاتىلاپ چىقاردى، ئۇ، كىتاپنى قولىدىكى تۇغىغا قىسىپ ئورنىدىن تۇرۇشىغا ھىلىقى قىز يالغان مىلتىقىنى تەڭلەپ:

ــ كوتىرىڭ قولىڭىزنى! ــ دىدى.

ــ سىزگە نىمە لازىم؟ ــ دىدى ئەسئەت قاتتىق چۆچۈگىنى ئۈچۈن قىزدىن رەنجىپ.

ــ قولتۇغىڭىزدىكىسى لازىم، ئەگەر ھېنىڭ تەلىۋىمنى قوبۇل قىلمىسىڭىز كىتاپلىرىڭىزنى كۆيدۈرگۈزۈۋېتىمەن!

ئەسئەت كىتاپ كۆيدۈرۈشتىن ناھايىتى قورقاتتى. بىر يىل بۇرۇن ئۇنىڭ ئۈچ يەشىك ياخشى كىتاپلىرىنى مۇشۇ قىزغا ئوخشاشلار كۆيدۈرۈۋېتىشكەن ئىدى.

ــ سىزگە قانداق كىتاپلار لازىم؟

ــ ئۇرۇقچىلىق كەسپىگە دائىر.

ــ ئۇيغۇرچە ئۇنداق كىتاپلار يوق.

ــ خەنزۇچىسىنى چۈشىنەلەيمەن. چەت تىللاردىكىسىنى سىزدىن ئۆگىنىمەن.

ــ ھەر كۈنى ئون كىلومېتىر يولنى پىيادە بېسىپ بۇ پاشىلىقا كېلەمسىز؟

ــ ياق، مەنمۇ سىزنىڭ يېنىڭىزغا كەپە تىكتىم.

ــ مەن نارازى.

ــ بۇ ھېنىڭ ئىختىيارىم، ــ دىدى قىز ئۇغۇل بالىلارچە دادىل سۆزلەپ، ــ قورقماڭ، مەن سىزگە زىيان سالمايمەن!

ئەسئەت قايتىدىن يەرنى كولاپ بىر كىتاپنى ئالدى-دە، قول چىرىغى بىلەن مۇقاۋىسىنى يورۇتۇپ خېتىنى ئوقۇدى ۋە كىتاپنى قىزنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ قويۇپ، ئۇز كەپىسىگە قاراپ ئالدىراپ يۈرۈپ كەتتى.

ئەتىسى چۈش بىلەن قىز كۆلۈپ كىرىپ كەلدى. ئۇزۇن، گۈللۈك كۆك كۆينەك كىيىۋالغان قىزنىڭ تولۇق كۆكرەكلىرىگە ئەسەتەنىڭ كۆزى چۈشتى.

ــ مېنىڭ لەغمىنىمنى يەپ باقامسىز؟ ــ قىز ئۇنىڭغا تەبەسسۇم قىلىپ ساپ بىر تۈيغۇ بىلەن كۆلۈمسىرەپ قاراپ قويدى.

ــ لەغمەن! ــ ئەسەتەنىڭ كۆزلىرىدە خوشاللىق ئۇچقۇنلىرى چاقنىدى، ــ جان دەپ!...

قىز تۈنجى قېتىم ئۇنىڭ لەۋلىرىدە كۆلكە كۆردى.

ئەسەت ئىككى تەخسە لەغمەن يىگەندىن كېيىن قىزغا ئىلتىپات كۆلۈمسىرەپ چاخچاق قىلدى:

ــ بۇغداي سورتى يېتىشتۈرۈشكە قانداقسىزكى، ئەما لەغمەن سورتىغا يارايدىكەنسىز.

شۇندىن بېرى ئۇلار قانچە كۈنلەرنى مۇڭدىشىپ ئۆتكۈزۈشتى، بىللە ئىنگىلىز، رۇس تىللىرى ئۈگەنىدى، بىللە لايىغا مىلىنىپ، ھېرىپ ــ چارچاشتى، تەمبۇرغا جۆر بولۇپ بىللە ناخشا ئېيتىشتى. ئۇلار ئاخىرى بىر يېرىنمۇ چۈشىنىشتى: راھەتمۇ بىكاردىنلا بۇ يالغۇز ئەرنىڭ يېنىغا كەپە تىكىپ كېلىۋالغان ئەمەسكەن، ئۇنىڭغىمۇ مۇشۇنىڭدىن باشقا يول يوقكەن. ئۇنىڭ دائىسى تۇرمىدىكەن، ئانىسى ئۈكىلىرى بىلەن يىراق يېزىغا ئەمگەككە چۈشۈرۈلگەن، ئۆزى بولسا ئالى مەكتەپنى پۈتتۈرۈۋالسام جەمىيەتتە بىر كىشىلىك ئورۇنغا ئىگە بولۇپ قالارمەن، دەپ ئۇمىتلىنىپ يۈرگەن ئىكەن. لېكىن مەكتۇبى ئۇنىڭغا لازىم بولغان بىلىمنى بېرەلمەپتۇ. ساۋاقداشلىرىدىن نۇرغۇنلىرى «ئىنقىلاپ» بىلەن ئىستىقبالغا ئىگە بولۇشقا ئىشىنىپ «كەسپىي ئىنقىلاپچىلار» دىن بولۇپ كېتىپتۇ. لېكىن راھەت: «پۈتۈن جۇڭگولۇق ئىنقىلاپچى بولۇپ كەتسە نۇرغۇنلىغان كەسپىي ئىشلارنى كىم قىلىدۇ؟ مەسىلەن، ئاگرانومىيە ئىلمىنى بىلىمەي تۇرۇپ قانداقمۇ يېزا ئىگىلىك ئالىمى بولغىلى بولىدۇ؟ بۇنداق ئالىملار بولمىسا ئاشلىق مەھسۇلاتىنى

قانداق ئاشۇرغلى بولىدۇ؟ ئاشلىق كۆپەيتىپ ئادەم كۆپەيتۈرسە ئاقىۋەت نىمە بولىدۇ؟...» دېگەندەك سوئاللارغا جاۋاپ تاپالماي ساۋاقداشلىرى بىلەن پات-پات مۇنازىرىلىشىپتۇ، لېكىن قانائەتلەنگۈدەك جاۋاپ تاپالماپتۇ. راھەتكە ئوخشاش «ئىنقىلاپ» تىن زېرىكىپ بىرەر كەسپ ئىگەللىۋېلىش ئۈچۈن ئىنتىلىۋاتقان ياشلار بىلىملىك زىيالىلار توغرىلىق سۆزلەشكىنىدە پات-پاتلا «ئەسىئەت» دېگەن ئىسىمنى تىلغا ئېلىشىدىكەن، راھەتمۇ ئاگرانومىيىگە قاتتىق ھەۋەس باغلىغان قىز بولغاچقا ئەسىئەتكە قىزىقىپ قاپتۇ. ئەسىئەت بىلەن يېقىنلىشىش، ئۇنىڭ ياردىمىگە ئىگە بولۇپ كەسپىي بىلىم ئىگەللەش بارا-بارا قىزنىڭ ئارزۇسى بولۇپ قاپتۇ.

ئارزۇ كىشىنى يېتەكلەيدۇ. ئارزۇ كۈچ، ئۇ كۈچ سەۋەبىنى قارام، باتۇر ۋە تىنىمسىز قىلىۋېتىدۇ. مانا راھەتنىمۇ باشقا ھېچنەرسە توغرىسىدا ئويلىمايلا يالغۇز ئەرنىڭ يېنىغا ئېلىپ كەلگەن كۈچ — ئاشۇ ئارزۇ ئەمەسمۇ؟ يېقىنلىق ئۇلارنى بىر بىرىدىن تەپ تارتىدىغان، قورۇندىغان قىلىپ قويىدى. چۈنكى ئۇلار يېقىنلاشقاندىن كېيىن، بىرسى ئەر، يەنى قارىماققا قەھرى كۆرۈنگەن بىلەن تېخى ئۆيلەنمىگەن يىگىت، يەنە بىرسى قىز، يەنى ئوغۇل بالىلاردەك ۋاقىراپ-جاقىراپ يۈرگىنى بىلەن تېخى ئىپپەتلىك قىز ئىكەنلىگىنى بىلىشتى.

ئۇلار ھەممە ئىش توغرىلىق سۆزلەشتى، لېكىن مۇھەببەت توغرىلىق لام-جىم دېيىشمىدى... ئىككىيلەن چاپقىداپ ياقتان يامغۇردا پاتقاقتا ملىنىپ يۈرۈپ تەجرىبە ئېتىزىدىكى بۇغدايلارغا خىمىيىۋى ئوغۇت بېرىۋاتقاندا ئۇلارنىڭ يېنىغا قورال تۇتقان ناتونۇش ئادەملەر كېلىشتى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى يالقۇن ئەسىلىك چىرايلىق يىگىت ئەسىئەتنىڭ كۆزىگە قادالدى:

— ئۇچ كۈن بۇرۇن پۈتۈپ ئاشلىغىنى «ئىسيانچىلار سەلتىنىسى» غا تاپشۇرىسەن دەپ بۇيرۇق بەرسەك، نىمىشقا تېخىچە بىر دان بەرمىدىڭ؟

— بۇغداي يوق! — ئەسئەت تەمكىن جاۋاپ بەردى.
— كۆزدە خاماندىن مەشكاپ ـ مەشكاپلاپ تۇشۇغان بۇغداي قېنى؟
— ئۇ دېگەن سورتلۇق بۇغداي ئۇرۇقلىرى!
— شۇنى تاپشۇر!
— ھەممىسىنى دورىلىۋەتكەن، يېگىلى بولمايدۇ.
— بىزنى يەمسۇن دەپ دورىلىدىڭمۇ؟
— ھەئە!
— ئىنقىلاۋىي ئامما بىلەن قارشىلاشقىنىڭ راستمۇ؟
— راست!
— قىلمىشىڭ نەق ئەكسىلئىنقىلاپچىنىڭ جىنايىتى.
— بۇغداي سورتلىرىنى يېتىشتۇرگىنىمۇ؟
— باغلا!

بىرىنچى باغلاق ئەسئەتنىڭ قوللىرىنى گەجگىسىگە چىقىرۋەتتى. ئەسئەت قاتتىق بىر ئىڭىرىدى ـ دە، ئوت چاقنىغان كۆزلىرىنى راھەتكە تىكتى. راھەت ئۇنىڭ تامدەك تاتىرىپ كەتكەن چىرايىغا، نەشتەردەك تىكىلىپ تۇرغان كۆزلىرىگە بىرلا قاراپ ئۇنىڭ دېمەكچى بولغىنىنى چۈشەندى. ئۇ: «مېنىڭ خورلىنىشىمغا سىز سەۋەبچى، سىز مېنىڭ بىلەن يېقىنلاشقانلىقىڭىز يالقۇن مېنى بۇنچە قىينىمىغان بولاتتى!» دېمەكتە ئىدى. راھەت ئىختىيارسىز يالقۇنغا تاشلاندى:
— سىز ۋىجدان دېگەننى نەگە چۆرۈۋەتتىڭىز؟
— ئىنقىلاپ دۇشمەنلىرىنىڭ قوينىغا كىرىۋېلىش ۋىجدان ئىگىسىنىڭ پەزىلىتى ئىكەن ـ دە!
— ئۇياتسىز، تۆھمەتخور! — قىز يالقۇننىڭ كاچىتىغا غەزەپ بىلەن ئۇردى.

راھەتنىڭ بىر كاچىتى ئۇچۇن يالقۇن ئەسئەتنى قوپالمىغۇدەك قىلىپ قاتتىق ئۇرغۇزدى.

ئەسئەت بىرنەچچە كۈندىن كېيىن ھۇشىغا كېلىپ ئۆز كەپىسىدە ياتقىنىنى، راھەتنىڭ بېشىدا ئولتۇرۇپ دورا ئىچكۈزۈ - ۋاتقىنىنى كۆردى. ئەسئەت ئارانلا كۆزىنى ئېچىپ قىزغا قارىغاندا قىزنىڭ ياشلىق كۆزىدىن مېھرىۋانلىق، يېقىنلىق ئالامەتلىرىنى چۈشەندى...

ئۇ، راھەت بىلەن بىللە ئۆتكەن كۈنلەردىن يەنمۇ لەز - زەتلىك خاتىرىلەرنى ئەسلىگەن بولار ئىدى، ئىشىك ئېچىلىپ ئۆيگە ئاگرانوم قىز كىرىپ كەلدى.

— ئۇخلىمدىڭىزمۇ؟ — ئەسئەت كەينىگە بۇرۇلۇپ قىزدىن سورىدى.

— زادىلا ئۇيقۇم كەلمىدى، سىزدىن بىر نەرسىنى سورايي دېۋىدىم.

— قېنى، سوئالىڭىزنى سوراڭ، — دىدى ئەسئەت، ھىلىقى قەن سېلىنغان چايدىن ئىككى يۇتۇم ئىچىۋېتىپ.

3. سۆيۈملۈك

ئەسئەت ئەتىگەن تاپشۇرۇۋالغان بۇ خەتنى يېتىش ئالدىدىلا ئوقۇدى.

«سۆيۈملۈك ئەسئەت ئاكا!

سىزنى «ئەسئەت ئاكا» دېيىش قانچىلىك ئازاپلىق - ھە! مەن ھازىر مۇھەببەتنىڭ تۇنجى ئازاپلىرى بىلەن بەختتىن بەھۇش بولغان باش قىز ئەمەسمەن. مەن ۋىجدان ئالدىدا خۇددى يېقىن دوستلىرىمغا راست گەپ قىلالمغىنىمدەك تەنتەنە بىلەن جاكالىيالايمەن: سىز مېنىڭ سۆيگىنىم، سىز مېنىڭ ئۆمۈرلۈك ھەمرىيىم، گەرچە بىز قانۇنىي ئەر - خوتۇن بولمىغان، ئەر - خوتۇنلار ئارىسىدا بولمىدىغان رەسمىيەتلىك ئىشلارنىڭ ئەڭ تۆۋەن شەكىللىرىدىنمۇ ئۆزىمىزنى تارتقان بولساقمۇ، بىز ئۆمۈرلۈك ئەر - خوتۇن. چۈنكى مېنىڭ سىزدىن باشقا سۆيگىنىمنىڭ بولۇشى مۇمكىن

ئەمەس، سىز ئۆزىڭىز تاللىغان ھايات يولىدا مېڭىش قارارىغا كەل-گەنلىگىڭىز سەۋەبلىك بىلەنلا بىز ھازىرغىچە ئاكا-سىڭىل دېگەن ئاملار بىلەن بىر بىرىمىزنى ئاتاپ كېلىۋاتىمىز. مەن سىزدىن زادىلا نارازى ئەمەسمەن. سىز خېتىڭىزدە مۇز بىلەن ئوتنى قېنداقمۇ بىر بىرىگە چاتقىلى بولىدۇ دەپسىز، مەن بۇ گەپىڭىز ئۈچۈن ئازاپلىنىمەن، لېكىن رەنجىمەيمەن. كۆز يېشى بىلەن يۈرەك يارىسىنى ساقايتىۋالىدىغان ئايالالار ئازمۇ؟ مەن سىزگە دائىم دەيتتىمغۇ، مەن سىزگە زادىلا ماڭا ئۆمۈرلۈك ھەمرا بولۇڭ دەپ تەلەپ قويالمايمەن. مېنىڭ كۈتۈۋاتقىنىم، سىزنىڭ مۇھەب-بەتىڭىزمۇ ئەمەس، چۈنكى، مەن ئۇنىڭغا ئېرىشەلمەيدىغانلىغىمنى چۈشىنىمەن. بىلىمەن، سىزنىڭمۇ يۈرىگىڭىز يارا. ئاشۇ يارا سىزنى ئايالالار ئالدىدا قورۇنىدىغان، خورسىنىدىغان، ئۆزىڭىزنى ئەيىپلىك ۋە ئاجىز ھىس قىلايدىغان قىلىپ قويغان. سىزنى مۇشۇ ھالغا سالغان يۈرەك يارىسى مېنىڭ ساق قويارمۇ؟ مەن قانداقمۇ مۇھەببەتتىن ئايرىلغان بىر ئائىلىنىڭ ئىگىسى بولالايتتىم؟ يەنە تەكرارلايمەن: مېنىڭ خوشال-لىغىم، سىزنىڭ بۇ دۇنيادا قاپاق تۇرۇپ، خىيال بىلەن تۇرۇپ بەرگىنىڭىز... مەن ھەر كۈنى خىزمەتتىن بىكار بولسامىلا سىزنى ئويلايمەن. سىز بىلەن بىللە بولغان كۈنلەر بىرمۇ-بىر، نەچچە تەكرارلىنىپ كۆز ئالدىمدىن ئۆتمىدۇ. تۇنۇگۈن ھىلىقى دوختۇر دوستىڭىز ماڭا تۇرمۇش قۇرۇش توغرىسىدا يەنە تەكلىپ بەردى، شۇنچىلىك جىق يىغلىدىمكى «ئىنقىلاپ» تا ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈلگەن دادامنىڭ جەسىدى ئۈستىدىلا شۇنچىلىك يىغلىغان بولۇشۇم مۇمكىن، دوختۇر ياخشى ئادەم، ئۇنى رەنجىتىشمۇ ئازاپلىق. ئۇ بۇ توغرىدا سىز بىلەن سۆزلەشكەنلىگىنى ماڭا ئېيتتى. سىز ئىخ-تىيارنى ماڭا قويۇپسىز ۋە: «مەن راھەتنى ھەچنىمگە زورلىيالمايمەن» دەپسىز، دوختۇر ماڭا دەرت ئېيتىپ: ياشلىغىم تۈرمە، تارىم ئەمگىگى بىلەن ئۆتۈپ كەتتى، قىرىق نەچچە ياشلىق ئادەم بولغىنىمدىلا جەمىيەتكە ئارىلاشتىم. مەيلى بۇنىڭغا ئۆكۈنمەيمەن، بۇ بىر تارىخنىڭ خاتا يېزىلغان ۋاراقلىرى... لېكىن، راھەت، يېگىتلىك چاغلىرىم مۇھەببەتسىز ئۆتۈپ كەتتى، يېگىتلىك چاغلارنى تەكرارلىغىلى بولىسە-

مىغۇ كاشكى، ئىسىت دىدى، ئۇنىڭغا ھىسداشلىق، مەدەت لازىم ئىدىغۇ، لېكىن دوختۇر مېنىڭدىن بۇ نەرسىلەرگە ئىگە بولالمىدى، ئۇ ھايا جان بىلەن ئۆز بېشىدىن ئۆتكەنلەرنى سۆزلەۋاتقىنىدا مەن سىزنى ھىلىقى چاغدا ئۇرۇپ چالا ئۆلۈك قىلىپ قويغان يەردىن دوستلىرىمنىڭ يار-دىمى بىلەن كۆتىرىپ ئېچىقتۇرغانلىغىم، ئېشەك ھارۋىسىغا ياتقۇزۇپ، ھارۋىنى ئۆزۈم ھەيدەپ كېپىنگە ئەكەلگەنلىگىم، ھەتتا كۆپچىلىكنىڭ ئالدىدا سىزنى ئاقلاپ مۇنازىرىلەشكەنلىگىم ۋە شۇ قاتارلىق ئىشلارنى ئويلاپ ئولتۇردۇم...

ئەسلىدە ئاكا! بىزنىڭ ياشلىق باھارىمىز ئۆتتى، مەن ئوتتەك قىزغىن چاغلىرىمنى سىزنىڭ يېنىڭىزدا ئۆتكۈزدۇم، ئۆزەمنىڭ ساپ، تۇنجى مۇھەببىتىمنى سىزدىن ئايىمىدىم. گەرچە بۇنىڭ بەدىلىگە كۆڭلۈم قانائەت، ۋۇجۇدۇم راھەتكە ئىگە بولالمىغان بولسىمۇ، ئۆزەمنى بەختسىز ھىساپلىمايمەن. سەۋدۇى، مەن غايەمدىكى ئادەمنى سۆيدۇم. ئۆزەمگە ئادەم بولۇشتا ئۇلگە بولالمىغۇدەك ئادەمگە يۇرىگىمدىكى ئەڭ گۈزەل نەرسىلەرنى بېغىشلىدىم. سىزگە يۈزمۇ-يۈز دېمەگىنىم بىلەن سىزدىن ئاستىرتىن ئۆگەندىم... ئۆز كەسپىنى جېنىنى بىلەن باراۋەر كۆرۈشنى مەن سىزدىن ئۆگەندىم. بىلىمىڭ تار قەپىزىدىن يۇگۇرۇپ چىقىپ ئىلىم-پەننىڭ چەكسىز يايلىغىدا قىيغىتىشنى، بىلىم ئىگەللەش، ئىجات قىلىش ئارقىلىق تۆھپە يارىتىپ، ئۆزلۈكسىز ھالدا ئىنسانىي قەدىر-قىممىتىنى ئاشۇرۇشنى مەن بىرىنچى قېتىم سىزنىڭ ۋۇجۇدىڭىزدا كۆردۇم. سىزنى ئەخلەت دېگۈچىلەر مېنىڭ كۆز ئالدىمدىلا ئۆزلىرىنىڭ خاتا قاراشلىرىنى ئىقرار قىلدۇرۇپ ئاخىر سىزنى، ئالتۇن دېيىشتى، سىزنىڭ كىرەكسىز دېيىلگەن سۆپەتلىرىڭىز ئاخىردا خىسلىتىڭىز بولۇپ چىقتى: سىزنى ‹ئەخمەق› دېگۈچىلەر ئەمدى ‹تالانت ئىگىسى› دەيىشتى. ‹كاج› دېگۈچىلەر ئادىل دېيىشتى. كۆك ‹قۇرۇت› دېگۈچىلەر ‹بۇركۇت› دېيىشتى... بىلىمەن، سىزنىڭ بۇ قۇرلارنى ئوقۇپ يۇزىڭىز قىزىرىۋاتىدۇ، پەقەت بىرلا قېتىم دەۋېلىشقا رۇخسەت قىلىشىڭىزنى سو-رايمەن.

ئەسمەت ئاكا! ئەۋەتكەن سوغاتلىرىڭىز ئۈچۈن سىزگە كۆپ رەھمەت، بۇ ئىلى سوغلىرىدىن سىزنىڭ ماڭا تونۇش ۋە مەن ئۈچۈن قىممەتلىك ھىدىڭىز كېلىپ تۇرىدۇ. سىز ھىلىقى ئاگرانوم قىز توغرد-سىدا: مەن مانا مۇشۇنداق ئادەملەرنى قەدىرلەيمەن! دەپ يېزىپسىز، شۇ گېپىڭىز بىلەنلا مەن ئۇ قىزنى ياخشى كۆرۈپ قالدىم. كېلەركى خېتىڭىزدە شۇ قىز توغرىلىق ئوبدانراق يېزىشىڭىزنى ئۈمىت قىلىمەن.

راھەت

1980 - يىل 8 - ئاينىڭ 21 - كۈنى، ئۈرۈمچى.»

ئاگرانوم قىز توغرىلىق يېزىش ئەسمەت ئۈچۈن تولىمۇ كۆڭۈللۈك. ئۇ شۇ قىز ھەققىدە بىلگەنلىرىنى راھەتكە تەپسىلى يېزىش ئۈچۈن ئۇستەلگە مۆكچەيدى.

«سالام راھەت! بۇ خېتىمدە ھىلىقى ئاگرانوم قىز توغرىسىدىلا يازىمەن. قىزنىڭ ئىسمى سۈبھى ئىكەن. 1960 - يىلى 5 - ئاينىڭ بىر سەھىردە سۈبھى كۆتىرىلگەندە تۇغۇلۇپتۇ. مەن سىزگە ئاۋال سۈبھىنى سۈرەتلەپ بېرەي: قىز ئوتتۇرا بوي، زىلۋا، بۇغداي ئۆڭ. ئۇنىڭ كۆزلىرى ياز سەھىرىنىڭ تىنىق ئاسمىنىدەك سۈزۈك، ئۇنىڭ بۇرنى خۇددى مېنىڭ بۇرنۇمدەك قىرلىق ۋە ئۇزۇن (توۋا) مۇنداقمۇ ئوخشاشلىق بولمىدىكەن، يۈزىمۇ سەل - پەل سوزۇنچاقراق، ئەمما تولىمۇ يېقىملىق ۋە مېھرىلىك.

تۇنۇگۈن ئۇ مېنى تەجرىبە ئېتىزىغا باشلاپ باردى. ياپ - ياشلا بىر قىزنىڭ ۋېلىيامىس قانۇنىنى سىناق قىلىشقا ئۇرۇنۇشى نۇرغۇن كىشىلەرگە بىر خىل قارامىلىق بولۇپ تۇيۇلسا كېرەك، لېكىن ماڭا (ۋە سىزگە) بۇ ئىش زادىلا غەلىتە ياكى سۈنئىي تۇيۇلمايدۇ. قىزنىڭ تەجرىبە ئېتىزىدا قازانغان مۇۋەپپەقىيىتىنى سىزگە تەپسىلى سۆزلەپ ئولتۇرۇشۇم ھاجەتسىز. ئۇنىڭ يىگىرمە مو يەردە ئالماشتۇرۇپ تېرىش، يېشىل ئوغۇت بىلەن تۇپراقنى ياخشىلاشنى سىناق قىلىپ بۇغداينىڭ

مو بېشىغا كېلىدىغان بىرلىك مەھسۇلاتنىى يەتتە يۈز جىگىدىن ئاشۇ-رۇھتكەنلىگى سىزگىمۇ ۋە بىزنىڭ پۈتۈن ئىدارىمىزغىمۇ مەلۇم.

بۇ يەردە يەنە نۇرمەھەممەت ئىسىملىك بىر مال دوختۇرى بار. ئۇ ئۆز كەسپىگە يۈلىنىپ يۈقۇرى ئىناۋەت ۋە بايلىققا ئىگە بولۇۋاپتۇ، بولۇپمۇ يايلاق مەزگىلىدە ئۇنىڭ ساقلىسى ئالچۇ چۈشمەيدىكەن. نەپسى يامان، چوڭ-كىچىك ھوقۇق ئىگىلىرىگە ساق قويلارنى كېسەل بىلەن ئۆلدى دەپ خەت يېزىپ بېرەيدىكەن-دە، ئۇنىڭ بەدىلىگە ئۆزى بەگ، ئۆزى خان بولۇۋېلىپ ھوقۇق يۈرگۈزەيدىكەن.

بىز مەيدانىنىڭ كۈن چىقىش تەرىپىدىكى ئۆستەڭ بويىدا سايىدا تاۋۇز يەپ ئولتۇراتتۇق. ئاشۇ نۇرمەھەممەت دېگەن يىگىت ئات ئويناتىپ يېتىپ كەلدى. ئۇ ئېتىدا سىگايان ئولتۇرۇپ قىزغا خۇمالىشىپ تۇرىدىغان ئاچكۆز كۆزى بىلەن تىكىلىپ (ماڭا قاراپمۇ قويماستىن) چىرايلىق، قىسقا بۇرۇتىنى مىدىرلىتىپ قويۇپ خۇرجۇنىنى تەڭلىدى:

— مۇشۇنىڭغا مۇزدەك تاۋۇزدىن ئىككىنى غاچچىدە سېلىپ بېرىڭ، خىزمىتىڭىز يارىسا، كۆزلۈككە تارسىدە توخلا بىلەن مۇكاپاتلىنىسىز...

— مەن تاۋۇزچى ئەمەس.

— چوڭلارنى ھۆرمەت قىلمىشىمۇ ئۇگىنىپ قويۇڭ، قىزچاق!

— ھۆرمەت ئىگىلىرىنى رەنجىتكىنىم يوق...

— مەن نېمە ئۈچۈن سىزنىڭلا ھۆرمىتىڭىزگە سازاۋەر بولالمايمەن-ھە؟

— ئۇنى ئۆزىڭىز بىلىسىز ...

نۇرمەھەممەت تاتىرىپ كەتتى. لېكىن موخۇركا ئوراۋېتىپ قىزغا يەنە ئىلتىماس قىلدى:

— ماڭا غاچچىدە بىر چاشكا مۇزدەك سۇ بەرسىڭىز.

سۇبىي ئۇنىڭغا ئۆز چاشكىسى بىلەن سۇ سۇندى. نۇرمەھەممەت سۇنى ئىچىپ بولۇپ ھاياسىزلىق بىلەن قىزنىڭ چاشكىسىنى پۈردى ۋە قىزغا قايتۇرۇپ سۇندى، قىز چاشكىنى ئالدى-دە، ئۆستەڭگە قارىتىپ ئاتتى.

نۇرمەھەممەت ئوڭايسىزلىنىش، خىجىل بولۇش ئورنىغا ھىجىيىپ ئاتتىن چۈشتى، ئېتىنى يېشىل ئوغۇت ئۆچۈن ئۆستۈرۈلگەن بىدىلىككە نوختىسى بىلەن قويۇۋېتىپ بىزنىڭ يېنىمىزغا كېلىپ زوكزايدى:

— قوپاللىقمۇ چوڭ ئەيىپ، قىزچاق! — دىدى ئۇ سۆيىمىنىڭ پەرۋاسىز ئەمما يوشۇرۇن غەزەپتىن ئوت بولۇپ يېنىۋاتقان كۆزلىرىگە قاراپ، — گۈزەللىگىمىزگە تەسىر يەتكۈزىدىغان قىلىقلارنى ئۆگەنمىگىمىز ياخشى ...

— ماڭا نەسىھەت قىلمەن دېمەي، ئاۋۇ باشباشتاق ئېتىگىزنى باشقۇرۇڭ، — دىدى قىز ئەمدى غەزەپتىن تاتىرىپ، — بۇ يەر سىزنىڭ يايلىغىڭىز ئەمەس، تەجرىبە مەيدانى!

— مېنىڭ ئېتىم پۈتۈن مەيدانىنىڭ خوجايىنى، ئەنى خالىسا شۇ يەردە ئوتلاۋېرىدۇ!

— ئۇنداق بولسا، مەنمۇ بۇ يەرنىڭ خوجايىنى، زوراۋانلىقنى چەكلەش قولۇمدىن كېلىدۇ!

قىز سەكرەپ ئورنىدىن تۇرۇپ ئاتنىڭ چۈسىغا تاش ئاتتى. ئات ئۈركۈپ، ئىگەر - جابدۇغى بىلەن قاچتى.

مەن قىزنى قوللىدىم:

— مانا ئەمدى مال دوختۇرنى پىيادە يۈگۈرۈشكە مەجبۇر قىلدىڭىز!

مال دوختۇرى خۇرجۇنىنى پۇلاڭلىتىپ ئېتىنىڭ كەينىدىن يۈگۈرۈپ كەتتى.

— تۇنۇگۈنلا ئاق چىچەكلىك بىدىدىن بىرمۇنچە يەرنى ئورۇپ، باغلاپ ئېلىپ كېتىپتۇ! — دىدى سۆيىمى قوشۇمىسىنى تۇرۇپ، — ئېچىم سېرىلىپ كەتتى. ئاق چىچەكلىك بىدە ياخشى ئىكەن: تېرىغان يىلى ئۇرۇقلايدىكەن، بىر، ئاغدۇرۇپ تاشلىغاندىن كېيىن كېلەر يىلى كۆكلەپ چىقمايدىكەن ئىككى، چىرىشمۇ تېز بولمىدىكەن ئۇچ... ئورۇپ ئاتقا يېگۈزۈۋەتكەن يېرى راسا بولۇق، قويۇق يېرى ئىدى. شۇ يەر - نىڭ ئوغۇتلانغاندىن كېيىنكى توپىسى بىلەن ئوغۇتلانماستىكى توپە -

سىنىڭ كالتسىي تەركىۋىنى سېلىشتۇرۇپ كۆرەي دەپ تېخى پىلانلاپ يۈرەتتىم، ۋاي ئىسمت!...

بۇ گەپلەرنى ئېيتقاندا قىزنىڭ لەۋلىرى تىترەپ كەتتى. ئۇ ماڭا كۆك پۇرچاق، بىدە، قىچا قاتارلىق كۆك ئوغۇتلاردىن تۇپراقتا ئۆتىدىغان كالتسىي مادداسىنىڭ سېلىشتۇرمىسىنى تەپسىلى سۆزلەپ بەردى. ئۇ مەخسۇس بوتۇلكىلارغا، يەشىكلەرگە قاچىلانغان توپىلارنى چىمدەپ ئېلىپ، خۇددى كېپەك ئالىتۇنىنى ئالقىنىغا ئېلىۋالغاندەك ئەتە-ۋالاپ — ئاۋايلاپ، شۇنچىلىك قىزغىنلىق بىلەن سۆزلىدىكى، مەن ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاكلاپ چىن كۆڭلۈمدىن سۆيۈندۈم. ئۇ سورىغان سوئاللارغا چۈشىنىشلىك جاۋاپلارنى تەييارلاش ئۈچۈن قانچە كېچىلەرنى ئۇخلىماي ئۆتكۈزمەن.

راھەت! مەن ئۇنىڭ كەسپىنى سۆيۈش روھىنى سىزگە ۋە ئۆزەمگە ئوخشىتىمەن. ئۇنىڭ روھىي دۇنياسىدىكى ساپلىقنى بولسا بىزدىن ئۈستۈن قويغۇم كېلىدۇ. ناھەق ئىشلارنى كۆرگەندە بىز غەزەپلىنىش، غوتۇلداش بىلەنلا چەكلىنىمىز. ئۇ بولسا ئېلىشىش، يېڭىش ياكى يېڭىلىش بىلەن توختايدۇ. نۇرمەھەممەت بىدە ئوغۇرلىغىنى ئۈچۈن پارتكومغا ئەرز قىلتۇ. تاشۇجى ئۇنىڭغا پىسەنت قىلماپتىكەن، سۇبھى يۇقۇرى دەرىجىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىغا ئەرز قىلىپتۇ، ياكى گېزىتكە ماقالە يېزىپ قىلمىشىنى هەممە يەرگە يايىپتۇ. تاشۇجى چۆچۈگەن چېغى، تاخىر نۇر مەھەمەتكە ئەللىك يۈەن جېرىمانە قويۇپ، تاگاھلاندۇرۇش جازاسى بېرىپتۇ.

— ئۆيۈمگە ئوت قويۇۋەتسە ۋاي دېمەيمەن،—دېدى سۇبھى ئىنچىكە قاشلىرىنى يىمىرىپ سۆزلەپ، —ئەمما لېكىن بىرىنچىدىن، تەجرىبە ئېتىزىغا زىيان سالسا؛ ئىككىنچىدىن، ئۇستۈمدىن گەپ تاپسا؛ ئۈچىنچىدىن، قاقتى - سوقتى قىلىپ خىيانەت قىلىشسا؛ تۆتىنچىدىن، ماڭا يامان نىيەتتە گەپ قىلسا، مەيلى كىم بولسىمۇ ئۇنىڭدىن يانمايمەن!

قەدىرلىك راھەت، سۇبھى ناھايىتى جۇرئەتچان ئىكەن. مەن ئۇنىڭ تەجرىبە ئېتىزىنىلا ئەمەس، ئۆزىنىمۇ ھەر قاچان ھىمايە قىلىشقا

ۋە ئۆز قىزىمدەك كۆرۈشكە بەل باغلىدىم. ئاڭلىساق، ناھىيىدىن بىر ئايال ھاكىم كەلگۈدەك. كۆزىمىز تۆت، ھاكىم تېزراق كەلسە، بىزنى قوللىسا، بۇغداينى ئالماشتۇرۇپ تېرىش، يېشىل ئوغۇت بىلەن تۇپراقنى ياخشىلاش ئىشىنى پۈتۈن ناھىيىدە قوللىنىپ، ئىلى ۋادىسىنى تېزراق بۇغداي ئامبىرىغا ئايلاندۇرۇۋەتسەك ئەجەپ ئەمەس!

ئەسەت

1980 - يىلى 8 - ئاينىڭ 27 - كۈنى، غۇلجا.»

4. ھاكىم

«بېيجىڭ» ماركىلىق پىكاپ مەيدان مېھمانخانىسى ئالدىدا توختىدى. پىكاپ كەلسىلا دائىم يۈگۈرۈپ چىقىشقا ئادەتلەنگەن تۇرمەھەممەت مېھمان چۈشۈشتىن بۇرۇن پىكاپ ئىشىگى ئالدىدا پەيدا بولدى، ئۇنىڭ ئويناپ تۇرىدىغان خۇما كۆزلىرى تېخىمۇ خۇمالىشىپ، قىزىل مەگىزدە بىردىنلا خوشاللىق جىلۋە قىلدى.

— غىلمان بۇۋى ھەدە، غىلمان ھاكىم سالامەت تۇرۇۋاتامسىز؟ ئاخشامىلا بىز ئاۋام شۇجى، ئامىنەم يۇمنجاڭلار بىلەن سىزنىڭ گېپىڭىزنى قىلىشۇدۇق. مانا ئەمدى دىدارلاشتۇق: مېنىڭچە، مېھمانخانىغا چۈشمەيلا ئاۋام شۇجىنىڭكىگە چۈشسىڭىزمىكىن، ئۇ ئادەم ھازىرلا غىپپىدە موتوتسىكلىت بىلەن ئېتىز ئارىلاپ كەتتى. ئەكىلىك، بۇ سومكىنى غاچىدا ماڭسىلا ئامانەت بېرىك، غىلمان بۇۋى ھەدە!

ماشىنىدىن كۈلۈمسىرەپ بىر باش چىقتى. بۇ باش ھەر قانداق ئادەمنىڭ ئۆزىگە جەلپ قىلىدىغان بىر گۈزەل ئايالنىڭ بېشى، سېنتەبىرنىڭ ئەتىگەنلىك قۇياشى ئىللىق نۇرى بىلەن ئۇنىڭ تولۇق يۈزىنى يورۇتقان. قاڭشالىق بۇرنىنىڭ ئۇچىدىكى چېكىم - چېكىم تەر تامچىلىرى، چاچلىرىدىكى يۇقىرا تۇزاڭ،

يوغان، ئۇزۇن كىرپىكلىك كۆزلىرىنىڭ قۇيرۇغىدىكى ئىنچىكە سىزىقلار كۆزگە روشەن چېلىقىدۇ. ئۇنىڭ بۇغداي ئۆڭلۈك يۈزى قۇلىغىدىكى ھالىرەڭ ياقۇت كۆزلۈك ئالتۇن ھالقىنىڭ قۇياشتا پەيدا بولغان شولىسىدىن قىزارغان. نېپىز لەۋلىرى ھەم يېپىلغان، ئۇ خىيالچان ۋە تەمكىن كۆرۈنەتتى.

ــ يولداش نۇرمەھەممەت، ــ دېدى ئۇ ئوتتۇز سەككىزگە كىرگىنىگە قارىماي تەمكىنى يوق بالىلاردەك بىر باغدىن ــ بىر تاغدىن سۆزلەۋاتقان يىگىتنىڭ باش ــ ئاخىرى يوق گېپىنى بۆ ــ لۈپ، ــ مەن مېھمانخانىدا دەم ئېلىپ تۇراي، سىز ماڭا يولداش ئاۋامنى تېپىپ بېرىڭ، ھە، راستلا ئۇرۇمچىدىن بىر يېرا ئىگىلىك ئالمىسى كەلگەن ئىدىغۇ، شۇ كىشىنىمۇ تېپىپ كېلىڭ!

ــ ھازىرلا، ھازىرلا جاقىدە تاپىمەن غېلىمان ھاكىم، ئۇ ئادەم بىزنىڭ سۈبھى قىزنىڭ تەجرىبە ئېتىزىغا بۇدۇشقاقىتەكلا چاپلاشتى. پاڭاللا، ئادەمدىن گىيانى، پۇلدىن توپىنى ئەتىۋا بىلىدىغان ئادەم دۇنيادا ئىككى بولسا بىرسى شۇ، بىرسى بولسا نەق ئۆزى شۇ، ئۇ ئالىم ئەمەس، مۇتەللىپ تېجىمەلىنىڭ ئۆزىغۇ... ھۆكۈمەت راسا تاللاپ!...

ــ يولداش نۇرمەھەممەت! ــ دېدى ئايال ماشىندىن چۈ ــ شۈپ، ــ ئەگەر باشقا زۆرۈر ئىشىڭىز بولمىسا مۇشۇ ماشىنا بىلەن بايىقىلارنى تېپىپ كەلسىڭىز.

نۇرمەھەممەت ئايالنىڭ ئەتلىك، قاملاشقان تەقى ــ تۇرقىغا زوقلىنىپ قارىغاندىن كېيىن، يەنە ۋالاقلىدى:

ــ خۇدايىم مېنى ئۇچ نەرسىدىن ئېيتمىغان: بىرىنچىسى ئىش، ھايۋانلىنىڭ تومۇرىنى تۇتمەن دەڭا! ئىككىنچىدىن، مەنسەپ. خەت ــ چەك باشقۇرغۇچىغىمۇ غالچىلىق قىلىمەن تېخى؛ ئۇچىنچىدىن، ھاياسىزلىق بولسىمۇ ئېيتۇۋېتەي، خۇدايىم ئايالدىن ئېيتمىغان، ئوتتۇز سەككىزگە كىردىم، تېخىچە مال دوختۇرخانىدا ــ ياتاقتىمەن! ھا ــ ھا ــ ھا...

شوپۇر هاكىمنىڭ كۆز ئىشارىسى بىلەن نۇرمەھەممەتنى ئېلىپ يۇرۇپ كەتكەندىن كېيىن غۇلمان بۇۋى ئۆزىچىلا شۇنداق دېدى:

ــ خۇدايىم ئۇچتىن ئېيتمىغىچە بىردىنلا يەنى زۇۋانىدىن ئېيتمىغان بولسا بوپتىكەن!

هاكىم مېھمانخانىنىڭ دائىم ئۆزى ياتىدىغان بۆلمىسى ئالدىدا توختىدى. كۆتكۈچى قىز غۇلمان هاكىمنى كۆرۈپ خۇددى ئانىسىنى كۆرگەندەك خوش بولۇپ، بۆلمىنىڭ ئىشىگىنى ئېچىپ ئۈستەللەرنى ئالدىراش سۈرتۈپ چىقتى.

ــ سۇبھى قايسى ئۆيدە ياتىدۇ؟

ــ باغدىكى ياتاقتا كۆچۈپ بېرىۋالدى.

ــ نەچچە قىز بىللە ياتىدىكەن؟

ــ ئاخشام كىنودا كۆردۈم. ئۇچ قىزنى ئۆزىگە شاگىرت قىلىۋاپتۇ. مەنمۇ شاگىرت بولاي دەۋاتىمەن، دەپ قويىسىز غۇلمان بۇۋى هەدە، مېنىمۇ قوشۇۋالسۇن.

هاكىم كۈلۈپ قويدى.

ــ هىلىقى ئۇرۇمچىدىن كەلگەن ئالىم قايسى بۆلمىدە تۇرىدۇ؟

ــ تۆتىنچى ياتاقتا ئۆزى يالغۇز تۇراتتى. خېلى بولدى، ياتىغى قۇلۇپلاقلىق، ئۆزى ئېتىزلاردىلا يۈرىدىكەن، دېخانلارنىڭ ئۆيلىرىدە ياتىدىكەن، ئاكلساق، سۇبھى قىز ئۇ ئادەمدىن نۇرغۇن تېخنىكا بىلىملىرىنى ئۆگىنىۋاپتۇ. ئۇ ئادەم بىكار بولسىلا سۇبھەنىڭ تەجرىبە ئېتىزىدا ئەمگەك قىلىدىكەن.

شۇ چاغدا سىرتتا پىكاپ سىگنال بەردى ۋە ئارقىدىنلا زالدا ئاۋام شۇجىنىڭ ئاۋازى ئاكلاندى:

ــ نۇرمەھەممەت، دەريا بويىغا چاپ، شەخسىدىن ئۆتنە ئال، كۆزلۈككە مال يايلاقتىن قايتقاندا بېرىۋېتىمىز! ــ قىسقا يەكلىك، كۆك نىلۇن كۆينەك كىيىۋالغان ئاۋام ياتاققا

كۆلۈپ، يايراپ كىرىپ كەلدى.

ــ سالام، غۇلمان هاكىم! تازا ۋاقتىدا كەپسىز، ئۇرۇقچىلىق مەيدانىدىن باشقىلارنىڭ تىراكتۇرلىرى 9 ــ ئايىنىڭ 2 ــ كۈنى ئېتىزغا چىقتى، كەمدى خوش بولغانسىز، ئاۋال ئېيتىپ قويايى، بۇ يىل مەيدان بويىچە تېرىلىدىغان ئوتتۇز توت مىڭ يەتتە يۈز سەكسەن ئۇچ مو كۆزگى بۇغدايىنى جەزمەن 10 ــ ئايىنىڭ 1 ــ كۈنىدىن بۇرۇن چۆكۈرۈپ بولىمىز!

ئۇ ئالدىراپ سۆزلەپ كىرىشلوغا چۆكتى، قارا نىلۇنىدىن تىكىلگەن كەپكىسىنى بېشىدىن ئېلىپ، تەردىن هۆللەشكەن چېچىنى بارماقلىرى بىلەن تارىدى، كۆتكۈچى قىز ئېلىپ كىرگەن هۆل لۆڭگە بىلەن تەرىنى سۈرتۈپ بولۇپ، سۆزىنى يەنە داۋاملاشتۇردى:

ــ ئۇرۇقنى كۈنجۈرگە ئارىلاشتۇرۇپ سىيالكا بىلەن سالىمىز، ئەتىيازلىققا قار كېتىشى بىلەن يەنە خىمىيە ئوغۇت...

ــ ئۇ چاغدا بۇغداينىڭ تەننەرقى قانچىگە توختايدۇ؟ بىرمو يەرگە يىگىرمە كىلودىن بەرگىلى تۇرسىڭىز، بىر كىلوسى بىر يېرىم يۈەن، دىمەك بىرمو يەرگە ئوغۇت ئۈچۈنلا ئوتتۇز يۈەن پۇل كەتتى دىگەن سۆز، بىز بۇرۇنلا سىزگە تۈپراقنى تۆپىتىن ياخشىلاشتا مال ئوغۇتى بىلەن كۆك ئوغۇتقا تايىنىش كېرەك دەپ كۆپ قېتىم جىكىلىگەنغۇ؟

ــ هەر ئائىلىگە يىگىرمە كۇپ مېتىردىن مال ئوغۇتى يىغىشنى سىلىق سالدۇق. ئاشۇرۇۋەتسە مۇكاپات. بىر كۇپ مېتىرغا: سەككىز نومۇر، يەنە بىر سوم بېرىلىدۇ. ئورۇنلىمسا بىر كۇپ مېتىرغا بەش موچەندىن جازا.

ــ بۇمۇ ياخشى چارە ئەمەس، ــ دىدى غۇلمان هاكىم ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ، ــ يولداش ئاۋام، كۆك ئوغۇت بېرىش ۋە ئالماشتۇرۇپ تېرىشنى تەجرىبىدىن ئەملىيەتكە كۆچۈرۈش كېرەك. ئۇرۇمچىدىن كەلگەن ئالىمنىڭ تەكلىۋىنى نىمىشقا رەت قىلىسىلەر! مەن نەق مۇشۇ تىش بىلەن كەلدىم. كۆك ئوغۇتنى پۈتۈن مەيدان بويىچە قوللىنىشىڭلار

كېرەك. ئەتىدىن باشلاپ ماشىنا ئەۋەتىك، مەن ئوبلاست بىلەن سۆزلىشىپ بىدە ئۇرۇغى ھەل قىلىپ قويدۇم. يولداش ئاۋام، ئىلى رايونىدا بۇرۇن كۆپ تېرىپ، ئاز ھوسۇل ئېلىپ كەلدۇق. ئەمدى ئاز تېرىپ كۆپ ھوسۇل ئېلىشنى ئىشقا ئاشۇرۇش كېرەك. بۇرۇن نۇرغۇن جايلار مو بېشىغا ئوتتۇز بەش جىك ئۇرۇق چېچىپ يەتمىش جىڭدىن مەھسۇلات ئالدى. ئېشىپ كەتكەنلىرى بىر يۈز ئەللىك جىك، ھازىر ناھىيىمىزدە بىر مو يەردىن سەككىز يۈز جىڭدىن مەھسۇلات ئالغان جايلار بار. ئىككى مىك مو تېرىپ ئۇچيۈزمىك جىك بۇغداي ئالغاندىن، بەش يۈز مو تېرىپ ئۇچ-يۈز ئەللىك مىك جىك بۇغداي ئالغان ياخشىدۇ؟

— ئۇنداق... ئۇنداق دىگەن بىلەن ...

— بىزدە يەر تولا بولغاندىن كېيىن مول ھوسۇلنى يەرنى كۆپ تېرىش ئۇسۇلى بىلەن قولغا كەلتۈرسەكمۇ بولۇۋېرىدۇ دىمەكچىمۇ سىز! ياق، يولداش ئاۋام، ئىلمىي تېرىقچىلىق بىزنىك ناھىيىنىك ئاساسىي ئىشى. كۆرۈۋاتىسىز، بىز يەرلەرنى ئائىللەر-گەچە چوڭ كۆتىرە بېرىشنى ئاساسەن يولغا قويمىدۇق. سەۋىۋى نىمە؟ تېرىقچىلىقنى، سۇغۇرۇشنى بىرقەدەر زامانىۋىلاشتۇردۇق. كۆپ جايلارنىك تەقسىماتى بىرقەدەر يۇقۇرى، ئەزالارنىك تۇرمۇشىمۇ بىرقەدەر ياخشى، يەرنى كوللىكتىپ تېرىپ، كوللىكتىپ باشقۇرۇشقا بولغان تەلىۋى خېلى كۈچلۈك. دىمەك ئەمدىكى گەپ ئىلمىي تېرىقچىلىقنى ئومۇملاشتۇرۇش، بىرلىك مەھسۇلاتنى ئاشۇرۇشتا قالدى، بۇغدايىنىك بىرلىك مەھسۇلاتنى يەتتە يۈز يىگىرمە جىڭغا يەتكۈزگەن دۈيلەرمۇ بار. سىزمۇ بىلىسىز، ئۇلارنىك بۇلتۇراقى ئومۇمى كىرىمى ئىككى يۈز يىگىرمە نەچچە مىڭ سومغا يەتكەن. بۇ پۈلنىڭ ئەللىك نەچچە پىرسنى بۇغدايدىن كىرگەن. ئەزالارنىڭ ئەمگەك كۈنى سەككىز يېرىم سومغا يەتكەن. دىمەك ئەمدى ئۇلارغا يەرلەرنى بۆلۈپ بېرىشنىك ھاجىتى قالمىدى دىگەن سۆز. بۇ چايلاردا كىرىمنىك ئارتىشىدىكى ئاساسىي سەۋەپ،

يەرلەرنى كېڭەيتكەنلىك ئەمەس، بەلكى بىرلىك مەھسۇلاتنى ئاشۇرغانلىق. مەھسۇلات ئېشىشىنىڭ بىردىن بىر سەۋىۋى ئىلمىي تەرىقچىلىقنى يولغا قويغانلىق!

ئاۋام ئايال ھاكىمغا يېنىشلاپ قارىدى. ئايالنىڭ چوڭ ۋە خىيالچان كۆزلىرى ئۇستەل ئۈستىدىكى قىپ-قىزىل گۈللۈك تەرمۇسقا تىكىلگەن. ئۇنىڭ ئاغزىدىن سانلىق رەقەملەر، مەيدان، دۇي ۋە دۇيچاكلارنىڭ ئىسىملىرى ۋە ئاي-كۈنلەر شۇنچىلىك تولۇق ۋە توغرا چىقاتتىكى، ئاۋام شۇجى بەزىدە بۇ ئايال دەپتىرىدىن ئوقۇۋاتامدىكىنە، دەپمۇ قالاتتى.

ئۇلار راسا قىزىق پاراكىلىشىۋاتقاندا ئۆيگە ئاۋال ئىگىز بويلۇق ئالىم ئەسئەت، ئۇنىڭ كەينىدىن سۇبھى كىرىپ كەلدى.

ــ ئاپا! ــ دىدى سۇبھى باللارچە ئامراقلىق بىلەن ئورنىدىن تۇرۇۋاتقان ئايال ھاكىمنىڭ قوينىغا تاشلىنىپ، ــ جېنىم ئاپا!

ئايال كۈلۈپ قويۇپ قىزنىڭ بېشىنى سىلىدى:

ــ قارا، سېنىڭ چاچلىرىڭنى، ۋاي بىساپارەي!

ئۇ ئۆزىگە قاراپ تۇرغان ئاق چاچلىق ئادەمگە قولىنى ئۇزاتتى:

ــ سالامەتمۇسىز؟ ناھىيگە كېلىپلا بۇ ياقتا كېلىۋاپسىز، نامىڭىزنىلا ئاكلاپ ئۆزىڭىزنى كورمەپتىكەنمىز. جىق جاپا تارتقانسىز؟

ــ ياق، ياق، ــ دىدى ئەسئەت كارۋاتقا ئولتۇرۇۋېتىپ، ــ ساپ ھاۋا، سۈزۈك سۇ، شىرىن مېۋە، مېھماندوست دېخانلار ئارىسىدا تەنلىرىم يايراپ كەتتى.

ــ يولداش ئاۋاملارنىڭ مەيدانى راستلا ئاجايىپ ياخشى، مەنمۇ بۇ يەرنى ياخشى كۆرىمەن. ھە، يولداش ئەسئەت، شۇنداق قىلىپ سىزگە بۇ يەر يېقىپ قاپتۇ-دە؟ ئەتكەن چايغا مەجەزىڭىز قانداق؟

ــ ناھايىتى ياخشى كۆرىمەن.

ــ لەغمەننىمۇ ياخشى كۆرىسىزغۇ دەيمەن، ــ دىدى ئاۋام

چاخچاق قىلىپ.

— يولداش ئاۋام، سىزمۇ ماڭا ئوخشاش لەغمەن خۇمارىكەنسىز! — دىدى ئەسئەت كۈلۈپ تۇرۇپ، — سىز چۇ غلمان بۇۋى؟ قىزىڭىزنىڭ ئېيتىشىچە، گۆش نانغا بەك ئامراق ئىكەنسىز.

— ها-ها-ها... شەيتان قىز، ھېچنەرسەمنى قويماي دەپ بېرىپتۇ-دە!

غلمان بۇۋى قولىنىڭ كەينى بىلەن ئاغزىنى توساپ قاقاقلاپ كۈلدى. قىرىقنىڭ قارىسىنى ئالغان ئايالنىڭ زىل ئاۋازى بىلەن قاقاقلاپ كۈلۈشى ئەسئەتنىڭ قەلبىدە ئۇزۇندىن بېرى ساقلىنىۋاتقان بىر قىزنىڭ ئىسمىنى يادلالىشىغا سەۋەپ بولدى:

«خسلەت بۇۋى! — دىدى ئۇ پەس ئاۋاز بىلەن قەلبىگە ئۆچمەس ئىز قالدۇرۇپ دۇنيادىن ئۆتكەن بىر قىزنىڭ نامىنى ئاتاپ، — غلمان بۇۋى ئۇنىڭ نىمىسى بولۇشى مۇمكىن؟»

— غلمان بۇۋى! — دىدى ئەسئەت بىر پەس جىملىقتىن كېيىن، — سىز مۇشۇ يەرلىكمۇ؟

— ياق، مەن شەھەرلىك.

— ئۇنداقتا، مەن خاتالىشىپتىمەن!

— مېنى بىرسىگە ئوخشىتىۋاتامسىز، قانداق؟

— شۇنداقمۇ دەيلى، لېكىن ئۇ بۇرۇنقى ئىشى.

— قانداق ئىشى، قانداق؟! — دىدى سۇبھى بالىلارچە تەرسالىق بىلەن ئەسئەتكە يېپىشىپ، — ئېيتىپ بەرسىڭىزا ئەسئەت ئاكا!

— سىز بۇ يەرلەرگە ئىلگىرىمۇ كەلگەنمۇ دەيمەن، — دىدى ئاۋامۇ سۆزگە ئارىلىشىپ، — بۇ ئارىلىقتا سىز بىلمەيدىغان يەر يوقكەن، تېخى چىغىر يوللارنىمۇ بىلىدىكەنسىز. قاچان كەلگەنتىڭىز، يولداش ئەسئەت؟

— بۇنىڭدىن يىگىرمە بەر يىل بۇرۇن.

— نىمە؟ يىگىرمە بەر يىل بۇرۇن دىدىڭىزما؟ — دىدى سۇبھى تېخىمۇ قىزىقىپ، — مەن تۇغۇلۇشتىن بەر يىل بۇرۇنمۇ؟ دىمەك

1959 - يىلى كەلگەن ئىكەنسىز - دە؟ شۇنداقمۇ، ئاپا؟

ئۇ، تۇيۇقسىزلا ئاپىسىنىڭ مۇرىسىدىن تارتتى. ئاپىسى قاتتىق چۆچۈپ، پىشانىسىگە بارماقلىرىنى قويۇۋالغان قولىي بىلەن قىزنىڭ مەڭزىگە ئاستا ئۇرۇپ قويدى:

— تازىمۇ چۆچۈتتىڭا شەيتان!

ئەسىمەت بۇنىڭغا قارىدى. ئاياللىنىڭ كۆزلىرى ئەسىمەتنىڭ كۆزىگە مەنىلىك تىكىلىپ تۇراتتى. غۇلمان بۇۋىنىڭ لەۋلىرى كۆكىرىپ كەتكەن، ئۇ خۇددى بىر نەرسىدىن قاتتىق خاپا بولغاندەك پەرىشان ئىدى. ئۇنىڭ چىرايىدىكى بۇ تۇيۇقسىز ئۆزگىرىش ئەسىمەتنىمۇ، ئاۋامنىمۇ ھەيران قالدۇردى.

— بىرسى سىزنى رەنجىتتىمۇ؟ — دىدى ئاۋام شۇجى غۇلمان ھاكىمغا قاراپ، — كۆڭۈلسىز بىر ئىش يادىڭىزغا يەتتىمۇ - يە؟

— شۇنداق يولداش ئەسىمەت، — دىدى غۇلمان ھاكىم تەستە كۈلۈمسىرەپ، — ھىلىقى «تەرەققىيات» نىڭ باشلىغى قانداق سايلىنىپ قالغان - ھە؟ قاچانلا كەلسەم مەس، ئاڭلىسام، كۇنىگە ئۈچ ۋاق ھاراقلا ئىچىدۇ، دەيدۇغۇ؟ بايا شۇنىڭ بىلەن ۋاقىرىشىپ قالدىم. شۇ ئىش يادىمغا يېتىپ...

ئۇنىڭ يالغان سۆزلەۋاتقىنىنى ئەسىمەتلا سەزدى. ئەمدى ئەسىمەت بىئارام بولۇشقا باشلىدى: «ناۋادا، خىسلەتبۇۋى ئۆلمىگەن، ئىسمىنى ئۆزگەرتىۋالغان بولسىچۇ؟ ... ھاياتتا بۇنداق ھادىسىلەر دائىم بولۇپ تۇرىدۇغۇ، نېمىشقا مۇشۇنداق ئويلاشقا بولمايدىكەن؟ ...» دەپ ئويلىدى ئۇ بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرۇپ.

— يولداش ئەسىمەت، سىز 59 - يىلى بۇ يەردە بولغان ئىكەنسىز - دە، — دىدى ئاۋام شۇجى ئۇنىڭغا قىزىقىپ، — ئۇنداقتا سىز نېمە ئىش بىلەن كەلگەن ئىدىڭىز؟

— دىخانچىلىق تېخنىكى بولۇپ.

— خاتالاشمىسام، سىزنىڭ چاقماقلىق رەختىن كويىنگىڭىز بار ئىدىغۇ دەيمەن؟

ـــ مۇمكىن.

ـــ ھا ـ ھا ـ ھا ... سىزنى ئەزالار «باغدال تېخنىك» دەپمۇ چاقىرغانمۇ؟

ـــ بەلكىم ...

ـــ شۇ، نەق شۇ سىز، ... سىز باش ئېتىشقا چاققان، ئاشخانىدا بۇ ھۈنەرنىڭىزنى كەرسەتكەنغۇ دەيمەن؟

ئەسئەت بېشىنى كۆتۈرۈپ ئاۋام شۇجىغا سىنچىلاپ قارىدى:

ـــ شۇ يېگىت سىز، گۇمانىم تۇغرا چىقتى، مەن خېلى بۇرۇنلا سىزنى تونۇغان، يېگىرمە بەر يىل بۇرۇن سىزنى ئۇرۇپ سالغىنىم ئۈچۈن سىزدىن ئەپۇ سورايمەن. ئۇ چاغدا بۇرنى كۆپكەن يېگىت ئىدۇق.

ـــ گارمۇن، تەمبۇرمۇ چالاتتىڭىز ـ ھە؟

ـــ شۇنداق.

ـــ لېكىن مەن ئەپۇ سوراي دېسەم، ھېلىقى سىز ھېمايە قىلىپ چىققان ئىخلاس بۇۋى بېلىققا يەم بولۇپ كەتتى، مېنى توغرا جازالىدىڭىز، لېكىن بىزنىڭ بىر ئىسىل قىزىمىزنىڭ بېشىغا چىقتىڭىز ...

ئەسئەتنىڭ بېشى چۈشتى.

ـــ كىمنىڭ بېشىغا كىم چىقتى؟ نېمىشقا ھەممىگىلار يەرگە قارىۋالدىڭىلار؟ ئاپا، ساڭا نېمە بولدى ئەمدى؟

سۇبھىنىڭ بۇ سوئاللىرىغا ھېچكىم جاۋاپ بەرمىدى.

5. غەزەپ

غۇلمان ھاكىمنى بىر خىل ۋىجدان ئازابى قىينىماقتا، ۋۇجۇدىنى بىر خىل غەزەپ يالقۇنى ئۆرتىمەكتە ئىدى. ئۇ چۈشلۈك تاماقمۇ يېمەستىن مېھمانخانىنى ئېچىدىن تاقىۋالدى ـ دە، ياستۇقىغا يۈزىنى يېقىپ بۇقۇلداپ يىغلىدى. ئۇنىڭ بەدىنى يىغىدىن خۇددى

بوراندا تىترىگەن چۈققىتەك قاتتىق سىلكىندى. كۆز يېشى خۇددى يۇرىگىنى يۇيۇپ، ئېتىلىپ چىقىۋاتقاندەك، مۇشۇ بىر قاتتىق يىغا بىلەن ئۇ يۇرىگىدە ساقلاپ كېلىۋاتقان يوشۇرۇن غەزەپ تۇگۈنلىرىنى تۇگىتىۋېتىدىغاندەك، ئار نومۇسنى كۆز يېشى بىلەن ھمايە قىلىۋاتقان ئىپپەتلىك قىزدەك يىغلىدى...

ئۇ، تەخمىنەن بىر سائەتتەك يىغلىغاندىن كېيىن ئىششىغان كۆزلىرىنى ھۆل ياغلىق بىلەن سۈرتتى. قۇرۇغان لېۋىنى تامشىپ قويۇپ ئىككى يۇتۇم قاينىق سۇ ئىچتى - دە، ئۆستەلگە جەينەكلىرى بىلەن تايىنىپ، ئالقانلىرى بىلەن ئىگىگىنى تۇتۇپ ئولتۇرۇپ، ياشلىقتا ئۆتكەن ئاشۇ ئاجايىپ بېگىلىشنى يەنە بىر قېتىم ئەسلىدى:

... 1959 - يىل يازلىغى، مەھەللە ھەر يىلقىدەك بۇك - باراقسان ياپراقلار بىلە چۈمكەلگەن، لېكىن ئۆيلەرنىڭ تۈرخۈنلىرىدىن ئىس چىقمايدۇ، ئايالالار ئەپكەش كۆتىرىپ بۇلاق بېشىغا يۈگۈرۈشمەيدۇ... ئىخلاس بۇۋى ئىسسىلىك، چىرايلىق، لېكىن يالغۇياق، شۇنداق بولسىمۇ قولىدىن كىتاپ چۈشمەيدىغان، ھىسسىياتچان قىز جاۋۇر كۆتىرىپ، ئۇكىسىنى ئەگەشتۈرۈپ «كوللېكتىپ ئاشخانا» زالىغا كىردى. ئادەملەر سۇيقاش ئالىدىغان ھەر خىل قاچىلارنى كۆتىرىشىپ تامان بېرىدىغان تۆشۈككە قارىشىپ نۆۋەت كۈتۈپ تۇرىشىدۇ... ئىخلاس بۇۋى كىتاپ بىلەن بولۇپ كېتىپ قانچىلىك ۋاقىتتا ئۆزىگە نۆۋەت كەلگىنىنى سەزمەي قالدى.

— قانچە كىشىلىك؟

— تۆت كىشىلىك، — دىدى قىز تۆشۈككە قاراپ.

ئاشپەزلەر نېمىنى بەرسە شۇنى ئېلىپ قايتىشقا ئۇگەنگەن قىز جاۋۇرنىنى ئېلىپ بۇرۇلۇشىغا تۆشۈككە ئۆزىنى ئېتىپ كېلىۋاتقان قارام يىگىت جاۋۇرغا ئۆزىنى ئۇرۇۋالدى. ئاش يىگىتنىڭ كۆكسىنى بويلاپ تۆكۈلدى. كۆيۈككە چىدىمىغان يىگىت قىزنى ئايىماستىن ئارقىسىغا قارىتىپ قاتتىق ئىتتەردى. قىز سىلكىنىپ بېرىپ تامغا ئۇرۇلدى. جاۋۇر قولىدىن چۈشۈپ ھەممە ئېشى

تۆكۈلدى. قىز يۈزىنى تۈتۈپ يىغلاپ سىرتقا مېڭىۋىدى، يىگىت ئۇنى بىلىگىدىن تۇتۇۋالدى:

ــ نەگە قاچسەن، قانجىق! ــ دىدى، ــ كۆيگەن تېرەم ئۈچۈن تېرەڭنى سويۇۋالمەن!

ھمايىسىز قىزچاق تىپچەكلىدى، لېكىن يىگىتنىڭ ئامبۇردەك قوللىرىدىن قۇتۇلۇپ چىقىپ كېتەلمىدى.

ــ ئاۋام، چىرايلىق يۈزىدىن سۆيۈۋال!

ــ ئۇزۇن چېچىنى كېسىۋال، ئاۋام!

ــ ھەي، ئىخلاسخان، ئۇنى رازى قىلماي قۇتۇلالمايدىغان بولدۇڭ!

ــ قويۇۋەت ھوي، نومۇسىنى بىلمەيدىغان!

ــ ۋايىيەي، قىز بالىنى! ...

ــ قايرىكلار، ئاۋام لوكچەكنىڭ قولىنى!

بىر يىگىت يۈگۈرۈپ كېلىپ ئاۋامنىڭ قوللىرىنى قايرىدى.

ــ سەن نىمە دەيسەن، باغدال مىكىيان! ــ ھۇرپەيدى ئاۋام ۋە ھىلىقى يىگىتنىڭ كۆكسىگە بىر مۇش ئۇردى.

ــ ئۇرۇشنى مەندىن سوريغىنا!

ھىلىقى يىگىت ئاۋامنى ئىككى مۇرىسىدىن تۇتۇپ تۇرۇپ بېشى بىلەن قاتتىق ئۇردى. ئاۋام ئۆكىدىسىغا ئۇچۇپ كەتتى.

كۆپچىلىك ئۇلارنى ئاجرىتىۋالدى. قىز ئۆزىنى ھمايە قىلغان يىگىتكە قارىدى: قاكشالىق، بۇدرە چاچ، ئىنگىز بويلۇق يىگىت ئادەملەر ئارىسىدا مەغرۇر گەدىيىپ تۇراتتى...

ــ ئەمدى نىمە يىگۈلۈك! ــ دىدى قىزنىڭ سەپرا مىجەز ئۆگەي دادىسى ئۇنىڭغا دىۋىنىپ، ــ ۋۇي سېنىڭ كىتاۋىڭنى! ...

ئۇ، قىزنىڭ كىتاۋىنى يۇلۇۋېلىپ يىرتىپ، يەرگە تاشلاپ دەسسىدى، ئىخلاس ئۇ كۈنى خۇددى ھازىرقىدەك بۇقۇلداپ يىغلىغان ئىدى. لېكىن قىزنىڭ يىغىسىنى يەنە ھىلىقى يىگىت توختاتتى. يىگىت بىر جاۋۇر ئاش بىلەن بەش نان ئېلىپ كېرىپ

قىزنىڭ ئۆگەي دادىسىنىڭ ئالدىغا قويىدى:

ــ بۇ كىمنىڭ نېسۋىسى، بالام؟

ــ سىلىنىڭ!

ــ ماۋۇ كېلەڭسىز تۆكۈپ قويدۇم دېۋىدىغۇ، سېنىڭ كىيىم-لىرىڭگە تۆككەنمىدى؟

ــ ياق، باشقا بىرسىنىڭ!

ــ ھىم، ھەي ئىخلاس، تولا خىرتىلدىمای جوزاڭنى قوي! قىز شۇ چاغدا يىگىتكە يەنە بىر قېتىم قارىدى. يىگىت مېھرىۋان كۆزلىرى بىلەن قىزغا قاراپ كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى.

ئەمدىلا ئون يەتتە ياشقا كىرگەن، تېخى بىرمۇ يىگىتكە تە-كىلىپ قارىمىغان، شۇ سەۋەپتىن مۇھەببەت ھېسسىياتىنىڭ تاتلىق، لېكىن قورقۇنچلۇق ئىكەنلىگىنى بىلمەيدىغان قىزچاقنىڭ يۈرىگى تۇنجى قېتىم بىر شىرىن ھېسنىڭ تۇرتكىسى بىلەن "جىغ" قىلىپ قالدى .....

ئىخلاس بۇۋىلەرنىڭ ئۆيى پاكار، تورۇسى ئىسلانغان بولغىنى بىلەن كۆكۈللۈك ئىدى. جەنۇپقا قارىغان چاقماق پەنجىرىلىرىدىن سېرىنگۈل پۇرىغى كىرىپ تۇراتتى. قويۇق ئۇرۇك ياپراقلىرى ئار-سىدىن دىلمۇك تېغىنىڭ قارلىق چوققىلىرى كۆرۈنەتتى. جىمجىت كېچىلىرى پەنجىرە تۈۋىدە ياتساڭ ئىلى دەريياسىنىڭ ھەيۋەتلىك شاقىرىشى ئېنىق ئاڭلىناتتى. يېڭىدىن ھېسسىياتى ئويغىنىۋاتقان قىز ئۇچۇن بۇنداق كېچىلەر ئاجايىپ گۈزەل ۋە سىرلىق تۇيۇلى-دۇ. ئۇلار بۇنداق كېچىلەردە ئۇزاققىچە ئۇخلىيالمايدۇ، چۈنكى ئۇلار گۈزەل تەبىئەت بىلەن مۇڭدىشىدۇ...

ئايدىڭ كېچە، ياپراقلار ئارىسىدىن چۈشكەن كۈمۈش تەڭگە دەك شوللىلار بىرده قىزنىڭ ئۇيقۇسىز، خۇمالىق كۆزلىرىنى، بىر-ده قىزىل سەتىندىن تىكىلگەن ئېچ كۆينىگىنى ئەمدىلا كۆتۈرۈپ چىققان كۆكسىنى يورۇتىدۇ... توۋا، ئەجەپمۇ شوخ شوللىلار كەنە؟ قىز قايسى جايىنى تەبىئەتتىن يوشۇرسا بۇ شوللىلار شۇ جايىنى

يورۇتىدىكەن.

قىز يوتقان بىلەن پۇركىنىۋېلىپ دەريا شاۋقۇنىنى ئاڭلىغاچ ئۈيقۇغا كەتمەكچى بولدى. ئۇنىڭ قۇلىغىغا مۇڭلۇق تەمبۇر بىلەن ئۇزۇپ-ئۇزۇپ ئېيتقان ناخشا ئاۋازى ئاڭلاندى. قىزنىڭ يۈرىگى ئويندى. ئۇ تولغىنىشقا باشلىدى. ئۇ بۇ تەمبۇر بىلەن ناخشا ئاۋازىنى تونۇگۈنلا ئېتىزدا ئىشلەۋېتىپ دەم ئېلىش ۋاقتىدا ئېرىق بويىدا ئاڭلىغان. تەمبۇرچى يىگىت تەشنالىقى بىلىنىپ تۇرغان ئوتلۇق كۆزلىرى بىلەن ئۆزىگە تىكىلىپ قىرغاقتا ئولتۇرۇپ ناخشا ئېيتقان، قىز ناخشىنىڭ چوغدەك تەپتى بار سۆزلىرىدىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ يىراقتا قېچىپ كەتكەن ئىدى، مانا ھازىر يەنە شۇ تەمبۇر بىلەن ناخشا...

تەمبۇر قىزنى چىللىماقتا، ئۇنىڭ يۈرىگى باقتا قاراپ تەلپۈنمەكتە، لېكىن نومۇس كۆچى ئۇنى يوتقان ئىچىگە مۆكتۈرمەكتە ئىدى.

ھىسسىيات بىلەن نومۇس ئۇزاق كۈرەش قىلدى. ئاخىر ھىسسىيات يەڭدى، قىز پۈتىنىڭ ئۇچىدا مېڭىپ ھويلىغا، ئاندىن كېيىن باققا چىقتى. ئۇ خۇددى مەس كىشىدەك دەلدۇگۇنۇپ بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ تەمبۇرچىنىڭ يېنىغا كەلدى. قەرى ئۆزمىگە يۆلىنىپ، تەمبۇرنىڭ بېشىنى تىزلىرى بىلەن چىڭ قىسىپ، ئاسماندىكى ئايغا قاراپ ئولتۇرغان يىگىت قىزنى كۆرۈپ ئورنىدىن تۇردى. قىز قاچماقچى بولدى، لېكىن ئۇنىڭ پۈتلىرىدا جان قالمىغان ئىدى، ئۇ ئىختىيارسىز، ماغدۇرسىز ۋە ئىلاجسىز ھالدا يىگىتنىڭ قۇچىغىدا ئېرىدى. خۇددى كۆچلۈك ئوت تەپتىگە يولۇققان قوغۇشۇندەك ئۇنىڭ بەدىنىمۇ، ئىرادىسىمۇ ئېرىدى...

— قورقمەن، قويۇۋېتىڭ!... — دىدى قىز خېلى ئۇزاقتىن كېيىن ئالدىراپ تىترەپ.

— ئىتە كەچتە چىقامسەن؟

— ياق - ياق!...

لېكىن ئۇ ئەتىسى، ئوگۈنى... بىر ئايغىچە ھەتتا يامغۇرلۇق كېچىلىرىمۇ چىقتى...

كۈز پەسلى، باغ ياپراقلىرى سارغايدى. مانا شۇ چاغدىلا ئىخلاس بۇۋىنىڭ سۇر باستى. ئۇنىڭ ئانىسى دوختۇرخانىدىن چىقتى ـ دە، قىزىدىكى ئۆزگىرىشنى كۆرۈپ يالغۇز ئۆيدە بىلىگىدىن چىمدىپ تۇرۇپ:

ـ ئۇياتسىز، قوسىغىڭدىكى بالا بىلەن باش كۆتىرىپ يۈرۈ- ۋاتامسەن، كىمدىن تاپقان بولسائ، شۇنىڭ پېشىنى تۇت، مەن بىلمىگەنگە سالاي، شۇنىڭ بىلەن قاچ!ـ دېدى.

لېكىن قىز تەمبۇرچى يىگىتنى ھېچنەدىن تاپالمىدى. ئۇنىڭ ئالدىدا ئىككىلا يول قالغان ئىدى: بىرسى ئۆلۈش، بىرسى ھىلىقى شەھەرلىك تەمبۇرچى يىگىتنى ئىزلەپ ـ سوراپ تېپىش! ئۆلۈش، ئاخىرقى قېتىم ماڭىدىغان يول. ھازىرقىسى يىگىتنى ئىزلەپ تېپىش يولى.

كەچ كۈز، بىر يامغۇرلۇق كۈنى سەھەردە ئۇ شەھەرگە قاراپ يولغا چىقتى. نامازدىگەر بىلەن شەھەرگە يېتىپ كېلىپ تۆرەم مەھەللىسىنى سۈرۈشتۈردى، ھۆلچىلىك، سوغاق ئۇنى ھالـ دىن كەتكۈزدى، تۆشۈك تۇپلىيىدىن پاتقاق بىمالال ئۆتۈپ كەتتى.

ئۇ پانالانغۇدەك جاي تېپىش ئۈچۈن قاراڭغۇ چۈشكەندە بىر دەرۋازىنى قاقتى. يان ئىشىك ئېچىلىپ بىر ئادەم پەلەمپەيدە پەيدا بولدى:

ـ كىمنى ئىزلەيسىز، قىزچاق؟

ـ ئەسسەت تېخىنىكنى ...ـ قىز يەرگە قارىدى.

ھىلىقى ئادەم قىزغا سىنچىلاپ قارىدى.

ـ قېنى، كىرىڭ!ـ دېدى ئۇ مۇلايىملىق بىلەن، ـ غالىلداپ تىترەۋاتىسىزغۇ!

قىز ئۇ ئادەمنىڭ ئارقىسىدىن مېڭىپ، ئىگىز پىشايۋانلىق

ئۆيگە ئەيمىنىپ كىردى.

ھىلىقى ئادەم ئىنساپلىق ۋە مېھرىبان ئىدى:

ــ سەن ئېيتمىساڭمۇ،ــدىدى ئۇ ئۆزىچىلا يىغلاۋاتقان قىزنى «سەن» لەپ تەسەللى بېرىپ،ــسېنىڭ ھالىڭ ماڭا چۈشىنىشلىك. ئەمدى ھايات قالاي دىسەڭ مۇشۇ ئۆيدىن كەتمىگىن. سالامەت بوشىنىۋال، بالاڭغىمۇ مەن ئىگە بولىمەن.

ئىخلاس بۇۋى تېخىمۇ قاتتىق يىغلىدى. لېكىن ئۇ، تاڭغا يېقىن ئوغرىلىقچە يېزىسىغا قاراپ يولغا چىقتى. ئۆي ئىگىسى ئۇنىڭ كەينىدىن يېرىم يولدا خادىمك بىلەن قوغلاپ كەلدى ـ دە:

ــ قاچقىنىڭ نىمىسى، چىق ھارۋىغا، مەن سېنى مەھەللەڭگىچە ئاپىرىپ قويىمەن،ــ دىدى.

مەھەللىنىڭ سىرتىدىكى قورۇق يېنىدا ھىلىقى ئادەم خادىكىنى توختاتتى:

ــ قاچان ئۆيدىن ھەيدەلسەڭ مېنىڭكىگە بارغىن، سېنى قېرىندىشىم ئورنىدا باقاي، مېنىڭ نە ئايالىم، نە بالىلىرىم يوق. ھەممىسى چەتئەلگە كەتكەن. مەنمۇ ساڭا ئوخشاش بىر دەرتمەن. ئۆزەڭنى، بالاڭنى ئوقتىمەن، قاتارغا قوشىمەن. ساراڭلىق قىلىپ ھەرگىز ئۆلۈۋېلىپ يۈرمىگىن.

قىزنى ئۆگەي ئاتىسى دەھشەتلىك تىل ـ ئاھانەت بىلەن كۈتۈۋالدى.

ــ ماڭ، يوقال!ــ دىدى ئۇ ئانىسىنىڭ قۇچىغىدىن قىزنى يۇلۇۋېلىپ تالاغا قارىتىپ ئىتتىرىپ،ــ يا ئەرگە تەگ، يا ئۆل!

ئىخلاس بۇۋى گۈگۈم ۋاقتىدا مەھەللىدىن يالىڭاياق قېچىپ چىقىپ دەريا بويىغا قاراپ يۈگۈردى. ئۇ كەينىدىن بىرسىنىڭ ھاسىراپ قوغلاپ كېلىۋاتقانلىغىنى سەزدى. ئۇ جاڭگالنى يالاڭغىداق كېسىپ ئۆتتى ـ دە، يوغان تالنىڭ تۈۋىگە يوشۇرۇنۇۋېلىپ ئەتراپنى كۈزەتتى. كېچە جىمجىت ۋە سۈرلۈك ئىدى.

دەريا بىر خىل شاقرايىتتى. قىز قىرغاقىقا كېلىپ دەريانىڭ جەنۇپ تەرىپىدىكى قاراڭغۇلۇقىقا قارىدى، ئۇ ياقتا نەلەردىدۇر چىراق يانماقتا. ئاسمانغا قارىدى، ئاسماندا سانسىز يۇلتۇزلار جىمىرلايتتى. هايات گۈزەل ۋە شىرىن، لېكىن ئارىسىدىكى ساقلاش ئۈچۈن هەر قانداق گۈزەللىكتىن ۋاز كېچىشكە تىوغرا كېلىدۇ. قىز پۈتىنى سۇغا تەققى؛ بىرسى قوسىغىغا ئۇرغانىدەك بولدى، قىز چۆچۈدى. تېخى هاياتقا كۆز ئاچمىغان جان ئىگىسى ئۆز ئانىسىدىن هاياتلىق تىلسىمىكتە ئىدى. قىز قوسىغىنى تۇتتى ۋە بۇقۇلداپ يىغلىدى. شۇ ئەسنادا، بىرسى قىزنىڭ مۇرىسىگە قولىنى قويدى:

— مۇشۇنداق بولارىنى پەملەپ مەھەللەكىنى ئايلىنىپ يۈرگەن ئىدىم، ئاخىر ئويلىغىنىم بولدى. يۈر ئەمدى، مېنىڭ بىلەن كەت! ئاتا-ئاناڭ سېنى ئۆلدى دېيىشسۇن، مۇنۇ ياغلىغىڭ بىلەن ئەسكى چاپىنىڭنى مۇشۇ دەريا بويىغا تاشلاپ قوي!

ئىخلاس بۇۋاي يوچۇن ئادەمنىڭ غەمخورلۇغىنى قوبۇل قىلدى ۋە ئۇلار شۇ كېچىسى هىلىقى شەھەردىكى ئۆيگە يېتىپ كەلدى. ئىخلاس بۇۋاي شۇندىن كېيىن دەرۋازىدىن چىقماستىن كىتاپ ئوقۇدى. هىلىقى ئادەمنىڭ خىزمىتىنى قىلدى. ئىككىنچى يىلى باهاردا تاڭ سەھەردە ئۇ بوشاندى. قىزى سۇبهى ئۇچ ئايلىق بولغاندىن كېيىن ئۇ ئۆز ئىختىيارى بىلەن هىلىقى ئادەم بىلەن توي قىلدى. سۇبهى ئۆز ئاتىسىنىڭ ئاشۇ ئادەم ئىكەنلىگىدىن گۇمانلانمايدۇ، ئەلۋەتتە. سۇبهى ئۇچ ياشقا كىرگەندە ئىخلاس بۇۋاي ئېرى بىلەن ئۇرۇمچىگە كەتتى. ئۇنىڭ يولدىشى — غەمخورچىسى ئوشەموپ ئەسلى 1958-يىلى سىياسى زىيانكەشلىككە ئۇچراپ، خاتا هالدا خىزمەتتىن هەيدەلگەن ئىكەن. 1961-يىلىدىن كېيىن ئۇنىڭ خىزمىتى ئەسلىگە كەلگەن ۋە مەنسىۋى ئۆسكەن ئىدى. ئوشەموپ هەربى سەپتە مەجرۇهلانغان، ئۇ باللىق بولۇشتىن مەهرۇم بولغان، بېقىۋالغان بالىلىرى ئايلىنى

ئەگىشىپ، پالاكەتكە يولۇققان ئوشەموپتىن يۇز ئۆرۈپ چەتئەلگە كېتىشكەن ئىدى. ئۇ، ئۆزىگە چىن دىلىدىن خىزمەت قىلىۋاتقان ياش ئايالىنى ئوقۇتتى، خىزمەتكە قاتناشتۇردى. ئۆزىنىڭ ھاياتىنى قىزغىن سۆيىدىغان، بالىم ئېلىشقا تىرىشىدىغان، ئاقكۆڭۈل، سادده پەزىلىتىنى ئايالىغا ۋە بىردىن - بىر ئۇمىدى بولغان قىزىغا سىڭدۈردى. لېكىن «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» ئوشەموپنىڭ بەختىغا يەنە بىر قېتىم پالاكەت ئېلىپ كەلدى. ئۇ «ھوقۇق تارتىۋېلىش» ئەۋجىگە چىققان مەزگىللەردە قولىغا ئېلىنىپ تۈرمىدە ئۆلگەن، 1979 - يىلى قىزى يىگىرمىگە كىرگەندە نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن ئىدى.

ئوشەموپ گەرچە ياش ئايالى بىلەن قىزىنى جەننەتكە ئەتىۋا بىلگەن بولسىمۇ، ئايالىنىڭ مۇھەببىتىگە مۇيەسسەر بولالمىدى. ئۇ ئىخلاس بۇۋىنىڭ ئىسمىنى «غىلمان بۇۋى» قىلىپ ئۆزگەرتكەن، ئۇنىڭدىن غەمخورلۇق، مېھرى - شەپقەت كۆرگەن بولسىمۇ، لېكىن دۇنيادىن ئارمان بىلەن ئۆتتى. چۈنكى ئۇ «غىلمان بۇۋى» دىن مۇھەببەت تەلەپ قىلاتتى. لېكىن غىلمان بۇۋى قەددى - قامىتى، چىراي - شەكلى ۋە مۇئامىلىسىدە ئالاھىدە ئەيىۋى بولمىغان بۇ ئىنىغا قانداق قىلسىمۇ مۇھەببەت باغلىيالمىدى. ئۇ يالغۇز قالغانلىرىدا يىغلىدى - قاخشىدى. ئۇنىڭ قەلبىدە بىر ساقايماس جاراھەت پەيدا بولغان، ئوشەموپنىڭ مېھرى - مۇھەببىتى بۇ جاراھەتكە مەلھەم بولالمىدى، ئۇ كىمنىدۇر سېغىناتتى، لېكىن شۇ سېغىنغان كىشىگە ئۇنىڭ قەلبىدە غەزىۋى، نەپرىتى بار ئىدى.

مانا بۇگۈن شۇ ئۆچكەن غەزەپ ئوتلىرى بىردىنلا قايتا ياندى...

6 . گۈمان

«سالام راھەت!

مەن ھەپتىچان سىزنى بۇگۈنكىدەك سېغىنمىغان، يېنىمدا بولسىڭىز،

مۇڭداشسام، كۆڭلۈمدىكىنى بىر-بىرلەپ تۆكسەم، قانداق ياخشى بولاتتى-ھە! مەن ئاجايىپ ئىشلارغا دۇچ كەلدىم. نۇرغۇن ئىشلار تېپىشماق، بەزىلىرى سىرلىق. مەن سىزگە بۇ چىگىشتىن ئىككىسىنى يازىمەن.

ئىككى كۈن بۇرۇن غولمان ھاكىم بىلەن ئۇچراشتىم. ھىلىقى مەن سىزگە تونۇشتۇرغان قىز سۇبھى ئاشۇ ھاكىمنىڭ قىزى ئىكەن (مەن پەقەت شۇ كۈنىلا ئۇلارنىڭ ئانا-بالا ئىكەنلىگىنى بىلدىم). سىزگە ئېيتماقچى بولغان ئىشنىڭ دەرسى ئاشۇ غولمان ھاكىم بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنىڭ تۈيۇقسىز ئۆزگىرىشى.

مەن كىشىلەرنىڭ ئېغىزىدىن (بولۇپمۇ سۇبھىدىن) غولمان ھاكىمنىڭ بىلمىگە ئامراق، ئىلىم-پەن، مائارىپ، مەدەنىيەت خادىملىرىنىڭ ئەمگىكىنى قەدىرلەيدىغان ۋە قوللايدىغان، كىشىلەرگە ئەمىلىنى پەش قىلمايدىغان ياخشى ئايال ئىكەنلىگىنى ئاڭلىغان، شۇ سەۋەپتىن مەن بۇ ئايالغا چىن ئىخلاس بىلەن ئۈمىت باغلىغان ئىدىم.

‹42 — 7303› نومۇرلۇق بۇغداي سىناقتىن ئۆتكەن، يۇقۇرى مەھسۇلاتلىق، ئىلى رايونىنىڭ ھاۋاسىغا ياخشى ماسلاشقان سورت ئىدى. بۇ بۇغداي سورتىدىن خېمىيىۋى ئوغۇتسىزمۇ يۇقۇرى مەھسۇلات ئېلىش سىنىغىنى سۇبھى ئۆز تەجرىبە مەيدانىدا مۇۋەپپەقىيەتلىك ئورۇنلىغان.

ئىلىم-پەن خادىمى ئۇچۇن تەجرىبىخانىدىن جەمىيەتكە قەدەم تاشلاش، ئىلمىي ھۆكۈمدىن ماددىغا ئۆتۈش يەنى خەلق ئۇچۇن بايلىق يارىتىش ئەڭ چوڭ بەخت. پار ماشىنىسى، ئاتوم فىزىكىسى، ئېلېكترونلۇق ھىسابلاش ماشىنىسى ئىنسانىيەت ئۇچۇن ھىسابسىز پايدا كەلتۈرگەنلىگى بىلەن قىممەتكە ئىگە ئەمەسمۇ! دېمەك بىزنىڭ بۇغداي سورتىمىزمۇ مەھسۇلات بېرىشى، شۇ ئارقىلىق خەلقىمىزگە بايلىق يارىتىشى لازىم ئىدى. بۇنىڭ ئۇچۇن ئۇنى يىگىرمە-ئوتتۇز مىڭ يەردە ئەمەس، بىر نەچچە ئون مىڭ ھەتتا بىر نەچچە يۈز مىڭ مىڭ يەردە تېرىش لازىم. مەن ئۆز خىيالىمدا بۇ يىلقى كۈزگى تېرىشتا

مۇشۇ مەيدانىنىڭ ئون مىڭ مو يېرىگە ئۇرۇقنى ئاق ئۇرۇقلۇق بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ تېرىپ، كېلەر يىلىقى كۈزدە بىدىنى كۆك ئوغۇت قىلىش، يەنە ئىككى، ئۈچ يىلدىن كېيىن بىدىنى ئۈچ يىلدا بىر قېتىم ئالماشتۇرۇشنى ئىشقا ئاشۇرماقچى بولغان ئىدىم، بۇنىڭ ئۈچۈن غەلىمان هاكىمدەك كۆچلۈك قوللىغۇچىغا بەكمۇ مۇهتاج ئىدىم. ئاۋادا غەلىمان هاكىمىلا قوللاپ بەرسە مەن ئۈچ يىلغىچە ئالماشتۇرۇپ تېرىش، كۆك ئوغۇت، ئۇرۇق سورتى قاتارلىق ئۇنۇملۈك ئۇسۇللارنى قوللىنىپ، پۈتۈن ناهىيىنىڭ بۇغداي مەهسۇلاتىنىڭ بىرلىگىنى ئوتتۇرا هىساپ بىلەن بەش يۈز جىڭدىن ئاشۇرۇۋېتەتتىم، بۇ يول بىلەن ئاگرانومىيە ئىلمىنىڭ كۆچىنى ئەملىيەتتە كۆرسىتىپ قويىاتتىم. شۇنداق بولغاندا ئۈچ يىلدىن بەش يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا ئىلى ۋادىسىنىڭ بۇغداي ئومۇمى مەهسۇلاتى هازىرقىدىن ئۈچ-تۆت هەسسە كۆپىيەتتى، تېرىلغۇ مەيدانى هازىرقىدىن يېرىم باراۋەر ئازىيىاتتى. بۇنىڭ بىلەن دېخانچىلىق رايونلىرىدا چارۋىچىلىق، يېنىك سانائەت قاتارلىقلارنى كەڭ يولغا قويۇشقا زېمىن هازىرلانغان بولاتتى، شۇ چاغدا بىز ئاگرانومىلار خەلقنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلاشقا چوڭ هەسسە قوشقان بولاتتۇق، بىزنىڭ ئىشلەش ئىمكانىيىتىمىز كۇنكىرىت ئادەملەرگە كېلىپ باغلىنىدىكەن. شۇ ئادەملەرنىڭ قوللىشى ياكى توسقۇن بولۇشى بىلەن بىزنىڭ ئىشىمىز ياكى ئوڭلىنىدىكەن، ياكى كاردىن چىقىدىكەن. ناۋادا ئاۋام شۇجى بىزنىڭ سىناقتىن ئۆتكەن تەجرىبىلىرىمىزنى پۈتۈن مەيداندا قوللىنىشقا ئىمكان بەرگەن بولسىدى، بەلكىم مېنىڭ غەلىمان هاكىمغا زادىلا هاجىتىم چۈشمىگەن بولاتتى.

ئەمدى گەپنىڭ ئۆزىگە كېلەيلى: غەلىمان هاكىم بۇ مەيدانغا كېلىپلا ئاۋام شۇجىنى تەنقىت قىلدى، بىزنىڭ تەلەپلىرىمىزنى يوللۇق هىساپلاپ ناهايىتى قىزغىن قوللىدى. مەن خوشاللىغىمنى ئىچىمگە سىغدۇرالماي قالدىم. لېكىن توساتتىن ئەتىسى مېنى ئالدىغا چاقىرتتى-دە، يالت قىلىپ بىر قاراپ قويۇپ:

— سىز باشقا ناهىيىگە بېرىپ ئىشلىسىڭىز بولمىدىغان ئوخشايدۇ،

مەسلەن، قورغاس، چاپچال ناھىيىلىرىمۇ بۇ ناھىيىگە ئاساسەن ئوخشاش، — دىدى.

— سۈبھى مۇشۇ ناھىيىدە ئىلمىي تەجرىبە ئېلىپ بېرىپ نەتىجە قازانغاندىكىن مۇشۇ ناھىيىدە كېڭەيتكىنىمىز تۈزۈك بولارمىكىن...

— ئۇمۇمەن مەن سىزنىڭ باشقا ناھىيىگە بېرىپ ئىشلىشىڭىزنى ئۈمىت قىلىمەن. ئاۋام شۇجىنىڭ پىكرىمۇ شۇنداق!

— مەن سىز توغرىلىق خاتا ئاڭلىمىغان بولسام سىزنى...

— مېنىڭ ئىلىم - پەننى قوللايدىغانلىغىم ئۈ باشقاگەپ.

— مەن سىزدىن ئىلتىماس قىلىمەن، بۇ يىل بىر داۋىدە بولسىمۇ ئالماشتۇرۇپ تېرىشنى سىناق قىلىپ كۆرسەك...

— مەن سىزگە ھېچقانداق ياردەم بېرەلمەيمەن! گەپ شۇ دېگەندەك قىلىپ ئورنىدىن تۇردى. مەن گاڭگىراپ قالدىم. توغرىدىن-توغرا ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسىنىڭ ئالدىغا كىرەيمىكىن دېسەم ئىشلەپچىقىرىشقا مەسئول ھاكىمنىڭ مەسلىھەتسىز شۇجىمۇ بىر نەرسە دېيەلمەسلىگى مۇمكىن، بۇگۈن سۈبھى ئالدىمغا يىغلاپ كىردى.

— ئاپام تۇرماق ئەۋلىيا بولۇپ كەتسىمۇ مەن ئۇنىڭ ئۇستىدىن يۇقۇرىغا ئەرز قىلىمەن. بىرىنچىدىن، ئۇ بىزنىڭ ئىشىمىزنى تەكشۈرمىدى؛ ئىككىنچىدىن، سىزگە قوپال ۋە سوغاق مۇئامىلە قىلدى؛ ئۈچىنچىدىن...

— بولدى سۈبھى، تۆتىنچىدىن، بەشىنچىدىن دېسىگىزمۇ بەربىر بۇ يەردە بىر سىر بار. شۇ سىرنى بېشەيلى! — دېدىم مەن قەزغا.

ئاۋام شۇجى بىلەن مېنىڭ ئوتتۇرامدا ياش ۋاقتىمىزدا كۆڭۈلسىز بىر ئىش ئۆتۈلگەن. شۇ ئىشقا مۇناسىۋەتلىك ئىخلاس بۇۋى ئىسىملىك بىر قىزمۇ بار ئىدى. غەلىمان ھاكىمنىڭ شۇ قىز بىلەن بىرەر ئالاقىدار تەرىپى بارمىكىن، ئۇ شۇ ئالاقە مۇناسىۋىتى بىلەن ماڭا نەپرەت بىلەن قاراپ، شەخسى ھىسسىياتى بويىچە ئىش قىلىۋاتامدىكىنتاك، دەپ گۇمانلىنىپ قالدىم.

لېكىن، ئىخلاس بۇۋى بىلەن بولغان ئىشتا مېنىڭ ئەيىبۇم يوق،

چۈنكى ئۇنى ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇرۇپ قېلىشقا نېمە ئامالىم بولسۇن؟

قىممەتلىك راھەت، سىز بىرنەچچە قېتىم:

— سىزنىڭ يۈرىگىڭىز يارا، ئاشۇ يارا سىزنى ئازاپلىغان ۋە خۇرسەندىغان قىلىپ قويغان، — دېگەن ئىدىڭىز، مەن ئۇ چاغدا ئىقرار بولمىغان ئىدىم. سىزگە پەقەت مۇشۇ بىرلا مەسىلىدە يالغان گەپ قىلغان ئىدىم، ئەمدى ئىقرار قىلىمەن، مەن يۈرىگىمنىڭ ساقايمىس يارىسىنى سىزگە كۆرسەتمەن، سىز شۇ چاغدىلا مېنىڭ نېمە ئۈچۈن سىزنىڭ يالقۇنلۇق مۇھەببىتىڭىز ئالدىدا شۇنچىلىك ئاجىزلىق قىلغىنىمنىڭ سەۋەبىنى چۈشىنىسىز.

1959 - يىلى مەن ھازىر تۇرۇۋاتقان مەيدانىنىڭ يېنىدىكى بىر مەھەللىدە تۇيۇقسىزلا بىر قىزغا ئاشىق بولۇپ قالدىم. ياشلىق شۇنداق بولىدىكەن، ئۇنى بىر كۆرۈۋېلىش ئۈمىدى بىلەن بىغەمدىكى قېرى ئۆزىمە تۆۋىدە پۈتۈن كېچىنى ئۇخلىماي ئۆتكۈزگەن كۈنلىرىمۇ بولدى. ئۇنىڭ ئېتىزغا بارىدىغان يولىنى توساپ، چاشقان ماردىغان مۇشۇكتەك قوملۇق ئېرىقلاردا ياتتىم... لېكىن مەن ئۇنىڭ دىققىتىنى كوللىكتىپ ئاشخانىدىلا ئۆزەمگە قارىتالمىدىم، ئۇنى بوزەك قىلغان بىر تەنتەكتىن ئۆچمەنى ئېلىپ بەردىم، قىزلار ئاجىز بولىدىكەن، ئۆز ھىمايىچىسىنى ئوغايلا ياخشى كۆرۈپ قالىدىكەن... شۇنداق قىلىپ مەن ئۇنىڭ مۇھەببىتىگە ئېرىشەلمىدىم. بىز ھەر كۈنى كېچىسى قېرى ئۆزەمنىڭ تۆۋىدە ئۇچرىشىپ تۇرۇدۇق. ئۇچ ئايدىن كېيىن مېنى تۇيۇقسىزلا تۇرمىگە سالدى. ئالتە ئايدىن كېيىن خاتا بولۇپ قاپتۇ، دەپ قويۇۋەتتى. مەن يېزىغا يۆگۈردۈم. خىجىل بولۇش، قورۇنۇش دېگەنلەرنىمۇ ئۇنتۇپ، ئۇدۇل قىزنىڭ ئۆيىگە باردىم، قىزنىڭ سەپرا مەجەز ئاتىسى (كېيىن بىلدىم، ئۇگەي ئاتىسىكەن) مېنى كۆرۈپلا قولىدىكى تېۋىلغا سۇپۇرگىنىڭ سېپى بىلەن دولامغا بىرنى ئۇردى. مەن سۇپۇرگىنى تۇتۇۋېلىپ:

— ئۇرمىسىلا، مەن سىلەرگە بالا بولغىلى كەلدىم... — دېدىم.

— ماڭ جۇگۇ، ئىخلاسنى دېسەڭ دەريا‌غا كىر، ئاتىسىنى دېسەڭ

گۆرگە كىرا ــ دەپ تىلىدى بوۋاي سۈپۈرگىنى كۆچەپ تارتىپ. ئۇ، سۈپۈرگىنىڭ باش تەرىپىنى يۇلۇۋالدى ـ دە، ئۆگدىسىغا ئۆچۈپ كەتتى. مەن سۈپۈرگە سېپىنى چۆرۈۋېتىپ قېچىپ قۇتۇلدۇم.

شۇنداق قىلىپ ئىخلاس، ئۇنىڭ كەينىدىن ئانىسى دۇنيادىن ئۆتۈپتۇ، ئۇلارنىڭ ئۆلۈمىگە مەن سەۋەپچى بولغاندەمەن. لېكىن مېنىڭ يۈرەك يارامغا كىم سەۋەپچى؟ مەن ئۇنى بىر كۈنمۇ خىيالىمدىن نېرى قىلالمىدىم. مەن ئۇنى بىر مىنۇتمۇ ئۇنتۇمغان تۇرسام، قانداقمۇ يەنە باشقا بىر ئايال كىشىگە كۆڭۈل بېرەلەيتتىم. قىممەتلىك راھەت! مەن بىر نەچچە قېتىم سىزنىڭ ھاياجاندىن ئۆزىڭىزنى باسالماستىن ماڭا بارلىغىڭىزنى بېغىشلىغان چاغلىرىڭىزنى كۆردۈم، سىزنىڭ قولىڭىزنى تۇتۇشتىنمۇ ئەيمەندىم، سەۋدۇي نەمە؟ بۇنداق چاغلاردا خۇددى ئىخلاس بۇۋى قاراپلا تۇرغاندەك، مېنى: ‹ۋاپاسىز› دەپ ئەيىپلەۋاتقاندەك بىلىندى. ئاشۇ قەلبىمدىن چوڭقۇر ئورۇن ئالغان يالقۇنلۇق مۇھەببەت مېنى ئىككىنچى بىرسىگە كۆڭۈل بېرىشتىن چەكلىدى. مۇشۇ سەۋەپ بىلەن مەن سىزنى بەختسىز قىلدىم، راھەت، بۇ گەپلەرنى ئاڭلاش سىز ئۈچۈن ئازاپلىق ئىكەنلىگىنى ئېيتىپ ئولتۇرۇشنىڭ ئورنى يوق، ناۋادا، مەن سىز بىلەن تونۇشقاندىن كېيىن باشقا بىرسىگە ئاشىق بولغان بولسام ئىدىم، ئۇ چاغدا سىزنىڭ غەزەپلىك كۆزلىرىڭىز ئالدىدا يەرگە قارىغان بولاتتىم.

سۆيۈملۈك راھەت، سىزگە ئېيتماقچى بولغا چىگىش ئىشنىڭ بىرسى مۇشۇ، يەنى: غىلمان ھاكىم نىمىشقا ماڭا بىرلا كېچىدە ئۆچ بولۇپ قالدى؟ سىزچە ئۇ مېنى تونۇپ، ئىخلاس بۇۋىنىڭ ئۆلۈمىگە سەۋەپ بولغان ساختىپەز دەپ قاراپ غەزەپلەنگەنمىدۇ؟ ناۋادا شۇنداق بولسا ئۇ ھەقلىق ئەمەسقۇ دەيمەن.

چىگىش ئىشنىڭ ئىككىنچىسى، رەھبەرلەرنىڭ ئومۇمى ئىشقا شەخسى ھېسسىياتنى ئارىلاشتۇرۇۋېلىشى. ناۋادا غىلمان ھاكىم مېنى ساختىپەز دەپ قارىغان بولسا، ئاۋام شۇجىمۇ يىگىرمە نەچچە يىل بۇرۇن تاياق يىگىنى ئۈچۈن قوسىغىدا غۇم ساقلاپ يۈرگەن بولسا بۇ ئۇلارنىڭ شەخسى

هەسسىياتى يەنى بىرلا كىشىنىڭ تۆچمەنلىگى ئەمەسمۇ؟ مۇشۇ شەخسى تۆچمەنلىگى سەۋىۋى بىلەن بىزنىڭ ئىلى رايونىنى بۇغداي ئامبىرىغا ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن ئېلىپ بارغان ئىلمىي ئىشلىرىمىزغا توسالغۇ بولسا بۇ قانداق بولغىنى!

شەخسى هەسسىيات بىلەن ئومۇمى ئىش توقۇنۇشۇپ قالغاندا، مېنىڭچە، هەسسىياتنى ئومۇمى ئىشقا بويسۇندۇرۇش لازىمغۇ دەيمەن، غىلمان هاكىم، ئاۋام شۇجىلار نېمىشا ئۇنداق قىلالمىدى!؟ دۆلىتىمىزدە بۇ خىل رەھبەرلەردىن قانچىسى باركىن؟ ناۋادا هەممىلا رەھبەرلەر مۇشۇنداق قىلىۋەرسىچۇ؟ ئۇ چاغدا مۇشۇ هەسسىيات كاشىلىسى بىلەن قانچىلىغان ئىشلار ئاقسىغان بولار-هە؟

راھەت، بۇ ئىككى ئىش تۆگۈنچەككە ئايلىنىپ ئۇچ كۈندىن بېرى مېنى بىئارام قىلىپ كېلىۋاتىدۇ. تولا ئويلاپ بېشىم قاتتى، ئۇيقۇم قاچتى.

بۈگۈن ئەتىگەن سۈبھى يۈگۈرۈپ كىردى. ئۇ نۇر مەھەممەت ئۇستىدە كايىپ:

— مەن ئۇنداق مال دوختۇرىنىڭ ئۇستىدىن ئەمدى سوتقا ئەرز بېرىمەن. نەسىلنىڭ بۇقىلىرىنى كۆك پۇرچاقتا قويۇۋېتىپ، ئىككى مو يەرنىڭ پۇرچىغىنى بىت-چىت قىلىۋېتىپتۇ. ئاۋام شۇجى تېخى ئۇنىڭ يولسىزلىغىنى قوللاپ: ‹كۆز پەسلىدە كالىلار ئېتىزغا چىقىدۇ، بۇ كونا ئادەت، نۇرمەھەممەتنىڭ ئىشى ئەمەس!› دەيدۇ، تېخى. مەن جەزمەن زىيانىنى تۆلىتىمەن! — دەپ هال ئېيتتى.

بىزنىڭ ئىلمىي تەجرىبە ئۈچۈن تۆككەن تەرىمىز بىر بۇقىنىڭ تۇياقلىرى ئاستىدا بىت-چىت بولسا كىشىنىڭ يۈرىگى راستلا ئېچىشىدۇ-دە، مەن باشقا هەر قانداق كەمستىشنى كۆتىرەلەيمەن، لېكىن نېمىشقىدۇر سۈبھىنىڭ كۆز يېشىنى كۆرسەم ئۆزەمنى تۇتۇپ ئالالمايمەن. ئۇ قىز ئۈچۈن هەر قانداق بىر كىشى بىلەن ئېلىشىشقا تەييارمەن. غايىلىك، ئۆز ئىشىغا جان پىدا بولغىنى ئۈچۈنمۇ ياكى دادىللىغى، ئادىللىغى ئۈچۈنمۇ ئىش قىلىپ ئۇ قىزنى بىر خىل روھىي

گۈزەللىكنىڭ ۋەكىلى ھىسابلايمەن. ئەنە سۈبھى كېلىۋاتىدۇ. مەن دەرىزىدىن كۆرۈپ تۇرۇۋاتىمەن، ئۇنىڭ كۆزلىرى ياش، ئىششىغان:

— سۈبھى!

ئۇ قايىقىدۇر يۈگۈرۈپ كەتتى. ئۇنىڭ ئورنىغا خوشنا گۈڭشېنىڭ بىر دادۇي باشلىغى ھەمرا ئاكا جاۋاپ بەردى.

— دىسەم - دېمىسەم بۇ قىزنى ھىلىقى نۇرمەھەممەت خاپا قىلغان گەپ، تولىمۇ تېتىقسىز يىگىتكەن. «مەن غىلمان ھاكىمغا كۈيۈغۇل بولىدىغان بولدۇم، كەچكۈز قىرو چۈشكەندە تارسىدە توي قىلىمەن» دەپ ئاشكارىلا سۆزلەپ يۈرىدۇ. بايىلا ئارغىماق مىنىپ ئۆستەڭ ياقلاپ مېڭىۋىدى، بايازە، قىزنىڭ يالغۇز ئىشلەۋاتقىنىنى پايلاپ قالغان ئوكەن - دە، قېنى، بىزنىڭكىگە بېرىپ بىر چىنە چاي ئىچىپ كەلسىڭز! بارماسقا ئىلاجىم يوق، خەير راھەت، قالغىنىنى كېيىن يازىمەن.

ئەسسالامەت

1980 - يىلى 9 - ئاينىڭ 2 - كۈنى، چۈشتىن كېيىن سائەت ئۈچ...»

7. ھەمرا ئاكا

بۇ يەرنىڭ كۆپچىلىك دېخانلىرى دىلكەش، پۈتۈن - پۈتۈن كېچىلەرنى پاراڭ بىلەن ئۆتكۈزۈۋېتىدىغانلار بۇ يەردە كۆپ، ئۇلار يېڭىلىقلارغا ئامراق. كۆپىنى بىلىدىغان ئادەملەر يېزىسىغا كېلىپ قالسا ئۇلار ئۇنىڭ كىملىكىنى سۈرۈشتۈرمەيلا قوي سويۇپ ئۆيگە مېھمانغا چاقىرىدۇ. مېھمان ھۆرمىتىگە قىلىنغان چايغا پۈتۈن مەھەللە خەلقى تەكلىپسىزلا كىرىپ كېلىشىدۇ. ياشلار دەرىزىلەرنىڭ سىرتىغا ئۇن ئالغۇلارنى تۇغرىلاپ ھۆرمەتلىك مېھماننىڭ «يېڭىلىق» لىرىنى لېنتىغا ئېلىۋېلىپ، قىممەتلىك بۇيۇم قىلىپ ساقلايدۇ. مەھەللىدىكىلەر ئاكىلىغان - كۆرگەن، لېكىن تېگىگە يېتەلمىگەن ياكى چۈشىنەلمىگەن ئىشلارنى «مېھمان» دىن تارتىنمايلا سوراۋېرىدۇ. مەسىلەن، ئانچە - مۇنچە گېزىت ئوقۇيدىغان

دىخان ھىلىقى مېھماندىن توغرىسىغىلا:

— مېھمان، بىلۇڭالايلى، ئېيتىپ بەرسىڭىزا، ئۇكەردە ئادەم بار دەيدۇ، راستمۇ، ھىلىقى ئۇچار تەخسە دىگىنى ئۇكەردىكى ئادەملەرنىڭ تاشلىغان نەمىسى دېيىشىدىغۇ، بۇ زادى قانداق گەپ؟ — دەپ سورايدۇ.

مېھمان جاۋاپ بەرگەندە ئۇلار جىم تۇرۇشۇپ زېھىن قويۇپ ئاڭلىشىدۇ، «بىلمەيدىكەنمەن» دىسىچۇ؟ ئۇ چاغدا بۇلۇڭدا ئولتۇرغان بىرسى «مېھمان»غا ئاڭلىتىپ تۇرۇپلا:

— بۇ كىشىمۇ چاغلىقكەن! — دەپ قويىدۇ، مانا بۇنداق چاغلاردا قوپاللىق قىلغۇچىغا يوغان كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ ئالىيىدىغان ئادەم مۇشۇ دۇي باشلىغى ھەمرا، يېڭىلىققا ئىنتىلىش ھەمرانىڭ بىر ئالاھىدىلىگى.

ھەمرا كۆپچىلىكنىڭ ئاۋاز بېرىشى بىلەن دادۇيگە باشلىق بولۇپ سايلانغان. ئۇ، ئىككى يىلدىن بېرى مەيلى گېزىتتىن، مەيلى رادىيودىن ياكى دوكلاتتىن ئاڭلىسۇن، ئىش قىلىپ «يېڭىلىق» دەپ تونۇلغانلا ئىشنى ئۆز دادۇيىدە قوللىنىپ كەلدى. «دىخانلارنى بېيىتىش» ھەممىلا يەردە داغدۇغا بىلەن يولغا قويۇلغاندىن كېيىن بولسا، ئۇ، ھەر كۈنى گېزىت ئاختۇرىدىغان، «شىنجاڭ گېزىتى»، «ئىلى گېزىتى» نىڭ دىخانچىلىققا ئاجرىتىلغان مەخسۇس بەتلىرىنى ئوقۇپ يېڭىلىق ئىزلەپمۇ قانائەت قىلماستىن، خەنزۇچە بىلىدىغانلارغا «خەلق گېزىتى» نىڭ يېزا ئىگىلىگىگە دائىر خەۋەرلىرىنى ئوقۇتۇپ ئاڭلايدىغان بولۇۋالدى. ئۇ، باشقا جايلارنى دوراپ يەرنى ئائىلىلەرگە بۆلۈپ بېرىۋىدى، تىراكتۇر بىلەن ھەيدەش، سۇغۇرۇش قاتارلىق ئىشلاردا چاتاق چىقتى، سەۋەبى: بۇ يەرنىڭ ئېتىزلىرى ئەللىك-ئاتمىش مو ياكى يىگىرمە-ئوتتۇز مودىن سالالاشقان بولغاچقا يەككە ئىشلىگۈچىلەرگە ئوڭايسىز بولدى. كۆزلۈگى ئەزالار: «كوللېكتىپ تېرىپ، نوموۇر خاتىرىلىگەن ياخشىكەن» دەپ تۇرۇۋالغاچقا يەنىلا مەشغۇلات

گۈرۈپپىلىرىغا كۆتىرە بېرىش ئۇسۇلىنى قوللاندى. لېكىن ھەمرا بۇنىڭغا قانائەت قىلماي يېڭى ئۇسۇل تېپىش ئۈچۈن ئىزلىنىۋەردى.

ئىزلىنىش جەريانىدا دادۇيدە يېڭىلىقلار خېلى كۆپەيدى: بۇغا فېرمىلىرى، ئېلېكتىر كۈچى بىلەن ماڭىدىغان تۆگىمەنلەر، كۆكتاتچىلىق، مېۋە-چېۋە دۇكانلىرى، ئاشخانا، كىيىم تىكىش، ساتراچلىق، ياماقچىلىق، رەسىمخانا، ھەتتا پىلە بېقىش، سۈت پاراشوگى ئىشلەش بويىچە گۈرۈپپىلار پەيدا بولدى. ئۈچىلار، بېلىقچىلار، كىگىزچى-بوياقچىلارمۇ، خۇمدانچى، جۇۋازچى قاتارلىقلارمۇ بۇ دادۇيدىن تېپىلدۇ، «تاشقا چاچ، بەختىڭدىن كۆر» دەيدىغان دېخان، ئادىتى ھازىر ئۆزگەرگەن، ئۇلار كىرىمنى كۆپەيتىش، تۇرمۇشنى ياخشىلاش ئۈچۈن قىلىشقا بولىدىغانلىكى ئىشنى قالدۇرماستىن قىلماقتا...

ئەسئەت ھەمرا دادۇيجاڭغا ئەگىشىپ، كەينىدىن مېڭىپ، چوڭ كوچىغا چىقتى. ئۇلارنى ئۇ يەردە قول تىراكتۇر كۈتۈپ تۇرغان ئىكەن:

— قېنى، كوڭكىمىزغا چىقىڭ، — دىدى ھەمرا ئەسئەتكە، — ئاستىڭىزمۇ يۇمشاق، مەڭگەن قېلىن، تېكىمەت يېڭى.

— توي كۆچۈرىدىغاندەك ھەشەمەتلىكىقۇ، — دەپ كۈلدى ئەسئەت قول تىراكتۇرىغا چىقىۋېتىپ، — مۇنۇ ماموقلىرىڭىز ئوشۇقچە، ھەمرا ئاكا!

— ئەسلىدە سىزنى پىكاپتا ئولتۇرغۇزساق بولاتتى، — دىدى ھەمرا كۈلۈپ تۇرۇپ، — لايىغىڭىزنى قىلالمىدۇق، ئەسئەت ئەپەندىم. ئەپەندىم دېسەم بولار-ھە؟ بىزنىڭ بۇ يەردە بىلىملىك ئادەملەرنىڭ ئىسمىنىڭ ئاخىرىغا ئەپەندىمنى ئۇلاپ قويىمىز، بۇ بىزنىڭ ھۆرمىتىمىز. ئەمسە، كېلىشتۇق، ئەسئەت ئەپەندىم دەيمەن. ئاڭلىدۇق، ئالىمكەنسىز، سىز بىلەن ھەمسۆھبەت بولساق دېگۈچىلەر، ھېچ بولمىسا دىدارلاشساق دېگۈچىلەر كۆپ، ئەسئەت ئەپەندىم.

بىزنىڭ ئادەملىرىمىزنىڭ سەۋىيىسى خېلى ئۆسۈپ قالدى، شۇڭا ئۆزلىرىنىڭ ئالىملىرىنى، يازغۇچى-شائىرلىرىنى، دوختۇر، تېخنىك، ئەرتىسلىرىنى تولىمۇ ئەتىۋارلايدۇ. بۇرۇن بۇ تۆت توگىگورەكتە يالغۇز مەنلا يېگىلىق تارقاتقۇچى ئىدىم. مىسالى، بۇ يېزىدا ئاغلىق ئىشتان بىلەن چۈچىلىق ئىشتانباغنى تۇنجى قېتىم تاشلىغان، تۇنچى قېتىم چاچ قويغان، ۋەلىسپىت مىنگەن، پاتېفۇن ئوينىغان، ئۆينى ھاۋا رەڭ سېنكا بىلەن ھاكلاتقان، رادىيونى مۇرىگە ئېسىپ، كوچىمۇ-كوچا يۈرگەن، قول سائەت تاقىغان، ئايىلىمغا كوپىتا-يوپكا كىيگۈزگەن... مۇشۇ يېقىندىنمۇ بوش كەلمەستىن ئۆگزىگە ئون ئۈچ مېتىر خادا ئورنىتىپ، ئۇنىڭغا ماس سىم بېكىتىپ تېلېۋىزور ئالغانمۇ مەن بولدۇم، ئۇن ئالغۇنىمۇ بۇ يەرگە بىرىنچى بولۇپ مەن پەيدا قىلدىم، تېلېۋىزور ئالغان مەھەل بىر ئايغىچە دەرۋازىنى كەڭ ئېچىپ، ئىتنى چىك باغلاپ، ھويلامنى كىنوخانا قىلىپ بەردىم، ئاخشىمى بولسا ھويلىغا ئادەم پاتمايدۇ. كۆرسۇن، خەلقنىڭ كۆزى ئېچىلسۇن دەيمەن-دە، ھازىرچۇ؟ بۇ نەرسىمۇ كۆپەيىپ كەتتى. بىر ئۆينىڭ كىگىز-كېچىگىنى يىغىپ تاشلاپ، زامانغا يارىشا قىلىپ ئۈستەل-ئورۇندۇق، ئىشكاپ دېگەندەك نەرسىلەر بىلەن ياساپ قويدۇم، بىر يىلدىن بېرىنچۇ؟ مۇشۇ دادۇيجاڭلىق ماڭا ئارتىلىپ قېلىۋىدى، ئېسۇ-خىيالىم دادۇينىڭ ئىشىدا بولۇپ قالدى. ئەمدى دادۇيگە يېگىلىق ئىزلەش بىلەن ھەلەكمەن. ئاڭلىسام، كۆك ئوغۇت دەيدۇ، ۋېلىسىپىتنىڭ ئالماشتۇرۇپ تېرىشى دەيدۇ، تۇپراقشۇناسلىق دەيدۇ؛ ئامېرىكا، كانادالاردا، بۇغداينىڭ بىرلىك مەھسۇلاتى بىرمەڭ بەشيۈز-ئىككى مىڭ جىڭكەن دەيدۇ، ئىش قىلىپ ئاڭلىغان كۆرگەنلىرىنى قىلىپ بېقىۋاتسەن، تۇپراق دېگەننى ئەللىك ئىككى يىل دەسسەپ يۇرۇپ ئۇنىڭ قەدىر-قىممىتىنى بىلمەپتىمەن. مانا ھازىر، قاراڭ، سېرىق تۇپراقنى قارا چىلان تۇپراق قىلغىلى بولىدىكەن، ھوسۇلسىز يەرنى مۇنبەت قىلغىلى بولىدىكەن، ئەجرە قىلسا تۇپراق ئۆز-

گىرىدىكەن، بۇنى كۆردۇق، بىلدۇق. بىزدە يەر دىسە، ئون نەچچە مىڭ مو يېرىمىز بار. سۇ دىسە يېتەرلىك. نىمىمىز كەم؟ مېنىڭچە، ئىككىلا نەرسە كەم. بىرسى، ئەقىل ـ پاراسەت؛ يەنە بىرسى، ئەمگەك ـ ئەجرە... ھەي يالقۇن، سىلىقراق ھەيدىگىنە، ئېتىز ئارىلاپ ماڭ. ئەسلىدە ئەپەندىم بىزنىڭ يەرلىرىمىزنى، تىككەن كۆچەتلىرىمىزنى كۆرسۇن، ئاستا ھەيدە، ئىلاج بار ئاۋازىنى پەسەيت، گەپنى ـ گەپكە قوشماي، مېنى تولا ۋاقىرتىپ ئۇنۇمنى پۈتتۈرۈپ قويىدىغان بولدۇڭ!...

قول تىراكتۇر ئىككى قاسناقتىكى سۇۋادان تېرەكلەر كۈن نۇرى چۈشۈرمەيدىغان كۆپ ـ كۆك، چىم باسقان، چاڭ ـ توزاڭسىز يېڭى يول بىلەن ئاستا ماڭماقتا. سېمىنتەبرىنىڭ جانغا راھەت ئىللىق ھاۋاسى بىر خىل تەۋرىنىپ كېتىۋاتقان ئىككى ئادەمنى خۇددى ئانا سۈتىگە قېنىپ، يۇمشاق چۈشكەتە ياتقان بوۋاقتەك راھەتلەندۈرگەن، سالقىن، مەيىن شامالدا كېپىنەكتەك پىلدىرلاۋاتقان يا‌پراقلارنىڭ ئاستى تەرەپلىرى يالتىراپ، كىشىدە خۇددى كۆكتىن كۈمۈش تەگكە تۆكۈلۈۋاتقاندەك تۇيغۇ پەيدا قىلاتتى. ئەسلىدە ھەمراغا ھەۋەس بىلەن تىكىلىپ قاردى ـ دە:

ـ ناۋادا، سىزنىڭ بۇ يىل تېرىلىدىغان پۈتۈن كۈزگى بۇغدىيىڭىزنى ئاق چىچەكلىك بىدە ئۇرۇغى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ تېرىساق، بۇ يېڭىلىققا قارشى تۇرىدىغانلار چىقارمۇ؟ ـ دەپ سورىدى.

ـ سىناقتىن ئۆتكەنمىدى؟ ـ ھەمرا ياپراقلار ئارىسىدىن چۈشۈۋاتقان چالا كۆلەڭگىدىن كۆزلىرىنى قىسىپ تۇرۇپ سورىدى.

ـ شۇنداق، كېلەر يىلى بۇغداي ئورۇلۇپ بولغاندا ئىككى قېتىم سۇ قۇيساق بىر يېرىم مېتىر چامىسىدا ئۆسىدۇ. 8 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىسىدا ئاغدۇرىمىز. 9 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنىدىن كېيىن ئۇرۇق سالىمىز. ئاڭغىچە توپا ئاستىدا قالغان قاشقا بىدە چېرىپ ئوغۇتقا

ئايلىنىدۇ. سۇبھىنىڭ تەجرىبە ئېتىزىدا بۇ خىل كۆك ئوغۇت سىناقتىن ئۆتتى. تۆپراقتا كالتسىي ماددىسىنىڭ كۆپىيىش نىسبىتى قىرىق يەتتە پىرسەنگە يېتىدىكەن، بۇ ئەھۋالنى ئاچ ئادەمنىڭ پولۇ بىلەن ئۇزۇقلىنىپ بىردىنلا قۇۋۇەتكە ئىگە بولغىنىغا ئوخشىتىشقا بولىدۇ. كېلەر يىلى كۆك ئوغۇتنىڭ قۇۋۇتى بىلەن بۇغداينىڭ بىرلىك مەھسۇلاتىنى بىردىنلا بىر ياكى بىر يېرىم باراۋەر ئاشۇرۇۋېتىدۇ.

ھەمرانىڭ كۆزلىرى شاتلىقتىن ئويناپ كەتتى:

— بىزنىڭ ھازىرقى ئوتتۇرىچە بىرلىك مەھسۇلاتىمىز ئىككى يۈز ئەللىك جىڭ، بىردىنلا بەشيۈز جىڭ ياكى ئالتە يۈز ئەللىك جىڭغا يېتىدىكەن - دە!

— پەۋقۇلئاددە ئاپەت بولمىسلا بۇنىڭدا شۇبھە يوق.

— بىزنىڭ بۇ يىل تېرىيدىغان كۆزگى بۇغدىيىمىز سەككىزمىڭ ئالتە يۈز مو، راستلا ئۆنۈم بېرىدىغان بولسا ھەممىسىگە بىدە ئۇرۇغى ئارىلاشتۇرۇپ تېرىشقا قوشۇلمەن. بىدە ئۇرۇغى ھەل قىلىشقا بۇگۈنلا ئاتلىنىمەن.

— ياخشى، ناھايىتى ياخشى! — دىدى ئەسئەت ھاياجانلىنىپ، — سىلەرنىڭ بۇغداي ئۇرۇغۇلار قانداق ئۇرۇق؟

— «كۇبانكا» بىلەن «چەنچاۋ».

— مېنىڭچە، «42 — 7303» نومۇرلۇق بۇغداي سورتىدىن ئىككى - ئۈچ مىڭ مو يەرگە تېرىپ كۆرسەكلار، سۇبھىنىڭ تەجرىبە مەيدانىدا بۇ ئۇرۇق ئەڭ يۇقۇرى مەھسۇلاتلىق بولۇپ سىناقتىن ئۆتكەن، بۇنىڭدىكى تەلەپ: 9 - ئايىنىڭ 20 - كۈنىدىن بۇرۇن تېرىلىپ بولۇش كېرەك.

— بۇنىڭ كارى چاغلىق.

— ئۇنداقتا، — دىدى ئەسئەت ھاياجان بىلەن تىزلىنىپ ئولتۇرۇۋېلىپ، — ھەمرا ئاكا، كېلىشتۇق ئەمىسە، سۇبھىنىڭ

ئەجرىبە ئېتىزىدا سىناقتىن ئۆتكەن ئەڭ يېڭى ئىلمىي ئۇسۇللارنى سىلەرنىڭ دادۇيدە بىرىنچى بولۇپ كېڭەيتىمىز، بۇنىڭغا نىمە دەيسىز؟

— ھەممە كۈچۈم بىلەن قوللايمەن! — دىدى ھەمرا كۆزلىرىدىن شاتلىق ئۇچقۇنلىرىنى چاچرىتىپ تۇرۇپ، — ئەسىئەت ئەپەندىم، قانداق يېڭىلىق بولسا ئەكىلىڭ، باش تارتماي قوبۇل قىلىمىز: دىمىسىمۇ باشقىلار قىلغانىنى بىز نىمىشقا قىلالمايمىزكەن؟ مىسالى، بىزنىڭ ئويلاپ تاپقىنىمىز ئەزالارغا ئوغۇت سېلىغىنى سېپىلىش، بىر ئائىلىگە ئون كۈپمېتىر ئوغۇت سېلىق سالىمىز. ئاشۇرۇۋەتسە بىر كۈپمېتىر ئوغۇتقا سەككىز نومۇر، ئەلىلىك فۇڭ نەق پۇل مۇكاپات بېرىمىز. ئورۇنلىمسا بىر كۆپمېتىر ئۈچۈن ئەلىلىك فۇڭدىن جەريمانە ئالىمىز، بۇندىن باشقا خېمىيە ئوغۇت سېتىۋالمىز، كۇنجۇرە ئىشلىتىمىز، قىممەتكە چۈشىدۇ، يېتىشمەيدۇ.

ئۇلار قىزغىن سۆھبەت بىلەن سالا ئېتىزلارنى ئارىلاپ خېلى ئۇزاق ماڭدى، كېتىپ بېرىپ ئەسىئەت بۇغداي ئېڭىزىدىن ئۆتكەندە تىراكتۇرنى توختىتىپ، يەرگە چۈشۈپ بىر تۇتام بۇغداي ئېڭىزىنى يۇلۇۋېلىپ ئۇنىڭ يىلتىزلىرىنى سانap، ئۇزۇن-لۇغىنى ئۆلچىدى، يىلتىزلار ئارىسىدىكى توپىنى پۇراپ باقتى ۋە ھەر خىل توپا تۇرلىرىدىن قول ياغلىغىغا تۇگۈۋالدى.

— يېرىڭلار ئالتۇن، — دىدى ئەسىئەت بىر ھازادىن كېيىن قول تىراكتۇرغا چىقىۋېتىپ، — ھەمرا ئاكا، سۇبھىنىڭ تەجرىبە مەيدانىنى سىلەرنىڭ دادۇيگە كۆچۈرۈپ ئەكىلىسەك قانداق دەيسىز؟

— ئەڭ مۇنبەت، سۇغا يېقىن يەردىن يۇز مو ئاجرىتىپ بېرىمەن، ئادەم، قورال دېگەننى قانچىلىك تەلەپ قىلسا شۇنچىلىك بېرىمەن. بىزنىڭ گۇڭشېنىڭ بىر تېخنىگى بار، گەپكە قويۇپ بەرسىڭىز بىر تاغارلاپ ئۇرىدۇ، ئەمما قىچا بىلەن زاغۇنىنى

پەرق قىلالمايدۇ. بىر كۈنى تېخى قوناق ئارىسىغا كۆك پۇرچاق تېرىپ قوش مەھسۇلات ئالىمەن، دەپ ماڭا نۇختا سالغىلى كەپتۇ. ماقۇل دېدىم. پۇرچاق تېرىدىم دەپ ئىككى مو يەرنىڭ قونغىنى يۆگۈمەچكە باستۇرۇۋەتتى، نان قېپى، شۇ قاچقانچە بىرنىڭ مەھەللىگە قەدەم باسمايدىغان بولدى. قايسى يىلىكىن، بىر يىلى مۇشۇ ئەتراپقا «باغدال تېخنىك» دېگەن بىرسى پەيدا بولۇپ قېلىۋېدى، كېيىن بىر قىزنىڭ ...ھەم، ئىش قىلىپ شوخلۇق قىلىپ قويۇپ ئاخىرى تىكىۋەتتى. بۇ يەردە بىر قېرى سۆگەت بار، بىز ئۇنى «باغدال تېخنىك سۆگىتى» دەيمىز، نىمىشقا دىسىڭىز، ھىلىقى «باغدال تېخنىك» ئىتتىن قورقۇپ سۆگەت ئۈستىدە تۇنەپتىكەن ئەمەسمۇ ...

— ھەم ... قىزنىڭ ئادەمكەن-ھە؟ راستلا، بايا ئىتىڭىز بارلىغىنى دېگەندەك قىلىۋېدىڭىز، باغلاقتىمۇ، قويۇقلۇقمۇ؟

— سىزمۇ ئىتتىن قورقامسىز ئەسلىدە ئەپەندىم؟ ئىت دېگەننىڭ يۈزىدە تۈكى بار-دە. ئالىم بىلەن ئوغرىنى پەرق قىلالمايدۇ، مانا مەھەللىگىمۇ كەلدۇق، ئاۋۇ ئۆستەڭ بويىدىكى يېڭى ئاقارتىلغان ئۆي بىرنىڭ. قاراڭ كۆپچىلىك بىرنى كۈتۈپ تۇرۇشۇپتۇ ...

8. مېھمان

ئەسلىدە ئۇچۇن بۇ خىل ئولتۇرۇش كۆڭۈلسىز. يېزا ئادەملىرى ئازراق ئىچىۋالدىمۇ بولدى، قىزىشقاندىن كېيىن ئاغزى بېسىلمايدۇ.

— مېھمانىنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۇن ئىچتۇق ئەمسە!

— قېنى مېھمان، ھېچ بولمىسا لېۋىڭىزنى رومكا قىرىغا تەككۈزۈپ قويۇپ ئۆزەمگە بېرىڭ!

— ئەمسە، مېھماندىن بىردەم مۇھەببەت ئاڭلايلى. قېنى

مېهمان، ئېچىلسىڭىزا!

مانا بۇلار مېهماننىڭ كۆڭلى ئۈچۈن ئېيتىلغان چىرايلىق گەپلەر. لېكىن بۇ گەپلەر ئەسلىدىنى كۆڭۈل غەشلىگىدىن قۇتقۇزۇپ قالالمىدى. ئۇ خۇددى چوغ ئۈستىدە ئولتۇرغاندەك بىئارام: ئۇنىڭ گۈزەل ياشلىغى مۇشۇ يېزىدا تۇنجى قېتىم تۇرمۇش زەربىسىگە ئۇچرىغان. ئۇنىڭ پەرىزىچە، نەق مۇشۇ بەزمە بولۇۋاتقان ياسىداق سارايىنىڭ ئورنىدا ئۇ ئاخىرقى قېتىم ئىخلاس بۇۋاي بىلەن بىللە بولغان ئىدى، ئۇلار دائىم ئۇچرىشىدىغان قېرى ئۈزۈمە ئەنە يازلىق ئوچاقنىڭ يېنىدا تېخىچە مەزمۇت تۇرۇپتۇغۇ. ناۋادا ئادەملەر بولمىسا ئۇ ھىلىقى ياشلىغىدا دولىسىنى تەرەپ ئولتۇرىدىغان يەردە يەنە بىر قېتىم ئولتۇرۇۋالسا، قېرى ئۈزۈمە دەرىخىنى قۇچاقلىسا، كۆز يېشى بىلەن ئۇنىڭ قوۋزىغىنى نەمدىسە . .

ئۇنىڭ كۆڭلى ناھايىتى پەرىشان، مىسكىن ئىدى. ھەمرانىڭ خۇشخۇي، چاخچاق بىلەن ئۇنى گەپكە تەكىلىپ قىلىشلىرى، يېزا يىگىتلىرىنىڭ بىر بىرىنىڭ لەقەملىرىنى ئىما قىلىپ چاخچاقلىشىپ كۈلۈشلىرى، سازچىلارنىڭ ناخشا-مەرغۇللىرى ياكى ھەمرانىڭ ئۇنى: «ئۇيغۇرلاردىن چىققان تۇنجى يېزا ئىگىلىك ئالىمى» دەپ تونۇشتۇرۇشلىرى ئۇنى مىسكىنلىكتىن زادىلا ئازات قىلالمىدى. ئۇ بىرلا ئىشنى خىيال قىلاتتى: ناۋادا ئاشۇ بەختسىزلىك بولمىغان بولسا ئۇنىڭمۇ ھازىر ئالى مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان بالىسى بولماسمىدى؟ ئۇ ھازىر نە ئۆيى، نە پەرزەنت يۈزى كۆرمىدى، بۇ خىل يىگانە ھايات كەچۈرۈش ئۇنىڭ ئۈچۈن ئازاپلىق ۋە مەنىسىز تۇيۇلمايتتىمۇ؟ ...

ئۇ، ئۈزۈمە دەرىخى تۇۋىدە بولغان ئۇچرىشىشلارنى يەنە بىر قېتىم ئەسلەپ كۆڭلىنى كۆتەرمەكچى بولۇپ پىشانىسىنى بارماقلىرى بىلەن تىرىگەندە ھويلىدا موتوتسىكلىت ئاۋازى، ئاندىن كېيىن كۈلكە، مەسلەرنىڭ قوپال تىل-چاخچاقلىرى ئاڭلاندى.

ئارقىدىنلا ئۆيگە قولىنى كۆكسىگە قويۇپ چوڭ سالام بىلەن نۇرمەھەممەت كىرىپ كەلدى:

— غاچىچىدە ئىككى ئېغىز گەپ قىلىۋالاي، مەيدان رەھبەر-لىگى ئاشۇجىنىڭ شەخسەن ئۆزى ۋە مەيدان پارتكومى، مېنى بۇ يەرگە تولۇق ھوقۇقلۇق ۋەكىل قىلىپ ئەۋەتتى، ئاستىمدىكى موتوتسىكلىت، ئۇستۇمدىكى ۋەزىپە، ئاغزىمدىگى گەپ ھەممىسى ئاشۇجىنىڭ ئاغىنىلەر، ئىككى تەلىۋىم بار: بىرىنچىدىن، قۇربانلىق قوي توغرىسىدا قۇلىغىمغا پىچىرلاشقا رۇخسەت يوق، ئىككىنچىدىن، خۇشكەتتى قوبۇل قىلغۇچىلىكىم يوق.

— بولدى ھوي، سېنىڭ ۋەزخانەڭ ئەمەس بۇ!

— تىزدا جان قالمىدى، ھوي!

— چاچمەن جۇمۇ مۇنۇ رومكىدىكىنى!

ئۇنىڭ يېقىنلىرى تەرەپ-تەرەپتىن جۇنگەندىن كېيىنلا ئۇ بىر كۈلۈۋېتىپ، يۇقۇرىغا، ئەسىتىنىڭ يېنىغا قاراپ ماڭدى. ئىككى مېھمان سوغاقلا سالاملاشتى، رومكا يەنە ئىككى ئايلانغاندىن كېيىن، بايا تىن ئەسىتكە تەتۇر قاراپ ئولتۇرغان نۇرمەھەممەت بىردىنلا ئەسىتكە ئۆرۈلدى:

— قانداق، ئەسىت ئاكا؟

— ياخشى.

— نىمە ياخشى؟

— مىجەزىم ...

— ھىم، بىلەمسىز، مەن يېقىندا شاگىرتىڭىز بىلەن توي قىلىمەن، خوشالمۇ سىز؟

— بىمەنە گەپ.

— خاپىمۇ سىز؟

— بەلكىم ...

— يېزىلىقلار گەپنى ئوتتۇرىسىغىلا قىلىدۇ: مەن بار يەردە سىزگە ھۆرمەت ئاشمايدۇ، ئاۋام شۇجىنىڭ تاپشۇرۇغى، غىلىمان

هاكىمنىڭ ئىرادىسى بويىچە ... بىر كۈنى سىز بىلەن ئايرىم سۆزلىشىمەن، تېخى!

ئەسىتىنىڭ مۇشتۇملىرى تۆگۈلدى، ئۇ يىگىرمە بىر يىلدىن ئاۋالقى ئىشىنىڭ تەكرارلىنىپ قالماسلىغى ئۈچۈن تالاغا چىقىپ كەتمەكچى بولۇپ ئورنىدىن تۇردى. دەل شۇ چاغدا ئۇ نۇرمەھەمەتنىڭ ھەمرانىڭ قۇلىغىغا:

— بۇ ئادەم غىلمان ھاكىمغا ساقال تاشلاپ ... — دەۋاتقانلىغىنى ئاڭلاپ قالدى، ھەمرا ئۇنىڭ ئاغزىنى ئالقىنى بىلەن باستى-دە:

— ئاۋام شۇجىنىڭ ئەلچىسى بۇ خىل گەپلەرنى قىلامدۇ؟ ئولتۇرۇشنىڭ گېپى بولماي قالدى، نۇرمەھەمەت! — دىدى.

ئەسىتە كوچىغا چىقتى، ئايدىڭ، سالقىن شامال، ئەجەپ كۆڭۈللۈك كېچە، ئۇ تۆت كوچىنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرۇپ ئەتراپقا قارىدى، بۆك-باراقسان باغلاردىن گۈپۈلدەپ كۆزلۈك ئالمىلارنىڭ پۇرىغى كېلەتتى. بىر بىرىگە ئوخشاپ كېتىدىغان قوش قانات ئىشىگى بار ئۆيلەر كەڭ-ئازادە كوچىلارغا ياراشقان، بۇنىدىن يىگىرمە بىر يىل بۇرۇنقى دەرەخسىز تار، ئەگرى-بۈگرى كوچىلار، بىر بىرىگە ئۆگزىلىرى تۇتىشىپ كەتكەن، تۆپە پەنجىرىلىك ئۆيلەر ئىزناسىز يوقالغان. شۇنداق، يېزا تۇنۇغۇسىز بولۇپ ئۆزگەرگەن. پەقەت شۇ يىللارنىڭ خاتىرىسى — يۇرەك يارىسىلا ئۆز پېتىمچە تۇرۇپتۇ، ئۇنىڭ يۇرەك سوقۇشىمۇ شۇ يىللاردىكىدەك ئەنسىز ۋە تېز-تېز ئىدى. ئۇ، ئۆزىنىڭ قايتىپ كەلمەس ياشلىغىنى، ياشلىقتا ئۆتكەن ئونتۇلۇسىز ئىشلارنى قايتا-قايتا ئەسلەپ، كوچىدا خېلى ئۇزاق ماڭدى.

ئۇنىڭ يېنىغا جۈۋىغا يۆگەنگەن بىر بوۋاي يوتىلىپ-قېقىلىپ يېقىنلاپ كەلدى:

— ئىچمەيدىغان ئوخشىمامسەن، كوچىغا چىقىۋاپسەنغۇ؟

— ئىچەلمەيمەن.

— چەكتۇرمەمسەن، قېنى؟

— چەكمەيمەن.

— سوپىكەنسەن — دە، نەدىن بولسەن ئۆزەك؟

— ئۇرۇمچىدىن كەلگەن.

— ھىم... غۇلمان ھاكىمنى بىلىدىغانسەن؟ ئالتۇنىدەك خوتۇن، ھەر ئايدا ماڭا پۇل ئەۋەتىدۇ، «كۆزەتچى مەتقۇل سەپراغا تەگسۇن» دەپ توپ-توغرا مۇشۇ ماگىزىنغىلا سالىدۇ. بەش ئاي بولدى، ھەر ئىيىغا يىگىرمە سومنى پۇددىمەي سوقۇۋاتىمەن. تووا، بۇ ھاكىم ماڭا ئوخشاش ئىگە-چاقسىز، ھەم ئىنچىدىغان، ھەم چېكىدىغان سەپرا قېرىغا قانداقمۇ ئىچ ئاغرىتىپ قالغاندۇ؟ ئۇ ھاكىمنى بىر كۆرۈپ ئىنساۋىغا دۇئا قىلاي دىسەم ئورنى بولمايۋاتىدۇ، بىز دىگەن پىشىشىق قوغۇن، بىر تىنىقتىن قالساقلا ئۇ دۇنيانىڭ ئادىمى...

ئەسئەت بوۋايغا قىزىقىپ قالدى:

— سىزنىڭ بالا-چاقىڭىز بولغانمىدى؟

— نەدىكىنى! — دىدى بوۋاي ئەسنەپ قويۇپ، — ئىككى قىزى بار بىر جۇگاننى ئېلىۋىدىم، ئىخلاس دىگەن چوڭ قىزى دەريانىڭ ئۆزىنى تاشلاپ ئۆلۈۋالدى. ئانىسى بالا كۆيۈگىدە، سىل بولۇپ ئۆلدى، كىچىگى قارىمايلىق بىر ئىشچى بىلەن قېچىپ كەتتى. نەدىكىن تاك؟...

— ئىخلاس دىگەن قىزنىڭ قەۋرىسى ئانسىنىڭ يېنىدىمۇ؟

— نەدىكىنى، — دىدى بوۋاي قاتتىق بىر ئەسنەۋىلىپ، — ئۆلۈگى تېپىلمىسا نەدىكى قەۋرە ئۇ!؟

ئەسئەت ئۆي تەرەپكە مېڭىۋىدى بوۋاي:

— ھەي بالام، ھىلىقى «باغدال تېخنىك» نى تونامسەن، ئۇنىمۇ ئۇرۇمچىدە دەمدۇ، شەھەردە دەمدۇ، بار ئوخشايدۇ، ئېيتىپ قوي، مەتۋاقى سەپرا ئەمدى ئۇنىڭغا كايىمايدۇ. بىزنىڭ قىزنىڭ مەيلى بولغىنى ئۇچۇن شۇنداق شوخلۇق قىلغان-دە، ھامىنى بىر ئۆلۈم، ئوتتا ئۆلدى نىمە، سۇدا ئۆلدى نىمە، ئوقتا ئۆلدى

نمه، شوخلۇقتا ئۆلدى نمه، هەممىسى بىر ئۆلۈم. بىكارلا ئۇنى كالتەكلەيمەن دەپ تەزدۇرۇۋەتتىم. بولمىسا يوقلاپ تۇرارىدى. كۆرسەك ئېيتىپ قوي، كۈندۈزى بىكارچىلىقتا قوغۇن تېرىپ قويغان، تازا ئوخشىدى، چىقىپ يەپ-ئىچىپ، يۇرۇپ كەتسۇن.

ئەسلىدە ئاقكۆڭۈل بوۋاينىك گەپلىرىنى ئاڭلاپ تېخىمۇ بىئارام بولدى. ئۇ كۆز ياشلىرىنى كۆرسىتىپ قويماسلىق ئۈچۈن تېرەكلەر سايىسىغا ئالدىراپ ماڭدى.

ــ ھەي بالام، ھەمراغا ئېيتقىنا، ئىككى سەر چىقىرىۋەتسۇن، پىششىق گۆش بولسا ئۇنىمۇ ئايىمىسۇن، گۈزەتچىلىك قىلمىغان بولسام تۆرنىك بېشىدىن ئورۇن ئالاتتىم. ماگىزىن دىگەنمۇ ھۆكۈمەتنىڭ مۇھىم جايى، ئۇخلىساڭمۇ تاپسىغا بېشىڭنى قويۇپ ئۇخلىمىساڭ بولمايدۇ. نەدىكى ئۇيقۇ ئۇ؟ ... بەزىدە خۇدايىم بىلەن، بەزىدە ئۆلگەن ئايالىم، ئۆگەي قىزىم بىلەن سۆزلىشىپ تاڭ ئاتقۇزىمەن. بۇ دۇنياغا بىر يارالدىم، بىر ئۆيلەندىم، ئۆگەي بولسىمۇ خۇدايىم ئىككى قىز بېرىۋىدى، دۆلتىنى مەندىن ئايىدى، نېسىپ بولمىدى.

ئەسلىدە، بوۋاينىك گېپىنىك ئاخىرىنى ئاڭلىيالمىدى، ئۇ قاتتىق يۆتەل بىلەن گېپىنى ئاخىرلاشتۇردى-دە، قولىدىكى تايىغىنى نىمگىدۇر ئۇرۇپ تاكىلداتتى.

ئەسلىدىنىك مىڭىسىگە بىرى بىر سوئال كىرىۋالدى: «ناۋادا غىلمان ھاكىم راستلا ئاشۇ ئىخلاس بولۇپ قالسىچۇ؟ بولمىسا نىمشقا ئۇنىڭ ئۆلۈگى تېپىلمىدى؟ نىمشقا بۇ تونۇمايدىغان بوۋايغا پول ئەۋەتىدۇ؟!» ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى بىر خىل كۆرۈنمەيدىغان ئوتنىڭ تەپتى ئۆرتىدى، ئۇنىڭ يۈرىگى خۇددى كۆكرىگىدىن سەكرەپ چىقىپ كېتىدىغاندەك قاتتىق تېپىچەكلىدى: «بۇ بىر يېڭى تېپىشماق، بۇ تېپىشماقنى راھەتكە يېزىپ ئەۋەتىمەن، ئۇ چوقۇم توغرا يېشىلەيدۇ» دەپ ئويلىدى ئۇ ئۆيگە كېتىۋېتىپ.

۹. رەددىيە

كۆچلۇك هاياجان خۇددى ئىچىملىكتىن كېيىنكى كەيپلىككە ئوخشايدۇ. ئۇ چاغدا ئادەم ھەر قانداق قارامليقتىن يانمايدۇ.

ئەسلىدىتىك ئەس-خىيالى ئەمدى غەلەمان ھاكىم بىلەن كۆرۈشۈش، ئوچۇق-يورۇق سۆزلىشىشتە ئىدى. «ھەممىنى ئېيتىمەن. سىز غەلەمان ئەمەس، ئەخلاس، مۇنۇ سۇبھى مېھنەتكە قىزىم، ئېقىپ چۈشكەن بۇرنى، سوقمىچاق يۈز قۇرۇلۇشى مېھنەتكە قىزىم ئىكەنلىگىنى ئىسپاتلاپ تۇرسا، يەنە نېمىشقا گەپ يورغىلتىسىز، دەيمەن، ناۋادا ئىلتىماسىمنى قوبۇل قىلسا مەن يىگىرمە نەچچە يىللىق بۇرۇختۇملۇقنى ئاخىرلاشتۇرىمەن-دە، ياشلىغىمغا قايتىمەن. ئۇنى پۈتۈن ۋۇجۇدۇم بىلەن سۆيىمەن، قالغان ئۆمرۈمنى ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئۆتكۈزىمەن. كېچىكىپ كەلگەن بەختىمۇ لەززەتلىك، دىمەك بەخت كۆرۈنمەكتە، ئۇنى ئەمدى قاچۇرۇۋەتمەيمەن» دىگەنلەرنى كۆڭلىگە پۈكتى، ئۇ تاڭنى تۆت كۆز بىلەن كۈتۈپ.

ئۇ، يەرگە يورۇق چۈشمەستە ئورنىدىن تۇردى-دە، پۈتىنىڭ ئۇچىدا مېڭىپ ھەمراىنىڭ ھويلىسىدىن چىقتى، قونىغان ئۆيدە ناشتا قىلىش ئادىتىگە خىلاپلىق قىلىپ ئېتىز يوللىرى بىلەن مەيدان تەرەپكە قاراپ يۈرۈپ كەتتى، سېنىتەبىرنىڭ شەبنەملىك سەھىرى ئۇنىڭ يوللىرىغا ئۇنچە-مارجان چېچىپ كۈتۈۋالدى، چېپىقتىن كېيىن كۆكلەپ چىقىقان يۇمران ئوت-چۆپلەرنىڭ بەرگىدىكى بۇ ئۇنچە-مارجانلار ئۇنىڭ يولىغا، ئاياقلىرىغا تۈكۈلدى. ئۇ، ياۋا گۈللەر مەكزىگە قونىغان رەڭدار ئۇنچىلەرنى ئالقىنىغا ئېلىپ سۆيدى. ئېرىقلاردا شۇرلىشىپ، سۇزۇك تاشلارنى چاقنىتىپ ئېقىۋاتقان تاغ سۈيى بىلەن يۈزىنى يۇدى. مەجنۇن تال ۋە جىگدىلەر شېخىدا چۇرۇقلىشىۋاتقان

قۇشلارغا قاراپ ھەۋەس بىلەن كۈلدى. بۇلاق سۈيىدەك تاڭ سۈبھىسى ئارىسىدىن بۇگۈنكى كۈن ئۇچۇن ھەيرلىك ئىزلىدى ...

بەختتىن ھاياجانلانغان ئادەمگە ھەممىلا نەرسە يېڭى ۋە گۈزەل كۆرۈنىدۇ. ئادەمزاتسىز كەڭرى ئېتىزلار گەرچە ئايقىن - سايقىن بولسىمۇ ئەسىەتتىنكى كۆزنىگە خۇددى بىر چۆھر قول ھەممىلا نىمىنى جاي - جايىغا تىزىپ چىققاندەك، خامانلار - دىكى چېچىلىپ ياتقان سامان - پاخالار، يوللاردا تولا دەسسىلىپ رەڭگىنى يوقاتقان ئوت - چۆپلەر، چالا چۈشۈرۈلگەن باشتەك كۆرۈنىدىغان، يېرىمى ئۆرۈلۈپ، يېرىمى ئۆرە تۇرۇۋاتقان قوناقلىلار، ۋاقتىسزلا ۋاشاڭ قىلىنغان قوغۇنلۇق، ئۇنىڭ بوراندا قىيشايغان باربكى، مالغا تولغان ئېڭىزلىق، ئات ئۇستىدە جۇۋىغا ئورىلىپ ئۇششۇك چۆجىسىدەك شۇمشىيۋالغان ئاتچى ... كۆزگە كۆرۈنگەن ھەممىلا نەرسە گويا يارىلىشتىنلا ئاشۇنداق گۈزەلدەك بىلىندى ...

ئۇ كۈچلۈك ھاياجان بىلەن مەس بولۇپ ئالدىراپ ھېگىپ سۈبھىنىڭ دەرىزىسگە يېتىپ كەلدى: «قىزىم، — دىدى ئۇ ئىچىدە، — بىلۋاتامسەن، سېنىڭ ئۆز داداڭ دەرىزەگدە تۇرۇپتۇ. ئۇ، سېنىڭ نەپەس ئېلىشلىرىڭنى ئاڭلاپ تۇرۇپتۇ، ئۇ، سېنىڭ بەختىڭگە تىلەكداش، ئۇنىڭ بۇندىن كېيىنكى ھاياتى ساڭا بەخت تىلەش بىلەن ئۆتىدۇ ... »

دەرىزە ھىم يېپىلغان، پەردىلىرى چۈشۈرۈلگەن ئىدى. ئۇ قۇلىغىنى يېقىپ تىڭشىدى، ئاندىن كېيىن تاقەتسىزلىك بىلەن دەرىزىنى چەكتى.

— كىم؟ — قىزنىڭ ئاۋازى، ئالدىراپ ئاياق كىيىم ئىزلىگىنى، كارۋاتتىن چۈشكىنى ئاڭلاندى.

— بۇ مەن، سۈبھى قىزىم! — ئەسىەت تىترەڭگۈ ئاۋاز بىلەن ئۆزىنى مەلۇم قىلدى.

ـــ سىز ئەسئەت ئاكامـمـۇ؟ ـــ قىز دەرىزىگە كەلدى ۋە پەردىنى قايرىدى.

ـــ ياق، مەن!

ـــ سىزغۇ، نىمشقا ياق دەيسىز، ئەسئەت ئاكا؟

ـــ ياق، ئاكىڭىز ئەمەسمەن، مەن سىزنىڭ ئۆز دادىڭىز!

ـــ نىمە؟ ئەمدى سىزمۇ مەس ئادەمدەك كەلسە ـ كەلمەيسىز گەپ قىلمىغان بولۇۋالدىڭىزمۇ؟ ـــ قىز خۇددى بىرسى يۈزىگە سوغاق سۇ چاچقاندەك ئەندىكىپ كەتتى.

ـــ ئىشكىنى ئېچىڭ، مەن سىزنىڭ دادىڭىز، ھازىر ھەممىنى بىلىسىز ... ياق، راست گەپنى دەۋاتىمەن.

ـــ نىمە قىلىق بۇ!؟ ـــ دىدى قىز تىرىكىپ، ـــ خەق كۆرسە نىمە دەپ ئويلايدۇ، توۋا، ـــ قىز پەردىنى قايتا چۈشۈرۈۋەتتى ـ دە، ئەسئەتكە ئاڭلىتىپ تۇرۇپ غودۇڭشىدى، ـــ توۋا، نۇرمەھەممەتنىڭ دىگىنى راستكەندە، بۇ ئادەم راستلا ئاپامغا ...

ـــ سۇبھى! قىزىم ...

ئۆيدىن ئەمدى ئاۋاز چىقمىدى، ئەسئەت خىلىغچە تىڭشاپ تۇردى. بىرئازدىن كېيىن بىردىنلا قىزنىڭ ئۆپكىدەپ يىغلاۋاتقىنى ئاڭلاندى.

ئەسئەت ئۇچۇن خوشاللىق تۇيۇلغان بۇ ئىش قىز ئۈچۈن ئۇياتلىق ۋە ئازاپلىق بىلىنگىنى ئەسئەتكە ئەلەم قىلدى. ئۇ: «مەن ھىس قىلغاننى سۇبھىمۇ ھىس قىلدۇ، قىزىم دېسەملا، دادا دەپ جاۋاپ بېرىدۇ» دەپ ئويلىغان ئىدى. لېكىن قىز ئۇنىڭ ھاياجان بىلەن ئېيتقان سۆزىنى سوغاق كۆز يېشى بىلەن كۈتۈۋالدى. ئەسئەت كەينىگە قايرىلدى ـ دە، دەرىزە يېنىدىكى سېرىنكۈل شېخىنى كۈچ بىلەن سىلكىدى» ...

«سەۋر كېرەك ئىدى، ـــ دەپ ئويلىدى ئۇ ئۆز ياتىغىغا قايتىپ، بېشىنى غىجىملاپ تۇتۇپ ئولتۇرغاندىن كېيىن، ئۆزىگە كېلىپ ـــ ئۇنىڭ ئۆز دادىسىنى بىلمەسلىگى ئەجەپلىنەرلىك

ئەمەسقۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە غىلمان ــ ئاشۇ ئىخلاسمۇ؟ بۇنى مېنىڭ ھۆكۈم قىلىشىم بىلەن مۇقىملاشتۇرۇشقا تېخى ئەتىگەنغۇ؟ ...»

ئۇنىڭ خىيال بىلەن قانچىلىك ئولتۇرغانلىقىنى ئۆزىگە بەلگىسىز، ئىشكنى چەكمەيلا ئۆيگە بىرسى كىرىپ كەلگەندىن كېيىنلا ئۇ چۆچۈپ ئورنىدىن تۇردى:

ــ بەلكى، ئەسىمەت ئەپەندىم، ــ دېدى ئۆيگە تۇيۇقسىز، ئالدىراپ كىرىپ كەلگەن ھەمرا، ــ بۇنداق قىلارىگىزنى بىلگەن بولسام ئىتنى قويۇۋەتكەن بولاتتىم. ھىلىھەم بولسىمۇ ئەتىگەنلىك چايغا بىزنىڭكىگە بارىسىز، مەن نۇرمەھەممەتنىڭ "پوت پوتى" بىلەن كەلدىم، يۈرۈڭ. مىنگىشىڭ!

ــ ئەپۇ قىلىڭ، ھەمرا ئاكا، ــ دېدى ئۇ تەستە كۈلۈمسىرەپ، ــ ئەتىگەندە ئېتىز ئارىلاپ يۈرۈپ بۇ يەرگە كېلىپ قاپتىمەن، ئولتۇرۇڭ، مۇشۇ يەردىلا ناشتا قىلايلى ــ دە، ئاۋامنىڭ يېنىغا كىرىپ سۈبھىنىڭ تەجرىبە مەيدانىنى سىلەرنىڭ دادۇيگە يۆتكەش توغرىلىق سۆزلىشەيلى.

ئەسىمەت ھەمرانى باشلاپ ئاۋامنىڭ ئۆيىگە ئەمەس ئىشخانىسىغا كىردى.

ئىشخانا ھەشەمەتلىك ئىدى، دەرىزىسىگە گۈل قاچىلىرى قويۇلغان، بىر ئۇزۇن كىرىسلو، يەنە بىر كىشىلىك بىر جۈپ كىرىسلو قويۇلغان، يېزىق ئۈستىلىنىڭ بىر چېتىگە يۆلەنچۈكلۈك يۇمشاق ئورۇندۇق، يەنە بىر چېتىگە ئەينەكلىك چوڭ ئىشكاپ قويۇلغان. ئۈستەلدە تېلېفۇن، تېكلىمە كالېندار، ھەر خىل سىياۋۇھەتلىرى تۇراتتى. ئاۋام ئورۇندۇقتا تاشلىنىپ گېزىت ئوقۇپ ئولتۇرغان ئىكەن، مېھمانلارنى كۆرۈپ ئورنىدىن قىمىرلاپ قويدى.

ــ ھە، ھەمرا ئاكا، ئاخشام ئولتۇرۇشۇڭ قىزىدىمۇ، ناھىيىدىن رازىيوپ مۇدىر كەلگەن ئىدى. بارالمىدىم، قانداق يولداش ئەسىمەت، ئۇلار سىزنى ئىچىشكە زورلاشتىمۇ؟

ــ زورلاپ ـ زورلاپ ئۆزلىرى ئىچىشتى، ــ دىدى ھەمرا كۈلۈپ، ــ سىزنىڭ ۋەكىلىڭىز ياخشى ئولتۇرۇپ بەردى.

ــ نۇرمەھەممەتمۇ؟ ــ دەپ كۈلدى ئاۋام قىزىقىپ، ــ ئاۋارە قىلمىغاندۇ؟ ئىچىۋالسا ئۆزىنى تۇتۇۋالالمايدۇ، لېكىن قولىدىن ئىش كېلىدۇ، يارايدىغان يىگىت، ئۇنىڭ چارۋىچىلىقىنى راۋاجلاندۇرۇشتا تۆھپىسى چوڭ، بىزنىڭ نەسىللىك بۇقا، قوشقار، ئايغىرلىرىمىز پۈتۈن ناھىيىدە داڭلىق، ئىككى ئايلىق موزايلىرىمىزنىڭ ئەركەكلىرىنى يەتتە ـ سەككىز يۈز سوم، ئۇرغاچلىرىنى توت ـ بەش يۈز سومغا تۇتقۇزماي ئالىدۇ. بىزنىڭ مەيدانىنىڭ كالىلىرى ھازىر پۈتۈنلەي سار قولاق، ئالاتاۋسكى ئارغۇن بولۇپ كەتتى. ئاق قويىمىزنىڭ ئوتتۇزىيەتتە كىلو يۇڭ بەرگەنلىرىمۇ بار. ئۇنىڭ تېخنىكىسىنىڭ ئۈستۈنلۈكىدىن ھەتتا بىزنىڭ مەيدانىنىڭ توخۇلىرى چېغدا ئاپەتكە ئۇچرىمايدۇ. ئەتراپتىكى گۈڭشىلارنىڭ توخۇلىرى قىرىلىپ بولغان يىللىرى ھەممىلا ئادەملەر بىزنىڭ توخۇ فېرمىمىزدىن چۆجە سېتىۋالىدۇ.

ــ ماختاۋەرمىگىنە، ــ دىدى ھەمرا ئۇنىڭ سۆزىنى بولۇپ، ــ ماختىغان بۇقا بىلەن ئارغىماقلىرىڭ سىلەرنىڭ مەيدانىدىن ئۆتۈپ بىزنىڭ دادۇينىڭ زىرائەتلىرىنىمۇ دەسسەپ ـ چەيلەپ رەسۋا قىلدى. سۇبھى قىز ئۇنىڭ ئۇستىدىن ھەر يىلى بىرنەچچە قېتىم ئەرز سۇندىكەنغۇ؟

ــ چاخچاق، ھەممىسى چاقچاق، ــ دىدى ئاۋام كۈلۈپ قويۇپ. ــ نۇرمەھەممەت ئۇ قىزنىڭ تولا چىشىغا تېگىدۇ، قانداق قىلىدۇ؟ ئاشۇ قىزغا ئاشىقكەن، ئۇنىڭ ئىككى قېتىم ئۆيلەنگىنى بولمىسا سۇبھىنىڭ راسا لايىغى ئىدى. سۇبھى نادان قىز، چېچاڭشىدۇ، بىراق قىز بالا دېگەن چېچاڭشىپ پەس كويىغا چۈشىدىغان گەپ، مەن نۇرمەھەممەتكە ئاتا بولۇپ غەلىمان ھاكىم بىلەن سۆزلەشتىم، رەھبەرلىك بىرلىككە كەلسەكلا ئۇ قىزنى كۆندۈرىمىز.

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ئەسئەتنىڭ بەدىنى تىكىلىنىپ كەتتى؛

ــ بىز سىزنىڭ ئالدىڭىزغا ئاشۇ سۆبەي توغرىلىق پىكىرلەشكىلى كىردۇق، ــ دېدى ئەسئەت گەپنى ئۆز مەقسىدىگە بۇراپ، ــ ئۇنىڭ ئۇرۇق يېتىشتۇرۇش، تۇپراقنى ياخشىلاش، مەھسۇلاتنى ئاشۇرۇش قاتارلىق جەھەتلەردە ئېلىپ بارغان ئىلمىي تەجرىبىلىرىنى قەدىرلەشكە ئەرزىيدۇ. مەن شەخسەن ئاشۇ قىزنىڭ ئەمگىگە يارىمىم بېرىش ئۈچۈنلا كەلگەن. ئۇنىڭ قولىغا كەلتۈرگەن زور نەتىجىسىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم، ئەمدىكى گەپ، سىناقتىن ئۆتكەن تەجرىبىلەرنى ئەملىيەتتە قوللىنىپ بايلىق يارىتىش، ئۇنىڭ ئىلمىي ئەمگىگە ياخشىراق ئىمكانىيەت يارىتىپ بېرىش، ئەمما بۇ ئىككىلا ئىش سىلەردە تازا ياخشى قوللاشقا ئىگە ئەمەسكەن. مەسىلەن، بۇغداينى بىدە بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ تېرىش، بىدىنى ئۇچ يىلدىن كېيىن ئاغدۇرۇپ بۇغداي تېرىش ئىشلىرىغا سىلەر قوشۇلمايدىكەنسىلەر...

ــ توختاڭا، ــ دېدى ئاۋام تاقەت قىلىپ تۇرالماي، ــ قوللاشقا ئىگە بولمىغان بولسا سىز ئېيتقان نەتىجىلەر نەدىن كەپتۇ؟

ــ تەجرىبە ئېتىزى سىلەرنىڭ نەزىرىگىلاردا بىر زىننەت بۇيۇمى ئىكەن، ــ دېدى ئەسئەتمۇ خاپا بولۇپ، ــ ئىلىم بېرەر ئورۇننىڭ، بىرەر شەخسىنىڭ ئابرويىنى كۆتىرىش ئۈچۈنلا خىزمەت قىلدىغان نەرسە ئەمەس، ئۇ جەمىيەتكە ماددىي بايلىق يارىتىدىغان نەرسە. سىلەرنىڭ ھەمىكارلار دوكلاتىڭلاردا «ئىلمىي تېرىقچىلىقنى چىڭ تۇتتۇق، ھۇندىاق سورت، ئۇندىاق كەشپىيات بارلىققا كەلدى» دېگەن سۆزلەر بارىكەن. لېكىن بۇ سورت، كەشپىياتلار تەجرىبىخانىدىن ئېتىزغا كۆچمىگەن. ئەملىيەتتە قوللىنىشقا كەلگەندە پارتكومنىڭ بىرىنچى شۇجىسى بولغان ئادەمنىڭ ئىدىيىسىدىن ئۆتمەيدىكەن.

ــ خوش، شۇنداق بولسۇنمۇ دەيلى، سىز زادى نېمە

ـــ دىمەكچى بولغىنىم ناھايىتى ئېنىق: سىز قوبۇل قىلالمىغانلىقىڭىز ھەمرا ئاكا پۈتۈن كۈچى بىلەن قوللىماقچى، بىز سۆيۈشكەن تەجرىبە ئېتىزىنىمۇ ھەمرا ئاكىنىڭ دادۇيىگە يۆتكەيمىز. ھەمرا ئاكا بۇ يىلقى سەكسەنزىمىڭ ئالتە يۈز مو يەرگە تېرىلىدىغان كۈزگى بۇغدىيىنى بىزنىڭ ئىلمىي ئۇسۇلدا تېرىقچىلىق قىلىشىمىزغا تولۇق تاپشۇرۇپ بەرمەكچى، بىز ھەمرا ئاكىنىڭ دادۇيىدە ئىلمىي تېرىقچىلىقنىڭ ئۇنۇمىنى ئەمەلدە كۆرسىتىپ، كېيىنكى يىلدىن باشلاپ پۈتۈن ناھىيىدە، پۈتۈن ئىلى ۋادىسىدا قوللانماقچى!

ـــ نىيىتىڭىز ياخشى، غەرىزىڭىز چۈشىنىشلىك، ـــ دىدى ئاۋام ئاچچىق كۈلۈپ قويۇپ، ـــ لېكىن كىمنى قەيەرگە يۆتكەشنى، قەيەردە، نىمە قىلىشنى پارتكوم بەلگىلەيدۇ، بۇنى سىز بەلگىلەپ بېرەلمەيسىز! سۆيۈشكەن بىزنىڭ ھەيدانىنىڭ ئادىمى، ئۇنى سىز ئەگەشتۈرۈپ كەلمىگەن!

ئۇ، ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇستەلدىكى دۇۋۇتىلىرنى ئۇياق-بۇياقتا يۆتكەپ قويدى، ئۇنىڭ قوللىرى تىترىمەكتە ئىدى.

ئەسىتەمۇ ئورنىدىن تۇردى-دە، ئۇنىڭ ئۇستىلى يېنىغا كەلدى ۋە سالماقلىق بىلەن:

ـــ پارتىيە رەھبەرلىگى بىلەن ئىلىم-پەننى قارىمۇقارشى قىلىپ قويسىڭىز خاتالىشىسىز، يولداش ئاۋام، بىزنىڭ پارتىيىمىز قۇرۇق جۇۋا تاراقلىتىدىغانلارنىڭ زىيىنىنى ئاز تارتمىدى! ـــ دىدى.

ئاۋام ئۇنىڭغا ئالىيىپ قارىدى، ئەسىتەمۇ غەزەنى يوشۇرۇپ ئولتۇرمىدى، ھەمرا ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى جىددىلىكنى پەسەيتىش ئۈچۈن:

ـــ نىمە بولدۇڭ، ھوي ئاۋام، قويساڭا ئۇكام، سۆيۈشىنى بەرمىسەكمۇ بەرمە، تەرىكنى تۇرمىگىنە، ساڭا باشقا ئىشتا بىر تىينىلىق ھاجىتىمىز يوق، ئاشۇ قىزىڭنىڭ ئەمگىكى ئوبدانراق تەن قويسۇن دېگىنىمىز-دە. بولدى، يۈرۈڭ ئەسىتەت ئەپەندىم،

قالغىنىغا بىز بارغۇ! ــ دىدى.

شۇنداق قىلىپ ئەسئەت بىلەن ھەمرا كۆڭۈلسىزلا قايتىپ چىقىشتى. «مانا قارا، ياخشى نىيەت ئۈچۈن ئىككى قېتىم رەددىيىگە ئۇچرىدىم. ھەر ئىككىلىسى مېنىڭ خوشاللىغىم ئىدى. بىر ئادەمنىڭ خوشاللىقى يەنە بىرلىرىنى خاپا قىلىدىغىنى ئەجەپ ــ ھە؟ نېمىشقا خوشاللىق بىلەن خاپىلىقنىڭ ئومۇملۇغى يوقىكىنە؟» دەپ ئويلىدى ئۇ ھەمرانىڭ دادۇيىگە قايتىپ كېلىۋېتىپ.

10. مايسىلار

ئەسئەت بىلەن ھەمرا بۇغداي مايسىلىرى تەپ تەكشى ئۆسۈپ چىققان سالا ئېتىزلارغا زوقمەنلىك بىلەن قاراپ تۇرۇشاتتى. باش كۆزنىڭ لەرزان شامىلى كۆپ ــ كۆك مايسىلارنى سۆيۈپ ئۆتمەكتە.

ــ مانا قاراڭ، ئىلمىي ئەمگىكىمزنىڭ تۈنجى بىخلىرى، ــ دىدى ئەسئەت ھاياجانلىنىپ.

ــ راست ئېيتتىڭىز، تېخنىكىنىڭ كۈچ ــ قۇدرىتىگە بۇرۇندىنلا قايىل ئىدىم. كېلەر يىلى مول ھوسۇل ئېلىشىمزدا گەپ يوق، بولىدىغان ھوسۇل كۆكىدىن مەلۇم، شۇنداق ئەمەسمۇ، ئەسئەت ئەپەندىم!

شۇ چاغدا يولنىڭ نېرىقى تەرىپىدىكى ئاخىرقى بىر پارچە سالا ئېتىزغا ئۇرۇق سېلىۋاتقان سىيالكا ئېتىز بېشىدا توختىدى. سىيالكىنىڭ كەينىدە ئۆرە تۇرۇۋېلىپ، ئۇرۇق، ئوغۇت ۋە بىدە ئۇرۇغىنىڭ چۈشۈش ئەھۋالى، سىيالكا دىسكىلىرىنىڭ قانچىلىك چوڭقۇرلاتقانلىغى قاتارلىق ئىنچىكە ئىشلارنى كۆزىتىپ كېلىۋاتقان سۈبھى ئەسئەت بىلەن ھەمرانى كۆردى ــ دە، سىيالكىدىن سەكرەپ چۈشۈپ ئۇدۇل ئۇ تەرەپكە قاراپ ماڭدى، ئۇ، بېشىغا نېپىز ھاۋارەڭ ياغلىق ئوراۋالغان، قاپ ــ قارا

چاچلىرىغا نەپىز بىرقەۋەت ئېتىز چاڭلىرى قونغان ئىدى. ئۇنىڭ چىرايىدىكى ئىللىق تەبەسسۇم ئەسلىتنى بولەكچىلا خوشال قىلدى:

ــ قاراڭا، سۈبھى قىزىم!ــ دىدى ئىختيارسىزلا «قىزىم» دەپ ۋاقىراپ،ــ مايسىلار خۇددى يېشىل ئەتلەسكە ئوخشاپ كېتىپتۇ!

سۈبھىنىڭ مايسىلارغا زوق بىلەن قاراپ كېلىۋاتقىنىنى كۆرگەندە، ئەسلىدە ئىچ-ئىچىدىن سۆيۈندى، بىر خىل يوشۇرغىلى بولمايدىغان ھاياجان، ئاتىلىق مېھرى ئۇنى ئالدىغا ئوندەيتتى، مەيلىچە بولسا ئۇ قىزنىڭ چاچلىرىنى سىپاشقا، يۈزىدىكى چاڭ-توزاڭنى سۈرتۈشكە، پىشانىسىدىن سۆيۈشكە تەييار ئىدى. لېكىن قىزنىڭ قايسى كۈنكى يىغىسى ئۇنىڭ يادىغا كەلدى-دە، توختاپ قالدى:

ــ سىزنىڭ سىناقتىن ئۆتكۈزگەن مول مەھسۇلاتلىق ئۇرۇغ-ئۇرۇغ مايسىغا ئايلاندى، ئەنە قاراڭ، مۇنبەت تۇپراق ئۇستىگە يېشىل كىمخاپ بولۇپ يېپىلماقتا. سىزنى تەبرىكلەيمەن، سۈبھى!

سۈبھى قولياغلىقى بىلەن ئاغزىنى توساپ چوغدەك قىزاردى:

ــ سىزنى تەبرىكلەيمەن ئەسلىدە ئاكا، سىزنىمۇ تەبرىكلەيمەن ھەمرا ئاكا، سىلەر بولمىساڭلار مېنىڭ تەجرىبە ئېتىزىمنىڭ مۇنلىرى بىرنەچچىدىن، كەڭ ئېتىزغا چىقالمايتتى، ئىككىنچىدىن، يېشىل مايسا بولالمايتتى، ئۇچىنچىدىن...

ــ بىزنى بۇنچۇالا خوشال قىلالمايتتى دىمەكچىمۇ سىز؟ــ دىدى ئەسلىدە ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈپ، قىز ئالقانلىرى بىلەن يۈزىنى تۇتۇپ كۈلدى.

ــ قېنى، مايسىلارنىڭ قويۇق-شالاڭلىغىنى كۆرەيلى، يۈرۈڭلار،ــ دىدى ھەمرامۇ خوشال بولۇپ،ــ بىلىمەرمۇ ئۇنداسمكىن!

ئۇچەيلەن ئېتىزلىققا كېلىپ قۇر-قۇر ئۇڭىغان بۇغداي

مايسلرى يېنىدا زوكزىيىپ ئولتۇرۇشتى. يۇمشاق، ئۇستى ئاقىرىشقا باشلىغان نەم توپىدىن خۇددى قارىغاي ياپرىقىدەك يېڭنە بولۇپ ئۇنۇپ چىققان بۇغدايلار تەكشى ۋە جانلىق ئىدى. مايسلار خۇددى قول بىلەن تىكىپ قويغاندەك يارىشىملىق، بەزىلىرى ئىككى قۇلاق، ئۇرۇق قاسرىغىنى قالپاق قىلىپ كىيىۋالغان بىدە مايسلىرىمۇ ئۆز قۇرىدا تەكشى ۋە تىزىپ قويغاندەك رەتلىك تۇراتتى. ھەمرا بىر تال بىدە مايىسىنى چىمدىپ يۇلۇۋېلىپ ئالقىنىغا قويىۋىدى، سۈبھى خۇددى بېشىدىن بىر تال چېچىنى يۇلۇۋالغاندەك سىلكىندى-دە:

ــ ئېچىڭىز ئاغرىمامدۇ، نىمانچە يۇرىگى تاش ئادەمسىز؟ ــ دىدى. ھەمرا ئەسىتە كە قارىدى:

ــ كۆردىڭىزمۇ، بۇنىڭ ئاچچىغىغا ھېچنىمە دەپ بولمايدۇ.

ئۇلار قاقاقلىشىپ كۈلۈشتى. شۇ چاغدا بىراقتىن بۇقىنىڭ توپا توزىتىپ ھۆكىرىگىنى ئاڭلاندى.

ــ مانا، نۇرمەھەممەتنىڭ قىرغۇچى تانكىلىرى! ــ دىدى ھەمرا غەرپ تەرەپكە ئۇزاق قاراپ، ــ ئاچچىغىڭىزنىڭ كۈچىنى ئەمدى كۆرسىتىڭ، قىزىم.

تىراكتۇرچى بىلەن سىيالكا باشقۇرۇۋاتقان ياش يىگىت ئۇلارنىڭ يېنىغا كەلدى، تىراكتۇرچىنىڭ قولىدا كۈلۈچ بار ئىدى.

ــ بىر، ئىككى... ئون تۆت، ئون بەش... پاھە ئون ئالتىنى ھۆكىرىدى. ــ دىدى سىيالكا باشقۇرغان يىگىت بۇقىنىڭ ھۆكىرىشىگە زوقلىنىپ، ــ بۇنداق نوچى بۇقىنى ھېچنەدىن تاپالمايسەن جۇمۇ، يالقۇن، ئون ئالتىنى ھۆكىرىگەن بۇقىنى كۆرمەك تۇگۈل ئاڭلىغانمىدىڭ؟

ــ ھېچ قىزىغى يوق ئىش، ــ دىدى يالقۇن ئىسمىلىك تىراكتۇرچى يەر ئاستىدىن سۈبھىگە بىر قاراپ قويۇپ، ــ سەنزە رەخىم، خوراز، ئىت، ئايغىر، بۇقىدىن باشقىنىڭ گېپىنى

قىلمايسەن - دە!

شۇ چاغدا ياپال مۆڭگۈزلۈك بۇقىنىڭ توپىغا مىلەنگەن بېشى قىرغاقتا پەيدا بولدى. بۇقا سۈرلۈك پۇشۇلداپ ئېرىقتىن ئۆتتى - دە، بۇغدايلىققا كىردى:

— هوش، هوي ئىمانسىز، هوش! — سۈبھى بۇقا تەرەپكە قاراپ يۈگۈردى. قىزنىڭ قولىدا نە تاياق، نە تاش يوق، ئۇ توخۇ قوروغاندەك قولىدىكى ئاق ياغلىقنى لەپەڭشىتەتتى.

ئەسىمەت ئەندىكسىپ ئورنىدىن تۇردى. ھەمرا بىلەن تىراكتۇرچى يىگىتلەر قىزنىڭ كەينىدىن دەرھال يۈگۈرۈشتى. بۇقا بۇغداي مايسىلرىنى ئالدى ئاياقلىرى بىلەن تاتىلاپ - تۇزۇتۇپ، مۆڭگۈزى بىلەن تىتىپ تىلغاپ كارىدىن چىقىرىپ، ھەيۋە بىلەن ھۆكۈمرانلىقىنى ئىدى. قىز بۇغداي مايسىلرىنىڭ نابۇت بولغىنىنى كۆرۈپ بۇقىنىڭ ھەيۋە بىلەن كۆز ئالايتىپ ماي تارتقىنىنى، پۇشۇلداپ ئېتىلىشقا تەمشىلۇاتقىنىنى ھساپقا ئالمىدى. ئۇ بۇقىغا قاراپ ئۇنتۇرلا يۈگۈرۈۋەردى.

— هوش، هوي زومىگەر! — قىز ياغلىغىنى پۇلاڭلاتتى. يۈگۈرۈشۈپ كېلىۋاتقانلار ئەندىشە بىلە ۋاقىراشتى:

— قېچىڭ سۈبھى!

— ۋاي يامان بولدى!

— ياھ، مۇنۇ قارامىلىقنى - ھە!

— بولۇڭلار بالىلار، ئۇرۇڭلار بوقىنى!

بۇقا تۈيۇقسىز تۇمشۇغىنى ئىچىگە تىقىپ پۇشۇلداپ قىزغا ئېتىلدى:

— ئاپا! — سۈبھى قاتتىق چىقىرىدى. ئىككى يىگىت بۇ چاغدا قىزنىڭ يېنىغا يېتىپ بارغان، ئۇلاردىن بىرسى — سىيالكا باشقۇرغىنى كەينىگە، تىراكتۇر ھەيدىگەن يالقۇن ئىسمىلىگى ئالدىغا ئۆزىنى ئاتتى، بۇقا قىزغا ئېتىلدى. ئەمما يالقۇنىنى ياپال مۆڭگۈزى بىلەن يەردىن يۇلۇپ ئېلىپ سىلكىتىپ ئاتتى.

يالقۇننىڭ بۇقا مۇڭگۈزلىرىنى چاقماقلىق بىلەن تۇتۇۋالغان قوللىرى مۇڭگۈزدىن بوشاپ ھاۋادا خۇددى ئۇچۇۋاتقان قۇشنىڭ قانىتىدەك لەپىلدىدى ـ دە، قاتتىق قىرغاقتا بېشىچە چۇشتى، بۇقا قىزغا ئىككىنچى قېتىم ئېتىلغاندا ئۇنىڭ تۇمشۇغىغا زەرب بىلەن كۈلۈچ تەگدى، بۇ كۈلۈچ ئۇرغۇچى ھەمرا ئىدى، ھەمرا ئىككىنچى قېتىم بۇقنىڭ جان يېرىگە ئۇرغان چېغى، بۇقا كەينىگە قاتتىق سىلكىندى ـ دە، بىر ھۆكۈرۈپتىپ كېلەگسىز گەۋدىسىنى يانغا تاشلىدى. بۇقنىڭ بۇرنىدىن قان ئاقماقتا، كۆزى دەھشەتلىك ئالىيىپ ئاغزىدىن كۆپۈك چىقماقتا ئىدى ...

ھەمرا بىلەن ئەسئەت يالقۇننى يۆلىدى. ئۇنىڭ پىشانىسى قاتتىق سۇرۇلگەن، چىرايى قەغەزدەك تاتىرىپ، لەۋلىرى كۆكىرىپ كەتكەن ئىدى.

سۇبھى ھىلىقى ھاۋارەڭ ياغلىغى بىلەن يىگىتنىڭ قان ئېقىۋاتقان ماڭلىينى يۆگەپ تاڭدى. قىزنىڭ نازۇك بارماقلىرى يىگىتنىڭ قويۇق چاچلىرىنى كەينىگە قارىتىپ تېز ـ تېز تاراۋاتقاندا يىگىت كۆزىنى ئېچىپ قىزغا قاردى:

ـ يالقۇن! ـ دىدى ئۇنىڭ بېشىنى يۆلەۋاتقان ھەمرا، ـ قانداقراق؟

ـ بېشىم، بېشىم ...ـ دىدى يىگىت ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىشكە تەمشىلىپ، ئۇ باشقىلار ئالدىدا، بولۇپمۇ قىز بالا ئالدىدا دالىيىپ يېتىشنى ئۇياتلىق ئىش ھىساپلىدى ـ دە، قاتتىق ئاغرىۋاتقان بېشىنى ئاستا سىلكىپ قويۇپ ئولتۇرۇۋالدى ۋە:

ـ سەل قېيىۋاتىدۇ، ـ دەپ قويدى تەستە كۈلۈمسىرەپ.

ـ دوختۇرغا ئاپىراي، دوختۇرغا تېزرەك ئاپىراي، ـ دىدى قىز بىر خىل تەبىئى كۆيۈمچانلىق بىلەن كۆزىگە ياش ئېلىپ، ـ ئۇسىت، ئۇسىت، بۇ كاللارنىڭ دەردىنى قاچانغىچە تارتىمىزكىنە، بىرىنچىدىن بۇغداينى، ئىككىنچىدىن ...

يالقۇن يىگىتلەرگە خاس چاقماقلىق بىلەن ئورنىدىن

تۇردى، لېكىن سەنتۇرۇلۇپ كەتتى، ئەسلىدە ئۇنى يۆلەۋالدى.

— ئونىنچى سىنىپنى تۈگەتتى، ياخشى ئوقۇدى، لېكىن ئالى مەكتەپكە بارالمىدى. مانا بىر يىل بولدى، ئەمدى ياخشى تىراكتۇرچى بولۇپ ئىشلەۋاتىدۇ. ئۆيىگە باردۇ، ئىش - كۈشنى تۈگىتىپلا كىتاپ ئوقۇيدۇ. ئوقۇمايدىغان كىتاۋى يوق، خەنزۇ - چىنمۇ ئوقۇيالايدۇ. بېغدىكى بۇلاق سۈيىگە شاقىراتما ياساپ سۇدىن توك چىقىرىۋالغىنىچۇ تېخى! كومبايىندىن تارتىپ قول سائىتىگىچە بولغان ھەممىلا نەرسىنى رېمۇنت قىلالايدۇ. قىشىچە رادىيو، تېلېۋىزور، ئۇنىۋېرسال رېمۇنت قىلىپ پۇل تاپىدۇ. بۇنىڭ مۇنۇ قوللىرى قول ئەمەس گۈل!

ھەمرا يالقۇننى ماختاپ مۇرىسىگە قولىنى قويدى، ئۇ قىزىرىپ پۈتى بىلەن يەرنى سىجىدى، ئۇلار ئەمدى كۆزىنى ئالايتىپ، پۇشۇلداپ ياتقان بۇقىنىڭ ئەتراپىغا ئولاشتى:

— ئاز بولغاندا ئىككى پۇڭ يەرنىڭ بۇغدىيىنى يوقاتتى، — دىدى سۇبھى بۇقىنى جۆنۈپ، — بىرىنچىدىن، تۇرمەھەممەت تېخنىك زىيانىنى تۆلىسۇن؛ ئىككىنچىدىن، يالقۇننى داۋالاتسۇن؛ ئۈچىنچىدىن، بۇندىن كېيىن بۇقا ياكى ئايغىرلىرىنى قويۇپ بەرمەسلىككە ۋەدە بېرىپ توختامغا قول قويسۇن. شۇنداق قىلمىسا بۇقىنى بەرمەسلىك كېرەك.

— ئەمما بۇ قېتىم ئۇنىڭ بىلەن دېيىشىپ قالمىز - دە! — دىدى ھەمرا چىرايلىق بۇرۇتىنى قىمىرلىتىپ قويۇپ.

ئۇلار بۇقىنى تۇرغۇزۇش ئۈچۈن ھەركەت قىلىۋاتقاندا يىراقتىن ئات ئوينىتىپ كېلىۋاتقان نۇرمەھەممەت كۆرۈندى. ئۇنى كۆرگەن سىپالكىچى يىگىت:

— كەلدى، ھەمرا ئاكا، ئەنە كېلىۋاتىدۇ، قېنى، دەيدىغان گېپىڭنى تەييارلىۋال! — دىدى قىزىقچىلىق كۆرۈشكە ئالدىراپ.

نۇرمەھەممەت ياشارغان بۇغدايلىقلارنى ئېتىغا دەسسىتىپ، ئالتە ئۆرۈم قامچىسىنى بېشى ئۇستىدە پۇلاڭلىتىپ شاش ئارغە-

ماقنى ئۆكرەك تاشلىتىپ كەلمەكتە ئىدى.

— قاراڭلار، ئېتىغمۇ چەيلىتىپ كېلىۋاتقىنىنى! — دېدى سۈبھى تېرىكىپ، — ھەمرا ئاكا، بۇنىڭغا تېتىپ قويۇڭا!

ئۆزىنىڭ پۈتۈن ئەقلى - قۇۋۋىتى بىلەن بىلمىنى ۋە ۋاقتىنى مۇشۇ بۇغداي ئۈچۈن سەرپ قىلىپ، ھەشەمەتلىك شەھەردىكى جانغا راھەت تۇرمۇشتىن ۋاز كېچىپ، ئۇچ كۈندىن بېرى توپىغا ملىنىپ، ھېرىپ - چارچاپ ئىشلەپ يۈرگەن ئىلمىي خادىمغا نۇرمەھەممەتنىڭ قىلىقلىرى يات ۋە يىرگىنىشلىك تۇيۇلدى. ئەسىمەت قوشۇمسىنى تۇرۇپ، ئىگىز گەۋدىسىنى تىك تۇتۇپ، ئىككى قولى بىلەن نۇرمەھەممەت يېتىپ كېلىپ ئۆكسىلى ئۆچۈپ قامچىنى پۇلاڭلىتىپ ۋاقىرىغاندا، غەزىۋىنى باسالماستىن:

— ئۆزىڭنىڭ ئىنسان ئىكەنلىگىڭنى ئۇنتۇپ قالماڭ، نۇرمەھەممەت ئۇكام! — دەپ ۋاقىردى. بۇ ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىكى ئەڭ قاتتىق گېپى، باشقىلارغا ئىشلىتىدىغان ھاقارىتى ئىدى.

— نېمە، ئىنسان؟! — دېدى نۇرمەھەممەت ئۆزەكنى چىڭ دەسسەپ، ھازىر سەكرەيدىغاندەك كۆتىرىلىپ، — ئۇچ مىڭ سوملۇق بۇقىنىڭ بۇرنىنى قاناتقان ئادەمىمۇ ئىنسانمىكەن؟ مەن ئىنسانىنىڭ نىملىگىنى جاقىدە كۆرسىتىمەن! ھەي ھەمرا، بىلىپ قوي، بۇقىنىڭ بىر تېمىم قېنى سېنىڭ خۇتۇڭ بىلەن تەڭ، مەن بۇ توغرىلىق سوتقا ئەرز قىلىمەن!

— بۇغدايچۇ؟ — دېدى ئۇنىڭغا غەزىۋى بىلەن قاراپ تۇرغان سۈبھى، — بۇقىنىز، ئېتىڭىز قانچىلىك مايسىنى ئۆلتۈردى، بۇغدايىنىڭ ھىساۋى يوقمىكەن، تېخى سوتقا ئەرز بەرگۈدەك! بىرىنچىدىن، زىيانىنى، ئىككىنچىدىن، يالقۇنىنى، ئۈچىنچىدىن، ۋاقتىنى تۆلەك!

شۇ چاغدا بۇقا ئورنىدىن تۇرۇش ئۈچۈن تىپىرلاپ قاتتىق پۇشۇلدىدى. نۇرمەھەممەتنىڭ ئېتى ئاختامدا ئويناقلاپ يەرنى تىلغىماقتا ئىدى. سۈبھى بىلەن ئەسىمەت بۇ كۈتۈلمىگەن زىيانغا بەرداشلىق بېرەلمىدى:

— ئېتىكىزنى قىرغا ئەچىقىڭ!
— باشقىلارنىڭ قان - تەرىنىمۇ ھۆرمەتلىسىكىزچۇ!
— ئەستەغپۇرۇللا! — دېيىشتى ئۇلار.

ئەسلىدە بۇ يەرنىڭ خوجايىنى — ھەمراغا قارىدى، ھەمرا ئەمدى نۇرمەھەممەتكە قاتتىق گەپ قىلىدۇ، دەپ ئويلىغان ئىدى. لېكىن ھەمرا خۇددى ھېچ ئىش بولمىغاندەك كۆلۈمسىرەپ چەتتە تۇراتتى، نۇرمەھەممەت بولسا ئۆزىنىڭ ھەيۋىسىنى ئەنە شۇ سەۋىرچان، كەڭ قوساق دېخانغا كۆرسەتمەكتە ئىدى:

— مېنىڭ بۇقام يالقۇننى ئۆيگە ببرىپ ئۇسكىنى يوق، ئۇنىڭ بۇغدايغا زىيان سېلىشى ئاڭسىز ھەركەت، بورانىنمۇ، مۆلدۈرنىمۇ، كەلكۈننىمۇ ئىنسانلارغا زىيان تۆلىسۇن دېسەك ئاقمايدۇ - دە، شۇنىڭ ئۈچۈن ھازىر تارسىدە توختام يازمىز، سەن بۇقىنى ئۇرغىنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭغا ئۇزۇقلۇق پۇلى تۆلەيسەن، ھەمرا ئاكا، سېنىڭدىن باشقىسى مۇشۇنداق قىلغان بولسا سوتقا ئەرز بېرەتتىم، لېكىن سەن ئىقرار قىلدىڭ، يالقۇننى، ھە راست، سۇبھى قىزنى ئاسرايمەن دەپ ئۇرۇپ قويدۇم دېدىڭ، سۇبھى قىز بۇغدايىنى ئاسرايمەن دەپ بۇقىغا يۇگۇرگەن، ماقۇل، مەنمۇ سۇبھى قىزنى ئاسرىغان بولاي، سوتقا ئەرز ببرىشتىن يالتىياي، ئەمما سەن ھەمراكا، بۇقىغا ئۇزۇقلۇق پۇلى تۆلەيسەن!

— بولىدۇ، تۆلەيلى نۇرمەھەممەت، تۆلەيلى، — دېدى ھەمرا كۆلۈپ تۇرۇپ، — بىر تامچە قېنى يامىنغا كەلسە بىر مىشكاپ بۇغدايغا توختار، بۇ ئەتۇالغىنىڭ!

— بۇ دېگەن بىرىنچى قان گوللاندىيە نەسلىدىن، — دېدى نۇرمەھەممەت ئەمدى ئورنىدىن تۇرۇپ يەر پۇراۋاتقان سېمىز بۇقىنى قامچا دەستىسى بىلەن كۆرسىتىپ، — ئۆلتۈرۈپ قويساڭ ھېچ بولمىسا مۇددەتسىز قاماققا كېسىلەتتىڭ!

— يائاللا، بىر نەزىر قىلمۇ ئېتىدىغان يېرى كېپقاپتىكەن، —

دىدى ھەمرا كۆلۈپ تۇرۇپ، — جەرىمانە بىلەن قاماقتىن قۇتۇلۇپ قالغان بولسام مەنمۇ بەختلىك ئىكەنمەن!

— قېنى، ئاندىق بولسا چەكتۇرگىنە، غاچچىدە!

نۇرمەھەممەت ئېتىدىن چۈشتى، ھەمرا گۈللۈك خالتىسىنىڭ يېپىنى چىمەلتىگىگە ئوراپ خالتىنى ساڭگىلاتتى، نۇرمەھەممەت خالتىغا قول سالدى.

بۇ كېلىشىشكە سۈبھى قارشى چىقتى:

— سىز ئەرز بەرمىسىڭىز، — دىدى ئۇ نۇرمەھەممەتكە ئالىيىپ، — مەن ئەرز بېرىمەن. مەنلا بىر ئىش قىلسام شۇمبۇيا بولۇپ ئۇنىسىز، بۇ جاھان سىز ئۈچۈنلا يارالغانمىدى!؟

— قاينىماڭ! — دىدى نۇرمەھەممەت قىزنىڭ كۆزىگە قاراپ كۆلۈپ تۇرۇپ، — ئۆزىڭىزنى ئاسراڭ، جاقىدە ھۈجۇم قىلىڭاتىسىزا، قېنى، ئەسئەت ئەپەندىم، چېكىڭالمامسىز؟

ئەسئەت نابۇت بولغان مايسىلاردىن تېخىلا كۆزىنى ئۇزەلمەي خىيال بىلەن قاراپ تۇراتتى، ئۇ ھەمرانىڭ مۇنۇ ھارسىز نۇرمەھەممەت بىلەن شۇنچە زىيانىنى كۆرۈپ تۇرۇپ ياقىلاشمىغىنىغا، يەنلا دەرھال دوستلۇق ئىزھار قىلىشىپ ئولتۇرۇشىغا ھەيران بولدى:

— شۇنداق قىلىپ زىيان تارتىۋاتىمىز، تە! — دىدى ئۇ ھەمرانىڭ يېنىغا زوڭزىيىپ، — كەم بولغاندا بەش ـ ئالتە مىڭ تال مايسا ئۆلدى. ئېيىت مايسىلار.

— قايسىبىر زىيانغا يىغلايلى، ئەسئەت ئەپەندىم، — دىدى ھەمرا كۆلۈپ قويۇپ، — دېخان دېخان بولغاندىن بېرى ئۆلگەن مايسىلارنى ھىساپلاپ كەلسىڭىز يەر يۈزىگە سىغمايدۇ. لېكىن دېخان ئۆلگەننى ھىساپلىمايدۇ. كۆكلىگىنى ھىساپ بىزگە. مايسا ئۆلگەن بىلەن يەر ئۆلمەيدۇ. يەرلا بولىدىكەن ھەممىنى تىرىلدۈرۈۋالغىلى بولىدۇ.

11. ئاخىرقى خەت

9 ـ ئايـنىڭ 20 ـ كۈنـىگىچە ھەمرانىڭ بۇغدىيى تېرىلىپ بولدى. ئون بەش كۈندىن بېرى ئېتىزدا ئىشلەپ چارچىغان ئەسىئەت تولۇق بىر كۈن يېتىپ دەم ئالدى. ئۇيقۇسى قانغاندىن كېيىن ھەر خىل ئىشلارنى، مەسىلەن، جاغىستاي، چۇلۇقاي، سۇلتانى ۋەيىس، سۇلىپتاي قاتارلىق جايلارنىڭ تېرىقچىلىغا ماس كېلىدىغان، قۇرغاقچىلىققا چىداملىق، يۇقۇرى مەھسۇلاتلىق بۇغداي سورتى يېتىشتۇرۇش مەقسىدىدە چىقىقان كىتاپلاردىكى ھەر خىل ئىلمىي قانۇنىيەتلەرنى ئەسلەش، سېلىشتۇرۇش، قۇرغاقچىلىققا چىداملىق ياۋايى ئۆسۈملۈكلەر بىلەن بۇغداي ئوتتۇرىسىدىكى ئوخشاشلىقنى تەتقىق قىلىش قاتارلىق خىزمەتلەرنى ئويلىدى. لېكىن ئۇنىڭ خىيال كەپتىرى ئايلىنىپ كېلىپ يەنىلا ئىخلاس بۇۋى بىلەن غىلمان ھاكىم ئوتتۇرىسىدىكى سېلىشتۇرمىغا كېلىپ قوناتتى. بۇ تۇغرىدا خىيال سۈرۈش ئۇنىڭ ئۈچۈن ھەم كۆڭۈللۈك ھەم ئازاپلىق ئىدى. ھازىر ئۇنىڭ يۈرەك ئازاپلىرىنى يېنىكلىتىدىغان مۇڭلۇق تەسىۋۇرمۇ، ھەسىياتلىق ئاۋازمۇ يوق، ئەمدى ئۇ، ئۆزىنىڭ يىگىرمە نەچچە يىلدىن بېرىقى سېغىنىشلىرىنى كۆز يېشى ۋە ئون ـ تىنىسىز تارتقان روھىي ئازاپلىرىنى نىمە بىلەن مەلۇم قىلىدۇ؟ راھەت بۇنىڭغا يارىدىم قىلارمۇ؟ ئۆز يارىنىڭ بەختى ئۈچۈن ھەر قانداق ئىشتىن باش تارتماسلىق ۋىجدان ئىگىسىنىڭ ئىشى. دۇرۇس، راھەت ۋىجدانلىق قىز، لېكىن ئۇ ئۆزى چىن قەلبىدى بىلەن شۇنچە يىل ياخشى كۆرگەن كىشىنى بۇگۈن يات بىرسىگە ئۆتۈنۈپ بېرىشكە مەردانلىق قىلالارمۇ؟ دوست ئۈچۈن، دوستىنىڭ بەختى ئۈچۈن ئازاپ چېكىشمۇ بىر بەخت. لېكىن بۇ گەپنى ئەمەلدە ئىشقا ئاشۇرماق، ئېيتماققا قارىغاندا، نەچچە مىڭ ھەسسە قىيىن ...

ئاۋادا ئەسلەت ئويلىغاندەك، ئىخلاس ھايات بولماي ئاللىقاچان ئۆلگەن بولسىچۇ؟ ئۇ چاغدا ئۇنىڭ بىلەن قايتا يۈز كۆرۈشۈش ئارزۇسىدىن تۇغۇلغان كۆچلۈك ھاياجانىنى قانداق باسقىلى بولىدۇ؟ كېسەلدىن ئەمدىلا ياخشى بولغان ئادەم، چېغىنى چاغلىماي قاتتىق ھەركەت قىلىپ قويۇپ ئۆزىلۈپ قالسا بۇرۇنقىدىنمۇ قاتتىقراق ياتىدۇ. ھەتتا بۇ ئازاپ بىلەن ئۆلۈپمۇ كېتىدۇ. ئەسلىتىنىڭ بۇگۈنكى ھالىمۇ خۇددى شۇنداق ئەمەسمۇ؟

ئۇ، غۇلمان ھاكىم، سۇبھىلەر توغرىسىدا راھەتكە خەت يازغان، بەلكىم مەيدانغا ئۇنىڭدىن خەت كەلگەن بولۇشى مۇمكىن. ئۇ ئەتە مەيدانغا بېرىشى، راھەتنىڭ خېتىنى ئوقۇشى، خەت يېزىشى، غۇلمان ھاكىم بىلەن يۈز كۆرۈشۈشنىڭ بىر يولىنى ئىزلىشى لازىم. يۈز كۆرۈشۈشنىڭ ئاسان يولى سۇبھىنى مەيداندىن گۇڭشىغا يەنى ھەمرالارنىڭ گۇڭشىسىغا يۆتكەش توغرىسىدا سۆزلىشىش ...

ئۇ، نۇرغۇن ئويلىدى، پىلان تۈزدى. كەچتە ھەمرانىڭ ئۆيىدە ياخشى غىزالاندى-دە، كىتاپ ئوقۇغان بولۇپ ئوگدا يېتىۋالدى. يېرىم كېچىدىن كېيىنلا ئۇخلىيالدى.

ئەتىگەنلىك چايدا ھەمرانىڭ بالىلىرى ئۇنىڭغا بىر پارچە خەت ئەكىرىپ بەردى.

— نۇرمەھەممەت دوختۇر ئەكىلىپ بەردى! — دەدى ھەمرانىڭ قىزى خەتنى سۇنۇپ، — ئاخشام سىز كىتاپ ئوقۇۋاتقاچقا بەرمىگەنتۇق.

خەت لىپاپسىز بولۇپ، ئۇنى نۇرمەھەممەت يازغان ئىدى:

«ھۆرمەتلىك ئەسلەت ئاكا!

قىلغان شاللاقلىغىم ئۈچۈن بەكمۇ خىجىلمەن، مېنى كەچۈرۈڭ. سىزنىڭ ئەينى يىللاردىكى كەچۈرمىشلىرىڭىزنى ئاۋام شۇ چىدىن ئاڭلىدىم، سىزگە بولغان ھۆرمىتىم ئېشىپ كەتتى. دەرتەمەن ئىكەنسىز، مەنمۇ سىزدەك دەرتمەن، كۆلۈپ يۈرگىنىم بولمىسا

ئىچىم زىدە. راست گەپنى ئېيتسام، سۈيۈمنىڭ ئەڭ يېرگىنىدىغان ئادىمى مەن. لېكىن مېنىڭ ئۇنى ئويلىمايدىغان ۋاقتىم يوق، ئەس - خىيالىم ئۇنىڭدا. كۆرۈپ تۇرۇۋاتسەڭ، سۈيۈمنى كۆرۈش ئۈچۈنلا ھەمرانىڭ دادۇيىگە ھەر كۈنى كېلىمەن. بۇقىنىمۇ ئەتەيلا، سۈيۈمنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىۋېلىش ئۈچۈنلا سەھەر تەرەپكە قارىتىپ ھەيدەۋەتكەنمەن. مېنىڭمۇ ھېسسىياتىم، نازۇك سۆزلىرىم بار. قارىماققا قوپالمەن، لېكىن ناھايىتى زېلىمەن. مېنىڭ ھالىمنى ھەمرا ياخشى بىلىدۇ، ئۇ ياھاسىز ئادەم، سىزدىن ئۈمىدىم: دوست بولايلى، ئاكام بولۇڭ، مەن دەرتىمەن ئادەملەرنى دوست تۇتۇشنى ياخشى كۆرىمەن...»

ئەسئەت بېشىنى ئېغىتىپ كۈلۈپ قويدى - دە، لىپاپلىق ئىككىنچى خەتنى ئاچتى. خەت دەرۋەقە راھەتتىن كەلگەنىدى:

«سالام ئەسئەت ئاكا!

بۇ مېنىڭ ئاخىرقى خېتىم، نەمە ئامال، مېنىڭ خوشاللىغىم ئاخىرلاشتى. ئازاپلىق كۈنلىرىم باشلانىدى. مەن ئەمدى سىزنى ئۆمۈر بويى كۆرمەسلىككە قارار قىلدىم. سىزنىڭ ئىخلاسىڭىز ھايات. مەن يېرىم ئاي ۋاقىت ئاجرىتىپ خەت، تېلېفۇن ۋە تېلېگىرامملارنى ئىشقا سېلىپ غىلمان ھاكىمنىڭ پۇتۇن تارىخىغا دائىر ماتېرىياللارنى توپلىدىم. ئۇنىڭ ئىلگىرىكى يولدىشى ئوشەموپنىڭ ئەڭ يېقىن دوستى ئىسلاموپ بىلەن سۆزلەشتىم. سىز بەختلىك، مېنىڭ كۆز يېشىم، ئازاپلىرىم ھىساۋىغا باياشات كۈلۈۋېرىڭ! مەن بۇ گەپلەرنى قىتمىرلىق بىلەن ئەمەس، مەرتىلىك بىلەن دەۋاتىمەن، ناۋادا ئىككىمىز تونۇشماندىن كېيىن، سىز غىلمان ھاكىمنى ئۇنتۇپ كەتكەن بولسىڭىز، مەن سىزدەك تۇتۇرۇقسىز ئادەم بىلەن تونۇشقىنىڭ ئۈچۈن ئۆزەمنى قاتتىق كايىغان بولاتتىم. لېكىن ھازىر سىزنى تۇتۇرۇقسىز دېيىشكە تىلىم بارمايدۇ. سىز ئالىجاناپ، ئالتۇندەك ساپ... قەلبىڭىزدە تۇنجى قېتىم ھايات لەززىتى پەيدا قىلغان قىز ئۈچۈن شۇنچە يىل پاك ئەقىدە ساقلا

ليغانلىغىڭىز سىزنىڭ ئالىجانابلىغىڭىز. هازىر بۇنداق ئەرلەر ناھايىتى ئاز. مەن ئايىلى ئالدىدا ھەممە چىرايلىق كەپلەرنى قىلىپ، كىچىككىنە كۆزدىن غەلەت بولسلا ساداقەتسىنى بىر نەپەسلىك ھالاۋەتكە تېگىشىۋېتىدىغان ئەرلەر (ئايالىلارمۇ بار ئەلۋەتتە) توغرىسىدا ئاجايىپ كۆپ ھېكايىلەرنى ئاڭلىدىم. مەن ئۇلاردىن نەپرەتلىنىمەن، يىرگىنىمەن. مەن سىزنى ئۇلار بىلەن سېلىشتۇرۇشنى ئويلاپ باقمىسام يوق. ئەرلەردە بولىدىغان نورمال پەزىلەتلەرگە سىزنىڭ ماڭا قالدۇرغان تەسىراتلىرىڭىزنى سېلىشتۇرغۇم كېلىدۇ، سىزدىكى روھىي گۈزەللىك، ھېنىڭچە، ھازىر ياشاۋاتقان كۆپچىلىك ئەرلەرگە ئۇلگە بولالايدۇ. مەن سىزدىن ئۇستۇن تۇرىدىغان بىرەر ئەر كىشىنى تېخى ئۇچراتمىدىم. شۇنداق بولسىمۇ ھەممە ئەرلەرگە دېگەندىن كۆرە كۆپچىلىك ئەرلەرگە دېگەن سۆزنى ئىشلەتتىم. ئەلۋەتتە بۇ گەپلەرنى ئاڭلاشنى خالىمايسىز، لېكىن ئاخىرقى خېتىم بولغىنى ئۈچۈن سەۋرى قىلىپ ئاڭلىشىڭىزنى ئۈمىت قىلىمەن.

ھېنىڭچە، ھايات ــ مۇھەببەت، ساداقەت، ساپلىق، ئادىللىققا ئوخشاش ئىنسان روھىنىڭ ئىسىل گۈللىرىدىن شېرىن ئالالىغانىدىلا لەززەتلىك، قەدىرلىك بولالايدۇ. ساپ مۇھەببەت ئۈچۈن بارلىغىڭنى تەقدىم قىلساڭ، سېنى چىن قەلبىدىن سۆيگەن ئادەم ئۈچۈن بىر ئۆمۈر سادىق بولساڭ، ئۆز مۇھەببىتىڭ ۋە نەپرىتىڭگە ئادىل مۇئامىلە قىلالىساڭ، ھەر قانداق ئەخلەت ـ چاۋا ئارىسىدىمۇ ئالتۇندەك يالتىراپ تۇرالىساڭ، ئۆزەڭنىڭ ئىنسان ئىكەنلىگىڭنى تونۇپ يەتكەن بولسەن. ھايات ساڭا نېمىنى تەقدىم قىلغان بولسا شۇنىڭ بىلەن قانائەتلىنىپ، تۇرمۇشنىڭ باي غەزىنىسىدىن تېخىمۇ گۈزەلرەك نەرسىلەرنى يۇلۇپ ئېلىشنى بىلمىسەڭ، سەن مەقسەتسىزلا مىدىرلاپ يۈرىدىغان ھاشارەتلەرگە ئوخشاپ قالىسەن. ئىنتىلىش، ئىزلىنىش، گۈزەللىك ئۈچۈن كۈرەش قىلىش ــ ئىنسانىڭ تۇپ خۇسۇسىيىتى. چۈنكى ئىنسان ــ ياراتقۇچى،

ئۆزگەرتكۈچى، بەخت ئۇچۇن كۈرەشكۈچى.

غۇلمان ھاكىم مېنىڭچە، ئالىلماچان سىزنىڭ ئۆز يېنىدا ئىكەنلىگىڭىزنى بىلىپ بولدى. مەن سىز توغرىلىق ئۇ كىشىگە بىر پارچە نامسىز خەت يازدىم. خەتتە سىزنىڭ پەزىلىتىڭىز، ئەينى ۋاقىتتا تارتقان جاپا - رىياز-تىڭىز توغرىسىدا تەپسىلى توختالدىم. مەن خېتىمدە ئاشۇ يىللاردىكى «باغدال ئېيخىنىك» ئۇچۇن ئاقلىغۇچى بولۇپ ئوتتۇرىغا چىقتىم. ئۇنىڭ قىزغا كەلتۈرگەن روھىي، جىسمانىي جەھەتتىكى بەختسىزلىكلىرى ئۇچۇن تارىخىي سەۋەپ كۆرسەتتىم. مەن يەنە خەتنىڭ ئىگىسى ئەسلىدە ئەمەس ئىكەنلىگىنىمۇ، بەلكى ئەسلىدىنى خۇددى ئەسلىدىنىڭ ئۆزىدەك چۈشىنىدىغان بىر قىز ئىكەنلىگىنىمۇ يوشۇرمىدىم، ئۆزەمگە ۋە باشقىلارغا ئادىل بولغىنىم ئۇچۇن ئۆزەمنىڭ ئەسلىدىكە بولغان مۇھەببىتىمنى، لېكىن مېنىڭ مۇھەببىتىم ئەسلىدىنى بەختلىك قىلالمايدىغانلىغىنى، ئەسلىدىنىڭ بەختى گەرچە مەن ئۇچۇن روھىي پاجە ئېلىپ كەلسىمۇ مۇشۇ روھىي پاجىئە ئۇچۇن ئۆزىنى ئوتقا ئۇرغان پەرۋانىدەك ھەركەت قىلىش مېنىڭ بۇرچۇم ئىكەنلىگىنى ئوچۇق يازدىم.

ئەسلىدە ئاكا! سىز ئىخلاس بۆلۈگىزنى تاپتىڭىز، سىز يەنە پەزىلىتىڭىز ۋە روھىڭىزنىڭ ۋارىسى — سۆيۈملۈك قىزىڭىز سۇبھىنى تاپتىڭىز، سىزنى بەخت ۋە ئامەت كۈتمەكتە. سىزنىڭ بەختىڭىز ئۇچۇن چىن يۈرىكىمدىن خوشالمەن. لېكىن سىز بىلىسىز، مەن بۇ مەردانىلىغىم بىلەن ئۆزەمنى ئازاپتىن، يۈرەك يارىسىدىن قۇتقۇزۇپ قالالمايمەن. بولۇپمۇ تۇنلەر ماڭا ناھايىتى ئۇزاق ۋە زېرىكىشلىك تۇيۇلىدۇ...

قىممەتلىك ئەسلىدە ئاكا! مەن يېقىندا كۇچار، تۇرپان، مەكىتلەرگە بېرىپ يېگىدىن يېتىشتۇرۇلگەن ئىقتىسادىي زىرائەتلەرنىڭ سورتلىرىنى كۆرۈپ كەلدىم. ئەۋرىشكىمۇ ئېيىقەلدىم. مەن ئۇچۇن كۆڭۈللۈك ئىش — تەجرىبەخانىدا ئىشلەش، زىرائەتلەر

بىلەن سۆزلىشىپ ۋاقىت ئۆتكۈزۈش. يېقىندا ھىلىقى ئامېرىكا ئالىمىنىڭ كىتاۋىنى ئىنگلىز تىلىدىن تەرجىمە قىلىپ چىقتىم، ئۆزۈم ھەل قىلالمىغان بىر قىسىم مەسىلىلەر بار ئىدى، سىزگە يوللىدىم. ياردەم قىلىشىڭىزنى ئۈمىت قىلىمەن. كۆنىدىلىك ئىشىم ناھايىتى ئاددى: سەككىز سائەت تەجرىبەخانىدا كۆڭۈللۈك ئولتۇرۇپ، قالغان ۋاقىتتا كىتاپ كۆرىمەن، تەرجىمە قىلىمەن. يېقىندىن بېرى رومان ئوقۇشنىمۇ باشلىۋالدىم، بالزاكنىڭ «يېڭىنى گىراندى» نامىلىق رومانىنى ئوقۇپ، بىچارە يېڭىنى ئۇچۇن ياش تۆكتۈم، ئەمدە ئۇچۇن ئون تۆت يىل ئولتۇرۇش قىز بالا ئۈچۈن ئوڭايمۇ؟ ئاخىرىسىدا سۆيگىنىنىڭ بەختى ئۈچۈن (گەرچە ئۇ ۋاپاسىز بولسىمۇ) نۇرغۇن پۇل خەجلەپ، ئۆزىنى قىلچىمۇ دىلى تارتمايدىغان بىر بانكىرغا ئايال بولۇشقا زورلاش، بىر غايىلىك قىز ئۈچۈن قانچىلىك ئازاپلىق - ھە؟

دوختۇر دوستۇمنىڭ ياتقىمىدىن چىقمايدىغان بولۇۋالدى. ئاخشام لىرى ئۇن - تىنسىز ئىڭىگىنى تۈتۈپ، تاماكا چېكىپ بىر نەچچە سائەت ئولتۇرىدۇ. ئۇ مېنىڭ سوغاق مۇئامىلەم، تەنە گەپلىرىمگە زادىلا پىسەنت قىلمايدۇ. ئۆزىنىڭ ئاچچىق سەرگۈزەشتىلىرى، تارىمدا كۆرگەنلىرى توغرىلىقمۇ سۆزلىمەيدۇ. ئاشۇنداق جىمجىت ئولتۇرۇش ئۇنىڭغا ھوزۇر تۇيۇلسا كېرەك. مەن بىر كۈنى تەخىر قىلالماي:

— مېنى يىرگەندۈرۈش ھىساۋىغا راھەت كۆرۈش سىزگە نومۇسلۇق ئەمەسمۇ؟ — دېدىم. ئۇ، قاپىغىنى تۈرۈپ يەرگە قارىدى. ئۇزاق جىملىقتىن كېيىن مەن ئۇنىڭ يىغلاۋاتقىنىنى ئاڭلىدىم. ئايالالار كۆڭۈلچەك بولىدىكەنمىز. ئۇنىڭغا تۇرۇپلا ئىچىم ئاغرىدى. بۇ مېنىڭ ئۇنىڭغا تۇنجى قېتىم ھىسداشلىق قىلىشىم ئىدى.

— كۈندە ئىككى سائەت، ھېچ بولمىسا يېرىم سائەت مۇشۇ يۇمشاق ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇۋېلىشقا رۇخسەت قىلىڭ، — دېدى ئۇ ياش يۇقى كۆزلىرى بىلەن ماڭا تەلمۈرۈپ، — بۇ ئولتۇرۇۋېلىشنىڭ مېنىڭ تۇرمۇشۇمدىكى رولىنى سىزگە چۈشەندۈرۈپ ئولتۇرۇش

هاجەتسىز. چۈنكى سىزمۇ ماڭا ئوخشاشلا باشقا بىرسىنىڭ روھىي ئارام بېرىشىگە مۇھتاجغۇ؟!

مەن ئۇنىڭغا رۇخسەت قىلدىم. كەچكى تاماقتىن كېيىن، سىمونت يوللار بىلەن گۈللۈكلەر، ئورمانلارنى ئارىلايمەن. ئۇ، قولىنى كەينىگە تۈتۈپ مەن بىلەن ياندىشىپ ماڭىدۇ. مەن سىز - توغرىلىق ئويلايمەن، خىيالىمدا سىز بىلەن سۆزلىشىمەن. ئۇ ماڭا ھېچ كاشىلا قىلماي جىمجىت ماڭىدۇ. يىراقتىن قارىغان ئادەم بىزنى راسا سىرداشۇبتىپتۇ ياكى يېقىن ئىكەن، دەپ ئويلىشى مۇمكىن، مەيلى باشقىلار نېمە دەپ ئويلىسا ئويلاۋەرسۇن، مەن ئېچ ئاغرىتقان ئادەمگە ئاز - تولا بولسىمۇ ئارام بېرىشىم كېرەك. مەن ھېرىپ ياتقىمغا قايتىمەن. باشقىلار تېلېۋىزور ياكى كىنو كۆرۈشىدۇ. مەن بىر پەس ھاردۇق ئېلىۋالىپ كىتاپ ئوقۇيمەن ياكى تەرجىمە قىلىمەن. دوختۇر پۈتۈنلەي ئۈچىدا دەسسەپ ئۆيگە كىرىدۇ. نەشپۈت، ئالمىلارنى ئاقلاپ ئالدىمغا قويۇپ قويىدۇ. پىيالىلەرگە چاي قۇيۇپ ئۇستەل ئۈستىگە ئەپلىك قويۇپ، يۇمشاق ئورۇندۇقتا ئولتۇرىدۇ، مېنىڭ ئۈيقۇم كېلىپ ئەسنەك تۈتەقاندىن كېيىن چىقىپ كېتىدۇ. كوپ ھاللاردا ئۈنىڭ قاچان چىقىپ كەتكىنىنى تۇيماي قالىمەن.

ئەسلىدە ئاكا! مەن ئۇچۇن ئىككىلا يول قالدى: بىرسى، يەنە ئون يىل سىز بىلەن خىيالىمدا مۇڭدىشىپ مومايغا ئايلىنىش يولى، يەنە بىرسى، يېڭۈگىنى خېنىمغا ئوخشاش كۆڭلۈم تارتمىغان بىر ئەر كىشىنىڭ ئايلى بولۇش. مەن قايسى يولنى تاللاۋېلىشىم كېرەك؟ بۇ ھەقتە سىزدىن مەسلىھەت ئالماقچى ئەمەسمەن. قايسى يولنى تاللاۋېلىش ئىكەنلىگىنىمۇ ئۆزۈم بەلگىلەيمەن. قاچان؟ ئەلۋەتتە كەلگۈسىدە...

ئەسلىدە ئاكا! شۇنىڭ ئۈچۇن كەلگۈسى گۈزەل، كەلگۈسى قورقۇنچلۇق. مېنىڭ كەلگۈسىگە، پەقەت كەلگۈسىگىلا قارىغۇم كېلىدۇ، لېكىن ئۆتكەن كۈنلەرنىڭ شېرىن خاتىرىلىرىنى ئۇنتۇماق

تولىمۇ تەس ئىكەن...

مەن ئۇرۇمچىدىن يۆتكىلىپ كەتمەكچىمەن، قاچان ۋە قەيەرگە كېتىشىمنىمۇ ئەلۋەتتە كەلگۈسى بەلگىلەيدۇ. ماڭا خەت يازماڭ، مېنى ئۇنتۇماڭ، لېكىن ئەسلىمەڭ. سىزگە كۆتكىنىڭىزدىنمۇ ئارتۇق خوشاللىق ۋە بەخت تىلەيمەن.

راھەت

1980 - يىلى 10 - ئاينىڭ 19 - كۈنى، ئۇرۇمچى».

ئەسىمەت خەتنى ئوقۇپ بولۇپ قويۇپ دەپتىرىنى ئاچتى. دەپتەرنىڭ بىرىنچى بېتىدىلا قىزنىڭ سۈرىتى بار ئىدى. قىز لېۋىنى چىڭ يۇمۇپ، يوغان، خىيالچان كۆزلىرى بىلەن ئەسىمەتكە قاراپ تۇراتتى. ئەسىمەت سۈرەتكە ئۇزاق قارىدى «دوختۇر، راھەت، ئەسىمەت ئىخلاس، سۈبھى... بۇنداقلار يەنە قانچىلىك بار-كىن؟ — دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى، — رۇس يازغۇچىسى لېۋ. تولستوي «ئاننا كارىنىنا» رومانىنىڭ بىرىنچى جۈملىسىنى بەختلىكلەرنىڭ ئورتاقلىغى بولىدۇ. بەختسىزلەرنىڭ ئۆزگىچىلىگى بولىدۇ، دەپ بىكار يازمىغان ئىكەن - دە، مەن بىلمەيدىغان يەنە قانچىلىك ئىشلار بارىكىن؟ نېمىشقا ئىنسان كۆڭلى خالىغان، دىلى تارتقان ئادەمنى بىلەن قوشۇلالمايدۇ؟ بەلكى كەلگۈسى — ھازىرقىدىن ياخشىراق بولار. بۇنى قىزنىم سۈبھى كۆرىدۇ ياكى نەۋرەم كۆرىدۇ. نېمىلا بولمىسۇن، بىز ياشاۋاتقان دەۋرىمۇ كۆپ ساندىكىلەرنى بەختلىك قىلالايدىكەن. ئىخلاس بۇۋى ھاياتىكەن، بۇ ئەلۋەتتە بەخت. كەلگۈسىگە ئىشىنىمەن، مېنىڭ ئىخلاسىم يۈرىگىدىكى بارلىق داغلارنى يۇيۇپ چىقىرىۋېتىدۇ. مەن ھەممىنى — قىرىق نەچچە يىلدىن بېرىقى تارتقۇلاتقان ئازاپلىرىمنىڭ ھەممىسىنى ئۇنتۇشقا، پۈتۈنلەي يېڭىچە ھايات باشلاشقا تىرىشىمەن!»

ئونىنچى ئاينىڭ ئاخىرلىرى ئىلى ۋادىسى قايىتىدىن يېشىل تون كىيدى. تۇتاش ۋە چەكسىز ئېتىزلار يېشىل مەخمەل يېپىنغاندەك يالتىراپ كۆزنى چاقىدۇ. يېشىل بۇغداي ئېتىزلىرى ئارىسىدا خۇددى ئالتۇن بەلۋاقتا ئوخشاش ساغۇچ قىرلار كۆرۈنىدۇ، قۇرغاق پەسىل بولغاچقا قوناق شېخى، مەڭگەن چېچىلغان ئېتىز يوللىرىدىن ھارۋا ياكى تراكتۇر ماڭغاندا قويۇق ئېغىر توپا - چاڭ كۆتىرىلىدۇ. خامانلارمۇ يالىڭاچلانغان، زىغىر، قوناق ۋە قوغۇن-قاپاق تېرىش ئۈچۈن قالدۇرۇلغان ئېڭىزلار قۇياش نۇرىدا پارقىرايدۇ، ئېڭىزلىقتا ئۆسكەن كەنجى يۇمران يۆگۈمەچ، قىياق ئوت ۋە قاشقا بىدىلەرنى تالىشىپ ئوتلىشۋاتقان قوي - كالا پادىلىرى ئەتراپىدىكى يۇمران بۇغداي مايسىلىرىغا يۆگۈرۈشىدۇ. مالچىلار ئات ياكى ئېشەكلىرىنى دېۋىتىشىپ، كالتەكلىرىنى ھاۋادا پىقىرىتىشىپ ئۇلارنى توساشقا ئالدىرىشىدۇ. مال - ۋاران ئۈچۈن قىشلىق ئوت-چۆپىنىڭ غېمىگە چۈشكەن دېخانلار ئۆتكۈر چالغىسى بىلەن مال ئايىغىدا دەسسەلگەن ئېشەك چىمى، چىغىرتماق، چۇچۇك بۇيىلارنى قىرىپ چاپماقتا. ئۇششاق بالىلار نەچچە قېتىملاپ ۋاشاڭ قىلىنغان قوغۇنلۇقتىن تۇخۇمدەك سويما بولسىمۇ تېپىۋېلىش ئۈچۈن چۆنەك ئاتلاپ چېپىپ يۈرۈشىدۇ.

ئەسىئەت ئاز كۈندە قار ئاستىدا قالىدىغان بۇغدايلار بىلەن خوشلىشۇۋېلىش ئۈچۈن ئېتىز ئارىلىدى.

ئاشۇ مەنزىرىلەرنى ھەممىلا ئېتىزدا كۆرۈپ ماڭدى. ئۇ كېشۇۋېتىپ، گۈرەنلىرىنى كۆپۈرۈپ سوقۇشۇۋاتقان ئىككى دېخانىنىڭ يېنىدا توختىدى.

— مۇنۇ شاخلار مېنىڭ، ھوي گەكسى، — دەيتتى پاكار، ئاچا مالخاي كىيگەن ساقاللىق دېخان ھازىرلا پارتلايدىغاندەك كۆ-

پۇپ، ــ سەككىز قۇر قوناقنىڭ ھەر قۇرىنى سەككىز پۇكدىن ئالتە ھو تۆت پۇكغا ھساپلاپ بەرگەن، خوتۇن بىلەن ئىككىمىز بامداتـ تىن يېنىپ ھۆكچىيۈندۇق، قازاق پىشىن بىلەن ئاران تۆگىدى، ئۇيالماي شېخىنى باغلۇالغىنىڭى قارا، ۋۇي پېتىر نان!

ــ سېنى كىم ئىندىمىسۇن دەپتۇ، ئەمىسە! ــ دەيتتى ئىگىز، قاتاڭغۇر كوسا دىخان تامدەك تاتىرىپ، ــ ئاغزىڭغا ئىنەك تەپكەنـ مۇ، باغلىق بىلەن كەتكەن گۇڭنى تۆلە!

ــ سېنى مەن باغلاپ بەر دىدىمۇ، خام تاسما!

ــ تىللما!

ــ تىللسامچۇ!؟

ــ ھىلى بىكار! ــ ئىگىز دىخان پاكار دىخانغا قاراپ يۇگۈردى. ئەسىتە ئۇنى تۇتۇۋالدى. پاكار دىخانمۇ يالاڭ چاپىنىنى سېلىپ، مالخىينى قىرىا قويدى.

ــ ئۇرۇشماي پۇتۇشەيلى! ــ دىدى ئەسىتە ئۇلارنىڭ ئارـ سىغا كىرىپ، ــ باغلىغىگىز بىلەن گۇڭ ھەققىگىزنى مەن بولسامۇ تۆلەي!

ــ مۇنۇ يېرىندىنىڭ تۇققىنىمۇ سەن! ــ دىدى ئىگىز دىخان ئەسىتىنىڭ قولىنى سىلكىپ، ــ ئانداق بولسا ئەكە بەش سوم!

ئەسىتە گەپىمۇ قىلماي بەش سوم تۆلىدى، ئىگىز دىخان كەتكەندىن كېيىن، پاكار دىخان كۆزلىرىنى چىمقلىتىپ ئەسىتىكە قارىدى:

ــ توتۇغاندەك قىلمەنغۇ، ئۇكام!

ــ مېنىڭ ئېتىم ئەسىتە.

ــ ھە... مۇنداق دەڭ، ئەسىتە كادىر. سىزمۇ غىلمان ھاـ كىمدەك دىخانغا ئامراقكەنسىز. كۆردىڭىزمۇ، بايىقى ھېۋىز تارمۇشـ نىڭ ھۇررەكلىگىنى، جىدەلنى پۈلغا سېتىۋالىدىغان ھـۇررەك ئۇ. ئاـ دەم تېپىلمىسا ئەسكى تام بىلەن بولسىمۇ سوقوشۇپ خۇمادىـن چىقىدۇ، بۇ كىرىش تاسما!

غلمان هاكىم توغرىسىدىكى پاراڭ ئەسىەتنى قىزىقتۇردى:

ــ غلمان هاكمنى تونۇيدىغان ئوخشمامسز؟

ــ تونۇمسز دىگىنىنى! ــ دىدى دىخاننىڭ گەپىدان ئايلى ئېتىگىگە ئېلىۋالغان قوناقنى يەرگە تۆكۈپ، كىيىمنى قېقىپ تۈرۈپ، ــ بىز شەھەردە تام خوشنا ئىدۇق. ئۇ چاغدا بۇ خېنىمنى غلمان بۇۋى دەيتتۇق. غەلىتە ئىسمى بار چوكان ئىكەن دەپ ھەيران قالغانتۇق. ئۇنىڭ قىزى سۇبھى تۇغۇلغاندا مەن كىندىك ئانىسى بولغانمەن. بالا تۇغۇلۇپ بىر يىلدىن كېيىن بۇ يەرگە چقتۇق. ھوي كىشى، بىز چققان يىلى... ھىلىقى قوناقنا كۇنجۇرە ئىلەشتۇرۇپ يىگەن يىلى نەچچىنچى يىلى ئىدى؟ ھە، ئاتمىشنچى يىلى، شۇنداق، كۆچۈپ چقىقان يىلىمىز سۇبھى بىر يېشىدا تەمتىم ماڭاتتى. كېيىن ئۇلار ئۇرۇمچىگە كۆچۈپ كەتتى، ھەمىلا ئادەم قوساق غىمى بىلەن بولۇپ كىمنىڭ نەدىلىگى بىلەنمۇ كارى بولماي قالغان چاغلار ئىدى. شۇ غلمان بۇۋى ئوقۇپ يېتىلىپ بۇگۇن ھاكىم بولۇپ قاپتۇ. ئوشەموپ دىگەن بىزنىڭ كونا خوشنا. ئوقۇمۇشلۇق ئادەم ئىدى. رەھمىتى ئۆلمىگەن بولسمۇ بۇ يىل ئاتمىشتىن ئاشاتتى. ئۇ دىگەن بىر ئوغۇل بالىدى ــ دە! مۇشۇ غلمان ھاكىم ئۇنىڭ قولىغا كىچىك چۇشكەن ئىكەن. يېزىدىن ئاپتىمش دىدى، بىر يىل بولاي دىگەندىلا كۆچۈرۈپ ئەكەلدى، كېلىپ ئاز كۇنىدىلا قىز تۇغدى. بىچارە ئوشەموپ بالىنىڭ زاكىسىنى قۇرۇغداۋاتقان، كۇلىتىگىنى تۆكۈۋاتقان، بۆشۈگىنى تەۋرىتىۋاتقان، ۋايىيەي، غلمان بۇۋىنى ئويۇقا قوچاقلىك تىزىپ قويۇپ، ھەممە ئېغىر ــ يېنىك، يىراق ــ يېقىن ئىشلىرىنى ئۆزى قلىپ يۇرۇپ چوڭ قىلىۋالغان!...

ئايال بىر ھازا ئەزۇيلەپ سۆزلىدى، ئەسلىدە تۇگۇل ئۇنىڭ ئېرىمۇ زېرىككەندەك قلىپ بەلگە بەردى:

ــ گەپگە تۇتما، ئەزمەكنى ئەزمە! ــ دىدى ئېرى گاراڭ ــ گۇرۇڭ ئاۋاز بىلەن، ــ قاراپ تۇرۇپلا بەش سوم زىيان بولدى.

مېهمان كادىر، بەش سوملۇق قوناق بېرىۋېتەيمۇ - يا؟

— بولدى، تاپقاندا بېرەرسىز! — دىدى ئەسئەت يولنى داۋام قىلىپ. ئۇ، بەش سوم خەجلەپ غۇلمان بۇۋى توغرىسىدا ياخشى بىر مەلۇمات ئاڭلىۋالدى. دېمەك سۆبھى سۆزسىز ئەسئەتنىڭ قىزى، غۇلمان بۇۋى — ئىخلاس بۇۋى. ئۇ، ئەسئەتنىڭ ھېلىقى ئىخلاسى شۇ، بۇ ھۆكۈم ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا مەس قىلغۇچ ئىچىملىكتە كۆچلۈك تەسىر قوزغىدى.

«... شۇ چاغدا ئۆيۈم تۆرەم مەھەللىدە، دەپ يالغان ئېيتماي ئۆز ئادىرىسىمنى توغرا ئېيتىپ بەرگەن بولسام ئىخلاس بۇۋى مېنى، ھېچ بولمىسا ئانامنى ئىزلەپ تاپقان بولار ئىكەن! مېنى يالغان ئېيتىشقا نېمە زورلىدى، ئىخلاس بۇۋىنىڭ يالىڭاياق دېخان قىزى ئىكەنلىگىمۇ؟ مېنى ئۇ چاغدا ئېزىقتۇرغان زادى نېمە؟ بىر ساپ دىل دېخان قىزىنىڭ ئار - نومۇسىنى بۇلغاپ، ئۇنىڭدىن ئۆزەمنى قاچۇرۇشۇم، ئۇ چاغدا نېمىشقا كېچىك بىر ئىش بولۇپ تۇيۇلدى؟ مەن راستلا راھەت ئېيتقاندەك پەزىلەتلىك، ساپ ئادەمگۇ؟ ياق، ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس، ساپ دېيىشكە توغرا كەلسە ئىخلاس، راھەت، سۆبھىلەرنى دېيىش كېرەك. ئۆز ھاياتىدا ئېغىر ساختىلىققا يول قويغان مەندەك ئادەمنىڭ ئۇلار ئالدىدا ‹ئۇلگە› بولۇپ قېلىشى ئادىللىق ئەمەسقۇ! دۇرۇس، كۆپ خورلۇق تارتقاندىن كېيىن بۇرنۇمغا سۇ كىردى. ۋىجدان، نومۇس، ساداقەت دېگەنلەرنىڭ قەدرىگە يەتتىم، پەقەت ئاچ قالغان ئادەملا غىزانىڭ قەدرىنى بىلگەندەك، روھىي گادايلىقنىڭ زىيىنىنى تارتقان ئادەملا ئىنساني ۋىجدانىنىڭ قەدرىگە يېتەلەيدىكەن..... ئىخلاس بۇۋى بىلەن يۈز تۇرانە سۆزلىشىشكە توغرا كەلسە نېمە دېيىش كېرەك؟ يەنە يوپۇتما گەپ قىلىش لازىمۇ ياكى قالغان ئۆمۈرنىمۇ ‹ھەسسىنە› بىلەن ئۆتكۈزەيمۇ ۋە ياكى بۇ تۇرمۇش تىراگېدىيىسىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، كۆزۈمنى يۇمۇپلا راھەت بىلەن توي قىلايمۇ؟ راھەت مېنى بەختلىك قىلىش ھېسا-

ۋىغا شۇنچە ئازاپ چېكىۋاتىدۇ. مەن نېمىشقا ئۇنى بەختلىك قىلىشنى ئويلاپمۇ باقمايمەن؟ مانا بۇمۇ مېنىڭ ۋىجدانسىزلىغىم بولماي نېمە؟...»

ئۇ ئۆزى توغرىسىدا مۇلاھىزە يۈرگۈزۈپ، قىرلاردا، يۇمران چىمەنلەر ئۈستىدە ئۇزاق ماڭدى، ئويلىغانسېرى ئىنسانلار ھاياتىنىڭ مۇرەككەپلىگىنى، كۈندىلىك تۇرمۇشنىڭمۇ پايانسىز دېڭىزدەك سىرلىق ۋە چوڭقۇر ئىكەنلىگىنى ھىس قىلدى...

ئۇ يېڭى يولغا چىققاندا كەينىدىن موتوتسىكلىت يېتىپ كەلدى ـ دە، ئۇنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ توختىدى:

ـ ئا شۇجى سىزنى شاققىدە تېپىپ كېلىشكە مېنى ئەۋەتتى ـ ۋىدى، ـ دېدى نۇرمەھەممەت موتوتسىكلىتتىن پۈتلىرىنى يەرگە تىرەپ تۇرۇپ،ـ قېنى، غاچچىدە مىنگىشىڭ، ئا شۇجى نەدىن بولمىسۇن تېپىپ كەل، دەپ بۇيرۇدى. ئىزلە ـ سورا، ئاخىر تاپتىم، تاپقىنىمغا خوشالمەن، لېكىن ـ زە، ئەسىئەت ئەپەندى، سۇبھى قىزنى كۆرۈپ جۈدۈنۈم ئۆرلىدى. ھىلىقى تىراكتۇرچى يالقۇن دىگەن شۇمتەكنىڭ بىقىنىغا ئولتۇرۇۋېلىپ توختىساممۇ كۆرمەسكە سېلىپ ئۆتۈپ كېتىۋاتىدۇ. بارماقلىرىمنى چىشلىدىم. تىراكتۇرچى بولۇۋالايمىكىن يا، ئى ئەسىئەت ئەپەندىم، قىزغا كۆيۈش نىمانچە ئازاپكىنتاك!؟ قېنى، مىنگىشىڭ، ياق دەمسىز، ھىلى بىكار غاچچىدە باغلاپ مىندۇرىمەن!

ئەسىئەت ئۇنىڭغا مىنگىشۈېتىپ چاخچاق قىلدى:

ـ تىراكتۇرچى بولىمەن دەمسىز!؟ سىز تىراكتۇر ھەيدىسىڭىز سۇبھى موتوتسىكلىتقا مىنگىشەر، يالقۇن موتوتسىكلىت ھەيدەرمىكىن!

ـ قىزنىڭ ئۇنىڭغا مەيلى بار دېمەكچىمۇسىز؟

ـ مەيلى بولمىسۇن ھۆرمىتى بار ـ دە، ئۇ يىگىت قىزنى سىزنىڭ بۇقىڭىزنىڭ ھۇجۇمىدىن قانداق ساقلاپ قالدى؟ جېنىنى تىكتى.

— مۆرتى كېلدىكەن، — دىدى نۇرمەھەممەت كەينىگە بۇرۇلۇپ تۇرۇپ، — مەن سۇبھىنى ھەر قانداق خېيىم - خەتەردىن قۇتقۇزۇشقا تەييارمەن!

— مۆرتى، — دىدى ئەسئەت يىراقلارغا قاراپ، — پەقەت جىق بولسا بىر قېتىم كېلىدۇ، بولمىسا يوق. يىگىت مۆرتىنى كۆتمەك، ئىزلەپ تېپىش! مېنىڭچە، سۇبھىدەك قىزلار ساختىلىقنى يامان كۆرىدۇ، ئۆزىڭىزدە بارىنى ئايماك، ئۆزىڭىزدە يوق نەرسىلەرنى زىننەت قىلىپ بىكارلا كوزا - كوزاك قىلماك!

نۇرمەھەممەت بۇ گەپلەرنىڭ مەنىسىگە چۈشەنمىدى.

— ئاڭلىغانسىز، ئا شۇجىنى ئەلچى قىلىپ غۇلمان ھاكىمنىڭ ئالدىغا ئەۋەتتىم. ئەگەر خالىسىڭىز سىزنى يەنە بىر ئەلچىلىككە تەكلىپ قىلىمەن. ھاكىمغا كۈيوغۇل بولۇۋالسام پۈتۈن ناھىيە مېنىڭ ئالقىنىمدا بولىدۇ، نىمە لازىم بولسا كەلتۈرەتتۇق، خاچچىدە!

ئەسئەت مىيىغىدا كۈلۈپ قويدى. «وتوتسىكلىت توپا توزۇتۈپ يۈرۈپ كەتتى.

ئاۋام شۇجى ئەسئەتنى ئۆز ئۆيىدە كۈتۈۋالدى، ئۇ، ئەسئەتكە تولىمۇ خوشال، تېخىمۇ ياشىرىپ قالغاندەك كۆرۈندى.

— كەچۈرگىن، مەن ئەمدى سېنى «سەن» دەيمەن ئاداش، — دىدى ئۇ ئوچۇق كۆڭۈللۈك بىلەن، — يىگىرمە بىر يىلنىڭ ئالدىدا قانداق تونۇشقانتۇق؟ سەنلىشىپ تونۇشقاندىمىز؟

— ياق دىدى ئەسئەت ئۇنىڭ ئوچۇق كۆڭۈللۈكىدىن رازى بولۇپ، — «سەن» لىشىش بىلەن ئەمەس تىللىشىش، مۇشتلىشىش بىلەن!

— ھا ھا ھا... يارايسەن، ئۇنتۇماپسەن، غالىپ كەلگەن ئىدىكى ئۇ چاغدا، ھازىرمۇ غالىپ كەلدىڭ، خاتا قىپتىمەن ئاداش، كېلەر يىلى پۈتۈن مەيدان بويىچە سېنىڭ دىگىنىڭدەك تېرىقچىلىق قىلايلى، مەيلى ئۈرۈمچىدىكى ھەممە تەجرىبىخانانى كۆچۈرۈپ كەلگىن، مەن شارائىت يارىتىپ بېرىمەن. بۈگۈن سېنىڭ بىلەن

زىرائەت توغرىسىدا ئەمەس، پۈتۈنلەي باشقا بىر ئىش توغرىسىدا سۆزلىشىمەن!

نۇرمەمەت تاقەت قىلىپ تۇرالمىدى.

— پاخلاننى كەلتۈرەيمۇ، غاچچىدە؟

— قېنى، ئاتلان.

— قېنى، باغدال ئاداش، — ئاۋام بالىلارنىڭكىدەك جاراڭلىق ئاۋازدا كۈلۈپ ئەسكەتتى قولتۇقلىدى، — ئۆيگە كىرەيلى، خالىساڭ بېغىمدىكى شېپاڭغىلا ئورۇن راسلايمەن، سەن مېنى زومىگەرلىك قىلىپ بېيىدى، دەپ ئويلاپ قالغانسەن، ياق، ئۆيدە بەك ئىشلەيمەن. ئەتىگەنلىك چايغىچە يىگىرمە ئىككى ياغاچلىق تامدىن بىرنى ئۆرە تۇرغۇزالايمەن. ئەزالار يەتمىش مېتىر ئېتىز ئېرىقى چېپىپ بىر گۇك تاپىدۇ. تارماق ئېرىقتىن ئوتتۇز مېتىر چاپسا بىر گۇك. لاپ گەپ ئەمەس ئاداش، مەن ئېتىز ئېرىغىدىن ئىككى يۈز مېتىر، تارماق ئېرىقتىن يۈز مېتىر چاپالايمەن. ئوما، چالغا، سۇ تۇتۇش، خامان تېپىش... قايسى ئىش مېنى قورقۇتالايدۇ!؟ مەن ئارانلا ئالتىنچى سىنىپنى تۈگەتكەن. مەن ئاشۇ بىلىمىم بىلەن يېزا ئىگىلىك تېخنىكى بولدۇم دېگىنە. سېپىنگدىن كالىلا يىگەن چاغلىرىمدا تېخنىك ئىدىم، قانداق تېخنىك؟ قىلىدىغىنىم ئىككىلا ئىش ئىدى: بىرسى، يەرگە سەرجان سېلىپ خۇددى خوتۇن موغا چېقىشى؛ يەنە بىرسى، سېيالكىنى ئاتقا قوشۇپ ئۇرۇق سېلىش. باشاق يىغىش ماشىنىسى، سامابورسكىلارنى ھەيدىدىم. ئاشۇنىڭ بىلەن «ئاۋام تېخنىك» بولۇپ قالدىم!

ئۇ ئەسكەتكە ھويلىسىدىكى تېخى ئۇزۇلمىگەن ئۈزۈم، قىزىل سېرىق «مارشال» ئالمىلىرى، بېغىدىكى قوروق تامنى ياقىلاپ ئۆسكەن تېرەكلىرىنى، باغلاقتىكى نەسىلىك سېيرلىرىنى كۆرسىتىپ ماختاندى. ئۇ خارتىلداپ تۇرغان جىرەن قاشقا ئېتىنىڭ يايلىنى تاراۋېتىپ يەنە ماختاندى:

— «تېخنىك» قانداق قىلىپ شۇجى بولۇپ قالدىڭ دەمـ

سەن؟ بىلەكنىڭ كۆچى ئاداش!ــ دىدى ئۇ پارقىراپ تۇرىدىغان قىپ ـ قىزىل يۈزىنى قول ياغلىغى بىلەن سۈرتۈپ تۇرۇپ،ــ سەكرەپ ئىلگىرىلەشتە، جاپالىق كۈرەشلەردە ئالدىدا ماڭدىم. شەرمۇ يازدىم دىگىنە، ئاڭلاپ باقە:

جاپا ئالدىدا،
مۆكۈنمىدۇق دالدىغا.
هايت، دىسلا تەق بولدۇق،
نانىنى سېلىپ خالتىغا.

شۇنداق قىلىپ دۇيجاڭ، جىداۋيەن، مۇئاۋىن مەيدان باشـ لىغى، كېيىن شۇجى بولۇپ قالدىم. ئۆي ـ جاي، مال ـ ۋاران، مۇتۇ جىرەن قاشقىلارنى شۇجى بولماستا ئىشلەپ تاپقانمەن ئاـ داش، قورقما، مەن خىيانەت، قاقتى ـ سوقتى بىلەن بېيىغان هارام تاماق ئەمەسمەن!

ئاۋامنىڭ ياسداق ساريىي، پىشايۋان باغلىرى بىردەمدىلا مېهمانلار بىلەن تولدى. هويلا، كوچىلاردىكى ۋەلىسپىت، ئات ـ ئىشەك هارۋىلىرى خۇددى بۇ يەردە مەرىكە بولغاندەكدەك كۆپ ئىدى.

كۈن ئولتۇرۇشتىن بۇرۇنلا ئىچىش باشلاندى، ئاۋامنىڭ ئاـ يىلى ئامىنەم توپلىينى تاكاسلىتىپ ئۇياقتىن ـ بۇياققا يۈگۈرۈپ يۈرەتتى. ئۇنىڭ خىزمىتىگە يارەمگە كىرگەن خۇلۇم ـ خوشنىلىرى قازان بېشىدا، پىشايۋاندا، باراڭ ئاستىدا خۇش چاخچاقلىق بىلەن ئالدىراشماقتا. خىلمۇ ـ خىل ئاۋازلار هويلىغا ئاۋاتلىق بەرگەن، تۇرمەھەممەت كاۋاپچىلارغا:

ــ قېنى، غاچچىدە، هەي خۇرۇچىنى تەڭشە،ــ دەپ ئىش بۇيرۇپ يۈرەتتى.

ئەسئەت گىلەم ئۈستىگە سېلىنغان قارا جىيەكلىك يەكەنداز

ئۇستىدىن ئورۇن ئالغان، ئۇنىڭ ئوڭ پېنىغا ئۇنىمىغىنىغا قويماي ئىككى ماموق ياستۇق تاشلانغان، ئۆيدىكى ھەممە داغدۇغا ئۇنىڭ شەرىپىگە بولۇۋاتقانلىغى ئېنىق تۇرسىمۇ ئاۋام بىرىنچى رۇمكىنى قولىغا ئېلىپ ئورنىدىن تۇردى:

— قېنى ئەمسە، بۆگۈنكى ئولتۇرۇش مېنىڭ ئاغىنىمىز ئەسكەتكە قىلغان ناماقۇللۇق چېيىم، باشقا گەپ يوق. ئېچىلىپ - يېيىلىپ، كۆلكە - چاخچاق بىلەن مۇنۇ ئۆگزەمنى كۆتۈرۈپ تاشلا - ۋەتمىسەڭلار رازى ئەمەسمەن، قېنى كەلمەمسىلەر! ئۇ بىرىنچى قەدەمنى كۆتۈرىۋەتكەندىن كېيىن يېرىم سائەتكە قالمايلا ئۆي ۋاڭ - چۇڭغا تولدى.

كۆپچىلىكنىڭ زورى بىلەن ئەسكەتمۇ ئىككى رۇمكا ئىچىپ قويدى. ئىچىملىك ئۇنى ئېچىلدۇردى. ئۇ تەكلىپسىزلا قولىغا تەمبۇر ئالدى. مەسلەر بۇ ئاجايىپ ئىشقا قىزىقىپ بىر پەس جىمىدى. دۇتارچى دەرھال ئەسكەتكە يېقىن سۈرۈلۈپ دۇتىرىنى تەڭشىدى. ئەسكەت بۇندىن يىگىرمە بىر يىل ئىلگىرى ئېيتقان ناخشىسىنى باشلىدى. ناخشا يېقىملىق، قوشاقلىرى مەنىلىك ئىدى، بولۇپمۇ ناخشىنىڭ قايتارمىسى ئېيتىلغاندا ئەسكەتنىڭ ئاۋازى تىتىرەپ، خۇددى بىرسىگە ئۆز ھالىنى ئېيتىۋاتقاندەك ھەسىياتلىق، تەسىرلىك ئاڭلاندى:

كېلىپ كورگىن ددارىمنى،
چەكمە يۈرەك تارىمنى.
قاچان بېرىپ قۇچاقلايمەن،
كۆڭلۈمدىكى يارىمنى؟

— ئۆلمە، ئۆلمە ئاداش! — دىدى ئاۋام ھاياجان بىلەن، — قۇيغىنا ساقى، راسا تولدۇرۇپ ئىچىدىغان يېرى كېلىپ قالدى!

... ئايدىڭ كېچە، يەنىلا شۇ تونۇش تولۇن ئاي. ئەسكەت

ئايغا قاراپ يۈرەك قېتىدىن ئورۇن ئالغان ياشلىق خاتىرىلىرىنى ۋاراقلىماق بولۇپ شىپاڭ رىشاتكىسىدا ئەدىلا ئولتۇرۇۋىدى، ئۇنىڭ يېنىغا ئاۋام چىقتى:

— بىر بىرىگە تەقەززا ئىككى يۈرەكنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىدىم، — دېدى ئۇ ئەسئەتنىڭ قولىغا پىچىرلاپ، — غىلمان بۈۋى بىلەن بىر ھەپتە بىللە بولىدۇق. پۈتۈن مەجلىس ئاخىرىلاشقىچە مەن ئۇنىڭغا دىققەت قىلدىم. ئۇ بۇرۇنقى خۇش چاخچاق ھاكىم ئەمەس، كۆزلىرىدە تۇگمەس دەرت - ئەلەمى بار، ھەر ئامال بىلەن سېنىڭ نامىڭنى تىلغا ئالىدۇ. نامىڭنى ھەر قېتىم تىلغا ئالغاندا چىرايى بىر قېتىم قىزىرىدۇ. مېنىڭ ھىلىگەر كۆزلىرىم سەزدى: ئايال ساڭا ئاشىق. ئۇ تۇل، سەن بويتاق، ئاشىق - مەشۇق بولۇشقا لايىقسىلەر، مەن ئاخىر ئۇنىڭ بىلەن گەپلەشتىم. مەن ماڭىدىغان چاغدا بېچارە غىلمان بۈۋى، مېنى يالغۇز بۆلمىگە چاقىرىپ «ئىلمىي تەرىققىياتقا تۇغرىسىدا» گەپلىشىمەن، ئۇنىڭغا ئېيتىڭ، ئەتە كەچقۇرۇن كەچ سائەت سەككىزدىن كېيىن مېنىڭ ئۆيۈمگە كەلسۇن، دەپ تاپىلىدى. ئەتە سائەت يەتتىلەردە مەن سېنى كېچىك ماشىنا بىلەن يولغا سالىمەن. بەختلىك بول باغدال!

ئاۋام ئەسئەتنى يان تەرىپىدىن چىڭ قۇچاقلىدى، ئەسئەت ئاسمانغا قارىدى؛ جىمجىت كېچىدە باغلار شۇمرلايدۇ، ياپراقلار پىچىرلايدۇ، يۇلتۇزلار غۇۋا چىمرلايدۇ... ئايدىڭ كېچە ئۇنى تەبرىكلىمەكتە...

13. سۆيۈمى ئۇچۇن

ئەسئەت تاڭ ئالدىدا ئۇخلاپ قالدى، ئۇ، مېھمانلار تارقىغاندىن كېيىنمۇ ئۇزاققىچە ئۇخلىيالمىغان، ئۇنىڭ ئۇستىگە نەچچە كۈنلەر ئېتىرىدا ئىشلەپ چارچىغان ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەتىگەنلىك چاي ۋاقتىدىمۇ ئويغانمىدى.

— بەخت ئۇيقۇسىنى، — دېدى ئاۋام ئامىنەمگە شۇمرلاپ، —

ئوخلىسۇن، يۇر، ئۆزىمىز چاي ئىچىۋېرەيلى، ئويقۇسىنى قانىدۇرۇۋالسۇن. دەرىزىلىرىنگگە قېلىنراق بىر نىمە تارتقىنا، كۇن تۇرىدىن ئويغىنىپ كەتمىسۇن.

ئامىنەم پايپاق بىلەن مېڭىپ يۇرۇپ ئۆينى قاراڭغۇ قىلدى. ئۇلار پۇتلىرىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ دالانغا چىقتى ـ دە، ساراينىڭ ئىشىگىنى ئاستا يېپىپ قويدى.

ـــ مەن ئىتنى دەرىزىدىن يىراقتا ئاپىرىپ باغلاپ قويايى. بولمىسا كاڭشىپ ئويقۇسىنى بۇزىدۇ. سەنمۇ بالىلىرىڭغا ئېيىت، ۋاڭ ـ چۇڭ قىلىشمىسۇن.

ئاۋام يالىڭاياق مېڭىپ پىشايۋان سۇپىسىدىن چۇشۇشىگە تالادىن ۋاقىرىغىنىچە سۇبھى كىرىپ كەلدى:

ـــ راستىما ئاۋام ئاكا، تۇرمەھەممەت ئاكىنىڭ گېپى راستما؟

ـــ ئاستا! ـــ ئاۋام ئۆينى شەرەت قىلىپ، ـــ ئۇستازىڭىزنىڭ كۆزى ئەمدىلا ئويقۇغا ماڭدى. ئۇخلىۋالسۇن، ئاستا سۆزلەڭ، بىچارە، كېچىچە ھاياجاندىن ئۇخلىيالمىدى.

ـــ نىمىگە؟

ـــ نىمىگە بولاتتى، خوشاللىقتىن، مەن ناھىيىدە تەنىقىت يىغىدىن كېيىن ئون نەچچە مىڭ مو يەرنىڭ ھەممىسىگە كېلەركى كۆزدىن باشلاپ سىلەرنىڭ تەلىۋىڭلار بويىچە بۇغداي تېرىشقا ماقۇل بولدۇم، سىزنىڭ تەجرىبە مەيدانىڭىزنى يىگىرمە مودىن ئىككى يۈز موغا بىراقلا ئۆستۈردۈم. خىراجىتىڭىزنىمۇ ئون باراۋەر ئۆستۈردۈم. سىلەرگە يارەملىشىدىغان ئوندەك ئىشچى ئاجراتتىم، تىراكتۇر، كومبايىنلاردىن خالىغانچە پايدىلىنىڭ، سىزگە مەخسۇس بىر قول تىراكتۇر ئالدىغان بولدۇق، يەنە بىر يىلدىن كېيىن ئۇرۇقچىلىق ئەتىردى قىلىپ كېڭەيتىمىز. ئۇ چاغدا...

ـــ راستىما، نىمانداق ياخشى! ـــ قىز يەنە ۋاقىرىۋەتتى، ـــ بۇگۈنلا ئاپامنىڭ يېنىغا بېرىپ ئۇستىڭىزدىن بەرگەن ئەرزەمنى قايتۇرۇۋالىمەن... بىرنىچىدىن...

— ئاپىكىزنىك يېنىغا ئالدىرىماڭ، — دېدى ئاۋام پىچىرلاپ تۇرۇپ، — بۇگۈن بارماڭ.

— نېمىشقا؟

— ئاپىكىز يوق.

— ئاخشاملا تېلېفۇن بىلەن سۆزلەشتىم! ئەتە سىزنى ئۆزەم ئېلىپ بارىمەن ياكى نۆرمەھەممەت موتوتسىكلىت بىلەن ئاپىرىپ قويىسۇنمۇ؟

قىزنىڭ چىرايىدىن شاتلىق ئۆچتى، ئۇ قوشۇمىسىنى تۇرۇپ تەتۈر قارىۋالدى - دە:

— بۇگۈن ئۆزەم پىيادە كېتىۋېرىمەن! — دېدى.

قىز سىرتقا قاراپ يۈگۈرۈپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، ئاۋام جېرەن ئېتىنى توقۇپ قورادىن چىقتى...

ئەسئەت چۈش كۆردى. ئۇ، چۈشىدە غىلمان بۇۋىنى ئەمەس سۇبھىنى كۆردى. سۇبھى كۆپچىلىكىنىڭ ئالدىدىلا ئەسئەتكە قوپال تېگىۋالتقۇدەك:

— سىز ئۇرۇمچىدىن مېنىڭ ئىشىمنى دەپ كەلدىڭىز، مەن نەتىجە قازاندىم، مەقسىدىڭىز ھەل بولدى، ئەمدى سىز كەتسىڭىز-مۇ بولىۋېرىدۇ.

— مەن، سىزنى تاشلاپ كېتەمدىمەن؟... مەن سىزنىڭ دادىڭىز، سىز مېنىڭ ئۆز قىزىم!

— مېنىڭ دادام ئوشەموپ!

قىز ئەسئەتكە سوغاق نەزەر بىلەن قارىدى، بىردىنلا كۆز-لىرىدىن ياش ئەگمىدى...

ئەسئەت خۇددى بىرسى ئۇستىگە سوغاق سۇ قۇيۇۋەتكەندەك ئەندىكسىپ ئويغاندى. ئوي قاراڭغۇ، جىمجىت ئىدى. ئۇ قايتا ئۇخلاش ئۈچۈن ئۆڭ يېنىغا ئۆرۈلدى: «ئىش ئەتە كەچ ھەل بولىدۇ، ھەممىسى ھەل بولىدۇ، بەلكىم سۇبھى خوشالمۇ بولار، بەلكىم ئاتا - ئانىسىنىڭ ئاجايىپ سەزگۈرەشتىسىنى ئاڭلاپ بىئارام بولار — لېكىن نىملا بولمىسۇن، قىز ئۆز ئاتىسىنى بىلىۋېلىشى،

ئوشەموپ ئۇنىڭ ئاق نىيەتلىك تەربىيەچىسى ئىكەنلىگىنى، ئۇنىڭ بەدبىنده ئوشەموپنىڭ قېنى يوق ئىكەنلىگىنى بىلىپ قويۇشى كېرەك. بەلكىم بىرنەچچى قەدەمده ئانىسىنىڭ مېنىڭ بىلەن تۇرمۇش قۇرغانلىغىنى بىلىپ خوشال بولار. چۈنكى قىز مېنىڭ يامان ئادەم ئەمەسلىگىمنى بىلدى، ئەمدى ئۇزىگە ئۆمۈر بويى مەنپەئەت بېرىدىغان ياخشى ئاتا ــ ئۇستاز بولالايدىغانلىغىمغۇ ئىشىنىدۇ. ئۇستاز بولۇش بىلەن ئاتا بولۇش ئوتتۇرىسىدا پەرقمۇ، ئوخشاشلىقمۇ بارغۇ! ئۇستاز بولغىنىمدىن كېيىن ئىككىنچى قەدەمده ئۆز ئاتا بولسامۇ بولىدۇ... دېمەك ئەتە كەچ سائەت سەككىزدىن كېيىن مېنىڭ ئىخلاسىم قوچىغىمغا ئۆزمنى ئاتىدۇ. يىگىرمە بىر يىل بۇرۇنقىدەك مەن ئۇنىڭ ئوماق بېشىنى كۆكرىگىمگە تاڭىمەن، ئۇ مېنىڭ يىرىك چاچلىرىمنى نازۇك بارماقلىرى بىلەن ئويناىدۇ...»

شىرىن خىيال ئۇنىڭ ئۇيقۇسىنى قاچۇردى. ئۇ ئەمدى ھەر قانداق قىلىپمۇ ئۇخلىيالمىدى. ئاخىر ياستۇق تېگىدىن سائىتىنى ئېلىپ قارىدى. سائەت ئونبىر بولغان ئىدى. «بۇ قانداق ئونبىر؟ كېچە سائەت ئونبىرده مەن شىپاڭدا ئىدىمغۇ، سائەت توختىغانمۇ - يا؟» ئۇ سائىتىنى تىكشۈپىدى مېكانىزمىتۇ. ئۇ ئۆيىنىڭ كۈنگەي تېمىغا قارىدى، شۇ چاغدا سىرتتا خوراز قىچقاردى. دەرىزە تەرەپتىن ئىنچىكە يورۇق چۈشمەكتە، دېمەك ئاللىقاچان تاڭ ئېتىپ بولغان، ئىخلاس بۇۋى بىلەن كۆرۈشىدىغان كۈنىنىڭ ئالتۇن نۇرلىرى ئۇنىڭغا خۇشخەۋەر يەتكۈزمەكتە ئىدى.

ئۇ ئالدىراپ كىيىندى. ئۇ چۈشىنىپ بولمايدىغان بىر خىل شىرىن تۇيغۇنىڭ غىدىقلىشى بىلەن جىددىلەشتى: ئۇنىڭ نە كىتاپ ئوقۇغۇسى، نە بىر نەرسە يىگۈسى، نە ئولتۇرۇپ خىيال قىلغۇسى كەلمىدى. ئۇنىڭ سەكرىگۈسى، دەرەخ شاخلىرىغا ئېسىلغۇسى، بىرسى بىلەن چېلىشقۇسى، ۋاقىراپ ناخشا ئېيتقۇسى ياكى بىرەر ئاساۋ ئاتنى مىنىپ ئوغلاق تارتقۇسى، ئوۋچىلىق قىلغۇسى،

دەريادا ئۆزگۈسى... ئومۇمەن بۇندىن يىگىرمە بىر يىل بۇرۇنقى كەپسىزلىكلىرىدىن بىرەرسىنى قىلغۇسى كەلدى، لېكىن مۇنۇ ياسداق ساراي، گۈللۈك هويلا، ئۇنىڭغا تارلىق قىلىدۇ... ئۇ شۇنداق بولسىمۇ ئۆزىگە ئىش تاپتى: گىلەم ئۈستىدە پايپاق بىلەن مېڭىپ يۇرۇپ بىرىدە تىكلىمە ئەينەككە، بىرىدە ئىشكاپ ئەينىگىگە، يەنە بىرىدە تام ئەينىگىگە قارىدى. هەر ئۇچىلا ئەينەكتە كۆزلىرى بەختىتىن خۇمالاشقان، ئورۇق يۈزىنى ئۇششاق قورۇقلار چىرمىغان، چاچلىرى شالاڭلاشقان ۋە ئاقارغان، قاشىرى قىرىقتا ئوخشاپ قالغان ئۆزۈن بويۇن بىر ئادەم كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى.

ئەسئەت كىچىك سومكىسىدىن ساقال ئالغۇچ ماشىنىنى ئېلىپ ئىككىلىرى ئەتراپىدا گىژىلداتتى. كىچىك باتارىيە مېيىنىك كۆچىلىك ماڭىدىغان ساقال قىرغۇچى ماشىنا خۇددى تومۇزغەدەك بىر خىل ئاۋازدا گىژىلدەيدى. ئۇ سىرتقا چىقىپ كۈنگە قارىدى. ئۆكتەبىرنىڭ ئاخىرى بولۇپ قالغىنىغا قارىماي، كۈننىڭ خېلى تەپتى بار ئىدى. ئېرىق بويىدىكى سېرىق غازاڭلار ئۈستىدە يېزا بالىلىرى يالاڭ كىيىملەر بىلەن ئويىنىشۇاتاتتى. ئەسئەت ئۇلارنىڭ يېنىغا بېرىۋىدى، بالىلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ، قوللىرىنى كۆكسىگە قويۇپ:

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم! — دېيىشتى ۋە كىچىك قوللىرىنى ئەسئەتكە سۇنۇشتى. ئەسئەت ئۇلار بىلەن بىرمۇ-بىر كۆرۈشۇپ بولۇپ هەر بىرىگە ئون تىيىندىن پۇل بەردى. ئۇ ئاۋامنىڭ هويلىسىغا كىرىپ كۈن چىقىش تامىغا جايلاشقان يازلىق ئاشخانىغا قارىدى. ئۇ يەردە ئاخشامقى قاچا-قومۇچلار ئايقىن-سايقىن تۇراتتى. ئەسئەت ئىش تېپىلغىنىغا خوشال بولدى. ئۇ چايداندىن قاينىقىنى قويۇپ، قاچا يۇدى. سائىتىگە قارىسا يەنىلا ئون بىردىن ئوتتۇز يەتتە مىنۇت ئۆتكەن، ئۆي ئىگىلىرى يەنە بىر سائەتتە كېلىشى مۇمكىن. ئاڭغىچە نېمە قىلغۇلۇق؟ ئۇ، قاچا-قۇچىلارنى جاي-جايىغا قويۇۋېتىپ كانايدا ئېسىقلىق تۇرغان سېمىز قوي

گۆشنى كۆرۈپ قالدى ـ دە، ئۆزىگە يېگى ئىش تاپتى. دەرھال ئوچاقىقا كۆمۈر سېلىۋېتىپ، لەگمەن ئېتىش ئۈچۈن خېمىر يۇغۇرۇشقا كىرىشتى.

ئۇ ئاش سوزۇشقا باشلىغاندا ھويلىغا قاقاقىلاپ كۈلگىنىچە ئامىنەم كىرىپ كەلدى:

ــ ۋاي ئۆلەي! ــ دىدى ئۇ مەيدىسىنى تۇتۇپ، ــ خولۇم ـ خوشنىلار كۆرسە نېمىۋ دەر؟

ــ نومۇسلۇق ئىشمۇ بۇ؟ ــ دىدى ئەسئەت ئامىنەمگە قايرىلىپ قاراپ، ــ مەن يىگىرمە نەچچە يىلدىن بېرى قىلىپ كېلىۋاتىمەن، بىر قېتىمۇ بىرسىنىڭ مازاق قىلغىنىنى ئاڭلىماپتىمەن؟

ــ بىزنىڭ بۇ يەردە قازانغا چېپىلغان ئەر كىشىنى زادىلىق قىلىدۇ. مەن ئاۋامغا سۆزۈ ئەكەلگۈزمەيمەن.

ــ قىزىق! ــ كۈلدى ئەسئەت بېشىنى ئېغىتىپ، ــ كەتمەن بىلەن قىر سوقۇش ئاياللارنىڭ ئىشى ئەمەس ئىدىغۇ، ھازىر ئاياللار بۇ ئىشنى قولىغا ئاپتۇ. ئاياللارنى زادىلىق قىلىشمايدىكەنۇ، قازان بېشىغا ئەرلەر كەلسە مازاق قىلىدىكەن، بۇ بىر چوڭ تەڭسىزلىك!

ــ خۇددى غلمان ھاكىمدەكلا گەپ قىلدىڭىز! ــ دىدى ئامىنەم قولىنى يۇيۇۋېتىپ، ــ بىزمۇ شۇنداق تونۇيمىز، لېكىن قىلالمايمىز، غلمان بۇۋى نەچچە قېتىم ئاۋام ئىككىمىزنى تەنقىت قىلدى، ــ ئامىنەم ھەر قېتىم «غلمان ھاكىم» دىگەن سۆزنى ئېيتقاندا، ئەسئەتكە يەر ئاستىدىن قاراپ قويىاتتى. ئۇنىڭ سىنچى كۆزلىرىنى بايقاپ قالغان ئەسئەت گەپنى يوشۇرۇپ ئولتۇرمىدى:

ــ ئامىنەم، ئېيتىڭا، مەن ناۋادا ئاشۇ غلمان بۇۋى بىلەن توي قىلسام گەپ ـ چۆچەكىكە قالارمەنمۇ؟ دىمەكچى بولغىنىم مۇنداق، مەسىلەن، قىزىمىز سۇبھى خاپا بولارمۇ؟

ئامىنەم چويلا چايقاۋېتىپ ئېيتتى:

ــ ئۇ بىر ئالتۇندەكلا قىز، غلمان ھاكىم نۇرغۇن لاپىقى

لارنى ئاشۇ سۇبھى ئۇچۇنلا قايتۇرۇۋەتتى. مەن بىر قېتىم ئوبـ
لاستنىڭ بىر مەسئۇل كادىرى غلمان بۇۋىگە كىشى قويۇپتۇ،
غلمان ھاكىم ئىختيارنى قىزغا ئىتتىرىپ قويۇپتىكەن، قىزى
زادىلا ئۇنىماپتۇ دەپ ئاڭلىغان. ئاۋام يېقىندا ماڭا: مۇشۇ ئەسئەت
ئەپەندىنىڭ بىزنىڭ ھاكىمغا كۆڭلى چۈشۈپ قالغان ئوخشايدۇ،
ھاكىمغىمۇ بۇ ئادەم ياققاندەك تۇرىدۇ. ھازىر ئۇلار ئاستىرتىن
دۇت ئېلىپ كۆيۈشۈۋاتىدۇ، سەن سۇبھى بىلەن سۆزلەشكىن،
سۇبھىلا نارازىلىق قىلمىسا مۇشۇلارنىڭ ئەلچىلىگىنى ئۈستۈمگە ئالاي
دەيمەن، دىدى. مەن سۇبھى بىلەن سۆزلەشتىم.

ئەسئەت قولىدىكى ئىشنى توختىتىپ پۈتۈن دىققىتى بىلەن
ئامىنەمنىڭ سۆزىگە قۇلاق سالدى.

ــ قىز: «ناۋادا، راستلا ئىككىسى بىر بىرىنى ياخشى كۆرـ
گەن بولسا، ناۋادا ئانام ئوشەموپ دادامنىڭ ئورنىنى ئاشۇ ئادەم
باسالايدۇ، دەپ تونۇغان بولسا نىمىمۇ دەيتتىم» دىدىيۇ،
لېكىن بۇقۇلداپ يىغلۇۋەتتى...

شۇ چاغدا ھويلىغا سۇبھىنى ئەگەشتۈرۈپ قاقاقلاپ كۈلگـ
نىچە ئاۋام كىرىپ كەلدى. ئەسئەت قىزارىدى ۋە ھېچقاچان
كۆرۈلۈپ باقمىغان دەرىجىدە ھودۇقتى. يەنە ئۇ شۇنچىلىك خوشال
بولىدىكى، يىگىرمە بىر يىلدىن بېرى بۇنچىلىك خوشال بولۇپ
باقمىغان ئىدى.

سۇبھىچۇ؟ بۇ ھەقتە بىر نىمە دىگىلى بولاتتىيۇ، بىراق
ئىشنى يەنىلا تۇرمەھەممەت بۇزدى. ئۇ ئاۋاملارنىڭ كەينىدىنلا
موتوتسىكلىتنى توتوتلىتىپ كىرىپ كەلدى. بۇنىڭ بىلەن سۇبـ
ھىنىڭ چىرايىدىكى خوشاللىق، ھاياجان ئالامەتلىرىنىڭ ھەممىسلا
تۇگەپ، ھازىرلا مۇلدۇر تۆكىدىغان بۇلۇتقا ئوخشاش بىر خىل
خاپىلىق، غەزەپ ئالامەتلىرى ئۇنىڭ چىرايىنى قاپلىدى.

ئەسئەتنى ئېلىپ كەلگەن كىچىك ماشىنا كەچ سائەت يەتتە
يېرىمدا ناھىيگە يېتىپ كەلدى. ئۇ تۆمۈر قاپقىلىق ئالاھىدە

هويلا ئالددا توختاپ ئادەتتى بويىچە ئاسمانغا قارىدى. ئۇنىڭ يۈرىگى كۆكرەك قەپىزىدىن چىقىپ كېتىدىغاندەك تېپىچەكلەيتتى. هويلا ئىشىگىنىڭ بىر قانىتى قىيا ئوچۇق ئىدى، ئۇ، ئاستا هويلىغا كىردى ـ دە، تېخى ياپراق تاشلىمىغان ئالمىلار ئارىسىدىكى خىش ياتقۇزۇلغان يول بىلەن پىشايۋان تەرەپكە قاراپ ماڭدى. ئۇ، پىشايۋانغا كۆتىرىلىشىگىلا دالان ئىشىگى ئېچىلىدى. ئۆيدىن چىقىقان كۈچلۈك يورۇقتا جىگەررەڭ پوپايكا كىيىگەن، تولۇق كەلگەن گۈزەل ئايالنىڭ قامىتى گەۋدىلەندى، ئەسىئەت نىمە قىلارىنى بىلمەي قالدى. ئەمما ئايال ئۇن ـ تىنسىزلا ئۇنىڭغا قول ئۇزاتتى.

ـــ ئىخلاس...

ـــ ئەسىئەت...

ئۇلار دالان تاپسىسىدىلا قۇچاقلاشتى. ئەسىئەت ئىخلاس بۇۋىنىڭ چاچلىرىنى، بوينىنى، مۇرىلىرىنى پۈتۈن تەشنالىغى بىلەن سۆيدى...

ـــ قويۇۋېتىڭ، ئەسىئەت! ـــ دېدى ئىخلاس بۇۋى پۈتۈنلەي ماغدۇرسىزلانغان گەۋدىسىنى تەستە قىمىرلىتىپ، ـــ ماڭا قاراڭچۇ.

ئەسىئەت ئۇنىڭ ئەينى يىللاردىكى سېھىرلىك، لېكىن ساددا كۆزلىرىگە قارىدى. ئايال ئەسىئەتنىڭ بەختىتىن ئوت بولۇپ يېنىۋاتقان كۆزلىرىگە بىرلا قارىدى ـ دە، قايتا ئەسىئەتنىڭ قۇچمىغىغا ئۆزىنى ئېتىپ ئۆپكىدەپ يىغلۇۋەتتى. ئۇ يىغلىغاندا پۈتۈن گەۋدىسى سىلكىنەتتى... ئەسىئەتنىڭ ئۇنى بەزلەشكە هالى يوق ئىدى، ئۇنىڭمۇ كۆز ياشلىرى تۆكۈلدى. ئايالنىڭ كۆز يېشى ئەسىئەتنىڭ كۆكرىگىنى هۆل قىلدى. ئەسىئەتنىڭ كۆز يېشى ئىخلاسنىڭ يەلكىسىگە تېمىپ تۇردى...

خېلىدىن كېيىن ئۇلار ئۆزىگە كەلدى:

ـــ يۈرۈڭ، ئۇستەلگە، بىلىلە غىزالىنايلى، ـــ دېدى يەنە «غىلمان هاكىم» سالاهىيىتىگە كىرگەن ئايال ئەسىئەتنى قولتۇق

لاپ، ــ لەكمەن ئەتتىم، سىز ئامراق بولىدىغانغۇ. تاماق كەلگىچە ئۇنىتالىغۇ ئاكىلاك.

ئايال چىقىپ كەتتى. ئۇنىتالىغۇدىن ئەسىتەنىك مۇكلۇق ناخشىسى ئاكىلاندى، ئايال تاماق ئەكىردى:

ــ ئىخلاس سېنىك كۆز ـ قولاق، ھەتتا پۇت ـ قوللىرىكىمۇ ھەممىلا جايغا يېتىدىكەن. ئاۋامنىك ئۆيىدە ئېيتقان ناخشامۇ مەندىن بۇرۇن يېتىپ كەپتۇ.

ــ ئاۋام ئوبدان ئادەم. ھىلىقى ئاز ـ تولا ئەيىپلىرىنمۇ چۈشىنىشكە بولىدۇ. ھارام نېمىتى يوق. مۇشۇ لېنىتنى بۇگۈن ئەتىگەندە ئەتەي بىر كىشىدىن ئەۋەتىپتۇ. خۇددى ھىلىقى چاغدىكىدەكلا ئېيتىپسىز، ئازراق ئىچەمسىز؟ مەنمۇ قىزىلدىن ئىچىپ قويای ئەمدى!

ئۇلار بىر رومكىدىن ئىچىشتى.

ــ ئېيىكەلگىن ئىخلاس، ھاراقنى مەن قويای، بۇگۈنلا ئۆيۈڭنىك ھەم خوجايىنلىغىنى ھەم مالايلىغىنى قولۇمغا ئالاي.

ئايال جاۋاپ بەرمىدى.

ــ بەخت بەك كېچىكىپ كەلدى ئىخلاس، مەن ئۇنى قانچىلىك كۈتتۈم؟ يىگىرمە بىر يىل!

ئايال ئۇنىچىقمىدى، ئەستەت ئۇنىك قوللىرىنى چىك تۇتۇپ يۇرىكىگە تاكىدى:

ــ مېنى كەچۈردۈڭمۇ؟ ئىخلاس مەن ئۇ چاغدا... كېيىن سېنى ئىزلەپ چىقتىم...

ــ ئۇ توغرىلىق سۆزلىمەك.

ــ ئۇقۇشماسلىقمۇ بار...

ــ بىلىمەن، ھەممىنى بىلىمەن، ــ دىدى ئايال ھەسرەت بىلەن ئۇلۇق ـ كىچىك تىنىپ، ــ ئۆتكەن ئىشلارنى تىلغا ئالماك، سىز بۇگۈن ماكا مېھمانغۇ، گېپىمگە كىرىك، ئۆتمۈش توغرىلىق بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلمايلى...

ـ ماقۇل ئەمسە، كەلگۈسى توغرىلىق سۆزلىشەيلى، بىز هامان كەلگۈسى ئۈچۈن ياشايمىزغۇ.

ـ ياق، كەلگۈسى توغرىلىقمۇ سۆزلەشمەيلى...

ـ نىمە دېيىشىمىز ئەمسە؟

ـ هېچنىمە دېيىشمىسەكمۇ بولىدۇ...

ـ مېنىڭ گېپىم شۇنچىلىك جىققۇ ئىخلاس، كېيىنگە قالدۇرمىزمۇ ئەمسە؟

ئايال يەنە جاۋاپ بەرمىدى.

ئۇلار ئۇن ـ تىنسىز ئولتۇرۇپ يەنە ئىككى رۇمكىدىن هاراق ئىچىشتى. ئەسلىدە خېلىلا قىزىدى. لېكىن ئايالنىڭ «هېچنىمە دېيىشمىسەكمۇ بولىدۇ» دېگەن سۆزىنى ئۇنتۇمىدى. ئۇلار بىر بىرىدىن كۆز ئۇزمەي قارىشاتتى. ئۇلارنىڭ كۆزلىرى ئاۋازسىز سۆزلەشمەكتە، بىر بىرىگە سېغىنىش ۋە دەرت ـ ئەلەملىرىنى بايان قىلماقتا ئىدى. لېكىن تاماق يېيىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئەسلىدە چىدىيالمىدى:

ـ ئىخلاس، مەن هەممىنى ئويلىدىم: ئەمدى سېنىڭ يېنىڭدا دائىم بىللە بولىمەن. ئومۇمەن بىزنىڭ ئەر ـ خوتۇن بولۇپ ئۆتۈشىمىز ئۈچۈن هېچقانداق توسالغۇ يوقكەن، ئەتىلا مەن قاتۇنلۇق رەسمىيەتلەرنى توغرىلايمەن.

ئايال كۈلۈپ قويدى ـ دە، ئەسلىدىكە ئوخشاش تەيياراڭلاپ دېدى:

ـ توغرا، بىزنىڭ ئەر خوتۇن بولۇپ ئۆتۈشىمىزگە هېچقانداق توسالغۇ يوق. بۇگۈن بىزنىڭ ئەر ـ خوتۇنچىلىق هاياتىمىزنىڭ باشلىنىشى دېيىشكە بولىدۇ، لېكىن...

ـ يەنە قانداق «لېكىن»؟

غىلمان ئەسلىدىنىڭ چېچىنى سىلاپ قويۇپ هەسرەتلىك كۈلدى:

ـ ئۇخلاڭ، بۇگۈنچە مۇشۇ «لېكىن» دە توختاپ تۇرايلى،

خوش، ياخشى چۈش كۆرۈڭ!

ئايال يېنىك ھەركەت بىلەن ئۆيدىن چىقتى - دە، چىراق ئۆچۈرۈلدى.

ئەسئەت كېچىچە تۈزۈك ئۇخلىيالمىدى. ھويلىغا چىقتى، سۈزۈك ئاسماندىكى يالغۇز ئايغا، ئاچچىق شامالدا ياپراق تۆكۈۋاتقان ئىگىز تېرەكلەرگە قارىدى. ھويلىغا ياز ئاۋاتچىلىغىنى چىللاپ غۇچچىدە ئېچىلىپ تۇرغان ئەتىر گۈللەرنى پۇرىدى. ئۆيگە كىرىپ ئىخلاس بۇۋىنىڭ ۋە سۇبھىنىڭ سالامەتلىگى ئۈچۈن ھاراق ئىچتى. لېكىن ھاراق ئۇنىڭ تەشنالىغىنى باسالمىدى. ئۇنىڭ ناخشا ئېيتقۇسى ھەم يىغلىغۇسى كەلدى...

غىلمان ھاكىم ئۇنى ئويغاتقاندا كۈن ئاغامچا بويى ئۆرلىگەن ئىدى.

— «لېكىن» توغرىسىدا ئەمدى ئېيتارسىز؟ — دىدى ئەسئەت ئاخشامقى ئىخلاس بۇۋى نازاكىتىنى پۈتۈنلەي يوقىتىپ سالماقلىق، سۈرلۈك «غىلمان ھاكىم» تۇسىگە كىرگەن ئايالغا كۆلۈمسىرەپ قاراپ.

— ئەمدى ئېيتسەمەن، — دىدى ھاكىم خاتىرجەملىك بىلەن، — بەختنى كىم يامان كۆرىدۇ؟ لېكىن سىز بىلەن بەختلىك بولۇشنى ئىستىگۈچى مەنلا ئەمەسقۇ، راھەتنى قانداق قىلىسىز؟ مەن ئۇنىڭ بىلەن خەت ئارقىلىق سۆزلىشىپ ھەممىنى بىلدىم، نېمىشقا ئۆزىڭىزنى بەختلىك قىلىشنىلا ئويلايسىز؟ راھەت سىزنى بەختلىك قىلىش ئۈچۈن شۇنچە جىق ئىشلارنى قىلغان بولسىمۇ سىز ئۇنى بەختلىك قىلىش ئۈچۈن ھېچ ئىش قىلمىغانسىز! ھەممىلا ئادەم مۇشۇنداق ئۆز بەختنى ئۈچۈن باشقىلارنى ئازاپقا سېلىۋەرسە بەختلىكلەردىن بەختسىزلەر كۆپەيىپ كەتمەسمۇ؟ راھەتنى بەختلىك قىلىڭ، «ئىخلاس» بۇۋى ئۆلگەن بولسۇن، سۇبھى بۇ سىرنى بىلمىسۇن، بۇ مېنىڭ ئىلتماسىم!

ئەسئەت يەرگە قاراپ ئۆزۈنغىچە جىم بولۇپ قالدى.

— رەھمەتِ سىزگە! — دېدى ئۇ ئورنىدىن تۇرۇۋېتىپ، —

لېكىن راھەتنى بەختلىك قىلالمىسامچۇ؟ مەسىلەن، كېچىكىكەن بولسامچۇ؟

— ئۇ چاغدا سۇبھىنىڭ بەختى بىزنىڭ بەختىمىز بولىدۇ...

ئۇ غىلمان ھاكىمنىڭ ھويلىسىدىن خۇددى تاش باغلاپ قويغاندەك ئېغىرلاشقان ئاياقلىرىنى تەستە يۆتكەپ قايتىپ چىقتى.

ئەسئەت شۇ كۈنىلا ناھىيىدىن شەھەرگە كىرىپ مېھمانخانىغا ئورۇنلاشتى. ئۇچ كۈندىن كېيىن ئايرۇپىلان ئىلى دەريا ۋادىسىنى ئايلانغاندا دەرىزىدىن ھىلىقى ئۆزەنىڭ ياشلىغى ئۆتكەن يېزىنى ئىزلىدى.

ئۇ، ئۇرۇمچىگە كېلىپ ئۈتتۇر راھەتىنىڭ ياتىغىغا كەلدى. ياتاقنى چەكتى. ياتاقتىن باشقا بىر كىشى چىقتى. ئەسئەت ئۇنىڭدىن سورىدى:

— راھەت نەگە كۆچۈپ كەتتى؟

— تېخى خەۋىرىڭىز يوقمۇ؟ تۇرمۇشقا چىقىپ يولدىشى بىلەن سىرت ۋىلايەتكە يۆتكىلىپ كەتتى!

ئەمدى قانداق قىلىش كېرەك؟ راھەتنى بەختلىك قىلىشمۇ ئۇنىڭ قولىدىن كەلمىدى. ئۇنىڭغا دەسسەپ تۇرغان قارلىق كوچىلارمۇ كۆڭۈلسىز تۇيۇلدى. «شۇنچە يىل نېمىنى كۈتتۈم؟ نېمە ئۈچۈن راھەتنى ئىنتىزار قىلدىم! مانا ئاخىر كۈتكىنىمدىنمۇ، كۈتكۈزگىنىمدىنمۇ قورۇق قالدىم: قىرىق ئالتە ياشلىق ئادەم ئۈچۈن ئەمدى مۇھەببەتتىن بەخت ئىزلەشنىڭ ئارتۇقچە ئاۋارىچىلىق ئىكەنلىگىنى بىلىشىم كېرەك. قالغان ئۆمۈرنى كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن يەر يۈزىدە يەنە مەن ئۈچۈن نېمىلەر قالدى؟ دۇرۇس، سۇبھى بار، مەن ئۇنىڭ بەختىنى كۆرۈشۈم، ئۇنىڭ بەختى بىلەن ھوزۇرلىنىشىم كېرەك. دەرھال ئىلى ۋادىسىغا قايتىشىم، شۇ يەردە يەنە سۇبھىنىڭ يېنىدا تۇرۇپ ئۆز قىزىمنىڭ كەلگۈسىدىن خوشال بولۇپ ئىزلىشىم كېرەك.

مەن كەتتىم، خەير راھەت، مېنى كۈتۈۋېلىك مېنىڭ خوشاللىغىم سۇبھى!»

ئارچا پاپرىغى

كىرىش

«بولىلارنىڭ قاسناقلىرىغا، گۈللۈكلەرنىڭ ئوتتۇرىسىغا، كۆركەم بىنالارنىڭ ھەيۋەتلىك سۈپىلىرىغا تىكىلگەن ئارچىلار قىش-ياز ياشىرىپ تۇرىدىغان پاپراقلىرى بىلەن گۈزەل، گۈللەرمۇ گۈزەل، لېكىن ئۇلار ئېچىلمىدۇ، توزۇيدۇ. ئۇ ئىنسان چىرايىنىڭ سىمۋولى، ئارچا پاپراقلىرىچۇ؟ ئۇ ئانا قامىتىگە ھەمىشەم سىمۋولى. ئۇرىدىغان ۋاپادار پەرزەنتلەرنىڭ سىمۋولى. ۋەتىنىم، سەن مۇنبەت تۇپراق. سۇنماس - تەۋرىمەس مەڭگۈ يېشىل ئارچىغا ئوخشايسەن. مەن ساڭا پاپراق بولالىسام بەختلىك.»

(ئېلىنىڭ كۈندىلىك خاتىرىسىدىن)

«دەپتىرىڭىزنىڭ قېتىغا ئارچا شېخىدىن قىستۇرۇپ قويدۇم. پاپراقلىرى ياشىلىق باھارىمىزنىڭ بەلگىسى بولۇپ يىللارنى ئۇزارتسۇن.»

(مەھبۇبەنىڭ ئېلى ئەلبومىغا يازغان يادىكار سۆزىدىن)

مېنى تەبرىكلىمە!

كۈزنىڭ ئايدىڭ ئاخشىمى خىيالچانلار ئۈچۈن ئەجەپ ياخشى - دە! تىنىق ئاسماندا چىمىرلاپ تۇرغان يۇلتۇزلار ساڭا ھىسسىيات تەقدىم قىلىدۇ، ئاپپاق كوچىلارغا گۈلئادان سايە تاشلاپ سالقىن كۈز شامىلىدا يېنىك ئىغاڭلاشقان تېرەكلەر پاپراقلىرىنى شىلدىرلىتىپ سېنى خىيالغا — گۈزەللىك دېڭىزىغا شۇڭغۇتىدۇ...

ئادەمسىز، شەپسىز، چاك ـ توزاڭسىز كوچىدا ياخشى كىينىگەن، زىلۋا بوي، بۇدرە چاچلىق بىر يىگىت قولىنى كەينىگە قىلىپ رىتىم بىلەن دەسسەپ مېڭىپ يۇرىدۇ. ئۇ غاچ ـ غاچ ئاياق ـ لىرى بىلەن يەرنى چىڭراق دەسسىسە گويا بېشىغا قونغان بەخت قۇشى ئۇچۇپ كېتىدىغاندەك ئېھتىياتچان كۆرۈنەتتى، بەخت شارابى تەشنالىغدىن قۇرۇغان لەۋلىرى خوشاللىق كۈلكىسىدىن يۇمۇلماي قالغان ئىدى. ئۇنىڭغا بۇ ئاخشام چەكسىز گۈزەل، مۇنۇ غاچ ـ غۇچ ئاياقلىرىغا پايانداز بولۇۋاتقان تۇپراق چەكسىز قەدىر ـ لىك، ئايدىك كېچە چەكسىز مېھرىۋان بىلىنمەكتە... ئۇ ھايا جان بىلەن كەلگۈسى توغرىسىدا، بۇگۈن باشلانغان تۇنجى مۇھەببەت داستانىنى پاتراق ۋاقىغا يەتكۈزۈش توغرىسىدا خىيال قىلاتتى. ئۇنىڭ خىيال كەپتىرى بەخت ئاسمىنىدا پەرۋاز قىلاتتى...

ئۇ ياتاق بىناسىنىڭ ئالدىغا كېلىپ قەدەملىرىنى توختاتتى ـ دە، ئۆز ـ ئۆزىگە: «مانا ئەمدى مەندىن بەختلىك ئادەم يوق» دەپ پىچىرلىدى.

ئۇ ياتىغا كىرىپ، ئۆز خوشاللىغىنى ئىزھار قىلىش ئۈچۈن دوستىنىڭ ئۈستىگە كىيىملىرى بىلەنلا تاشلاندى. چالا ئۇيقۇلۇق دوستىنىڭ ئوڭ قولىنى تارتىپ ئالدىراپ پىچىرلاشقا باشلىدى:

ــ ئېلى، ھەي يۇڭاش قوزا، مېنى چىڭ قۇچاقلا، تەبرىكلە، مەن بەختلىك، مۇرادىغا يەتكەن يىگىتمەن!

ئىككىسىنىڭ قايسىسى؟ ــ ئېلى خوشياقمايلا سورىدى.

ــ ئاۋال قۇچاقلا، تەبرىكلە، ملجىڭلىغىنى بۇگۈنچە تاشلا. بولمىسا قولىغىڭدىن ئايرىلىسەن!

ئېلى ئۇنى يېنىك قۇچاقلىدى ۋە:

ــ خەيرلىك باشلىنىش خوشاللىق بىلەن ئاخىرلاشسۇن! ــ دىدى.

ــ بول كىيىملىرىڭنى كىي، بايا تىن كوچىدا يۈرۈپ ئويلىغانلىرىمنى تولۇق ئېيتمسام، ساڭسۇ، ماڭسۇ ئۇيقۇ يوق!

ـــ هەي كامىل! ـــ دىدى ئېلى كېسىنۇبتىپ، ـــ بىلىپ قوي، بۇ مېنىڭ ئۇچىنچى قېتىم تەبرىكلىشىم، ـــ تېز قىزىغۇچى مېتاللار تېز سوۋۇيدۇ. قېنى، يەنە بىر قېتىم ئاڭلاي!

ـــ ئالدىنقىلىرى ئۆتكۈنچى ھېسسىيات ئىدى، مەن ئەجرىسىز مۇئنگە، چەكسىز ئولجىغا ئېرىشكەن ئىدىم، لېكىن بۇ قېتىم ئوت ئىچىگە شۇڭغۇپ كىرىپ گۆھەر ئىزلىگەنىدەك، چۆل ـ باياۋانىدا سۇ ئىزلىگەندەك ئەجىر قىلدىم، ئاخىر، مانا چەكسىز خوشاللىقنىڭ ئىشىگىنى ئاچتىم، قېنى بول، ئايىغىڭنى سېپىۋال ـ دە، ماڭ!

كامىل ئېلىنىڭ قولىدىن سۆرەپ كوچىغا ئېلىپ چىقتى. جىمجىت كوچىدا بۇ ئىككى پىگىتنىڭ باشقا ھېچكىم يوق ئىدى. ئۇلار قولتۇقلىشىپ ئاستا مېڭىشتى. كۆلۈپ تۇرغان تولۇن ئاي ئۇلارنىڭ يۈزىنى، قەددى ـ قامىتىنى سېخى نۇرلىرى بىلەن يورۇتـ ماقتا. سەلكىن شامال چاچلىرىنى يەلپۈمەكتە. دەرەخ ياپراقلىرى چاۋاك چېلىپ ئۇلارنى تەبرىكلىمەكتە، سۈزۈك سۇلار نىمىلەرنىدۇر پىچىرلاشماقتا...

ئېلى كامىلنىڭ ئوينىاق كۆزلىرىگە قارىدى:

ـــ قېنى باشلا، ھاياجان بىلەن ئىش پۈتىمەيدۇ، مانا مۇشۇنداق بەختىت بىلەن ئۇچراشقاندا سالماق بول دوستۇم، بەختىنىڭ تەتۇرىسىمۇ ئاۋۇ كۆلەڭگىمزدەك بىزنى ئەگىشىپلا يۈرىدۇ. ئەنە شۇنى ئۇنتۇما، قېنى سۆزلە! ـــ دىدى.

كامىل مەس ئادەمدەك دوستىنىڭ مۇرىسىگە تاشلاندى.

ـــ كۆلەڭگە ئەمەس، بوينۇمغا قىلىچ تەگسىمۇ ھامان پىسەنت قىلمايمەن، ھاياتىمدا مۇنداق چاغلار كۆپ بولسا بىر قېتىم بولىدۇ، سالماق ـ پالماقلىرىڭنى قوي، ياماڭ تەرىپىنى ئويلىما، مېنىڭ خوشاللىغىمغا شېرىك بول، بىز ئۆچۈن بىر ئۆمۈرلۈك خوشاللىقنىڭ نىمە لازىمى؟ بىر كۈن، بىر سائەت، ھەتتا بىر مىنۇت بولسىمۇ قانغۇدەك خوشال بولۇۋالساڭ، تەن ـ تېنىڭ، جان ـ جېنىڭ يايرسا بولغىنى، ئاڭلا جان دوستۇم!

جان دوست

هايات نىمە؟ دوستلۇق بىلەن دۇشمەنلىكنىڭ كۆرىشى، بەخت بىلەن پالاكەتنىڭ بىر بىرىگە قەست قىلىپ تۇرۇشى، خاپلىق بىلەن خوشاللىقنىڭ ئالمىشىپ تۇرۇشى. ئومۇمەن بۇ زىت نەرسىلەردىن ھەچكىم ئۆزىنى قاچۇرالمايدۇ، ساڭا سىن بېرىپ ياراشقان كىيىم-لىرىڭ كۆنلەرنىڭ بىرىدە كېرەكسىز لاتىغا — يىرگىنىشلىك نەرسىگە ئايلانغىنىغا ئوخشاش، سېنىڭ بەدەن - بەدىنىڭنى ئېرىتىۋەتكەن خوشاللىغىمۇ كۆنىلەرنىڭ بىرىدە پىشانە تەرىگىدەك قۇرۇپ تۆگەيدۇ، ئۇنىڭ تۆگىگەن كۆنى خاپىلىغىڭنىڭ باشلانغان كۈنى بولىدۇ. سەلتەنەتلىك تاج ئىگىلىرىمۇ، كۆلا - جەندە كىيگەن غەمسىز دىۋانىلەرمۇ مۇشۇنداق ياشايدۇ، سەۋىۋى ھاياتنىڭ بۇ قانۇنىنى ھەچكىم ئۆزگەرتەلمەيدۇ!

ئېلى مانا مۇشۇ ئەقىدىنى قۇۋۋەتلىگۈچى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ خوشال بولسا ئۇچۇپ كەتمەيدۇ، خاپا بولسا چۆكۈپ كەتمەيدۇ. راھەت - پاراغەتكە ئۆزىنى ئېتىپ، جاپا - مۇشەققەتتىن قورقۇپ، ئاسان يول بىلەن بەختكە ئېرىشىشنى ئىزلىگۈچىلەر ئۇنىڭ ئۈچۈن ئەرزىمەس ئادەملەر. لېكىن تۇرمۇش ئەرزىمەس ئادەملەرنىمۇ ئېلىدەك تەمكىن ئادەملەرگە دوست قويىدۇ.

مانا، كاملىجان ھاياجانلانغان، ئۇنىڭ زىلۋا قامىتى بېشىغا قونغان بەخت قۇشىنىڭ سالمىغىدىن نوتىدەك ئىغاڭلايدۇ. يوغان قوي كۆزلىرى تۇندە يانغان ماياكىتەك نۇرلۇق، قىزلارنىڭكىدەك نازۇك يۈزى ئاي نۇرىدا تېخىمۇ ئاقارغان، ئاۋازى تىترەڭگۈ، ئۇ ھىلىدىن - ھىلىغا تاماكا شورايدۇ..

ئېلى بولسا ئۇنىڭ تەتۈرسىچە، ئۇنىڭ دۇغلاق گەۋدىسى دوستىنىڭ سالمىغىغا بەرداشلىق بېرىپ، ئېغىر يۈك كوتىرىپ ماڭغان يولۇچىدەك بىر خىل قىمىرلايدۇ، خىيالچان قارا كۆزلىرى

يۇلتۇزلاردىن خەجىل بولۇۋاتقاندەك يەرگە تىكىلگەن، ئۇ كامىلـ جاننىڭ ھىكايىسىنى ئىخلاس بىلەن ئاڭلاۋاتقاندەك كۆرۈنگەن بىلەن ئىچىدە بايا يادلىغان خىمىيە فورمۇللىرىنى پىششىقلىماقتا. لېكىن كۆرۈنۈشتە ئۇ دوستىغا ھىسداش، دوستىنىڭ ھىكايىسى ئۈنىڭغا تەسىر قىلىۋاتقاندەك، ئۇ گويا پۈتۈن دىققىتى بىلەن دوستىنىڭ كەلگۈسى بەختى ئۈستىدە باش قاتۇرۇۋاتقاندەك چوڭقۇر خىيال بىلەن كېتىپ باردى. ئۇ ئەمەلدە دوستى ئۈچۈن خوشال بولغىنى يوق، ئەزەلدىنلا بىر كىشىنىڭ ئىلتىماسىنى رەت قىلمىغان بۇ يىگىت كاملىجانىنىڭ كۆڭلىنى دەپلا ئۈيقۇسىنى سەيلە ئۈچۈن قۇربان قىلدى. ئۇ ئەلۋەتتە دوستلۇقنى قەدىرلەيدۇ. دوستلۇق ــ ئۇنىڭ پۈتۈن ئۇي ـ خىيالى بولغان كەلگۈسىدىكى ئورنى ۋە تۆھپىسى ھىساۋىغا كۈچەيسە، ئىنسانى بۇرچ تۇيغۇسىدا كۆكلىسە ئۇنىڭ ئۈچۈن قەدىرلىك ھىساپلانغان بولماسمىدى؟ قىز، مۇھەببەت ئۇنى قىزىقتۇرمايدۇ. بۇ يىگىرمە ئىككى ياشلىق يىگىتنىڭ باش قاتۇرىدىغان ئىشى ئەمەس، بەلكى كەلگۈسىدە ــ ئۆزى كامال تاپقاندا ئۆزلۈكىدىن ھەل بولىدىغان ئىش!

ــ جان دوستۇم، شۇنداق قىلىپ، ھەر كۈنى ئۇلارنىڭ مەكتۇبنىڭ ئالدىدا قاراڭغۇ چۈشكىچە تۇردۇم. خۇددى ئۆتكەن ـ كەچكەنلەر مېنىڭ قىز ساقلاپ تۇرۇۋاتقىنىمنى بىلىپ بولغاندەك ھەر بىر يولۇچىدىن قىسىندىم، قورۇندۇم، لېكىن بىر ئايغىچە كەچكى تاماقتىن كېيىنلا شۇ يەردە ــ بىر تۇپ تېرەكنىڭ تۈۋىدە چاشقان تۆشۈگىنى ماراپ ياتقان مۈشۈكتەك، قىزلار ياتىغىنىڭ ئىشىگىنى ماراپ تۇردۇم. ھەي ئاداش، مېنى قېلىنلاشتۇرغانىدۇ، غەيرەتلىك قىلىۋەتكەنمۇ مۇھەببەت!

ــ قىزنىڭ ئېتى نىمە؟ــ ئېلى زېرىكىپ سورىدى.

ــ نىمە، بىلىمەمسىنا؟ ئېتى مەھبۇبە بولمامدۇ ساراڭ! ھىلىقى چاغدا سىلەرنىڭ يېزىدىن ئىشەك ھارۋىسى بىلەن بىللە كەلگەن قىزچۇ؟ ئۇنداق گۈزەل شەھەردە تۇغۇلۇپ، پۈتۈن شىنجاڭدا يوق!

ئۇنىڭ كۆلكىسى ئاپتاپ، قارايدىغان بولسا كۆزلىرى يۇلتۇز، كۆز نۇرى ئوق!

— ھە، قېنى سۆزلە!

— ئىككى قېتىم سىرتقا چىقتى. ياخشىمۇسىز دىسەم كۈلۈپلا قويدى. نېمىگە كەلدىڭىز دىمىسىمۇ خانىمزنى ئىزلەپ كەلدىم دىدىم. خانىمزنى چاقىرىپ قويايى دەپ كىرىپ كەتتى. خانىمز بىلەن نېمە ئىشىم بولسۇن، سىزنىڭ نامىڭىنى ساتتىم، سىزنىڭ نامىڭىنى ئاڭلاپ خانىمز يايراپ كەتتى جۇمۇ! ئىككى قېتىم خانىمز بىلەن كوچا ئايلاندۇق، ئاخىر خانىمزغا گەپنى ئوچۇق ئېيتتىم، خانىمز مەھبۇبەنى باشلاپ چىقتى. بىز كىنوغا باردۇق. خانىمز غېپلا قىلىپ بىزنى تاشلاپ كېتىپ قالدى. مەن مەھبۇبەنى مانا مۇشۇ كوچا بىلەن ياتىغا ئاپىرىپ قويدۇم.

— شۇلما؟

— باشلىنىش شۇ ئاداش. ياتىغى ئالدىدا قولىنى تۇتۇپ كۆرۈشۈپ خوشلاشتىم. قىزنىڭ يۈرىگى ئاغزىغا تىقىلىپ تىلى گەيكە كەلمەي قالدى. ھايا جان — مۇھەببەتنىڭ باشلىنىشى، مېنىڭ ئۆتكۈر كۆزلىرىم كۆردى. سەزگۈر يۈرىگىم سەزدى، قىز مېنى ياراتتى. مانا بۇ باشلىنىش، جان دوستۇم، قالغان قەدەملەرنىڭ پىلانلىرى تۈزۈلۈپ بولدى. گۈزەل ھاياتنىڭ يولى ئېچىلدى. سەن ماڭا ۋەدە بەرگىن، جان دوست بولامسەن، سىزنىڭ ياردىمىڭ لازىم، ئىنسىم ئىدىڭ، ئەمدى دوست بولدۇڭ، ئەكەل قولۇڭنى، جان دوست دىگىن!

— جان دوست!

نومۇسچان يىگىت

كامىلجان كادىرنىڭ ئوغلى. كادىر بولغاندىمۇ شەھەردە نامى بار باشلىقنىڭ ئوغلى. ئۇنىڭ دادىسى نامرات گۈڭشېنى

نۇقتا قىلىپ يېزا خىزمىتى ئىشلىگەندە ئېلىلارنىڭ ئۆيىدە يېتىپ-قوپۇپ غىزا يىگەن. ئۇ چاغدا ئېلىنىڭ ئانىسى بار ئىدى. ئېلى ئانىسى ۋاپات بولغاندا تولۇقسىز ئوتتۇرىنىڭ بىرىنچى سىنىپىدا ئوقۇيتتى. ئۇنىڭ ئاقكۆڭۈل، مېھرىۋان دادىسى ئېلى بىلەن ئېلىنىڭ ئاكىسى غېنى ئىككىسىنى ئوبدانراق ئوقۇتۇۋېلىش ئۈچۈن ئۆيىنىڭ ۋە تالانىڭ ھەممە ئېغىر ئىشلىرىنى ئۈستىگە ئالغان ئىدى. لېكىن باللار ئۇنىڭغا يول قويمىدى. ئۆي ئىشىنى ئېلى، دۇي ئىشىنى غېنى ئۈستىگە ئېلىپ قېرى دادىسىنىڭ مۇشەققىتىنى ئازايتتى. شۇنداق قىلىپ تولۇقسىز مەلۇماتلىق بولالىغان بىر جۈپ ئوغۇل ئىشتا پىشتى. ئاتا-ئانىسىنىڭ ھاللىغى، ئىشچانلىغى ئوغۇللارغا مىراس بولۇپ سىڭدى. كاملجاننىڭ دادىسى ئوننىچى سىنىپنى تۈگىتىپ ئوقۇشسىز قالغان شوخ ئوغلىنى چىنىقسۇن دەپ يېزىغا-ئېلىلارنىڭ ئۆيىگە ئەچىقىپ قويدى. كاملجان شۇندىن باشلاپ بۇ ئوينىڭ ئەركىسى، ئېلى ئۇنىڭ خىزمەتچىسى بولۇپ قالدى. ئېلى ئۇنىڭ تامىغى، كىر-قات، يۇگۇ-يىتىملىرىنى ھۆددىگە ئالدى. ئاتا-ئانىسى شامىل جۇيجاڭنى قانداق كۈتكەن بولسا ئىككى ئوغۇل كاملجاننى شۇنداق كۈتتى. لېكىن كامىل ئەركە ئوسكەن بالا بولغاچقا يېزا يىگىتلىرىنىڭ خالىس خىزمىتىنى ئاتىسىنىڭ يۇزى، ھەر ئايدا بېرىدىغان تاماق پۇلى، سوغا-سالاملىرىنىڭ كۈچى، ئەڭ مۇھىمى دادىسىدىن كەلگۈسىدە ئېلىلارغا كېلىدىغان ياخشىلىقنىڭ ھىساۋىغا بولۇۋاتىدۇ دەپ ئويلايتتى. شۇڭا ئۇ ئېلىلارنىڭ كۈتۈشى، ئۇنىڭ خوشامىتىنى قىلىش — تۇرمۇشنىڭ ئىگىز-پەسلىگى ئەمەس، بەلكى ئىنسانلاردا بولۇشقا تېگىشلىك تاما ۋە مەنپەئەتكە ئىنتىلىشنىڭ بەلگىسى دەپ قارايتتى. شۇڭا پات-پاتلا:

— ئېلى ئۇكام، خىزمىتىڭ يارايدۇ. ئۇنىتۇپ قالمايمەن، دادامىلا ھايات بولىدىكەن سەن يەردە قالمايسەن. سەرپ قىلغىنىڭدىن، ئويلىغىنىڭدىن ئارتۇق نەرسىگە ئىگە بولالايسەن! — دەپتتى. بۇنداق چاغدا ئېلى قىزىرىپ يەرگە قارايتتى ۋە:

ـــ نىمە دېگىنىڭ بۇ، بىزگە نىمە لازىم ئىدى... ـــ دەپ قويياتتى.

لېكىن ئېلى بىلەن غېنى كامىلجاندىن ھەم ناھايىتى رازى ئىدى. سەۋەبى كامىلجان ھەر دۈشەنبە شەھەردىن نۇرغۇن يېڭى كىتاپلارنى، قىزىقارلىق ژورناللارنى ئېلىپ چىقاتتى. ئېلى بىلەن غېنى قىز ـ قىنىغا پاتماي خوشال بولۇپ، ئاخشاملىرى بەس ـ بەس بىلەن كىتاپ ئوقۇيتتى، تالىشاتتى ـ تارتىشاتتى. زېرىكىشلىك يېرى ئاخشاملىرى كىتاپلار بىلەن كېچىلۇك، قىزىقارلىق ئۆتەتتى. باللار كامىلجاننى مانا مۇشۇنىڭ ئۈچۈن ياخشى كۆرۈپ قېلىشتى. ئۇنىڭ ھەرقانداق بولمىغۇر گەپلىرىنى، ھەتتا ئانچە ـ مۇنچە ھاراق ئىچىپ قويۇشلىرى، شۇخ يېرى قىزلىرىغا قانات سۆزەشلىرى، ئېلىنىڭ دادىسىنىڭ ئالدىدا سونايىلىنىپ يېتىۋېلىشلىرىنى ھار ئالمىسۇ كەچۈرەتتى. دادىسىدىن كامىلجان ئۈچۈن ئەپۇ سورايتتى. رەنجىگەن خۇلۇم ـ خوشنىلىرىغا ھۆزۈرخالىق ئېيتاتتى.

يىل ئۆتتى، ئېلى كۆتكۈچى ئىنى، كامىلجان بۈيرۇتقۇچى ئاكا بولۇپ يىلنى ئۆتكۈزدى. بۇ چاغدا مەھەللىدە خېلى ئىشلار بولدى. خاتىرىگە ئالغىدەك ئىش: مەھەللىدىن خانىقىز تېخنىكومغا ـ شەھەرگە ئوقۇشقا كىردى. خانىقىز يېرى بويىچە ئەڭ چىرايلىق، ئەڭ شوخ قىز. ئۇ ئېلى بىلەن بىر پارتىدا ئولتۇرۇپ نۇرغۇن ئىمتىھانلاردا ئېلىنىڭ يارىدىمى بىلەن يۇقۇرى نومۇر ئالالىغان، دائىم كۆلۈپ ـ قىزىرىپلا تۇرىدىغان ئېلى ئۆز تىرىشچانلىقى، ئەقىللىقلىغى بىلەن خانىقىزنى ياخشى نەتىجىگە، ئىناۋەتكە ئىگە قىلغان ئىدى. ھازىر خانىقىز تېخنىكوم ئوقۇغۇچىسى، ئېلى بولسا، ئون يەتتىگە كىرگەن دېخان يىگىت. ئۇ تەكسىزلىككە ئېلى ئىچىدە نارازى بولسىمۇ، لېكىن ھەسەت قىلمىدى. ئۆز يېزىسىدىن بىلىم يۇرتلىرىغا بىر قىز بولسىمۇ ماڭغىنى ئۈچۈن ئىچ ـ ئىچىدىن خوشال بولدى، ئاردىدىن يىل ئوتمەي خانىقىز ئېلىلارنى كۆزگە ئىلماس بولۇۋالدى. ئۇنىڭ چۆرىسىدە ئەگىشىدىغان كامىلجانلىمۇ ھازىر

یاراتمایدىغان بولۇۋالدى. ئېلى خانقىزدىن ئەمەس، ئۇنى ئۆزگەرتىۋەتكەن شەھەردىن رەنجىدى. لېكىن بىر يىلدىن كېيىن تۇيۇقسىزلا كامىلجان بىلەن ئېلى ھازىر ئوقۇۋاتقان مەكتىۋى پىداگوگىكا تېخنىكومىغا ئوقۇشقا كىردى، ئۇمۇ شەھەرلىك بولۇپ قالدى.

ئۇلار بىر ياتاقتا يېتىپ ـ قوپۇپ، بىر پارتىدا ئولتۇرۇشتى. كامىلجان ئەمدى ئېلىغا تېخىمۇ يۆلىنىدىغان بولدى. ئۇنىڭ تاپشۇرۇق، كۆچۈرىدىغان كانسپېكىللىرىمۇ ئېلىنىڭ قولى بىلەن پۈتىدىغان بولدى.

بىر كۈنى ئۇلار ئېلىلارنىڭ ئۆيىدىن شەھەرگە ئىشەك ھارۋىسى بىلەن قايتىپ، يېرىم يولدا يامغۇردا قالدى. ئىشەك ھارۋىسى تەستە ئىلگىرىلەيتتى. كامىلجان بىردىنلا ئېلىنى نوقۇدى:

ــ قارا، خانقىزلار پىيادە كېتىۋاتىدۇ. ھارۋىغا چىقىرىۋالايلى.

ئىشەك ھارۋا قىزلارغا يېتىشتى. ئېلى ھارۋىدىن سەكرەپ چۈشتى ۋە ھارۋىنى شەرەت قىلىپ:

ــ ھارۋىغا چىقىۋېلىڭلار خانقىز؟!ــ دېدى. قىزلار خۇددى ئېقىپ كېتىۋېتىپ بىر تال قۇتقۇزغۇچى لىمغا يولۇققاندەك خوشال بولۇشۇپ ھارۋىغا ياماشتى. ئېلى ئۇلارغا مشكاپىتىن ياسىۋالغان «يامغۇرلۇق» نى يېپىپ قويدى.

ــ كامىل قىزلارغا يېقىن ئولتۇرۇۋېلىپ خانقىزنىڭ دوستىغا تىكىلىپ قارىدى:

ــ بۇ سىڭلىم كىم بولىدۇ خانقىز؟

ــ مېنىڭ دوستۇم.

ــ ئىسمىڭىز؟

ــ مەھبۇبە!

ــ مەھبۇبە، ھىم، سىلەر ساۋاقداشمۇ؟

ــ ھەئە، بىر ياتاق، بىر پارتىدا...

ــ ھىم، ئېلى ئىكىكىمزمۇ شۇنداق، مانا ئىكىكى جۈپ

بولدۇق، خوشالمۇ سىز مەھبۇبە؟

مەھبۇبە قىزىرىپ يەرگە قارىدى ۋە گەپ يوتكەش ئۇچۇن ئىشەك بىلەن تەڭ تىرەجەپ كېتىۋاتقان ھارۇنكەش بالىغا:

ــ چىقىۋىلىك، قېينىلىپ كەتتىڭىز! ــ دىدى.

ئېلى كاشىلا بولۇۋاتقان رېزىنكا ئايىغىنى سىلىپ ھارۇنىڭ كەينىدىكى چوڭ ئۇستىگە قويىدى ـ دە، تىزىغىچە لاي كېچىپ تۇرۇپ قىزغا قارىدى: مەھبۇبە چىرايلىق ئىدى، بۇنداق چىرايىنى بىزىنىڭ ئېلى تۇنجى قېتىم كۆرمەكتە. ئۇ ھاڭ ـ تاڭ بولدى، لېكىن ئۆزىنى تۇتۇۋالدى:

ــ مەن ئىشەكىكە يارەم قىلمىسام قاراڭغۇغا قالمىز، تەكرارغا كېچىكمەيلى.

يىگىتنىڭ غەمخورلۇغى مۇتۇ گۈزەل شەھەر قىزىنى رازى قىلغان بولسا كېرەك. قىز ئۇماققىنە كۈلۈمسىرەپ قويدى. كامىل دەرھال قىزدىكى رازىلىقنى بايقىدى ـ دە، قىزنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە بۇراش ئۈچۇن:

ــ ئۇنىڭ ئىسمى ئېلى، ھەزرىتى ئېلى ئۈچۇن بۇنچىلىك قېينىچىلىق ھېچگەپ ئەمەس، ــ دىدى، قىزلار قاقاقلاپ كۈلۈشتى. ئېلى تۇنجى قېتىم ھاراق ئىچكەن ئادەمدەك قىزاردى. خانىقىز ئېلىغا چاخچاق قىلدى:

ــ نېمە ئانچە قىزىرىسەن ئېلى، ئىشەككە يارەم قىلمەن دەپ ئېتىلىپ كەتمە يەنە! ھارۇنغا چىقىۋال!

كامىلجان گەپ قاتتى:

ــ ئىشىگى تارتالمىسىمۇ نومۇس قىلىدۇ، ئۇ نومۇسچان يىگىت!

قانداق يارەم لازىم ساڭا

ئېلى بۇ خاتىرىلەرنى ئاللىقاچان ئۇنتۇپ بولغان. ئۇ ئىككى يىلدىن بېرى شۇنچىلىك چىق كىتاپ ئوقۇدىكى، ئۇنىڭ كۆز

ئالدىدىن نۇرغۇن ئاجايىپ يېڭىلىقلار ئۆتتى. بۇ يېڭىلىقلار يېزىدىكى چېغىدا خىيالىغىمۇ كېلىپ باقمىغان ئىدى. ئىلىم قانۇنلىرى، تەجرىبىخانىدىكى ئىشلار، كۆرگەن - ئاڭلىغانلىرى، ئەدىبىي كىتابلار- دىكى ۋەقەلەر، تۇرمۇش سەرگۈزەشتىلىرى بىلەن ئارىلىشىپ كەتكەن ھەر خىل ئادەملەر... شۇنىڭ ئۈچۈن خانقىزنىڭ ھىلىقى يامغۇرلۇق ئاستىدىن ئۆزىگە قاراپ كۈلۈمسىرىگەن دوستى ئاللىقاچان ئۇنىڭ خىيالىدىن كۆتىرىلىپ كەتكەن ئىدى، بۇگۈن كامىلجان ئېيتقاندىن كېيىن خۇددى ئاللىبۇرۇنقى قىزمقارلىق چۈشىنى ئەسلىگەندەك قىزنىڭ چىرايى، ئاۋازى ۋە ھېكىش - تۇرۇشلىرىنى ئەسلەپ كۆردى.

ئىككى جۈپ ئوغۇل - قىز چىلاڭقىراپ ياقىقان يامغۇردا ئارتۇق قاينىغان ياڭيۇدەك ئىزىلىپ، يېڭىلا قېتىق قاچىلانغان سۈزمە خالتىسىدەك ھەممىلا يېرىدىن سۇ تەپچىرەيدىغان بولۇپ قالدى، ئۇلار گۈگۈم ۋاقتى بىلەن شەھەرگە ئارانلا يېتىپ كەلدى. ناۋادا ئېلى يانداق بولمىغان بولسا مىس - مىس ئىشەك ئۇلارنى يەتتە خۇپتەنگە قالدۇرغان بولاتتى.

ھارۋا كامىلجانلارنىڭ ئىشىگىدىن ئۆتتى. كامىلجان ئېلىنىڭ قۇلىغىغا:

— ئىشەك بولمىغان بولسا ئۆيگە كىرەتتۇق، ئاپام ئىشەكىكە ئۆچ، ئۇنىڭ ئۈستىگە كامىلجان ئىشەك ھارۋىسىدا كەپتۇ، دىسە ئەلە - مەھەللە ئالدىدا سەت! — دېدى.

ئىشەك ھارۋا بىر تار كوچىنىڭ ئېغىزىغا كەلگەندە ئىككى قىز ھارۋىدىن چۈشتى.

— خوش، — دېدى خانقىز تار كوچىغا بۇرۇلۇپ، — سىلەرگە رەھمەت!

— ھارۋىنى بىزنىڭ كوچىغا تارتىڭ! — دېدى مەھبۇبە ھارۋىدىن چۈشۈپ تۇرۇپ.

— رەھمەت، تەكرارغا كېچىكتۇق! — دېدى ئېلى يالىڭاياق پۈتۈلىرىنى پوشۇرغاندەك قورۇنۇپ.

ـــ ياتاقتا تاماق يوق، مۇزلاپ كەتتىڭلار، يۈرۈڭلار! ـــ قىز هارۋىنىڭ ئالدىنى توردى، ـــ مەن يالغۇز ماڭسەم بەربىر!

ـــ تارت ئېلى، ـــ دىدى كامىل هارۋىدا تۇرۇپ تىترەپ، ـــ بۇنداق ئىلتىپاتنى قايتۇرۇش گۇناھ، تېز تارت!

ئېلى كامىلجاننىڭ بۇيرۇغىنى ئورۇنلىدى. بۆك مۇزلىك هويلىدا، قىزنىڭ ئانىسى ئۇلارنى ئىسسىق مېهرى بىلەن كۈتۈۋالدى. ئەقىللىق كۆزلىرى خىيالچانلىق بىلەن بىر نۇقتىغا تىكىلىپ تۇرىدىغان، كەڭ پىشانە، قويۇق، دولقۇن چاچلىق دادىسى ئىسسىق چاي ۋە مەزلىك تاماق بىلەن ئۇلارنى مېهمان قىلدى. كامىلجان چالا بىلىدىغان ۋە ئاڭلىۋالغان يېڭىلىقلارنى شۇنچىلىك ئەزۋەلەپ سۆزلىدىكى مەھبۇبەنىڭ سەۋرىچان دادىسى چېغىدا ئىككى قېتىم يوشۇرۇن ئەسنەۋالدى، ئۇ كەمسۆز، نومۇسچان هارۋىكەشكە قاراپ:

ـــ سەنمۇ ئوقۇغۇچىمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ ھەئە...

ـــ بۇ مېنىڭ ساۋاقدىشىم! ـــ دىدى كامىلجان هارۋىكەشنى تونۇشتۇرۇپ، ـــ مەن يېزىغا چۈشكەندە شۇلارنىڭكىدە تۇرغان، ئۇ مېنىڭ، ياق، كىتاپلىرىمنىڭ ياردەمى بىلەن بىزنىڭ مەكتەپكە ئىمتىهان بېرىپ كىرەلدى.

ـــ ياخشى! ـــ دىدى مەھبۇبەنىڭ دادىسى ئېلىغا سىنچىلاپ قاراپ چىقىپ، ـــ مەن ئۇزۇن يىللىق ماڭارىپچى، بالىلارنىڭ، ياشلارنىڭ مەجەز ـ ھەۋەسلىرىنى كۆزىتىشكە قىزىقىمەن. سىلەرگە قىزىق تۇيۇلسىمۇ، ھۆرمەتسىزلىك سېزىلسىمۇ ئېيتىپ قويايى، خانقىز قىزىم ئۆيگە كىرىپلا يېڭى گىلەم ئالغىنىمىزغا سەپ سالدى. كامىلجان ئوغلۇم مېنىڭ ياۋروپاچە ياسىنىپ چېشىكەن رەسىمىگە، ئەينەكلىك ئىشكاپ ئىچىدىكى هاراق، رۇمكىلارغا دىققەت قىلدى. هارۋىكەش ئەكىلەتمە ئىسمىك بولۇپ قالسۇن خاپا بولما، هارۋىكەش بالام كىيىملىرىنىمۇ سىغمايلا كىتاپ جاۋىنىمگە يېپىشتى.

قويۇپ بەرسەم كىتاپلارنى ئوقۇتەي ـ تۇقۇتەي قىلغۇسى، قولتۇغىغا بىرنە چىچنى قىسىپ ماڭغۇسى بارەك قىلىدۇ. ھەۋىسكارلار ھەر خىل، لېكىن ھەممىگىلارلا مېنىڭ بالىلىرىم، ھېچ ئاتا ئۆز بالىسىنى ياماق دېمەيدۇ، ھەممىگىلار سۆيۈملۈك ياشلار ئىكەنسىلەر، قېنى، تاتامغا باقايلى، ھارۋىكەش بالام جىقراق يە!

ئۇچ يىل ئۆتتى، بۇ يىل ئېلىلارنىڭ ئاخىرقى يىلى. قىزلارمۇ بۇ يىل ئوقۇش پۈتتۈرىدىكەن، ئېلى خانقىز بىلەن مەھەللىدىمۇ، شەھەردىمۇ پات ـ پات ئۇچرىشىپ تۇردى، لېكىن مەھبۇبەنى بىر قېتىملا كۆردى، يەنى ئۇلار بۇلتۇر ۋىلايەت بويىچە ئېچىلغان ئىلغار ئىتتىپاق ئەزالىرى يىغىندا كۆرۈشتى، مەھبۇبە ئېلىنى توتۇپتۇ، ئېلى يولسا قىزنىڭ سوئاللىرىغا قىسقا ۋە قوپالراق جاۋاپ بەردى، قىز:

ـ پۈتتۈرۈپ شەھەردە قالارسىز؟ ـ دېدى، يىگىت:

ـ ياق، ـ دېدى.

ـ نەگە بارىسىز ئەمىسە؟

ـ نەگە بولسە شۇ يەرگە.

ـ شەھەرگە بولسىچۇ؟

ـ يېزىمىزغا يۆتكىلىپ كېتىمەن...

مانا بۇ قىزنى ئېلىنىڭ دوستى كامىلجان ياخشى كۆرۈپ قاپتۇ. ئەلۋەتتە كامىلجاندەك قولى ئۇزۇن يىگىتلەرمۇ يارەمگە مۇھتاج، ئۇ ئۆزىدىن ئۈستۈنلەردىن يارەم كۈتۈشى لازىم ئىدىغۇ، كامىلجانغا ئېلىنىڭ قانداق يارىدىمى لازىمكىن؟

مېھمان

ـ ئىككى ئىشتا ساڭا ھاجىتىم چۈشتى، ـ دېدى كامىلجان ئېلىنىڭ سۆزىگە جاۋاپ بېرىپ، ـ بۇ يارەمگە پۇل، ئارقا ئىشىك بىلەنمۇ ئېھتىياتلى بولمايدۇ. بۇ يارەمنى سەنلا قىلالايسەن.

ـ خوش قېنى؟

ـ برىنچىدىن مەھبۇبەنى خانقىز يېزىغا باشلاپ چىقىدۇ. سەن ئۇلارنى ئۆيۈڭگە مېھمانغا چاقىرسەن، مەن قانچە تەكلىپ قىلسىمۇ ئۆيۈمگە ئاپىرالمىدىم، سېنىڭ ئۆيۈڭگە ئۇ جەزمەن كېلىدۇ. خانقىزنىڭ دېيىشىچە مەھبۇبە پات-پاتلا سېنىڭ گېپىڭنى قىلغىدەك، ھەي قوزا، ساڭا كىمنىڭ ھىسداشلىغى قوزغالمىسۇن؟ مېنىڭ دادام سېنى مېنىڭدىنمۇ ياخشى كۆرىدۇ. ناۋادا ئىچىم پۇشمىسا ئىدى، مەنمۇ سەندەك يۈڭاش، كەمسۆز، جىمغۇر بولۇڭالاتتىم، لېكىن بولالمايمەن، سائىتىگە يۈز تەڭگە بەرسىمۇ بولالمايمەن ئېلى. شۇنداق قىلىپ چاقىرسەن بولامدۇ؟

ـ بولىدۇ.

ـ ئۇنداق بولسا بىرىنچى يارىدىمىڭنى مۇشۇ يەكشەنبە قىلسەن، ماقۇلمۇ؟

ـ ماقۇل، خوپ، ئىككىنچىسىنچۇ؟

ـ ۋاقتى كەلگەندە دەيمەن... پۇل لازىمۇ؟ ھە راست، ئاكاڭنىڭ ئايلىغا مېنىڭ نامىمدىن، ياق، دادامنىڭ نامىدىن ئېيىت، ياخشى تەييارلىق قىلسۇن، ياخشى كۆتسۇن!

ـ خوپ!

ئىش «خوپ» بىلەنلا تۈگىمىدى. ئېلى شەنبە كۈنى ۋەلىسىپ بىلەن ئۆيىگە چىقتى، يەڭگىسى ئۇچ بالىسىنى ئانىسىغا تاپشۇرۇپ ئالدىراپ يۇرۇپ نان ياقتى، مال سويدى، ئۆي جۇندىدى؛ كاملىنىڭ تاپشۇرمىسى بىلەن ئۇستەل-ئورۇندۇق قويدى. ئازراق قىزىل ئىچىملىك تەييارلىدى.

يەكشەنبە كۈنى چۈشتە ئېلى خۇددى يۇزى بىلەن يەر دەسسەگەندەك تەستە مېڭىپ خانقىزلارنىڭ ئۆيىگە ـ قىزلارنى مېھمانغا تەكلىپ قىلىپ كەردى:

ـ ئۆيىمىزنى كۆرگەچ بىر چىنە چاي ئىچىپ چىقساڭلار-كەن... ـ دىدى قىزلار ئالدىدا ئارتۇق تۇيۇلۇۋاتقان قوللىرىنى ئۇ-

ۋىلاپ يەرگە قاراپ تۇرۇپ.

ــ نىمىگە ئاۋارە بولىسىز؟ ــ دېدى مەھبۇبە يىگىتكە يەر ئاستىدىن قاراپ قويۇپ قىزىرىپ، ــ باشقا بىرسى بولسا رەت قىلاتتىم، لېكىن سىزنىڭكىگە چىقاي، سىزگە دادام سالام ئېيتتى.

ــ چىقايلى، ــ دېدى خانقىز خوشال بولۇپ، ــ سەن دائىملا ئەك ئىشچان، ئەك چېۋەر، پاكىز دېخان قىزلىرىدىن بىرسىنى تونۇشتۇرغىنى دەيتتىڭغۇ، ئېلىمىڭ يەڭگىسى لەتىپە شۇنداق چوكان، ئاكىسى غېنى خەلق ئوقۇتقۇچىسى، ساز، ناخشا، شېئىر، بىلىم، ئەخلاق مەممىدىلا يېتىشكەن بالا، يۇر دوستۇم، تېزراق چىقايلى.

مېھماندوست ئائىلە ئۇچۇن مېھمانمۇ بىر چوڭ خوشاللىق، ئېلى ئۆز مېھمانلىرى ئۇچۇن چىن كۆڭلىدىن خوشال بولدى، داستىخان ساھىپخانلىغىنى ئاكىسى غېنىغا بېرىپ، ئۆزى مېھمانلارنى رازى قىلىش ئۇچۇن قىلالىغانلىكى ئىشنى قىلدى، قىزلارنىڭ جاراڭلىق كۈلكىلىرى، غېنىنىڭ يېقىملىق ساز ــ ناخشىلىرى، ھويلىغا يېزا ياشلىرىنىڭ تولۇپ كېتىشى ئولتۇرۇشنىڭ كۆڭۈللۈك بولۇۋاتقىنىدىن دېرەك بېرەتتى. ئېلى ھەر قېتىم چاي ياكى تاماق ئەكىرگەندە يەر تاستىدىن مەھبۇبەگە قاراپ قويياتتى، قېرىشقانداق ھەر قېتىم ئۇلارنىڭ كۆزلىرى ئۇچرىشىپ قالاتتى ۋە قىز مېيىغىدا كۈلۈپ قويياتتى. قىز ئېلىگە بارغانسېرى يېقىملىق، چىرايلىق تۇيۇلۇشقا باشلىدى. ئېلى كۆڭلىدە: «ناۋادا مۇشۇ قىز كاملىجانغا راستلا ماقۇل بولسا كاملىجاننى بەخت بىلەن تەبرىكلەشكە ئەرزىيدۇ» دەپ ئويلىدى.

كاملىجان ئولتۇرۇشنىڭ يېرىمىدا كىرىپ كەلدى، ئۇ خۇددى بۇگۈنكى ئولتۇرۇشتىن خەۋەرسىزدەك، ئۆزىچىلا بۇ ئۆيدىكىلەرنى يوقلاپ چىققاندەك دالاندا بوۋايدىن، كېلىندىن، مېھمانلاردىن بىرمۇ ــ بىر ھال سورىدى. مېھمانلارنىڭ ئالدىدىلا سوغا ــ سالاملىرىنى ئېچىپ ھەممىسىنى لەتىپەكە ئۇزاتتى، ئۇ ئەمدى بىردىنلا ئەك ھۆرمەتلىك مېھمانغا ئايلىنىپ تۆردىن ــ مەھبۇبەنىڭ يېنىدىن ئورۇن ئالدى.

ئېلى پەتنۇس بىلەن يېڭىدىن قورۇلغان سەيلەرنى ئېلىپ كىرگەندە كامىلجاننىڭ قىزلارغا تىنىمسىز ھالدا سۆزلەۋاتقانلىغىنى، قىزلارمۇ زېھىن قويۇپ ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاۋاتقىنىنى كۆردى.

ــ بۇ ئۆي ئۆز ئۆيۈم! ــ دىدى ئۇ ۋاقىراپ تۇرۇپ، ــ سىلەرنىڭ ئۆيىمىزگە كىرگىنىڭلارغا تولىمۇ خوشالمەن، دادام بىز ئاغىنە ئۇچىمىزنىڭ ئىستىقبالى ئۈستىدە كۆپ باش قاتۇرىدۇ. يېقىندا غېنىنى شەھەرگە يۆتكىمەكچى، چوڭ دادامنى مېھمان ئورنىدا كۈتىمىز. دادام ئايرۇپىلان بىلەن ئىچكى ئۆلكىلەرگە ئاپىرىپ ئويىنتىپ كېلىمەن دەۋاتىدۇ. ئېلىنىڭ خىزمەت ئورنى ئاللىقاچان ھەل بولۇپ بولغان گەپ!

ئېلى ئاخىرسىنى ئاڭلاشقا تاقەت قىلىپ تۇرالمىدى. ئۇ بىلدى: دېمەك بۈگۈنكى چاي كامىلجان قىزلار ئالدىدا ئۆزىنى كۆرسىتىدىغان، ماختىنىدىغان سورۇن بولۇپ قاپتۇ. «بوپتۇ، ــ دەپ ئويلىدى ئېلى خوشال بولۇپ، ــ ئاشۇ قىزلار رازى بولىدىغان بولسا كامىلجاننىڭ يالغانچىلىغىنىمۇ كەچۈرۈشكە بولىدۇ.»

ئۇلار كەچ ۋەلىسپىت بىلەن قايتتى، قىزلارنى بولسا، خانقىزنىڭ دادىسى كەچقۇرۇن تىراكتور بىلەن شەھەرگە ئېلىپ كەتتى.

ــ بىرىنچى خىزمىتىڭ جايىدا، ــ دىدى كامىلجان كەچتە ئېلىنى قۇچاقلاپ، ــ ئىككىنچىسىنى دەرھاللا باشلا، قىز ماڭا مايىل. ئەمدى ئوخشىتىپ بىر خەت يازىسەن، شۇنىڭ بىلەن مەسىلە ھەل بولسۇن. شۇنداق يارىكى، خەتنىن قىز بىر گۈزەل قەلب ئىگىسىنى كۆرسۇن!

خەت

مەھبۇبە تۇنجى قېتىم يىگىت خېتىنى تاپشۇرۇۋالدى. ئۇنىڭغا كۆز تاشلاپ يۈرگەنلەر، سۆركۈلۈپ ــ ئايلىنىپ يۈرگەنلەر، كۆز، تىل ۋە ھەركەتلىرى بىلەن مۇھەببەت ئىزھار قىلىشىپ يۈرگەنلەر خېلى ــ كۆپ بولسىمۇ تېخى ھېچكىم يۈرەك ــ قەلبىنى سەمىمى تىلـ

لار بىلەن ئىزھار قىلىپ بۇنداق خەت يېزىپ باققىنى يوق ئىدى، خەت قىزغا تەسىر قىلغان، ئۇنى ئويچان، تەمكىن ۋە ھىسسىياتلىق قىلىپ قويغان ئىدى. لېكىن قىز ئۆز روھىدا بۇنچىلىك ئۆزگىرىش پەيدا قىلغان خەت توغرىسىدا ھېچكىمگە لام-جىم دېمىدى. قىز ئۆزىنىڭ ھەر كىمنى جەلپ قىلالايدىغان چىراي-ھۆسنى، كىشىلەرده ھۆرمەت ۋە قىزىقىش پەيدا قىلالايدىغان خۇلقى-مىجەزى بىلەن يىگىتلەرنىڭ شىرىن تىل، چوڭقۇر ھىسسىيات بىلەن تولغان خەتلىرىنى تاپشۇرۇۋېلىشقا ھەقلىق، شۇنداقلا ئۆزىنىڭ قاتتىق مىجەزى، ھاياتقا بولغان تەلەپچانلىغى بىلەن بۇ خەتلەرنى رەت قىلىپ جاۋاپ بېرىشكە ھەقلىق بولسىمۇ، لېكىن مۇنۇ تۈنجى خەت ئۇنى گاڭگىرىتىپ قويدى. خەتتە قىز گۈزەللىگى، ئۇنىڭ مەھلىيا كۆچى، سېلىۋاتقان ئازاپلىرى، يىگىت ساداقتى توغرىسىدا ھېچنەرسە دېيىلمىگەن، پەقەتلا ياشلىق ۋە دوستلۇق توغرىسىدا ئاددىلا گەپلەر يېزىلغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ گەپلەر قىز قەلبىنىڭ نازۇك جايلىرىغا بېرىپ تەككەن ئىدى. قىز قەلبىنىڭ ياشلىق تىلەكلىرىگە ھېسداشلىق، ھەمنەپەسلىك ساداسىنى ئاڭلىنىپ تۇرغان بۇ خەت ھاياتقا قىز بىلەن ئوخشاش قارايدىغان بىر قەلب ئىگىسىنىڭ تىلەكلىرىنى بايان قىلغان ۋە بىر يوشۇرۇن يېپ بىلەن قىز مەيلىنى باغلىماقتا ئىدى. قىز تۆۋەندىكى قۇرلارنى تەكرار ئوقۇدى:

«ئىلىم-پەن، مەدەنىيەت تارىخىنى ۋاراقلاپ كۆرسەك ئالىتۇندەك نۇر چېچىپ تۇرىدىغان تۆھپە ئىگىلىرىنى كۆرىمىز. ئۇلارنىڭ ھەممىسلا ئامەت ياكى بىراۋنىڭ غەمخورلۇغى بىلەن ھۆرمەتلىك ئورۇنغا ئېرىشكەن ئەمەس، بەلكى تىرىشىش، ئىزلىنىش ئۆز غايىسىگە ئېرىشىش يولىدا ئۆزلىرىنىڭ قىممەتلىك ياشلىغىنى سەرپ قىلىش ھىساۋىغا ئېرىشكەن ... ياشلىق غايىگە باي دەۋرىمىز، غايىسىزلىك، قۇرۇق نام، پۇل، راھەت ئۈچۈن ئىنتىلىش، بۇ نەرسىلەرنى ھاياتنىڭ مەنىسى ۋە بەختى ھىساپلاش ئىنسانى

بۇرچنى بىلمىگەنلىك، ئىنسانى قەدرىنى خورلىغانلىق بولمدۇ ... بۇيۇك مەقسەت يولىدا ئىنتىلگەنلەرلا بىر بىرىگە مەدەتكار ۋە دوست بولالايدۇ. مۇنلىك دەرەخنىڭمۇ ياپرىغى بولمدۇ، قورايىنىڭ مۇ ياپرىغى بولمدۇ. ياپرىغى بولغانلىكى نەرسە شەرۇەت مۇنلىك بولۇۋەرمەيدۇغۇ؟ ياپراق - يېشىللىق سىرتقى كۆرۈنۈش، شىرىن مۇۋە بېرىش - بەرمەسلىك قىممەتنىك ئۆلچىمى ... مەھبۇبە، قىممەت تارازىسىدا ئۆلچىگەندە، ئەڭ تارازا باسىدىغىنى ياشلىقتا تۆكىكەن ھالال تەرىمىز ... مەن سىزنى كۆزەتتىم، بايقىدىم، سىزنى سىر ئېيتىشقا ۋە پىكىر ئورتاقلىشىشقا ئەرزىيدىغان قىز ئىكەن دېگەن خۇلاسىگە كەلدىم ...»

مەھبۇبە قارىماققا ياسانچۇق، ھاكاۋۇر قىز. ئۇنىڭ تالانتچىلىقىنى ئەۋرىشىم بەدىنىدە ھەر كۈنى دېگىدەك كېيىم ئالمىشىپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئوماق لەۋلىرى كۆپىنچە ھەم، ئىنچىكە قاشلىرى ئاسىتىدىكى يوغان قارا كۆزلىرى دادىسىدەك خىيالچان، بۇغداي ئۆڭلۈك چىرايى پاك، لېكىن سوغاقراق كۆرۈنىدۇ. ئۇنىڭغا باشقىلار ئاسانلىقچە يېقىنلىشالمايدۇ ۋە دوستلۇق ئەمەس، ئادەتتىكى نورمال مۇناسىۋەت توغرىسىدىمۇ گەپ ئېچىشقا پېتىنالمايدۇ. لېكىن قىز دىنىغا سىققان ئادەمى بىلەن ياشلىق ئارزۇلىرى، ئوقۇغان كىتابلىرى، ئىلىم - پەن يېڭىلىقلىرى توغرىسىدا شۇنچىلىك بېرىلىپ سۆزلىشىدىكى، بۇنداق چاغلاردا ھەر قانداق مۇھىم ئىشنى، يەۋاتقان تامىغىنى ئۇنتۇپ قالىدۇ. ئۇنىڭ ئىلىم - پەن، مەدەنىيەت، تارىخ - جۇغراپىيە بىلىملىرى ئۇستىدە يېڭىلىقلار يېزىلغان بىر نەچچە خاتىرىسى بار، خاتىرىسىدىكى يېڭىلىقلارنى يادلۇيلىش ئۈچۈن ئۇ كۆڭلى تارتقان بىرسى بىلەن پاراڭلىشىشقا ئامراق، بۇنداق چاغلاردا ئۇ كۆپىنچە دادىسى بىلەن سائەت - سائەتلەپ پاراڭلىشىدۇ، تالىشىدۇ ۋە ئۆز دېگىندە چىڭ تۇرۇۋېلىپ دادىسىنى رەنجىتىپمۇ قويىدۇ. خانىقىز بىلەن بۇ خىل يېڭىلىقلار ئۇستىدە بىر ئىككى ئېغىز پاراڭلاش-

سىلا خانقىز:

ــ قويغىنا، مىكەم ئايلىنىپ كەتتى، چاقماق سوقۇنۇدىن پار قىلىپ قىشلىق يوپكا كىيمەيلىمۇ؟ــ دەيدۇ. مەھبۇبە كۈلۈپ قويۇپ:

ــ ماقۇل، كىيەيلى. ۋېنا شەھرى ئەتراپىدا قويۇق ئورمانلىقلار بارىكەن. باشقا دۆلەتلەردىن نۇرغۇن ياشلار ئۇ يەرگە كېلىپ قەدىمقى ئادەملەردەك تۇرمۇش كەچۈرىدىكەن، ۋېنادا دۇنيانىڭ ھەممە يېرىدىن كېلىدىغان نەچچە مىڭ يىتىم بالا بار ئىكەن... ــ دەيدۇ.

ــ يېڭىلىق ئىزلەپ سەنمۇ كېتىپ قالما يەنە، يۈر مەھبۇبە، باغچىنى ئايلىنىپ كېلەيلى.

«كامىلجان قارىماققا يەڭگىل، پىكرى تېز، غەيرەتسىز كۆرۈنگىنى بىلەن قەلبى پاك ئوخشايدۇ، مېنىمۇ خەقلەر سوغاق دېيىشىدۇ. لېكىن مەن ئۇنداق ئەمەسقۇ، ئادەملەرنىڭ سىرتقى قىياپىتىگە قاراپلا باھا بېرىشكە بولمايدۇغۇ، بەلكى كامىلجان كۆڭلىگە ئۇلۇغ غايە پۈككەن. غايىسىگە ئېرىشىش ئۈچۈن تىرىشىۋاتقان يىگىتمۇ، مەن نىمىشقىمۇ بىكارلا مېنى كۆزلەپ يۈرگەن ئەرزىمەس يىگىت دەپ ئۇنىڭدىن ئۆزەمنى قاچۇرغاندىمەن؟ يېقىنلىشىپ كۆرەي، سىردىشىپ باقاي، كىم بىلىدۇ، ماڭا راستلا ياخشى دوست بولۇپ قالامدۇ تېخى ...»

قىز شۇنداق ئويلىدى ـ دە، كامىلجانىنىڭ خېتىگە جاۋاپ يېزىش ئۈچۈن كەچكى تاماقتىن كېيىن ياتىغىدىن ئۆيگە قايتتى ...

ئىپلى، يۈر سېنى مېھمان قىلاي

كامىلجان ئۈچ كۈندىن كېيىن خانقىزدىن ئاغزى چاپلانمىغان لېپاپىدا بىر خەت تاپشۇرۇۋالدى. خەتتە نىمىلەر دېيىلگەنلىگىنى ئۇقمايلا كامىلجان خانقىزنى چۈشلۈك تاماققا بازار ئاشخانىسىغا ئېلىپ كىرىپ مېھمان قىلدى.

ئۇلار ئازادە بىر جوزىنى ئىگەللەپ ئۇدۇلىمۇ-ئۇدۇل ئولتۇرۇشتى.

— ئەمدى مۇرادىڭىزغا يەتتىڭىز، — دىدى خانقىز مەيۈس هالدا قاپىغىنى سۈزۈپ، — بەختلىك بولدىڭىز، مەھبۇبەنىمۇ بەختلىك قىلدىڭىز، ماڭا نىمە سوغا قىلىسىز ئەمدى؟

— سىزنىمۇ، — دىدى كامىلجان قىزنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە قاراپ كۈلۈپ تۇرۇپ، — هازىر تاماق، ئاخشاملىققا كىنو، ئاندىن كېيىن ... قاراڭغۇ كوچىلارنى ئايلىنىپ ... — كۆزىنى قىسىپ قويدى ئۇ.

— مەھبۇبىڭىزنى نەگە قويىسىز؟ ئېيتسىمەن بىكار! — قىز نازلىنىپ كامىلجانىنىڭ مەڭزىگە ئۇرۇپ قويدى.

— نىمە سوغا قىلاي ئەمىسە؟

— ئون ئۈچ يۈەنلىك ماجاندىن بىر تىزىق ئېلىپ بېرىسىز! مەھبۇبەنى ئۇناتقىچە ئاز خىزمەت قىلدىمۇ!

— ماقۇل، دېگىنىڭىزنى قىلاي، لېكىن هازىر ئاپامدىن ئالىمسام ئۇنچىلىك پۇلۇم يوق!

— نومۇس قىلمىڭا، ئەكىلىڭ يانچۇغىڭىزنى ئاختۇرۇپ باقاي.

قىز قولىنى كامىلجانىنىڭ تۆش يانچۇغىغا ئۇزاتتى. كامىلجان قىزنىڭ قولىنى تۇتۇۋېلىپ هجىيىپ تۇرۇپ لېۋىگە ئېلىپ مېڭىۋەردى، قىز ئۇنى سىلكىۋەتتى:

— نىمە كۆرۈۋاتىسىز ئادەمنى؟ — دىدى قىز راستىنلا خاپا بولۇپ، — دوستۇمنى ئۆتۈنۈپ بەرسەم تېخى، ئەمدى مېنىمۇ بوزەك قىلماقچىمۇسىز؟

— چاخچاق! — دىدى كامىلجان قىزغا يېلىنىپ، — خاپا بولماڭ، ماقۇل، مارجاننى ئېلىپ بېرەي، لېكىن ئاۋال خەتنى ئوقۇپ باقاي، جېنىم تاقىلداپ كېتىپ باردۇ، بەربىر بىر ئوقۇۋالمسام گېپىمىدىن غىزا ئۆتمەيدۇ!

— پاھ، تېخى! — قىز مىيىغىدا كۈلۈپ قويدى.

كامىلجان خەتنى ئالدىراپ بىرلا ئوقۇپ چىقتى-دە، خوشال

لىغدىن ئاغزىنى يۇمالماي قالدى. ئۇنىڭ ۋاقىرىغۇسى، ئەسەبىلەرچە سەكرەپ كۈلگۈسى، پۈتۈن شەھەرگە ئاڭلىغۇدەك قىلىپ قىزنىڭ نامىنى توۋلىغۇسى كەلدى، لېكىن ئۆزىنى ئارانلا تۇتۇۋالدى. شۇ چاغدا جوزىغا ئىككى تەخسە بوسو كەلدى.

لېكىن كەچقۇرۇن ئىختىيارى ھەركەت ۋاقتىدا ئۇ خەتنى ئېلىغا كۆرسەتكەندىن كېيىنلا ئالدىراپ خوشال بولۇپ كەتكىنىگە ئىقرار بولدى، خەتتە دوستلۇق ھەققىدىكى سۆزلەردىن باشقا مۇھەببەت توغرىسىدا ئەسته قالغۇدەك سۆز يوق ئىدى، شۇنداقتىمۇ «پات ـ پات ئۇچرىشىپ تۇرايلى» دىگەن بىر جۈملە سۆز كامىلجانىڭ ئۈمىدىنى ئاشۇراتتى.

ــ پات ـ پات ئۇچرىشىپ تۇرايلى، دىدىمۇ، بولدى، بۇگۈنلا ئۇچرىشىمەن، بۇگۈنلا توي توغرىسىدا سۆزلىشىمەن!ــ دىدى كامىلجان.

ــ ئىختىيارىڭ،ــ دىدى ئېلى بىر يوشۇرۇن ئازاپ بىلەن خورسىنىپ ئۇلۇق ـ كىچىك تىنىپ،ــ ھېنىڭچە بۇ خىل قىزلاردىن ئېھتىيات قىل، ئالدىراپ سۆز ئېچىپ قويۇپ چاندۇرۇپ يۈرمىگىن. قىز سېنىڭدىن بىلىم ئېلىش، ياراملىق ئادەم بولۇشنىڭ ھۇلىنى قۇرۇشتا پىكىرداش، تىلەكداش بولۇشنى تەلەپ قىپتۇ. قىزنىڭ تەلۈدىن بەكمۇ چەتنەپ كەتمە.

ــ سېنىڭچە ئاشۇ قىز بىلەن يالغۇز بىللە ماڭغاندا كىتاپلاردىكى سۆزلەرنى قىلايمۇ ئەمىسە؟ ئۇنداق قىلىشقا ھېنىڭ نەدە تاقىتىم بولسۇن؟ كىتاپ، بىلىم توغرىسىدا سۆز بولسىلا بېشىم قاتىدۇ ھېنىڭ. مۇھەببەت، كەلگۈسى ھايات توغرىسىدا سۆزلەشمىسەك، پاراڭنىڭ نېمە لەززىتى، سەيلىنىڭ نېمە پايدىسى بولسۇن؟ مەسىلەن، تولۇن ئاي بۇلۇتلار ئارىسىدىن كۆلۈپ چىققاندا قىز توساتتىنلا: ئېيتىڭا، ئاي يەردىن قانچىلىك يىراقتا دەپ سوراپ قالسا، مەن ئۇنىڭغا جاۋاپ بېرىش ئورنىغا: قانچە يىراق بولسا بولىۋەرسۇن، دۇنيادىكى ئەڭ يورۇق ئاي ھېنىڭ يېنىمدا دەپ جاۋاپ بەرسەم بولمىدىمۇ؟ قايسى قىز يىگىتلەردىن بۇ خىل ماختاشنى كۈتمەيدىكەن؟

ـــ قىزنىڭ رايىغا باقمىساڭ چاندۇ، مەھبۇبە مېنىڭ كۆزىمـ
شىمچە ئۇنداق ماختاشلارنى خالىمسا كېرەك. مەسىلەن، ئاي توغرىـ
سىدا سوراپ قالسا: ئاي يەردىن ئۇچيۇز سەكسەن مىڭ كىلومېتىر
يىراقلىقتا تۇرىدۇ، ئۇ يەردىن قىرىق توققۇز ھەسسە كىچىك دەپ
جاۋاپ بەرسەڭ، قىز بايىقى ماختاشلىرىڭنى ئاڭلىغاندىنمۇ بەكـرەك
خوشال بولۇپ ساڭا تېزرەك بېرىلىشى مۇمكىن، مېنىڭچە سەن بىر
نەچچە كۈن تەييارلىق قىل. «يۇز مىڭ نىمە ئۈچۈن» دېگەن كـ
تاپتىن بىر قىسىم بىلىملەرنى يادلىۋال، ئۇلۇغ شائىرلارنىڭ شېئىـ
رلىرىدىن يادلىۋال، شۇ چاغدا قىزنى تېزرەك ئالدىيالايسەن!ـــ دېدى
ئېلى خىيالچانلىق بىلەن.

ـــ نىمە، ئالدىيالايسەن؟

ـــ ھازىرمۇ ئالدىماقچى بولۇۋاتسەنغۇ؟ ـــ دېدى ئېلى راسـت
گەپنى قىلىپ، ـــ قىزلارنى ئالداشنى سەن شۇنچىلىك تەبىئى، تۇرـ
مۇشنىڭ مەنتىقىسى دەپ چۈشىنىسەن، شۇڭا قىلىۋاتقان ئىشلىرىڭ
ساڭا غەلىتە سېزىلمەيدۇ، مەسىلەن، مەھبۇبە سېنى ھازىرچە كۆڭلـ
گە ئۇلۇغ مەقسەتلەرنى پۈككەن، بىلىملىك يېگىت دەپ قاراۋاتىدۇ.
سەن قىزدىكى بۇ چۈشەنچىنى ساختا يول بىلەن پەيدا قىلدىڭ.
راستمۇ؟

ـــ جەڭنىڭ توققۇزى رەڭ ئەمەسمۇ؟ ھە، نىمە بوپتۇ؟

ـــ سەن ئالايما،ـــ دېدى ئېلى كامىلجاننى يېنىڭ قولتۇقلىۋـ
لىپ،ـــ خېلى مەن ـ مەن دېگەن قىزلارمۇ ئالدىنىدۇ، لېكىن ئۇلار
ئالدانغىنىنى بىلگەن چاغدا يېگىتتىن يۈز ئۆرۈشكە كېچىككەن بولـ
دۇ. يېگىت ئۇنى يوشۇرۇن قىلتاقتا چۈشۈرۈپ بولغان بولىدۇ. شۇـ
نىڭ ئۈچۈن قىزلارنىڭ كۆز يېشى كۆپ بولىدۇ ...

ـــ بۇ گېپىڭ جايىدا،ـــ دېدى كامىل كۈلۈپ قويۇپ،ـــ قىزـ
لار ئۈچۈپ يۈرگەن ئەركىن قۇش. ئۇنى قانداق يول بىلەن تورـ
غا چۈشۈرسەڭمۇ بەرىبىر. سەن ئېلى ئىشنى تولىمۇ مۇرەككەپلەشـ
تۈرمىگىن، قىزلارنىڭ قەلبى ئۇنچىلىك سىرلىق ئەمەس، يالغۇز تېـ

رەڭنىڭ تۈۋىگە ئاخشىمى سېنىڭ بىلەن بىللە كەلدىمۇ، بولدى، ئۇ سېنىڭ ئولجاڭ، ئىشەنمىسەڭ مېنىڭ بۇگۈنكى غەلىبەمنى كۆر، يۈر سېنى مېھمان قىلاي، ئازتولىدىن قېقىۋالايلى، يۈرەكلىكىرەك بولۇشقا پايدىسى بار.

كىم ئۇ سىزگە ئۆز ئەقلىنى ھەدىيە قىلغان؟

كەچكۈز، ئېرىق-ئۆستەڭ سۈلىرى ھورۇنلۇق بىلەن ئاستا ئاقىدۇ، سېرىق ياپراقلار خۇددى بەرگىدىن ئايرىلىشنى خالىمىغاندەك لەيلەپ-پىلدىرلاپ ئۇچىدۇ-دە، نەم ھاۋادىن ئېغىرلاشقان تۇپراق ئۈستىگە چۈشىدۇ. گۈگۈم ئارىلاپ ئۇچقان قاغىلار قاناتلىرىنى ھورۇنلۇق بىلەن لەپىلدەتسە، ئۇنىڭغا جاۋابەن چۆپ ۋە داناغا تويغان كاللار ئالچاڭلىشىپ، پۇشۇلدىشىپ، ئېغىر چامدىشىپ ئەزمىلىك بىلەن سوزۇپ مۆرىشىدۇ...

بىر سائەتتىن بېرى كامىلجان بىلەن مەھمۇبە ياپراقلار ئۈستىگە دەسسەپ، ياندىشىپ مېڭىشىپ سەيلى قىلىشماقتا. ئۇلارغا قارىغۇچىلار: «بۇ ئىككى ياش تازا گۈلى-گۈلىگە كەلگەنلەردىن ئىكەن» دېيىشىدۇ. لېكىن ئۇلار بىر بىرىگە شۇنچىلىك يېقىن مېڭىشقىنى بىلەن بىر بىرىدىن شۇنچە يىراقلار. بىر سائەت ۋاقىت ئۇلارنى مەقسەتسىزلا بىر يولدا مېڭىپ قېلىشقان يولۇچىلارغا ئايلاندۇرۇپ قويۇشتى. ئۇلار بىرىنچى جۈملە سۆزلىرىدىنلا بىر بىرىنىڭ كۆتكەن يېرىدىن چىقمىدى.

بىر سائەت ئىلگىرى ئۇلار شەھەر باغچىسى ئالدىدا ئۇچراشتى. يىگىت ھاياجانلانغان ھالدا ئىككى قولىنى شىم يانچۇغىغا سېلىۋېلىپ، تۇنجى قېتىم سەھىنگە چىقىدىغان ئەرتىستەك ئالاقزادە بولۇپ مېڭىپ يۈرەتتى. قىز بولسا خوشال، لېكىن تەمكىن، خاتىرجەم ئىدى. ئۇ خۇددى ئۆز ئاكىسى ياكى ئۇستازىغا ھۆرمەت بىلدۈرگەندەك خۇشچىراي ھالدا:

— ياخشىمۇسىز كاملجان ئاكا! — دەپ قولىنى ئۇزاتتى. كاملجان قىزنىڭ نازۇك قولىنى ئوتتەك قىزىق ئالقانلىرى بىلەن مەجبۇرلاندا بەدىنى ئوتقا چۈشكەن يار يىلىمدەك ئىبرەتتى. ئۇ ئېلىنىڭ جىگىرىنى تامامەن ئۇنتۇپ ئۆز تەبىئىتىگە دەرھال قايتىتى — دە، قىزنىڭ بارماقلىرىنى ئىككى ئالقىنىغا ئېلىۋېلىپ تويماي سىلاشقا باشلىدى. قىز ئاستا قولىنى بوشاتتى — دە:

— يۈرۈڭ، ئايلىنىپ كېلەيلى! — دەپ كاملجاننىڭ جەينىگە دىن يېنىكلا قولتۇقلىۋالدى. كاملجان قولتۇقلىغان قىز قولىنىڭ مەس قىلىۋچى كۈچى بىلەن ئەقلىدىن ئازدى — دە، ئىختىيارسىز ھالدا قىزنىڭ ئۆز بىلىگىگە چۈشكەن قولىنى يەنە بىر قولى بىلەن تۇتۇۋالدى.

— قوللىرىڭىز قانداق ياخشى مەھبۇبە؟ — دېدى.

— نېمىسى ياخشى؟ — دېدى قىز كۈلۈپ كاملجانغا يېنىچە قاراپ. بۇ چاغدا قىزنىڭ بۇدرە، غىجىم چاچلىرى كاملجاننىڭ قۇلاقلىرىنى غىدىقلىدى، — يا يېرىلمىغان، يا قاداق يوق! خۇددى خېمىردىن ياسىۋالغاندەك تۇرسا...

كاملجان قىزدىن نازاكەت ۋە ئەركىلەش كۈتكەن ئىدى، لېكىن قىز گەپنى باشقا ياقتا بۇرىدى. ئۇلار جىم مېڭىشتى. قىزنىڭ رايى قايتقان ئىدى. ئۇ قىزغۇچ قارىيۋاتقان كەچكۈز ئاسمىنغا قارىدى، ياۋايى ئۆردەكلەر خۇددى قىرغۇچى ئايرۇپلاندەك ۋىشىلداپ جەنۇبقا قاراپ ئۇچۇپ ئۆتتى. قىز ئاسمانغا قاراپ كۈلدى:

— كۆردىڭىزمۇ، ئاۋۇ ئۇچۇپ ئۆتكەن ياۋايى ئۆردەكنى، — دېدى كاملجاننىڭ قولتۇغىدىكى قولى بىلەن ئاسماننى كۆرسىتىپ، — ئاشۇ سۈرئىتى بىلەن سائىتىگە يەتمىش — سەكسەن كىلومېتىر ئۇچالايدۇ. ئاشۇ سۈرئىتى بىلەن بىر يىل ئون ئايدا يەر شارىنى بىر ئايلىنىپ چىقالايدۇ.

— شۇنداق ئاسانمۇ؟ — كاملجان ھەيران بولۇپ سورىدى، —

ياپون ماشىنىسىدەك تېز چاپىدىكەن - ھە!

ــ ھىساپلاپ كۆرۈڭ، ــ دەپ ئۆز سۆزىنى ئىسپاتلاشقا كىرىشتى مەھبۇبە باللاردەك شوخلۇق بىلەن قوللىرىنى ئويناتتىپ، ــ يەر شارىنىڭ دىيامېترى ئالتە مىڭ ئۇچيۈز يەتمىش بىر كىلومېتىر، ئايلانمىسى قىرىق مىڭ كىلومېتىر، سائىتىگە ئوتتۇز كىلومېتىردىن ماڭسا ئۇچ يىل سەككىز ئايدا ئايلىنىپ چىققىلى بولىدۇ: ماگىللان يەلكەنلىك كېمىدە نەچچە ۋاقىتتا ئايلىنىپ چىققان بىلەمسىز؟

ــ ئىمتىھان ئالغىلى تۇردىڭىزغۇ، قىزچاق! ــ دىدى كاملىجان قاراڭغۇ باغنىڭ ئارقا ئىشىگىگە كەلگەندە قىزنىڭ بىلىگىدىن باقا ئاستا تارتىپ، ــ يۈرۈڭ، باغنى ئايلىنايلى.

ــ كوچا ياخشى، ــ دىدى قىز كۈلۈپ، ــ قاراڭا، كۈن نۇرى تاغلارنى قانداق قىزارتىۋەتكەن، بۇ ئاجايىپ مۇجىزە ھە؟ قۇياش ئالتە مىڭ گىرادۇس ئىسسىقلىقتا. يەر شارىدىن بىر مىليون ئۇچيۈز مىڭ ھەسسە چوڭ. يەردىن بىر يۈز ئەللىك مىليون كىلومېتىر يىراقلىقتا تۇرىدۇ. لېكىن نۇر سېكۇنتىغا ئۇچيۈزمىڭ كىلومېتىر تېز-لىكتە يول بېسىپ يەر شارىغا سەككىز مىنۇتتىن كۆپرەك ۋاقىتتا يېتىپ كېلىدىكەن. قۇياشنىڭ سىجىللىغى، ئۆزىنىڭ تېزلىگى ئىنسانىيەتنىڭ ھاياتىغا كېپىللىك قىلمىسا، بىز نەدىن بىنا بولاتتۇق؟ شۇنىڭ ئۈچۈن مەن ئاسمانىنى، سىرلىق سەييارىلەرنى، تىنىق كۆز ئاخشىمىنى ناھايىتى ياخشى كۆرىمەن.

قىز بارغانسېرى قۇيۇقلىشىۋاتقان يۇلتۇزلارغا، تاغلارنىڭ ئاق سۆزۈك چوققىلىرىنى يالتىرىتىپ كۆتىرىلىۋاتقان تولۇن ئايغا قاراپ، يىگىتتىن سەل يىراقلىشىپ ئاستا ماڭدى. كاملىجان قىزنىڭ تۇنجى ئېچىلغان ئەتىرگۈل غۇنچىسىدەك يېقىملىق قامىتىنى يۇرۇتۇپ گۈزەللەشتۈرۈۋاتقان ئايغا رەھمەت ئېيتتى، قىزنىڭ قولتۇغىدىن چىقىرۇۋەتكەن ئۆدەكلەرگە «مىڭ لەنەت» دىدى - دە، قىزغا تاقەتسىزلىك بىلەن يېقىنلىشىپ قىزنىڭ جەينىگىدىن چىڭ تۇتۇۋالدى. قىز قارشىلىق قىلىش ئورنىغا كۈلۈپ قويۇپ:

ـــ قۇرۇقلۇقتا بايلىق جىقمۇ، دېگىز تېگىدە بايلىق جىقمۇ؟ دېگىز ئاستىدا يۈز مىليارت تونىنىدىن جىق ئالتۇن، ئۇچيۇز سەكسەن مىليارت تونىنىدىن كۆپ نېفىت باركەن. دېگىز ئاستىدىكى رۇدىلارنى يەر يۈزىگە يېيىتسا ئىككى يۈز مېتىر قېلىنلىقتا بولىدىكەن. ئاسمانمۇ دېگىزغا ئوخشاش تەگسىز، سىرلىق. ئىككىسى ئوخشايدۇ، قايسىسى بايراقكىن ...

ـــ قايسىسى باي بولسىمۇ بىزگە ئەسقاتمايدۇ! ـــ دىدى كامىل جان قىزغا پۈتۈن گەۋدىسى بىلەن يېقىنلىشىپ، ـــ لازىمى دادام ئىك بايلىغى، دادامنىڭ هوقۇق ـ ئىناۋىتى، دادام يەنە ئۆستى. مەخسۇس ماشىنا تەگدى، دادامنى هايات بولدىكەن، بىز تىرىشىپ ساقمۇ بەختلىك بولالايمىز! ـــ ئۇ ئۇڭ قولىنى قىزنىڭ نازۇك بېلىدىن ئۆتكۈزدى. شۇ چاغدا قىزدا تۈيۇقسىز غايىۋى كۈچ پەيدا بولدى ـ دە، بىرلا سىلكىنىپ يېگىتنىڭ چاڭگىلىدىن ئازات بولدى.

ـــ مەهبۇبە، مېنى قىينىماڭ، مەن...

ـــ نېمە دەپ چۈكۈلداۋاتىسىز؟ ـــ دىدى قىز غەزەپلىك كۆزلىرىنى كامىلجانغا تىكىپ، ـــ سىزنىڭ قەلبىگىزدىن خەتتىكى گەپلەر چىقمايدىغانلىغىغا ئەمدى ئىشەندىم. دادىگىزنىڭ هوقۇق ۋە ئىناۋىتىدىن پايدىلىنىپ هەممە نېمىگە قول سوزۇپ يۈرۈپسىز ـ دە؟ سىزگە پاك قەلبى، تەر بەدىلىگە كەلگەن بىلىمى بىلەن خىزمەت قىلىپ، سىزنى بەختلىك قىلىش ئۈچۈن خورلۇق تارتىۋاتقان بىرسى بارمىكەن ـ دە! ئېيتىڭا، سىزگە ئەقىل ـ بىلىمنى هەدىيە قىلغان كىم ئۇ؟

... كەچكۈز شامىلى باشلاندى، جىمجىت كوچىدا سېرىق ياپراقلار شالدىرلىشىپ ئۇچتى. قىز ياپراقلار ئۈستىنى دەسسەپ كەينىگە ياندى، ئۇنىڭغا تىنىمسىز ياپراق تۆكۈۋاتقان دەرەخلەر بارىكاللار ئېيتتى. يۇلتۇزلار يېقىنلىشىۋاتقاندەك، تاغلار هەسەن ـ هۈسەندەك روشەنلىشىپ كۆلۈۋاتقاندەك بىلىندى...

خالىس خىزمەتنىڭمۇ يولى بولمدۇ

كامىلجان ياتاقتا ياتمايدىغان، سىنىپتىمۇ ئېلىنىڭ يېنىدا ئولتۇرماي ئەڭ ئارقىدىكى پارتىدا ئۆزى بىلەن بىر ياشلىق، ساقلى دائىم كۆكىرىپ تۇرىدىغان ئەركىن ئىسىملىك يىگىتنىڭ يېنىدا ئولتۇرىدىغان بولۇۋالدى. ئۇ ئېلىنى كۆرگەن يەردە تەتۈر قاراپ ئۆتۈپ كېتىدىغان، شەپكىسىنى كۆزىگە كىيىۋېلىپ ھېچكىمگە گەپ قىلمايدىغان بولۇپ قالدى. بۇ ھالىنىڭ سەۋەبىنى بىرلا ئېلى ياخشى چۈشەنەتتى. ئاكا-ئۇكا، يېقىن دوست بولۇپ بىر نەچچە يىل يۇرگەن يىگىتلەر ئوچۇن بۇ خىل يىراقلىق ئەلۋەتتە چوڭ ئازاب. ئېلى قانچە قېتىم كامىلجانغا گەپ قىلاي دەپ تەمشەلسىمۇ، كامىلجان تەتۈر قاراپ يېقىن كەلمىدى.

چارەكلىك ئىستىھان ئېلىنىپ، نەتىجىسى ئېلان قىلىنغان ئاخشىمى ئېلى ئازاپتىن ئۇخلىيالمىدى، سەۋەبى، كامىلجان ئاساسلىق پەنلەرنىڭ تۆتىدىن يىگىرمە ئەتراپىدا نومۇر ئېلىپ ئۇياتقا قالغان ئىدى. ئېلى كېچىچە تۈزۈك ئۇخلىيالماي ئۆزىنى كايىپ چىقتى: «شامىل شۇجى بىلىپ قالسا چاتاق، — دەپ ئويلىدى ئۇ، — نىمىشقا بۇرۇنراق ئۇنى يېنىمغا قايتۇرۇپ ئەكىلىۋېلىشقا ھەركەت قىلمىدىم...» ئەتىگەنلىك تەكرارىدا كامىلجان كۆرۈنمىدى، سىنىپ تەربىيىچىسى ئېلىدىن سورىۋېدى، ئېلى:

— كەيپىياتى ياخشى ئەمەس، سەۋىۋى ئېنىق ئەمەس، — دەپ يالغان ئېيتتى. مۇئەللىم ئۇنىڭغا:

— سىز ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ شۇجىسى تۇرۇپ بىر سەپداشىنى سەپتىن چۈشۈپ قېلىۋاتسا قاراپ تۇرامسىز؟ — دېدى، ئېلىغا بۇ گەپ تەسىر قىلدى. ئۇ كامىلجان بىلەن سۆزلىشىش قارارىغا كەلدى.

تۇنجى قاريافقان كۈنى مەكتەپ مەيدانى ئوقۇغۇچىلار بىلەن

تولدی. ئوقۇغۇچىلار ئۆزلىرىگە بۆلۈنگەن تازلىق مەيدانلىرىنىڭ قارـ لىرىنى دۆۋىلىگەچ قارغا مىلىشىپ ئويناشماقتا ئىدى. ئويۇن بار يەردىن كامىلجان تېپىلاتتى. ئېلى ئۇنى تۇتۇۋالدى:

ــ بۇگۈن ياتاقتا قونسەن، ــ دېدى ئۇ كامىلجاننىڭ يېڭىدىن تۇتۇۋېلىپ، ــ سۆزلىشىدىغان مۇھىم ئىش چىقىپ قالدى.

ــ بىلمەن! ــ دېدى كامىلجان سوغىلا قىلىپ، ــ سۆزلىشىدىـ غان ھېچ ئىش يوق، بىلىپ قوي، مەن ئوقۇمايمەن، خىزمەت ئورـ نى تېپىپ قويدۇم، ماڭا ياردەم قىلمەن دەپ ئاۋارە بولما، يەنە ئۇچ كۈندىن كېيىن مەن ئوقۇغۇچىلار تىزىمىدىن چىقىمەن.

ــ داداڭ ئۇنىدىمۇ؟

ــ كارىڭ بولمىسۇن، سەن ئەمدى بىزنىڭ ئىشلىرىـمىزغا ئارىلاشما!

ــ نېمىگە رەنجىپ قالدىڭ كامىل؟

ــ كىمنىڭ كۆچى بىلەن مەكتەپكە كىردىڭ، كىمنىڭ كۆچى بىلەن يۈز تاپتىڭ؟ ئاش بەرگەن قازاننى چاقتىڭ ئېلى!

ــ نېمە قىلدىم مەن؟ ــ ئېلى بۇ تۇيۇقسىز ئاھانەتلەردىن ھاڭـ راڭ قالدى.

ــ بەختىمگە ئولتۇرغىنىڭنى بىلمەمسىنا؟

ــ نېمە؟!

ــ ماڭا خەت يېزىپ بەرگەن بولۇپ قىزلار ئالدىدا بىلىمىڭنى كۆز ـ كۆز قىلىپ مېنى يەرگە ئۇردۇڭ! بىلەمسەن، ھىلىقى مەھبۇـ بەگە يازغان خېتىڭ مېنى مەسخىرىگە قويدى. مېنى ئالدامچى قىلىپ ئۇنىڭ ئالدىدا يەرگە قاراتتىڭ!

ئېلى بۇ ئاھانەتنى ھار ئالدى. دوستىنى بەختلىك قىلىش ئۈچۈن ئۆز قەلبىدىكى ئەڭ قىممەتلىك نەرسىلىرىنى، ياشلىق تـ لەكلىرىنى، ئۆزىگىلا تېگىشلىك بولغان ھايات ھەققىدىكى قاراشلىرـ نى سەرپ قىلىپ، قىزنى كامىلغا يېقىنلاشتۇرۇش مەقسىدى بىلەن يازغان جاۋىلىرىگە ئالقىش ئورنىغا ئاھانەت بىلەن جاۋاپ بېرـ

ۋاتسا بۇنىڭغا چىداپ تۇرغىلى بولسۇنمۇ؟

ــ مېنى كەچۈر، ــ دېدى ئېلى ئۆزاق جىمجىتلىقتىن كېيىن ئۇلۇق كىچىك تىنىپ، ــ ئەخمەقلىق قىلدىم. ئاھانەت قىلىشقا ھەقلىقسەن!

ئۇ شۇنداق دېدى ــ دە، كەينىگە يېنىپ ياتقىغا قاراپ ماڭدى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياش ئاقتى، ئۇ كۆز يېشىنى بىرسىگە كۆرسەتمەستىن قورقۇپ، ياتاقتا كىرمەي كوچىغا ماڭدى.

ــ ئېلى!

ئېلى تونۇش ئاۋازدىن چۆچۈپ توختىدى، مەكتەپ دەرۋازىسى ئالدىدا ۋەلىسپىتكە تايىنىپ شامىل شۇجى كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى.

ئەللىك ئىككى ياشلىق، بەستى قامىلاشقان، خۇما كۆزلىرى كۈلۈپلا تۇرىدىغان بۇ خۇش پېئىل ئادەم بۇگۈن جىددىيلەشكەن ئىدى. ئۇ سول ئالقىنى بىلەن يالاڭ ئاشتاق بېشىنى سىلاپ قويۇپ چېچىنى تاراپ قويدى ــ دە، كۈلۈمسىرەپ:

ــ ئېلى، ئاغىنەڭ نېمە قىلىپ يۈرۈۋاتىدۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ئېلى شامىل شۇجىنىڭ مەكتەپكە بىكار كەلمىگىنىنى چۈشەندى. دېمەك ئۇ كامىلجاندا بولۇۋاتقان ئۆزگىرىشنى سەزگەن. ئۇ ئادەمدىن ھېچنەرسىنى يوشۇرغىلى بولمايدۇ، ئۆز ئاتىسىدەك راپاۋەتچىلىك قىلىۋاتقان بۇ ئادەمگە ھەممىنى ئېيتىش كېرەك.

ئۇلار يول سىرتىدىكى ئورمانلىق ئىچىدە ــ قىردا زوكزىيىپ ئولتۇرۇشتى. ئېلى بولغان ئىھۋالنىڭ ھەممىسىنى تولۇق ئېيتتى.

ــ ئىمىن ئەپەندىنىڭ قىزىمۇ؟ ــ دېدى ئاخىر شامىل شۇجى يەرنى سىجاپ ئولتۇرۇپ، ــ سېنى، ئانىسىنى ئىشقا سېلىپ ھېچ ئىش چىقىرالماي ئەمدى، مېنىڭ نامىمنى سېتىپ ئوقۇش پۈتتۈرمەي كادىر بولماقچى بوپتۇ، يەنە تېخى ۋىدلايەتنىڭ بىر بۇجىڭىنى ئەلچىلىككە قويۇپ قىزغا بېسىم ئىشلەتكىلى تۇرۇپتۇ. بايا ئاڭلىدىم، مەن مەكتۇبىڭە ئىھۋالنى مەلۇم قىلىمەن، كامىلنى بولۇشىغا قويۇۋەتكەن سېنىپ تەربىيىسى بىلەن سۆزلەشمەكچىمەن!

ـ سىزنىڭ يۈز خاتىرىڭىز، ـ دىدى ئېلى ئاخىر يېلىنىپ، ـ تۆت دەرستىن تۆۋەن نومۇر ئالدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە تەشكىلىسز، ھىچكىمنى كۆزگە ئىلمايدۇ، كەمچىلىكلىرى بار، لېكىن بىز ئۇنى تۈزەپ كېتىمىز، سىز ئارىغا كىرمىسىڭىز قانداق بولارىكىن...

ـ نىمە؟ ئۇ مەكتەپكىمۇ سېنىڭ سايەڭدە كىردى، بىلىپ تۇرسىمەن، ئىمتىھاندا سېنىڭدىن كۆچۈرۈپ يۈرۈپ ئۆتتى. مەن سېنىمۇ تەنقىت قىلسىمەن: نىمىشقا ئۇنىڭ نامىدىن قىزغا خەت يازىسەن؟ خالىس خىزمەت قىلاي دەپسەن ـ دە؟ خالىس خىزمەتنىڭمۇ يولى بولىدۇ. چاپانىنى، ئۆتۈكنى بىرسىگە بېرىپ تۇرۇشقا بولىدۇ، لېكىن بىر ئادەمنىڭ پەزىلىتىنى ئىككىنچى ئادەمگە ئارىيەت بېرىپ تۇرغىلى بولمايدۇ. يادىڭدا بولسۇن، يارەم قىل، لېكىن يولى بىلەن بولسۇن، مېنىڭ يۈز ـ خاتىرەمنى قىلساڭ ئۇنىڭ ساختا، بولمىغۇر قىلىقلىرى بىلەن كۆرەش قىل، كۆچۈڭ يەتمىسە مانا مەن بار! ئېلىنىڭ دېلى يورۇدى...

تۈيۈقسىز ئۇچرىشىش

ئېلى مەكتەپ ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ ئىشخانىسىغا كىرىپ چىقتى، ئۇ ھەر كۈنلۈك دەرسكە تولۇق قاتنىشىش، تاپشۇرۇقلارنى تولۇق ئىشلەش بىلەن بىللە يەنە ياشلار ئىتتىپاق خىزمىتى، يېغىن، دوكلات، سۆھبەت، سىرتقى ئالاقە، كۈندىلىك ئىشلار بىلەن ھەر كۈنى باشقىلاردىن جىقراق چاپا چېكەتتى، جىقراق ھەرىكەت قىلاتتى، ئاز ئۇخلايتتى، ئاز كۈكۈل ئاچاتتى. ئۇ ئەمدى شەخسى ئىشلىرى توغرىسىدا كەمدىن كەم ئويلايدىغان بولۇپ قالدى. لېكىن ئۇ كامىلجانىنى تاشلۇەتمىدى. سىنىپ تەربىيىسى بىلەن سۆزلىشىپ، ئىككى قېتىم كامىلجاننى سىنىپنىڭ تۇرمۇش يىغىنىدا تەكشۈرتكۈزدى، تەنقىت قىلدى، تەكشۈرۈش يازغۇزدى، كامىلجاننىڭ ئەھۋالىنى پات ـ پات شامىل شۇجىغا مەلۇم قىلىپ تۇردى. مانا بۇلارنى شامىل شۇجىنىڭ تەنە

قىددىن كېيىن ئۆزىنىڭ بۇرچى دەپ تونۇپ يېرىلىپ ئىشلىدى. لېكىن كامىلجان ئېلىنى يامان كۆرۈپ قالدى. ئۇ ئېلىنىڭ ئارقىسىدىن تىللايدىغان، ئالدىدا داڭدىما گەپ قىلدىغان بولۇۋالدى. شۇڭداق بولسىمۇ ئېلى ھەر كۈنى ئۇنىڭ بىلەن سۆزلەشتى. ئۇنىڭ ھەركىتىنى كۈزەتتى. كەچقۇرۇن تەكرارىدىن قېچىپ كېتىشكە، ئەتىگەنلىك تەكرارغا چىقماي قويۇشىغا يول قويمىدى، تاپشۇرۇقلارنى مۇستەقىل ئىشلىشىگە «نازارەت» قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە ماتېماتىكا تاپشۇرۇقلىرىنى پۈرسەت بولسىلا ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئىشلىدى، ئۇنىڭغا بىلمىگەنلىرىنى چۈشەندۈردى ... ئاخىرىدىن ئىككى ئاي ئۆتكەندىن كېيىن كامىلجان ئېلىدىن ئەيمىنىدىغان، ئۇنىڭ ئالدىدا كەلسە-كەلمەس گەپ قىلمايدىغان بولۇپ قالدى. ئۇچ ئاي ئۆتكەندىن كېيىن بولسا كامىل ئېلىنى ھۆرمەت قىلىدىغان بولۇپ قالدى. چۈنكى پۈتۈن مەكتەپ بويىچە ئېلىنىڭ ھۆرمىتى چوڭ ئىدى؛ ھەر قېتىمقى ئىلغارلارنى مۇكاپاتلاشتا، ئەلاچىلارنى تەقدىرلەشتە ئېلى بىرىنچى بولۇپ تىلغا ئېلىناتتى. «4-ماي» مۇناسىۋىتى بىلەن ۋىلايەت بويىچە ئىلغار ئوقۇغۇچىلار يىغىنى بولغاندا ئېلى پىداگوگىكا تېخنىكومىنىڭ ئىلغارلىرىنى باشلاپ يىغىنغا ۋەكىل بولۇپ باردى، مانا شۇ يىغىندا ئۇ «ياشلىق باھارىمىزنى ۋەتەنگە تەقدىم قىلايلى» دېگەن تېمىدا ناھايىتى ئالقىشقا ئېرىشكەن، چوڭقۇر مۇھاكىمىلىك سۆز سۆزلىدى.

چۈشلۈك دەم ئېلىشتا يىغىن زالىنىڭ دەم ئېلىش ئۆيىدە ئۇنى قىزلار قورشىۋالدى:

— ئونىنچى سىنىپنى تۈگىتىپ ئالى مەكتەپكە كىرەلمىگەن ياشنىڭ يەنە قانداق ئىستىقبالى بولسۇن؟

— تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ ساتراچلىق قىلىشىڭىز سىزنى ئۇمىتسىزلىك چىرمىۋالمامدۇ؟

— ساتراچلىق بولسىمۇ ئىش تېپىلسىلا چوڭ گەپ، كەچكىچە كوچا چىڭدىسىڭىز چۇ؟

— ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن **يېراق** ناھىيىگە ئەۋەتسىچۇ؟

بۇلار ئېلىنىڭ «غايە ئۈچۈن تىرىشقان ھەرقانداق بىر ياش ئىستىقبالىغا ئىگە بولالايدۇ» دىگەن خۇلاسىگە قوشۇلمىغان قىزلار - نىڭ سوئالىلىرى ئىدى. ئېلى قىزلاردىن ھودۇقتى. ئۇ جاۋاپ بېرىشتىن قېچىپ يىغىن زالىغا مېڭىۋېدى، بىر قىز بىلەن دوقۇرۇ- شۇپ قالدى. قىز يەرگە قاراپ ماڭغاچقا تۇيۇقسىز دوقۇرۇشتىن چۆچۈپ بېشىنى كۆتەردى ۋە بويۇنلىرىغىچە قىزىرىپ:

— ئېلى! — دىدى.

— سىزمۇ كەلگەنمۇ؟ — دىدى ئېلى مەھبۇبەنى تونۇپ، — ياخ- شى تۇرۇۋاتامسىز؟

— بۇنداق يىغىنلار سىزگىلا مەنسۇپمىدى؟ — دەپ كۈلدى قىز، — سۆزلىگۈچى بولالمىساقمۇ ئاڭلىغۇچى بولالايمىز.

قىزنىڭ ئاۋازىدىكى سەمىمى زوقلىنىش ئېلىنى ئوڭايسىزلاند- دۇردى. نەچچە يۈز ئادەمنىڭ كۆزى تىكىلگەن سەھنىدە قىرىق نەچچە مىنۇت ھودۇقماي سۆزلىگەن سۆزمەن يىگىت قىز ئالدىدا دوقۇلدى:

— سىلەرمۇ بۇ يىل پۈتتۈرىسىلەر - ھە؟ — دىدى ئۇ گەپ يۆتە- كەپ، — بىزمۇ بۇ يىل پۈتتۈرىمىز، ۋەدىگىزگە ئەمەل قىلىپ راستلا يېزىغا چىقامسىز؟

— سىلەر يېزىدىن شەھەرگە قاچقاندىكىن، بىز يېزىغا چىق- مساق، يېزا قۇرۇغدىلىپ قالار.

— كامىلجاننىڭ گېپىنى تېخىچىلا ئېسىڭىزدىكەنسىز، — دىدى ئېلى كامىلجاننىڭ بىر چاغلاردا، ئېلىنىڭ خىزمەت ئورنىمۇ تەييار، شەھەرگە بوۋاينىمۇ كۆچۈرۈپ ئەكىرىۋالىمىز، دىگىنىنى دەرھال ئە- سىگە ئېلىپ، — شەھەرگە بىلىم ئىزلەپ كىرىدۇق، ئىش ئىزلەپ كىر- مىدۇق، بىزنى بېقىپ چوڭ قىلغان، قوينى كەڭ يېزىمىزنىڭ ئۈمە- دىنى ئاخلىيالايمىز!

قىز كۈلدى، ئۇ ئەتراپقا قاراپ قويۇپ، خۇددى كونا تونۇ-شىدەك ئېلىنىك يېڭىدىن چىمدىپ سوردى:

ــ رەنجىپ قالمىڭىزمۇ، نىمىشقا بىزنىڭكىگە بارمىدىڭىز؟ دادام پات ـ پاتلا سىزنىڭ گېپىڭىزنى قىلىپ قويىدۇ. ھەر قېتىم خانقىز بارغاندا «ھىلىقى ھارۋىكەش» تېچىمۇ دەپ ئالاھىدە سورايدۇ.

ــ رەھمەت! ــ دىدى ئېلى يەرگە قاراپ، ــ خىجىلمەن. دوستۇمنىڭ سىزگە قىلغان قوپاللىغى ئۈچۈن ناھايىتى خىجىلمەن!

ــ ئەكسىچە مەن سىزدىن خوشال، سىزنىڭ ھىلىقى خېتىڭىز بولمىغان بولسا، كاملىجاننى ئۇنچىلىك تېز چۈشىنىپ يەتمىگەن بولاتتىم. بىراق، دوستىڭىزغا بەرگەن گىرىمىڭىز چېنىپ قالدى.

ــ قايسى خەتنى دەيسىزكىنتاك، ــ دىدى ئېلى ھودۇقۇپ، ــ پەرىزىڭىز توغرا ئەمەس، مەن ھىچقاچان سىزگە خەت يازغىنىم يوق!...

ــ پەرەز ئىكەنلىگىگە ئىشىنەمسىز؟ ــ دىدى قىز يىگىتنىڭ كۆزىگە يالت قىلىپ قاراپ قويۇپ، ــ ئۇنداق بولسا كاملىجاننىڭ نامىدىن ماڭا قارىتىپ خەت يازغىنىڭىزدىن تېنىۋالالمايسىز.

ــ نىيتىم...

ــ خىجىل بولماڭ، ــ دىدى قىز ئۇنىڭ سۆزىنى بولۇپ، ــ ئىزا-ھات ئوشۇقچە، ناۋادا خېتىڭىزنىڭ ئاخىرىنىغا ئۆز ئىسمىڭىزنى يازغان بولسىڭىز ئىدى، بىز بۇ چاققىچە يېقىن دوستلاردىن بولۇپ قالغان بولاتتۇق!

ــ خاتانى تۇزەتسەمچۇ؟ ــ دىدى ئېلى ھەسرەت بىلەن ئۇلۇق كېچىك تىنىپ، ــ دوست بولۇشمىزغا تېخى يەنە ۋاقىت بارغۇ!

ــ ئۇ كەلگۈسىگە مەنسۇپ، ــ دىدى قىزمۇ ئۇلۇق كېچىك تىنىپ، ــ ئۇ بىر ئۆتكەن ئىش. لېكىن ئۆتكەن ھەر بىر ئىش بىزنى پۇشايمان قىلدۇرمىسۇن، بەلكى خوشال قىلسۇن. ئۆمۇر ئا-شۇنداق ئۇششاق ئىشلارنىڭ توپلىمى. بۇ توپلامنىڭ ھەر بىر بېتىنى ئوقۇغىنىڭىزدا يۈز قىزارمىسا، بەلكى ئۆز ـ ئۆزىڭىزدىن رازى

بولسىڭىز، ئۇ چاغدا كۆنلەرنى مەنىلىك ئۆتكۈزگەن بولىسىز، مانا شۇ چاغدا ياشلىق لاي سۈدەك ئېقىپ ئۆتمىگەن بولىدۇ، سىزچە قانداق؟

ئېلى گەپ قىلمىدى، قىزنىڭ چىرايلىق يۈزىگە، كېلىشكەن قامىتىگە سىنچىلاپ قارىدى. ئۇ خۇددى قىزنى ئەمدىلا كۆرۈۋاتقاندەك شۇ بىرىنچى قېتىم كۆرۈشتىلا بىر يوشۇرۇن يېپ بىلەن باغلىنىپ قېلىۋاتقاندەك بىئارام بولماقتا ئىدى.

ئەمدى ئىككىنچى قېتىم يۈزلەشمەيمەن

شۇ كۈندىن باشلاپ ئۇنىڭ ئازاپلىق كۈنلىرى باشلاندى. يىگىرمە بىر يېشىغىچە قىزلارنىڭ كۆزىگە قاراپ باقمىغان دېخان بالىسىنىڭ يۈرىگى تۈيۈقسىز قاپقانغا چۈشكەن بۆجەندەك تېپىچەكلىدى، ئۇنىڭ ھەممىلا ئىشىغا، ھەممىلا خىيالىغا بىر قىزنىڭ سىمىسى ئارىلىشىۋېلىپ ئىشىنىڭ بەركىتىنى، ئۈيقۇسىنىڭ مەزىسىنى قاچۇردى «ھەي ئەقىل ئوغرىسى قىزلار! ــ دەپ كايىدى ئۇ ئۆزىچە غۇتۇلداپ، ــ سىلەرنىڭ كۆلەڭگەڭلار چۈشكەن ئىشنىڭ سۈيى قاچىدۇ، سىلەرنىڭ نامىڭلار ئارىلاشقان ئىشنىڭ چىگىشى كۆپىيىدۇ. شۇ چاقىچە ماتېماتىكا فورمۇلىلىرىنى بىر قېتىم ئۇنتۇمىغان ئىدىم، مانا قاراڭ، كوسىنۇس كۈۋادراتنىڭ فورمۇلىسى ئورنىغا تانگىنۇس كۈۋادراتنىڭ فورمۇلىسىنى قوللىنىپ خاتا ئىشلەۋېرىپتىمەن. مۇشۇنداق بولسا ئاز كۈندە شەپكىنى پۈتۈمغا، شىبلىتنى بېشىمغا كىيىپ كوچىغا چىقىدىغان ئوخشايمەن، ھەي ئىست، نىمىشقا ئۇ قىز بىلەن سوھبەتلەشتىم؟ كاسلىجانىڭ قەدىرىگە ئەمدى يەتتىم...»

ئۇ ئازاپتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئۆزىنىڭ كۈندىلىك ئىشىنى بىر ھەسسە كۆپەيتتى: ساۋاقداشلىرى بىلەن ئوخشاش ئوقۇغۇچىلىق ۋەزىپىسىنى ئورۇنلىغاندىن سىرت ئۆزلۈكىدىن ئىنگلىز تىلى ئۈگەندى، ھەر كۈنى ئۇقۇغۇچىلار ئۇخلىغاندىن كېيىن ئىككى سائەت

ئىنگلىزچە سۆز يادلىدى. ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ ئىشخانىسى يېرىم كېچىگىچە يورۇق تۇرىدىغان بولدى.

لېكىن شۇنداقتىمۇ هامان ئۇنىڭ دىققىتى چېچىلاتتى. بۇ دەرە چاچ، خىيالچان قارا كۆزلۈك، ئوماق قەز نەملا قىلمىسۇن ئۇنىڭغا قاراپ تۇرۇۋاتقاندەك، مىيىغىدا كۈلۈپ قويۇپ: «كۆزىڭىز كىتاپتا بولغىنى بىلەن خىيالىڭىز باشقا يەردىغۇ، نېمىشقا ئۆزىڭىزنى ۋە باشقىلارنى ئالدايسىز!» دەۋاتقاندەك بىلىنەتتى...

ئۇ ئۆزىدىكى ئۆزگىرىشنى باشقىلار سېزىپ قالمىسۇن دەپ ئۆزىنى خوشال، جۇشقۇن كۆرسىتىشكە ئۇرۇنۇپ باقاتتى. لېكىن هامان چاناتتى. بىر كۈنى فىزىكا مۇئەللىمى ئوچۇق دەرس ئۆتۈكۈزدى. دەرسنىڭ پىششىقلاش باسقۇچىدا مۇئەللىم دەرسنىڭ قانداق ئۆزلەشكىنىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن ئەڭ ياخشى ئوقۇغۇچىسىدىن دوسكىغا چىقىرىپ سۆزلىتىپ باشقا تىڭشىغۇچى مۇئەللىملەر ئالدىدا ئۆزىنى كۆرسەتمەكچى بولدى.

— قېنى ئىلى دوسكىغا چىق! — دېدى مۇئەللىم. پۈتۈن زېهنى بىلەن ئىڭىگىنى ئالقىنىغا قويۇپ ئولتۇرۇپ دەرس تىڭشىغان بۇ ئوقۇغۇچىسىغا ئىشەنچ قىلىپ، ئىلى چۆچۈپ كەتتى ۋە قۇلاقلىرىغىچە قىزىرىپ دوسكىغا چىقتى. ئۇنىڭ پۈتلىرى تىترەدى، ئۇ دەرسنىڭ بېشىنى ياخشى سۆزلىدى، لېكىن فورمۇلاغا سىلىپ يېشىدىغان يېرىگە كەلگەندە دۇدۇقلىدى، ئاخىر يەرگە قاراپ جىم تۇرۇپ قالدى.

— نېمە قىلدىڭ دەرس تىڭشىماي، — مۇئەللىم غەزەپلىگە چىدىماي ئەڭ ياخشى ئوقۇغۇچىسىنى سىلكىشلىدى، — ماڭ ئولتۇر، كىم سۆزلەيدۇ؟

ئوقۇغۇچىلارنىڭ هەممىسى دېگۈدەك قول كۆتەردى. ئىلى نېمە قىلىپ ئولتۇردى؟ مۇئەللىم يۈلتۈزلارنىڭ ئېقىشى، پىلانتلارنىڭ تارتىش كۆچى توغرىلىق سۆزلىگەندە ئىلىنىڭ يادىغا بىردىنلا «ئادەملەردىمۇ تارتىش كۈچى بولىدىغۇ، مەسىلەن، مۇهەببەت تارتىش

كۆچىگە مىسال، مەھبۇبە شۇنداق بولماي نىمە؟» دىگەننى ئويلىدى-
دە، بىردىنلا خىيالى قىزغا كۆچتى. دەرستىن كېيىن سەزگۈر مۇ-
ئەللىم ئۇنىڭغا تەنە قىلدى:

ــ يەنە ئۇچ ئايدا خىزمەتكە چىقمىسەن، قىزلار بىلەن قاز-
چىلىك سۆزلەشمىسەڭمۇ ۋاقىت چىقىدۇ. دەرس ۋاقتىنى سەرپ قىل-
مىساڭمۇ بولىدۇ!

ــ مۇئەللىم مەن... ــ ئۇنىڭ ھەقىقەتنى رەت قىلىشقا تىلى
بارمىدى.

تەجرىبىلىك كامىل شۇ كۈنى كەچقۇرۇن ئۇنىڭ ياتىغىغا
ھەجىيىپ كىرىپ كەلدى:

ــ قانداقكەن؟ ــ دىدى ئۇ ئىلىنىڭ كۆزىگە قاراپ، ــ مەن
تۆت پەندىن ئۆتەلمىگەندە ماڭا نەسىھەت قىلىپ ھارمىغان يىگىت
مانا ئەمدى، پۈتۈن شەھەر سېنىڭ نىمىنى ئويلاپ ئولتۇرغىنىڭنى
بىلىپ بولىدى.

ــ نىمىنى ئويلاپتىمەن؟

ــ بىلمەيدۇ دەمسىنا؟ خانقىز ھەممىنى ئېيتتى. ئىلغارلار يىر-
غىنىدا مەھبۇبە بىلەن نىمىلەرنى دىيىشكىنىڭنى مەھبۇبە خانقىزغا
ئېيتقان، ئۇنىڭ ئۈستىگە خانقىزدىن سېنىڭ يەتمىش پۈشتۈڭنى
قويماي سورايدىكەن... قىز شۇنچە ئوت ـ كاۋاپ بولۇۋاتسا سېنىڭ
يۈرىگىڭ ئېرىمايدىغان تاشمىدى؟...

ــ سەن تولا يوقلاڭ گەپلەرنى قىلما كامىل!

ــ كۆرىمەن، ئات ئايلىغانغا، يول سارىغانغا بولغان ئىكەن-
دە! ئىچىم ئۇنچىلىك قارا ئەمەس ئۆكا، ئوغۇل بالىكەنسەن، قەد-
تىڭنى چاق! خانقىزغا ئېيتاي. ئىككى جۈپ بولۇپ باھار سەيلىسى
قىلساق قانداق ئىلى؟

يەنە شۇ گەپمۇ؟ ــ دىدى ئىلى ھودۇقۇپ، ــ دادامغا ئېيتە-
مەن، دادامغا ئوقۇش پۈتتۈرمىگىچە بىر قەدەممۇ قىڭغىر دەسسىمەيى-
مەن دەپ ۋەدە بەرگەن ئىدىڭغۇ!

ــ مەن ۋەدە بەرگەن بىلەن سەن بەرمىگەن، سېنىڭ نامىڭغا

سەيلە قىلساق دادام نىمە دىيەلەيتتى.

ــ بولدى، يوقىلاڭ گەپلەرنى قىلما، مەھبۇبە بىلەن ئىككىنچى قېتىم يۈزلەشمەيمەن، يۈزلەشسەم ئادەم ئەمەسمەن، مانا مەن ساڭا ۋەدە بېرىمەن!

يىگىت ئىكەنسەن ۋەدەڭدە تۇرغىن

ياز كەلدى، كىشىلەرنى شامالغا تەشنا، سايىگە ئامراق قىلدىغان تىنجىق كۈنلەر باشلاندى. بۇنداق چاغلاردا جانغا ئارام بولىدىغان جاي ـ سۈيى شوخ، چۆپلىرى يۇمران، تۈپرىغى ھۆل دەرەخلىق باغلار، بۇنداق باغلاردا بۇلبۇللارنىڭ تولا سايراپ ئۇنى پۈتكەن، گۈللەرمۇ مۇرادىغا يېتىپ ئېچىلىپ پۇراق چاچقان، كاكىكۈك ئۆز تۇخۇمىنى چىشلىۋېلىپ ياۋاش، گول قۇشلارنىڭ ئۇگدىسىدىن ئۆز نەسلىگە ماكان ئىزلىگەن، تەبىئەت ئارمىنىغا يەتكەن، ئۆسۈملۈكلەر قۇياش تەپتىگە قانغان، كائىنات كۈي ۋە خۇشبۇي ھىد بىلەن تولغان... ھەممىلا نەرسە غۇربەتتىن يىراق، بەخت قۇچىغىدا ياتقان بولىدۇ...

مەكتەپ پۈتتۈرۈش ئىمتىھانى ئېلىنى چارچاتتى، ئورۇقلاتتى. ئون نەچچە خىل دەرسىنىڭ ھەممىسىدىن ئەلا نەتىجە ئېلىش ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ياشلىق كۈچ ـ زېھنىنى ئايىماي ئىشقا سالغان نەۋقىران يىگىتمۇ بۇگۈن بەخت قۇچىغىدا، ئۇنىڭ قەلبى يار ئاپىتىدا يورۇغان دالدەك نۇرلۇق، خوشاللىقى تاغ سۈيىدەك جۇشقۇن، يەنە ئون كۈندىن كېيىن ئۇ ئوقۇغۇچىلىق ھاياتى بىلەن خوشلىشىپ جەمىيەتكە تۇنجى قەدىمىنى باسىدۇ. ئۇ ئەمدى ئەۋلات تەربىيىلىگۈچى، مۆھە بەرگۈچى باغۋەن بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ چارچىغان بولسىمۇ روھلۇق، باغلار ئۇنىڭغا ئانا قۇچىغىدەك مېھرىلىك، ياپراقلار دوست ـ ياران چاخچىغىدەك يېقىملىق. ئۇ بۇگۈن باقما مەقسەتسىزلا سەيلىگە چىقتى، خوشال بولغان مىنۇتلىرىدىلا

دائىم كېلىپ دەرس تەييارلايدىغان باغنىڭ گۈزىل ۋە تاتىملىق ئىكەنلىگىنى سەزدى. ئۇنىڭغا سەيلە قىلىشىپ يۈرگەن ئادەملەر، ئاسفالت يوللاردا سىلىق ۋە ئازادە مېڭىپ، بىر بىرىگە كۆز قىرىدا كۆز تاشلاپ قويۇشۇپ ئۇياتچانلىق بىلەن ئەرەخ، گۈلدەرگە قارىشىپ كېتىۋاتقان يىگىت ـ قىزلار؛ چىرايلىق، پاكىز كىيىنىپ كېپىنەك قوغلاپ يۈرگەن بالىلار... ھەممىلا ئادەم چەكسىز خوشال، غەمسىز بىلىندى. دىمەك ھاياتنىڭ شۇنداقمۇ قانۇنىيىتى بولىدىكەن، تەبىئەت گۈزەللىگى بىلەنمۇ ئىنسان بىر مەھەل غەمدىن خالاس، بەختلىك بولالايدىكەن.

ئۇ ئۆزى دائىم دەرس تەكرارلايدىغان جاي ــ سۇ بويىدىكى سېرىق گۈللەر يېنىغا كەلدى. گۈللەر ئارىسى خامانەڭ تاقىرلاڭ ـ غان، قەغەز پارچىلىرى ئەترايىغا چېچىلغان، ئىلى مۇكچىيىپ ئولتۇرۇپ رۇپ ھىساپ ئىشلىگەن ياش كۆتەك غېرىپسىنغان، بۇ جاي، ئىلىغا خۇددى ئىگىسى كۆچۈپ كەتكەن ئۆيدەك كۆرۈنىدى. ئۇ بىر پارچە قەغەزنى ئېگىشىپ قولىغا ئالدى. بۇ ھىساپ ئىشلەنگەن قەغەزنىڭ بىر بۇرجىگىگە: «ئىلى، يەنە قىز توغرىسىدا ئويلىغىلى تۇرىدۇكەن، ئۇنتۇغۇن، ياراملىق بولىمەن دىسەڭ ئۇنتۇغۇن، كېرەكسىز بولىمەن دىسەڭ بىراقلا مۇنۇ قەغەز ئارىسىدىن چىق!» دەپ يېزىلغان ئىكەن. ئىلى ئۆز خېتىنى ئوقۇپ كۈلدى ـ دە، قەغەزنى پۈكلەپ يانچۇغىغا سالدى ۋە ئۆز ـ ئۆزىگە: «ۋەدەمدە تۇرالىدىمۇ؟ ھەئە تۇرالىدىم» دىدى.

لېكىن گەپ بىلەن سىناق پەيتى ئارىسىدا پەرق بار! ئاغزىدا شەھەر ئالىدىغانلار سىناق پەيتى كەلگەندە پايدىسى، نەپسى ئۇچۇن ھەرقانداق شېرىن، جۇشقۇن گەپلىرىنى پايمال قىلىۋېتىدۇ، ھاياجان بىلەن قىلغان قەسەم ـ ۋەدىلىرىنى ئۇنتۇپ ئالتۇن بۇلاشقان قاراقچىلاردەك پايدا ئۇچۇن جېنىنى ئالقىنىغا ئالىدۇ. ئىلى راستلا ۋەدىسىدە تۇرالىدىمكىن، كېچىككەنە، پارچە ـ پارچە قەغەزگە يېزىلغان «... ياراملىق بولىمەن دىسەڭ ئۇنتۇغۇن...» دېگەن سۆزىگە

راستلا ئەمەل قىلالامدىكىن، بىز بۇنى سىناق پەيتى كەلگەندە كۆرىمىز...

ئېلى سالقىن ۋە يېقىملىق باغنىڭ ئاسفالت يولىدا قولىنى كەينىگە قىلىپ، يېقىن كەلگۈسىدە قىلىدىغان ئىش ــ ئەۋلات تەربىيىلەش ئۈستىدە خىيال قىلىپ كېتىپ بارغاندا تۇيۇقسىزلا سېرىق گۈللەر ئارىسىدىن كاككۇكنىڭ ئاۋازىدەك تاتلىق كۈلكە ئاڭلاندى. بۇ تونۇش قىزنىڭ كۈلكىسى ئىدى.

ــ خانقىز! ــ دېدى ئېلى سەزگۈر كىيىكتەك تىكىلىپ قاراپ، ــ مەھبۇبە!

ئۇ ئىختىيارسىز گۈللەر ئارىسىغا كۆز تاشلىدى. راستلا ئۇ يەردە مەھبۇبە بار ئىدى. قىزنىڭ ئوڭ قولىدا كىتاپ، سول قولىدا ھۆل بولۇپ كەتكەن ھاۋارەڭ كۆينەكنىڭ ئېتىكىنى سقىۋاتاتتى. دېمەك خانقىز شوخلۇق قىلىپ سۇغا ئىتتىرىۋەتكەن ياكى سۇ چاچقان. ئېلى قىزنى كۆردى ــ دە، تۇيۇقسىز قوقاس كېچىۋالغاندەك ئەندىكتى. ئۇنىڭ پۇتلىرى نە ئالدىغا، نە كەينىگە مېڭىشنى بىلمەي جايىدا تېپىچەكلىدى، ۋۇجۇددا بىر خىل كۆچلۈك، كۆيدۈرگۈچى تەۋرىنىش پەيدا بولۇپ، قوللىرىمۇ خۇددى ئوغرىلىق قىلىپ تۇتۇلۇپ قالغان گۆدەكنىڭ قولىدەك تىترىدى، ئېلى ئاشۇنداق ئۆزىنى يوقتىپ، تەمتىرەۋاتقان پەيتتە قىزلار ئۇنى كۆرۈپ قالدى.

ــ ئېلى! ھەي ئېلى! ــ دەپ ۋاقىرىدى خانقىز، ئۇلار يۆگەمەچ ئوتلار ئارىسى بىلەن ئېلىنىڭ يېنىغا يۈگۈرۈشۈپ كەلمەكتە ئىدى. قىزلار بىللەن بىللە بولۇش قانداق كۆڭۈللۈك ۋە خوشاللىق؟ ئۇلارنى تاشلاپ، ئاۋازىنى ئاڭلىمىغان، ئۆزلىرىنى كۆرمىگەن بولۇۋېلىپ قېچىشىچۇ؟ ئازاپ ۋە نومۇس. قايسىسىنى تاللاش كېرەك؟ خوشاللىقنىمۇ، ئازاپنىمۇ؟ دائىملا ئۆز خوشاللىغى ــ ئارمىنى ئۈچۈن، ئۆزىگە بەرگەن ۋەدىسىدىن يېنىۋەرسە، بۇ خىل ئىرادىسىزلىك ئۇنى ئاخىر كېرەكسىز نەرسە قىلىپ قويمامدۇ؟ ئىرادىلىك ئادەملەرنىڭ تەسىرلىك ئىشلىرىدىن خاتىرىسىگە يېزىۋالغان سۆزلەرنى ياد ــ

لاشىنىڭ يەنە نىمىگە لازىمى بولسۇن؟...

ئۇ قىزلارغا ناھايىتى ئۇستىلىق بىلەن بىرلا بۇرۇلۇپ قارىدى-دە، كەينىگە ياندى ۋە قويۇق قارىياغاچلار ئارىسىغا شۇڭغۇدى. ئىككى - ئۈچ مىنۇتتىن كېيىن باغنىڭ ئارقا ئىشىگىگە كېلىپ توختىدى - دە، كەينىگە بۇرۇلۇپ قىزلار تەرەپكە قارىدى. نە قىزلارنىڭ قارىسى كۆرۈنمىدى، نە ئاۋازى ئاڭلانمىدى؛ ئۇنىڭ كۆڭلى شۇنچىلىك يېرىم بولدىكى، ئۇ خۇددى تۇيۇقسىز ئانىسىدىن ئايرىلغان چۆجىدەك زارلىدى. ئۇنىڭ ئۆزىنى ئەيىپلىگۈسى ھەتتا شالاق بىلەن ئۇرغۇسى كەلدى. لېكىن يانچۇغىدىن ھىلىقى كىچىككىنە ۋەدە يېزىلغان قەغەزنى قولىغا ئالغاندىن كېيىن، ئۆزىنى توتۇۋالدى: «يىگىت ئىكەنسەن، ۋەدەڭدە تۇرغىن!» دىدى ئۇ ئازاپ بىلەن كۈلۈمسىرەپ.

قىز كۆڭلى قىلدەك نازۇك

— بىزنى كۆرۈپ قاچقىنى نىمىسى؟ — دىدى خانقىز دومسىيىپ، — ھاكاۋۇرلىشىپ كەتكىنىنى بۇ ئېلىنىڭ!

— ئېلى ئەمەستۇ بەلكىم، — دىدى مەھبۇبە سەكىپ بولغان ھاۋارەڭ كۆينەكسىنىڭ ئېتىگىنى قايتىدىن سەشىتا ئېڭىشىپ.

— ئېلى شۇ، ئەتەي قاچتى. باشقا يىگىتلەر بىزدەك قىزلارنىڭ سايىسىگە ئېگىلىپ ھەلەك، ئېلى تېخى قاچارمىش، پاھ، ئۇنىڭ ھالىنى!

— قويە، خان! — دىدى مەھبۇبە تىترەڭگۈ ئاۋاز بىلەن، — كايىمىغىنا، بەلكى بىر خىجىلچىلىغى باردۇر.

— بولدىلا مەھبۇبە، — دىدى خانقىز شوخلۇق بىلەن مەھبۇبەنىڭ بوينىغا ئېسىلىپ، — كۆڭلۈڭنى بۇزما. كۆزۈمگە قارىغىنا، ئەنە كۆزنىڭگە ياش كەپتۇ. شۇنچە رەنجىپسەنۇ، يەنە ئۇنى ئاقلاۋاتىسەن. ھەرقانچە قىلىپمۇ يوشۇرالمىدىڭ، بىلدىم، بىزنىڭ سەرالقى

نې ياخشى كۆرۈپ قاپسەن!

ــ نېمە دەۋاتسەن شالاڭ قىز! ــ دېدى مەھبۇبە خانقىزنىڭ مۈرىسىگە يېنىك مۇشتلاپ، ــ چېچەكنى يۇلمەن جاۋۇلداق.

ــ ئەمدى نەگە يوشۇرىسەن قارا، لەيلى قازاقتەك قىزاردىڭ، سەرالمغمىز يامانمىكەن ــ ھە!

ــ سارائ! ــ دېدى مەھبۇبە ۋۇجۇدىدىكى ئەڭ ئاچچىق تىل بىلەن دوستىنى تىللاپ، ــ ئىككىنچى سېنىڭ بىلەن بىر يەرگە بارمايمەن!

مەھبۇبە ئالقانلىرى بىلەن يۈزىنى تۆسۇپ زوكزىيىپ ئولتۇرۇپ ۋېلىسپېت بۇقۇلداپ يىغلىدى. خانقىز يۇنداق بولارىنى كۈتمىگەن ئىدى. ئۇ مەھبۇبەنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇۋېلىپ ئۇنىڭ كۆڭلىنى يېشىقا باشلىدى:

ــ چاخچاق، چاخچاقتىمۇ يىغلامسەن. ئىككىنچى چاخچاق قىلمايمەن، قىلسام ئۆلەي ئىگەكتىم. يىغلىما، يىغلىما دەيمەن، راست مەن سارائ. مەن قوپال!

خانقىزمۇ ئۆزىنى كايىپ يىغلىغاندىن كېيىنلا مەھبۇبە ئېسەدەشتىن توختىدى ــ دە، نېپىز قوليا‌غلىغىنى سوغاق سۇدا مىجىپ كۆزلىرىنى سۈرتتى.

ــ يىغلاپ بولغان بولساڭ ئەمدى راست گەپنى ئېيتاي، ــ دېدى خانقىز ئۆيگە قايتىۋېتىپ، مەھبۇبەنىڭ قۇلىغىغا پىچىرلاپ، ــ ئېلى بىكارغا قاچمىدى. ئۇ سېنى ياخشى كۆرۈپ قالغان. تەنتەك يىگىت، مۇھەببەتتىن قورقىدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ سىرىنى ئاشكارىلاپ قويۇشتىن قورقۇپ قاچتى. ئەمدى بىلدىڭمۇ؟

ــ يەنە باشلىدى! ــ دېدى مەھبۇبە خاپا بولۇپ، ــ سەن بۇنىڭدىن باشقا گەپنى بىلمەمسەن!

ــ سەنمۇ بۇ گەپتىن قورقىدىكەنسەن ــ ھە؟ ئاستا ــ ئاستا قۇلىغىڭ كۆنىدۇ، ئاندىن كېيىن ئۆزەڭمۇ كۆنۈپ قالسەن، قىزلار ھەممىمىز شۇنداق، ئاۋال قورقمىز، كېيىن كۆنمىز، ئاندىن باتۇر

بولۇپ كېتىمىز! ــ مەھبۇبە خانقىزنى يېنىك ئىتتىرىۋەتتى ــ دە، يان كوچىغا قاراپ يۈگۈردى. شۇ يۈگۈرگىنىچە ھوجرىسىغا كىرىپ كارۋات ئۈستىگە تاشلاندى.

خانقىز دوستىنىڭ راستلا رەنجىگەنلىگىگە ئىشەندى. ئۇ گاڭگىرىدى. كېيىن بۇ يېڭىلىقنى بىرسىگە ئېيتىشقا ئالدىرىدى. شۇ چاغ بىرىنچى بولۇپ ئۇنىڭ خىيالىغا كامىلجان كەلدى: «ھىم، تازا قىزىقسۇپ ئاڭلايدىغان ئادەم شۇ، بۈگۈنلا ئۇنىڭغا ئېيتىمەن!» دەپ ئويلىدى قىز ياتىغىغا قايتىپ كېتىۋېتىپ.

مەھبۇبە شۇ ياتقىنىچە ئۇخلاپ قالدى. ئۇ چۈشىدىمۇ ئېلىنى كۆردى. ئېلى مەھبۇبەگە قاراپمۇ قويماي قېچىپ كېتىۋاتقۇدەك...

قىز ئويغىنىپ ئۆيىنىڭ ئىشىك ــ دېرىزىسىنى ھىملىدى ــ دە، ئەتراپىغا سىنچىلاپ قاراپ چىققاندىن كېيىن ئۆز ــ ئۆزىگە پىچىر ــ لىدى: «ياخشى كۆرۈپ قالغىنى ئۈچۈن قاچىدىكەن ــ دە، مەن ئۇ ــ نىڭ بىلەن دوست بولۇشنىلا ئويلىغان ئىدىمغۇ! بۇ قېچىشنىڭ بىر چېكى بارمىدۇ؟ قانچە يىل قاچارىكىن، قېنى كۆرەي...»

شۇ كۈنى كەچتە ئېلى تاپشۇرۇق ئىشلەۋاتقاندا كامىلجان ئۇنىڭ قۇلىغىنى تارتتى:

ــ قاچقانىنى قوغلا، چاپلاشقاندىن قاچ دېگەن سۆز بار، بەلكىم ئەمدى سېنى قىزلار قوغلايدۇ! ــ دېدى.

ــ نېمە دەۋاتىسەن ئۆزەڭ، ــ دېدى ئېلى ھېچنەرسە بىلمىگەن بولۇپ، ــ باش ــ ئاخىرى يوقلا بىر گەپنى قىلىۋاتىسەنغۇ!

ــ قۇۋلۇق قىلما! ــ دېدى كامىلجان ئېلىنى نوقۇپ، ــ بىرسىنى ياخشى كۆرۈپ قالساڭ قاچامسىنا؟

ــ قاچىمەن!

ــ بىر قىز سېنى ياخشى كۆرۈپ قالسىچۇ؟

ــ قاچىمەن!

ساراڭ! ــ دېدى كامىلجان قاقاقلاپ كۈلۈپ، ــ ئىسىت، ساڭا كەلگەن ئامەتكە ئىسىت! بۇ ئامەتنىڭ ئوندىن بىرسىگە ئۆزەمنىڭ

هەتتا دادامنىڭ پۈتۈن دۆلىتىنى تېگىشۈەتكەن بولاتتىم.

ئېلى كۆلۈپلا قويدى ۋە تاپشۇرۇقنى ئىشلەشكە باشلىدى. كۆنلەر، ئايلار ئۆتتى، ئېلى قىزدىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ كۆرۈنمەسكە تىرىشتى. قىز ئۇچرىغان چاغلاردا ئۇ كۆزىنى باشقۇرالماي قالغان چاغلارمۇ بولدى. لېكىن مۇھەببەت ئازاۋىغا يولۇققان ياشلارنىڭ بەدبەندە بىر جۈپلا كۆز بولمايدىكەن، ئۇلارنىڭ يان تەرەپلىرى ھەتتا كەينىدە سەزگۈر كۆزلىرى بولىدىكەن، بۇ كۆزلەر ئېلىغا خەۋەر قىلدى: ئورۇنسىز قېچىشلار ئۈچۈن قىز ئازاپلانماقتا، قىزنىڭ كۆڭلى قىلدەك نازۇك، ئېلى ئاشۇرۇۋەتمىگىن، قەدىر - قىممەتنى خارلىما!

باغۋەن

شەھەردىن يىگىرمە كىلومېتىر يىراقلىقتىكى بۇ گۈزەشبىنىڭ باشقا تەرەپلىرى شەھەرگە ئوخشىمىغىنى بىلەن گۈزەشپ ئوتتۇرا مەكتەۋىنىڭ ھەممىلا ئىشى شەھەرنىڭكىگە ئوخشاش: بەش - ئالتە سائەتلىك دەرس جەدۋىلىدىن تارتىپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەكتەپ پورمىسى كىيىشى، تەجرىبىخانىدا فىزىكا، خىمىيە تەجرىبىلىرى ئۆتۈكۈزۈشتىن تارتىپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھساپلاش ماشىنىسى قوللىنىشى، قىز ئوقۇتقۇچىلارنىڭ قىشتا چاقماق سوكنودىن قىسقا پەلتۇ كىيىشلىرىدىن تارتىپ، بەزى يىگىتلەرنىڭ مەكتەپكە موتوتسىكلىت مىنىپ كېلىشى ھەتتا مەكتەپلەر ئارا تەنتەربىيە، ھەر خىل ئىلىم - پەن مۇسابىقىلىرىنىڭ ئۆتكۈزۈلۈشى، ئىلمىي ايكسپېدىتسىيەلەرنىڭ بولۇپ تۇرۇشى... يەنە ئاللىقانداق ئىشلارنىڭ ھەممىسىگىچىلا شەھەرنىڭكىگە ئوخشاش...

— يەنە نېمىشقا خانقىز شەھەرگە يۆتكىلىپ كەتمەكچى، شەھەرنىڭ نېمىسىنى ئارزۇ قىلىدىكەنسە؟ — دېدى مەھبۇبە دوستىنىڭ يېڭىلا بۇ يەردىن شەھەرگە يۆتكىلىپ كەتكىنىنى ئاڭلاپ مەيۇسلىنىپ.

— نېمشقا دەمسىز؟ — دەپ كۆزەينەكنىڭ ئۈستىدىن قا-
رىدى ئورۇق، پاكىز كىيىنگەن ئىلمىي مۇدىر قىزنىڭ چىرايلىق
يۈزىگە تىكىلىپ، — سىز تېخى بۇگۈن كەلدىڭىز، سىزگە تېخى بۇ
يەرنىڭ شەھەردىن قانچىلىك دەرىجىدە قالاق ئىكەنلىگى سېزىلمە-
دى. ئەمما بىر ئايدىن كېيىن، ياق، سىزدەك قىزلار ئۈچۈن ئون
كۈندىن كېيىن بۇ يەر شۇنچىلىك چۆل، زېرىكىشلىك تۇيۇلمىدۇكى،
قولياغلىغىڭىز قۇرۇمايدىغان كۈنلەرمۇ بولىدۇ تېخى...

ئەللىك ياشلاردىن ئاشقان، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىلمىي مۇدىر
بولغان ئادەمنىڭ تېخى بۇگۈنلا خىزمەت ئورنىغا قەدەم قويغان
ياش قىزنى كەمسىتىشى مەھبۇبەگە خورلۇق يولۇپ تۇيۇلدى. ئۇ-
نىڭ دەرھال ئاچچىغى كەلدى. ئۇ ئۆڭدى، ئۇنىڭ ئاۋازى تىترىدى:

— سىز مېنى نەدىن بىلەتتىڭىز؟ — دىدى قىز ئۆزىنى باسال-
ماي، — نېمەمگە قاراپ بۇنداق ئالدىن ھۆكۈم قىلالىدىڭىز؟

— نەدىن بىلەتتىڭىز؟ — دىدى ئىلمىي مۇدىر كۆزەينەكنى
بۇرنىنىڭ ئۇچىغا تارتىپ قويۇپ، — ئۇچ ياش چېغىڭىزدىن تارتىپ
بىلىمەن. ئېمىن ئەپەندىنىڭ قىزىسىز، تېخنىكومنى پۈتتۈرۈپ ئامە-
تىڭىز كېلىپ بىلىم ئاشۇرۇپ كەلدىڭىز، كېلىپلا يېزىدا ئىشلەشنى
تەلەپ قىلدىڭىز، دادىڭىز شەھەرلىك ماتارىپ ئىدارىسىنىڭ ئەتىۋا-
لىغى، ئالاھىدە ئوقۇتقۇچى، ئېيىغا ئوتتۇز يۈەننى ئارتۇق ئالدۇ.
شۇڭا ئۇنىڭ تېخىمۇ چوڭراق شان-شەرەپكە ئېرىشىش تاماسى
بار. ئەنە شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ سىزنى بىزنىڭ مۇشۇ يېزىمىزغا توغ-
رىلىدى. بۇ يەرنىڭ مۇدىرى ئېمىن ئەپەندىنىڭ دوستى. شۇنىڭ ئۈ-
چۈن تېز ئۆسىسىز، ئېمىن ئەپەندىنىڭ قىزى ئاز كۈندىلا ۋىلايەت-
نىڭ، ئاندىن ئاپتونوم رايونىنىڭ ئالقىنىغا چىقىدۇ...

قىزنىڭ تاقىتى قالمىدى. ئۇ ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ
كەتتى:

— دادام بىلەن زىددىيەتكىڭىز بار ئوخشايدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن
قىزىدىن ئۆچ ئالماقچىمۇ سىز؟

ــ كايماك! ــ دىدى ئىلمىي مۇدىر بېشىنى لىڭشىتىپ كۆ-لۈپ، ــ تە بولماك قىزىم، قىرىق بالىنىڭ ئالدىغا كىرمەي تۇرۇپلا سەپرا بولۇپ قالسىڭىز، ئەتە-ئۆگۈن سىزنى سىنىپتىن ئىككى ئا-دەم قولىتۇقلاپ ئېلىپ چىقىشقا توغرا كېلىدۇ، دادىڭىز بىلەن زىددىيىتىم يوق، بۇ بىر ياخشىلىق، بىز كونا ئۆلپەت، بۇ بىر ئىزا-هات، خوش، سىز كېلىشتىن بۇرۇن دادىڭىز ماڭا تېلېفۇنمۇ بەرگەن، بۇ بىر قوشۇمچە. خوش، گەپنىڭ ئۆزىگە كەلسەك، ياتىغىڭىزنى، خىزمەتىڭىزنىمۇ ئۆزەم ئالدىن ئورۇنلاشتۇرۇپ قويدۇم: ھەپتىسىگە ئون ئىككى سائەت فىزىكا دەرسى بېرىسىز. ئىتتىپاق خىزمىتىنى قوشۇمچە ئىشلەيسىز. نېمىشقا دېگەندە بىزنىڭ مەكتەپنىڭ ئىتتىپاق شۇجىسى نەمۇنىچى باغۇەن بولۇپ باھالانغاندىن كېيىن مەك-تەپتە توختىمايدىغان بولۇۋالدى. ناھىيىمۇ-ناھىيە يۇرۇپ تەجرىبە تونۇشتۇرۇۋاتقان، يۇقۇرى ئورۇنلارغا يېغىن، ئېكسكۇرسىيىگە بېرىد-ۇاتقان، پارتىيە قۇرۇلتىيىغا ۋەكىل، يېڭى ئۆزۈن سەپەر زەربىدارى، ئىلغار تەربىيىچى، نەمۇنىچى باغۇەن... ۋاي-ۋۇي ئۇنىڭ ئىس-مى بىر بولغىنى بىلەن سۈپىتى كۆپ. گەپنىڭ قىسقىسى ئەنە شۇ-نىڭغا يارىمچى بولىسىز. ئىشىڭىز جىق ھەم تەس. شۇنىڭ ئۈچۈن ياغلىغىڭىز قۇرۇمايدۇ دەيمەن-دە، قىزىم.

ئىلمىي مۇدىر قىزنى ياتىغىغا باشلاپ ماڭدى. قىز شۇ چاغ-دىلا بۇ ئادەمنىڭ بىر پۇتى ناكا ئىكەنلىگىنى بىلدى. ئىلمىي مۇ-دىر پارقىراپ كەتكەن ھاسىسىغا تايىنىپ ئىتتىك ۋە مەزمۇت قەدەم بىلەن ماڭاتتى.

قىز قەلبىدىن بايىقى ئۆچمەنلىك تېزلا كۆتۈرىلدى ۋە بىر-دىنلا مۇنۇ گېپىي توك، لېكىن تۇز ئادەم ئۇنىڭغا مېھرىۋان، غەم-خور بولۇپ تۇيۇلۇشقا باشلىدى. ئۇلار ئىتتىپاق كومىتېتى ئىشخانا-سى ئالدىغا كەلدى. ئۇ يەردىكى ئەينەك جازىدا رەسىملەر كۆپ ئىدى. ئىلمىي مۇدىر رەسىملەر ئىچىدىن بىر يىگىتنى بىگىز قولى بىلەن كۆرسەتتى:

ـــ مانا هىلىقى باغۋەن، سىزنىڭ باشلىغىڭىز! ـــ دىدى ئۇ كۆلۈپ. قىز رەسىمگە قارىدى. يىگىت كۆلۈپ تۇراتتى. قىز ئۇنى دەرھال تونۇدى:

ـــ ئىلى... باغۋەن! ـــ دىدى قىز هاياجان بىلەن.

ئەمدى نەگە قاچارسىز

يالغۇز ياتاق، مۇستەقىل هايات ـــ مانا بۇ قىز هاياتىدىكى يېڭىلىق. يىگىرمە ئىككى يېشىغىچە ئانىسىنىڭ تامىغى، ئاتىسىنىڭ ئىقتىسادى، ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ تەربىيىسى بىلەن ياشاپ كەلگەن، غايىلىك، تىرىشچان قىز ئەمدى هەممىنى ئۆز ئەقلى، ئۆز كۈچى بىلەن قىلىشى لازىم. هايات ئۇچۇن زۆرۈر بولغان نەرسىلەرنى تەلتۆكۈس قىلىش ئۇچۇن بۇگۈندىن باشلاپ زور غەيرەت بىلەن تىرىشىشى، ئوقۇغۇچىلىغىدا ئويلىغانلىرىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۇچۇن مانا ئەمدى ئۆزىنىڭ قانچىلىك ياراملىق ئىكەنلىگىنى سىناپ كۆرۈشى، ئىستىقبال ئىشىكلىرىنى ئۆز قوللىرى بىلەن ئېچىشى، شان-شەرەپنىڭ پەللىسىگە ئۆز ئاياقلىرى بىلەن مېڭىپ ئۆرلىشى لازىم.

قىز يالغۇز ياتاقتا ئەينەك ئالدىدا ئۆرە تۇرۇپ چاچ ئۆرۈ-ۋېتىپ ئويلايتتى: «هاياتىمدا ئۆزگىرىش بولدى، ئورنۇم ئۆزگەر-دى، شۇنىڭ لايىغىدا مىجەزىمۇ، ئۆزەمنى تۇتۇشۇمۇ ئۆزگىرىشى لازىم. دۇرۇس، ياسىنىشنى ياخشى كۆرىمەن. بۇ ماڭا ئاپامدىن سىڭگەن مىجەز، ئوكايلىقچە كىشىلەرگە تەن بەرمەيمەن، ئارتۇقچە مەغرۇرمەن. بۇمۇ دادامنىڭ باشقىلارغا چوقۇنما، يېلىنما، ئۆزەكنى مەغرۇر ۋە تىمەن تۇت، شۇ چاغدىلا هەرقانداق ئادەم بىلەن بەسلىشەلەيسەن، مانا بۇ ئىلگىرىلەش، دەپ قايتا-قايتا قۇلىغىمغا قۇيغانلىغىنىڭ نەتىجىسى. ئاتا-ئانامغا رەهمەت، ئۇلار مېنى بالا-دىن ئادەمگە، بىر ناداندىن ئۆزىگە باها بېرەلەيدىغان غايىلىك ياشقا ئايلاندۇرۇش ئۇچۇن قولىدىن كەلگىنىنى ئايىمىدى. لېكىن

ياسانچۇقلۇق، ھاكاۋۇرلۇق بۇگۈن مېنىڭ ئەيىۋىم بولۇپ تۇيۇلۇۋا - تىدۇ. بايا يېزا بازىرىدىن ئۆتكىنىمىزدە قانچىلىغان كۆزلەر ماڭا تىكىلدى، مەكتەپ قوراسىنى ئايلانغىنىمدا قانچىلىغان ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلار ماڭا قاراپ كۈسۈرلاشتى. مەن بۇ ئۇنسىز ھۇجۇملار ئالدىدا ھودۇقتۇم، قورۇندۇم ھەتتا غەزەپلەندىم، مەن بۇ غەزىۋىم بىلەن شۇنچە ئادەمنى يېڭەلەمدىمەن؟ ئۇلار بىلەن بەسلىشىپ پايدا ئالالامدىمەن؟ ئوقۇتقۇچى قىزلارنى كىمىنىش بىلەن بەسلىشىپ يېڭەلىشىم مۇمكىن. بۇنىڭدا ئىككى - ئۈچ ساندۇق كىيىمىم يارىدەم بېرەر. لېكىن بۇنىڭ بەدىلىگە زوھىي جەھەتتە ئازاپقا قالىمەن. بۇ ئازاپتىن قانداق قۇتۇلىمەن؟ دۇرۇس، خىزمەتتە باشقىلاردىن ئۈ - زۈپ كېتىشىم، باشقىلار قىلالمىغان ئىشلارنى قىلالىشىم مۇمكىن، لې - كىن ئۇنىڭ قىلىرىمنى يېيىلىرىمنى يېيىپ كېتەلمىسچۇ؟ يەنىلا باشقىلار كەينىمدىن غەيۋەت قىلىشسا، يوشۇرۇن كۈسۈرلاشسا، تاپا - تەنە قىلىشسا، ماڭا يېقىنلاشمىسا، ئەكسىچە چىرايىم ۋە يانىنىمغا زوقلە - نىدىغان يېگىتلەر پەيدا بولۇپ، نەپ بەرمىگىنىم ئۈچۈن ئۇستۇمدىن گەپ تېپىشسا، يارامسىزلىق قىلىشسا، مەسىلەن، كامىلجاندەك دوستلۇق ئىزھار قىلغىنىمنى كۆرۈپ نېيىتىنى بۇزۇشسا...ۋاي - ۋۇي، مۇس - تەقىل ياشماق تەس ئوخشىمامدۇ؟ ئۇنى ئاز دەپ مىجەزىمنى ئۆز - گەرتىشىم تېخىمۇ تەس، مەسىلەن، تىكىلمە ئەينەك بولمىسا خۇددى ئاچ قالغاندەك خورسىنىمەن، بىرلا كۈن يوپكا يۆتكىمىسەم يۈزۈمگە كۈيە سۈركىۋالغاندەك نومۇس قىلىمەن، كىچىككىنە ئەپسىز گەپ ئاڭلىسام بومبىدەك پارتلاپ يىغلايمەن...»

دەرىزە ئەينىگى جاراڭلاپ سۇندى، مەھبۇبە چۆچۈپ دە - رىزىگە قاردى. دەرىزە سىرتىدا - قويۇق سۇۋادانلارنىڭ ئاستىدا ئوغۇل بالىلار ئۆملىشىپ، بىر بىرىنى نوقۇشۇپ، توپىنى قولتۇقلاپ قېچىشقا تەمشەلمەكتە ئىدى. دىمەك پۇتبولچىلار دەرىزە چاقىنى ئىكەن. قىز دەرىزىگە كېلىپ بالىلارغا قاراپ كۈلدى.

— پاھ، ھاي! — دىدى ئۇن بەش - ئون ئالتە ياشلىق

بىر بالا مەيدانىدىكىلەرگە ۋاقىراپ، ــ ئېلى مۇئەللىمنىڭ خوتۇنىكەن، هاي ـ هاي! ...

قىز خۇددى بىرسى كۆكرىگىگە مۇشت بىلەن ئۇرغانىدەك كەينىگە داجىدى. ئاڭغىچە دەرىزىگە هەر خىل چىراي، هەر خىل كىيىنگەن ئوغۇل بالىلار يامىشىشقا باشلىدى. ئۇلار خۇددى هايۋانات باغچىسىدىكى مايمۇن قەپىزىگە ئولاشقاندەك بىر ـ بىرىنى ئىتتىرىشىپ، هەيران قېلىشىپ، بارلىق گەپدانلىغىنى ئىشقا سېلىشىپ ۋاقىراشماقتا ئىدى:

ــ ئېلى مۇئەللىم تەلەيلىككەن!

ــ پاھ، نىمانچە چىرايلىق!

ــ نىمانچە ياسانغان!

ــ يېڭى تويى بولغاندىكىن ...

قىز نە تىللاشنى، نە قېچىپ كېتىشنى بىلمەي خوزار تاجىسىدەك قىزارغان يۈزلىرىنى ئالقانلىرى بىلەن يېپىپ ئىشخانا ئىچىدە ئۇياقتىن ـ بۇياققا ماڭاتتى.

شۇ چاغدا ئىشىك ئېچىلدى ۋە ئۇنىڭ ئالدىدا ئېلى پەيدا بولدى. ئېلى ئاددى كىيىنگەن، ئۇنىڭ چىرايىدا هودۇقۇش، هاياجان، ئاغزى ئارانلا گەپكە كەلدى:

ــ ياخشىمۇسىز مەهبۇبە؟ كەلگىنىڭىزنى هازىرلا ئاڭلىدىم.

ــ ياخشىمۇسىز ئېلى؟ قاراڭ بالىلىرىڭلار ...

ئېلى بالىلارغا قاراپ كۈلدى، بالىلار قېچىشقا تەمشىلۈددى، ئېلى دەرىزە يېنىغا كېلىپ بالىلارغا سىلىق ئاۋاز بىلەن:

ــ نەگە قاچىسىلەر، هەي بۆجەنلەر، بۇ قىز سىلەرنىڭ ئوقۇتقۇچىڭلار، ئىتتىپاق شۇجىسى مەهبۇبە؟ ــ دىدى. لېكىن بالىلار قايرىلىپمۇ قويماي قېچىشتى. قىز ئېلىغا قاراپ كۈلدى.

ــ خۇددى سىزگە ئوخشاش قاچاقكەن. مانا مەن سىزگە مۇئاۋىن بولۇپ قالدىم، ئەدى نەگە قاچارسىز ئېلى!

ئېلى قىزارىدى، ئۇ قىزنىڭ بۇ گەپىدىن تەنە ئەمەس،

بىر خىل يېقىنلىقىنى سەزدى. ئېلى چۈشەندى: قىزمۇ ئېلىنى ئۇنتۇمىغان ئىكەن!

خەير، ياخشى چۈش كۆرۈڭ

ئاخىرقى شەپەق ئوچۇق دەرىزىدىن كۆرۈنگەن ئاسمان پارچىسىدىكى ئاقۇش بۇلۇتلارغا، يىراقتىن كۆرۈنۈپ تۇرغان قويۇق تېرەكلەرنىڭ تىنىمسىز شاخلىرىغا، ئوچۇق دەرىزە يېنىدىكى كارۋاتتا پۈتىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرغان قىزنىڭ ياقۇت كۆزلۈك ھالقىسىغا، نازۇك بويۇنلىرىغا، شوخلۇق بىلەن ئويناپ تۇرىدىغان ئۇزۇن كىرپىكلىك كۆزلىرىگە ھەتتا كۈلكە كەتمەيدىغان لەۋلىرىگە كېلىپ قونماقتا. شەپەق قىز چىرايىغا رەڭ، كۆركەملىك بېغىشلاپ، ئېلىنىڭ كۆڭلىگە ئوت بولۇپ قۇيۇلماقتا. سېنتەبىرنىڭ كەچلىك شوخ شامىلى ئېتىز كەپىلىرىدىن مەزىلىك تەم، يېزا باغلىرىدىن خۇش پۇراق ئېلىپ كېلىپ ئېھتىيات بىلەن دەرىزە چەكمەكتە ۋە يوپۇرماقلار بەرگىنى سىلكىپ ئۇلارنى پېچىرلاتماقتا، مەيدانغا تۇتاشقان مۇزلۇك باغدىن ئۆستەڭ شاقىراتمىسىنىڭ تەنتەنىسى ئاڭلانماقتا، مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى بالىلار ۋاڭ ـ چۈڭدىن خالى بولغان يېزا مەكتىۋىنىڭ كەچكى جىمجىتلىغى ئىچىگە سىڭگەن، بۇ ھال تۇنجى قېتىم جىمجىت مەكتەپتە ــ ياتاقتا ئولتۇرغان قىزنىڭ كۆڭلىنى ئاۋۇندۇردى. قىز ئۇھ تارتتى:

ــ نىمانچە ياخشى، جىمجىت، سالقىن، خالى. بىرئازدىن كېيىن يۇلتۇزلار چىقىدۇ. كارۋىتىمدا يېتىپ يۇلتۇزلار بىلەن سۆزلىشەلەيمەن، يالغۇز ئۆيدە كىتاپ ئوقۇسامۇ، خىيال قىلسامۇ، شېئىر ئوقۇسامۇ، ناخشا ئېيتسامۇ بولىدىكەن، ئېلى، ئەجەپمۇ ياخشى يەرگە خىزمەتكە كەپتىمەن!

ــ خوشالمۇسىز؟ ــ ئېلى قىزنىڭ نۇرلۇق، سىرلىق كۆزىگە

قارىدى. قىزنىڭ كۆزلىرى بەخت قۇچىغىدىكى نارەسىدىنىڭ كۆزىدەك پاك، ئوتلۇق ۋە گۈزەل ئىدى. قىز ئېلىغا لەپپىدە قاراپ قويۇپ، ئالۇچىدەك قىپ - قىزىل تۆۋەن لېۋىنى سەدەپتەك چىشلىرى بىلەن يېنىك چىشلەپ ئاغزىنى پۈرۈشتۈردى - دە، بېشىنى لىڭشىتتى. ئېلى كۈلدى:

— بالا، قىلىقلىرىڭىز ئۇچ ياشلىق بالىغا ئوخشايدۇ، لېكىن ...

— لېكىن مېجەزىڭىز ئەكىسىچە، تەكەببۇر، ياسانچۇق دېمەكچىمۇ؟

— مېنىڭ سىزنى تەنقىت قىلىشقا تىلىم قانداق بارسۇن، سىزنى كۆرمىگىلى ئىككى يىل بوپتۇ، مەن سىزنى سالماقلىق، تەمكىن بىر ئىلىم ئەھلى بولۇپ يېتىلدى دەپ ئاڭلىۋىدىم، لېكىن بالىلىق بىلەن تېخىلا خوشلىشىپ بولالمىغانىدەك كۆرۈنۈۋاتىسىز.

— بالىلىق بىلەن بۇگۈندىن باشلاپ خوشلاشتىم، — دىدى قىز مەيۈس بىر ئاھاڭدا يەرگە قاراپ، — ئەنە كىرسىن ئوچاق، تامغىمنى ئۆزەم ئېتىمەن، كىر - قاتلىرىمنى ئەمدى ئاپامغا تاشلاپ بەرمەيمەن. ئېيتىڭا ئېلى، مۇستەقىل تۇرمۇش كەچۈرۈش تەسمۇ؟

— تەس بولمىسا كېرەك. مېنىڭچە تولىمۇ كۆڭۈللۈك، مەنىلىك بولۇشى مۇمكىن. مۇستەقىل تۇرمۇش كەچۈرۈش توغرىسىدا گەپ بولسىلا پاۋىل كورچاگىنىڭ تۆمۈرىيول ياساۋاتقان يەردە بىر پۇتىغا كالاچ، بىر پۇتىغا پىيما كىيىپ، زەي يەردە يېتىپ، قۇرۇق، قارا بولىغىمۇ تويماي ئەمگەك قىلغان چاغلىرى دائىم كۆز ئالدىمغا كېلىدۇ.

قىز شۇ چاغدا ئالماشتۇرۇپ ئولتۇرغان، ئىگىز پاشىنىلىق توپلى كىيىگەن ئاياقلىرىنى چۈشۈرۈپ، قىسقا، سۇس يوللۇق يوپكىسىنى پەسكە قارىتىپ تىزلىرىنى ياپتى - دە، خۇددى ئېلى ئۆزىگە تەنە قىلىۋاتقاندەك قىزاردى. ئۇ ئېلىغا قاراپ

كۆلۈمسىرىدى ۋە:

ــ شۇنىڭ ئۈچۈن پۈتىگىزغا چۈخەي، ئۇچىگىزغا خادانى چاپان، بېشىگىزغا بىر كويلۇق سېرىق شەپكە كىيىپ يۈرۈپسىز ـ دە! ــ دەپ چاخچاق قىلدى ۋە دەرىزىدىن سىرتقا بىر قاراپ قويدى، ــ راست، مېنىڭ كىيىملىرىم يېزا ئوقۇتقۇچىسىغا لايىق ئەمەس، كۆرگەن كىشى خۇددى كورچاگىن تۇنەگە ئېيتقاندەك «ناپتالىن پۇرىغى كېلىپ تۇرىدۇ» دېيىشى، مېنىڭدىن قېچىشى مۇمكىن. لېكىن گەپ كىيىنىشتە ئەمەستۇ؟ بۇ بىر ھەۋەس، ياشلىق ھەۋىسى مىجەز بولۇپ سىڭىپ قېلىشمۇ مۇمكىن، لېكىن بۇ نەرسىلەرنىڭ روھىي گۈزەللىككە دەخلىسى يوق. بىر ياش ھەتتا بەزىدە ئۇ ئىشتا، بەزىدە بۇ ئىشتا خاتالىق ئۆتكۈزۈشىمۇ مۇمكىن، لېكىن ئۇنىڭ روھى گۈزەل بولسىلا بەربىر ئۆز قەدىر ـ قىممىتىنى يوقاتمايدۇ. يەنىلا سۆيۈملۈك بولالايدۇ.

ــ بۇ ئەلۋەتتە شۇنداق، ــ دېدى ئېلى قىزنىڭ نازۇك تەبىئىتىگە ئىگەنلىگىنى بىردىنچى قېتىم سېزىپ، ئېھتىيات بىلەن، ــ تۇرمۇش ئاڭنى بەلگىلەيدۇ. بۇ ئاڭ ياشلارنىڭ مىجەز ـ خۇلقىغا تەسىر كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن، سىز يالغۇز قىز بولغاچقا ياخشى يەپ، ياخشى كىيىپ چوڭ بولدىڭىز، ئاچ قېلىش، يالىڭاچ قېلىش، داق يەردە يېتىش، كىشىلەر ئالدىدا سارغىيىشنىڭ نېمىلىگىنى بىلمەيسىز، مەنچۇ؟ مەن يېتىم، مەن نامراتچىلىقتا چوڭ بولدۇم، تاماق خىلالاش، رەختىگە كىيىنىش، قانداق يەرگە دەسسەش، قانداق يەرگە دەسسىمەسلىككە، قانداق يەردە ئولتۇرۇش، يەنە قانداق يەردە ئولتۇرماسلىققا ئوخشاش ئۇششاق ئىشلارغا دىققەت قىلمايمەن. مۆرىتى كېلىدىكەن قىغ ئۇستىدە يېڭى كىيىم بىلەن ھوزۇرلىنىپ يېتىۋېرىمەن، سوغاق سۇغا زاغرا چىلاپمۇ ئىشتىما بىلەن غىزالىنالايمەن. كىيىمگە دەزمال سېلىش، ۋاقتى ـ ۋاقتىدا چاچ ياسىتىپ تۇرۇش، سىلىق ـ يۇمشاق

گەپ قىلىش قاتارلىق ياخشى ئىشلارغىمۇ ئادەتلەنمىگەن.

— پاھ، — دىدى قىز ھەيران بولۇپ، — بۇنىڭ مەجەزىمىزدە يەرق نىمە دىگەن چوڭ - ھە!

— مەجەز - ئادەتمۇ ئۆزگىرىدۇ، — دىدى ئىپلى بىر پەس جىملىقتىن كېيىن، — مەن كاملجان بىلەن خانىقىزنى بۇنىڭغا مىسال قىلالايمەن. ئۇلار توي قىلغىلى بىر يىل بولدى. خانىقىز شۇنچىلىك مەشەقانىلىشىپ كەتكىنى، ھەتتا ئىشخانىلارغىمۇ بۇرنىنى ياغلىق بىلەن ئېتىپ كىرىدىغان بولۇۋالدى. كاملجانچۇ؟ ئۇ خىزمەتكە چىقىپ بىر يىل بولا - بولمايلا ماتارىپ بۆلۈمىگە مۇئاۋىن كېچاك بولۇپ يۆتكەلدى. ياخشى ئادەمنىگىمۇ خوشا - مەتچىلىرى بولىدۇ. شامىل شۇجىي ياخشى ئادەم. لېكىن شۇ ئادەمگە تۈيدۇرماستىن كاملىنىڭ كەتمىنىنى چېپىپ يۈرگەنلەر بار. ئۇلار ھەر خىل يوللار بىلەن كاملىنى ماختاپ، كۆتىرىپ، ئۇنىڭدا يوق ھەتتا ئۇنىڭغا يات سۈپەتلەرنى ئەتەي پەيدا قىلىپ ئۇنى تەبىئى ئىز باسار قىلۋېلىشتى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى يېشى چوڭ، ئورنى يۇقۇرى بولۇشىغا قارىماي، كامىل بىلەن دوست - ئۇلپەت بولۇۋېلىشتى. ئىشلىرىنى كاملىغا دوكلات قىلىدۇ، كاملدىن مەسلىھەت ئالىدۇ. كاملىچۇ؟ ئۇ ھاماقەت بۇ ئىشلارنى يوللۇق ھىساپلايدۇ. شۇ ئادەملەرگە خۇددى شامىل شۇجىنىڭ ئورنىدا مەسلىھەت، يولىيورۇق بېرىدۇ. ئۇلارنىڭ سوغىلىرىنى قوبۇل قىلىدۇ. ئۇلارنى ئىشقا سالىدۇ. يەكشەنبە كۈنلىرى ئەنە شۇلارنىڭ خوشامتى ھىساۋىغا توي - تۆكۈن، نەزىر - چىراقلارغا مەخسۇس كېچىك ماشىنا بىلەن بارىدۇ. ئاڭلىسام تېخى خانىقىز ئۆيىگە تېلېفونمۇ ئورنىتىۋاپتۇ. كاملىنىڭ ھىلىقى تەنتەك مەجەزى يوق، ياسالما سالماقلىق، تەكەببۇرلۇق ئۇنىڭغا ھەتتا ياردىشىپمۇ قاپتۇ. ئۇ ھازىر مېنى كۆرسە سالام تاما قىلىدۇ. شامىل شۇجىي پات - پات بىزنىڭكىگە چىقىپ تۇرغىنى ئۈچۈنلا كاملمۇ بىزنى تاشلىۋەتمىدى. ئەمما ئۇ

ئۆزگەردى، خانقىز ئۇنىڭدىن ئېشىپ چۈشتى ...

مەھبۇبەنىڭ قاشلىرى چىمىرلىدى، كۆزلىرى بىر نۇقتىغا تىكىلىدى، قىز پىر پەس جىملىقتىن كېيىن ئاستا ئۇلۇغ - كىچىك تىندى - دە:

— مەنمۇ ھەيران، — دېدى پەس ئاۋازدا، — ئۇلارنىڭ كۆپلىرى كومۇنىست رەھبەر، ئەمما خوشامەت قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ خوشامەت - پۇشامەتلىرى ئۆزى بىلەنلا كەتمەيدۇ - دە، باشقىلارغا تارقىلىدۇ. كامىلنى كۆتىرىش ئۈچۈن سىزدەكىلەرنى چۆكۈرۈش كېرەك بولىدۇ. مۇشۇنداق ئىش تۇزەلمىسە بىزنىڭ ئىلگىرىلىمەگىمىز تەسكە چۈشىدىغان ئوخشايدۇ.

— شۇنىڭ ئۈچۈن، — دېدى ئېلى قىز بىلەن خوشلىشىۋېتىپ، — بىزگە بىلىمىنى كېرەك. مۇھىمى كومۇنىستىك پەزىلەت! خەير، ياخشى چۈش كۆرۈڭ ئەمىسە!

لېكىن ئۇلار چۈش كۆرمەك تۇگۈل شۇ كېچىسى تۇزۇك ئۇخلىيالمىدى.

شۇ دەرغانلىق كېچە

ئىككى سوتكىدىن بېرى يېغىۋاتقان قار مەھبۇبە ئۈچۈن سۆيۈملۈك بولغان نەرسىلەرنى كۆمۈپ تاشلىدى: خۇددى ئاشۇ كۆمۈلگەن كىچىك ئارچىلار، كەچكۈزدىنمۇ ئېچىلىپ تۇرىدىغان ئەتىرگۈللەر، ئۆستەڭ بويىدىكى قارامتۇل يېشىل چۆپلەر بىلەن بىللە خوشاللىقىمۇ كۆمۈلۈپ كەتكەندەك، قىزنىڭ ئىچى پۇشاتتى، دېمى سىقىلاتتى. قىز ئازاپلىنىۋاتاتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ نېمىگە جاپا ئىكەنلىگىنى بىلمەيتتى، ئۇنىڭ يىغلىغۇسى، بىرسىنىڭ بويىنىغا ئېسىلغۇسى، بىرسى بىلەن پۇخانى قانغىچە سىرداشقۇسى كېلەتتى. لېكىن كىم بىلەن سىردىشىش زۆرۈرلۈگىنى بىلمەيتتى. ئاتا - ئانىسىنى سېغىنىدىمۇ؟ ياق، شەھەرگە كىرىپ - چىقىلى ئۇچ كۈنلا بولدى. ئانىسى

يېقىپ بەرگەن مايلىق توغاچ، سامسىلار تېخى قېتىشقىنى يوق. بىرسىدىن ئازار يىدىمۇ، ئىشىدا بىرەر كېلىشمەسلىك بارمۇ؟ ئۇنداقمۇ ئەمەس. نەدىن كەلگەن ئىچ پۇشىغى بۇ؟ نېمىشقا قولى ئىشقا بارمايدۇ؟ كىتاپ ئوقۇسا نېمىشقا پىكرى چېچىلىدۇ؟ ئۇنىڭ تەييارلايدىغان دەرسى، كۆرىدىغان تاپشۇرۇق دەپتەرلىرى، يازىدىغان دوكلادى، ئوقۇيدىغان يېڭى كىتاۋى، يازىدىغان خاتىرىسى، قىلىدىغان ئىشى كۆپتۇ، قەلەمدىن زەھەر كەن بولسا مەشىنىڭ كۆلىنى ئېلىپ ئوت يېقىشى، قار كېچىپ ئەپكەش بىلەن سۇ ئەپكېلىشى، ئىشىك ئالدىدىكى تىزدىن ئاشىدىغان قارنى تازىلىشى ياكى بولمىسا ھەممە رەسكالىغى تايىن بولغاندەكىن ئوخشىتىپ غىزا ئېتىشمۇ مۇمكىنغۇ؟ لېكىن ئۇنىڭ قولى ئىشقا بارمايدۇ. كارۋىتىغا چىقىپ پۇتىنى يوتقىنىغا تىقىپ، قولىنى ھوداپ قىزغۇچ لامپۇچكىغا قاراپ ئولتۇرغۇسى، دەرىزىگە تىنىمسىز ئۇرۇلۇۋاتقان دەرەخ شاخلىرىنىڭ چۈشلىدىشى بىلەن نەلەردىدۇر ھۆكۈرەۋاتقان رەھىمسىز شۇرغانىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغۇسىلا كېلەتتى ... «مەن بىرسىنى ياخشى كۆرۈپ قالدىمۇ - يە؟ ياق، ياخشى كۆرمەيمەن، كىمنى ياخشى كۆرەتتىم؟ — دەپ ئويلىناتتى قىز، — ماڭا بىرسى مۇھەببەت ئىزھار قىلدىمۇ - يە؟ ياق، مەن ئۇنىڭغا يول قويمايمەن. كىمنى سېغىنمەن ئەمىسە؟ نىمە، ئېلىنى؟ ياق، ياق، ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس، ئۇنىڭ ماڭا ياقىدىغان نىمىسى بار؟ كۈندىن - كۈنگە سۆرۈنلىشىپ كۆكرىپ كېتىۋاتقان چىرايىمۇ؟ قىشتا يوغان باشلىق بەتىنكە كېيىپ، كونا چىبەرقۇت چاپانىنىڭ ياقىسىغا قىزارغان قولاقلىرىنى تىقىپ، دۈگدىيىپ، بېلىنى كونا شارپا بىلەن باغلاپ يوغان چامداپ سەت مېڭىشىمۇ؟ دۇرۇس، ئۇ ئىشچانلىغى، تىرىشقاقلىغى بىلەن بىلىم، ھۆرمەت ۋە ئىناۋەت تېپىپتۇ. تاپسا تاپسۇن، بۇ نىمىسى مېنىڭ ياخشى كۆرۈشۈمنىڭ شەرتىمىدى؟ مەكتەپكە كەلگىنىمگە ئىككى ئايدىن ئاشتى. مەن

ئۇنىڭ بىلەن بەسلىشىۋاتىمەن، مېنىڭ بىلەن بۇ مەكتەپتە يالغۇز شۇلا بەسلىشەلەيدۇ. مەن ئۇنىڭدىن ئارقىدىمۇ؟ ياق، ئىككى يىل ئارتۇق ئوقۇدۇم، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆزلۈكۈمدىن ئوقۇغانلىرىمۇ ئۇنىڭدىن كەم ئەمەس. نىمىسگە قايىل بولاتتىم، قايىللىق ھەۋەس قوزغايدۇ. ھەۋەس مۇھەببەتنىڭ ئۇرۇغى، لېكىن بۇ ئۇرۇق پەيدا بولمىغان تۇرسا مەن يەنە ئۇنى سېغىناتتىمۇ؟ ...»

بىرلىرى ۋاقىراشتى. مانا قىزنىڭ ئىشىگى ئۇۋۇلدى. قىز كارۋىتىدىن چۈشۈپ ئىككى ئالقىنى بىلەن چاچلىرىنى تۈزەشتۈردى - دە، شىپىلدىغىنى سېپىپ ئىشىككە ماڭدى. ئۇ تېخى ئىشىك يېنىغا بارمايلا ئۆيگە ئاۋال ئىسىل جۈۋا كىيگەن، ئىسىل شارپا بىلەن بېشىنى چۈمكىگەن خانقىز، ئۇنىڭ كەينىدىن دىراپ پەلتۇ، قارا تېرە پەلەي ۋە قاما قۇلاقچا كىيگەن كامىل كىرىپ كەلدى.

— مەھبۇبە جېنىم! — خانقىز مەھبۇبەنى قۇچاقلاپ مۇزدەك يۈزىنى يېقىپ قىزنى ئەندىكتۈردى. ئۇنىڭ جۈۋىسىنىڭ يۇمشاق، قويۇق يۈڭلىرىدىكى قار مەھبۇبەنىڭ بويۇنلىرىغا چۈشتى.

— قويۇۋەت، قورقمەن ئېيىق! — دىدى مەھبۇبە خانقىزنى نېرى ئىتتىرىپ، — جۈدۈندا كەلگەن قاراغۇجىلار، ئەجەپ بىمەھەل!

— قولىڭىز بىكار بولدىمۇ مەھبۇبە، قېنى ئەپكېلىڭ، ئىككى يىلدىن ئېشىپتۇ قوللىرىڭىزنى تۇتمىغىلى، كۆرۈشۈپ قويايلى! — كامىل قىزغا قولىنى سوزۇۋىدى، مەھبۇبە قوللىرىنى كەينىگە قىلىۋالدى - دە:

— تېخىچە ئەدەپ - ئەخلاق ئۇگەنمەپسىز كامىلجان! — دىدى كۈلۈپ، — بىلىپ قويۇڭ، قائىدە بويىچە قىزلار قول سوزسا ئەرلەر كۆرۈشۈشكە قول بېرىدۇ. ھەرگىز بىرىنچى بولۇپ ئەر كىشى قول سوزمايدۇ. قېنى كارۋاتقا، مەن ھازىرلا ئوت ياقىمەن!

ئۇلار كارۋاتقا ئولتۇرۇشتى. كامىل ئۆيىنى كۆزدىن كەچۈردى. بىر ئۇستەل، بىر كونا ئىشكاپ، بىر ياغاچ كارۋات، بىر كىتاپ شىرەسى، بىر كىيىم ئاسقۇچ ۋە بىر دانە سىرلاتمىغان يۆلەنچۈكلۈك ئۇزۇن ئورۇندۇقتىن باشقا ھەچنىمە يوق ئىدى. كامىل بۇلۇڭدىكى سانـدۇق بىلەن چامادان، ئۇنىڭ يېنىدىكى تىكلىمە ئەينەك، قازان ـ قۇمۇچ، چېچىلىپ ياتقان كۆكتات، كۆمۈرلەرنىمۇ نەزىرىدىن قالدۇرمىدى:

ـــ مەنسەپ ـ دەرىجىڭىزمۇ، مۇئاشىڭىزمۇ يۇقۇرى ئوخشايدۇ. ياتىغىڭىزنىڭ سوغاقلىغىنى ھىساپقا ئالمىغاندا، ھەممىسى جايىدە ـ كەن! ـــ دىدى كۆلۈپ كامىل.

ـــ كۆلمىگىنە! ـــ دىدى خانىمىز ئۇنى ناز بىلەن نوقۇپ، قاپاقلىرىنى سۈزۈپ، ـــ بۇل مەھبۇبە، ئوت ياق، چاي قىل، مەن بۈگۈن قونىمەن، سېنى ناھايىتى سېغىنىدىم! ـــ ئۇنىڭ چىرايى سۇلغۇن ئىدى.

ـــ ساقا نىمە بولدى خان؟ ـــ دىدى مەھبۇبە ھەيران بولۇپ، ـــ ساقلىغىڭ يوقمۇ؟

ـــ بايا تىن يىغلاپ، ئېلىغا يىغلايىمەن مەھبۇپ، بىچارە نىمە بولۇپ كەتكەندۇر؟ ئاكىسىنى تولىمۇ ياخشى كۆرەتتى. بىلىسەنغۇ، ھىلىقى چاغدا ئېيتقان ناخشىلىرى، چالغان سازى، ئىسىت، لەتىپە ئۇچ بالىسى بىلەن ...

ـــ ئېلىنىڭ ئاكىسىغا نىمە بوپتۇ؟ ـــ دىدى مەھبۇبە چۆچۈپ دوستىغا قايرىلىپ قاراپ.

ـــ تۇنۇگۈن مەكتۇبىدىن قايتىپ كېتىۋاتسا تىراكتۇر بىسىۋالىتۇ. شوپۇر دىگەن ئىت، بىر قولىدا بىر كۇچۇكنى قۇچاقلاپ، بىر قولى بىلەن تىراكتۇر ھەيدەپ ماڭغان ئىكەن ... تۇنۇگۈن ئاخشام تېلېفۇن بېرىشىپتىكەن، دادام ئۇرۇمچىگە كەتكەن، بىز چىققان ماشىنا قاردا ماڭالمىدى. سېنى ئېلىپ ئەتە نامىزىغا ئۇلگۈرۈپ بارىدىغان بولدۇق مەھبۇپ، ئەجەپ

ياخشى يىگىت ئىدى ...

خانقىز كۆز يېشىنى ياغلىغى بىلەن سۈرتتى. كامىل بېشىنى ساڭگىلاتتى. لېكىن ھەممىدىن قاتتىق ئازاپلانغىنى مەھبۇبە بولدى. ئۇ ئوت ياتقىچە بىر ئىشنى نەچچە تەكرارلاپ بۇ ئازاۋىنى ئاشكارىلاپ قويدى. كامىلجان بۇنى بايقىدى. چايدىن كېيىن كامىلجان شوپۇر بىلەن بىر تونۇشنىڭ ئۆيىگە چىقىپ كەتتى ۋە تاڭ ئاتقىچە ھاراق ئىچتى ...

قىزلار كېچىچە مۇڭداشتى. سىرتتا شۇرغان ھۇۋلايتتى ...

كۆڭلىڭىزگە رەھمەت

لەقمىنى قوشۇپ «ئىدرىس توكۇ» دىمسە كىشىلەر ئۇقمايدىغان، ئاۋاق، سۆزمەن بۇ ئىلمىي مۇدىر قارىماقىغا قوپال كۆرۈنگىنى بىلەن يۇمشاق كۆڭۈل، كىشىنىڭ ھالىغا يېتىدىغان، كۆكسى - قارنى كەڭ، بېشىدىن ئىسسىق - سوغاق كۆپ ئۆتكەن ئادەم ئوخشايدۇ، دەپ ئويلىدى مەھبۇبە ھىلىلا ياتىغىدىن چىقىپ كەتكەن ئىلمىي مۇدىرنىڭ كەينىدىن قاراپ تۇرۇپ. ئىلمىي مۇدىر قىزنىڭ ياتىغىدىن چىقىپ بانكىدىن ئەللىك يۈەن پۇل ئالدى. ئۇ بىر ئىگىز، بىر پەس دەسسەپ گۈڭشېنىڭ چوڭ كوچىسىغا چىقتى - دە، يولنىڭ ئوتتۇرىسى بىلەن شىمالغا قاراپ دىڭگاكلاپ ماڭدى. كەڭ يولنىڭ ئىككى قاسنىغىدىن ئۇنىڭ نامىغا سالام، ھۆرمەت سادالىرى كەلگەندە ئىدرىس ئوڭ قولىنى كۆكسىگە قويۇپ، بېشىنى سەل ئېگىپ رەھمەت ئېيتاتتى - دە، كۆزەينەكنىڭ ئۈستىدىن قاراپ قوياتتى. ئۇ نىمىندۇر ھىساپلايتتى. قارا بۇرۇتىنى مىدىرلىتىپ پىچىرلايتتى. ئۇنىڭ ئىگىز - پەس ئاياقلىرى غىلتاڭ يول ئۈستىدىكى قار مونەكلىرىنى ھاۋانىچا تېپىشىدەك ئېزىپ، غاچ - غۇچ ئاۋاز چىقىراتتى. بۇ ئۇنىڭ بىر ئىشقا ئالدىراپ ماڭغانلىغىنى بىلدۈرەتتى. ئۇ

قانچىلىغان هارۋا، ئېشەكلەرنى «پوش - پوش» دېگۈزۈپ، تىراكتۇر - ماشىنىلارنى «دۈت - دۈت» لىتسپ، يولنىڭ ئوتتۇرىسى بىلەن توپ - توغرا ئىككى سائەت پىيادە ماڭدى. پەقەت تارقاق مەھەللىنىڭ سىرتىدىكى سىمونت كۆۋرۈككە كەلگەندىلا كۆۋرۈكنىڭ سىمونت رىشاتكىسىغا — قېتىشقان قار ئۈستىگىلا ئولتۇردى - دە، قۇلاقچىسىنى كەينىگە سۈرۈپ، شارپىسىنى بوشىتىپ، هو چىقىۋاتقان پىشانىسىنى يېڭى بىلەن سۈرتۈۋېتىپ موخۇركا ئوردى.

ئەنجان تاملىق كىچىككىنە باغ قار چېچەكلىرى بىلەن باراخسانلاشقان. يادەك ئېگىلگەن كۆمۈشتەك شاخلار ئارىسىدىكى كىچىككىنە ئوي، چاقسىلىق هويلا، ئۆگزىسىدىكى قوناق شېخى، ئوت - چۆپلىرى بىلەن خۇددى ئاق جۇۋا ئىچىگە چۆكۈپ چاندا ئولتۇرغان بوۋايغا ئوخشايدۇ. بىزنىڭ ئېلى مۇشۇ كۆرۈمسىز كۆرەك جۇۋا ئىچىدە تۇغۇلۇپ، شۇنىڭ قوينىدا چوڭ بولۇپ بۈگۈنكى يېگرمە بەش ياشلىق قىران يىگىتكە ئايلانغان.

بۈگۈن يەكشەنبە بولغىنى ئۈچۈن ئۇ ئۆيىدە. ئىدرىس ئەپەندى يەتتە - سەككىز كىلومېتىرلىق يولنى بېسىپ مانا شۇ بوۋايغا ئوخشايدىغان قورا چاخسا ئالدىغا كەلدى - دە، ئىشىكتىن ئېھتىيات قىلىپ ئۆي ئىگىسىنى توۋلىدى:

— ئېلى، هاي ئېلى!

— هە، مانا! — ئېلىنىڭ ئاۋازى، ئاندىن كېيىن بالىنىڭ يىغا ئاۋازى ئاڭلاندى. بىردەمدىن كېيىن ئېلى چىبەرقۇت چاپىنىغا بىر بوۋاقنى يۆگەپ، باغرىغا تېڭىپ چاقسا ئالدىدا پەيدا بولدى:

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ئىدرىس ئاكا!

— هە، قانداقراق؟ — ئىدرىس سالامغا سوئال بىلەن جاۋاپ بەردى.

ئېلى ئىدرىسنىڭ نېمىنى سوراۋاتقىنىنى دەرھال چۈ -

شەندى ـ دە، بوش قولى بىلەن قاراڭغۇ هويلىنى شەرەت قىلىپ:

ـــ قېنى، ئۆيگە، ئىدرىس ئاكا! يەڭگەم سەھەر كېتىۋىدى، باللار ماڭا قالغان! ـــ دېدى.

ـــ بۇڭاينىڭ ھالى قانداق؟

ـــ تۇنۇگۈن بالنىستقا ئالدى، دېگەن بىلەن ...

ئۇلار هويلىغا كىرىشتى، چاقمان سۇپا ئۈستىدە ئىككى ئىشىك بار ئىدى. ئېلى مېهمانىنى غەرپتىكىسىگە باشلاپ ماڭدى.

ـــ بۇرۇن ئىچكەركى ـ تاشقارقى ئىدى ـ ھە؟

ـــ ھەئە، يېقىندا مۇشۇنداق قىلدۇق.

سەرەمجان ئۆينىڭ تۆردىكى گۈللۈك كىگىز ئۈستىگە سېلىنغان تاۋار كۆپىە ئۈستىدىن ئورۇن ئالغاندىن كېيىن ئىدرىس يۈزىنى سىپىدى ـ دە، يۈكۈنۈشكە بولمايدىغان سول تىزى ئۈستىگە تاراڭلاپ تۇرىدىغان ئون يۈەنلىك پۇلدىن بەشنى يايدى ۋە ئالدىراشقا باشلىدى:

ـــ گەپنىڭ بولار يېرىنىلا ئېيتاي ئېلى، ـــ دېدى ئۇ سائىتىگە قاراپ قويۇپ، ـــ ئىككى نەزىر، بىر تويغا دېگەكلاپ بارىمەن تېخى، ئىشىم جىق، مېنى چايغا تۇتما، ئۇچ بالىغا قاراۋېتىپسەن، يەڭگەڭ يەكشەنبە بازارغا چۆچۈرە ساتقىلى كېتىپتۇ، خوش، ئەمدى مۇنۇ پۇلغا كېيلەيلى، ساڭا ئەلىك يۈەن قۇتقۇزۇش بېرىۋىدۇق، بۇگۈن ئالغاچ كەلدىم. ئۆگۈنلۈكىكە ئاكاڭنىڭ قىرقىكەن، ئۆلۈمگە، داداڭنىڭ داۋالىنىشىغا بولۇپ جىق چىقىم تارتتىڭ، ئەلىك ئىككى يۈەن پۇلۇڭ بىلەن ھىلىمۇ تۇمشۇق تېرەپ كېتىۋاتسەن، ھال ئېيتمايسەن، قول سۇنسا يەڭ ئىچىدە، باش يېرىلسا بۆك ئىچىدە دېگەندەك، دەردىڭنى ئۆزەڭ بىلسەن، لېكىن بىزمۇ بىلمىز، يەڭگەڭ خىزمەتسىز، ئۇچ بالا، داداڭ بولۇپ ئالتە جان. يۈكۈڭ ئېغىر، ئازغىنا بولسىمۇ بىر نىمىگە دال بولۇپ قالار، قېنى ئەمىسە، ماۋۇ جەدۋەلگە قول قويۇۋەت.

— كۆڭلىڭىزگە رەھمەت، لېكىن مېنىڭ قېينىچىلىغىم يوق، بار دېگەندىمۇ ئۆزۈم ھەل قىلالايمەن! — دېدى ئۇ ئىدرىسنىڭ كۆزىگە قاراپ، — سىز ماقۇل دەڭ ئىدرىس ئاكا، مەكتىۋىمىزنىڭ پاراڭلىشىش فوندى ماڭا مەلۇمغۇ، ئۇنىڭغا قاراشلىق ئون نەچچە ئادەم تۇرسا، ئۇلارنى قىسىش ھىساۋىغا مەن ئۆز قېينىچىلىغىمنى يېگىدەمدىمەن؟

— ئۇغۇ شۇنداق، لېكىن قارار قىلىنىپ بولدى - دە!

— كۆڭلۈڭلارغا رەھمەت، قارارنى ئۆزگەرتىشكە بولىدۇ ئاكا!

— شۇنداقمۇ؟ — دېدى ئىدرىس ناكا پۈتىغا تايىنىپ تۇرۇۋېتىپ، — سېنىڭ بىلەن تالاشقانىنىڭ پايدىسى يوق، بىلىمەن سەن خېچىرنى!

— چاي تەييار ئاكا! — دېدى ئېلى ئۇنىڭ مۇرىسىدىن بېسىپ، — زىغىردەك تەخىر قىل!

— ياق، مۇزدەك سۇدىن بىر چىنە بەرگىنە!

— نىمانچە ئىت قوغلىغاندەك يۈگۈرۈش بۇ؟

— ئۇگىنىشكىگە تەسىر بولۇۋاتامدۇ ئېلى؟ — دەپ سورىدى ئىدرىس پۇلنى تۆش يانچۇغىغا سېلىۋېتىپ، — ئوقۇشقا ئەۋەتسەك قانداق؟

— مۇنۇ چۆچۈرلەرنى قانداق قىلىمەن؟

— ھىلىقى پىلانلىرىڭ ئاكاڭنىڭ ۋاپاتى بىلەن بىللە ۋاپات بولدىمۇ ئەمىسە؟

— ياق، ياق، پىلان ئۆزگەرمەيدۇ، قېينىچىلىق سەل كۆپىيدۇ ناھايىتى، — دېدى ئېلى كۈلۈپ.

— ئۇنداق بولسا مەن كەتتىم.

ئېلى بولىدىغان يېگىت

— كىم يارەمم قىلالايدۇ؟ — دېدى ئىدرىس كېتىۋېتىپ ئۆز - ئۆزىگە، — قەدىرىگە يېتىدىغانلار كۆپ. مەنمۇ شۇلارنىڭ

بىرى. لېكىن قەدىمگە يېتىش بىلەنلا ئىش پۈتمەيدىغۇ. تەسەللى، مەدەت، روھلاندۇرۇش ئېغىزنىڭ يېنى بىلەنلا بولىدىغان گەپ. ئېنىغا ئەمىلىي ياردەم كېرەك. مەنمۇ ياش چېغىمدا خۇددى مايسا سۇغا تەشنا بولغاندەك ياردەمگە مۇھتاج بولغان ئىدىمغۇ. ناۋادا شۇ تىلىگەن ياردەمگە ئىگە بولالىغان بولسام بۈگۈن ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئىلمىي مۇدىرلىغى ھەلەن بۇرچۇمنى ئاخىر-لاشتۇرۇشقا رازى بولمىغان بولاتتىم. لومۇنتوسوپ، مېندېلىپ بولالمىسامۇ تۆۋەنرەكى بولالايتتىم. بۇ چاققىچە ئىلىم ساھەسىدە كۆزگە كۆرۈنۈپ قالاتتىم. ئاتوم - ۋودوروت ئىلمى، ئېلېكترونلۇق ھىساپلاش ئىلمىي، نۇر ئىلمى ۋە باشقا ھازىر مەن بىلمەيدىغان بىلىملەردىن خەۋەردار، بەلكى كەشپىياتى - ئىختىراسى بار ئادەم بولۇپ چىقالايتتىم. لېكىن مەن ئۇ ياردەمگە ئىگە بولالمىدىم. شۇنىڭ ئۈچۈن قەپەزدىكى قۇشمەن. ناۋازىم بار ئۈچالمايمەن ... تالاي - تالاي يارامسىق ياشلىرىمىز بىرەر كېلىشمەسلىك ۋە بەختسىزلىككە يولۇقتى - دە، تاينىپ تۇرالىغۇدەك ياردەمگە ئىگە بولالمىغىنى ئۈچۈنلا قانات - قۇيرۇغى قىرقىلغان قۇشقا ئايلىنىپ قالدى. دەل ۋاقتىدا قىلىغان ياردەم، تومۇزدا قويۇلغان سۇغا ئوخشايدۇ. ئۇ، مايسىنى ئۆلۈمدىن ساقلاپ قالالايدۇ. ئېلىغا ھازىر شۇنداق ياردەم كېرەك!

ۋۇجۇدى بىلەن بىلىمگە بېرىلگەن ياشلارنى كۆرسە ئىچ-ئىچىدىن خوشال بولۇپ كېتىدىغان قىرىق يىللىق ماتارىپچى ئېلىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ روھسىزلاندى. ئۇچ بالا، ئوت بىلەن سۇنى ئايرىمايدىغان قاغىش، كەپسىز ئۇچ نارىسىدە ئېلىغا نە كىتاپ ئوقۇشقا، نە ئويلىنىشقا، نە بىرەر نەرسە يېزىشقا ئىمكان بەرمەيتتى، ئىدرىس ئەپەندى ئويلىناتتى «ئۇنىڭ يەكشەنبىسى مۇشۇنداق بالا بېقىش بىلەن ئۆتتە يەنە نەدە ۋاقتى بار؟ باشقا كۈنلىرى ماڭا مەلۇم: سەھەر مەكتەپكە پىيادە بارىدۇ - دە، قاراڭغۇ چۈشكەندە قايتىدۇ. كۈندۈزى

مەكتەپنىڭ ھەممە ئېغىر ئىشى شۇنىڭ ئۈستىگە چۈشىدۇ: دوكلات تەييارلاش، ئەمگەك، سىنىشتۇرۇپ باھالاش، نەمۇنىچىلارنىڭ ماتېرىيالىرىنى تۈرغۈزۇش، سىنىپ تەربىيىچىلىرىدىن دوكلات ئېلىش، ئۇنى ئاز دەپ ئون تۆت سائەت دەرس، دەرس بولغاندىمۇ ھەر كۈنى تاپشۇرۇغىي بار ماتېماتىكا دەرسى. ياق، بۇنداق ئۆتۈۋەرسە ئۇنىڭ پىلانلىرى قەغەز يۈزىدىلا قالىدۇ ...»

ئىككىنچى يەكشەنبە، قەھرىتان سوغاقتا، ئىدرىس ئەپەندى غاچىلدىتىپ قار دەسسەپ، يىگىرمە كىلومېتىر يولنى بەش سائەتتە بېسىپ، ئەتىگەنلىك چايغا ئۈلگۈرۈپ كونا دوستى ئىمىن ئەپەندىنىڭ ئۆيىگە كەلدى.

«مەدىنىيەت ئىنقىلاۋى» دا بىر مۇنازىرىگە قاتنىشىپ قويۇپ يامانلىشىپ قېلىشقان، كېيىن تارتقۇلىغى، كۆڭۈل ئازادىلىگى ئوخشاش بولسىمۇ، خىزمەت ئالدىراشلىغى بىلەن ئون نەچچە يىلدىن بېرى سىردىشالماي كەلگەن دوستلار دەسلەپ سوغاقلا كۆرۈشتى، لېكىن ئىدرىس ئەپەندىنىڭ تەكلىۋى بىلەن شەھەرنىڭ بىر خىلۋەت كوچىسىدىكى ئاشخانىغا كىرگەندىن كېيىن، ياشلىق چېغىدىكى ئۇلپەتچىلىگىنى ئوڭايلا تىرىلدۈرۈۋېلىشتى:

ــ ئىچكىنە ئىمىن، ــ دىدى ئىدرىس تەتۈرەپ تۇرغان قولىدىكى پىيالىنى كۆتۈرۈپ، ــ تاتلىقلا بىر نەمىكەنغۇ، ئۇزۇن بويتىكەن ئىچمىگىلى، بىر بىرىمزنى قولتۇقلىشىپ چىقىپ كېتەيلى، ئازراق كەيپ قىلايلى. قېنى كۆتەردۇق، خوشە!

ئىدرىس سۆزلەشكە، ئىمىن تىڭشاشقا ئامراق. بۇنداقلار جاڭجالسىز ئۇزاق سىردىشالايدۇ. ئۇلار خېلى ئىچىشتى. ئىمىن ئەپەندى سائىتىگە قارىدى. ئىدرىس يەنە بىر بوتۇلكىنى جوزىغا قويدى ــ دە:

ــ نەگە ئالدىرايسەن، مۇتۇ بوتۇلكىدەك پىچتى بوزۇلمىغان

گەپلەر بار تېخى. ئۆزىمىز توغرىسىدىكى گەپلەر تۇغقانلىرىمىز بىلەن بالىلار توغرىسىدا گەپ ئېچىلمىدى تېخى. ئەمدى گەپ سېنىڭ قىزىڭ توغرىسىدا بولىدۇ ئىمىن، ئاۋال بىر پىيالىدىن ئوتلۇۋالايلى.

بايا تىن خىيال سۈرۈپ جىم ئولتۇرغان ئىمىن ئەپەندىنىڭ چىرايى بىردىنلا ئېچىلدى.

— ھە، سۆزلە ئىدرىس، قىزىم قانداقراق؟

— ئاۋال ئىچ، ھە پىيالىنى، يەنە بىرنى قۇيۇپ قويايلى. قىزىڭ ياخشى، ياخشى بولغاندىمۇ ناھايىتى ياخشى. بىز يېڭى خىزمەتكە چىققاندىمۇ ئۇنچىلىك ئەمەستۇق. تىرىشقانتۇق. لېكىن خىزمەتكىلا تىرىشقانتۇق. قىزىڭچۇ، خەنزۇچىغا ناھايىتى ئۇستىكەن: خەنزۇچە ماتېرىيالنى ئۇيغۇرچىغا، ئۇيغۇرچە ماتېرىيالنى خەنزۇچىسىغا شارتلىدىتىپ ئوقۇۋېرىدىكەن. قايسىلا دەرسنى بەرسەك ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئالقىشىغا ئىگە بولۇۋاتىدۇ. فىزىكا ئىجادىيەت گۈرۈپپىسىدىكى ئوقۇغۇچىلار مەكتەپنىڭ كەينىدىكى ئۆستەڭ شاقراتمىسىغا رەسمى ئېلېكتر ئىستانسىسى ياساپ چىقتى دېگىنە. ئۇنىڭ باش ئىنژېنېرى سېنىڭ قىزىڭ، پىلانىر ئۇچۇرۇشتا بىزنىڭ بالىلار ناھىيە بويىچە بىرىنچىلىكنى ئالدى. بۇنىڭدىمۇ سېنىڭ قىزىڭ بىلەن بىزنىڭ ئېلىنىڭ ئەمگىگى ھەل قىلغۇچ ئورۇندا.

ئىمىن ئەپەندى بۇ قېتىم تەكلىپسىزلا پىيالىنى كۆتىرىۋەتتى.

— ھە، يەنىچۇ؟ — ئىمىن ئەپەندىنىڭ چىرايى تولۇق ئېچىلدى.

— ئىنگلىزچە سۆزلەشتە قىزىڭ ناھىيە بويىچە ئىككىنچى!

— بىرىنچىسى كىم؟

— ئېلى.

— ئېلى؟ ھە، مۇنداق دېگىنە، كامىل كېچائىنىڭ ساۋاقدىشى، يېزىلىق قارا قۇمچاق، ئورۇق بالىمۇ؟

ـــ هه، بىلدىكەنسەن. ئەمدى ئوچۇق سۆزلىشەيلى، ناۋادا قىزىڭ شۇ بالىنى ياردىپ قالسا ئۇلارنىڭ بەختىگە خوشال بولارسەنمۇ؟

ـــ شۇبھىسىز!

ـــ قىزىڭنىڭ ئىچ - پۇشىغى بارلىغىنى سېزەمسەن؟

ـــ ھەئە، يېقىندىن بېرى قويغان - تۇتقىنىنى بىلمەيدىغان بولۇپ قالدى، دەيدۇ ئانىسى.

ـــ ئۇنداق بولسا مەن ئېلىنىڭ ئەلچىسى. لېكىن بىلىپ قوي، ئېلىنىڭ بېشىغا كۈن چۈشتى. يارەمنىڭ قىلمىساق ئۇنىڭ ئىستىقبالى قۇرۇيدۇ. يارەمنىڭ چوڭىنى سەن قىلىسەن. سېنىڭ يارىمىڭ ھىساۋنىغا خەلقىمىز ھىلىقى «ھەقىقەت ئىجازەتسىز سايادەت قىلىدۇ» دېگەن كىتاپتىكى ئەر - ئايال كېيۈرىلارەدەك بىر جۈپ ئالمىغا ئىگە بولىدۇ.

ـــ ئېنىقراق ئېيتقىنا، مەن نىمىلەرنى قىلىشىم مۇمكىن؟

ـــ تويىنى قىلىمىز. چىقىمنىڭ تولىسى سەندىن بولىدۇ.

تويدىن كېيىن ئېلىنىڭ ئاكىسىنىڭ ئىككى بالىسىنى ئۆز تەربىيەڭگە ئالىسەن. بىرىنى ئانىسى چۆچۈرە سېتىپ باقىدۇ. يەنە نىمىلەرنى قىلىدىغانلىغىنى قىزىڭ بىلەن كۈيوغلۇڭ ئېيتىپ بېرىدۇ، ـــ ئىدرىس پىيالىنى يەنە تولدۇردى.

ـــ ئېلى، ھە ھىلىقى چاغدا ئېشەك ھارۇسى بىلەن بىرىنىڭكىگە كەلگەن بالا. ئېلى بولىدىغان يىگىت!

كاشىلا دادامدىن ...

كامىلجان پەرىشان، ئۇنىڭ پىكرى چېچىلغان، سەپرايى ئۆرلىگەن، قاپىغى سېلىنغان. ئۇ ئۇلاشتۇرۇپ تاماكا چېكىپ چىرايلىق ياسالغان ئىشخانىسىدا، بىردە دېۋانغا تاشلىنىدۇ، بىردە ئۇياقتىن - بۇياقىقا ماڭىدۇ. «ھەي

دادا، يا يۆتكىلىپ كەتمەدىڭ ... ۋاقىتلىق كېجاڭ بولۇپ ماڭارىپ بۆلۈمىنى ئەمدىلا ئالقانغا ئېلىۋىدىم، ئالى پارتىيە مەكتۈدە تۈرۈپ كادىرلار ئىدارىسىگە تېلېفۇن بېرىپ قالدۇ - رۇۋەتكىلى تاسلا قالدىڭ. پارتىيىگە كىرىشكە ئاز قالغاندا يەنە سەن كاشىلا بولدۇڭ. ئەمدىزە، يەنە يېڭى كاشىلا. سەن ماڭا توساق، چۈشەك؛ سەن بار يەردە ماڭا ياخشى كۈن يوق. سەندەك دادىدىن ماڭا نەمە پايدا. سەن ئۆيدە بولمىساڭ جېنىم يايراپ كېتىدۇ. سەنلا پەيدا بولساڭ مېنى پالاكەت باسىدۇ ...».

ئۇشبۇ قاتتىق چېكىلدى. ئۇ ئۆز - ئۆزىگە قىلۇاتقان سۆزىنى توختاتتى - دە، ئۆزىنى تۇزەشتۈرۈپ ئىشىكنى ئېچىشقا ماڭدى.

— ئەمەن ئەپەندىم، سىز ... — ئۇ ھودۇقتى، — قېنى كىرىسلۇغا!

— ئۆيىڭىزدىن تاپالمىدىم، ئىدارىدىمكەن دەپ كېلىۋىدىم، بار ئىكەنسىز، بەش مىنۇت ۋاقتىڭىزنى بەرسىڭىز، سىزدىن سورايدىغان گېپىم بار ئىدى.

كامىلجان ئىشىكنى قايتىدىن ئىلىپ قويدى - دە، ئەمەن ئەپەندىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئولتۇردى. ئۇنىڭ قولىرىنى گىرە - لەشتۈرۈپ، بارماقلىرىنى قولتۇغىغا تىقىشى، خۇددى ئۆزۈن يىل خىزمەت ئىشلەپ تەجرىبە توپلىغان دىپلوماتىيە خادىمىدەك سۈنئىي قىلىق بىلەن ئۆزىنى سالماق كۆرسىتىشى ئەمن ئەپەندىگە ياقمىدى. ئۇ ئويلىغانلىرىنىڭ مېغىزىنىلا دىمەكچى بولدى:

— كامىلجان ئۇكام، ئالدىراشكەنسىز، گېپىمنىڭ بولار يېرى مۇنداق: خانغىز ئۆزەمنىڭ قىزىدەكلا، بىلمىسىز، ئۇ مەھبۇبە بىلەن دوست، مەھبۇبەمۇ چوڭ بولدى، لېكىن قىزىمىزنىڭ توي ئىشى توغرىلىق ئېغىز ئېچىش بىزگە قىيىن. خانغىز يوق ئوخشايدۇ. سىز بىر ئامال قىلىپ بىزنىڭ

پىكرىمزنى خانقزغا ئېيتسىڭىز، خانقز ئۆز نامىدىن مەھبۇبە بىلەن سۆزلىشىپ باقسا ...

ــ مەسىلەن كىمگە؟ ــ كامىلجان تاقەتسىزلىك بىلەن سورىدى.

ــ سىز بىلىدىغان بالا، بەلكى سىزنىڭ دوستىڭىز.

ــ ئېلىنى دەمسىز؟ ــ كامىلجاننىڭ ئاۋازى غاراڭ ـ غۇرۇڭ چىقتى، ــ ئۇلارغا نىمىشقا ئەلچى كېتىدۇ؟

ــ گەرچە ئۇلار يېقىن، بىر بىرىنى چۈشىنىدىغان ياشلار بولسىمۇ بۇ ھەقتە گەپ ئېچىشتىن ئۆزلىرىنى قاچۇرغىدەك.

ــ ھا ـ ھا ـ ھا! ... ــ كامىلجان ئەرتىستەك يېنىك ھەركەت قىلىپ ئايلاندى ۋە قاتتىق كۈلدى، ــ مۇنداق دەڭ ئىمىن ئەپەندىم. چۈشىنىشلىك، قالغىنىنى بىزگە قويۇپ بېرىڭ، ئېيلىدىن بىرەر ئېغىز سۆز چىقمىغى تەس، ئۇنى كۆتكەن قىزنىڭ تەلمۈرۈپ، چېچى ئاقىرىپ كېتىدۇ. ئەمدى بۇ ئىشنى ماڭا قويۇپ بېرىڭ!

ئىمىن ئەپەندى چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ئۇنىڭ سەپرايى تېخىمۇ ئۆرلىدى: «ئەمدىلا خانقزنى قويۇۋېتىپ مەھبۇبەگە ئىككىنچى ھۇجۇمنى باشلاي دىسەم مۇنۇ كاشىلىنى قارا. خانقزنى بۇ چاققىچە يولغا سالاتتىم، كاشىلا دادامدىن بولدى. بالىسىنىڭ ئەركىلىگىگە كاشىلا بولغان دادىلارنى جازالايدىغان بىر قانۇن چىقمىدى، ... ئىككى قات ۋاقىتدا ئايلىنىڭ ئۈستىدىن ئاجرىشىش ھۆكۈمى چىقىرىشقا بولماسمىش. خانقزنى نىمىگە ئالدىم؟ مەھبۇبەنى قىزغاندۇرۇش ئۈچۈنلا ئۇنىڭ بىلەن يۈرۈپ قويۇپ ئېيلىشقا مەجبۇر بولدۇم. بۇ ئۆمرۈمدە مەھبۇبەنىڭ قولىنىڭ ئۇچىنى تۇتالماسمەنمۇ؟ مېنىڭ نەرىم يىگىست؟ قەسەم ئىچمەنكى، مەن ئۇنى قولغا چۈشۈرمەي قويمايمەن. ھىچ بولمىسا ئېلىنغا تەككەندىن كېيىن بولسىمۇ ...»

ئۇ دادىسىنىڭ شوپۇرىنى تېلېفۇنغا چاقىردى.

— نېمە، دادىڭىز گۈڭشىغا چىقمەن دېگەن دەمسىز؟ دادامغا ئوغلىڭىز كېلىنىڭىزنى ئەپكىرگىلى چىقىۋەتكەك دەڭ، ھەئە، كېلىنىنى ئەپكىرىمەن.

يېرىم سائەتتىن كېيىن پىكاپ كامىلجاننى چاقىرىپ سىگنال بېرىشكە باشلىدى.

پىكاپ ئىلىلارنىڭ يېزىسىغا قاراپ قار توزۇتۇپ كېتىۋاتقاندا كامىلجان شوپۇرغا:

— گۈڭشې ئوتتۇرا مەكتىۋىگە! — دېدى گېپىنى ئولتۇرۇپ.

ئۇنىڭ قاپىغى سېلىنغان، ئاۋازى قوپال ئىدى. ئۇ مۇدىر ئىشخانىسىغا كىرگەندىمۇ، مۇدىرنىڭ دوكلادىنى ئاڭلىغاندىمۇ، مۇدىرنى ئەگەشتۈرۈپ مەكتەپ بىناسىنىڭ بۈزۈلغان يەرلىرى، تەنتەربىيە مەيدانلىرىنى كۆرۈۋاتقاندىمۇ تۇتۇق ۋە سەپرا ئىدى. پەقەت كەچقۇرۇن مەھبۇبەنى كۆرگەندىن كېيىنلا ئۇنىڭ قاپىغى ئېچىلدى.

ئۇ كەچقۇرۇن مەھبۇبەنى پىكاپقا سېلىپ خانقىزلارنىڭ مەھەللىسىگە قاراپ يولغا چىقتى.

— خانقىز يامانلىقتىمۇ؟ — خېلى جىملىقتىن كېيىن مەھبۇبە كامىلجاندىن جەينىگىنى قاچۇرۇپ تۇرۇپ سورىدى.

— ھەئە، تەبىئىي شۇنداق بولۇشى زۆرۈر ئىدى - دە!

— بۇ نىمە دېگىنىڭىز؟

— ئەقلى - ھوشى بار ئايال، كۆڭلى تارتمىغان ئەر بىلەن بىر ئۆيدە تۇرمايدۇ - دە!

— ئۇنداقتا نېمىشقا توي قىلىشقانسىلەر؟

— نېمىشقا، تېخى بىلمەمسىز؟ خانقىز ئېلىغا ئاشىق، لېكىن ئېلى ھەرجىنىنى چۈشەنمىگەن. ئېلىنى قىزغاندۇرۇش ئۈچۈن خانقىز مەن بىلەن يېقىنلاشتى، كېيىن ئۆزىنىڭ پەرۋاسىزلىغى مېنىڭ بىلەن توي قىلىشقا سەۋەپ بولدى.

— يالغان! — قىز كامىلجاننىڭ كېيىمگە تېگىپ تۇرغان

پەلتۇسىنىڭ پېشىنى دەرھال يىغدى، ــ سىز نىمە قىلماقچى ئەمدى؟

ــ ئاجرىشىمەن! ــ دېدى كامىلجان دەرھال، ــ خانىقىزمۇ مۇرادىغا يەتسۇن. ئېلى قېيىن كۆندىكەن، ئۇنىڭغا مايدەك ياقىدۇ. نەچچە مىڭ يۈەنلىك ئۆيۈ بىساتقا بىراقلا ئىگە بولىدۇ ...

مەھبۇبەنىڭ بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ پۈتۈن ئەزايى تىكەندىلەشتى، بەدىنىگە تىترەك ئولاشتى، ئۇنىڭ ماشىندىن سەكرەپ چۈشكىسى كەلدى:

ــ توختاڭا، بېشىم قېيىۋاتىدۇ. مەن چۈشۈپ كېتىمەن!

شوپۇر ماشىنىنى توختاتتى ۋە قىزغا قايرىلىپ قاراپ:

ــ گەپ ماشىندا ئەمەس، يولدا، ــ دېدى ئۇ كۈلۈپ، ــ كامىلجان كېچىك بىلەن مۇشۇ يولدا ماڭساقلا بىر كاشىلا چىقىدۇ.

ــ گەپ سېنىڭدە! ــ دېدى كامىلجان شوپۇرغا ئالىيىپ، ــ تۈزۈك ھەيدىمەيسەن، تۈز يەر تۇرسا، كاتاڭغا تارتىسەن. مېنى بىزار قىلماقچىمۇ سەن؟

قىز ماشىنا توختاش بىلەن يەرگە سەكرەپ چۈشتى. كامىلجانمۇ يەرگە چۈشۈپ قىزنىڭ قولتۇغىغا قول تۇزاتتى:

ــ چىقىڭا، بەش مىنۇت!

ــ ياق، پىيادە بارىمەن!

ــ مەنمۇ پىيادە ماڭاي ئەمىسە، ــ دېدى كامىلجان كۈلۈپ، ــ يولدا ھەمرا كېرەكقۇ!

ــ ھەمرا؟ ھەمرا ئەنە كېلىۋاتىدۇ! ــ ئۇلار يىراقتىن كېلىۋاتقان چىبەرقۇت چاپانلىق يىگىتنى كۆردى. ئېلى ئېتىز ئارىلىرىدىكى چىغىر يولالار بىلەن ئالدىراپ كەلمەكتە ئىدى.

كامىلجان ماشىنىنىڭ ئىشىگىنى قاتتىق ياپتى.

ــ دادامنىڭ كاشىلىسى! سەرالبقلارغا قانات ياپسەن دەپ

بالىسىنى بەختسىز قىلغان دادام، ــ دېدى غودۇكشىپ، ــ بۇ يولنى دەسلەپ دادام ماكغان، ئېلى، خانقىز دېگەنلەرنىمۇ دادام تاپقان، بولمىسا مەھبۇبە بىلەن ماكا سەراغا قاتىراشنىك نىمە ھاجىتى بار ئىدى، ھەممىسى دادامنىك كاشىلىسى.

شوپۇر مىيىغىدا كۈلۈپلا قويدى.

يەنە نىمىگە قورۇنسىز يىگىت

قارلىق دالا ئولتۇرۇۋاتقان قۇياش شەپىسى بىلەن ھال رەك تۇس ئالغان. قارغا چۈمكىلىگەن ئېتىزلار كۆزنى چاقنىدۇ. قىرلاردىكى دالا چۆپلىرى قار ئاستىدىن باش چىقىرىپ بىر جۈپ يولۇچىنى كۈزىتىدۇ. قىز ياخشى كىيىنگەن، يىگىت دىخان كىيىمىدە. لېكىن ئۇلار ياندىشىپ، يېقىن كېتىۋاتىدۇ. قىز يۈمشاق قارا پەلەي كىيگەن قولى بىلەن پات ـ پات يىگىتنىك چىبەرقۇت چاپىنىنىك يېڭىدىن، پېشىدىن تۈتۈۋالىدۇ. قىزنىك ئاق تۈمت روماك ئاستىدىن چىقىپ تۇرغان غىچىم چاچلىرى بەزىدە يىگىتنىك قۇلاقلىرىنى غىدىقلاپمۇ قويىدۇ. قىزنىك كەيپى چاغ، ئاۋازى بۇلەكچىلا جارانكلىق، قىز ئارىلاپ يىگىتنىك مۇرىسىگە ئاستا يۆلىنىدۇ. لېكىن يىگىت قىزدىن قورۇنماقتا. قىز ئىختىيارسىز سۇركىلىش، يىگىت تۇيىدۇرماي ئۆزىنى قاچۇرۇش بىلەن ئۇلار بەزىدە يولنىك سىرتىغا چىقىپمۇ كېتىدۇ. ئۇلار سۆھبەتتە، ئۇلار خۇددى مەس ئادەملەردەك ھەممىلا نىمە توغرىسىدا سۆزلەشمەكتە. جەمىيەت، تەبىئەت، دوستلار، مەكتەپ ... ھەممىلا ئىش ئۈستىدە خالىغانچە سۆزلەشمەكتە. ئادەتتە زادىلا كۈلكە قوزغىمايدىغان ئىشلاردىمۇ ھوزۇرلىنىپ كۈلۈشمەكتە. ئۇلارنىك قەدەملىرى شۇنچىلىك ئاستىكى مۇز ئۈستىدە ماكغان تاقىسىز ھۆكۈزمۇ ئۇلاردىن تېىز، دالا سەيلىسى ئۇلارنى بارلىق غەم ـ قايغۇ، تۇرمۇش

كۆڭۈلسىزلىكلىرى ۋە كۆڭۈل غەشلىكلىرىدىن بىر يولىلا ئازات قىلغان. ئېلىنىڭ قۇلىغىغا كۈندىكىدەك ئۇچ بالىنىڭ يىغا-زارى، غەشلىگى ئاڭلانمايدۇ؛ يەڭگىسىنىڭ سۈلغۇن چىرايى، دوختۇرخانىدىكى دادىسىنىڭ قۇرۇغان لەۋلىرى بىلەن ئۆچۈش ئالدىدىكى شامدەك پىلدىرلاپ قالغان كۆزلىرى، قانسىز تومۇرلىرى، بۆرتۈپ چىققان يىكتەك بىلەكلىرىمۇ كۆز ئالدىغا كەلمەيدۇ. ئۇنىڭ ۋۇجۇدى هاياجان، خوشاللىق، يەنە ئاللىقانداق چۈشىنىپ بولمايدىغان سىرلىق تۈيغۇلار بىلەن تولغان. ئۇ مانا شۇ ۋۇجۇدىنى ئورىۋالغان كۆرۈنمەس بەخت يىپلىرى ئۈچىدە چەكسىز راهەت، هايات لەززىتى بار ئىكەنلىگىنى مانا بۈگۈنلا بىلدى.

— دالا ياخشىمۇ ئېلى؟

— ئاجايىپ ياخشى ...

— كۈندە شۇنداقمۇ؟

— ياق، پەقەت بۈگۈنلا؟

قىز ئىختىيارسىز ئۇنىڭ بىلىگىگە ياماشتى. بېشىنى يىگىتنىڭ مۈرىسىگە قويدى. ئۇلار بىر بىرىنىڭ تېپچەكلىگەن يۈرەك سادا-لىرىنى ئاڭلاشتى. قىز يىگىتنىڭ خىيالچان كۆزلىرىگە ئۇمىت بىلەن قارىدى، لېكىن يىگىت قىزنىڭ ئوتلۇق كۆزلىرىدىن كۆزىنى قاچۇ-رۇپ ئەيىپكارەدەك يەرگە قارىدى. ئۇنىڭ يادىغا ئىدرىس ئەپەن-دىنىڭ سۆزى كەلدى: «ئاتا - ئانىسى رازى، يىگىت بولغاندىكى ئەمدى ئۆزەڭ ئېغىزلان»، «نىمە دەيمەن؟ ئۆمرىدە مۇشەققەت كۆرمىگەن، ئازىلىق، ياساڭچۇق قىزنى ئايىلىم بۇلۇڭ دىيىشكە پېتى-نايمۇ؟ مەن ئۇنى توپىسى توزۇپ تۇرىدىغان ئەسكى كىگىزلىرىم ئۈستىگە ئولتۇرۇشقا، قاراڭغۇ قازان بېشىدا ئىش قىلىشقا، مېنىڭ كېسەل دادام، غەلۋىسى چىق ئۇكىلىرىمنىڭ هالىدىن خەۋەر ئېلىش-قا، تۆگىمەس قىيىنچىلىقلىرىمغا شېرىك بولۇشقا تەۋسىيە قىلمەنمۇ؟ مېنىڭ ياشلىق غورۇرۇم، تىرىشقاقلىق بىلەن ئېرىشكەن ئاز - تولا

بىلىمەم ۋە ئۇنىڭ بەدىلىگە كەلگەن ئەرزىمەس ئابرويۇمغا قىزىققان شەھەر قىزى ماڭا ئۆمۈرلۈك ئاش بولارمۇ؟ شەھەر قىزىنىڭ شەھەرچە ھەۋىسى بولىدۇ، ئۇ غايىلىك، ئۇمىتۋار قىز، نازۇك تەبىئەتلىك، ئۇ مېنىڭ بارى - يوقۇمغا قانائەت قىلىپ، مېنىڭ غورىگۈل تۇرمۇشۇمغا ئۆز ئارزۇ - ھەۋەسلىرىنى قۇربان قىلارمۇ؟ دۇرۇس، ئۇ ۋىجدانلىق، نومۇسلۇق، غەيرەتلىك قىز. لېكىن باشقا بىرسىنىڭ پەزىلىتىنى ئۆز ئارامىم ئۈچۈن ماتېرىيال قىلىشقا مېنىڭ ۋىجدانىم يول قويارمۇ؟ ... بىر ئۆمۈر ھەمرا بولۇش ئاسان ئەمەس، ماركسنىڭ ئايىلى ژېننىدەك، روسىيە يازغۇچىلىرى دوستويېۋسىكىنىڭ ئايىلى، لېۋ. تولستويىنىڭ ئايىلى، لۇشۇننىڭ ئايىلىدەك ... قەھرىمان بولالارمۇ؟»

— دادىكىزنى ئويلاۋاتامسىز؟ — قىز مەيۈس ھالدا سورىدى.

— ياق، — دىدى يىگىت ئوڭايسىزلىنىپ، — باشقا بىر ئىش.

— بىلىمەن! — دىدى قىز قەدىمىنى ئىتتىكلىتىپ، — غېمىڭىز كۆپ. لېكىن بىلىپ قويۇڭ، سىزگە ياردەم قولىنى سوزىدىغانلارمۇ كۆپ، لېكىن سىز باشقىلارغا ئانچە ئىشەنمەيدىكەنسىز.

— تەنقىدىكىز ئورۇنلۇق، — دىدى ئېلى كۈلۈپ تۇرۇپ، — بۇ مېنىڭ ئەيىبىم. مەغرۇر ئادەملەر باشقىلارغا ئانچە ئىشەنمەيدۇ. ھامان باشقىلار ئۆزى ھىس قىلغانىنى ھىس قىلالمايدۇ دەپ ئويلايدۇ. بىز زىيالىلارنىڭ ئەيىبىمىز شۇكەن. بۇندىن بىر - ئىككى يىل بۇرۇن ھەممىلا ئادەمنى ئۆزەمدىن ئۈستۈن بىلەتتىم، كىتاپ ئوقۇپ ئاز - تولا بىلىم ئۆگەنگەندىن كېيىن ئۆزگەردىم. ھېچ ئادەمنى ئۆزەمگە تەڭ قىلمايمەن، ناھايىتى بىلىملىك ئادەملەرنىمۇ يېقىن كەلگۈسىدە بەربىر مەندىن كېيىن قالىدۇ دەپ ئويلايدىغان بولۇپ قالدىم. لېكىن چاندۇرمايمەن، مەغرۇرلۇغۇمنى بىلىندۇرمەسكە تىرىشىمەن.

— مەن چاندۇرىمەن! — دىدى قىز كۈلۈپ، — مەغرۇرلۇغۇمنى

زادىلا يوشۇرالمايمەن، شۇنىڭ ئۈچۈن دوستۇم ئاز، ئۆزەمنۇ كىشىلەر بىلەن ئاساتلا يېقىنلاشمايمەن. بىلدىم، سىز كامىلجان بىلەن قانداقچە دوست بولۇپ قالدىڭىزكىنتاڭ؟

ـــ دوست دېيىشكە ئۆزەمنۇ ئىشەنمەيمەن، لېكىن ياماڭ كۆرمەيمەن. مەن جەمىيەتتىكى خىلمۇ ـ خىل ياشلارنىڭ مەقسەت ـ تىلەكلىرىنى بىلىشكە قىزىقمەن، كامىلجان بىر خىل ياشلارنىڭ ۋەكىلى.

ـــ مەسىلەن، قانداق خىلدىكى؟

ـــ جەمىيەتتە شۇنداق بىر خىل ياشلار بار، ـــ دېدى ئىلى، يوغان تۇمشۇق باجىنگىرنىڭ چەمكە قېتىشقان قار مۇنگىنى يەرگە ئۇرۇپ تۇرۇپ، ـــ ئۇلار خەلقتىن ئۆز تۆھپىسىدىن نەچچە يۈز ھەسسە ئۈستۈن ھەق تەلەپ قىلىدۇ. ئۇلار باشقىلارنىڭ قان ـ تەرى بەدىلىگە بايلىقىنى ياشاشنى نومۇس دەمەيدۇ. يۇقۇرى مەنسەپ، ماددى تەمىنات، نام ـ شۆھرەت، باشقىلارنىڭ ياخشى گەپ، خوشامەتلىرىگە ئېرىشىش ئۈچۈن ھەرقانداق بولمىغۇر ئىشلارنى قىلىشتىنمۇ يانمايدۇ، جاپاغا چىدىمايدۇ، ئۆگىنىشنى خالىمايدۇ، ئۇلار ئۈچۈن مەنسەپكە ئېرىشىش ئىلگىرىلىگەنلىك، مەنىشەت ـ بەخت. جاپا مۇشەققەت چېكىشمۇ بەزىدە بەخت ھىساپلىنىدۇ دېسىڭىز ئۇلار سىزنى ساراڭ دەيدۇ، تىرىشىپ بىرەر كەسپىنىڭ ئەھلى بولۇش ئىلگىرىلىگەنلىك دېسىڭىز سىزدىن كۈلىدۇ. كامىلجان مانا مۇشۇ خىلدىكى ياشلارنىڭ ۋەكىلى. مەن كامىلجانغا قاراپ ئۆزەمنىڭ يولۇمنى تۈزەيمەن. ئۇ يېقىندا تېخى مېنى ئۆز بۆلۈمىگە، ئەمىلىيەتتە ئۆزىگە كاتىپ بولۇشقا تەكلىپ قىلدى. مەن ئۇنىڭغا دوكلات يېزىپ بەرگۈدەكمەن، ئۇ شۇ دوكلاتلار بىلەن تېزرەك ئۆسمەكچى، بەختلىك بولماقچى!

قارلىق دالىغا قارامتۇل تۈن لىباسى يېپىلدى. ئاخىر مەھەللە قاريىپ كۆرۈندى، ئىتلارنىڭ ھاۋشىشى ئاڭلاندى. كوچا بېشىدا ئۇلار توختىدى. بىرىنچى يېزا ئۆيىنىڭ دەرىزىسىدىن چۈشكەن

يورۇقتا دەرەختىن قۇيۇلۇۋاتقان كۈمۈشتەك قار ئۇچقۇنلىرى چىمىرلىدى، قىز ئاخىرقى قېتىم يىگىتنىڭ كۆزىگە ئۈمىت بىلەن تەلمۈرۈپ قارىدى. ئېلى خۇددى ھېچنىمە سەزمىگەندەك چىمىرلاۋاتقان قار ئۇچقۇنلىرىغا قاراپ جىمجىت تۇراتتى، قىز ئەلەم بىلەن ئۇلۇق كېچىك تىندى ـ دە:

ـ ئەمدى مەن قايتاي! ـ دىدى.

ـ نىمىشقا؟

ـ خانقىزنىڭكىگە بارغۇم كەلمەيۋاتىدۇ.

ـ قورۇنمىسىڭىز يەڭگەم سىزنى قوندۇرۇپ قالالايدۇ ...

ـ ئۇنداقتا ... رەھمەت ئەمىسە! ...

ئۇلار ئېلىلارنىڭكىگە جىمجىت، گويا مۈگدەكتىكى يېزىنىڭ يۈرەك سوقۇشىنى تىڭشاۋاتقاندەك سۈكۈتتە مېڭىشتى. ئۇلارنىڭ ئايىغى ئاستىدىكى قار غىچىرلايتتى. كەچكى سوغاق ئۇلارنىڭ نومۇسچان يۈزلىرىگە بەخۇدۇك نەشتەر ئۇراتتى. ئىزغىرىن شامال چۈشىلارنى ئۇشتەك چالغۇزۇپ ئېلىنىڭ قۇلىغىغا شۇرلايتتى: ئېيغىزلان، يىگىت يەنە نىمىشقا قورۇنسەن؟

قىشنىڭ تۈنى شۇنچە ئۇزاقمۇ

تاماقتىن كېيىن ئېلى ئاتلىنىپ دوختۇرخانىغا ـ دادىسىنى كۆتكىلى كەتتى. مەھبۇبە ئېلىنىڭ يەڭگىسى لەتىپە بىلەن چۆچۈرە تۈگۈشكە ئولتۇردى. تىتىلىشقا باشلىغان كىگىز ئۈستىگە كۆپە سېلىنغان بولسىمۇ قىز ھامان بىئارام ئىدى. ئۇ پۈتلىرىنى سوزۇپ، قېيىسىيىپ بىرده ئۇ، بىرده بۇ يامپىچىغا ئۆرۈلۈپ ئولتۇرۇپ، نازۇك بارماقلىرى بىلەن ئۇششاق قىلىپ چۆچۈرە تۈگەتتى. ئېلىنىڭ يوقلۇغى، مۇنۇ ئۇچ بالىنىڭ توپا ـ چاڭ كۆتىرىپ قېيىغىتىشلىرى، مەشتە كۆيۈۋاتقان مەدەكتىن تۇرۇپ ـ تۇرۇپلا چىقىپ تۇرىدىغان قاڭسىق ئىس قىزنىڭ ئېچ پۇشۇغىنى تېخىمۇ ئاشۇرۇۋەتتى. لەتىپە

شوخ بالىلارنى سىلىق سۆزلەر بىلەن كايىپ قويىاتتى، لېكىن تىلـ لىمايىتتى، ئۇرمايىتتى. مانا بالىلارنىڭ ئوتتۇرانـچىسى تۇيۇقـسىزلا مەھبۇبەنىڭ كەينىدىن كېلىپ بوينىغا ئېسىلدى. مەھبۇبە ئوكىدىسىغا يىقىلىۋىدى، چوڭى كېلىپ قىزنىڭ قوسىغىغا مىندى. كىچىگىمۇ پۇرسەتنى غەنىمەت بىلىپ قۇلىغىدىكى ھالقىسىنى كۇچەپ تارتتى.

— قويىشە بەكۇاشلار! — دەپ بالىلارنى تارتتى لەتىپە، — ھېتىقاشنى بىلمەيدۇ. ئېلى مۇشۇنـداق ئـۇگىتـىپ قويـدى، قـويۇڭـلار، ھەدەڭـلەرنىڭ ئەڭلىنى رەسۋا قىلدىڭلار!

— ئېلى ئاكام بولمىغاندىكى كىمنى باساتتۇق ئەمسە؟ — دەپ دومسايدى ئىككىنچى ئوغۇل، — چۆچۈرەڭنى چاچمەن!

— نەبى! — دىدى لەتىپە بالىنىڭ قولىنى سىلكىپ، — بوۋاڭنى دوختۇردىن ئەپچىقمىز، بىلدىڭمۇ، چۆچۈرىنى سېتىپ پۇلىنى بوۋاڭـ غا بېرىمىز.

بوۋىسىنىڭ ئىسمى چىقـۋىدى بالـلار جىمىقتى ۋە مىسكىنلەشـتى.

— دادامنىڭ كېسىلى ئېغىرلىشىپ قالدى، — دىدى لەتىپە مەيۇسلىنىپ، — دوختۇرخانىدىن ئەپچىقىپ كېتىڭلار دىگەن ئوخشايـ دۇ. بەش ئالتە يۇز يۇەنسىز ئەپچىقىلى بولمايدۇ. گۇڭشېدىن يـا مەكتىۋىدىن ياردەم ئېلىشنى خالىمايدۇ، بۇ ئېلىنىڭ مىجەزى شۇنداق، بالىلار ئۇنى پېتىغداپ خېمىر قىلمۇېتىدۇ. ھىجىيىپلا ياتقىنى ياتقان. تېخى مۇنۇ چوڭى بىلەن كىچىگى كېچىسى ئۇنىڭ بىلەن بىللە ياتىدۇ. كېچىچە كىچىگىنى توسۇۋاتقان، چوڭىنى يېپىۋاتقان، ئۆزى تۇزۇك ئۇخلىيالمايدۇ. يەنە قارىسىڭىز بالىلارنى ئۇخلىتىپ قويۇپ كىتاپ ئوقۇۋاتقان، يېزىۋاتقان، سەھەر تۇرۇۋېلىپ ئىنگىلىزچە يادـ لاۋاتقان، بىر مىنۇت جىم تۇرمايدۇ. ئەجەپمۇ چارچىمايدىكەن، چېچىلمايدىكەن، بالىلارغا ئالايىغىنىنى، بىرسىگە دات ئېيتىپ زارلانـ غىنىنى بىلمەيمەن. ھال ـ ئوقىتىمىز مۇشۇنچىلىك، ئېلىنىڭ ئەللىك يۇەن پۇلى دادىسىنىڭ غىزاسىدىن ئاشمايدۇ. ياخشى كۇننىڭ يامـ

نى بولۇپ قالسا دادامنى ئۇزىتىشقا لازىم بولىدۇ دەپ كېچىلىرى ئاۋۇ كىچىك تەجرىبىخانىسىدا بىر نېمىلەرنى تەجرىبە قىلىدۇ. ئەينەك سىرلاپ يەكشەنبە بازارغا ئۇلگۈرتۈپ بەش ـ ئالتە تىكلىمە ئەينەك تەييارلاۋاتىدۇ. ئەينەككە رەسىملەرنى سىزىدۇ، مۇشۇ مەھەلىنىڭ رادىيو، تېلېۋىزور، ۋەلسىپىت، ئۇنىڭالغۇلىرىنى ئېلى رېمونت قىلىدۇ. بۇنىڭمۇ ئازراق كىرىمى بولىدۇ. ئۆزەكنى خار قىلغىچە كۆچۈكنى خار قىل دەپ، بىرسىگە چىراي سارغايتقاندىن جاپا تارتقانىنى ياخشى كۆرىدۇ. ئۇ يەر ـ بۇ يەردىن زاپچاس، لازىمـ لىقلىرىنى سېتىۋېلىپ رادىيو قۇراشتۇرۇپ ئۇنىمۇ ساتتى. ئاشۇنداق قىلىپ خېلى قوشۇمچە پۇل تاپىدۇ. لېكىن سىزدىن نېمىسىنى يوشۇرىمىز؟ ئىككىلا كۆينىكى، ئىككى خادانى بۇرۇلكىسلا بار. نە ھاراق، نە تاـ ماكىدا يوق، ئۆيلىنىدىغان ۋاقتىمۇ بولدى، ھازىر تويلار ئېغىرلاشتى. نە بىر جىك گۈرۈچ، نە ئالقاندەك لاتا ئېلىپ تاشلاپ قويغىنى يوق. مېنىڭ ئىچىم تىتىلدايدۇ. ئامالىم قانچە؟ مەھەللىدىكى ئۇنىڭ بىلەن تەڭتۇشلەر باللىق بولۇپ قالدى. يالغۇز بىزنىڭ ئېلىلا تېخى بېشىنى ئوڭلاشنى ئويلاپمۇ قويماي يۈرۈۋاتىدۇ. قىزلار توغرىسىدا ئويـ لىماەيدىكەن دەسەم ئۇنداق ئەمەسكەن، بىرسىگە كۆڭلى بار ئوخشايدۇ. بىلىندۇرمىگىنى بىلەن دەرت دېگەن ئادەمنىڭ ئىچىدە ياتمايدىكەن. مەن ئۇنىڭ قەغەزلىرى ئارىسىدىن بىر قىزغا ئاتاپ يازغان شېئىرـ نىمۇ كۆرۈپ قالدىم. شېئىرنى ئوقۇپ ئۆپكە ـ ئۆپكەمنى باسالماي يىغلىدىم.

ـــ نېمە دەپ يېزىپتۇ لەتىپە ھەدە؟ ـــ مەھبۇبە ھايا جان بىلەن دەرھال سوردى.

ـــ شېئىر ئۇچ كۇپلېت ئىكەن، بىر كۇپلېتى يادىمدا، ـــ دېدى لەتىپە ۋە شېئىرنى ئوقۇدى:

قارايمەن بىر ئۆمۈر تەلمۈرۈپ،
قول يەتمەس كۆكتىكى يۇلتۇزغا.

ئه قاپقان لازىمكىن ئايلىناي،
سۈدىكى پەرۋاسىز قۇندۇزغا ...

مەھبۇبە تۇيۇقسىز ئوق تەككەن كىيىكتەك تېپچەكلىدى - دە، ئورنىدىن تۇرۇپ تالاغا چىقىپ كەتتى.

ئاسمان سۈزۈك، يۇلتۇزلار چىمىرلايتتى. يۇلتۇزلار بىلەن سۆزلىشىشكە ئامراق قىز تىنىق، سىرلىق ئاسمانغا قاراپ ئۆز بەختىنى ئوچۇق كۆردى. «ياق، سىزنى بىر ئۆمۈر ئەمەس، ئەمدى بىر كۈنمۇ تەلمۈرتكۈزمەيمەن!» دەپ پىچىرلىدى قىز هاياجان بىلەن. ئۇنىڭغا يۇلتۇزلار تەبەسسۇم گۈزەل، سىرلىق بىلىندى، نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئۇنى قىينىغان ئىچ پۇشۇغى تۈگىگەندەك، تېپىشماق يېشىلگەندەك، قىزلار ئۈچۈن هەم خوشاللىق، هەم قورقۇنچلۇق بولغان بۇ كۈن يېتىپ كەلگەندەك، شۇنىڭ ئۈچۈن ئەمدى بۇ ئىشنىڭ يوشۇرۇندىغان يېرى قالمىغاندەك بولۇپ يۇلتۇزلارنىڭ ئۆزى بىلىدىغان ئىسسىلىرىنى ئاتاپ تۇۋلىغۇسى كەلدى.

— مەھبۇبە! — بوسۇغدا لەتىپە پەيدا بولغاندا قىز كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈۋاتاتتى.

— مەھبۇبە، سىزگە نېمە بولدى سىڭلىم؟ — لەتىپە ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى.

— جېنىم هەدە! — دىدى مەھبۇبە لەتىپەنىڭ مۈرىسىگە بېشىنى قويۇپ، — ئىنىڭىزغا ئېيتىڭ، مەن رازى. ماڭا ئىشەنسۇن، مەن ئۇنىڭ خوشاللىق، قايغۇلىرىغا شېرىك بولالايمەن!

ئۇلار ئىككىلىسى كېچىچە كىرپىك قاقمىدى: سىر داشتى، كۈلۈشتى، يىغلاشتى، لېكىن تۈن ئاخىرلاشمىدى. ئۆز هىسسىياتىنى يوشۇرۇشقا ئۇنىمىغان مەھبۇبە ئۇلۇق كېچىك تىنىدى:

— تۇۋا، — دىدى ئۇ ئەسنەپ، — قىشنىڭ تۈنى شۇنچە ئۇزاقمۇ؟

ئوي

ئوي دىسە قۇرۇق تېرىمۇ مىدىرلايدۇ. ئېلىنىڭ ئېغىر كېسەل دادىسى، ئىدرىس ئەپەندىدىن بۇ ئىشنى ئاڭلاپ ئورۇق قوللىرى بىلەن ساقلىنى سىپىدى، ئۇنىڭ پىلدىرلاپ قالغان كۆزلىرىدە شاتلىق ئۇچقۇنلىدى. ئۇ قۇرۇغان لەۋلىرىنى تەستە مىدىرلىتىپ:

ــ بالامغا ئېيتسىلا، ماڭا قاراپ بۇ مەرىكىنى كەينىگە سوزمىسۇن، بالامنىڭ بەختىنى كۆرسەم بەلكى تۇزۇلۇپمۇ قالارمەن!ــ دىدى ۋە خەيرىلىك ئىش ئۈچۈن دۇئا بەردى.

لەتىپە بالىلىرىنى ئانىسىنىڭكىگە ئاپىرىپ قويۇپ، ئاز ـ تولا دەسمىنىڭ يولىنى قىلدى ـ دە، گۈشىبغا بېرىپ چۆچۈرىخانا ئاچتى. ئۇنىڭ پاكىز ئاشخانىسىدا تەملىك چۆچۈرە ياخشى بازار تاپتى. ھەر كەچلىگى غەلە سانىغاندا ئېقىم ـ چىقىمدىن سىرت ئونبەش ـ يىگىرمە يۈەن كىرىم بولۇپ تۇردى. ئاشخانىنىڭ يۈگۈر ـ يېتىم ئىشلىرىنى ئىدرىس ئەپەندىنىڭ بىر ئوغلى ئۈستىگە ئالدى.

ئېلى تېخىمۇ خىيالچان، كەمسۆز ۋە تىنىمسىز بولۇپ قالدى، ئۇ ئۆز كۈنلىرىنى سەھەر تۇرۇپ ئىنگلىزچە يادلاش بىلەن باشلايتتى، كۈن بويى تىنىمسىز ھەركەت قىلىپ يېرىم كېچىدە كىتاپلاردىن خاتىرە يېزىش بىلەن ئاخىرلاشتۇراتتى. ئۇ تېخى ساقەتكە قاراپ ئىش قىلىشقا ئادەتلەنمىگەن، شۇڭا قانچىلىك ئىشلىگەنلىگىنى ۋاقىت بىلەن ئېيتىپ بېرەلمەيتتى. كۆزى ئۇيقۇغا كېتىش ئالدىدىلا ئۆتكەن بىر كۈن ئىچىدە ئۆزىگە قاتتىق تەسىر قىلغان بىرەر ئىش ئۈستىدە ئويلىناتتى.

بۈگۈن بالىلار ۋە يەڭگىسى يوق، ئۇ باش توخۇغىچە كىتاپ ئوقۇدى. لېكىن قۇرلار ئارىسىدىن مەھبۇبەنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپ، چىرايى كۆرۈنۈپ، ئۇنىڭغا تېچلىق بەرمىگەندىن كېيىن ئۇ كىتاپنى يېپىپ قويۇپ خىيالىدا قىز بىلەن مۇڭدىشىشقا باشلىدى:

«مەھبۇبە، مەن ئەمدى سىز بىلەن بىر ئۆينىڭ ئادىمى بولىدىغان بولدۇم. قانچىلىك خوشال بولغىنىمنى بىرلا ئۆزەم بىلمەن. لېكىن غەم - ئەندىشىلىرىمنى، ئازاپلىرىمنىمۇ بىرلا ئۆزەم بىلىمەن. توي — مۇھەببەتنىڭ قەۋرىسى، دېيىشىدىكەن، مېنىڭ قەلبىمنى ھەسىيات بۇلغىغا ئايلاندۇرۇپ قويغان شېرىن مۇھەببەتنىڭ ئاخىرلىشىشىنى خالىمايتتىم. تېخىلا بىز ئولتۇرىدىغان ئۆي يوق، مۇنۇ ئىككى ئېغىز ئۆيگە سىزنى ئەپكىرەلمەيمەن. بۇ ئۆيدىكى ۋاڭ - چۇڭ، چاڭ - توزاڭ، كۆز يېشى، بىزنىڭ مۇھەببىتىمىزنى قەۋرىگە تېزرەك كىرگۈزۈشى مۇمكىن. ئىدرىس ئاكىغا رەھمەت، ئۇ مەكتەپتىن ئۆي ھەل قىلىش ئۈچۈن تىرىشىۋاتىدۇ. لېكىن يەڭگەم بىلەن دادامنى قانداق تاشلاپ كېتىمەن؟ ئېلىپ كەتسەم، نەگە سىغدۇرىمەن؟ دادامنىڭ، يەڭگەمنىڭ مېنىڭ تويۇم ئۈچۈن سەكپارە بولۇپ كېتىۋاتقىنىنى كۆرۈش ماڭا قانچىلىك ئازاپ، باشقىلارنىڭ ئازاپ ۋە ئەمگىگى ھىساۋىغا مەن كۆڭۈللۈك ئۆيگە، چىرايلىق ئايالغا — سىزگە ئىگە بولىمەن. بۇ ماڭا قانچىلىك ئەلەم قىلىدۇ؟ تويىنىڭ ئېغىرىنى ئىمىن ئەپەندى ئۈستىگە ئالدى، دەيدۇ ئىدرىسكام. مەن ساپمۇ - ساق بىر يىگىت تۇرۇپ نېمىشقا باشقىلارغا ئېغىرىمنى ئارتىمەن؟ ئىتتىپاق شۇجىسى بولغاندىكەن تويىنى ئاددى قىلىپ باشقىلارغا ئۈلگە كۆرسىتىش كېرەك، دەپتۇ شامىل شۇجى. ئەلۋەتتە شۇنداق قىلىش كېرەك. لېكىن بۇنىڭ ھىساۋىغا سىزنىڭ كۆڭلىڭىز غەش، ئاپىڭىزنىڭ تىلى قىسقا بولىدۇ. مەن ئۆز بەختىم ئۈچۈن قانداقمۇ باشقىلارنىڭ ئازاۋىنى كۆپەيتەلەيمەن؟ ... يەنە ئون يىل كۈتسەم سىز نېمە دەرسىز؟ سىزغۇ چۈشىنەرسىز، لېكىن دادام رازى بولارمۇ؟ ئۇنىڭ تۆت كۈنلۈكىلا قالدىغۇ؟ ...» ئۇ خىيالىدا مەھبۇبە بىلەن سۆزلىشىپ يېتىپ ئۇخلاپ قالدى.

ئىشىك قاتتىق ئۇرۇلدى، ئۇ چۆچۈپ ئويغاندى ۋە دەرھال دادىسى يادىغا كەلدى: «شۇم خەۋەر!» دىدى ئۇ ئالدىراپ كىيىنىۋېتىپ. سىرتتىن ئۇنى ئالدىرىتىپ ماشىنا سىگنال بەرمەكتە

ئۇدى. ئۇ ئۆزىمۇ سەزمەي قولىغا كىتاۋنى ئېلىپ چاپىنىنىڭ بىر يېڭىنى ساپمايلا هويلا ئىشىگىنى ئېچىشقا يۈگۈردى.

— كىتاۋىڭ نىمىسى؟ — دېدى ئىدرىس ئەپەندى قىرودىن هۇرپەيگەن قاشلىرىنى دىڭگايتىپ، — توي ئاخشىمىمۇ قىزنى قايرىپ قويۇپ كىتاپ ئوقۇيسەنغۇ دەيمەن، بول چاپسان!

— نىمە بولدى ئىدرىس ئاكا؟

— ئۆيۈڭنى جۆندىمەمسەن! — دېدى ئىدرىس ئەپەندى قوپال، لېكىن زوقمەنلىك بىلەن يالغاندىن خاپا بولۇپ، — شامىل شۇجىنىڭ بۇيرۇغىنى ئىجرا قىلمىز. هۆكۈمەتكە نىمەڭ يارىپ قالدىكىنتاڭ سەن ئاۋاقىنىڭ، ساڭا گۇڭشې ئەتراپىدىن بىر قوراجاي ئېلىپ بېرىپتۇ. تۆت ئېغىز ئۆي، يەتتە فۇڭ بېغى، كەڭرى هويلىسى بارکەن. مەهبۇبەنىڭ تەئەللۇقاتى بىلەن ئاخشامدىن بېرى ئۆيۈڭنى ياسىدۇق. ئۆگۈنلۈككە تويۇڭ بولىدۇ. مۇنۇ ئۆيۈڭدىكى بىساتىڭنى ئېلىپ كېتىش ئۈچۈن ماشىنا ئەپكەلدىم.

— بۇ نىمە قىلغىنىڭلار؟ مەهبۇبەنىڭ دادىسى جاي سېتىۋاپتۇمۇ؟ مەن بۇنداق قىلىشقا قوشۇلالمايمەن ئىدرىس ئاكا!

— ئاكاڭ قۇرۇسۇن، ئاكىدىن مېڭىنى دىسەڭمۇ بىر تەيىن ئەمدى. پىكرىڭ بولسا شامىل ئاكىغا ئېيىت، سەن بۇيرۇقنى ئىجرا قىلمىساڭ مەن ئىجرا قىلىمەن، چۈشۈڭلار يىگىتلەر!

ماشىنىدىن تۆت - بەش يىگىت سەكرىشىپ چۈشۈشتى ۋە هويلىغا مېڭىشتى.

— توختاڭلار، هەي بۇ ...

— نېرى تۇرۇت؟ — دېدى ئىدرىس ئەپەندى بىر ئىگىز - بىر پەس دەسسەپ هويلىغا مېڭىپ، — ئۆگۈنلۈككە توي، توي دېگەننى سەن قىلمايسەن، كۆپچىلىك قىلىدۇ!

ئېلى ئامالسىز قالدى، ئۆي - جابدۇق توشۇلماقتا، يىگىتلەر كۆلۈشمەكتە. ئېلى ئائىلاج كىتاپلىرىنى رەتلەشكە تۇتۇندى.

— ئوي! — دېدى ئۇ ھەم خوشال، ھەم خىجىل بولۇپ قىزىرىپ، — كۆتۈلمىگەن توي ...

ھايات لەززىتى

ئۇ كۆزىگە چۈشكەن قۇياش نۇرىدىن چۆچۈپ ئويغاندى. ئۇ دەرىزىگە قارىدى، ناۋاتىرەك ئىپەك پەردىلەر ئارىسىدىن تالا-تالا تۇرلار چۈشمەكتە. دەرىزە تەكچىسىدىكى باراخسان گۈللەرنىڭ ئۈستىدە بوك-بوك چۈمۈن گۈلدايتتى. «گۈزەللىكىنىڭ كۈشەندىسى!» دەپ تىللىدى يىگىت چۈمۈننى. ئۇ تاماملارغا قارىدى، سىم كارۋات ئۈستىدە چاقناپ تۇرغان خوتەن گىلىمى، پەگا تەرەپتە چوك دىۋان، گىلەم بىلەن دىۋان شامىل شۇجىنىك سوغىسى ... يەنە كىتاپ جازىسى، ئىشكاپ، خىلمۇ-خىل قاچا-قۇمۇچ، كىيىم ئاسقۇچتا لىقمۇ-لىق كىيىم، قات-قات تىزىلغان ساندۇق-چامادان. يەرگە سېلىنغان ئىككى پارچە ئىسسىل گىلەم ... شۇنچە بايلىق بىلەن بۇ ئۆيگە خوشاللىق ئېلىپ كەلگەن قىز مانا يىگىت يېنىدا يېتىپتۇ. ئۇنىڭ پۇراقلىق چاچلىرى ئاپپاق مامۇق ياستۇق ئۈستىگە يېيىلغان، ئۇزۇن كىرپىكلىرى ھەم جۇپلىشىپ خىيالچان ۋە سوئال بىلەن تىكىلىدىغان جادۇ كۆزلىرىنى يوشۇرغان. ئۇنىڭ لەۋلىرى ھەم يۇمۇلغان، يېنىك نەپەستىن كۆكسى ئاستا-خۇددى سوپۇن كۆپۈگىدەك نازۇك تىترەيدۇ ... يىگىت ئالقانلىرى بىلەن قىزنىڭ قويۇق چاچلىرىنى ئاستا سىپىدى ۋە جەينىگىگە تاينىپ تۇرۇپ قىزغا زوقى بىلەن تىكىلىپ قارىدى. قارىغانسېرى ھايات ئۇنىڭغا كۆز ئاپتۇندەك يېقىملىق، ئېتىز ناخشىسىدەك لەرزان، شاخ مۇسسەك شىرىن تۇيۇلۇشقا باشلىدى: «مۇشۇنداق لەززەتلىك تۇرمۇشنى كىم يامان كۆرىدۇ، — دەپ ئويلىدى ئۇ بەخت ئىچىدە مەس بولۇپ، — كومۇنىستلارنىڭ جاپاغا ئۆزىنى ئېتىشىمۇ باشقىلارنىڭ راھەت-پاراغىتى ئۈچۈن، دېمەك بىزمۇ

راهەت - پاراغەتنى يامان كۆرمەيمىز. لېكىن ئۇنى ئاۋال باشقىلار-غا، باشقىلاردىن ئاشسا ئاندىن ... ياق، بۇنداق ئويلاشقا ھەققىم يوق. مەن باشقىلارنىڭ تەقدىم قىلغان، يول قويغان، ئۆتۈنۈپ بەرگەن راھەت - پاراغىتى ھىساۋىغا خوشال بولۇۋاتسەنغۇ، دادام كېچىچە نىمە بولدىكىن؟ ئوقۇغۇچىلىرىمچۇ؟ ...»

ئۇ چەكسىز راھەتكە دەۋەت قىلىپ تۇرغان، ئۆمرىدە ئويلاپ-مۇ باقمىغان ئىسىل يوتقان - كۆپىلەر ئىچىدىن سۈغۇرۇلۇپ چىقتى - دە، مەھبۇبە تىكتۇرۇپ كىيگۈزگەن كاستۇم - بۇرۇلكا، قىسقا پەلتۇلارنى ئاسقىغا ئېسىپ قويۇپ ئۆزىنىڭ كونا كىيىملىرىنى تېپىپ كىيدى ۋە پۇتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ دالانغا چىقتى، يۈز - كۆزىنى يۇيۇپ بولغاندىن كېيىن دادىسى بىلەن يەكگىسى تۇرۇۋاتقان ئىككى ئېغىز ئۆينىڭ ئىشىگىنى چەكتى.

— ۋائەلەيكۇم ئەسسالام ئوغلۇم! — دىدى دادىسى ياستۇقتا تايىنىپ ئارانلا بېشىنى كۆتىرىپ، كۈلۈمسىرەپ، — ئاغرىغىم يامان ئەمەس، خېلى ياخشى، كۆكلۈم غىزا تارتمايدۇ، تەشنالىق ... ئوغلۇم، ھەدەڭ سۇدىن كەلگىچە ھويلا - ئارامنى سۈپۈرۈۋەت، ئۆگز-زىدە قار بار ئوخشايدۇ، ئادالىۋەت، قىينىتاتقا مىڭ رەھمەت، سەندىن قايتمىسا خۇدادىن قايتار، خىزمىتىنى ياخشى قىل، بەك بەلەن ئادەملەر ئىكەن ... — بوۋاي چوكىدەك قاتمال قوللىرىنىڭ كەينى بىلەن كۆزىنى سۈرتتى.

— ئېلى ئاكا! — دىدى چوڭ ئۇكىسى كۆزىنى ئۇۋلاپ، — نىمىشقا بىز بىلەن ياتمىدىڭ؟ نىمىشقا بۇگۈن ئەتىگەن ھىلىقى كىتاۋنىڭنى ئوقۇمىدىڭ؟

— ئەتە ئوقۇيمەن! — دىدى ئېلى بالىنىڭ پىشانىسىدىن سۆيۈپ، — مەن مەكتەپكە بېرىپ كېلەي دادا!

— بارغىن، ئوبدان ئىشلىگىن ... — بوۋاي دەرمانسىزلىنىپ ياستۇقتا بېشىنى قويدى.

— ھە، نەگە؟ — دىدى ئىدرىس ئەپەندى ئۇنىڭغا يولدا

ئوچراپ، ــ نىمە، باللار دەرس، خىزمەت دەمسىز؟ سېنىڭ بۇشۇ-گۈڭنى تەييارلىغان ئادەم كۆلتىگىڭنى تۆكۈشنىمۇ بىلىدۇ. ھەممە-سنى ئورۇنلاشتۇرۇپ بولۇپ، سېنى ئەنسىزلىك قىلىپ كېلىپ يۈر-مىسۇن دەپ بۇياقتا كېلىشىم، ماڭ، تۇزۇك كېيىن، ھىلىغۇ سەنكەنـ-سەن، كىملا بولسىمۇ ئۇچ كۈن كېلىنىڭ يېنىدىن ئىدىرلىمىغان بولاتتى.

ئېلى قايتىپ كەلدى. قىزىل سىرلانغان تۆمۈر قاپقاقلىق دەر-ۋازا كەڭ ئېچىلغان، ھويلىدا كىچىك ماشىنا تۇراتتى. ئۇ ھودۇ-قۇپ ئۆيگە كىردى:

ــ مانا بىز بىرىنچى بولۇپ كەلدۇق! ــ دىدى دىۋاندا كېرىلىپ ئولتۇرغان كامىل ئورنىدىن تۇرۇپ ئېلىنى چىڭ قۇچاق-لاپ، ــ تەبرىكلەيمەن، مۇبارەكلەيمەن، تۆت كۆز بىلەن كۈتكەن كۈن ئاخىر كەلدى. ھايا جاندىن كېچىچە ئۇخلىيالمىدىم دوستۇم، بىلىدىغانسەن، ئىمىن ئەپەندىنى سېخى قىلىۋەتكەنمۇ، دادامنى توي بېشى قىلىپ تىك تۇرغۇزغانمۇ پېقىر، سەن بىلىم ئۆگەنگەن بول-ساڭ مەن دىپلوماتىيە ئۆگەنگەن. مۆرىتى كېلىدىكەن مېنىڭ تىلىم ھەيكەلنى كۆلدۇرەلەيدۇ، يىغلىتالايدۇ، بۇنىڭغا ئىشىنىدىغانسەن ئاۋاق؟

مەھبۇبە بىلەن خانىقىز بىر بىرىگە قارىشىپ قويدى.

ــ بىلىمىز! ــ دىدى مەھبۇبە خانىقىزغا كۆزىنى قىسىپ قو-يۇپ، ــ مۆرىتى كېلىدىكەن ساپمۇ ــ ساق ئادەمنى بۇت، ھەيكەلگـ-مۇ ئايلاندۇرۇپ قويالايسىز!

ــ ھا، ھا ... زەھەر، زەھەر! ــ دىدى كامىل كۈلۈپ، ــ خانىقىز-نىڭ شىكايىتىنى ئاڭلاۋېرىپ ماڭا ئۆچ بولۇپ قالدىڭىز ــ ھە؟ خانىقىز يالغان ئېيتىدۇ، ھەقىقى شىكايەتنى مەندىن ئاڭلايسىز تېخى! نىملا دىسىڭىزمۇ سىلەرنىڭ بەختىڭلار ئۈچۈن باغرى كاۋاپ بولغانلار تىزىملىگىدە بىرىنچى ئورۇن ئالالايمەن، بولدى، قېنى مەھبۇبە، جوزا تەييارلاڭ، بىزنىڭ بۇندىن كېيىنكى ئىككى جۇپ بولۇپ

سۆرىدىغان لەززەتلىرىمىزنىڭ بىرىنچى كۈنى بۈگۈن بولۇپ بېكىتىلىدى. ئۆمۈر تېخى ئۇزۇن، ئىككى جۇپ، كېيىن بالا - نەۋرىلىرىمىز بىلەن ئون جۇپ، يىگىرمە جۇپ بولۇپ كېتەيلى. مەڭگۈلۈك دوستلۇغىمىزنىڭ بىرىنچى كۈنىنى داغدۇغىلىق، كۆڭۈللۈك، مەنىلىك، لەززەتلىك قىلىپ باشلايلى.

بۇ كۈنمۇ كۆلكە، ناخشا، چاخچاق، مۇھەببەت بىلەن تېزلا ئۆتۈپ كەتتى. يېرىم كېچە بولغاندا كامىلجان بىلەن خانقىز ئۇلار بىلەن خوشلاشتى:

— كۆردۈڭمۇ ئىلى! — دىدى كەچكىرگىچە ھەممە ئادەمنى ئاغزىغا قارىتىپ ۋالاقلىغان كامىلجان بىر قولىنى ئىلىنىڭ، بىر قولىنى مەھبۇبەنىڭ مۇرىسىگە قويۇپ، مەس كۆزلىرىنى خۇمالاشتۇرۇپ، — ئىنسان ھايات ئۆچۈن كۈرەش قىلىدۇ. ھايات دېمەك تۇرمۇش لەززىتى دېمەك، توخۇ دان ئىزلىگەندەك ئىنسان لەززەت ئىزلەيدۇ. توخۇ دانغا تويمىغاندەك ئىنسانمۇ لەززەتكە تويمايدۇ، ھەر ھەپتىدە ئويۇن، ياق، ھەر ئۈچ كۈندە بىر قېتىم بولسۇن، ئەتە شەھەرگە بىرىنىڭكىگە تەكلىپ، ماشىنا ئەۋەتىمەن!

مېھمانلار ئۇزىغاندىن كېيىن ئىلى مەھبۇبەنىڭ قولىنى تۇتتى ۋە ئۇنىڭ كۆزىگە قاراپ ئىھتىيات بىلەن:

— راستىمۇ، ياشلىقنى ئويۇنغا سەرپ قىلىمىزمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— ياق! — دىدى قىز دەرھال، — مەن ئۇنى خالىمايمەن، بىز باشقىچە ياشايمىز، بۇرۇنقىدىنمۇ قىزغىن ئۆگىنىمىز، ئىشلەيمىز، بەسلەشىمىز، تالىشىمىز، مانا لەززەت شۇنىڭدا، مانا بۇ ھايات لەززىتى!

تەلىيىڭىز كاج ئىكەن مەھبۇبە

ئەمدى ئۇلارنىڭ ھەممىلا ئىشى جەدۋەلىدىكى ۋاقىت بويىچە قىلىنىدىغان بولدى: ئۇلار كەلگۈچە يەڭگىسى تامىغىنى تەييارلاپ

قويندۇ. تاماقتىن كېيىن مەھبۇبە ئۆي ئىشى، ئېلى قورانىڭ ئىشلىرى بىلەن ئىككى سائەت مەشغۇل بولۇشىدۇ ـ دە، كەچ سائەت سەككىزدىن كېيىن ئېلى ئۆز تەجرىبىخانىسىغا چىقىپ كېتىدۇ، مەھبۇبە ياسداق ئۆيىدە كىتاپ ئوقۇشقا كىرىشىدۇ. پەقەت كەچ سائەت ئون بىر بولغاندىلا ئۇلار ئۆز ئۆيىگە جەم بولۇشىدۇ، ئىلىم ـ پەن يېڭىلىقلىرى، قىلغان ئىشلىرى، ئويلىغان، كۆڭلىگە پۈككەنلىرى ئۈستىدە بىر سائەتتەك پاراڭلىشىدۇ، باللار بىلەن مەشغۇل بولۇشىدۇ. كەچ سائەت ئون ئىككىدىن كېيىنلا ئۇلار ئارام ئېلىشىدۇ. ئەتىگەنلىكى ئېلى سائەت ئالتىدە، مەھبۇبە سائەت يەتتىدە ئورنىدىن تۇرىدۇ ـ دە، ناشتىغىچە بەس ـ بەس بىلەن ئىنگلىز تىلى يادلىشىدۇ ...

ئۇلارنىڭ كۈنلىرى ئەنە شۇنداق تەرتىپلىك، كۆڭۈللۈك ئۆتمەكتە ئىدى. توي قىلىپ يەتتىنچى كۈنى كەچتە ئۇلارنىڭكىگە كامىلجان بىر بولكۇايدا مەس مېھمانلارنى باشلاپ چىقتى. شوپۇرمۇ مەس بولغىنى ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ئىشىگى ئالدىدىكى ئېلىكتىر سىم تۈۋرۈگىنى ماشىنىغا سوقتۇرۇپ ئۆرۈۋەتتى. توك سىمى ئۈزۈلىدى. لېكىن مېھمانلار ئۈچۈن بۇ ئىشلارمۇ كۆڭۈللۈك ۋە تاماشا بولۇپ تۇيۇلدى.

ــ بىزنىڭ ئېلى ھازىرلا تۈزەيدۇ، ــ دېدى كامىلجان دوستلىرىغا ماختىنىپ، ــ توكنىمۇ، ماشىنىنىمۇ جۈندەيدۇ. ئېلى بار يەردە پىشكەل يوق. ئاغىنىلەر، قېنى كۆلكىنى توختاتمايلى.

ئېلى مېھمانلار ئۈچۈن سويۇشقا قوي تەييارلىدى. توك سىمنى ئۇلاش ئۈچۈن ئۆگزىگە چىقتى. ئۆگزىگە قىستا بادىرا بېكىتىپ ۋاقتىلىق ئۇلاپ قويماقچى بولدى. يىقىلغان تۈۋرۈكتىكى چەينەكلەرنى چىقىرىپ بادىرىغا بېكىتتى ـ دە، سىمنىڭ ئۆي تەرىپىدىكى ئۈچىنى ئۇنىڭغا باغلىدى. ئەمدى توك بار سىمنى ئەپچىقىپ ئۇلاش كېرەك. ئۇ توك بار سىمنى ئۈزۈن بادىرىغا باغلاپ، ئۆزى ئۆگزىگە چىقىپ كامىلجانغا سىم باغلانغان بادىرىنى سۈتۈپ بېرىشنى ئېيتتى.

كامىلجان بادىرىنىڭ ئوچىنى ھاۋادا پولاڭلىتىپ چاخچاق قىلدى.

— بىرىنىڭ ئېلى قالتىس چاققان، — دىدى ئۇ قاقاقلاپ كۈلۈپ، — قاراڭلار ئىككى مېتىر يىراقتا تۇرغان سىمنى قالغاچ كېپىنەك تۇتقاندەك تۇتۇۋالدۇ. تۇتە ئېلى!

ئېلى ئۆگزىنىڭ ئېۋىگە كېلىپ كامىلجان سۇنغان بادىرغا قول سوزدى. ئۇ بادىرنىڭ ئوچىنى ئەمدىلا تۇتۇشقا كامىلجان كەينىگە سۇرۇلۇپ كەتتى. شۇ چاغدا ئېلى دۇگجۇپ كەتتى — دە، ئۆزىنى تۇتالماي ئۇچ مېتىر ئىگىزلىكتىكى ئۆگزىدىن ئۆچۈپ چۈشتى. توك يەرگە سۆڭگەچ بىلەن غىقلا چۈشتى — دە، ئاستا تۇرلىدى، ئۇ دەرھال بېشىنى كۆتۈرۈپ ئىڭرىدى، ئارقىدىن كۈلۈمسىرىدى. قولىغا تايىنىپ ئورنىدىن تۇرماقچى بولۇۋىدى بېلىنى ئالالمىدى:

— بېلىم! — دىدى ئۇ ئازاپ بىلەن كۆكۈرۈپ كەتكەن چىرايىنى پۈرۈشتۈرۈپ، ئۇنىڭ بېلى قاتتىق بىر ئاغرىدى — دە، كۆيۈشكەندەك بولدى. ئۇ ئىككىنچى قېتىم تۇرۇشقا ئۇرۇنىدى، لېكىن بېلىنى مەدىرلىتالمىدى...

ئۇنى باشقىلار قولتۇقلاپ ئۆيگە ئېلىپ ماڭغاندا پۈتلىرى ئۆلۈكىنىڭ پۈتىدەك يەر سىجاپ — سۆرۈلۈپ ماڭدى. بىرىنچى بولۇپ مەھبۇبە ۋاقىرىۋەتتى:

— ئېلى، دەسسەپ بېقىڭا!

ئېلى ئايىلىنىڭ كۆزىدە لەغىلداپ تۇرغان ياشنى كۆردى. ئۇ ئازاپنى يۈتۈپ تەستە كۈلۈمسىرىدى:

— قورقماڭ، ئوڭلىنىپ كېتىمەن!...

لېكىن ئۇنىڭ كۆمۈردەك قارىيىپ كەتكەن يۈزىدىن چېپىلداپ تەر ئاقاتتى.

— قانداق قىلىپ يىقىلدىڭىز ئېلى؟

— ئۆزۈم، پەخەس بولماي...

— كېرەك يوق! — دىدى كامىلجان دوستلىرىنى ئىچكىرىكى

ئۆيگه باشلاپ، ــ بىر ـ ئىككى سائەت ياتسا، ئەگ ياخشىسى ئىككى رۇمكا قېقىۋەتسه ئوكشىلىپ كېتىدۇ. سوقا يەل تۇرۇپ قالغان گەپ!

ئېلىنىڭ ئازاپلىق كۈلۈمسىرىشى مەھبۇبەنىڭ دىلىغا تىغ بولۇپ سانچىلماقتا. مۇنۇ كاملىجانىنىڭ تېتىقسىز كۆلكىسى ئۇنىڭ غەمـ زىۋىنى قوزغىماقتا، ئۇ ئۆزىنى ھۆكۈمەپ يىغلىۋېتىشتىن، كاملىجاننى قاتتىق تىللىۋېتىشتىن ئارانـلا تۇتۇپ تۇرماقـتا ئىدى. ئۇ شـوپۇر يىگىتكه ئىلتىماس قىلدى:

ــ خاپا بولمىسىڭىز، مېھمانلار ئازراق تەخىر قىلـىپ تۇرسا ئېلىنى دوختۇرغا ئېلىپ بارساق؟

ــ مەھبۇبە قورقماڭ! ــ دىدى ئېـلى يەنه كۈلۈمسـرەپ، ــ مېھمانلارنى كۈتىۋېرىڭ، ئازراق ياتسام ئوكشىلىپ قالىمەن!

مېھمانـلار سورۇن تۈزەشـتى. مەھبـۇبە پەرتۇق تارتىۋېـلىپ ئىش بىلەن يۈگۈرۈپ يۈرگىنى بىلەن ئۇنىڭ ئەسۇـخىيالى ئېلـدا ئىدى. ئۇ ھىلىدىن ـ ھىلىغا ئېلىغا قىزىق چاي، ئاغرىق پەسەيتكۈچى دورىلارنى ئېلىپ كېلەتتى. لېكىن ئېلىـنىڭ ئەھۋالـى بارغانـسېرى يامانلاشماقتا، ئەمدى زورۇقۇپمۇ كۈلۈمسىرەلمەيدىغان بولۇپ قالماقتا ئىدى. مەھبۇبە ئالقىنى بىلەن ئۇنىڭ پىشانىسىنى تۇتتى، ئېلىـنىڭ تېمپېراتۇرىسى ئۆرلىمەكتە. پۇتلىرى ئۆلۈكىنىڭ پۇتىدەك مۇزلىماقتا ئىدى. ئاخىر يەكىگىسى ئىدرىس ئەپەندىنى باشلاپ كەلـدى. ئىدـ رىس ئەپەندى ئېلىنىڭ ھالىنى كۆردى ـ دە:

ــ ياق، دەرت خېلى بار. ئېلى، كۆزۈكىنى ئاچقىنا ئوكام! ــ دىدى ئاۋازى تىترەپ، ــ ھۇشـىنى بىلمـەي ياتسا مۇنۇ خەقـنىڭ ناخشىسىنى قاچىمامدىغان!

ئۇ دىگىگاكلاپ ئىچكىرىكى ئۆيگه كىردى ـ دە، ئىس ئىچـىدە تەرلەپ ـ پىشىپ، ناخشـا بىلەن ھاراق ئىچـۈاتقان ئەزىمەتـلەرگه سالام قىلدى:

ــ بىزنىڭكىگه يۆتكىلەيلى، ئۆيۈمنى ئۆرۈۋەتسەكـلارمۇ مەيـ لى، ــ دىدى ئۇ كۈلۈمسىرەپ، ــ بۇ ئۆيدە ئېلىنىڭ ھالى ياماڭ!...

مەسلەر جىمشتى. شوپۇر سەگدى. ئىلنى مەھبۇبە، كاملـ
جان ۋە يەڭگسى دوختۇرغا ئىلىپ كەتتى.
ئەتسى كاملجان دوختۇر بىلەن سۆزلىشىپ بىلدى. ئىلـ
نىڭ بەل ـ ژۇلۇنىغا زەخمە يەتكەن. بەلىنىڭ تۆۋەنى پالەچ
بولارمىش!
ـــ ئەپسۇس! ـــ دىدى ئۇ يالغان مەيۇسلىنىپ، ـــ ئىلىنىڭ بىلى
كاردىن چىققان ئوخشايدۇ. تەلىيىڭىز كاج ئىكەن مەھبۇبە!

ماڭا لازىمى قەلبىڭىز...

ئاغرىق ئازاۋى، ئۇيقۇسىزلىق، ئۇنىڭ ئۇستىگە زەھىلگە سېـ
لىپ دوختۇرخانىلاردا سۆرەشتۇرۇپ يۈرۈشلەر ئىلىنى ھالىدىن
كەتكۈزدى. ئۇ بىر ئايدىن بېرى دوختۇرلارنىڭ چىرايىدىن، يې ـ
قىنلرىنىڭ كۆز يېشىدىن، دوستلرىنىڭ ئاۋازىدىن ھەممىنى بىلدى:
ئۇ ئەمدى بىلىنىڭ تۆۋىنى پالەچ ئادەم، ئۇ مەھبۇبەگە ئېغىر يۈك
بولۇپ، ئۇزۇن يىل ئۆلمەي ياشايدۇ. ئۆلمەسلىگىنىڭ سەۋەۋى
ئۇنىڭ ئىشتىھاسى ساق، نېرۋىلىرى جايىدا. گەرچە بۇرۇنقىدىن
تېرىككەك، نازۇك بولۇپ قالغان بولسىمۇ زېھنى جايىدا، مۇھىمى
ئۇنىڭ ئىشچان قوللىرى بىلەن چارچىماس كۆزلىرى بۇرۇنقىدەك
ئىشلەيدۇ. ھازىر ئۇنىڭ ئۇچۇن زۆرۈرى جىمجىتلىق، يالغۇز خىيال
قىلۇبلىشلا ئىدى. مانا بۇگۈن دوختۇرخانىدا يېتىۋاتقىلى بىر ئاي
بولاي دىدى. ئۇ ئاق خالاتلىق قۇتقۇزغۇچىلاردىن بىزار بولدى.
ھەر كۈنىلا بىر خىل ئىش: تېمپېراتۇرا ئۆلچەش، ئاسما ئوكۇل،
تەمسز دورا، كىتاپ ئوقۇشقا، خاپا بولۇشقا، تاماقنى جىق يېيىش
كە يول قويماسلىق توغرىسىدىكى سىلىق تاپىلاش... ئۇنىڭ بىر ـ
دىن ـ بىر تىلىگى دوختۇرخانىدىن چىقىپ كېتىش، مەھبۇبە بىلەن
يالغۇز، جىمجىت ئولتۇرۇپ ئۇنىڭ يۈرەك ساداسىنى تىڭشاش ئىدى.
مەھبۇبەنىڭ بىر ئايدىن بېرى قانچىلىك ئازاپ چەكىكىنىنى ئىلىلا

بىلىدۇ، ئېلىغا كۆز يېشىنى كۆرسەتمىگىنى بىلەن قىزنىڭ ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن خۇما كۆزلىرى، سارغىيىپ كەتكەن چىرايى، قۇرۇغان لەۋلىرى ھەممىنى مەلۇم قىلىپ تۇرۇپتۇ، قىز قانچە تۇنلەرنى ئۇيقۇسىز، ئازاپ بىلەن ئۆتكۈزدى. ئېلىغا كەلگەن پالاكەت ئېلىنىڭ بەدىنىنى نابۇت قىلىش بىلەنلا توختىمىدى. ئۇ يەنە ئۇلارنىڭ گۈزەل تۇرمۇشىنى، غايىسىنى، غايە ئۈچۈن تۇزگەن پىلانلىرىنى كاردىن چىقاردى. ئېلىغا مەنسىز بىلىنۇاتقان كۇنلەر قىزنى قىينماي قويياتتىمۇ؟ قىزنى يەنە نېمىلەر كۈتىدۇ؟ ئاتا-ئانىسىنىڭ ئازرۇلۇق، نازۇك قىزى، ئەمدى ئېلىنىڭ يىرگىنىشلىك لاتىلىرىنى تالزىلامدۇ؟ بەدىنىنى سۈرتەمدۇ؟ ئۇنىڭ غىزاسىنى تەييارلاپ، قاغىشلىغىنى ئاڭلامدۇ؟ ناۋادا ئېلىغا ئەجەل ئوقى جان كېسىپ تەككەن بولسىدى، قىز ئۇزۇلگەن ئۇمىدىنى ھاياتىنىڭ ئوز قانۇنىيىتى بويىچە باشقا بىر ياقتىن كەلگەن غايىپ خوشاللىق بىلەن يەنە باغلىۋالغان، ھاياتتىن يەنە لەززەت تاپالىغان بولاتتى. ھازىرچۇ؟ ئۇنىڭغا ھاياتىنىڭ نېمە لەززىتى قالدى؟ يەتتە كۈن ئەر بولۇپ سەككىزىنچى كۈندىن باشلاپ ئۇنىڭغا يۈك بولۇپ قالغان مۇنۇ بەدەن ئەمدى قىزغا قانچىلىك خوشاللىق بېرەلەيدۇ؟ دۇرۇس ئېلى كىتاپ ئوقۇيالىشى، بىلىمىنى يەنە ئاشۇرالىشى، ساغلام قوللىرى بىلەن ئۇنى-بۇنى يازالىشى، قىلالىشى مۇمكىن. لېكىن قىزنىڭ ئۇنىڭدىن كۈتىدىغىنى شۇلا ئەمەسقۇ؟ ۋاقىت رەھىمسىز، ۋاقىتنىڭ ئوڭۇشى بىلەن مۇنۇ كېرەكسىز بەدەن ھەرقانداق گۈزەل قەلب ئىگىسىنىمۇ زېرىكتۇرۇشى، ئۇنىڭ يالقۇنلۇق مۇھەببىتىگە سەم-سەم يامغۇردەك تىنىمسىز تەسىر قىلىپ ئاخىر ئوچۇرۇشى مۇمكىنغۇ؟ «مەن ئۆلۈشۈم كېرەك، ئىككىلەنمەي، خوشال-خورام ئۆلۈشۈم كېرەك، — دەپ ئويلىدى ئېلى بايىقى مۇلاھىزىلەردىن كېيىن، — ئۆلۈشۈم بىلەن مەھبۇبەنى ئاخىرى يوق ئازاپتىن قوتۇلدۇرۇشۇم كېرەك. قانداق ئۆلىمەن؟ ئەلۋەتتە ئۇنى ئويۇمدە ھەل قىلىمەن...»

مەھبۇبە كۈلۈمسىرەپ كىرىپ كەلدى. ئۇ كېلىپلا ئېلىنىڭ

پىشانىسىگە ئالقىنىنى قويدى ۋە كۆلۈپ تۇرۇپ:

— ياخشى بولۇپ قاپسىز، ئەمدى بىر ئايغا قالماي تۇرۇپ كېتىسىز، مەن بىر كىتاپتىن ئوقۇدۇم. سىزنىڭ يۈلۈنگىز ساق، يۈلۈن ساق بولسىلا نېرۋا پالەچلىگى ساقىيىپ كېتىدىكەن. دادامۇ ياخشى بولۇپ قالدى، بۇگۈن ھاسسىغا تايىنىپ باققا مېڭىپ چىقتى. باللار سىزنى كۆرۈشكە تەشنا، ئۇلارنى ھەدەم بۇگۈن ئەپكېلىدۇ. نەشپۈت ئاقلاپ بېرەيمۇ؟

ئېلى مەھبۇبەنىڭ نازۇك بارماقلىرىنى ئويناپ تۇرۇپ:

— ياق، ئۇنىڭدىن كۆرە، ماۋۇ بايرۇن شېئىرلىرىنىڭ ئىنگلىزچىسىنى ئوقۇپ بېرىڭا، مەن يىگىرمە ئۈچ كۈن ئىنگلىزچە ئوقۇمىدىم. ئەمدى سىزدىن قالىدىغان بولدۇم، — دىدى.

— ئەمدى ئۆتۈپ كېتىسىز، سىز كەسپى كىتاپ ئوقۇغۇچى، ئوقۇشتىن باشقا ئىشىڭىز يوق. مەنچۇ؟ خىزمەت، ئۆي ئىشى، ۋاقىت چىقسا ئوقۇش، بولمىسا يوق...

— قوللىرىڭىزدا قاداقمۇ پەيدا بوپتۇ، ئەمگەك قىلىڭىزمۇ نېمە؟

— قىلمايچۇ! — دىدى قىز كۈلۈپ، — ئاخشام ھەدەم ئىككىمىز باغنىڭ بوش يېرىنى ئاغدۇرۇپ بولدۇق. ئاز كۈندە باھار كېلىدۇ. باققا ئۆز قولۇم بىلەن كۆكتات، گۈللەرنى تېرىيمەن. سىزگە ئالما ئاستىغا سۇپا ياساپ بېرىمەن، شۇ يەردە يېتىپ كىتاپ ئوقۇيسىز، يادلايسىز. گۈللەر بىلەن قۇشلار سىزگە ھەمرا بولىدۇ ئېلى.

ئېلى قىزنىڭ ئالقىنىنى مەڭگە ياقتى:

— مەھبۇبە، مېنى ئەپچىقىپ كېتىڭ، بۇگۈنلا ئەپچىقىپ كېتىڭ، بۇگۈنلا ئەپچىقىپ كېتىڭ.

يىگىرمە كىلومېتىر يولنى ھەر ئىككى كۈندە بىر قېتىم بېسىپ شەھەرگە كىرىسىز، يېزىغا چىقىسىز، بىلىمەن، ھازىر پاتقاقچىلىق، قاراڭا، جۈدەپ قۇرۇق ئۇستىخانلا بولۇپ كېتىپسىز...

— ھە راست، — دىدى قىز دەرھال گەپ يۆتكەپ، — لەتىپە

هەدەمنی ئاتا-ئانسی تۇرمۇشقا چىقىرىشقا قىستاۋېتىپتۇ. ئاخشام هەدەم يىغلىدى، «ئېلىنى، دادامنى تاشلاپ بۇ ئۆيدىن قانداق كېتىمەن؟» دەپ يىغلايدۇ بىچارە، مەنغۇ ئۆزەم قارايمەن، يېتىشمەمەن، باللارغىمۇ قارايمەن، دىدىم. لېكىن كۆڭلى ناھايىتى يېرىم.

— تۇرمۇشقا چىقسۇن، — دىدى ئېلى تىترەڭگۈ ئاۋاز بىلەن، — هىلىمۇ دەردىمىزنى يېتەرلىك تارتتى، مەھبۇبە ئەمدى بىزنىڭ...

— باللىرىمىز بولمايدۇ، دىمەكچىمۇ سىز... ئۇچ ئوغلىمىز بارغۇ، مەن ئۇلارنى باللىرىم دەپ تونۇيمەن، سىز تېخىچىلا...

— مەن سىزگە يۈك، — دىدى ئېلى ئۇزاق جىملىقتىن كېيىن قىزنىڭ ئۆز چېچىنى ئويناۋاتقان بارماقلىرىنى چىڭ سىقىپ تۇرۇپ، — سىزنى بەختسىز قىلىپ قويدۇم...

— نىمە؟ سىز هاياتقۇ، — دىدى قىز كۈلۈپ تۇرۇپ ئېلىنىڭ ئىڭىگىدىن كۆتۈرۈپ كۆزىگە قاراپ، — ئىنسان بەدىنى بىلەن ئەمەس، قەلبى بىلەن قەدىرلىك. بەدەن كالىدىمۇ، تۆگىدىمۇ بار. مەن سىزنىڭ جىسمىڭىزنى ئەمەس، قەلبىڭىزنى ياراتقانمەن، بەدىنىڭىز مەيلى قانچىلىك دەرىجىدە كېرەكسىز بولۇپ كەتسىمۇ يۇرىگىڭىز سوقۇپلا تۇرسا، پاكىز قەلبىڭىز ئۆزگەرمىسىلا، سىز يۈك ئەمەس، بەلكى بەخت بولۇپ تۇيۇلۇۋېرىسىز، ماڭا لازىمى قەلبىڭىز...

قىز يىگىتنىڭ بېشىنى باغرىغا چىڭ باستى.

بىمەھەل چۈشكەن قىرو

ئېلىنىڭ بېشىغا چۈشكەن بۇ قىسمەت ئۇچۇن ئازاپلانغانلارنىڭ بىرى ئىدرىس ئەپەندى ئىدى. ئۇ ئۆز ئوقۇغۇچىسىنىڭ بەختى بىلەن بەختلىك، خوشاللىغى بىلەن خوشال، كەلگۈسىدىكى ئۇتۇقلىرى بىلەن ئۇمتلىك ئادەم ئىدى. ئېلىنىڭ پالاكەتكە يولۇقۇشى، ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ يىل باهاردا ئېلىنىڭ دادىسىنىڭ ۋاپات

بولۇشى، قېينىناڭسىنىڭ قىرقىنى تۇشقۇزۇپ لەتىپەنىك **تۇرمۇشقا** چىقىپ كېتىشى بىلەن ئىككى بالا ۋە ئائىلە ئىشى، مەكتەپ ئىشلىرى تېپاق خىزمىتىنىڭ مەھبۇبەگە قىلىشى، مەھبۇبەنىڭ ھەر كۈنى ئېلىنى مەينەتچىلىكتىن تازىلاپ، كۆڭلىنى كۆتىرىپ، بالىلارنى، ئۆي ئىشىنى سەرەمجانلاشتۇرۇپ بولۇپ ئون ئىككى سائەت دەرسىنى قالدۇرماي **ئۆتۈشى**، مانا شۇ سەۋەپتىن ئورۇقلاپ، تۈگمىشپ كېتىپ **بېرىشى** ئۇنى تېخىمۇ ئازابلايتىتى. ئۇ مەھبۇبەنى خىزمەتتىن توختىتىپ، ئېلىغا قايتىش، ئىككىسىنىڭ مۇئاشىنى توغرا بېرىش توغرىسىدا ئارقا-ئارقىدىن تەكلىپ بەرگەن بولسىمۇ، مەكتەپ مۇدىرى ئۇنىڭغا زادىلا قوشۇلمىدى. ئۇ يەكشەنبە كۈنى ئىلاجسىز شەھەرگە شامىل شۇجىنىڭ يېنىغا پىيادە ماڭدى. ئۇ ھازىر بۇرۇنقىدەك ئىتتىك ماڭالمايتتى. سائىتىگە ئىككى كىلومېتر ئارانلا ماڭاتتى. ۋەلىسپىت، ئېشەك ھارۋىسى دېگەنلەرنى ئۇ ئەزەلدىن ياراتمايتتى. دېڭگاكلاپ مېڭىش ئۇنىڭ ئۈچۈن راھەت-كۆڭۈللۈك ئىدى. ئۇ ماڭغاندا ئۆزىچىلا قوللىرىنى نۇقۇق سۆزلەۋاتقاندەك ھەركەتلەندۈرەتتى.

ئۇ سەھەر يولغا چىقتى. خىيالىدا بىرلىرىنى تىللاپ، بىرلىرىنى ماختاپ، بىر نېمىلەرنى ھىساپلاپ ئۇزاق ماڭدى. لېكىن قانچىلىك ماڭغىنىنى ھىساپلىمىدى. ئۇ شامىل شۇجىنىڭ ئۆيىگە كەلگەندە ئۇ يوق بولۇپ چىقتى. بوۋاق كۆتىرىۋالغان كامىل ئۇنى كۈتۈۋالدى:

— ياخشى بولدى، — دېدى ئىدرىس دېۋانغا چۆكۈپ ئولتۇرۇۋېلىپ پىشانە تەرىنى سۈرتۈۋېتىپ، — سىز بىلەنمۇ مېنىڭ ئىشىم پۈتۈپ بىرىدۇ. تىلىگىز قىسقا ئەمەس، كېسەلەيسىز، ئاختۇرالايسىز. مەھبۇبەنى خىزمەتتىن توختىتىپ ئېلىغا قاراشقا قويساق، مۇئاشىنى پۈتۈن بەرسەك بۇنىڭ بولمايدىغان نەرى بار؟

— نەچچە ۋاقىتقا؟

— ئېلى ساقايغىچە.

— بىر ئۆمۈر ساقايمىسچۇ؟

— ئاغزىڭىزغا تاش. شۇنداقتىمۇ مەيلى...

— نېمىشقىز ياخشى ئىدرىس ئاكا! — دىدى كامىلجان بالىنى پەپىلەپ گىلەم ئۈستىدە مېڭىپ يۈرۈپ، — لېكىن ھۆكۈمىتىمىزنىڭ سىياسىتى ـ بەلگىلىمىلىرى سىزدەك مېھىر ـ شەپقەتلىك ئادەملەرنىڭ ئارزۇسىنى ئاساس قىلىپ ئەمەس، خەلق مەنپەئەتى، دۆلەت مەنپەئەتى، ئەمىلىي ئېھتىياجنى ئاساس قىلىپ تۈزۈلىدۇ.

ئىدرىس باشقىلارنىڭ ئاتىكاچىلىق قىلىشىنى، ئۆزىگە ساۋاق بېرىشىنى يامان كۆرىدۇ. ئۇ ئورنىدىن تۇردى ۋە دىڭگاكلاپ ئىشىك تۈۋىگە باردى:

— ھەل بولمايدۇ، دەڭا، مەن كىمنىڭ مەنپەئەتىنى كۆزلەپ تىمەن ئەمىسە؟

— ئولتۇرۇڭ ئىدرىس ئاكا! — دىدى كامىلجان ئۇنىڭ يولىنى توسۇپ، — باشقىچە ئامالىنى قىلارمىز، مەن مۇدىرغا ئېيتىقان. ئەڭ ياخشىسى مەھبۇبەگە نەسىھەت قىلىڭلار. ئىلىدىن بۇرۇنراق ئاجراشسۇن. ئۆزىنى خاراپ قىلمىسۇن. ئىلىنى ساناتوريىگە كىرگۈزىمىز. دۆلەت قارايدۇ. مەھبۇبە ئىستىقبالىلىق قىز ئىدى. بىردىن ئايرىلدۇق. بىرىنى بولسىمۇ قۇتقۇزۇپ قالايلى!...

— دەۋاتقىنىڭىز «خەلق مەنپەئەتى» مۇ كامىلجان كېجاڭ؟ — دىدى ئىدرىس كاسىلداپ تىترەپ، — نىماندىاق ئاۋازىڭىز بۆرىنىڭ ھۇۋلىشىدەك ئاڭلىنىدۇ، ئاينىپ قالدىڭىزمۇ ـ يە؟

ئۇ دىڭگاكلىغان پېتى كوچىغا چىقىپ كەتتى.

ئۇ كەچقۇرۇن ئىمىن ئەپەندىنىڭ ئۆيىدە پەيدا بولدى.

— ھاربىڭ بارمۇ ئىمىن؟

— سەي تەيىار بولسۇن.

— نەدىن ئۇگەندىڭ بۇ سىپاگەرلىكنى؟ قۇيغىنا ئىككى رۇمكا، چوڭىغا قۇي، — ئۇ رۇمكىنى قۇرۇقدىدى ـ دە، تاماكىسىنى شوراپ «قانداق؟» دىگەندەك ئىمىن ئەپەندىگە قاردى ۋە سۆزىنى داۋام قىلدى، — گەپنى ئوچۇق قىلايلى، كۈيوغلۇڭ ساقايماس پالەچ

بولدی، قىزىڭ ئەمدى ياسىنىشنى ئۇنتۇيدىغان بولدى. بۇلار يا-
ماڭلىق، يامىنى بىر جۇپ ئالمىدىن ئايرىلمىدىغان ئوخشايمىز. بىر-
سى قالسۇن دىسەك ئۇلارنى نىكادىن ئاجراتقىدەكمىز، قىزىڭنىڭ
ئۇستىدىكى يۇكنى ئېلىپ تاشلايمىزمۇ؟

ــ ئالجىما! ــ دىدى ئىمىن ئەپەندى تەرىنى تۇرۇپ، ــ ئۇ-
يۇن ئەمەس، نىزىمىنىڭ بەختى. بىزنىڭ كۆڭۈل ئارامىمىز.
ئالجىدىڭمۇ؟

ــ ئالجىغان ئادەمنىڭ گېپىي بۇ دىگىنە، ھىم. يەنە قۇيە،
قېنى ئۇلارنىڭ سالامەتلىگى ئۈچۈن بىر كۆتىرەيلى.

ــ شاڭخەيگە ئاپىرىپ داۋالتىشنىڭ يولىنى قىلۇاتىمىز، ــ
دىدى ئىمىن ئەپەندى ئىككىنچى رۇمكىدىن كېيىن قىزىشىپ، ــ قە-
زىمنىڭ مۇئاشى توختىسىمۇ، ۋەسلىم كەتسىمۇ مەيلى، قىزىمنىڭ بەختى
ئۈچۈن مەن ھەممىنى قۇربان قىلالايمەن ئىدىرىس.

ئىدىرىس ئەپەندى بېشىنى سىلاپ كۈلۈمسىرىدى.

ــ كۆردۇڭمۇ، ــ دىدى ئۇ ئاقارغان چاچلىرىنى كۆرسىتىپ، ــ
تېخى قىشتىلا بېشىم قۇندۇز تۈكىدەك ئىدى. كۈيوغلۇڭنىڭ، قىزىڭ-
نىڭ غېمىنى تولا يەپ بىمەھەل قىرۇ چۈشتى...

ياز كۈنلىرى

ئازاپ ئىچىگە راھەت، خوشاللىق ئىچىگە خاپىلىق، پالاكەت
ئىچىگىمۇ بەخت ـ سائادەت يوشۇرۇنغان بولىدۇ. يولدىن ئازغان
يولۇچى مەنزىلگە تۈيۇقسىز يېتىپ بارغاندا تارتقان ئازاپلىرىنى
تېزلا ئۇنتۇپ ئۆزىنى غالىپ سەزگىنىدەك ئېلىنىڭ ئىشتىھا بىلەن
تاماق يېيىشى، دادىسىنىڭ ئۆلۈمىدىن كېيىن يامانلاشقان نېرۋا
ئاجىزلىغى كېسىلى تۈزۈلۈپ، كېچىلىرى پۇشۇلداپ ئۇخلىيالايدىغان
بولۇشى مەھبۇبەنىڭ بارلىق ئازاپ ـ ھاردۇقلىرىنى ئۇنتۇلدۇردى.
ئۇ ئېلىنى خوش قىلىش ئۈچۈن قولىدىن كەلگەنىنىڭ ھەممىسىنى

قىلدى. ئېلى ئوك يامپىچىغا تايىنىپ خەت يېزىۋەرگىنى ئۈچۈن يامپاچلىرى يېغىر بولۇپ كەتتى. مەھبۇبە ئېلغا يامپىچى پاتمايدىغان قىلىپ ماموق كۆپە تىكىپ بەردى. ئېلى بەل تۆۋۈنىنى باشقۇرالمايتتى. قىز كۈنگە بەش-ئالتە قېتىم خۇددى بوۋاقنىڭ ئاستىنى قۇرۇقدىغاندەك ئۇنىڭ تازىلىغىنى ئىشلەيتتى. ئۇ تەبىئى هالدا يىرگىنىشنى ئۇنتۇغان. ئۇ ئېلىنى خۇددى بالا كۆتەرگەندەك ئەدىيالغا ئوراپ كۆتىرىپ قول هارۇسىغا ئولتۇرغۇزاتتى-دە، مەخسۇس قول هارۇسىنى ئىتتىرىپ باغلارغا، ئېتىزلارغا باراتتى. ئېلىنى ئويىنتىش، ئۇنىڭ بىلەن كېچىلىرى قۇشلارنىڭ سايراشلىرىنى بىللە تىڭشاپ مۇڭدىشىش قىز ئۈچۈن كۆڭۈلۈك ۋە خوشاللىق بىلىنەتتى. بىرنەچچە ئايدىن بېرى ئۇلارنى يوقلاپ ئۇزۇلمەي كېلىۋاتقانلار ئەمدى ئازايدى، تۇرغۇن كىشىلەر تېخى ئۇلارنىڭ هايات تۇرۇۋاتقانلىغىنى ئۇنتۇپ كېتىشكەن. يېقىنلارمۇ مەھبۇبەنى كۆرسە ئىككىسى ئېغىز تېچىلىق سورىشىش بىلەنلا يېقىنچىلىقنى بايان قىلىشىپ كېتىپ قېلىشاتتى. پەقەت ئىككىلا يېقىنى ئۇلارنى هەر كۈنى دېگۈدەك يوقلايتتى. ئۇلارنىڭ بىرى ئىدرىس ئەپەندى، يەنە بىرى كامىلجان ئىدى. كامىلجان هەر كەلگىنىدە قۇرۇق قول كەلمەيتتى. بەزىدە ئېلىنىڭ يېنىدا قونۇپمۇ قالاتتى. يازنىڭ ئىسسىغىدا بىرده ماشىنا بىلەن، بىرده ۋەلسىپت بىلەن تىنماي يوقلاپ تۇرغان بۇ دوستىدىن ئېلى تولىمۇ رازى ئىدى. مەھبۇبەنىڭمۇ كامىلجانغا بولغان ئۆچمەنلىگى پەسەيگەن. ئۇ چىن كۆڭلىدىن كامىلجانغا ياخشى مۇئامىلە قىلىشقا باشلىغان ئىدى. ئىدرىس ئەپەندى كامىلجان بىلەن ئۇلارنىڭ ئۆيىدە پات-پاتلا ئۇچرىشىپ قالغاندا كامىلجانىنى زەھەردەك گەپلەر بىلەن چاقاتتى. بۇنداق چاغلاردا ئېلى كامىلجاننىڭ تەرىپىنى ئالاتتى. مەھبۇبە كامىلجاننىڭ كۆڭلىنى دەپ بەزىدە ئىدرىس ئەپەندىگىمۇ خاپا بولاتتى. بۇنداق چاغلاردا ئىدرىس ئەپەندى زەردە بىلەن كۈلۈپ قويۇپ:

— كېيىن بىلىسىز، سىڭلىم كېيىن پۇشايمان قىلىسىز، — دەيتتى.

ئېلى چۈشلۈك ئۈيقۇدا، مەھبۇبە ئېلىنىڭ كۈندىلىك خاتىرە-سىنى ۋاراقلاپ ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇراتتى. باغ تىنچىق، تېرەكلەر-نىڭ ئەكس يۇقۇرىسىدىكى يوپۇرماقلارمۇ ئۈيقۇدا. خۇددى تەبىئەت ئۇخلاپ قالغاندەك، قۇشلار بۇ يەردىن كېتىشكەنىدەك جىمجىت، پەقەتلا ئېلىنىڭ يېنىك نەپىسى، مەھبۇبەنىڭ كۆز يېشى رىتىم بىلەن دەپتەرگە چۈشكەندە چىقىۋاتقان نازۇك ئاۋازلا باغ جىمجىت-لىغىنى بۇزۇپ تۇراتتى. مەھبۇبە دەپتەر بېتىدىكى ئارچا يايپرىغىنى سۆيدى، ئاندىن چىشلىدى. يايپراق سۇندى. بۇ ئىشتىن قىز چۆچۈپ ئورنىدىن تۇردى-دە، يۈزىنى تۇتۇپ پۇتىنىڭ ئۈچىدا دەسسەپ نېرىغا، قېرى ئۇرۇمە تۈۋىگە كەتتى، ئۇ دەرەخنى قۇچاقلاپ كۆكسى قارنى بوشىغىچە يىغلىدى.

قىز يىراقلاشقاندىن كېيىن ئېلى كۆزىنى ئاچتى. ئۇ يالغان ئۇخلىۋالغان. مەھبۇبەنىڭ ھەركىتىنى كۈزىتىپ ئولتۇرغان ئىدى. ئۇ يېقىندىن بېرى مەھبۇبەدىن گۇمانلىنىدىغان بولۇپ قالغان، «ئۇ ھېنىڭدىن زېرىكىشكە باشلىدى، شۇنداق قىلىشقا ھەقلىق» دەپ خۇلاسە چىقىرىۋالغان ئىدى. چۈنكى مەھبۇبە بىلەن تېخى يەتتە كۈنلا بىللە بولغان، ئۇنىڭ نەزىرىدە، مەھبۇبە يەنىلا ياسانچۇق شەھەر قىزى، ئۇنىڭ ھازىرقى جانۋازلىقلىرى خەلقى-ئالەم ئالدىدا ئەيىپلىنىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن قىلىۋاتقان ۋاقىتلىق كۆيۈمچانلىغى ئىدى. ئېلى ئۆز نەزىرىدە «قىز پات ئارىدا ئۆزگىرىدۇ، ئۆزگىرىش يېقىندا باشلىنىدۇ» دەپ قارايتتى. قىزنىڭ بايقى خەيرىخالىق يىغىسىنى ئېلى پۇشايمان دەپ چۈشەندى. قىزنىڭ ئارچا يايپرىغىنى ئاۋال سۆيۈپ تەشنالىغى قانماي چىشلىگىنىنى بولسا مەن بىلەن خوشلىشىشنىڭ بەلگىسى دەپ چۈشەندى. ئېغىر كېسەل ئازاۋى ئىنسان قەلبىنى ئۆلۈكتەك شوراۋەرگەندە ئەسەبىلىك، چارچاش ئىنسانىنى گۇمانخور، نازۇك قىلىپ قويۇشى تەبىئى: «ئۆلمەن، — دەپ ئويلىدى ئۇ چىشىنى غۇچۇرلىتىپ، — كېرەكسىز ئېكەنلىگىنى بىلىپ تۇرۇپ پاشىمىنىڭ ئۈزى بىر نومۇس. كىتاپ

ئوقۇپ بىلمىمنى ئاشۇرارمەن، ئۇنى نەگە ئىشلىتىمەن؟ ئۆلسەم قەبرىلىك بولمەن، ياتسام ئەسكى لاتىدەك قەبرىسىز بولمەن. قاچان ئۆلمەن، قەيەردە ئۆلمەن؟ قانداق ئۆلمەن؟ مەن ئۇچۇن ئۆلمەك ياشىماقتىنمۇ تەس...»

ئۇ كۆزىنى يۇمۇپ يالغان ئۇيقۇسىنى يەنە باشلىدى. ياز هامان شەپقەتلىك، دىمىغى بولغىنى بىلەن شامىلمۇ بار، ياز ئۆزى تەرلىتىپ، يەنە ئۆزى سېنى يەلپۈيدۇ. ئۇ بالىسىنى چىشلەپ يىغلىتىپ يەنە بەزلىگەن مېهرىۋان ئانىغا ئوخشايدۇ. ياز شامالىرى يوپۇرماقلارنى ئوينىتىپ بولۇپ، نارەسىدىنىڭ قولىدەك يۇمشاق ئەكىلەپ ئىلىنىڭ يۈزىنى - چاچلىرىنى سىپىدى.

بوسۇغا

ئىككى كۈندىن بېرى يېغىۋاتقان يامغۇر ئۇلارنى دەمسىق ئۆيگە قاماپ، ئۇلارنىڭ ئىچ - پۇشۇغى، ئازاپلىرىنى كۆپەيتتى. ئۇلارنىڭ يېنىكى پاراڭلىرى ئاللىقاچان تۈگىگەن، بەزى گەپلىرى كۆپ قېتىم تەكرارلانغان. ئۇنىڭ ئۇستىگە نەم هاۋا ئىلىنىڭ دەمهشەتلىك بەدەن ئاغرىغىنى قوزغىغان، نە كىتاپ، نە مۇهەببەت ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرالمايتتى. مەھبۇبە ئىلىنىڭ سەپرالاشقان چىرايىغا قاراپ ئازاپلىناتتى، بۇيرۇتمىلىرىنى ئالدىراپ ئورۇنلايتتى. لېكىن ئىلىنىڭ خاتىرجەملىگى، خۇشخۇيلۇغى قايتىپ كەلمەيۋاتاتتى. مانا بۇ هال قېنى بەكرەك قېينىماقتا ئىدى.

كەچقۇرۇن ئۆيگە يامغۇرلۇق چاپىنىڭ سۇيىنى ئېقىتىپ كاملىجان كىرىپ كەلدى. ئۇ خۇددى بالىسىنى سېغىنغان كالىدەك ئىنجىق بىلەن ياتقان ئىلىنىڭ ئۈستىگە ئېگىشتى ۋە:

— جېنىم دوستۇم! — دېدى ئۇ ئىلىنىڭ بېشىنى قۇچاقلاپ، — يامغۇر سېنى قېيناۋاتىدۇ. ئىككى كۈن بولدى، كۆچۈلا يەۋالغان ئىتتەك تىپىرلىدىم، ئاغرىق پەسەپتىدىغان كۆچلۈك دورا ئەپكەلدىم،

ئىچ، ساقىيسەن. ھاۋا رايى ئىدارىسىگە بېرىپ ئۇقتۇم! يامغۇر يەنە ئىككى كۈن ياققۇدەك. ساڭا ئۆزەم قارايى دەپ كەلدىم. ئەپۇ قىل، ۋاقتىدا كېلەلمىدىم!

ئېلى مىننەتدارلىق بىلەن ئۇنىڭ قوللىرىنى قىستى. مەھبۇبە ئېلىنىڭ كۆلۈمسىرىگىنىنى كۆرۈپ كاملىجاندىن چىن كۆڭلىدىن رازى بولدى ۋە تاماقا قوپتى:

ــ خاپا بولسىلا ئاغرىغى ئەدەيدۇ! ــ دىدى قىز ھال ئېيتىپ، ــ ھاۋا تولىمۇ چىشىمزغا تەگدى!

تاماقتىن كېيىن ئۇلار يېرىم كېچىگىچە مۇڭداشتى. ئېلى خېلىلا ياخشى بولۇپ قالدى. بۇنى كۆرۈپ ئىككى كۈندىن بېرى تۇزۇك ئۇخلىمىغان قىز ئەسنەشكە باشلىدى.

ــ سىز چىقىپ ئاۋۇ ئۆيدە ئۇخلاڭ مەھبۇبە، ــ دىدى كاملە جان ئېلىنىڭ ياستۇغىغا باش قويۇپ، ــ ئېلىغا ئۆزەم قارايمەن.

ئۆي جىمجىت، ئۆگزىگە تىنىمسىز ئۇرۇلۇۋاتقان يامغۇر، تۇيۇقسىز دەرىزە قاقىدىغان ئىزغىرىن شامال بەدنىيەت كۆڭلىدەك قاپ ـ قارا كېچىنىڭ ئويغاق ۋە سەگەك ئىكەنلىگىنى بىلدۈرۈپ كاملىجاننى ئەنسىرىتەتتى. ئاخىرقى دورىنىڭ كۈچى بىلەن ئېلىمۇ قاتتىق ئۇيقۇغا كەتكەن، بۇ ئۆيدە يالغۇز كاملىجانلا ئويغاق، ئۇ ئورنىدىن يالىڭاياق، مايكىچان ھالدا تۇردى ـ دە، چىراقنى ئۆچۈردى. ئېلىنى يەنە تىكشىدى، ئېلى بەخۇدۇك پۇشۇلداپ ئۇخلىماقتا. كاملىجان پۈتىنىڭ ئۇچى بىلەن مېڭىپ دالانغا ــ مەھبۇبە ياتقان يەرگە چىقتى. قىز چوڭ ئوغۇلىنىڭ يېنىدا ياتاتتى. ئۇ قىزنىڭ بېشىدا غالىلداپ تىترەپ بىردەم تۇردى ـ دە، تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن قىزنىڭ چېچىنى سىلىدى. قىز تاتلىق تامشىپ قويدى. كاملىجاننىڭ تاقىتى قالمىدى. ئۇ چىراقنى ئۆچۈرۈدى ـ دە، قىزنىڭ يېنىدا سونايلىنىپ يېتىپ خۇددى ئاچ مۇشۇك چاشقانغا ئۆزىنى ئاتقاندەك، بۆرە قوزىنى قاماللىغاندەك ھەركەت قىلىپ قىزنىڭ نازۇك بېلىدىن قۇچاقلاپ لېۋىنى لېۋىگە چاپلىدى...

قىز چۆچۈپ ئويغاندى، كامىلجاننى مورلىدى، چىشلىدى، تەپتى، دوملىدى، لېكىن ئاۋاز چىقارمىدى، بەش - ئون مىنۇت ئېيتىشقاندىن كېيىن قىز ھالسىرىدى، ئىلاجسىز ئۇ كامىلجاننىڭ قۇلىغىغا:

— بۇگۈن بولمايدۇ! — دىدى پىچىرلاپ، ئۇنى ئالداپ قۇتۇلماقچى بولدى.

— قاچان ئەمسە؟ — دىدى كامىلجان ھاسىراپ تۇرۇپ، — مېنى قىينىماڭ!

كامىلجان يەنە ئېسىلىۋىدى، ئوغۇل - نەبىسى ئۇنىدەرەپ سۆزلىدى، مەھبۇبە شۇنىڭ بىلەن ئۆز نومۇسىنى ئاقلاپ قالدى.

ئەتىگەنلىكى كامىلجان كەتكەندىن كېيىن ئېلى ناھايىتى خاتىرجەم، خوشال ھالدا مەھبۇبەگە:

— كامىلجان ياخشى يىگىت، خانقىز بىكارلا ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ كەتتى، — دىدى. مەھبۇبە خۇددى خەجەر ئۇرۇلغاندەك ئازاپلاندى. ئۇ تەتۈر قارىۋالدى - دە، پايپىغىنى تۇزىگەن بولۇپ:

— مەن مەكتەپكە بېرىپ كېلىمەن، نەبى سىزگە قاراپ تۇرۇسۇن، — دىدى. ئۇ ئېلىنىڭ خاتىرجەملىگىگە قاراپ ئاخشامقى ئىشنى سەزمىگەنلىگىنى بىلدى.

— بېرىڭ، مەن ياخشى!

مەھبۇبە چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ئېلىنىڭ ئاغرىغى تۇتتى. ئۇ مەھبۇبەگە بىلىندۇرمىگىنى بىلەن كامىلجاننىڭ پۈتۈن ھەركىتىنى سىزىپ ياتقان، «مەھبۇبە ۋاقىرايدۇ، ئۇ چاغدا قانداق قىلاي» دېگەنىمۇ ئويلاپ قويغان. لېكىن مەھبۇبە ۋاقىرىمىدى: قىزنىڭ ئېلىنى ئايال ئون چىقارمىغىنىنى ئېلى «مەھبۇبە قارشىلىق قىلمىدى» دەپ چۈشەندى:

— نەبى، ئاياغىنىگىگە بېرىپ ئۇكىلىرىڭنى ئەپكەلگىن، مېنىڭ يامغۇرلۇغۇم بىلەن رېزىنكا ئايىغىمنى كىيگىن...

... ئۇ دومىلىدى، تىرناقلىرى ۋە ئىڭىكىنىڭ ياردىسى بىلەن تەرلەپ - پىشىپ دالانغا قاراپ ھەركەت قىلىدى. لېكىن ئۇنىڭ ئىلگىرىلىشى سازاڭىنىڭكىدىن ئاستا، قېيىن ئىدى، تىرناق بىلەن يەرنى تاتىلاپ، ئىڭىكى بىلەن تىرەجەپ، پۈتۈن كۈچ بىلەن ئالغا سىلجىغاندا پالەچ گەۋدىسى ئىككى - ئۈچ سانتىمېتىرلا ئىلگىرىلەيتتى. مۇشۇنداق قىلىپ تۆت - بەش مېتىر يەرگە مېڭىشى كېرەك. ئاندىن دالانغا چىقىدۇ. پەگادا ھاسا بار، ھاسا ئۇنىڭغا ئويۇقتىن ئۇستۇرنى چۈشۈرۈۋېلىشقا ياردەم قىلىدۇ. ئۇ ئۇستۇرا ئۈنى ۋە مۇھىمى مەھبۇبەنى ئازاپتىن قۇتۇلدۇرىدۇ.

— ئالغا، پۈتۈن كۈچ بىلەن ئالغا! — ئېلى پۈتۈن كۈچى بىلەن يەر تاتىلىدى. ئۇنىڭ تىرناقلىرى قانىدى. ئىڭىگى، چىشلىرى بىلەن تىرەجىدى، ئىڭەك ۋە لەۋلىرى قانىدى. ئۇ ئۆز گەۋدىسىنىڭ ئېغىرلىغىنى بۇگۈن سەزدى. مۇشۇ گەۋدىنى بالىسىدەك كۆتىرىپ يۇرگەن ئايىلىغا ئىچى ئاغرىدى. ئۇ قانغا مىلەنىدى، چىلىق - چىلىق تەرلىدى. ئىككى سائەتتەك ھەركەت قىلىپ بوسۇغىغا كېلەلىدى. ئۇ پۈتۈن كۈچىنى يىغىپ يەرنى تىرناقلىرى بىلەن قاماللاپ سىلجۇدى، بېشى بىرلا ئايلانىدى - دە، تۇمشۇغى نەم يەرنى چىشلەپ ھۇشسىزلاندى ...

ئارچا ياپرىغى

گىرىمسەن، كېيىن ئېنىق بىر يىگىنە كۆرۈندى. ئۇ ئوكۇل يىگىنىسىدىن چۆچۈدى. كېيىن يىگىنە بىردىنلا يېشىل تۈسكە كىرىدى. ئۇ ئەمدى بىلدى، بۇ ئارچا ياپرىغى ئىدى. مانا ياپراقلار كۆپەيدى. ئۇ كۆزىنى ئاچتى. دەرىزە گۈل قاچىسىدا كىچىككىنە ئارچا كۆچىتى تۇراتتى. بۇ قەيەر؟

— بالام! — ددى بىر توتۇش ئاۋاز، — كۆزۈڭنى ئاچقىنا بالام! «بۇ كىم؟ ئارچا كۆچىتىگە زۇۋان كىرىدىمۇ؟» ئۇ قۇرۇغان

لەۋلىرىنى ھىدىرلاتتى. ئۇنىڭ ئاغزىغا تەملىك، مۇزدەك سۈيۇق ـ لۇق تېمىدى. ئۇ كۆزىنى ئاچتى.

ـ بالام!ـ دېدى ھىلىقى ئاۋاز،ـ تونۇدۇڭمۇ، مەن كىم؟

ـ شامال شۇجى!... ـ ئېسىلى ئۇچ كۈندىن كېيىن زۇۋان سۈرۈپ شۇ ئىسىمنى ئۇنۇتماڭ ئاتىدى.

ـ مانا ئىمىن ئەپەندى ـ داداڭ، مانا ئاپاڭ، مانا ئىدرىس ئەپەندى، مانا قىزىم مەھبۇبە، خانقىز، لەتىپە، مانا ئۆكلىرىڭ، تونۇغانسەن؟

ئۇ بېشىنى لىڭشىتتى ۋە كۆلۈمسىرىدى.

ـ ئۇچ كۈن بولدى، دوختۇرخانىدا ياتىسەن، ھەئە، بۇ ۋىلايەتلىك دوختۇرخانا،ـ دېدى شامال شۇجى ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ،ـ ئەپۇ قىل بالام، مەجلىسلەر كۆپ، ساڭا قاراشقا ۋاقىت چىقىرالمىدىم. ئۆگۈنلۈككە شاڭخەيگە داۋالىنىشقا بارىسەن، جەزمەن ساقىيىسەن، يېغلىما، نېمىگە يىغلايسەن بالام؟ دادام يوق دېمە، مەن سېنىڭ داداڭ. ئەمدى سېنى ھېچكىم بوزەك قىلالمايدۇ.

ـ كامال ...

ـ بىلدىم، مەھبۇبە ھەممىنى ئېيتتى. كاملىنىمۇ داۋالىتىشقا ئەۋەتىمىز، ئۇنىمۇ ساقايتىمىز بالام!

ئۇنىڭ تامىغى قۇرۇدى، كۆزى تولاشتى. ئۇ دەرىزىگە قارىۋىدى، دەرىزىدىكى ئارچا ياپراقلىرى بىر بىرىگە قوشۇلۇپ چوڭ بىر ياپراققا ئايلانىدى. ئۇ ئاۋاز چىقارماي پىچىرلىدى:

ـ جۇدۇن ـ چاپقۇن بولۇپ تۇرىدۇ. ياپراقلار ئۆلمەيدۇ. چۈنكى ئۇنىڭ ئانىسى مۇنبەت تۇپراق...

1983 ـ يىل 12 ـ ئاي ئۈرۈمچى

ۋاپادارلىق

لايىق

بېشىڭنى كىم سىلىسا ۋاپادارىڭ شۇ،
كۆڭلۈڭنى كىم ئالسا ماشايىغىڭ شۇ.
(خەلق ماقالىسى)

— خوش بول، كالچارا، ھەي قاشقىر ئېغىز! ئۆيلىنىدىغان بولدۇڭ. ئوتتۇز سەككىز يېشىڭدا قىز ئالىدىغان بولدۇڭ. ئەمدى ئاغزىڭ قۇلىغىڭغا يەتكەندۇ؟ ۋۇي سىلقىمباش!

زىلۋا، قاملاشقان، خۇما كۆز، ئىنچىكە بۇرۇت يىگىت سۆزلەيتتى. سۆزلىگەنىدىمۇ خۇددى مەيلىنى تارتماقچى بولغان ئايال ئالدىدا سۆزلىگەندەك قاش - كۆزىنى ئوينىتىپ، زوق - شوق بىلەن سۆزلەيتتى. ئۇ بىردە قوللىرىنى ھاۋادا پۇلاڭلىتىپ، بىردە تىكشىغۇچىنىڭ مۇرىسىگە قولىنى قويۇپ، بىردە تىكشىغۇچىنىڭ بۇرۇن - قۇلاقلىرىنى چىمدىپ - سوزۇپ قويۇپ، بىردە كۆلۈپ قويۇپ ھەر خىل ئاۋازدا ھەييارلىق بىلەن سۆزلەيتتى.

تىكشىغۇچى سەت، قوپال، پاسكىنا كىيىنگەن، قارىماقتا ئەللىك ياشتەك كۆرۈنىدىغان ئادەم سارغايغان شالاڭ چىشلىرىنى كۆرسىتىپ، يوغان ئاغزىنى ئېچىپ ئۇنسىز، ئەمما ھاياجان بىلەن كۈلەتتى. خوشاللىقتىن كۆزلىرى يۇمۇلۇپ كەتكەن بولۇپ، كۆرۈمسىز قامىتىگە تېخىمۇ كۆرۈمسىز قىلىقلىرى بىلەن «زىننەت» بەرمەكچى بولغاندەك غولىنى قورۇپ، مۇرىسىنى لىكىلدىتىپ، توڭگە تاپىنىدەك گۆشلۈك ئالقانلىرى بىلەن بىردە گەدىنىنى، بىردە شالاڭ

ساقاللىق ئىگىگەنلى، بىردە بولسا كونا ياغ قاپىغدەك پارقىراپ تۇرىدىغان چاچسىز بېشىنى سىلاپ قويياتتى.

— خوش بول ئايدىگۈلۈم! — دىدى سۆزلىگۈچى تىكشىغۇچىنىڭ گەدىنىگە شاپىلاقداپ، — سۇلتان پاشا بولىدىغان بولدۇڭ. تىراكتۇر ئال. يا بولمسا رېزىنكە چاقلىق ھارۋىدىن ئۆچنى ئال. شەھەرگە توي تارتىپ كىرىپ قىز كۆچۈرۈپ چىقمىز. چاقىقان دۇيجاڭغا چاپ!

— ئەمما لېكىنزە... — دىدى تىكشىغۇچى بۇرنىنى تارتىپ قويۇپ، — جىق ياخشىلىق قىلدىڭ، ھېكىم ئاداش...

— ياخشىلىقنىڭ چوڭىنى ئەمدى قىلارمەن، — دىدى ھېكىم جىددى قىلىپ، — قۇباق تازىنىڭ ئاتىسى بولۇپ قالدىم. تويۇڭ تۈگىگىچە مېنى «دادا» دەمسەن سىلقىمباش! ماڭ يۈگۈر، پاخلىنىگىنى بىزنىڭكىگە ئاپىرىپ سوي، مەسلىھەت چېيى بېرىمىز. ئەپكەل يانچۇغىڭدىكى پۇلنى، شەھەردىن قىز ئىگىلىرى چىقتى. ئۇلارغا بىر نىمە قويىمىز. تاتلىق - تۇرۇم، ھاراق، كۆكتات. ۋاي - ۋۇي، ئەللىك سوم يەتمەيدۇ. بوپتۇ قالغىنىغا ئاكاڭ بار. ماڭ چاپ، نىمە تۇرىسەن!

قۇباق ئىسىملىك ئادەم تۆش يانچۇغىنى ئۇزاق كولاپ بىر سقىم پۇلنى ئالدى. ھېكىم ئۇنىڭ سۇس تىترەۋاتقان بېخىل ئالقىنىدىكى پۈتۈن ۋە پارچە - پۇرات پۇلارنىڭ ھەممىسىنىلا يۇلۇۋالدى - دە:

— پايدىنى كۆرسەڭ بۇرگىدەك چاقىقان، زىيانىنى كۆرسەڭ سازاڭدەك لايغەزەل نىمسەن - دە! پۇل خەجلىسىلا زىيان بولۇۋەرمەيدۇ. بەزىدە پايدىغا خەجلەيسەن، بەزىدە زىيىنىغا. ئەقىلىڭ يەتمىگەن ئىشقا باش قاتۇرما. ئۆيلىنىش ئىنسان ئۆمرىدىكى ئەڭ چوڭ پايدا. ئالقىنىڭنى يوغان ئاچ، بانكىنىڭ چەك - پەكلىرىنى ماڭا بەر، ھىساپنى تويدىن كېيىن قىلىمىز. ماڭ يۈگۈر،

مېنىڭ دېگىنىمنى قىل!

هېكىم ماگىزىن تەرەپكە، قۇباق ئۆيگە ماڭدى. ئۇلارنىڭ هەر ئىككىلىسى كۈلەتتى. بىرى دانالىغىدىن، يەنە بىرى گالۋاڭلىغىدىن خوشال ئىدى. ئۇلارنى مەيلىگە قويۇپ بېرەيلى.

قۇباقنىڭ بۇگۈنكى هالىتىنى بىرنەچچە قۇر گەپ بىلەن ئوقۇغۇچىلارغا بايان قىلىپ ئۆتەيلى.

قۇباق ئۆيلىنىدۇ! قۇباق مانا بۇنى ئويلىسىلا ئۆزىنىڭ ئادەم ئىكەنلىگىنى بىلىدۇ. مانا ئەمدى ئاتا-ئانىسى ئارزۇلاپ چوڭ قىلغان بىر قىز ئۇنىڭ ئۆمۈرلۈك هەمرىيى بولىدۇ، ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىدۇ، كۆڭلىنى ئاچىدۇ، هالىغا يېتىدۇ، ئۇنى ئىنسانلار ئىچىدىن بىرىنچى بولۇپ «سىز» دەيدۇ، ئەمدى شۇ هەمرىيى بىلەن ئۆز ئۆيىنى ئاۋات قىلىدۇ: باشقىلارنىڭكىدەك ئۇنىڭ تۇر-خۇنىدىن قويۇق ئىس، ئۆيىدىن مېزىلىك غىزانىڭ پۇرۇغى چىقىپ تۇرىدۇ. كالىسى قەرەللىك مۆرەپ، توخۇلىرى قاقاقلاپ تۇرىدۇ. قازان بېشىنى ئۆمچۈك توري باسمايدىغان، ئۆيىدىن بىخسەپ تەر پۇرۇغى چىقىپ تۇرمايدىغان بولىدۇ. مانا بۇنچىلىك چوڭ خوشال-لىق ئۇچۇن ئەلۋەتتە ئالقانىنى چوڭ ئېچىپ پۇل خەجلىشى، زىيانغا قاپاق تۇرمەسلىگى لازىم.

لېكىن تېخى قىز بىلەن دىدارلاشمىدى. دىدارلاشماي ئۆيلۈك بولۇشقانلار هامان بىر بىرىنىڭ چىراي-شەكلى، يېشى، مىجەز-خۇلقى، خۇي-پەيلى قاتارلىقلارنى سۈرۈشتۈرۈشە-دىكەن. قۇباق نىمىشقا سۈرۈشتۈرمىدى؟ ياق، قۇباق سۈرۈشتۈر-مەيدۇ. سۈرۈشتۈرمەن دەپ يالتايتىپ قويسۇنمۇ؟ هەممىلا ئادەم-نى ئۆزىدىن ئۈستۈن هىساپلاشقا، ئۆزىنى هەممىلا ئىشتا باشقىلار-دىن ناچار هىساپلاشقا ئادەتلەنگەن بۇ ئادەم ئۇچۇن يۇقۇرقى سۈرۈشتۈرۈشلەر زىيانلىق. بۇنى قۇباق هىس قىلالايدۇ. هېكىم هەر هالدا لايىق دەپ بىر قىزنى تاپتى، مانا بۇ قۇباق ئۆچۇن چوڭ خوشاللىق. يىگىرمە يىلدىن بېرى قانچىلىغان قىزلارنى

خیال قلمدی؟ لیکن خیالدن تۇرمۇشقا قەدەم تاشلاشقا ئەمدی نۆۋەت كەپتۇ. مەیلی، كیچككەن بولسمۇ ئاخىر كەپتۇ. بۇ ئامەتنی قاچۇرۇپ قویماسلىق كېرەك. قۇباق ئۇچۇن باشقا شەرتلەر ئارتۇقچە. بىرلا شەرت بار ــ ئۇ قىز قۇباققا قانداق قارايدىكىن؟... هازىرغىچە بىرمۇ قىز كۆز قىرىنى سالمىغان، كۆرۈمسىز، هەتتا ئاياللار چۆچۈگۈدەك چىرايلى بار بۇ ئادەمنى یاراتقان قىز قۇباق ئۇچۇن دۇنیادا ئەڭ گۈزەل (ئەیىۋى بولسمۇ مەیلى)، ئەڭ پاكىز (ئۇچ كۈندە بىر قېتىم یۇزىنى یۇسمۇ مەیلى)، ئەڭ ئەقىللىق (ئوندىن یۇقۇرى تاق سانلارنى قوشالمىسمۇ مەیلى) قىز هساپلىنىدۇ. مانا بۇنداق قىز ئۇچۇن قۇباقنىڭ جېنى پىدا.

ئۇ شىرىن خیال بىلەن ئۆیى تەرەپكە كېتىۋېتىپ، كەینىگە قایرىلىپ پات ـ پات هېكمىنىڭ كەینىدىن قاراپ قویاتتى. خۇددى هېكىم هازىرلا قایتىپ كېلىپ: «چاخچاق قىلدىم، ساڭا نەنىڭ قىزى!» دەیدىغاندەك ئەنسىزچىلىك ئىچىدە هېكىمنىڭ قارىسى یوقالغىچە قاراپ تۇردى. هېكىم دوقمۇشتىن ئەگىگەندىن كېیىن مۇرىسىنى كۆتىرىپ قویۇپ ئۆزىچە كۈلدى ۋە بېشىنى ئېغىتىپ پىچىرلىدى:

ــ دانا دەپ سېنى دىسە بولىدۇ هېكىم! سەن مۇشۇ ئېپىڭ بىلەن تاشلىقتىن ئالتۇن ئالالایسەن، تۇخۇمغا تۇك ئۇندۇرەلەیسەن. ۋالىمكام سېنى بىكارغىلا ئالىقاپ، ساختا، لوڭى دەپ تىللىغان ئىكەن. سېنى رازى قىلمەن، بالاڭغا قوزا، خوتۇنتۇڭغا قوي یېغى، ئۆزەڭگە بادىرا بېرىمەن!...

ئۇ هویلىسغا هەجىپىپ كىرىپ كەلدى. ئازادە، لېكىن قوي مایىغى، كالا تېزىگى، ئەخلەت ـ چاۋا بىلەن تولغان هویلىدا ئۇستىخان غاجاۋاتقان ئىتتىن باشقا هېچنەرسە یوق ئىدى.

یاز ئایلىرى تەبىئەتكە گۈزەللىك، ئىنسانغا بایلىق تەقدىم قىلىدۇ. بۇ بایلىقتىن قۇباقمۇ قۇرۇق قالمىغان: ئوتياشلىقتىن

سېسىغان پەمدۇر ـ لازا پۇرىغى كېلىدۇ، ھوروڭ خوتۇننىڭ چېچىدەك پاخماق، چاتالمىغان ئۆزۈم بارىگىدا ھەرىلەر غۇڭۇلدايدۇ، ئېغىللاردىن چىلە پۇرىغى كېلىدۇ. باراڭ ئاستىدىكى داق يەرنىمۇ ئەمەن باسقان، يازلىق ئوچىغىغا بىرلالما قانجۇق كۆچۈكلەگەن. ئوگزىدىكى قارىداپ كەتكەن سېسىق سامان ئۈستىدە ياۋا مۈشۈك قۇشقاچ ئۈگىسىنى مارىلاپ ياتىدۇ. ئۇنىڭ ئەترايىدا قالغاچلار نالىزار قىلىشىپ ئىگىز ـ پەس ئۇچۇشۇپ يۇرۇشىدۇ. مانا بۇلار قۇباقنىڭ بايلىغى ۋە قۇباق ھويلىسىغا سېخى ياز ئايلىرى تەقدىم قىلغان گۈزەللىك...

ئۇ مەقسەتسىزلا ئۇچ ئېغىز ئۆيىنى ئارىلىدى: ئۇنىڭ تاپقان تەگىنى توپا ـ چاڭ، ئۆمۈچۈك تورلىرى ئارىسىدا قالغان چاڭ ساندۇق ئۈستىدە قاتلاق ـ قاتلاق كىگىزلەر، ئەستىرى مايلاشقان چىت يوتقان، ماي تۇلۇمىغا ئوخشاپ قالغان ئىككى دانە سامان ياستۇق، چاڭ باسقان قازان بېشىدا يۇيۇقسىز قاچا ـ قومۇش، بۇلۇڭدا باش قوناق بىلەن ئارىلىشىپ كەتكەن قوي يۇڭى، كېپەك يېنىدا چاشقان تارتىپ چىقارغان سېغىز توپا، چالا ئاشلانغان تېرىلەر... ھەم دۇملەنگەن دەرىزىلەرنىڭ ئەينەكلىرى خىرەلەشكەن، كۈن تۇرى پەقەت مۇشۇ ئۆيلەرگىلا ئېقىپ كىرىشتىن يالتايغان بولسا كېرەك، ئۆيلەر قاڭىسىق ۋە دىمىق دېدى...

قۇباق ھەجايدى: «تۇزەيدۇ، مەن تاپىمەن، ئۇ تۇزەيدۇ، ھەممىسى رەتكە چۈشىدۇ»ـدېدى ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە.

ئۇ تۇلۇق تاشنى مۇمۇلىپ قىڭراق بىلەۋاتقاندا ۋالىم گەكسى ھويلىغا كىرىپ كەلدى:

ـ ھە خوشنا، قوي سويامسەن نېمە؟ـدېدى ئۇ دىخماق قوللىرى بىلەن قىسقا، لېكىن بۇقىنىڭكىدەك توم بېلىگە تايىنىپ تۇرۇپ، ـ كېچىچە ئىشەك توسۇدۇم. بولمىسا ھويلاڭنى بىت ـ چىت قىلىۋېتەتتى ھارامىلار.

قۇباق خوشنىسىنى كۆرۈپ ئورنىدىن تۇردى ۋە گەجگىسىنى سلاپ، بىردە ئوك، بىردە سول پۇتىغا يۆتكىلىپ غولىنى قورۇپ قويۇپ ھجايدى. ۋالىم ئۇنىك بىر يېكىلىق ئېيتماقچى ئىكەنلە- گىنى سەزدى - دە:

— ھە، لايىق تاپتىڭمۇ يە؟— دەپ سوردى. قۇباق چىللە- ماقچى بولغان خورازدەك بويۇنلىرىنى سوزۇپ تەسلىكتە:

— ھەـئە...— دەپ بېشىنى ئېغىتتى.

— نەدىن؟ — ۋالىمنىك مېكىيان پۇپچىگىدەك غۇژمەك، ئۆسكە- لەك قاشلىرى كۆتىرىلدى - دە، يوغان، چېقىر كۆزلىرىدە كۈلكە پەيدا بولدى.

— شەھەردىن ...

— ھە - ھە، قالتىسقۇ!

— بۇگۈن مەسلىھەت چېيى ...

— مانا يېكىلىق، نەدە؟

— ھېكىمنىڭكىدە...

— ھېكىمنىڭكىدە؟— ۋالىمنىك قاشلىرى كۆتىرىلدى - دە، چېقىر كۆزلىرىدە سوئال ئالامىتى پەيدا بولدى. ئۇ قويۇق چا بۇرۇ- تىنى سلاپ:

— تېگىنى ئۇققانسەن؟ — دەپ سوردى.

— ياق ...

— ئىسمى نىمىكەن؟

— سورىمىدىم ...

— ئاتا - ئانىسى، نىمە قىلىدىغىنى، شەھەرنىك قايسى بۇلۇ- كىدا تۇرىدىغىنى ... ھېچنىمىسىنى سورىمىدىڭمۇ؟

— ياق ...

— ئەخمەق، بىر ئادەم ئېشەك سېتىۋالسىمۇ چىشىغا قارايدۇ، مىنىپ بېقىپ ئالىدۇ، بۇ دېگەن ئۆمۈر سودىسى تۇرسا ...

— ھېكىمگە يارىغاندىكىن ...

ـــ هـمم ... ـــ دېدى ۋالىم بۇرۇتىنىڭ ئۇچىنى چىشلەپ ئويلانغان هالدا، ـــ هېكىمده ئېلىشىڭ بارغۇ ـ هه؟

ـــ كارى چاغلىق. ئىككى يۈز تەڭگەدەك بار ...

ـــ باشقا ئادەمگه سۇنۇق تىيزاڭ ئۆتۈپ قالسا بوسۇغىسىنى تېشۈۋېتسەن. هېكىمگه ئەجەپ كەڭ قوللۇق قىپسىنا؟ ئۇنى ئاز دەپ هەر كۈنى ئۇنىڭ ئۇششاق ـ چۈششەك ئىشىنى قىلسەن. سېنى ئۆيلەيمەن دەپ ساختا قىلۋالمىسۇن ـ يەنه!

ـــ هى ـ هى ـ هى ... لايىق تېپىپتۇ ـ لايىق!

ـــ ئەخمەق! ـــ دېدى ۋالىم خاپا بولۇپ، ـــ ساڭىمغۇ هېكىمدەك بىر لەمگۈت① لايىق ...

بوزەك

(بوزەكنى بوزەك ئەتمىسەڭ،
قىيامەتتە سورىغى بار.
(خەلق ماقالىسى)

ۋالىمنىڭ ئەندىشىسى بىكار ئەمەس؛ يېتىلەككە ئۈگەنگەن تايىدەك يۈۋاش، شىاۋدۇيىنىڭ تاغىل هۆكۈزىدەك قاۋۇل، جۈۋاز ئېتىدەك سەۋرچان ـــ كۆتۈرىشلىك قۇباقنى هەممىلا ئادەم ئىشغا سالالايدۇ، تىللىيالايدۇ، خالىغانچه بوزەك ئېتىلەيدۇ. بۇ ئۇنىڭ ئەقىلسىزلىغىنىڭلا مەھسۇلى ئەمەس. شۇنىڭ بىلەن ئادەمىلەرنىڭ ئىناپسىزلىغىمۇ بۇ ئىشتا بىر مۇهىم سەۋەپ. مەسىلەن، ئەر كىشىلەر ئازراقلا هەق بېرىپ ياكى هەق بەرمەيلا قۇباقنى بىر-ئىككى كۈن ئىشلىتەلىسە، ئايالىلار خۇددى قورا خىزمەتچىسىدەك ئۇنىڭغا ئىش بۇيرۇيالايدۇ. ئۇنىڭ كالىسىنى سېغىپ ئەپچىقىپ

① لەمگۈت ـــ ئانىسىنى ئەمگۈزمەسلىك ئۈچۈن قىسىرەندە (ئىككى ياشلىق موزاي) نىڭ بۇرنىغا سېلىنىدىغان چۈلۈك.

كېتىدىغان، كۆكتاتلىرىنى ئىتەكلەپ توشۇپ كېتىدىغان، قاچا-قو-مۇش ياكى قولغا چىققۇدەك مۇلۇكلىرىنى بېقىۋالىدىغان ئايالالار بۇ مەھەللىدە خېلىلا كۆپ. قۇباق تارتقان زىيىنىنى بىلىدۇ، ئىچى ئېچىشىدۇ، لېكىن چىش يېرىپ بىرسىگە قاتتىق گەپ قىلىشنى نومۇسلۇق ئىش ھىساپلايدۇ. ئۇنىڭ تەن قۇرۇلۇشى ۋە چىرايىنىڭ تەتۇرسىچە، مىجەزى بالىدەك ساددا، قىزلاردەك تارتىنچاق، بالا ئالدىدىكى ئانىسىدەك ئاق كۆڭۈل، تال چۈشتەكلا مۇلايىم... ئۇ قاتتىقراق بوزەك بولغان چاغلىرىدا ۋالىمغا كېلىپ ھال ئېيتىدۇ. سەۋەبى بۇ پاناسىز يېتىمنى كىچىگىدىن تارتىپلا ئاشۇ ۋالىم ھىمايە قىلىپ كەلگەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ۋالىمغا پانا تارتىپ، دادىسىنىڭ قالغان خېلى ئوبدانلا جايىغا ھازىرقى مۇنۇ ناچارراق جايىنى باشمۇ-باش تېگىشىۋالغان. ۋالىم ھازىرمۇ قۇباقنىڭ ھەر-بىر قەدىمىگە زەڭ قويۇپ ئۇرىدۇ. خاتا باسقان قەدىمىنى تۆزەش-تۈرۈپ خۇددى ئىشىگى ئالدىدىكى كۆچىتىنى ئاسىرىغاندەك قۇباقنى ئاسرايدۇ، ئۇنىڭ تەرىپىنى ئېلىپ ياقا يىرتىدۇ، بىرلىرىگە قاتتىق قاتتىق گەپمۇ قىلىپ قويىدۇ، لېكىن شۇنداق بولسىمۇ ۋالىم قۇ-باقنى تولۇق ھىمايە قىلىپ كېتەلمەيدۇ، بولۇپمۇ ھېكىم ساختا قۇباق بىلەن دوستلاشقاندىن بېرى قۇباق ئۆزىنى ۋالىمدىن قاچۇ-رىدىغان، ئۇنىڭغا ئانچە ھال ئېيتمايدىغان، مەسلىھەت سالمايدىغان بولۇۋالدى. مانا مۇشۇ ئىش ئۈچۈن ۋالىم ھېكىم بىلەن دېيىشىپمۇ قالدى، لېكىن قۇباقنى ئۆزىگە قارىتىۋالالمىدى. ھېكىم ۋالىمنىڭ كۆزىنىچىلا قۇباقنى ئىشلەتمەكتە، پۇل، ئاشلىق، نەرسە-كېرەكلىرىنى يالغان-ياۋداق ۋەدىلەر بىلەن ئېلىۋېلىپ يۇنۇپ يىمەكتە ئىدى. مانا ئەمدىلا ۋالىم قۇباقنى ئەس-ھۇشلۇقراق بىر يەردىن ئۆيە-لەش ئۈچۈن يول ھېڭىپ بىر ئىشنىڭ بېشىنى تۇتقانىدا ھېكىم چاقماق چىقىپتۇ. قۇباق بۇگۈن مەسلىھەت چېيى بەرمەكچى! ئەمدى قانداق قىلىش كېرەك؟

ۋالىم قۇباقنىڭ ھويلىسىدىن روھسىز ھالدا قايتىپ چىقتى.

قۇباقچۇ؟ ۋالىم چىقىپ كەتكەندىن كېيىن بېشىنى گىلدىڭ-شىتىپ ئۆزىچە سۆزلىدى: «ھەي ۋالىمكا، سەنمۇ ياخشى، لېكىن ھېكمەتكە چاقىقان ئەمەسسەن، يول بىلمەيسەن. سەن ماڭا ئۇچ بالىسى بار تۇل خوتۇن تاپقان بولساڭ، ھېكىم قىز تاپىتى. سەن مېنى كەچكىچە دۇيگىلا ئىشلە دەيسەن، ھېكىمچۇ؟ ماڭا شەھەر كۆرسەتتى، خاڭدا ئىشلەپ پۇل تېپىشنى، تاپقان پۇلنى چىك تۇتۇشنى، باشقىلارغا قەرز بېرىپ ئۇنى قانداق ئۇندۇرۇۋېلىشنى ... ھەممىنى ئۇگەتتى. ئۇنىڭ بىلەن قىلغان ھەممىلا ئىشىم ئوڭىدىن كەلدى. سېنىڭ دېگىنىڭنى قىلىپ ھېچ پايدا تاپالمىدىم. بۇنىڭغا نېمە دەيسەن؟ ...»

قۇباق يەرگە ئىشلەپ ھالال تەرنىڭ مەھسۇلىدىن خوشاللىق تاپىدىغان دېخانلار قاتارىدا چوڭ بولدى. ئېرىق چېپىپ، ئات بېقىپ، باغ-باغلاپ، تولۇق ھەيدەپ ئادەم بولۇپ يېتىلگەندىن كېيىن ئومۇرۇپ، باغ تارتىپ، ساپان تۇتۇپ، تام-سوقۇپ، سۇرۇق سوقۇپ، ھارۋا ھەيدەپ بېرىمۇ ئادەمنى ئالدىمای، يالغان سۆزلىمەي، گەدەنكەشلىك قىلماي ئىشلەپ، كۆپ تاپسىمۇ، ئاز تاپسىمۇ، قانائەت قىلىپ، ئات مىنگىنىگە خوشال بولۇپ، سۇيقاش ئىچكىنىگە رازى بولۇپ تونۇر بېشى، ئۆگزىلەردە، كالا، قوي، ئوغاق دېگەندەك ئۆزىگە توتۇش نەرسىلەر ئۈستىدە ئۆزلىرى خوش بولىدىغان دېخان پارىكىنى قىلىشىپ، شۇ يېزىنىڭ سۈۋادان تېرىگىدەك تۇز، بۇلاق سۈيىدەك تازا ئوسۇپ ئەر بولۇپ يېتىلدى. ئەر بولۇش بىلەنلا تۇرمۇشنىڭ قاينىمىغا شۇڭغىدى. ئۆزى يول تېپىپ مېڭىشقا، باشقىلارغا ئوخشاش تۇرمۇشتىن جىقراق لەززەت ئېلىشنىڭ كويىدا چېپىشقا توغرا كەلدى. تۇرمۇش يولى تۇز بولمايدىكەن، ئۇنى نە-نەلەرگە چاپتۇردى، نە-نەلەردە قاڭقىتتى، نە-نەلەردە كۆلدۇردى، ئۇ باشقا دېخانلاردەك تۇرمۇشنىڭ ئەتىۋالىشىغىمۇ، زەربىسىگىمۇ ھەتتا جازاسىغىمۇ ئۇچرىدى. ۋالىم ھائىم ئۇنىڭغا: يۇمشاق بول، قەل دېگەننى قىل، ئېغىر ئىشتىن قاچما، يالغان

ئېيتما، ئاجىزنى بوزەك قىلما، كىشىگە ھەققىڭنى يىگۈزمە، دىگەن-دەك گەپلەرنى جېكىلەپ تۇردى. لېكىن ۋالىمنىڭ دىگەنلىرىنى قىلىپ ئۇ يايدا تاپالمىدى. جىق ئىشلىدى، ئاز ئارام ئالدى، كۆپ زىيان تارتتى، ئاز پايدا ئالدى. ھاياتتا ئۆزىنى قوغداش ئۈچۈن باشقا ئادەملەرگە ئوخشاش ئۇمۇ يالغانچىلىق ۋە ياسال-مىلىقنى ئاز-تولا ئۆگىنىشكە مەجبۇر بولدى. لېكىن ئۇنىڭ ئۆگەنگەنلىرى تاشلاندۇق پېچاقتەك كارغا كەلمەس بولۇپ قالغان نەرسىلەر ئىدى. قۇباق بۇ نەرسىلەر بىلەن پايدا تاپالمىغان، ئۆز مەنپەئەتىنى قوغداپ قالالمىغان بولسىمۇ، ئۇ ھامان بۇ نەرسە-لەرنى چۆرۈۋەتمىدى. چۈنكى بۇ نەرسىلەر ئۇنىڭ ھاياتىدىكى يېگانىلىق ئىدى. مانا مۇشۇ يېگانىلىقلار ئۇنى ۋالمىدىن يىراقلاشتۇ-رۇپ، ھېكىمگە يېقىنلاشتۇردى. چۈنكى ساپ، سەمىمى بولۇش، يۇۋاش بولۇش قۇباققا زىيان كەلتۈرگەن چاغلار كۆپ بولدى. ئۇ ھىلە، ساختىلىق بىلەن يېنىك ۋە كۆڭۈللۈك كۈن كۆرگىلى بولە-دىغانلىقىنى كۆردى ...

ئۇ بىردەمچى قېتىم ھېكىمگە ئەگىشىپ ئېغىر ئىشتىن قاچتى. ئۇ دېخانلار بۇغداي تېرىپ، كۈنجۈرە ئارىلاش قوناق يىگەن، ئۆي تۈتۈپ قازان ئاسمىغان، سوقا-ساپان بار تۇرۇپ يەرنى كەتمەن بىلەن ئاغدۇرغان يىللار ئىدى. تاك سەھەردە داك ئۇرۇلاتتى. جاپالىق ئىشلەشكە چىقمىغانلارغا بىر كۈنلۈك تاماق بېرىلمەيتتى. قۇباق داكنى ئاكلىماي قالماي دەپ چالا ئۇيقۇ تاك ئاتقۇزاتتى. ئىككى زاغرا، بىر جاۋۇر سۇيقاش ئۇنى ئۇيقۇسىز قويدى، ئىشتىن باش كۆتەرگۈزمىدى. ئېغىر ئىش، ئاچ قوساق يۈرۈش ئۇنىڭ جېنىغا پاتتى. ئۇ بىر كۈنى شۇ چاغدا دۇيجاڭ-لىق قىلىۋاتقان ۋالمىنىڭ ئۆيىگە كىردى:

— ۋالمكا، قوناق ئوغرىلاپ يىمىگەن ئىككىمزلا قالدۇق. ھەممە ئادەم قوناق ئوغرىلاپ كېچىسى سۈت ئېشى قىلىپ يەيدۇ، مەن قانداق قىلاي، قوسىغىم تويمايۋاتىدۇ.

ــ غەيرەت قىل، مە، مۇنۇ ئىككى ئاپىقۇر قايماقنى ئال، مۇنۇ بىر جاۋۇر قىزىلچىنىمۇ ئال، ئاپىرىپ يە، لېكىن داتلىما، زارلانما، ۋاقىتلىق قىينىچىلىق ئۆتۈپ كېتىدۇ.

ئۆچ كۈندىن كېيىن ئۇ يەنە كىردى:

ــ يەرنى چوڭقۇر ئاغدۇرۇپ بىر قات ئوغۇت، بىر قات توپا قىلىپ ئىشلەڭلار، يالغۇزلا ئىككىمىز ئىكەنمىز، قىينىچىلىق قاچان ئۆتۈپ كېتىدۇ، قوساق قاچان توينىدۇ؟

ــ ساڭا يەر، ئات، ئۆي بەرگەن ھۆكۈمەت سېنى ئاچ قويماتتىمۇ سىراڭ، غەيرەت قىل!

لېكىن بۇ گەپلەر قۇباقنىڭ قوسىغىنى تويغۇزالمىدى. بىر كۈنى ئۇ ھېچ چىدىمىدى ــ دە، شەھەردىن كۆچۈپ چىققان تۇل خوتۇننىڭ ئۆيىگە يېرىم كېچىدە تاما بىلەن كىردى. تۇل خوتۇن ئىشكنى تاقۇۋلىپ گۆش پىشۇرۇۋاتقان ئىكەن. قۇباقنى كۆرۈپلا ئەيىپلەشكە باشلىدى:

ــ شۇنچىمۇ بوزەك بولامسەن، شۇنچىلا كۈچۈك تۇرۇپ، ئاچ قالغىنىڭنى قارا! بىزنىڭ ھېكىمدەك بول، كۈچۈكنىمۇ، ئەقىلنىمۇ ئىشقا سال، ئولتۇر، بۇگۈن گۆشكە بىر تويۇۋال، ئەتىدىن باشلاپ دۇيىنىڭ كەتمىنىنى ئاز چاپ، ھېكىمنىڭ كەينىدىن كۆپرەك چاپ! ــ دىدى.

ئىككى كۈندىن كېيىن ئۇ ھېكىمگە ئەگىشىپ شياۋدۇيىنى تاشلاپ خاڭغا قاچتى. مانا ئۇ ئۇنىڭ ساختا يولغا ماڭغان بىرىنچى قەدىمى ئىدى. ئۇلار خاڭدا تويغىچە تاماق يىدى، ئىسسىق ئۇخلىدى. كۈنىگە بەش ــ ئالتە كويدىن پۇلمۇ تاپتى. يازدا ــ خاڭ توختىغاندىلا ئۇلار مەھەللىسىگە قايتىپ كېلىشتى. ئۇلارنى ئەيىپلەيدىغان ۋالىم دۇيجاڭلىقتىن قالغان، لېكىن «ۋاقىتلىق قىينىچىلىق» نېخىچىلا بار ئىدى. پۇلنى قۇباق تاپتى. تىرىكچىلىكنى ھېكىم تۇتتى، ئۇلار مال قىلدى، ئۆي ــ ۋاقى قىلدى. مەھەللىنى ھەيران قالدۇردى. بىر كۈنى ھېكىم قۇباققا:

ـــ مەن ئاۋۇ شەھەردىن كۆچۈپ چىققان سەمەت داڭداڭ-نىڭ قىزىنى ئالمەن. ئەكە، ئاشقان پۇلۇڭنى! ـــ دېدى.

ـــ ئەللىك تەڭگەم قالدى!

ـــ ئەكەلگىن!

ـــ ئۇ قىزىنى ساڭا بېرەمدۇ؟ ـــ دېدى قۇباق ھەيران بولۇپ، ـــ نى-نى ئەپەندىلەر، كادىرلار ئالالمايۋاتسا ...

ـــ كۆرسەن. مېنى بىكارغا ھېكىم ساختا دېمەيدۇ، ئۈچ-تۆت كۈندىلا ئاتا-ئانىسىنى ئىندەكتەك كەلتۈرىمەن.

ئاردىدىن ئون كۈن ئۆتمەيلا ھېكىم ساختا سەمەت داڭداڭ-نىڭ تىرناقتا توختايدىغان، ئون سەككىز ياشلىق چىرايلىق قىزىنى توي قىلىپ ئالدى. توي قىلغاندىمۇ جۇۋان تويىدەك ئاددىلا توي قىلدى. قۇباق ھەيران قېلىپ ھېكىمدىن سورىدى:

ـــ قالتىس سەندە! قانداق قىلدىڭ ھوي؟

ـــ ساختا قىلدىم! ـــ دېدى ھېكىم كۆرەڭلەپ، ـــ شەيتانىنىڭ كۆزىگە توپا چاچىدىغان ساختىپەز تۈرسام بۇنچىلىك ئىشنى ئەپ-لەشتۈرەلمەيتىممۇ؟ سېنىڭ پاينەك بېشىڭدا بۇنداق ئەقىل نىمە قىلسۇن؟ سەن خاڭدا ئىنجىقلاپ كۆمۈر ئەپچىقىپ، ئاران بەش-ئالتە كويغا ئىشلىدىڭ. مەنچۇ؟ دازادى، ماشىڭدى① بولدۇم، لېكىن سېنىڭدىن جىق پۇل تاپتىم. بىلىپ قوي، سېنىڭ قارا كۆچۈڭنى مېنىڭ ساختىلىغىم يېڭىدۇ. كۆچتىن ئەقىل غالىپ. ھەممىدىن ھىلە-نەيرەڭ كۆچلۈك، بۇنى قاملاشتۇرالمساڭ بوزەك بولغىنىڭ بولغان!

ـــ داڭداڭنى قانداق جايلىدىڭ، ئېيتقىنا ھوي!

ـــ ئاسان! ـــ دېدى ھېكىم ئايلى ـــ چىرايلىق قىزچاقنا كۆزىنى قىسىپ قويۇپ، ـــ قىزىنى ئۇناتقاندىكىن دادىسى نەگە بارا تتى!

ـــ ئۆلۈڭ! ـــ دېدى قىز يالغان خاپا بولۇپ ۋە قاپاقلىرىنى

① خاڭدىكى ئىش-تۇرلىرى.

سۇزۇپ، ــ ئالدامچى!

ــ ئېيتقىنا قانداق ئالدىدىڭ؟ ــ قۇباق بۇ ئىشقا راستلا قىزىققان ئىدى.

ــ قەغەزنى ئون سومىلۇقىغا ئوخشىتىپ قېيىدىم، ــ دىدى ھېكىم كۆلۈپ، قاش ـ كۆزىنى ئويناتىپ، ــ ئىككى چېتىگە سەن بەرگەن ئەللىك سومنى ئېلىپ ئوتتۇرىسىغا قەغەزنى جايلاپ ئۈچ مىڭ سوم قىلىپ كاللەكلىدىم. بىر پىچەت پۇلنى يانچۇقىغا سېلىپ قويۇپ سەمەت داڭداڭنى ھاراقىغا تەكلىپ قىلدىم. ھاراق، پۇل دېسە قۇلىغىنى كېسىپ سېتىشتىن، كۆزىنى ئويۇپ بېرىشتىنمۇ يانمايدۇ ئۇ. ئىچىپ بېرىڭ قىزىغاندىن كېيىن ھىلىقى كاللەك پۇلنى جوزىغا تاشلاپ: «لايىق تاپ ئاكا! چېيىنىلا مۇشۇ كاللەكنى خەجلەيمەن!» دىدىم. ئۇ ئاۋال ئۆز قىزىنى ئويلايدۇ ـ دە، شۇ ئاخشىملا ئاپامغا ماقۇل جاۋاپ بېرىپتۇ. پۈتۈن تويلۇغى ئارىيەت، قوي سېنىڭ، گۈرۈچ بىلەن ماينىمۇ سەن تاپتىڭ. بىكىرىنىلا ماۋۇ چىرايلىق قىز مېنىڭ بولدى. مانا ئەمدى سەمەت قېينىناتام قىلىتاقىغا چۈشكىنىنى بىلدى. نومۇس كۆچىدىن قەرزلىرىمنى ئۈزۈپ بېرىۋاتىدۇ. ماجىرا قىلاي دىسە قىزىنىڭ كۆڭلىنى ئايايدۇ. بىلىپ قوي سىلىمىش، ساختىلىقنى بىلمىسەڭ قىزلارمۇ سېنى ياراتمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن سەن مېنى پىر تۇت، پېشىمگە چىڭ ئېسىل، مەن سېنى مۇرادىڭغا يەتكۈزىمەن!

راست، قۇباق كۆزى بىلەن كۆردى: ھېكىم بىرىنچى بولۇپ خاڭغا بېرىپ جىق پۇل تاپالدى. ئېغىزنىڭ يېلى بىلەن تالاشتا قالغان ئىسىل قىزنى ئېلىۋالدى: «ساختا دىگەن لەقەم ئەيىپ ئەمەسكەن، ــ دەپ ئويلىدى ئۇ ھېكىمگە چىن دىلىدىن قايىل بولۇپ، ــ كەتمەن چاپمىز، سۇ تۇتمىز، خامان سورۇيمىز، توپا ـ چاڭ، لاي ـ توپانغا ملىنىمىز. لېكىن نىمىگە قول سوزساق شۇ بىزدىن قاچىدۇ. قولىمىز گەجگىمىزدىن باشقىغا يەتمەيدۇ. ھېكىمگە پېقىن بولسام زىيان تارتمايدىغان ئوخشايمەن ...»

شۇنداق باشلاپ قۇباق ھېكمىنىڭ سايىسى، پۈل تېپىپ بېرىدىغان، ئۆي ئىشىنى قىلىپ بېرىدىغان ئادەمى بولۇپ قالدى. ئۇ سەھەر تۇرۇپ ھېكمىنىڭ بېغىغا قۇرۇق تام سوقاتتى. ئوچىغىغا قالاش ئۇچۇن كۆشۈك بىلەن سېسىق سامان ياكى باغلاق قىلىپ شاخ-شۇمبا ئەكىلەتتى. ئارىلاپ دۇيدىن گۆش بېرىپ قالسا ئۆز ئۆلۈشىنى ھېكمىنىڭ ئۆيىگە ئاپىراتتى. ھېكمىنىڭ ھويلىسىنى پاكىز سۈپۈرۈپ سۇ چاچاتتى. ئۇنىڭ بەدىلىگە ھېكىم ئۇنىڭ كەلگۈسىدە ئالىدىغان چىرايلىق قىزى، بولغۇسى تويى ۋە كۆڭۈلۈك تۇرمۇشى توغرىسىدا چىرايلىق سۆزلەر بىلەن ئاغزىنى تاتلىق قىلاتتى. قۇباق بەزىدە ھېكمىنى لايىق تېپىشقا ئالدىرىتاتتى. بۇنداق چاغدا ھېكىم مەھەللىدىكى ئەڭ چىرايلىق قىزنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ، شۇنىڭغا ئەلچى بولۇپ مېڭىۋاتسەن دەيتتى. قۇباق بۇنىڭغا ئىشىنەتتى، شۇ قىز بار ئۆيىنى پىقرايتتى، شۇ ئۆينىڭ ئىشىنى قىلاتتى، شۇ قىز-نىڭ ئوتىدا كۆيۈپ يۇلتۇز ساناپ تاڭ ئاتقۇزاتتى. كېيىن ئۇ قىز باشقا بىرىگە ياتلىق بولۇپ كەتكەندە قۇباقنىڭ رويى چۈشەتتى. مەھەللە خەلقى ئۇنى ئاشكارىلا:

— ئالىدىغىنىڭنى تارتتۇرۇپ قويدۇڭغۇ! — دەپ زاكىلىق قىلاتتى. بۇنداق چاغلاردا روھسىزلانغان قۇباقنى ھېكىم ساختا يەنە روھلاندۇراتتى. ئۇ كۆپچىلىكنىڭ ئالدىدىلا:

— قۇباق ئۇ قىزدىن يالتايدى، ئۇنىڭ لايىغى پالانچىنىڭ قىزى، — دەپ ئىككىنچى بىر ياخشى قىزنىڭ نامىنى ئاتايتتى. قۇباق بۇنىڭغىمۇ ئىشىنەتتى ۋە شۇ قىز بار ئۆيىنى ئايلىناتتى. ئايلار، يىللار مانا شۇنداق ئۆتتى. قۇباق مەھەللىنىڭ ياخشى قىزلىرىدىن بىرمۇ-بىر ئۇزىتىپ بولدى. بۇ ئارىلىقتا ھېكىم ئىككى بالىلىق بولدى. ئۇنى ئارىلىقتا بىر قېتىم نەمە ئۇچۇنكى ناھىيىگە ئاپىرىپ سولىدى، مەھەللىدە كۆرەش قىلدى. ئۇنىڭ قۇباقنى باشلاپ ئۇ ياقتا-بۇ ياقتا چېپىشىغا، قاقتى-سوقتى قىلىپ پۈل تېپىشىغا چەك قويدى. لېكىن قۇباق ئۇنى تاشلىمىدى. چۈنكى

ئۇنىڭ كۆڭۈل رىشتىسى، كەلگۈسىدىكى تاتلىق تۇرمۇشقا بولغان ئۈمىت رىشتىسى ھېكمىگە چىڭ باغلانغان. ئۇ ھېكمىنىڭ ئاشۇ پەم - پاراسىتى بىلەن تۇغمەنىنىڭ نوسىدىن ساق چىقىپ يەنە تالاي ئادەملەرنىڭ دوپپىسىغا جىگدە سالىدىغانلىغىغا ئىشىنەتتى.

بىر يىلى ئۇلارنىڭ دۇيى يەنە نامراتلاشتى. بۇ چاغ 70 - يىللار ئىدى. ھېكىم ئۇششاق بالىلىق، تۇرمۇشى ناچار، قۇباق بىر جان - بىر تەن، پۇل - مىلى بار، تۇرمۇشى لەززەتسىز دوستلار ئىدى. بىر ئاخشىمى ھېكىم قۇباققا:

— ھۆكۈمەت سېپتىپ بەرگەن قوناقنى ئەكەپىتۇ. ھەممىلا ئادەم ئىسكىلاتتىن ئوغرىلاۋاتىدۇ. ئازراق ئوغرىلىساڭچۇ! — دىدى.

— ئوغرىلىسام ئوغرىلاي، ئەكە تاغىرىڭنى! — دىدى قۇباق دەرھاللا.

ئۇ كەچىسى ئاشلىق ئامبىرىنىڭ ئۆگزىسىگە چىقتى ۋە تۆڭلۈكتىن ئوڭايلا ئېسىلىپ ساڭغا چۈشتى. راستلا قوناق بار ئىكەن. ئۇ تاغارنى قوناقىقا تولدۇردى. لېكىن ئۇ ئويلىمىغان ئىكەن. تۆڭلۈكتىن قوناقنى ئەپچىقماق تۈگۈل ئۆزىمۇ چىقالمىدى. چۈشمەك ئاسان چىقماق تەس، قۇباقنىڭ بۇ قېتىم ئۆگىنىۋالغىنى مۇشۇ تەجرىبە بولدى. ئىلاجسىز تاك ئاتقىچە، قوناق ئۈستىدە ئېغىناپ ياتتى. ئەتىسى بىر توقاي ئادەمنى ئەگەشتۇرۇپ ئىسكىلاتچى ۋالىم كەلدى - دە، ئامبار ئىشىگىنى ئاچتى، مىشكاپتىكى قوناقىقا يۆلىنىپ ھەجىيىپ ئولتۇرغان قۇباقنى كۆرۈپ كۆزىچىلىك قاتتىق كۈلۈشتى.

— سەن خەق ئوغرىلىمىغانمۇ! — دەپ كۆزىچىلىككە گۈلەيدى قۇباق، — ھەممىڭ ئوغرى!

— ئوغرى بولسىمۇ ساڭا ئوخشاش تۈتۈلغىنى يوق! — دىدى ئىش تاپالماي يۈرگەن خەلق ئەسكىرى پەيجاڭى ئىش تېپىلغىنىغا خوشال بولۇپ، — قېنى مىشكاپنى كۆتۈرۈپ ئالدىمغا چۈشۈپ ماڭ!

— نەگە؟

— نەگە بولاتتى، دادۇيگە. بىر ئاي كېسەك قۇيسەن!

— سورئۇالايلى! — دىدى بىر بوۋاي قۇباققا چىمچىق كۆزى بىلەن قاراپ، — راستنى ئېيت قۇباق، سېنى ھېكىم ئوغرىلىققا سالدىغۇ - ھە؟ بولمسا تىكەندەك بىر جېنىڭغا ئوغرىلىق قىلمسا‌ڭمۇ كۇنىڭ كېتىدىغۇ!

— راستنى دە! — دىدى ۋالىم ئارىغا كىرىپ، — ھېكمىنىڭ ئىشى بۇ، ئۇنىڭ ئۆيىدە ئاشلىق ئۇزۇلگىنى نىكەم، ئوغرىلاپ شۇنىڭغا بەرمەكچى بۇ، بىكار خەقنىڭ تاينغىنى يەۋالسەن قۇباق، راستنى ئېيتىۋەت!

— ئۆزەم ئوغرىلىدىم! — دىدى قۇباق كىچىك كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ، — ئوغرىلاپ ساتماقچىدىم!

— يالغان ئېيتما! — دىدى ۋالىم ئۇنى ئاقلاپ، — سەنغۇ ئوغرى ئەمەس. تۇز ئادەمسەن. ھازىرغۇ راستچىنىڭ پىچىغى گاللىشپ، ساختىنىڭ پىچىغى كېسىدىغان بولۇپ قالدى. سەن جېنىڭدا راست گەپ قىلمايدىغان بولۇۋالدىڭ. قوي يالغان گەپنى. سەن پۇلغا مۇھتاج ئەمەسسەن. مەن بىلىمەن، پۇلۇڭ جىق، سەن قەرزدار قىلمغان ئادەم قالمىدىغۇ بۇ مەھەللىدە؟ يەنە كېلىپ سەن تېخى ئوغرىلىمىدىڭ، ئوغرىلماقچى بولدۇڭ. كىم سېنى ئوغرىلا دېگەن، شۇنى دەسەكلا بولدىغۇ!

— ئۆزەم! — دىدى قۇباق ئۆزىنى چاغلىماي مىكىيانغا نو-چىلىق قىلغان چۆچە خورازدەك كۆرەڭلەك قىلىپ، — ماڭا ھېچكىم ئۇگەتمىدى!

— بۇندىن بۇرۇنمۇ ئوغرىلىق قىلدىڭمۇ؟ — خەلق ئەسكىرى پەيجاڭى، يېڭىلا ساقچى خىزمىتىدىن ئالمىشىپ كەلگەن يىگىت سورىدى.

— قىلغان! — يالغان گەپ بىلەن ماختاندى قۇباق.

— قانچە قېتىم؟

— ئون قېتىم!

— قانچىلىكتىن ئوغرىلىدىڭ؟

— قانچىلىك بولماقچىدى، ھەر قېتىمدا تىكمۇ - تىك بىر تاغار!

— يۈز كىلو كېلەمدۇ؟

— كەلمەيچۇ!

— بىر تونىنا ئاشلىق ئوغرىلىغانسەن، راستمۇ؟

— راست بولماي!

ئۇ خاتىرىسىگە بىر نەمىلەرنى يازدى ۋە قۇباقنى دەپتەرنى تەڭلىدى.

— مەيەگە قول قوي!

— قويسام قويدۇم! — ئۇ قولىنى باستى. پەيجاڭ خاپا بولۇپ ۋاقىرىدى:

— ھەي قوپال ھۆكۈز. ئىسمىڭنى يازمامسەن؟

قوباق ساپسېرىق چىشلىرىنى چىقىرىپ ھىجايدى:

— ئۆزەڭ يېزىۋال، يۈز يەرگە يېزىۋال، سېرىق ماشكا!

— بېشىڭغا بالا تاپتىڭ قۇباق! — ۋالدىم بېشىنى لىڭشىتىپ غۇدۇڭشىدى. ئۇنىڭ غۇڭمەڭ قاشلىرى چېقىر كۆزىنى يوشۇرۇش ئۈچۈن ساڭگلىدى.

شۇ كۈنى قۇباق بىر مىشكاپ قوناقنى كۆتىرىپ مەھەللىمۇ - مەھەللە سازايى قىلىندى. ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتقانلار كۆپ بولدى. ھەممىدىنمۇ كۆپ ئىچ ئاغرىتقان ئادەم ۋالىم بولدى. ئۇنىڭ كۈيە سۈركەلگەن، لېكىن ھېچىيسى تۇرغان تۇرقىنى كۆرۈپ تېلىقىپ كۈلگەنلەرمۇ بولدى. ئەڭ تېلىققانلارنىڭ بىرى ھېكىم ساختا بولدى. قۇباق دادۇيگە بىر ئاي بىكىرىغا كېسەك قويۇپ بەردى. قويۇپ بېرىلگەندىن كېيىن ئۇ ئۆزىگە ئىچ ئاغرىتقانلاردىن قاچتى. ئۆزىنىڭ خورلانغىنىنى كۆرۈپ تېلىقىپ كۈلگەنلەرگە تېخىمۇ يېقىن بولدى.

قۇباقنىڭ ئىسمىنىڭ ئاخىرىغا «ئوغرى» دېگەن سۈپەت

ئۇلاندى. ئەمدى مەھەللدە نىملا يوقالسا قۇباقنى تۇتىدىغان بولدى. قۇباقمۇ بۇ ئوغرىلىقلارنى تانماي بوينىغا ئېلىپ تۇردى. ئەمدى ئۇ ئوغرىلارنىڭمۇ بوزىگى بولۇپ قالدى.

توي

تويمىساڭ توپۇڭدا تويارسەن.
(خەلق ماقالىسى)

قۇباقنىڭ مەسلىھەت چېيى ھېكمىنىڭ ئۆيىدە ھەشەمەتلىك، كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزۈلدى. شەھەردىن چىققان، ئاغزىدىن ياخشى گەپ تېمىپ تۇرىدىغان بۇ مېھمانلار قۇباق تېخى كۆرۈپ باقمىغان قىزنى بىر بىرىگە گەپ بەرمەستىن ماختاشتى:

— چىرايى دىسەڭ — يېڭى ئېچىلغان گۈل! — دىدى بىرسى.

— قول ئىشىچۇ؟ ھەرقانداق ئىشنى قىلالايدۇ، قولىمۇ گۈل!

— ئەخلاقىچۇ تېخى؟ قىز دەپ شۇنى ئېيتسا بولىدۇ!

كۆپچىلىك قۇباقنى تەبرىكلەشتى. ساددا سەپداشلىرى ئۇنىڭ ئۇچۇن خوشال بولۇشتى. ئۇنىڭغا دۇيىدىن ئۇچ ئات قوشۇلغان رېزىنكە چاقلىق ھارۋىدىن بىرنى ئاجراتتى. ھېكىم ئاتا بولۇپ ئايلى بىلەن تۆپىدە تۇرىدىغان بولدى، ئۇلار ھارۋىغا لىخشىتىپ نوي راسكالىغى باستى. ھارۋىنىڭ كەينىگە تۆت ياشلىق توپاقتىن (ھۆكۈز) بىرنى باغلاپ، توي تارتىپ شەھەرگە ماڭدى.

قۇباق ئۇچ كۈن كىرپىك قاقمىدى. ئۇنىڭ ھاياتىدا چوڭ ئۆزگىرىش بولدۇ — ئۇ ئۆيلىنىدۇ!

شەھەردە — ھېكىمنىڭ بىر تۇققىنىنىڭ ئۆيىدە ھېكىم بىلەن سەمەت داڭداڭ قۇباقنى ياساندۇردى. ئۇنىڭغا چىرەرقۇتتىن ئۇستۇاش، پاكىز كۆينەك كىيگۈزۈشتى؛ يېڭى ئۆتۈكنىڭ قونچىسىنى قايرىپمۇ، يېڭى شىلەپىنىڭ ئىچىدىكى قىزىل دۇخاۋا بۆكنى

گەيندىن چىقىرىپمۇ قويدى. قۇباق بازاردىن چۇچىلىك غىلاپ بىلەن پىچاق سېتىۋېلىپ ئۇنى پوتىسىغا ساڭگىلىتىپ ئاستى. پارچە پۇللارنى تۆش يانچۇغىغا سېلىپ پوممايتتى ـ دە، ئىككى كويلۇق كۆك پۇللارنىك ئۇچىنى چىقىرىپ قويدى. تۇجۇركا يانچۇغىدىنمۇ ئىپەك قوليا غلىغىنىك يېرىمى چىقىپ تۇرۇپتۇ.

ئۇ ئوبدان ياسانغاندىن كېيىن كۆز ئايلىرىنىك مۇشۇ ئۇز-تۇلغۇسىز بىر سېخى كۈنىدە قىز بىلەن كۆرۈشتى. كۆز پەسلى ئەجەپ سېخى: ھايا تلىق كۆزدە تويۇنىدۇ، ئادەملەر، قۇرۇت-قوڭغۇزلارمۇ شۇنداق. ھەممىلا جان ئىگىسىنى رازى قىلغان ئىللىق كۆز پەسلىگە رەھمەت!

مانا شۇ كۆز پەسلى قۇباقنىك ئالدىغا مۇنۇ قىزنى ئېلىپ كەلدى: ياپىلاق يۈزى زاغرا يەڭلىگىگە ئوخشايدىغان، كۆزلىرى قىيغاچ، قاشلىرى يىيىلاڭغۇ، لەۋلىرى قېلىن بۇ قىز ئىككى پۇتىنى كارۋاتتىن ساڭگىلىتىپ، قاتۇرۇپ قويغانىدەك جىم ئولتۇراتتى. قۇباق قىزغا سىنچىلاپ قارىدى: قايىرسا ياقلىق چىبەرقۇت چاپان-نىك غولى تارتىشقان، كالاچسىز، ئەرلەرنىڭكىدەك ئۆتۈگى چالا مايلانغان، پايپىغى تىزىنىمۇ باسمىغان، كۆك گۈللۈك باسما ئىش-تان پۇشقىغى پايپاق ئىچىگە تىقىلمىغان، ئىڭىگىدىن چىك چىگىل-گەن يىپ ياغلىق ئۇنىك ياپىلاق يۈزىنى پوسماق قىلىپ، قېلىن لەۋلىرىنى ئۇماق قىلىپ كۆرسىتەتتى. قىز قۇباققا ياقتى. ئەمدى گەپ قىلىشىلا قالدى، لېكىن قىز ئۇنىدىمەيتتى. «قىز بالىنىك كەم سۆز بولغىنى ياخشى» دەپ ئويلىدى قۇباق تېچلىق سورىشىپمۇ قويمىغان قىزنى ئىچىدە ئاقىلاپ. گەپ باشلاش كېرەك. قۇباق تۇنۇگۈن ھېكىمدىن ئۇگەنگەن گەپلىرىنى يادىغا ئېلىشقا تىرىشتى، لېكىن ئۇنتۇپتۇ.

ـــ ئىسمىڭىز ... ـــ قۇباق ئاخىرىنى ئېيتالمىدى. قىز قارا پېمۇ قويماي ئىككى قولىنى يانچۇغىغا سېلىپ، ئالغاي كۆزلىرى بىلەن دەرىزىدىكى گۈزەللىداۋاتقان چۈشىگە قارا ئولتۇراتتى. قۇباق

قاردى. قىز ھېچ بولمسا مېنىڭدا كۆلۈپ قويۇشى لازىم ئىدىغۇ؟ ئۇنىمۇ قىلمىدى.

ــ ماڭا ... ئۆزىڭىز خالىدىڭىزمۇ؟ ــ قۇباق ئۇگەنگەن چەرايلىق گېپىنىڭ يېرىمىنى دېيەلمدى. قىزنىڭ چىرايىدا يەنە ئۆزگىرىش بولمىدى. قىز نە تارتىنىپ، تىرناق تاتلاپ يەرگە قارىمىدى. نە ناز بىلەن پىسكىكىدە كۆلۈپ قويمىدى. پومساق لەۋلىرى يىلمىلاپ قويغاندەك جىم، سوزۇنچاق كۆزلىرى ھېچ ئادەم يوق يەردە تۇرغاندەك بەقىيىت (پەرۋاسىز)، ئۇ گەپنى ئاڭلىماندەك قۇباققا قاراپمۇ قويماستىن ئولتۇراتتى. قۇباقنىڭ روھى چۈشتى. ئۇ ھودۇقتى. «مېنى ياراتمىدى ئەتمالىم، بايا بىكارلا قىزنىڭ بارلىغىنى ئۇنتۇپ بېشىمنى سىلاپتىمەن. بېشىمنى كۆرۈپلا كۆڭۈلسىز بولدى. شەھەر قىزلىرى چىراي تاللايدۇ. ھەي، ئىسىت ... پۈتۈن بەختسىزلىك مۇشۇ چىرايدىن بولۇۋاتىدۇ. ئىسىت!» دەپ ئويلىدى قۇباق.

ــ يېتىم ... يېتىمچىلىكتە ... مۇشۇنداق سەت بولۇپ قالدۇق، ــ قۇباق خۇدۇكسىنىش بىلەن مالىخېينىنى قولىغا ئېلىپ ۋە چاچسز بېشىنى سىلىدى. «بۇنىڭ تۇرمۇشقا ئانچە تەسىرى يوق» دىگەن مەنىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن، ــ تاز بولساقمۇ كۆڭلىمىز ...

لېكىن قىز يەنىلا ھېچ گەپ بولمىغاندەك قاراپلا ئولتۇراتتى. قۇباق: ھەي باشقا بىرىگە كۆڭلى بار ئىكەن، مېنى كۆرۈپ كۆڭلى بۇزۇلۇپ ئولتۇرىدۇ. ئاتا ــ ئانىسى ماڭا زورلىغان ئوخشايدۇ، بۇنى يىغلىتىپ، قاخشىتىپ ئالغىچە بويتاق ئۆتسەم بولمامدۇ. ئوتتۇز سەككىز ياشقا كىرگىچە بىرسىنى يىغلاتمىدىم، ھىلىھەم بولسىمۇ يېپىق قازان ــ يېپىق پېتى قېلىۋەرسۇن ...» دەپ ئويلىدى. ئۇنىڭ قىزغا شۇنچىلىك رەھىمى كەلدىكى بېرىپ بېشىنى سىلىغۇسى، كۆزلىرىنى سۈرتكۈسى كەلدى: «ھەي خۇدايىم، نىمىشقىمۇ ماڭا كۆلۈپقىنا قارايدىغان بىر ئايال ياراتمىغانسەن؟ ــ دەپ پىچىرلىدى ئۇ ئىچ ــ ئىچىدىن خۇرسىنىپ، ــ خېلى چىق قىزلارغا

كۆڭلۈم چۈشتى، لېكىن بىرىمۇ ماڭا قولىنى تۇتىقۇزمىدى، بەختسىزلىنى شۇنچىمۇ بەختسىز يارىتامسەن، ھېچ بولمىسا مۇنۇ يالغۇز ئۆيدە ئولتۇرغان قىز بالا بولسىمۇ ماڭا چىراي ئاچسىچۇ ....»

ئۇ تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن تاماكا ئوردىدى، تاماكا چېكىشنى ئىككى كۈن بۇرۇنلا ئۆگەنسەچكە ئورىغان تاماكىسىنى چىشلەپ بىلەن يىرتىلىپ كەتتى، ياندۇرغان سەرەڭگىسى قۇرۇق گىلزىت قەغىزىگە تۆتاشتى، قالدۇق تاماكىلار ئاپپاق ياقىسىغا چۈشتى. قىز بىردىنلا ئورنىدىن تۇردى - دە، قۇباقنىڭ ياقىسىدىكى ئوتنى قاقتى. قۇباقنىڭ يوغان قوللىرى قىزنىڭ قوللىرىغا تەگدى.

ئايال كىشىنىڭ قولى! ئاجايىپ نازۇك ۋە سېھرىلىك بىر نەرسىكەنا؟ ... قۇباقنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدىدا بىر ئىللىق نەرسە ئاققاندەك، كىمدۇر بىرى سېھىر بىلەن ئۇنى غىدىقلىغاندەك بولدى. ئۇ ھاياتىدا تۇنجى قېتىم بولۇۋاتقان بۇ لەززەتتىن قانغىچە ھوزۇرلىنىشنى خالايتتى، بىراق قىز كارۋاتتا ئولتۇرۇۋالغان، ئۇ ئەمدى قۇباقنا قاراپ كۈلۈمسىرىمەكتە ئىدى. قۇباق شۇنچىلىك خوشال بولۇپ كەتتىكى، قىزغا ئۆزىنى تاشلاشتىن ئارانلا ئۆزىنى تۇتۇۋالالدى:

— ئەمدى ماڭا ... ئىختىيار قىلىدۇ ... ئىمۇ؟ — ئۇ قىزنى «سەن» دېيىشكە جۈرئەت قىلدى.

— مېنى ئۇرماسسىز؟

— ساراڭمۇ سېنى ئۇرىدىغانغا ...

— قاۋۇل يامان ئۇراتتى ...

— كىم ئۇ قاۋۇل دېگىنىڭ؟

— مېنى قويۇۋەتكەن ھاراقكەشچۇ ...

قۇباقنىڭ يۈرىگى «جۇغ» قىلىپ قالدى. قىز ئەمەس، جۇۋان ئىكەن - دە، ھېكىم قىز دېۋىدىغۇ؟ ھېكىممۇ يالغان سۆزلەيدىكەنده ... يالتايىسۇنمۇ؟ ياق، جۇۋان بولسىمۇ قۇباق تۇنجى قېتىم ئايال يۈزى كۆرۈۋاتىدۇ، قىزغا تېگىل بولۇۋېرىدۇ ...

— قاۋۇل دىگىنىڭ ياشمىدى؟

— نەدىن بىلەي؟

— چىرايلىقمىدى؟

— چىرايلىقچۇن باشقا خوتۇنلار تارتىپ كەتتى - دە!

قىزنىڭ كۆڭلى بىكار يېرىم بولۇپ قالسچۇ؟ ئۇ چاغدا ئۇرۇپ قويمايمەن دىگىلى بولامدۇ؟

— قاۋۇل سېنى مېنىڭدىن تارتىۋالسا قانداق قىلىمىز؟

— ۋاييەي، ئالدىغا تاشلاپ بەرسىگىزمۇ ئالمايدۇ، مېنى كۆرسە زائىلىق قىلىپ كېتىدۇ تېخى، «ھەي تۇدەك يۆگۈر، بېرىپ خوتۇن-نۇمنىڭ يۇندىسىنى تۆك، كۆلىنى ئال، بالامنىڭ يۆگىگىنى يۇ» دەپ كېتىدۇ — تېخى ...

— ئۇنداق ئادەمگە نېمىشقا تەككەنتىڭ؟

— چېقىلىپ قويغاندىكى ...

— چېقىلىپ دەمسەن؟ نېمىشقا گەپ قىلمىدىڭ؟

— بىنەمدە ئەرلەرنىڭ كەينىدىن باغ باغلاپ يۈرۈپ ھېرىپ كەتتىم، خاماندىكى مەڭگەن ئۇستىدە يېتىپ ئۇخلاپ قاپتىمەن، قاۋۇل يېرىم كېچىدە ... چېقىلدى ... ئۇ چاغدا كىچىك ئاپامغا ئېيتمىدىم. ھېچكىم بىلمەيتتى، كىچىك ئاپامنىڭ قۇلىغىغا يېتىپتۇ. مېنى نوغۇچ بىلەن ھارغىچە ئۇردى، شۇ كۈزلۈگى قاۋۇلغا چېتىپ قويدى.

قۇباقنىڭ قوللىرى ئىختىيارسىز تىترىدى، بەدىنى مۇزلىدى.

ھېكىمنىڭ قىز دەپ تاپقىنى ئۆز ئاغزى بىلەن نىمىلەرنى دەۋاتىدۇ - ھە؟ ... قۇباق تېخى ئۆز ھاياتىدا بىر ئايالنىڭ قولىنى تۇتۇپ باقمىغان، تۇردىخان ئىسىملىك مۇنۇ چوكان تېخى بەتنام بىلەن ئەرگە تەككەن تۇرسا، قانداقمۇ گۈلى - گۈلىگە كەلگەنلىك بولدۇ، گۆھەرنى تاشقا ئۇردى دىگەن مۇشۇ بولۇپ قالماسمۇ؟ ...

— مېنى بىر يىل خوتۇن قىلدى، بەدەنلىرىمدە كۆك چۈشمىگەن يەر قالمىدى، خۇدانىڭ قۇتلۇق كۈنى تاياق، تاياق دەستىدىنلا بىر يىللىق نومۇرلىرىمنىمۇ بېرىۋېتىپ خېتىمنى ئالدىم ... ئاپامدىن قالغان بىر قازان، ئىككى ياستۇق، بىر قۇراق كۆپىە، چۈكا سالغۇچنىمۇ بەرمىدى ...

— كىچىك ئاپاڭ گېپىڭنى قىلمىدىمۇ؟

— نەدىكىنى، قاۋۇلغا بولۇشۇپ تىللىشىپ بەردى تېخى! ...

— سېنىڭ گېپىڭنى قىلىدىغان بىرى چىقمىدىمۇ؟

— ھەممىسلا شۇنىڭىنى راست قىلدى ... ئۇ باشلىقلارنىڭ ئاغزىنى مايلاپتىدەك ...

قىز بىردىنلا كۆزلىرىنى ياغلىغىنىڭ ئۈچى بىلەن ئۇۋۇلاپ تۇرۇپ بۇقۇلداپ يىغلىدى. قۇباقنىڭ ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىدى: «گۇناسى نىمىكەن، — دەپ ئويلىدى ئۇ ھىسداشلىق قىلىپ، — ئەقلى - ھوشى جايىدا، چىرايىمۇ بار ئىكەن، قىلغۇلۇقىنى ئۇ قىلىپ يەنە بۇ بىچارىگە جەۋرى قىپتۇ ...»

ئۆكسۈپ يىغلاۋاتقان تۇردىخانىنى بەزلەپ قويۇش ئۈچۈن قۇباق يوغان چامداپ كارۋاتنىڭ يېنىغا كەلدى. تۇردىخان مىدىرلىماي ئولتۇرىۋەردى، ئۇ قوللىرىنى تۇردىخانىنىڭ بېشىغا قويدى ۋە ياغلىغىنى تۆزىتىۋىدى، تۇردىخان بېشىنى قۇباق تەرەپكە سىلجىتتى، قۇباق ئۇنىڭ قوللىرىنى تۇتتى، گۆشلۈك، يىرىك، يېرىلىپ - يېرىلىپ كەتكەن قوللارنى كەڭ، كىرىشتەك قاتتىق، ئۇ يەر - بۇ يېرىدە يېشىل داغلار ئويۇپ قالغان ئالقانلىرىغا ئالدى. بۇ چاغدا ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا ئوت ياندى. ئۇ كۆچلۈك بىلەكلىرىنى ئايالنىڭ بېلىگە تاشلىدى ...

ھايات تولىمۇ لەززەتلىككەن، شۇنىڭ ئۈچۈن ئادەملەر ئاچكۆز ۋە رەھىمسىز بولىدىكەن، مۇنۇ ئايال ئۆزىنىڭ پومىساق لەۋلىرىدە، يىرىك، گۆشلۈك مەڭزىدە قۇباق ئۈچۈن شۇنچە نۇرغۇن لەززەت ساقلاپ قويۇپتىغۇ ... ئوتتۇز سەككىز يىل دۇنيانىڭ

راهتی بىر تەخسە لەگمەن، ئىسسىق يوتقان، پاكىز گىيىم ... دىگەن چۈشەنچە بىلەن ئۆتۈپ كېتىپتۇ. سىنىڭ قاۋۇل بەدەنلىرىڭنى ئېرىتىۋاتقان مۇنۇ هارارەت نەدىن كەلدى؟ ... قۇباق، سىنى بىهۇش قىلىۋاتقان ئاشۇ ئايال ئۆز ۋۇجۇدىدىن ساڭا هارارەت - مۇهەببەت يالقۇنى تەقدىم قىلىۋاتىدۇ، سەن ئۇنى قوبۇل قىل ۋە هاياتىڭنى بۇندىن كېيىن مۇهەببەت بىلەن ئۆتكۈزگىن. ئىنسانلار بىر بىرىگە مۇهەببەت باغلىمىغان بولسا بۇ دۇنيا تومۇزدىمۇ مۇز، باهاردىمۇ قىش بىلىنگەن بولاتتى، مۇهەببەت بولغانلىغى ئۈچۈنلا ئۆتكەن كۈن بىلىنمەيدۇ ... سەن قۇباق مانا بۇنى بۇرۇن بىلمىگەن ئىدىڭ، ئەمدى بىلىۋال، ئۆز مۇهەببىتىڭ بىلەن مۇنۇ يېنىڭدا ئولتۇرغان ئايالنى بەختلىك قىل! ...

قۇباق ئۇنى قۇچاقلىدى.

— بولدى، هەي سىلقىم، ئىنساپ قىل، قالغىنىنى تويدىن كېيىنگە ئاتاپ قوي!

قۇباق چۆچۈپ تاپسىدا كۈلۈپ تۇرغان هېكسىنى كۆردى.

تۇردىخان ئۆزىنى تۇزىدى، ئۇنىڭ چىرايىدا نە رەنجىش، نە خىجالەت، نە قورۇنۇش ئالامىتى كۆرۈنمەيتتى. هېكسم ئۇنىڭغا چاخچاق قىلدى:

— قانداق تۇردىخان، يېگىت ياردىمۇ؟ چىرايلىقمىكەن؟

— چىرايلىقكەن، ئىسمى سەتكەن ... — ئايال كۈلۈمسىرىدى. ئۆزىنى چىرايلىق دىگۈچىنى تۇنجى قېتىم ئاڭلىغان قۇباق هوزۇرلىنىپ كۈلدى، ئۇنىڭ قېلىن كالپۇكلۇق ئاغزى كۈلگەندە قۇلىغىغا يەتتى، ساپ - سېرىق شالاڭ چىشلىرى ئىككى جاۋغىغىلا توپلانغان بۇرۇتلىرىغا زىننەت بولدى، قارىمۇتۇق يۈزىدىكى كىچىك كۆزلىرى ئۇستىدە قاش ئورنىدا ئۇنۇپ قالغان بىرنەچچە تال تۈكلەر قىمىرلىدى ... ئۇ چاچسىز، تاقىر بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ:

— ئەزان قىچقىرىپ قويغان ئىسمىم قۇرۇان ... — دىدى.

— ئەركىلىتىپ قۇباق دەۋالغان، — دىدى هېكسم چاخچاق قىلىپ.

ـــ مېنىمۇ تۇردىڭىز دېمەي، تۇدەك دەيدۇغۇ - تېخى! ـــ دېدى ئايال دەرھال ھېكىمگە قوشۇلۇپ.

ـــ راسا تېپىشتىڭلار! ـــ دېدى ھېكىم ئۇلارنى خۇش قىلىش ئۈچۈن، ـــ مەن قۇباقتا سىزدەك لايىق تاپالماي كەلگەن، يىگىرمە يىلدىن بېرى باسمىغان بوسۇغا، باش تىقمىغان ئىشىك قالمىدى ... خۇدايىم ئاخىر سىزنى يەتكۈزدى، تۇردىخان كېلىن بولدىغان بولدىڭىز، سىلەرنى رايونىغا ئۆزۈم ئاپىرىمەن، قېنى، يۈرۈڭلار ئەمسە!

ئۇلار نىكا قەغىزى ئېلىش ئۈچۈن رايونغا ھېڭىشتى. قۇباق پۇل مۇئامىلىدىكى پىششىقلىغىنى بۇگۈنچە تاشلىدى. توي ئۈچۈن ھېكىمگە ئۈچيۈز كوي نەق پۇل تۇتقۇزدى. ھېكىم ئۇنىڭ بۇرۇنىنى چىمدىپ قويۇپ:

ـــ سەن خوتۇن ئالمەن دېگىلى يىگىرمە يىل بولدى، يەقەتان پۇلۇڭ ئارانلا مۇشۇما؟ ھەي پىخسىق، كېيىن غىڭشىما، مېنىڭدە ئىككى يۈز كوي ئېلىشىڭ بارغۇ، شۇنىمۇ قېيتىپ خەجلەيمەن. ئاڭلىدىڭىزمۇ تۇردىقىز؟ تويىڭىزغا بەش يۈز كوي خەجلىنىدىغان بولدى!

بەخت

تويدىن كېيىن قۇباقمۇ، تۇردىخانمۇ، ھېكىممۇ خوشال بولدى. ھېكىم مۇشۇ يول بىلەن ئىككى يۈز كوي قەرزىنى تۇگىتىۋالدى. قۇباق ئايالىلىق بولۇپ قالدى. تۇردىخانچۇ؟ ئۇ ھەممىدىن بەختلىك، ئۇ ئەمدى كىچىك ئانىسىنى خوش قىلىش ئۈچۈن كەچكىرگىچە ئۇنىڭ ئالدىدا ئېگىلىپ يۈرمەيدۇ. ھازىر ئۇنىڭ كەڭ - كۇشادە قورىسى، سېغىن سىيىرى، بېقىلىۋاتقان قويلىرى، كۈنگەي پىشايۋانلىق ئۆچ ئېغىز ئۆيى، توخۇ - تۇمان، باغ - ۋارانلىرى بار. ئۇنىڭ ئۈستىگە تۇردىخان ئوڭچى ئۆيدە قورۇنماي ئۈنى - بۈنى

قىلالايدۇ. ئۇنى قازان بېشىغا يولاتمايدىغان، نان ياقسا ئوت سېلىشتىن باشقىنى قىلغۇزمايدىغان، سىير سېغىش، كىر يۇيۇش، ئورۇن يېغىش، يېڭنە ئىشى، ھەتتا باش تاراشلارنىمۇ ئۆزى قىلىدىغان كىچىك ئانىسىنىڭ تۇردىخانىنى يامانلاپ: «بۇنىڭ قولى كۆسەي، ھېچ نىمىگە ئېگىلمەيدۇ» دەپ ۋايسايدىغان ئاۋازى ئەمدى ئاڭلانمايدۇ. تۇردىخان ھەممىلا ئىشنى ئۆزى قىلىپ بىر باشتىن ئۇگىنىۋاتىدۇ. قۇباق ئۇنىڭ ھەممىلا ئىشىدىن زوقلىنىدۇ: سىيرنىڭ سول تەرىپىدىن كەلگەچكە كالا تېپىپ يېقىتۇۋەتسىمۇ، سۇيىقاش دەپ ئەتكەن تامىغى ئۇماچ بولۇپ پىشسىمۇ، قازان نېنى دەپ پىشۇرغىنى بىر تۇزسىز كومەچ بولۇپ چىقسىمۇ خاپا بولمايدۇ: ھەتتا پىيازنىڭ ئوتنى يۇلدۇم دەپ پىيازنى يۇلۇپ تاشلاپ ئاپىخان ۋە قىياقلارنى قالدۇرۇپ قويغانىدىمۇ يوغان ئاغزىنى ئېچىپ كۈلۈپلا قويىدۇ.

— قىلىپ كۆرمەپتىكەنسەن - دە؟

— ھەدىن بىلەي، كىچىك ئانام ئېتىزدا زەمبىل كۆتىرىش، كەتمەن چېپىش، باغ باغلاشتىن باشقا ئىشنى قىلغۇزمىغان تۇرسا...

— نېمىشقا؟

— ساراڭ بولىسامۇ ساراڭ دەپ!...

— ساراڭ بولساڭ سېنى ئالاتتىمۇ!...

قۇباق تۇردىخاننىڭ ھەممىلا ئىشىدىن رازى ۋە ئۇنىڭ ئىشلىرىنى «ئەسلى مۇشۇنداق بولۇشى لازىم» دەپ چۈشىنىدىغان بولدى. ئۇ تۇردىخان ئۆچۈن ئاڭلىغان ئاھانەتلەرگە پىسەنت قىلمايدىغان، تۇردىخاننىڭ تۇرمۇشتىكى بىلىمسىزلىگى سەۋەبىدىن ئۆتكۈزگەن ئەيىپلىرىنى خۇددى نارەسىدە بالىنىڭ ئەيىبى ئورنىدا كەچۈرۈۋېتىدىغان بولدى. بىر كۈنى تۇردىخان قۇباقنىڭ كىرگە پىشىپ كەتكەن كۆينەكنى يۇدى. كۆينەك قۇرۇغاندا قۇباق غۇرۇمەك كۆينەكنى تارتىشتۇرۇپ كېيدى ۋە كوچىغا چىقتى.

ـــپاھ قوباق، ئاق كۆينەكنى شولكۈاي قىلۈاپسەنغۇ!...
ـــبەقەسەم بوپتۇ، قاراڭلا بىر يولى ئاق، بىر يولى قارا ـ قوڭغۇر! ...
ـــ ھا ـ ھا ... قالتىس ئايىلىك بار جۇمۇ!
ـــ ئىشتىنكنى قالتىس ياماپتىغۇ، قاراڭلار، كۆك ئىشتانغا سېرىق ياماقچا، ھا ـ ھا ـ ھا!...
ابكىن قوباق بۇ مازاق قىلىشلاردىن خاپا بولمىدى، بەلكى راھەتلەندى، سەۋدۇى مەيلى قانداق يۇسۇن، قانداق يامىسۇن، بۇ ئىشلار ئۇنىڭ ئۆز ئايىلىنىڭ قولى بىلەن پۈتكەن. مانا بۇ خوشاللىقنى ھەرقانداق مازاق قىلىشمۇ يوقىتالمايتتى...
كۈنلەر ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇقنى چوڭقۇرلاشتۇردى، ئايلار ئۇلارنى چۆچەكلەردىكى ئاشىق ـ مەشۇقلاردەك بىر بىرىنى بىردەم كۆرمىسە چىدىمايدىغان قىلىپ قويدى. خۇلۇم ـ خوشنىلار ئۇلارنىڭ ھويلىسىدىن پات ـــ پاتلا كۈلكە، بەزىدە غىڭشىغان ناخشا ئاۋازلىرىنى ئاڭلايدىغان بولۇپ قېلىشتى.
ئۇلار توخۇ بىلەن تەڭ بىر جۇپ بولۇپ ئېتىزغا ماڭاتتى، قاراڭغۇ چۈشكەندە يەنە بىللە قايتاتتى، شۇنداق قىلىپ ئۇلار ئەڭ جىق نومۇر تاپىدىغانلاردىن بولۇپ قالدى.
بىر يىل ئۆتتى، ئىككى جۇپ قاۋۇل تېزلا بېيىدى، قوباق تۇردىخاننى ۋەلىسپىتنىڭ كەينىگە ئولتۇرغۇزۇپ ھەر يەكشەنبە كۈنى يېزا بازىرىغا ئېلىپ بارىدۇ، يېڭىدىن ـ يېڭى ئۆي جابدۇقلىرىنى، مەسىلەن، گىلەم، كارۋاتلارنى سېتىۋالالايدۇ، قاچا ـ قۇچا، ھەر خىل ساندۇق، كىيىم ـ كېچەك ... ئىشقىلىپ ئۇلارنىڭ قولى نەگىلا سۇنسا شۇ يەرگە يېتىدىغان بولۇپ قالدى. ئۇلارنىڭ بايلىغىدىن گۇمانلىنىدىغان ئادەم يوق ئىدى، سەۋدۇى باشقىلار بىر ئەمگەك كۈنىگە ئىشلىگەن يەردە قوباق ئايىلى بىلەن ئۈچ ـ تۆت ئەمگەك كۈنىگە ئىشلەيتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە تۇردىخاننىڭ پىششىقلىقىنى ۋە تۇجۇپىلەپ ئىشلىگەنلىگى سەۋدۇىدىن قوباقنىڭ كۆكتات، مېۋە ـ

چۈشلىرى پۈتۈن مەھەللە بويىچە ياخشى ئوخشايتتى. تۇردىخان قۇباقنىڭ بىر تال پاخىلىنىمۇ بىرسىگە ئالغۇزمايتتى، ئۆتىنە-يېرىم قىلىشقا يول قويمايتتى، ھەر ئىككىلىسى تاماق تاللىمايدىغان بولغاچقا قوناق ئۇنى، زاغرا بىلەن كۈن ئۆتكۈزۈپ دۇيدىن ئالغان نورما بۇغدىيى بىلەن قالدۇق يېرىدىن چىققان بۇغدىينى شۇنداقلا ئاشۇرۇپ قالاتتى، ئۇلارنىڭ سېغىن سىيرى ئۇچىكە، تايىنچا-توپاقلىرى بەش-ئالتىگە، قوي-قوزىلىرى ئون بەش-ئون ئالتىگە يەتتى. شۇنداق قىلىپ بىر يىلدىن كېيىنلا قۇباق مەھەللىنىڭ بايلىرىدىن بولۇپ قالدى.

— بۇ ھالغا خوشال بولغۇچىلارمۇ، خاپا بولغۇچىلارمۇ بولدى. ئەڭ خوشال بولغىنى ۋالىم ئىدى، ئۇ پات-پاتلا ئۇلارنىڭكىگە كىرەتتى. بۈگۈن كەچ ئۇ يەنە كىردى. مەھەللىدە ھېچكىمنىڭمۇ تۇردىخان ئەتكەن تاماقتا ئېغىز تەككۈزۈشكە كۆڭلى كۆتەرمىسىمۇ، ۋالىم بىرەر-يېرىم پىيالە تېتىپ باقاتتى ۋە تۇردىخاننىڭ قولدىن كېلىدىغان بىردىن-بىر تامغى بولغان ئاپپاق سۈيقىشنى ماختىدى.

— ئۈگىنىپسەن ئۇكام، سەل ئاقراق بولۇپ قاپتۇ. پەمدۇر قېقىنى قاياقسۇغا چىلا، يۇمشىغاندىن كېيىن راسا چاناپ ئاشقا سېلىۋەت، تۇزىمۇ سەل كەمرەك بولۇپ قاپتۇ كېرەك يوق، ئۈگىنىپسەن، تەملىك، نەچچە قاچا ئېچىسەن قۇباق؟

— بەش ئاپقۇر ئېچىدۇ، — دەپ جاۋاپ بەردى تۇردىخان ماختىنىپ، — تېخى مېنى يەكشەنبە كۈنلىرى بازاردا ئاش ساتقىن دەيدۇ، ھى-ھى ... ئالارمۇ؟

— ئالىدۇ، ئالىدۇ، ھا-ھا-ھا، — ھوزۇرلىنىپ كۈلدى ۋالىم.

— پۇل تېپىشنىڭ كويىغا چۈشۈپسىلەردە ئىككىلار، باي بولۇپ نەگە بارىسىلەركىنتاك...

— مانا تاپقان پۇلىمىز ئاران ... — تۇردىخان كىچىك ساندۇقنى ئېچىپ كىنىشكىنى ئالدى ۋە ۋالىمغا سۇندى.

— پاھ، ئۇچ مىڭ سەككىز يۈز ئون ئالتە يۈەن ...
يەنە ئۇچ يىلدا ماشىنا سېتىۋالالايدىكەنسەن، يارايسەن قۇباق، يارايسەن تۇردىخان، قۇباقنا ياخشى لايىق تاپمىدى، قۇباقنى ئالدىدى دەپ ھېكمىنى تىللاپ يۇرۇپتىمەن، خاتا قىپتىمەن، ھېكمى تازا ياخشى لايىق تاپقان ئىكەن - دە!

— ھېكمى بىزدىن بۇغداي ئوتنە ئېلىپ بەرمىدى، پۇلىمىزنى قەرز ئېلىپ تېنىۋالدى، ئالمىلارنى قېقىپلا ماڭمىدۇ، قويىمىزنى سويۇۋېتىپ ھاراقكەشلىرىگە يىگۈزۈۋەتتى. غوتۇلدىسام مېنى سارائ، قويۇۋېتىپ ھاراقكەشلىرىگە يىگۈزۈۋەتتىمەن دەپ تېخى، — تۇردىخان ماچىلداپ يىغلىدى، قۇباقمۇ تىرنىغىنى تاتىلاشقا باشلىدى:

— ھىساۋى يوق ئالاتتى ...ئەمدى ھۇنۇ خوتۇن ئۇنىمايدىغان بولۇۋالدى ... قېيىداپ يۇرىدۇ؟ ... — دىدى قۇباق چۈشىنىكسىز غوتۇلداپ.

— ھېكمى نىمىسىگە قېيىدايدۇ؟

— ئوغلۇمنىڭ خەتنىسىگە بىر توخلا بەرمىدىڭ دەپ ...

— قولۇڭدىن كەلسە ياردەم قىلىپ قوي، ئۇششاق باللىق ئەمەسمۇ ئۇ؟

— كەچكىچە بىزنىلا ئالدايدۇ، تويدا بەش يۈزكوي خەجلىدىم دەپ يالغان ئېيتىپ تېخى... كىچىك ئاپام تۇيۇقسىغا ئىككى يۈز كوي خەجلىدى، ھالقا، ئۇزۇكنى ئارىيەتكە ئەكەپتىكەن دەيدۇغۇ! ...

— پاھ، قارا سېنى! — دىدى ۋالىم كۈلۈپ، يېپىدىن - يېڭىنىسى گەپچە ھىساپلاۋېتىپسەن - دە! ئۇنداق قىلماي بىر توخلا بېرىۋەتكىلار!

— ھەنىغۇ بېرىۋېرىمەن ... مۇشۇ، قىل بەرمەيدىغان بولۇۋالدى!

— بەرمەيمەن، بەرمەيمەن! — دىدى تۇردىخان چالۋاقاپ، — خوتۇنى مېنى سارائ دەيدۇ، ئادەمچىلىككە ئاپىرىمەن دەپ ئۇچ مېتىر چىت ئوتنە ئېلىپ بەرمىدى، بىر جۈپ تەخسەمنى بېقىۋالدى، ئايالىلارغا چاي قۇيغاندا بىر تېكىمەتنى ئەكىتىپ ئايرىۋاش قىلىۋالدى، يازىچە قاق سېلىپ بېرىمەن دەپ پەمىدۇر-

لىردىنى چىبلەك - چىبلەكلەپ توشۇپ بولدى، ھېكىمنى توخۇ كاتىگىدىن تۇخۇم ئوغرىلاۋاتقاندا تۇتۇۋالدىغۇ! بىزنى گالۋاڭ كۆرۈپزە ...

— پاھ، تۇرددىخان! — دىدى ۋالىم ئۇنىڭ كوڭلىنى ياساپ، — ئۇنداق نەچچە ھېكىم غاجىسىمۇ يەتكۈدەك پۇلۇڭلار بارىكەن، بوپتۇ، قوساقنى كەك تۇت!

لېكىن ۋالىم ھېكىم بىلەن بىر سۆزلىشىشنى كوڭلىگە پۈكۈپ قويدى. ئۇنىڭ قۇباقنى چاكاردەك يۇتۇپ يەيدىغانلىغىنى مەھەللىدە ھەممىلا ئادەم بىلەتتى. ئەلۋەتتە مۇنۇ گالۋاڭ ئايالىنى ئېلىپ بېرىپ ئۆمۈر بويى ئۇلارنى يەيمەن دەپ ئويلىغان بولغىيدى، لېكىن ئىش ئەپىلەشمىدى. كۆتۈلمىگەندە تۇرددىخان پىششىق ۋە ئەسلىك چىقىپ قالدى. ئەسلىك بولغىنى ئۈچۈن دۈشمەنلىك بولۇپ قالدى. ھېكىمگە نەسىھەت قىلىش كېرەك، ئۇ قۇباقنى بۇ ئايالدىن سوۋۇتمىسۇن!

كۆنچىلىك

ئۇلارغا ئوتلۇق مۇھەببەت بەخش ئەتكەن يىللار ئۆز نۆۋىتى كەلگەندە غەم - قايغۇمۇ ئېلىپ كەلدى. ئاردىدىن ئىككى يىل ئۆتكەندىن كېيىن ۋالىم ھىلىقى خۇشخۇي بەختلىك تۇرددىخانىڭ ھال - مۇڭىنى ئاڭلىدى:

— مېنى ئۇردى، تەپتى. ئۇرسىمۇ مەيلىدى، خېتىڭنى ئال دىدى تېخى! ...

ئايالىنىڭ كۆزلىرىدىن ئاققان ياش قارايغان، يېرىلىغان ۋە قورۇق چۈشكەن يۈزىنى يۇيۇپ، جاۋغىيى ئەتراپىدا تارىلاتتى. بويۇنلىرىنى ھۆل قىلاتتى. ئەمدى ئۇنىڭ يۈزى سوقمچاق، كۆزلىرى ئولتۇرۇپ خېلى چىرايلىق بولۇپ قالغان ئىدى.

— ھەممىنى ئۇگەندىم، لەغمەن ئېتەلەيمەن، نان ياقالايمەن،

سۆت پىشۇرالايمەن، ماشىننى تېپىپ ئىشمۇ قىلالايمەن. كىيىم يۇسامۇ كىرىنى قاتۇرۇپ قويمايمەن، يەنە نىمىگە ئۇرىدىكىنتاك؟ ...

ئۇ ئۆپكە-ئۆپكىسىنى باسالماي ئېسەدەيتتى، دالان ئۆينىڭ سۇپىسىدا دۇمچىيىپ ئولتۇرۇۋېلىپ بىردە كىر قولياغلىغى بىلەن، بىردە چىت كۆينەكنىڭ ئىستىگى بىلەن توختىماي يۇز-كۆزىنى ئېرىتاتتى:

— تۇغمۇدۇڭ دىدى، بالا بېقىۋالدىم، بالا ئۆلۈپ قالسا، باقالماي ئۆلتۇرۇپ قويدۇڭ دەيدۇ تېخى! كالا سۆتىنى خام بېرىپ بالىنى تولغاق قىلىپ ئۆلتۇردۇڭ دەيدۇ. بالىنى مەن نىمىشقا ئۆلتۇرەتتىم؟ ئاغرىپ قالغاندا كېچىچە ئۇخلىماي كۆتىرىپ چىقتىمغۇ! هو-هو-هو...

— بولدى، تۇرىدىخان يىغلما! — دىدى ۋالىم ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتىپ، — بالا باقمىساڭمۇ بوپتىكەن، باقساڭمۇ ئۆز نېنىنى يىيەلەيدىغانىنى باقساڭچۇ...قۇباق بالىغا بەك ئېچىكىپ كېتىپتىكەن، چىدىمىدى ئەتىمالىم. بالىنىڭ ئوتى بېسىلغاندا ئوگلىنىپ قالىدۇ تۇرىدىخان، خاپا بولما!...

تۇرىدىخان ۋالىمنىڭ گېپىنى بىلەن ئۆز ئۆيىگە كىردى. ئۇ قۇباقنىڭ كۆڭلىنى كۆتىرىش ئۈچۈن ھەر نىمە قىلىشقا تەييار ئىدى: ئۆينىڭ سۈيىنى ئەكىلەتتى، قۇباقنىڭ كىيىملىرىنى يۇياتتى، سەھەر تۇرۇپ يۇزىنى يۇيۇشقا ئىسسىق سۇ تەييارلايتتى. مال-ۋارانىنى بېسىقتۇراتتى، ھەتتا قۇباقنىڭ ھول پايتىملىرىنى قۇرۇتاتتى، ئاياق-لىرىنى تازىلايتتى. ئۆزى زاغرا يەپ قۇباققا ئاق نان بېرەتتى...

بالا ئۆلگەندىن كېيىن قۇباقنىڭ مىجەزىمۇ ئۆزگەرگەن، ئۇچ يىلدىن بېرى تەقسىماتنىڭ تۆۋەن بولۇپ كېلىۋاتقانلىغى، قوشۇمچە ئوقەتكە يول قويۇلمىغانلىغى، شۇنىڭ بىلەن قۇباقنىڭ كىرىمى كېمەيىپ كېتىۋاتقانلىغى سەۋىبىدىنمۇ ياكى بولمىسا، كىشىلەرنىڭ «قۇباق باتۇر بولغىنى بىلەن مۇسىز قاپاق تېرەككەن» دېگەن تەنىسىنىڭ جانغا تەككەنلىگى سەۋىبىدىنمۇ، ئىشقىلىپ ئۇنىڭ

مىجەزى چۈس، تېرىكىكە ۋە كەم سۆز بولۇپ قالغان تۇردىخانغا قىلىدىغان چاخچاقلىرى، ساپ - سېرىق چىشلىرىنى كۆرسىتىپ كۈلۈشلىرى، ئايلىغا مەسلىگى كېلىپ ئىككى مەڭىزىدىن ئالقانلىرى بىلەن قىسىپ كۈلۈپ كۆتۈرۈپ قويۇشلىرى ... ھازىر تۇغقىنىم. ئۇ ھازىر ئادەملەرگە كەم ئارىلىشىدۇ. قالدۇرۇق يېرىنى تارتىۋالغاندىن كېيىن ھويلىسىدىكى چۆنەك چاقماقتىمۇ ئىشلىمەيدىغان بولۇۋالغان. ئېتىزدىن كېلىدۇ - دە، كەتمىنىنى لاي پېتى چۆرۈۋېتىپ لاي ئاياقلىرى بىلەن كاڭا چىقىپ سونايلىنىپ ياتىدۇ، ئارقا - ئارقىدىن بىرنەچچە ئورام موخۇركا چېكىدۇ، ئاندىن خوقىراپ خورەك تارتىشقا باشلايدۇ، تۇردىخان كەتمەننى، ئاياقلىرىنى تازىلايدۇ، ئۇنىڭ بېشىغا ياستۇق قويىدۇ، ئويغانغىچە پىشۇرۇپ بولۇش ئۈچۈن سۈيقاشقا تۇتۇش قىلىدۇ ... قۇباق قوسىغى تويغاندىن كېيىن تالاغا بىر چىقىپ كېتىدۇ - دە، يېرىم كېچىدە ھارغىن ھالدا قايتىپ كېلىپ كۆزى ئۇيقۇغا كەتكەن تۇردىخانىنى پۇتى بىلەن نوقۇيدۇ:

— قوپ ھەي، لايدەك ياتقىنىنى قارا، چاي ئەت!

— نەلەردە يۈردىسىز؟ — دەپ سورايدۇ تۇردىخان چاينى جوزىغا قويۇۋېتىپ ئېرىگە بىچارە ھالەتتە تەلمۈرۈپ.

— ئېيتقىنا، نىمىشقا تۇغمايسەن؟

— مەن نەدىن بىلەي! — تۇردىخان كۆزلىرىگە ياش ئالىدۇ، ئۇلارنىڭ بىر كۈنلۈك سۆھبىتى شۇنىڭ بىلەن ئاخىرلىشىدۇ. قۇباق ئۆزىنىڭ خورىگىنى تاڭ ئاتقىچە تارتىۋېرىدۇ.

1974 - يىل كەچ كۈزنىڭ يامغۇرلۇق بىر ئاخشىمى تۇردىخان ئۈچۈن ئەجەپ رەھىمسىز، پالاكەتلىك كۈن بولدى!

قۇباق بىلەن تۇردىخان كاڭدا ئۈن - تىنسىز ئولتۇرغاندا ئۆي ئىشىگى يوغان ئېچىلىپ ئۆيگە ھېكىم كىرىپ كەلدى. ئۇ مەس، ئىككى يانچۇغىدا ئىككى بوتۇلكا بار ئىدى، ئۇ سەنتۈرۈلۈپ ئۆيگە كىردى - دە:

ـــ هەي قۇباق، هەي يۇندىغا چۈشكەن چاشقان، ئۆيۈڭگە مېھمان باشلاپ كەلدىم ... بول، پاخلان سوي، نېرىن قىل، سەي قور! هەي تۇدەك، ماڭ ئوچاق ئالدىغا بار، ئوت قالا، ۋۇي خاۋاريچ!

ئۇ مۇشتۇمىنى ئاسماندا پۇلاڭلاتتى. تۇردىخان قورقۇپ قۇباقنا قارىۋىدى، قۇباق ھېكىمگە قاراپ سېرىق چىشلىرىنى كۆرسىتىپ ھىجايدى.

ـــ سوياممەن - يوق ؟ ـــ ھېكىم بوتۇلكىسىنى هاۋادا پۇلاڭلاتتى.

ـــ سوياي!

ـــ بول ئەمسە، بىلىپ قوي سىلىقىم، سويمىساڭ تاناۋىساڭ يىپ!

ئۇ بوتۇلكىلىرىنى دەرىزىگە قويۇپ تالاغا چىقىپ كەتتى. تۇردىخان هاراقلارنى تاشلىۋېتىش ئۈچۈن قولىغا ئالدى:

ـــ قۇرۇان! ئۇنىڭغا قوي سويغىچە ۋالىمكاغا سويۇڭ، ۋالىمكام يىسۇن، مۇنۇ هاراقكەشكە هارام كېتىدۇ!

ـــ سەن تولا كاپشىماي ئوتۇن يارغىن، بىلەمسەن، ھېكىم هازىر دۇيجاڭ!

ـــ نىمە، دۇيجاڭلىق ھېكىمگە قالدىما؟ ـــ تۇردىخاننىڭ كۆزلىرى چەكچەيدى، ـــ ئۇ دۇيجاڭ بولغان بولسا ئەمدى مېنى قويغۇزۇۋېتىدۇ، قۇرۇان ماڭا رەھىم قىلىڭ، مېنى قويۇۋەتمەڭ، سىزدىن باشقا كىمىم بار مېنىڭ، كىچىك ئاپام ئۆلدى، ئۆگەي هەدەمنىڭ قولىغا قالغىچە ... مېنى قويۇۋەتمەڭ، مەيلى نىمە قىل دىسىڭىز قىلاي. يەنە بالا بېقىۋالايلى، يىمەي يىگۈزەي، ئۇخلىماي كۆتىرەي، ئاغرىتىپ قويسام مېنى ئۆلتۈرۈۋېتىڭ، جېنىم قۇرۇان مېنى قويۇۋەتمەڭ!

ـــ ساراڭ، مەسخۇش! ـــ دىدى قۇباق كۈلۈمسىرەپ، ـــ سېنى كىم قويىمەن دەپتۇ!

ـــ ئۇ دۇيجاڭ بولغان بولسا قويغۇزۇۋېتىدۇ!

ـــ ئۇ مېنىڭ دادامىدى؟

ـــ ئۇنداق بولسا قوي سويماڭ، ئۆيدىن قوغلاپ چىقىرىڭ،

كۆچىڭىز يېتىدۇ، كارنىيىنى بوغۇڭ، قوسىغىغا تېپىڭ!

— مەسخۇش! — دېدى قۇباق قاپىغىنى تۈرۈپ، — ئۇنداق قىلساڭ قويغۇزۇۋېتىدۇ.

— ۋاي ئۆلەي! ئۇنداق بولسا قوي سويۇڭ، مەن ئوتۇن ياراي ئەمسە!

تۈردىخان ئۆزىگە ياراشمىغان چاققانلىق بىلەن يامغۇرلۇق تۇن قوينىغا ئۆزىنى ئاتتى. قۇباق پەنەر كۆتىرىپ قوي سويۇش ئۈچۈن ئامبىرىغا ماڭدى.

تۈردىخان ئوت قالاۋاتقاندا ئۆيگە ۋالاقلاپ سۆزلىگىنىچە ھېكىم كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ يېنىدا بىر ئايال مېھمان بار ئىدى. تۈردىخان ئورنىدىن تۇرۇپ مېھمانغا سالام قىلدى ۋە تېچلىق سورىدى:

— يۇقۇرىدىن كەلگەن كادىر! — دېدى ھېكىم ئايالنى كۆرسىتىپ، — سارايغا باشلا، بول يەكەنداز سال، سارايغا ئوت ياق! — تۈردىخان ئۇنىڭ دېگەنلىرىنى قىلدى.

مېھمان سارايدا - كۆپە ئۆستىدە ئولتۇرغاندىن كېيىن تۈردىخان ئونىنچى لامپا يورۇغدا مېھمانىنى كۆزدىن كەچۈردى: مېھمان تولىمۇ چىرايلىق ئىدى. بويۇن ۋە پىشانىلىرى سۈتتەك ئاق، مەڭزى ۋە لەۋلىرى قىزغۇچ، قاڭشالىق، دۇگلەك - خۇما كۆزلىرىنى قويۇق كىرپىكلەر بېزىگەن، قۇلىغىدىكى ھالرەڭ ياقۇت كۆزلۈك ھالقىسى چىراق يورۇغدا يالتىراپ سۆزۈك يۈزىگە قىزغۇچ شويلا چاچاتتى. ئايال تۈردىخانغا كۈلۈمسىرەپ قاراپ، يامغۇردا ھول بولغان چاچلىرىنى يېڭى ئايدەك ئەگرى تاغاق بىلەن تارىغاندا نازۇك بارماقلىرىدىكى ئالتۇن ئۈزۈكلەر يالت - يۇلت قىلىپ كۆزنى چاقتى. تۈردىخان ئۆز ئۆمرىدە بۇنداق چىرايلىق ئايالنى كۆرمىگەچكە ئاغزى ئېچىلغان پېتى قاراپلا قالدى.

— ئېچىڭ كىرىدۇ ھوي، قاراۋېرەمسەن! — دەپ ۋاقىرىدى ھېكىم تۈردىخانغا قاراپ، — قانداق، چىرايلىق كادىرمىكەن؟

— چىرايلىقكەن! — دەدى تۇردىخان راست گەپنى قىلىپ. ئايال قاقاقلاپ كۈلۈۋەتتى، ئۇنچىدەك چىشلىرى ئۇنى تېخىمۇ چىرايلىق قىلىۋەتتى.

ئۆز ئۆيىدە بۇنداق چىرايلىق، خۇلقى-نازى يارىشىملىق ئايالنى كۆرگەن تۇردىخاننىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدىنى قورقۇنچ، بەدىنىنى تىترەك باستى. ئوچاق ئالدىدا پۇسۇرلاپ يۈرۈپ خۇددىنى يوقاتقان هالدا «مېنىڭ قورۇنىمنى ئۆزىگە قارىتۇالسىچۇ؟ قورۇان بۇ ئايالغا كۆيۈپ قالسىچۇ؟» دەپ ئويلىدى ئۇ. دەھشەتلىك خىياللار بىلەن بېشى گاڭگىرىغان ئايال قويغان-تۇتقىنىنى بىلمىگەن هالدا بىرده ئۆيگە، بىرده قوي سويۇۋاتقان ئامبارغا يۈگۈرەيتتى.

مېهمان ئايال هېكمىنىڭ پىكرى بويىچه قازان بېشىنى قولغا ئالغان، قىزىل پوپايكىچان هالدا تاكاسلاپ مېڭىپ يۈرۈپ تۇردىخانغا قازاننى تالاغا ئەپچىققۇزۇپ ئۆرتەتتى. ئاندىن كېيىن قىردى ۋە ئاغچا يۇغۇچ بىلەن غوچۇرلىتىپ يۇدى. تۇردىخاننى يىراق-يېقىندىكى ئىشلارغا بۇيرۇپ يۈرۈپ بىردەمدىلا سەي قوردى، پاخلان گۆشىنى قازانغا تىقىپ سالدى-دە، هۆپپىدە ئىسسىغان سارايغا كىرىپ، ئەرلەر بىلەن بىر جوزىدا ئولتۇردى.

تالادا يامغۇر چاپقىداپ ياغماقتا، هويلىدىكى دەرەخلەر ئاچ بوردەك هۇۋلايدۇ، بىردە چىقىرايدۇ، دەرەخ ئۇستىدىن توخۇلارنىڭ ئەنسىز قاقىلداشلىرى ئاڭلىنىدۇ. ئوچاق ئالدىدا ئوت قالاپ ئولتۇرغان تۇردىخان ئۇچۇن بۇ كېچىه ئەجەپ قورقۇنچلۇق، ئەجەپ ئۇزاق تۇيۇلماقتا، ئۇنىڭ ئۇستىگه هۆل ئوتۇن پۈتلىداپ كۆيۈپ قازانىدىكى گۆشمۇ پىشماي كېتىۋاتىدۇ. تېزرەك پىشسا، ئاۋۇلار يەيدىغىنىنى يەپ تېزرەك كەتسه، تۇردىخان قۇباق بىلەن ئۆز ئۆيىده يالغۇز قالسا، مۇنۇ ۋۇجۇدىنى چىرمىۋالغان قورقۇنچتىن تېزرەك قوتۇلسا بولاتتى.

تۇردىخان مەشكه ئوتۇن سېلىش ئۇچۇن سارايغا كىردى، هېكىم قولىغا هاراق قۇيۇلغان پىيالىنى تۇتۇۋېلىپ سۆزلىمەكته:

— مەن كىم بىلەمسەن؟ مەن بىر مىتە قۇرۇت، نىمىنى كۆرسەم غاجايمەن، تۆگىتسمەن. بىزدەكلەرنى دۆيجاڭ قىلىپ قويغىنى گۈڭ شېنى تۆگەشسۇن دېگىنى بولمامدۇ ... ھەي قۇباق، ئېيتقىنا سەن قۇرۇپ تۆگەشكەن قوناق شېخمۇ؟ نىمىشقا بۇ دۇنياغا بىرەر يوپۇرماق بولسىمۇ تاشلاپ كېتەي دېمەيسەن؟ ... — ئۇ ۋاقىرايتتى، ئالقانلىرى بىلەن جۇزىغا ئۇراتتى. خۇمالاشقان كۆزلىرىنى ئوينىتىپ قاقاقلاپ كۈلەتتى... ئۇنىڭ كۈلكىسىگە ئەگىشىپ قۇباقمۇ، مېھمان ئايالىمۇ قاقاقلىشىپ كۈلىشەتتى. تۇردىخان قۇباققا قاردى، قۇباق ئوپكىدەك قىزارغان، پىيالىسىنى ھېكىمنىڭ پىيالىسىگە تەكىكۈزۈپ قويۇپ قاقاقلاپ كۈلۈپ ھىلىدىن-ھىلىغا ھاراق ئىچەتتى، يوغان ئاغزىنى ئېچىپ، ساپ-سېرىق چىشلىرىنى كۆرسىتىپ، يۇمۇق كۆزلىرىنى خۇمالاشتۇرۇپ ئايال مېھمانغا كۆز ئۇزمەستىن قارايتتى. مانا ئۇ مايلاشقان شەپكىسىنى ئېلىپ تاشلىدى، ئۇنىڭ شاپىغى ئېلىپ تاشلانغان توڭ تاۋۇزغا ئوخشاپ قالغان بېشى چىراق يورۇغىدا پارقىرايتتى.

— ئىچىمىز، تاڭ ئاتقىچە ئىچىمىز! — دېدى ئۇ پۈتۈن گەۋدىسىنى چايقاپ. تۇردىخانغا بۇگۈن مۇنتۇ يېقىملىق ئېرى بىردەمدە سەتلىشىپ كەتكەندەك بىلىندى. «ھاراق دېگىنى ئادەم سەتلەشتۈرىدىكەن» دەپ ئويلىدى تۇردىخان.

مېھمان ئايال لىگەنگە گۆش ئېلىپ كىرگەندە ھېكىم ئۇيقۇغا كەتكەن، قۇباق بېشىنى تىزلىرى ئارىسىغا سالغىلىتۈېلىپ ئۇزۇنچە پىخىلداپ كۈلەتتى. تۇردىخان قورقۇپ تىترەپ:

— گۆشنى ئەمدى كىم يەيدۇ؟ — دەپ ئايالدىن سورىدى.

— يەيمىز دېگەنلەر يېنىشەر! — دېدى مېھمان كۆزلىرىنى خۇمالاشتۇرۇپ، — مەنمۇ ئۇخلايمەن.

— سىزنى مەن ئاپىرىپ قويايى... — دېدى تۇردىخان دەرھال.

— مەن سىزگە مېھمان، مۇشۇ يەردە قونىمەن. يامغۇردا نەگە كېتەتتىم. قورقماڭ تۇردىخان، ئەنسىرىمەڭ تۇردىخان!

— دالان پاسكىنىراق ... بۇ يەردە مۇنۇ ئەر كىشىلەر...

— ۋاي قورقماڭ، مەس دىگەن يېرىم ئۆلۈك، مەن يېتىۋېرىمەن! — ئۇ تۇردىخاننىڭ ئىلتىپاتىنى كۆتىمەيلا ئەڭ پاكىز يوتقان - كۆپىلەرنى ئېلىپ ئۆزىگە ئورۇن سالدى ۋە تۇردىخانغا قاراپ:

— نىمە تۇرىسىز، كېلىڭ ماۋۇلارنىمۇ ئۆز ئورنىغا ياتقۇزايلى! — ددى. دەرىزە تۆۋىدە ھېكىم، ئوتتۇرىدا قۇباق، نېرىقى تام تۆۋىدە مېھمان ئايال ياتتى. تۇردىخانغا بۇ ئۆيدىن ئۇرۇن تەگمىدى. ئۇ دالانغا چىقىپ كاڭدا تۆگۈلۈپ ئولتۇردى. ئۇنىڭ قۇلىغى ئىچكىركى ئۆيدە ئىدى. سارايدىن خورەك، پۇشۇلىدىغان ئاۋازلار كېلەتتى. تۇردىخان قۇباقنىڭ خورىگىنى ئاڭلاپ خاتىرجەم بولغان ئىدى. بىردىنلا ئايال يېنىك يوتەلدى ۋە شۇ ھامان قۇباقنىڭ خورىگى توختىدى. «قۇباق ئەجەپ سەتكەن، بۇ چىرايلىق كادىر ئايالىنىڭ كۆڭلى تارتماس» دەپمۇ ئويلىدى، لېكىن ئېرىنىڭ كۆز ئۇزمەي ئۇ ئايالغا تىكىلىشلىرىنى ئويلىغاندا ئۇ خۇددى ئوق تەككەن يولۋاستەك تولغىناتتى، بىرسى خۇددى يۈرىگىگە قول سېلىۋاتقاندەك بىئارام بولاتتى. ئۇ دەرھال ئورنىدىن تۇراتتى - دە، ئىچكىركى ئۆيگە كىرىپ قاراپ باقاتتى. ئىچكىركى ئۆي قاپ - قاراڭغۇ، ھەر قايسىسى ئۆز ئورنىدا، قۇباق بولۇشقا خورەك تارتىپ ئوڭدا ياتاتتى. ئۇ قۇباقنى خورەك تاتقۇزماسلىق ئۈچۈن كىرىپ يېنىچە ياتقۇزۇشقا ئېڭىشتى. شۇ چاغدا قۇباق ئاغزىنى تاماشغىنىچە يېنىچە بولۇۋالدى، تۇردىخان قورقۇپ دالانغا قېچىپ چىقىۋالدى.

تالادا بوران قاتتىق گۈكىرىمەكتە، ھەممە تەرەپ قارا سىيا چېچىۋەتكەندەك قاراڭغۇ، تۇردىخان تاڭدىن دېرەك ئېلىش ئۈچۈن تالاغا چىقتى. تاڭدىن بەلگە يوق، خورازلارمۇ تۇردىخان بىلەن قېرىشقاندەك جىمىپ كېتىشكەن. ئۇ سوغاقتا تىترەپ تۇرۇپ ناله قىلدى: «خۇدايىم نىمىشقا دۇنياغا سەت ۋە چىرايلىق قىلىپ

ئىككى خىل ئادەم ياراتقانسەن؟ چىرايلىق ئاياللار رەھىمسىز، ئۇلار سەتلەرنى ئىلاندەك چاقىدۇ، تاچ بۆرىدەك قاسايدۇ. خۇدايىم ماڭا ئوخشاش بىچارىلەرگە ياردەم قىل، ئىنسانغا كۆڭلىگە ئىنساپ بەر...»

ئىشك غاچ قىلىپ ئېچىلدى، پىشايۋاندا بىر قارا گەۋدە پەيدا بولدى، ئۇ تۇردىخاننى كۆردى:

ــ ھەي، جىن تەپكەن، نىمىشقا دەردىزە مارايسەن؟ ئۇخلا ماڭ، كادىر ئايال بۇزۇلسىمۇ سېنىڭ ئىت ئۆلۈگى ئېرىڭگە ئاش ـ ماياڭ. يۇگۇر ئۇخلا! ــ ددى ئۇ، تۇردىخان ئۆيىگە ماڭدى ۋە ھېكمىنىڭ بۇ سۆزىدىن تەسەللى تېپىپ ئىسسىق كاڭدا ياتتى، ياتتى ـ دە، كۆزى ئۇيقۇغا كەتتى... ئۇ قانچىلىك ئۇخلىدىكىن، چۆچۈپ ئويغاندى ۋە ئىچكىركى ئۆيگە قۇلاق سالدى، ئۆيدىن پىچىرلىغان ئاۋازلار كېلىشكە باشلىدى... لېكىن ئۆيگە كىرىشكە پېتىنالمىدى، ئۆي ئىشىگى يېپىلغان، ئۆيدە ھېكمىنىڭ بار ـ يوقـ لۇغى تۇردىخانغا قاراڭغۇ ئىدى. ئو قورقۇپ پۇتلىرى تىترىگەن ھالدا تاپسىدا زوڭزىيىپ ئولتۇردى ۋە قانچە قىلسىمۇ خورەكتىن باشقا تېۋىش ئاڭلىيالماي ئاخىر ئولتۇرۇپ ئۇخلاپ قالدى.

يەرگە يېڭى يورۇق چۈشكەندە ئۇ مۇزلاپ ئويغاندى ۋە قۇباقنىڭ قاتتىق خورىگىنى ئاڭلاپ خوشال ھالدا سازايغا كىردى، لېكىن ئۇ يەردە ياتقانلارنى كۆرۈپ قورقۇپ ۋاقىرىۋەتتى، ھېكىم يوق، قۇباق ھىلىقى ئايالغا يېقىنلا يەردە ئۇخلاۋاتاتتى...

تۇردىخان ئۇچۇن يىتمىچىلىك، ئېغىر ئەمگەك، كىشىلەرنىڭ كەمسىتىشلىرى، قاۋۇلىنىڭ تاياقلىرى، يېلىڭ ـ يالىڭاچلىق... ھەممىسى ئازاپ ئىدى، لېكىن ئۇلارنىڭ ھەممىسى قوشۇلسىمۇ بۇگۈنكى ئازاپنىڭ يېرىمىغا تەڭ بولالمايتتى. ئۇ ئازاپقا چىدىماي ئولتۇرۇۋۇپلىپ، لەۋلىرىنى چىشلەپ قانىتۇەتتى، چاچلىرىنى يۇلدى، كىيىملىرىنى يىرتتى...

كەچ كۈزنىڭ جۇدۇنلۇق كېچىسى مۇنۇ يۆلەنچۈكى يوق

ئايالغا ئەنە شۇنداق رەھىمسىزلىك قىلدى. «ۋاي خۇدايىم كۇنچىلىك دېگىنى مۇشۇمىدۇ؟ نىمانچە ئازاپ، نىمانچە ئاچچىق. دۇنيادا كۇنچىلىكتىنمۇ ئېغىر ئازاپ بارمىدۇ - ھە؟» — دەپ ئويلىدى ئۇ.

ئاسار كۇنى

بىراق تۇردىخاننىڭ ئازاپلىرى ئۇزاققا بارمىدى، «كادىر» ئايال كېتىش بىلەنلا خۇددى ياپراق ئۇستىدىكى تۇنجى قىرو كۇن نۇرىنى كۆرۈش بىلەنلا يوقالغىنىغا ئوخشاش تۇردىخاننىڭ خاپىلىغىمۇ قۇباقنىڭ بىرلا ئىللىق كۇلكىسىنى كۆرۈپ يوقالغان بولدى.

— ھە، نىمشقا ئەمىسە ئۇ ئايالغا شۇنچىلا تەلمۇرىسىز؟

— مەس، مەس بولۇپ قاپتىمەن كاۋا، — دىدى قۇباق ئايالىنى تىنچلاندۇرۇش ئۇچۇن گەپ ياساپ، — سەن مەس بولۇپ باقمىغاندىكىن بىلمەيسەن. ئادەم مەس بولۇپ قالسا تىلى بىلەن كۆزىگە ئىگە بولالمايدۇ. بىلدىگىمۇ - مەسخۇش؟ شۇڭا مەسىنىڭ تىلى بىلەن كۆزىدىن خاپا بولماسلىق كېرەك...

تۇردىخاننىڭ كۆڭلى ئىمىن تاپتى، ئۇ ئەمدى خۇدايىمدىن قۇباققا ئىنساپ تىلەپ ھېچ سۆزە بىلمىسىمۇ نامار ئوقۇپ دۇئا قىلدىغان بولۇۋالدى. «خۇدايىم، ئىلاھىم، — دەيتتى ئۇ تىترەپ تۇرغان ئالقانلىرىنى ياشتىن ھۆللەشكەن يۇزىگە يېقىپ، — قۇباققا ھاراق ئىچكۇزمىگىن، ئىچكۇزسەڭمۇ مەس قىلمىغىن...»

قۇباقمۇ ئەمدى قويۇۋېتىمەن دەپ ۋايسىمايدىغان بولۇپ قالدى. تۇردىخان بارلىق مېھىر - مۇھەببىتى بىلەن خۇددى كالا موزىيىنى ياخشى كۆرگەندەك، مىكىيان چۈجىسىنى ئاسرىغىنىدەك قىزغىنىش بىلەن ئېرىنى ئاسرىدى... ئېرىنىڭ بىر دەملىك خوشلۇغى ئۇچۇن ھەرقانداق ئىشنى قىلدى. ھەتتا ئېرى ئۇچۇن موخۇركا ئوراشنىمۇ ئۇگەندى، ئېرى كەلگىچە بىر تەخسىگە تاماكا

تۇراپ قويىدىغان، ھەر كۈنى ئېرى ئۇچۇن بىر پىيالە خام قايماق، ئىككى تۇخۇم تەييارلاپ قويىدىغان بولدى.

مۇشۇنداق تىرىشچانلىق بىلەن ئېرىدە مۇھەببەت پەيدا قىلىپ، مۇھەببەت لەززىتى بىلەن بەختلىك كۈن ئۆتكۈزۈش ئۇچۇن ئۆزىدە ئىشەنچ پەيدا قىلماقچى بولدى.

ئىكىن قۇباق ئۆيدە كەم بولاتتى. تۇردىخان لامپىنى چۆكۈرۈپ قويۇپ يېرىم كېچىگىچە پۇسۇرلاپ ئۇخلىمايتتى. «تىرىق» قىلغان ئاۋاز ئاڭلانسا ئىشككە يۇگۈرەيتتى. ئىكىن قۇباق ئەمەس بولۇپ چىقاتتى. ئۇ كاڭدا ئىگىنى ئالقانلىرىغا قويۇپ خىيال سۈرەتتى: «... ھىلىقى چىرايلىق ئايال قۇربانىنىڭ كۆڭلىنى ئېلىۋالغانمىدۇ؟ نىمانچە ھېكمىنىڭ ئۆيىگە قاترايدىغان بولۇۋالدى، دۇيجاڭ دەپ خۇشامىتىنى قىلامدىغاندۇ، كۈندۈزى ئېتىزدا ئىشلەپ كېچىسى دۇيجاڭنىڭ تېمىنى سوققىنى نىمىسى؟ مەس بولۇۋېلىپ يەنە ھىلىقى خوتۇنغا ھىجىيىپ قارامدىغاندۇ؟ خۇدايىم بالا بەرسە ئۆيدىن چىقماي بالىسىغا قارار ئىدى، خۇدايىم، ھىچ نەرسىدىن ئېيتمىغان خۇدايىم بىر بالا يۈزى كۆرسەم...»

تېگى يوق خىياللار، كۆلەڭگىدەك ئۇنى ئەگىشىپ يۈرگەن كۈندەشلىك، ئۆرتەۋاتقان ئىچ كۆيۈگى بىردەمدۇ ئارام بەرمەيتتى. ئۇ نىمىلا ئىش قىلسا ئازاتتى، ئۇنىڭ قولى ئىشقا، كۆڭلى غىزاغا تارتمايتتى، يىغلىغۇسى ھەتتا ئازاپتىن قۇتۇلۇش ئۇچۇن ئۆلۈۋالغۇسى كېلەتتى... شۇنداق قىلىپ، تاڭ ئالدىدا ئۇخلاپ قالاتتى. بىر كەمدە ئويغانسا قۇباق ئىچكىرىكى ئۆيدە خورەك تارتىپ ئۇخلاۋاتقان بولاتتى.

ئۇنىڭ كۈنلىرى شۇنداق ئۆتەتتى. بۇ كۈنلەردە قۇباقنىڭ دەردى تۇردىخاننىڭكىدىن قېلىشمايتتى. ھېكىم دۇيجاڭ بولغاندىن كېيىن قۇباقنى تەخىمۇ بوزەك قىلىدىغان بولۇۋالدى. ھېكىم ئاشكارىلا:

— تۇردەكنى ھەيدە! يۇندىسىنى ئىت، تۇتۇنىنى بۇلۇت

كۆرمەيدىغان قانچۇقتا ئىچ ئاغرىشپ نىمە قىلاتتىك! ــ دەيتتى. قۇباقنىڭ تۇردىخانغا ئىچى ئاغرىيتتى. ئايلىنىڭ كۆز يېشى، يېلىنىشلىرى ئۇنىڭ ھىسداشلىغىنى قوزغىغان. قۇباق كەمىستىش بىلەن يېلىنىش ئارىلىغىدا ئازاپلانماقتا ئىدى. قۇباق ئۇنى ئادەملەر توپلاشقان يەردە مازاق قىلاتتى. دۇيجاڭلىغا ئىشىنىپ تىللايتتى. پەس كۆرەتتى. قۇباق ئۇنىڭغا ياخشى كۆرۈنۈش ئۈچۈن كېچىلىرى ئۇخلىماي تېمىنى سوقاتتى. لېيىنى ئېتەتتى. يېڭى سېلىنىۋاتقان ئۆينىڭ ھەممە ئېغىر ـ يېنىك ئىشلىرىنى قىلاتتى. ئەكسىنچە ھېكىم ئۇنىڭغا قانائەت قىلمايتتى. ئۇنىڭ قۇباقتىن: بانكىدىكى پۇلى، ئۆيىدىكى كىگىز ـ كېچىگى، قوتىنىدىكى قوي ـ كالىسى، توخۇ ـ تۇمان، مۈە ـ چۈە قاتارلىقلارنى تېخىمۇ كۆپ ئالغۇسى كېلەتتى. قۇباق ھازىر بۇرۇنقىدەك مەرت ئەمەس، سەۋرى تۇردىخان قۇباق ھويلىسىدىكى ھەر بىر گىياھنىڭ ئۈستىدە تىك تۇراتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ھېكىم قۇباقنى كوپچىلىكنىڭ ئالدىدا كەمسىتەتتى:

ــ ھە دېسلا «ئاكاڭ قارىغاي» دەپ مەيدەڭگە ئۇرىسەن، ــ دەيتتى ئۇ قۇباقنى نوقۇپ قويۇپ، ــ نەرىڭ قارىغاي، ۋاي پاخشەك، سەن كەچكىرگىچە ئىرغىتىسىمۇ مۈە تۇگۈل بىر تال سېرىق يوپۇرماقمۇ چۈشمەيدىغان دار، چوخچىيىپ تۇرغان قاخشال دەرەخ! بولمىسا ئۆيلەنگىنىڭگە شۇنچە يىل بولدى، ئەركەك ئۇجمىدەك كۆكلەيسەن، مۈەڭ يوق. خوتۇنۇڭ چاشقان بالىسىدەك بولسىمۇ... نىمە، خوتۇن تۇغماس دەمسىنا؟ سەن بىلەمسەن، مەنمۇ؟ بۇرۇنقى ئىبرىدىن بىر قىز تۇققان خوتۇن ئۇ! ھەي، بولۇمسز سىلتەم!

بۇ گەپلەر قۇباقنىڭ جان ـ جېنىدىن ئۆتۈپ كېتەتتى. ھېكىمگە ئەگىشىپ قاقاقلاپ كۈلۈشكۈچىلەرنىڭ ئاۋازى تۈيۇقسىز چىققان گۈلدۈرماممەك ئاڭلىنىاتتى، مەسخىرە بىلەن قاراشلىرى نەشتەردەك سانچىلاتتى، توخماقتەك تېگەتتى، لېكىن كېچىگىدىن تارتىپلا باشقىلارنىڭ ھاقارەت ـ كەمسىتىشلىرىنى ئېچىگە يۇتۇپ،

بىرمۇ كىشىگە يېنىپ كۆرمىگەن، خورلۇقتا كۆنگەن مۇلايىم دېخان مازاقلار ئالدىدا شالاڭ ـ سېرىق چىشلىرىنى كۆرسىتىپ ھەجىيىپ قويۇش، غولىنى قوروپ ـ گەجگىسىنى سىلاش، يەرگە قاراپ جىم تۇرۇۋېلىش بىلەن چەكلىنەتتى. لېكىن ئۆيگە كەلگەندىن كېيىن پۈتۈن ئەلمىنى تۆردىخاندىن ئالاتتى. بۇ بوزەكنىڭمۇ بوزىگى بار ئىدى، ئۇ ئەمدى ئادەم ئۇرۇشنىمۇ ئۇگىنىۋالغان، ئايلىنىڭ ئال ـ دىغا كېلىپ:

ـ سەن تۇغماسمۇ، مەنمۇ؟ ـ دەپ سورايتتى.

ـ مەن تۇغماس، مەن!... ئىللا ـ بىللا! ئالدىنقى ئېرىڭدىن بالىسى بولغان دېگىنى يالغان!

ـ يالغان؟ ۋۇي ئاناڭنى!...

قۇباق ئۇنى ئۇراتتى، تېپەتتى، تۆردىخان يىغلىماي ـ قاخشىماي، دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ، قۇباقنىڭ ئاياقلىرىغا چىرمىشىپ يالۋۇراتتى... تۆنۈگۈندىن باشلاپ پۈتۈن مەھەللىدە «ھېكىم دۇيجاڭ ئاسارغا چاقىرغىدەك» دېگەن گەپ تارقىلىپ يۈردى. دۇيجاڭنىڭ خۇشامىتىگە كۆنگەن ئايالىلار تاۋاق راسلاشتى. ئەرلەر مۇھىم ئىشلىرى بولسىمۇ توختىتىپ «ئاسارغا» قاتناشماقچى بولۇشتى.

بۇ يۇرتنىڭ ئادىتى شۇنداق، بىر كىشى يېڭى جاي سالسا تام سوقۇلۇپ، كېسەكلىرى تەييارلانغاندىن كېيىن پۈتۈن مەھەللە خەلقى بىر كۈن ئۆملىشىپ ياردەم قىلىپ، ئۆينىڭ ياغاچ ـ چەنزەـ سىنى چىقىرىپ، يېپىپ ـ توپىلاپ، ھەتتا سۇۋاپ قولدىن چىقىرىپ بولىدۇ، ئۇ كۈنى ئايالىلار جاي سالغۇچىنىڭ ئۆيىگە تاۋاق ئەپكېلىدۇ. پۈتۈن مەھەللە ئۇ جايغا يىغىلىپ كۆكۈل ئېچىشىدۇ. مانا بۇنى يەرلىك تىلدا «ئاسار» دەپ ئاتىشىدۇ.

ئىش باشلانغان كۈنى پۈتۈن مەھەللە ئايالىرى تاۋاق ئەپەـ كەلدى ۋە پۈتۈن مەھەللە ئىشلىدى، ھېكىمنىڭ بەختىدا توي بولغانـ دەك ئويۇن ـ كۈلكە، ناخشا ـ ئۇسۇل قاينىاپ كەتتى. مەھەللىنىڭ ھەييارلىرى ئۆز نۆۋىتىدە قۇباقنىمۇ ئۇسۇلغا تۇتتى. ئۇسۇلچى

قۇباقنىڭ ئالددا تىزلىنىپ ئولتۇرۇۋېلىپ بىر قولىنى گەجگىسىگە قويۇپ، بىر قولى بىلەن تىزىنى شاپىلاقلاپ «بەقىشقان» بولۇپ تۇرۇۋالدى. يۆمرىگە قولىنى كۆتۈرۈپ باقمىغان قۇباق قەپچىشقا تەييارلاندى. شۇ چاغدا ھېكىم ئۇنىڭ مالىخىيىنى ئېلىپ چۈرۈۋەتتى. ئۇنىڭ ياغلىما قاپاقتەك پارقىراق بېشىنى كۆرۈپ ئەر-ئاياللار ھەمەيلەن قىقاس-چۇقان كۆتۈرۈپ كۈلۈشتى. بۇ ئىش قۇباققا ھار كەلدى. ئۇ مالىخىيىنا ئېڭىشۈۋىدى، بىرى كەينىدىن ئىنتىرىۋەتتى، ئۇ دوڭۇلداپ بېرىپ ھېكمىنىڭ ئايلىنىڭ يېنىدا تۇرغان مېھمان ئايالنىڭ قۇچىغىغا دۈملا يىقىلدى. كۆپچىلىك تېخىمۇ قاتتىق كۈلۈشتى.

— پاھ، تاپقان ئادىمىنى قارا، تازا چىرايلىغىنى-ھە! ...

— يارايسەن تازچاق، قوپماي يېتىۋال!

— بېشىڭنى مەڭزىگە تەككۈزۈپ قوي ...

قىقاس-چۇقان ئىچىدە تەمتىرەپ قالغان قۇباقنى مېھمان ئايال سىلىق يۆلەپ، مالىخىيىنى كىيگۈزۈپ قويدى. بۇ ئايالنى تۇردىخان تونۇدى، قايسى كۈنى ئۆيىدە قونغان ئايال شۇ ئىدى. ھېكىم كۆپچىلىككە ۋاقىرىدى:

— خالايىق ئاڭلىمىدىم دىمەڭلار، ماۋۇ مېھمان ئايال بىزنىڭ قۇباق بىلەن بېقىشىپ ئويىنايمەن دەيدۇ، ئىنتىرىڭلار، قۇباقنى قويۇۋەتمەڭلار، قۇتىگۈلنى چىقىرىڭلار، ھوي خوتۇنلار! ...

— تۇردىخانچۇ؟ ئۇ بىچارە نەدە يۈرىدىغاندۇر؟

— تۇردەك سارىڭ چۆنەكلىگىدە ...، — دىدى ھېكىم ۋاقىراپ، — قاراڭلار، بىزنىڭ قۇباقمۇ چىرايلىق بولغاچقا ئۆزىگە قۇتىگۈلنى جۈپ قىلىپ تاللاپتۇ، ھا-ھا-ھا! ...

قۇتىگۈل ئىسسىلىك ياقا يۈرتتىن كەلگەن چوكان قىزىرىپ-تاتىرىپ ئۆزىنى چەتكە ئالدى. قۇباق بولسا نېمە قىلارىنى بىلمەي بىرە غوللىرىنى قۇرۇپ، بىرە قېلىن كالپۇكلىرىنى مىتىلدىتىپ، بىرە ھىجىيىپ، بىرە ئۆڭۈپ-تاتىرىپ ئوتتۇرىدا تۇراتتى. كۆپچە

لمك كۆلىشەتتى، قىقاس سالاتتى، بىردىنلا ئۇششاق بالىلارنىڭ ئارىسىدا بىر ئايالنىڭ ھۆكۈرەپ يىغلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. بالىلار قىقاس - چۇقان بىلەن ئۇنىڭ يىغىسىنى كۆمۈۋەتتى. يىغلىغان ئايال باغدىن چىقىپ ئۆيى تەرەپكە قاراپ يۈگۈردى.

— تۇردىخان! — كۆچىلىكنى يېرىپ چىققان قۇباق ئۇنىڭ كەينىدىن يۈگۈردى.

— كۆچۈپ كېتەيلى! — دىدى تۇردىخان ھويلىسىغا كىرگەندىن كېيىن قۇباققا مەھكەم ئېسىلىپ.

— ئۇغساڭ بولمامدۇ؟ — دىدى قۇباق ئەلەم بىلەن ئۇنى ئۆزىدىن نېرى ئىتتىرىپ، — ھېكىم، مانا مۇشۇنداق قىلىپ يۈرۈپ سېنى قويغۇزۇۋەتمەكچى!

— مېنى قويۇۋەتمەڭ، بالا بېقىۋالايلى، مەن ئۇنىڭدەك چىرايلىق ئەمەس، مېنى سەت دەپ قويۇۋېتەمسىز، تۇغمىدى دەمسىز؟

— خەقلەر مېنى بالا تاپالمايدىغان ئۆلۈك دەۋاتسا...

— قويۇۋەتمەڭ، داخانغا ئوقۇتۇڭ!...

تۇردىخان ئۆپكە - ئۆپكىسىنى باسالماي يىغلىدى، قۇباقنىڭ ئېسىلغان دىسە ئىتتىرىۋېتىدۇ دەپ ھويلىسىدىكى قېرى سۆگەتكە يۆلىنىپ يېقىپ، ئىچ - قارنى بوشىغىچە ئۇن سېلىپ يىغلىدى... باشقىلارنى كۆلدۈرگەن «ئاسار» مۇنۇ بوزەكلەرگە كۆكۈل ئاغرىغى تېپىپ بەردى...

سېغىز خان

تالامۇشۇگى ئۆي مۇشۇگىنى قوغلاپتۇ.
(خەلق ماقالىسى)

تۇردىخان ھاقارەتكە چىدىماي دادۇيگە ھېكىمنىڭ ئۇستىدىن ئەرز قىلدى.

— مېنى قويغۇزۇۋېتىپ تۇققىنىنى بەرمەكچى! — دىدى ئۇ

دادۇي كاتىۋىغا يىغلاپ، — قۇتىگۇلنى ھەيدىۋېتىڭلار، ئۇ سېغىزخان، بىزنىڭ ئۆيىنى ئەگىپ شاراخلاۋاتىدۇ!

لېكىن كاتىپ ئۇنىڭغا بەرگەن ۋەدىسىنمۇ، تۇردىخانىنىڭ ئەرزىنىمۇ ئۇنتۇپ قالدى.

سېغىزخاننى باشلاپ بىر كۈنى ھېكىم قۇباقنىڭ ھويلىسىغا كىرىپ كەلدى ـ دە، ئۆيىنى قۇتىگۇلگە كۆرسىتىپ:

— تۇزەشتۇرۇڭ، ئۆي سىياقىغا كەلتۈرۈڭ، ئۆز ئۆيىڭىزدەك باشقۇرۇڭ! — دىدى ۋە تۇردىخانىغا قاراپ، — ھەي تۇدەك غىدىڭ ـ پېپ دىڭ دىسەڭ قويغۇزۇۋېتىمەن، قۇتىگۇلنىڭ دېگىنىنى قىل، بولمىسا تاناۋىڭ يېپ! — دىدى. قۇتىگۇل ھىجايدى، تۇردىخان شۇمشەيدى، تىترىدى ...

قىلۋىدىن تۈرۈلۈپ چىققان قارا تۇمان بوران بولۇپ يېتىپ كەلدى. قۇباقنىڭ پەيلى بۇزۇلدى، ئۇ ھەر كۈنى تۇردىخانىغا:

— خېتىڭنى ئالساڭ ئال، بولمىسا ئۆلسەن! — دەيدىغان بولۇۋالدى. ھىلىقى ئاخشىمى «كادىر» دەپ قونۇپ كەتكەن ئايال راستلا ھەر كۈنى دېگۈدەك كېلىدىغان بولۇۋالدى. ئۇ ئۆيىنى باشقىدىن تۈزەشتۈردى، لايچىلىق قىلدى، ھاكلىدى، يوتقان ـ كۆپىلەرنى سۇكۇپ قايتىدىن تىكتى، قۇباقنىڭ ھەتتا تۇردىخاننىڭ كىيىملىرىنى يۇدى، دەزمال سالدى. تۇردىخان ئەمدى ئۆز ئۆيىگە ئەيمىنىپ كىرەلمەيدىغان بولۇپ قالدى. ئۆز ئۆيىدە تۇردىخانىغا سۇ چېچىپ ھويلىلارنى سۈپۈرۈش، ئوچاقتا ئوت قالاش، كىر يۇسا يۇندا تۆكۈش، تېزەك چاپلاش، كۆكۈم يېيىشتىن باشقا ئىش قالمىدى. ئۇ ئەتىدىن كەچكىچە ئىشلەيتتى، ئادەملەرگە ئارىلاشمايتى ـ تى. كەچتە قۇتىگۇلنىڭ ئوخشىتىپ ئەتكەن تامىغىنى خۇددى زەھەر يىگەندەك ئازاپ بىلەن يەيتتى ... كەچتە قۇتىگۇل ھېكىمنىڭ ئۆيىگە كەتكەندىن كېيىن كاڭدا يېنىچە يېتۈپلىپ تېگى يوق خىياللار دېڭىزىغا غەرق بولاتتى. ئۇ نۇرغۇن ئويلايتتى. لېكىن ھېچ خىيالنىڭ ئاخىرى بولمايتتى. ئۇنىڭ پىكرى چېچىلغان، ئۆزىچىلا

سۆزلەيدىغان، يالغۇز يەردە يىغلايدىغان بولۇپ قالدى. سېغىزخان بۇ ئۆيگە بىر شۇملۇقتىن خەۋەر ئېلىپ كەلگەن ئوخشايدۇ. ئۇ كەلـ گەندىن بېرىلا تۇردىخاننىڭ بەدىنى كۆيۈشمەكتە. ئۇ ئىـمدى ئېتىزغا ماڭدىم دەپ باشقا ياقلارغا كېتىدىغان، بەزىـدە تـۆپـراق بېشىدا ھىلىقى ئۆلگەن بالىسىنىڭ بېشىدا سائەت-سائەتلەپ ئولتۇرىدىغان بولۇۋالدى ...

بىر كۈنى چۈشلۈگى زاراتكالىقتا ئۇنى ۋالىم كۆرۈپ قالدى. ئۇ غۇرۇمەك بۇرۇتىنى يىمىرىپ چىشلىدى-دە، ئاچچىق بىلەن:

— ھىلىقى سەتەڭنى نىمىشقا تاياق بىلەن ئۇرۇپ چىقارمايـسەن؟ — دىدى.

— قۇرۇان ... ئۇنىڭغا بولۇشۇۋاتسا...

— سارائ تاز! — دىدى ۋالىم غەزەپ بىلەن، — ھېكىم تـېخى كۆپچىلىككە ئاشكارىلا ئاشۇ سىگىلىمنى قۇباققا چاتىمەن دەپ يۈرـگىدەك، كىم بىلسۇن ئۇ ئاتا باشقا، ئانا باشقا سىگىلىسىمۇ تېخى! قونامدۇ؟

— ياق، كەچتە كېتىدۇ ...

— نىمە قىلىدۇ ئۆيۈڭدە؟

— ھېكىمنىڭ خوتۇنى يىگىنگە چىدىمىغان ئـوخشايدۇ، قـوساق باقىدۇ شۇ! ھۆكۈمەتكە ئېيتايلى! — دىدى تۇردىخان ئولتۇرۇشقان كۆزلىرىنى پىلدىرلىتىپ، — ھۆكۈمەت بولغانىدىكىن ...

— قېنى ئۇ ھۆكۈمەت؟ — دىدى ۋالىم قوللىرىنى شىلتىپ، — ھۆـكۈمەت بار بولسا ھېكىمنى بىزنىڭ بېشىمىزغا چىقىرىپ قويامتتىمۇ؟

ئۇ شۇنداق دىدى-دە، ھۇرپىيىپ تۇرغان غۇرۇمەك قاشلىرى ئاستىدىكى بۇرتۇپ چىققان كۆزلىرىنى تۇردىخانغا ئالايىتتى ۋە قولـنى ھاۋادا قىلىچتەك بىر سىلكىدى-دە، ئېتىز تەرەپكە كەتتى.

ئارىدىن بىر نەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن بىر چـۈشلۈگى ۋالىم قۇباقنىڭ ھويلىسىغا كىردى. ھويلىدىكى ئوچاقنىڭ ئالـدىـدا لەغمەن ئېتىۋاتقان قۇتىگۈل ۋالىمنى كۆرۈپ ھودۇقۇپ ئورنىدىن تۇردى:

— كەلسىلە! — دىدى ئۇ ئۇرۇن چاچلىرىنى كەينىگە تاشلاپ.
— سىڭلىم، سىز بۇ ئۆيگە كىمنى پانا تارتىپ كىردىڭىز؟ چىقىڭ يۇرىسىز؟ — دەپ سوردى ۋالىم قۇتىگۈلگە تىكىلىپ، — بىزنىڭ يۇنى بىلگىسىز كېلىۋاتىدۇ؟

ھېكىم ئاكام... ھېكىم دۇيجاڭ... — دىدى قۇتىگۈل ھودۇقۇپ - تاتىرىپ ۋە تىرىسىنى تاتىلىدى.

— ھېكىم دۇيجاڭ نىمە دىدى؟ قۇباقنا تۇردىخاننى قويغۇزۇۋېتىپ سىزنى ئېلىپ بېرىمەن دىدىمۇ ياكى...

— ئۇنداقتۇ دىمىدى، — دىدى ئايال دۇدۇقلاپ، — ھېكىم دۇيجاڭ ئانامنىڭ شىرەم تۇققىنىكەن، مەن ئەردىن ئايرىلىپ كېتىپ ئىگە - چاقىسىز قالغاندىن كېيىن... كۆچۈرۈپ ئەپكېلىۋالدى... قۇباق ئاكام ئاغىنىسىكەن، ئەمدىزە ئىش - پىشىنا قارىشىپ بېرىڭ دىگەچكە...

— ھىم! — دىدى ۋالىم ئايالىنىڭ بىچارە قىياپىتىگە سىنچىلاپ قاراپ چىققاندىن كېيىن ئىچ ئاغرىتىپ، — ئۇنداق بولسا كۈن ئېلىڭ. مۇشۇ يەرلىك بولۇپ كېتەرسىز بەلكى، بىلدىم، سىزنى ئۆز ئۆيىگە پاتۇرالمىغان گەپ، لېكىن مۇنۇ بىچارىلەرنىڭ ئۆيى بۇزۇلۇپ يۇرمىسۇن، تۇردىخان مەسخۇش بولسىمۇ ئېرىگە كۆڭىلى بار. مەن ئەقىللىق، مەن چىرايلىق، مەن ئوڭلۇق دەپ بوزەكنى چەيلەشكە بولمايدۇ. خەير، باشقا گەپىم يوق!

بولۇنغان گەپ مۇشۇ، لېكىن ھېكىم ۋالىمنىڭ بۇ ئىشنى ئۇز يولدا چۈشەنمىدى. ئۇ قۇباقنى كۈشكۈرتۈپ:

— ئەخمەق، ۋالىم بىكارغا كېرەمدۇ، مۇشۇ تۇردىخان ھال ئېيتقان گەپ، ئەمدى ئۇ پۇتۇن مەھەللىگە قۇباق قۇتىگۈل بىلەن... دەپ ئوستۇكدىن گەپ - چۆچەك تارقىتىدۇ!

— تارقاتسا مەيلى، — دىدى قۇباق ئويلىنىپ تۇرۇپ، — مەن قۇتىگۈلگە يامانلىق قىلمىدىم... ئۇنى كادىر دېۋىدىڭ، يالغانچى!..

— نىمە؟ ئۆزەڭنى نەگە قاچۇرىسەن، ھىلىقى كېچىسى...

قۇباق غولىنى قورۇپ قويۇپ ھەجايدى:

— مەن مەس بولۇپ قاپتىمەن ... كىم مېنى ئۇنىڭ يېنىغا ياتقۇزۇپ قويدى؟ بىرى سۆرىگەندەك قىلدىغۇ؟ ...

— مەسچىلىك دېگەن شۇ. ئۇنىڭغا چېقىلغانسەن ... ئۇ ماڭا ئەرز قىلدى پېقىش! — ھېكىم ئۇنىڭغا چاخچاق بىلەن ئەمەس، بۇيرۇق ئاھاڭدا شۇنداق دېدى.

— ئەمدى تۇردىخاننى قويۇۋەت! بولمىسا ئىش يوغىنايدۇ. مەن سېنى تۇققىنىمغا چېقىلدۇ دەپ ئويلىمىغان، ئەمدى ئۇنى ئالسەن، قېنى ئالماي باقە!

— قۇتىگۈلنى؟ — قۇباقنىڭ كۆزلىرى ئۆيناپ كەتتى. قۇتىگۈلنىڭ ئەتىر پۇراپ تۇرغان بەدىنى، چرايلىق ھۆسنى، يېقىملىق كۈلكىسى، «قۇربانئاي» دېيىشلىرى يادىغا كېلىپ ئۇنىڭ بەدىنىدە گۈزەل ئايالغا ئىنتىلىش تۇيغۇسى ئوت بولۇپ يېنىشقا باشلىدى. ھېكىم ئۇنى دەرھال سەزدى:

— قۇتىگۈلنى ئالساڭ، تاز بېشىڭدا گۈل ئۇنگەن بولىدۇ پېقىش، دۇنيانىڭ راھىتى نىمىدە؟ ياخشى تاماق، ئىسسىق ئۆي، ئوبدان كىيىم، كۆڭۈللۈك ئويۇن، گۈزەل ئايال ... ھەي تاز، يۈڭاش لىمقىنىڭمۇ چېكى بار. پۇل دېسە بار، بىلىمەن، تۇردىخان پىخسىق سېنى باي قىلىۋەتتى، مال - ۋاران، ئۆي - جابدۇق، دېگىنىڭ تۇرۇپ - تۇ، بانكىدا ئۈچ مىڭ كوي پۇلۇڭ بار ...

قۇباق خوشال بولۇپ سېرىق، شالاڭ چىشلىق يوغان ئاغزىنى يۇمالماي قالدى. ئۇ غولىنى قورۇپ قويۇپ:

— تېخى ساندۇقتا ئون كىيىملىك ئىسىل رەخت، قول سائىتى ...

— ھىم! — دېدى ھېكىم قىزىقىپ، خۇددى قۇباقنىڭ بايلىغىنى ھازىرلا يۇتۇۋالىدىغاندەك ئاچكۆزلۈك بىلەن، — پۇل دېگەن نىمە، بىلەمسەن؟ پۇل دېگەن چىراي، ئەقىل، مەنسەپ، مىجەز - خۇلۇق! پۇل دېگەن ئىنساندا بولمىدىغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى! تۇردىخان ساڭا شۇنىڭ ئۈچۈن يېپىشقان، ھازىر قۇتىگۈلمۇ شۇنىڭ ئۈچۈن ساڭا ئاشىق!

— ئاشتى! يالخانچى ... — دىدى قۇباق ئىشەنمەي.

— سەن كالۋا تاز، ئايالالرنىڭ كۆڭلىنى بىلەمسەن، شۇنچە ئەگىپ يۈرسە قىيا كۆزۈڭنى سالماپسەن، بېشىڭغا يەخت قۇشى قونسا قويت دەپ، ھۆپۈپ قونسا ھىجىيىدىغان تازدە، سەن! ھا-ھا-ھا ...

ئەتىسى ئەتىگەنلىكى قۇباق تۇردىخانىنى ئېتىزغا ئېلىپ چىقىپ كەتتى، ئىككىسى بىردەم قونۇق چاپتى-دە، قۇباق تۇردىخانىغا قاراپ:

— ھوي راست، دۇيجاڭ كەلگىن دىگەنتىغۇ، سەن ئىشلەپ تۇرغىن، مەن ھازىرلا كېلىمەن! — دىدى. تۇردىخان قۇباققا ئىشىنەتمەي. ئۇ كۈلۈپ قويۇپ:

— سىز كەلگىچە مۇشۇ سولنى ئاخىرىغا يەتكۈزۈۋېتىمەن، — دىدى. قۇباق ۋەلىسپىت بىلەن ئۆيگە كەلدى. ئۇنىڭ ھويلىسىدا دىگەندەك قۇتىگۈل ئوسما قويۇۋاتقان ئىكەن. قۇباق ئۆيىنى ئاچمەي. قۇتىگۈل ئۆيگە كىردى ۋە قۇباققا سۆركىلىدى. قۇباقنىڭ قوپال پوت-قولى بەزگەكتەك تىترىدى، قېلىن كالپۇكلىرى ھازىرلا ساقىپ چۈشۈپ كېتىدىغاندەك كۆيۈشۈپ، ئاغزى گەپكە كەلمەي دى. ئۇنىڭ ھالىنى بايقىغان ئايال يۇمشاق قوللىرى بىلەن قۇباقنىڭ قولىنى تۇتتى.

قۇباقنىڭ بەدىنىگە ئوت كەتكەندەك بولدى. ئۇ قۇتىگۈلنى باغرىغا باستى ...

— تۇردىخاننى قويۇۋېتىشكە ۋەدە بېرىڭ، — دىدى قۇتىگۈل ئەركىلەپ.

— بۇگۈنلا خېتىنى بېرىمەن، ئۇچ تالاق قىلىمەن، — دىدى قۇباق ئايالىنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ.

— يارايسەن پاخشەك!

قۇباق چۆچۈپ دەرىزىگە قارىدى، ئىنچىكە بۇرۇتلىرىنى پارقىرىتىپ، خۇما كۆزلىرىنى ئوينىتىپ ھېكىم قاراپ تۇراتتى ...

كۆڭۈل

كۆڭۈلنىڭ كەينىگە كىرمەڭ
كۆڭۈل ھەر جايغا باشلايدۇ...
(خەلق ماقالىسى)

شۇندىن كېيىن قۇباقنىڭ تۇردىخاننى كۆرەرگە كۆزى قالمىدى. دۇنيادا ئەڭ يىرگىنىشلىك ۋە سەت ئادەم مۇشۇ تۇردىخان بولۇپ قالدى. بۇنىڭدىن بىر نەچچە يىل بۇرۇن ھاياتىدىكى ئەڭ ئالى لەززىتى تۆيۈلغان مۇنۇ ئايىلىنى بىر كۈندىلا يىرگىنىشلىك نەرسىگە ئايلاندۇرۇۋەتكەن قانداق كۈچ ئۇ؟ قۇباق شۇ كېچىسىلا ئاشۇ غايىپ كۈچنىڭ قۇترانتقۇلۇغى بىلەن غالجىرلاشتى. تۇردىخانىڭ ئورۇن - كۆرپىسىنى (ئىككىسى بىللە ياتىدىغان) ھايلاشقان ئىككى ياستۇق، گۈلى ئۆچكەن تېكىرى بىلەنلا باراڭ ئاستىغا ئەپچىقىپ تاشلىدى. كىيىم - كېچىگىنى كاللەك - كاللەك قىلىپ پىقىرىتىپ ئاتتى، ھەتتا تۇردىخان خېمىر يۇغۇرىدىغان تەڭنە، تاماق يەيدىغان قاچا - قۇچىلارنىمۇ چاقتى...

— ئۆلتۈرۈۋېتىمەن، ئۆلەمسەن، خېتىڭنى ئالامسەن؟

— ئۆلسەمەن، ئۆلسەمەن... — دىدى تۇردىخان ئۇنىڭ ئاياقلىرىغا چىرمىشىپ.

— مانا ئەمسە! — قۇباق ئۇنى تەپتى، دەسسىدى... تايىقا چىدىمىغان تۇردىخان ئاخىر:

— ئالاي، خېتىمنى ئالاي! ... — دەپ ناله قىلدى.

نەسىھەت، سالا - سۈلۈ، پوپوزىلار كار قىلمىدى، ئاردىن ئىككى كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ھېكىم دۇيجاڭنىڭ رۇخستى بىلەن ئۇلارغا ئاجرىشىش خېتى كېسىپ بېرىلدى. تۇردىخان ئۆزىگە تەككەن ئۆي - جابدۇق، كىيىم - كېچەك، ئىككى قوي، ئۇن ۋە

ئاز-تولا نەق پۇلنى ئېلىپ بىر مەخسۇس ھارۋا بىلەن شەھەرگە ئۇزىتىلدى....

تويدىن كېيىن قۇباقنىڭ ھاياتى باشقىچە تۈس ئالدى، كىيىملىرى پاكىز، قول، بويۇنلىرى خېلى سۈزۈلگەن، گەپلىرى خېلى سىلىق-سىپايە بولۇپ قالغان. بىراق ئۆيىدە قىلىدىغان ئىش بۇرۇنقىدىن كۆپەيدى: ئۇ كېلىپلا كىيىم يۇتكەيتتى، پۇت-قولىنى، بويۇنلىرىنى ئەتىر سۈيۈن بىلەن يۇياتتى. ئاندىن كېيىن ئېھتىيات بىلەن جوزىغا چىقىپ قۇتىگۈل ئۆگەتكەن بويىچە يۇكۇنۇپ ئولتۇراتتى ۋە ئالدىغا كەلگەن لەززەتلىك تاماقنى بۇرۇنقىدەك شالاپ-شۇلۇپ قىلماستىن ئاستا ۋە ئاز-ئازدىن يەيتتى. تاماقتىن كېيىن كاڭدا ئېغىناپ يېتىشقا رۇخسەت قىلىنمايتتى. چۈنكى ئۇ داسلاردىكى يۇندىلارنى، دۆۋىلەنگەن ئەخلەت-كۈللەرنى بەلگىلەنگەن جايغا ئاپىرىپ تۆكۈشى، ئاندىن كېيىن تۈگىنى سۇ بىلەن تولدۇرۇشى، كالا ساققىچە موزاي تۇتۇپ بېرىشى، ئوچاققا ئوتۇن تەييارلىشى، يېرىم كېچىگىچە كۆكتات ئاقلىشى، چۆكراق كىر-قاتلارنى مۇجۇپ سقىشى لازىم. ئىش كۆپ، تەلەپ قاتتىق بولسىمۇ ئۇ ھار ئالمايتتى. بىراق ھەر كۈنى يوتقانغا كىرىشتىن بۇرۇن بويۇن ۋە پۇت-قوللىرىنى سۈپۈنلاپ يۇيۇشى، ھەر ھەپتىدە ئېچ كىيىم يوتكەش، تېخى تاماقنى ئاز-ئازدىن يېيىشى، شالاپ-شۇلۇپ قىلماسلىق، پۇتلىرىنى پۇكۇپ ئىخچام ئولتۇرۇش، ئىشقىلىپ قانداق قىلسىمۇ بولمۇھىرىدىغان ئۇششاق-چۈشەك ئىشلار ئۈستىدە ئايلىدىن نەسىھەت ئاڭلاش، ئايالنىڭ دىگىنىنى قىلماي قويسا ئايلىق ئۇنى سەتلەش، سىلكىش، تىللاش ھەتتا نوقۇشلاپ قويۇشلار ئۇنىڭ ئۈچۈن بىر چوڭ ئاۋارىچىلىق ۋە ئارتۇق يۈك بولۇپ تۇيۇلۇشقا باشلىدى. ئايال ئۇنىڭغا خوددى سىركىچى مايمۇنغا ھەركەت ئۆگەتكەندەك تۇرمۇشتىكى ئۇششاق-چۈششەك ئىشلارنى بىرمۇ-بىر، بەزىدە يۇمشاق، بەزىدە قاتتىق يوللار بىلەن ئۆگىتەتتى...

لېكىن نىملا بولمىسۇن قۇباق ئايلىدىن رازى، ئۆزىنى بەختلىك ۋە تەلەيلىك ھىساپلايتتى:

ــ ھېكىمنىڭ بۇ ياخشىلىغىنى ئۆلسەممۇ ئۇنتۇمايمەن، ــ دەيتتى ئۇ، قۇتىگۈلنىڭ نازۇك بارماقلىرىنى ئويناپ تۇرۇپ، ــ ئۇنى كۆندە مېھمان قىلسامۇ ھەققى تۆگمەيدۇ!

ــ ئىش ـ كۆشلىرى بولسا قارا كۆچىكزنى ئايماك، پات ـ پات بېرىپ نىمە ئىشلىرىڭىز بار. سەن بولساك دۆيجاك، يېتىشىلمەي قالساك ھايت دەپ قوي دەپ ئاغزى يۇمشاقلىق قىلىك، ــ دەيتتى قۇتىگۈل.

قۇباقنىڭ بىر كۈن ئاڭلىغان ئاھانىتى قۇتىگۈلنىڭ بىر ئەركىلەپ قويۇشى ياكى سۆركىلىپ قويۇشى بىلەن تۈگەيتتى، بەزىدە قۇباق مۇشۇ گۈزەل مېنىڭ ئايلىم دېيىشكە ئىشەنمەيمۇ قالاتتى. ئۇنداق چاغلاردا ئۇ ئۆزىنى يات ئادەم ئالدىدا ھېيىققان بالىدەك يوچۇن ۋە ياسالما تۇتاتتى. مانا شۇنداق ۋاقىتلاردا قۇتىگۈل سەزگۈراڭ بىلەن ئۇنىڭغا بۇيرۇتما بۇيرۇيتتى:

ــ بۇگۈن ئاخشام مېھمان چاقىرىمەن، راست، سىزگە دېيەشنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن، كىملەر دەمسىزا؟ ھېكىم ئاكام ئىككەر ـ خوتۇن، ياقۇپ ئەر ـ خوتۇن، باقى...

قۇباق نېمىمۇ دېيەلىسۇن؟ قۇتىگۈلنىڭ ئۈگەتكىنى بويىچە مېھمانلارنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئۇلارنى ئۆيگە تەكلىپ قىلاتتى، ئالدىرىتاتتى، ئۆيگە كىرىپ قوي سويىاتتى، ماگىزىندىن تاتلىق ـ تۇرۇم ئەكىلەتتى، سەۋزە قىراتتى، سەي ئاقلايتتى، مېھمانلار كىرىپ بولغىچە ئۇ تىپىرلاپ ئىشلەيتتى، كۆڭلىدە بەزىدە خاپا بولاتتى. كەتكەن پۇل، بولۇۋاتقان چىقىمغا چىدىمايتتى، بەزىدە قۇتىگۈل ئۇنىڭ جان كۆيدۈرۈپ قىلىۋاتقان ئىشىدىن قۇسۇر تېپىپ، قاتتىق كايىغاندا بولسا ھەممىدىن ۋاز كېچەتتى. شۇنداق چاغلاردا مۇلايىم، مېھرىۋان تۇردىخان يەنىغا كىرىلەتتى ـ دە، يۈرىگىنىڭ بىر يېرى «پىژ» قىلىپ قالاتتى. لېكىن سەزگۈر قۇتىگۈل قۇباقنىڭ ئۆزاق

مەيۇسلىنىشىگە يول قويمايتتى، خالى جايغا تارتىپ ئويناقلاپ تۇرۇپ:

— ئاغزىڭنى ئېچىڭ! — دەيتتى. قۇباق ئاغزىنى يوغان ئاچاتتى، قۇتىكۈل ئۇنىڭ ئاغزىغا بىر تال كەمپىت ياكى قەن سېلىپ قويياتتى ۋە مەڭزىنى بوشلا چىمدىپ قويياتتى. مانا بۇنداق چاغلاردا ئۇنىڭ هەممە خاپىلىغى كوتۇرىلىپ كېتەتتى ۋە تۇرمۇش ئۇنىڭغا چەكسىز گۈزەل، ئاغزىدىكى كەمپىتتەك تاتلىق بىلىنەتتى ۋە شۇ شىرىن هايات ئۈچۈن هاراق ئىچىپ مەس بولۇپ، بىر بۇلۇڭدا پۈكلىنىپ يېتىپ تاك ئاتقۇزاتتى، مېهمانلار ئۇنىڭ قويىنى يەپ، هارىغىنى ئىچىپ، ئۆيىنى چەيلەپ، چىنە-قاچىلىرىنى چېقىپ، ئۇنى ئاز دەپ ئۆيىدە قونۇپ... نەملەر قىلغانلىغىنى ئۇ بىلمەيتتى، ئەتىسى قۇتىكۈل ئولتۇرۇشنىڭ قانداق ئاخىرلاشقانلىغىنى ئېيتقاندىن كېيىنلا هەممىنى بىلەتتى ۋە شۇنداق بوپتۇ دەپ چىن كۆڭلىدىن ئىشىنەتتى ۋە خوشال بولاتتى...

هاياتىي بەختسىزلىك بىلەن خورلىنىۋاتقان بىر ساددە ئىنسان ئۆزىنى بەختلىك قىلىپ كۆرسىتىشكە تىرىشىۋاتسا بۇنىڭغا نېمە دېگۈلۈك؟ مازاق قىلىپ كۈلگۈلۈكمۇ؟ ياكى ئۇنىڭ ساختا بەختىنى تەبرىكلىگۈلۈكمۇ؟ ۋە ياكى ئۇنىڭغا ئالدانغانلىغىنى ئېيتىپ قويۇپ، ئۇنىڭ هاياتىنى كۆڭۈلسىزلىكلەر بىلەن تولدۇرۇۋەتكۈلۈكمۇ؟... ۋالىم بۇ ئادەمنى قىينايدىغان سوئالغا خېلى ئۇزاق جاۋاپ ئىزلىدى، ئاخىر نومۇس، ۋىجدان ئۇنى قۇباقنىڭ هويلىسىغا ئاخىرقى قېتىم ئېلىپ كىردى.

ئۇ كىرگەندە قۇباق ئايلى داسقا چىلاپ بەرگەن داستىخان، ئەدىياللارنى مەجبۇ ئولتۇراتتى:

— تۇردىخان چىقىپ-تۇ قۇباق! — دىدى ئۇ ئۇزاق جىم تۇرغاندىن كېيىن، — نېمىشقا چىرايىڭنى پۈرۈشتۇرىسەن؟ ئالجىپ قالاي دەپتۇ، قويغان-تۇتقىنىنى بىلمەيدۇ، سېنىڭدىن ئالغان مال-مۈلۈكنى قانداق يوقاتقانلىغىنىمۇ بىلمەيدۇ، كۆرسەڭ ئېچىڭ سېرد-

لمدۇ، ئادەم چىرايى يوق!

— سارائ! — دىدى قۇباق قېلىن كالپۇكلىرىنى مىدىرلىتىپ قويۇپ، — سارائ ئۇ!

— سارائ؟ — دىدى ۋالىم غەزىۋىنى باسالماي، — سەن قانچە-لىك نەمىدىك؟

ئۇنىڭ توشقانىنىڭ كۆزىدەك بۆرتۈپ چىققان كۆزلىرى قۇباقنا تىكىلدى، ھۆرپىيىپ تۇرىدىغان بۇرۇتلىرى ئاستىدىن غەزەپلىك سۆزلەر چىقىشقا باشلىدى:

— ئىنسان پۈل بىلەن ئەمەس، نوموس، ۋىجدان، ئىنساپ بىلەن قەدىر-قىممەت تاپىدۇ، سەن ئۆيۈڭگە مېھمان كەلسە نىمىشقا مېھماندىن بۇرۇن مەس بولۇپ قالىسەن، نىمىشقا دائىم تام تۇۋىدە ياتسەن، خوتۇنۇڭ ۋاپادار بولسا سېنى نىمىشقا كېچىچە تالاغا چىقىرىۋېتىدۇ؟

— ئۆزۈم چىقىپ كېتىپتىمەن، مېنى ئىزلەپ بارمىغان يېرى قالمايتۇ. قورقۇپ باققا كىرەلمەي، مېھمانلار كەتكەندىن كېيىن كېچىچە ئۇخلىماي يىغلاپ چىقىپتۇ.

— مانا، مۇشۇ گەپلەرگە ئىشەنگەن بولغاندىكىن سەن ئۆزەڭ قىپ-قىزىل سارائ. مەن ئۆگزىدە ياتقان، ھەممىنى كۆردۈم. سەن ئەخمەق ئۆيۈڭدە مەس بولۇپ يېقىلىپسەن، مېھمانلار ئۇزۇ-غاندىن كېيىن ھويلاڭغا ھېكىم يەنە كىردى، سېنى ھاپاش قىلىپ باققا ئەپچىقتى، ئاندىن كېيىن ... ئاندىن كېيىنكىسىنى ئۆزەڭ چۈ-شىنىۋال ... سەن قۇباق، ئىلانىنى ئاغىنە تۇتىدىغان، ئالۋاستىنى مەشۇق دەيدىغان بىر ئىلەشمەن ئىكەنسەن ... — ۋالىم شۇنى دىدى-دە، قولىنى بىر سىلكىپ تالاغا چىقىپ كەتتى. قۇباق ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇنىڭغا غەزەپ بىلەن ئالايدى...

قۇباق ئۇچۇنمۇ ئازاپلىق كۈنلەر باشلاندى. ئۇنىڭ نە ئۇيقۇسى، نە ئىشتىھاسى قالمىغان، جاھان كۆزىدىن-كۆزىگە قاراڭغۇلىشىپ كېتىپ بارغاندەك، بىر يوشۇرۇن كۈچ ئۇنى بوغۇۋاتقاندەك بىلىنىشكە

باشلىدى. ئۇنىڭ كۆڭۈل يارىسىنى قۇتقۇلىنىڭ يېقىملىق كۈلكىسى، ئەركىلەشلىرىمۇ، ھېكمىتىنىڭ قوپال، لېكىن سەممى چاخچاقلىرىمۇ ساقايتالماس ئىدى. ئۇ كوچىغا چىقسا باشقىلار ئۇنى مازاق قىلىشىپ كۈسۈرلىشىۋاتقاندەك، ئۆيگە كىرسە ھىلىقى ئوماق ئايلىسى «مەن سېنى ئانا مۇشۇنداق خورلايمەن، سەن بۇ خورلۇقتا چىدىشىڭ كېرەك» دەۋاتقاندەك بىلىندى. «قانداق قىلسام بولىدۇ،—دەپ ئويلايتتى ئۇ كېچىلىرى ئوخلىيالماي يېتىپ،—مۇنۇ ۋاپاسىزنى بوغۇۋېتىپ، ھېكمىتنى بوغۇزلىۋېتىپ دەريانىڭ سەكرەيمۇ؟ ئەگەر ياخشى كۆرىدىغان ئادەملىرىم ماڭا ۋاپاسىزلىق قىلىۋاتسا بۇ دۇنيانىڭ يەنە ئارزۇلىغىدەك نېمىسى قالدى؟...»

ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ لامپا يانىدۇرۇپ، يېنىدا يېنىك نەپەس ئېلىپ ئاپپاق مەيدىلىرىنى ئېچىۋېتىپ خاتىرجەم ئوخلاۋاتقان قۇتقۇلنىڭ قويۇق ۋە توم چاچلىرىنى تۈتتى، چاچلارنى ئاپپاق بوينىغا ئاستا ئوردىدى، توم چاچلارنى سىرتماق قىلىپ بىرلا بوغسا دۇنيادا ئۇنى ئازاپقا سالىدىغان ئايال تۇغمىگەن بولىدۇ. ئاندىن كېيىنچۇ؟ دۇنيا شۇنىڭ بىلەن لەززەتلىك بولالامدۇ؟ ياق، قۇتقۇلماس ياشاش قۇباق ئۈچۈن ئازاپلىق، لېكىن نىملا بولمىسۇن قۇتقۇلىنى... ئۇنىڭ قوللىرى تىترىدى، كۆزلىرىدىن لۆمۈلەپ ياشلار ئاقتى، ئۇ خۇددى يىغىسىنى بىرسى كۆرۈپ قالدىغاندەك دەرىزىگە قارىدى. ئۇ دەرىزىگە قاراپ چۆچۈپ كەتتى. بىرسى ياپىلاق ۋە سەت يۈزىنى ئەينەككە يېقىپ راستىنلا قاراپ تۇراتتى. قۇباق ئايلىنىڭ چاچلىرىنى قويۇۋېتىپ تالاغا يۈگۈردى:

— تۇردىخان!

تۇردىخان قاراڭغۇدا كۆزدىن غايىپ بولدى، قۇباق ئۇنى قوغلىدى، تۇردىخان مەھەللە سىرتىدىكى قەۋرىستانلىققا كېلىپ كۆزدىن غايىپ بولدى.

قۇباق قايتىپ كەلگەندە قۇتقۇل دۇم يېتىپ يىغلاۋاتاتتى.

— نىمە بولدۇڭ!— دىدى قۇباق ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ.

— باشقىلارنىڭ گېپىگە كىرىپ مېنىڭدىن گۇمانلىنىۋاتمىسىزغۇ، ئۇنىڭدىن كۆرە مېنى بوغۇپ ئۆلتۈرۈڭ! — قوتىگۈل قوباقنىڭ تىز-لىرىغا كۆكرىگى بىلەن تاشلىنىپ ھۆكۈرەپ يىغلىدى. قوباق ئوغ-رىلىق قىلىپ تۇتۇلۇپ قالغان گۆدەكتەك غالىلداپ تىترىدى ۋە قوتىگۈلنىڭ چاچلىرىنى سىلاپ:

— خاپا بولما، يىغلىما، ئەمدى سېنىڭ گېپىڭگىلا ئىشىنىمەن، ھەممىنى قىلغان تۇردىخان ئىكەن، ئۇ ھەر كۈنى دەرىزە ماراي-دىكەن، بىزنىڭ ئىت ئۇنى تونۇغاچقا ھاۋشىماپتۇ. ھازىر ئۇنى قوغلاپ زەرەتكارلىققا بېرىپ كەلدىم.

— ئەسكىكەنسىز! — دىدى قوتىگۈل قوباقنىڭ قوللىرىنى ئىتتە-رىپ، — ئىچىڭىزمۇ سىرتىڭىزدەك قارىكەن. سىزدىكى كۆڭۈل قاڭ-داق كۆڭۈلكەنتاڭ؟ تۇردىخاندەك پوشكالغا ئۇراپ بەرسە ئىت يە-مەيدىغان خوتۇننى ئەتىۋا بىلىپ، ماڭا ئوخشاش جەننەتنىڭ ھۆرلىرىدەك خوتۇننى خارلايدىغان... كۆڭۈلىڭىز كۆتەرگەن بولغاندىكىن ئاشۇ تۇردىخان پاسكىنا بىلەن ئۆتۈڭ!

قوتىگۈل ئۆيدىن سالغا تېشىدەك ئېتىلىپ چىقىپ كەتتى. قوباق كەينىدىن قوغلىدى، لېكىن يېتەلمىدى. يېرىم يولدا تۇيۇقسىز چاتقاللار ئارىسىدىن بىر ئايالنىڭ قاقاقلاپ كۈلگىنى ئاڭلاندى. قوباق تونۇدى: ئۇ تۇردىخان ئىدى:

— سېغىزخان ئۇچۇپ كەتتى! ھا - ھا - ھا... ھا - ھا - ھا!...

— ساراڭ! — دىدى قوباق مۇشتۇملىرىنى تۇردىخانغا تەڭلەپ، — ھەممىنى قىلغان سەن ساراڭ. ئاشقا چۈشكەن چۈشەن، كۆڭۈل ئاينىتىدىغان بۇس!

— ھا - ھا - ھا!... سېغىزخان شاراخلايدۇ، توخۇلار قاقاق-لايدۇ، قۇيت!

ئۇ يىراقلاپ كەتتى. ئەمدى ئۇ ئۇننى قويۇپ بېرىپ يىغ-لىماقتا ئىدى. قوباق خىيال بىلەن ئۇنىڭ كەينىدىن پىچىرلىدى:

— كۆڭۈل، — دىدى ئۇ بېشىنى ئېغىتىپ، — خاپا قىلغانمۇ،

يىغلاتقانمۇ، كۈلدۈرگەنمۇ، ساراڭ قىلغانمۇ كۆڭۈل! پاھ-پاھ— كۆڭۈل!...

ۋاپادار

كىيىمگە چۈشكەن داغنى يۇيۇپ چىقىرىۋەتكىلى بولىدىكەن.
لېكىن كۆڭۈلگە چۈشكەن داغنى ھەچنىمە بىلەن، ھەتتا جاسارەت ۋە
ئىرادە بىلەنمۇ ئۆچۈرۈۋەتكىلى بولمايدىكەن!

قۇباق قۇتىگۈلنىڭ كۆز يېشى، غەزىۋى ۋە يامانلاپ كەتكەنگە قاراپ ۋالىمنىڭ سۆزلىرىنى يالغانغا چىقاردى. لېكىن ئۇنىڭ ئەمدى ھەممىلا نەمىدىن گۇمانلىنىدىغان بولۇپ قېلىۋاتقان يۈرىگى يەنىلا غەشلىك ئىچىدە تۇڭلۇكسىز ئۆيدەك گۈڭگا ئىدى. ھېكىم ھەر قېتىم ئۇچراپ قالسا ئۇنىڭ بەدىنى تىكەنلىشىپ، پۈتلىرى تىترەيتتى. ئۇ ئەمدى قىرىقتىن ئاشقاندا تۇرمۇشنىڭ يالتىراق قاتلىمى ئاستىدا يەنە بىر رەڭدار قاتلىمى بارلىقىنى، بۇ قاتلام ساختا، يالغان ۋە ئالدامچى بويۇقلار بىلەن بويالغىنىنى چۈشەنمەكتە ئىدى. ئادەملەر بىرىنىڭ ئەمگىگىنى يەنە بىرى ئۆزىنىڭ قىلىۋېلىش ئۈچۈن بىر بىرىنى ئالدايدىكەن. يالغان ۋەدىلەر بىلەن بىرىنى كەلگۈسىدىكى چوڭ پايدىغا ئەمەك قىلىپ قويۇپ، ئاغزىدىكى نېنىنى تارتىۋالىدىكەن. تۇرمىخانىدەك زادىلا يالغان ئېيتمايدىغان ئادەملەر بولسا چاۋا-چاتقال ئارىسىدا ئەخلەتتەك سۆرۈلۈپ يۈرىدىكەن...
قۇباق ئۆز بېشىغا كەلگەن ئىشلارنى خۇلاسىلەپ ئەنە شۇنداق

يەكۈن چىقاردى. لېكىن ئۇنىڭ يەكۈنىگە يەنىلا ئۆزى پىرىنچى بولۇپ قارشى چىقىپ، بىر مەھەل نەپرەتلەنگەن ئادەملىرىنى ئىككىنچى بىر سۆھبەت ئارقىلىقلا پاك - پاكىز قىلىپ ئۆزى تەڭىلاپ چىقتى. بۇ ۋەقە ھاۋا تۇتۇق، قىلۇددىن سوغ شامال ئۇرۇپ تۇرغان، تېرەكلەرنىڭ سېرىق يوپۇرماقلىرى تىنىمسىز تۆكۈلۈپ يەر بېتىنى چۈمكەۋاتقان، تېرەكلەرنىڭ ئەڭ ئۇچىدىكى يالپراقلىرىلا يالپىيىشىل پېتى تۆكۈلمەي تۇرۇۋۇپلىپ قۇباقنى ھەيران قالدۇرۇۋاتقان بىر كەچ كۈزلۈگى مەھەللە سىرتىدىكى بۇزۇلغان كۆۋرۈك يېنىدا بولدى.

قۇباق ئەلىمنى يەردىن ئالىدىغاندەك غەزەپ بىلەن كەتمەن چاپىماقتا ئىدى. ھېكىم مىكىيان يېنىغا نوچىلىق بىلەن كېلىۋاتقان خورازدەك غادىيىپ قۇباقنىڭ يېنىغا كەلدى.

— نىمە قىلىۋاتسەن پېقىش! — ئۇ قوپال ۋاقىرىدى.

— كۆۋرۈك ياساۋاتىمەن! — قۇباق ھەجايىدى.

— ئۆيۈڭنىچۇ؟ خوتۇنىڭنى قاچانغىچە باقمەن؟ ھەي راپاۋەت بىلمەيدىغان قارا قوساق، ئۆز سىڭلىمنى ماڭا چاپلاپ تۇرمەت قىلغانلارنىڭ گېپىگە كىرىپ، مايى ئىچىدىكى بۇرەكىتەك چىڭ يەردە تۇرۇۋاتقان بالىنى قوغلۇۋەتتىڭما؟ قوغلىغاندىكىن ئىتىگىنى توشقاز. سەن سەت تازغا گۆل ياراشمايدۇ زادى. ماڭ يۈگۈر تۇدەك دېگەن ئېشەك تېزىگىنى قۇلىغىڭغا قىستۇال!

قۇباق ئاغزىنى مىتىلداتتى، گەپ قىلالمىدى. ھېكىم ۋە قۇتىگۈل توغرىسىدا يامان گەپ چىقارغان ۋالىمغا ئىچ - ئىچىدىن نەپرەتلىنىپ ھېكىم قۇتىگۈللەردىن گۈمان قىلغىنى ئۈچۈن ئۆزىدىنمۇ نەپرەتلىنىپ ئالدىدا تۇرغان مۇنۇ ئادەمنى تاڭدا ئېچىلغان گۈلدەك پاكىز ھىساپلىدى.

— ھەممىنى قىلغان ۋالىم... ئۇ مېنى ئازدۇردى...

— ئەمدى قانداق قىلسەن؟

— ناماقۇل بولاي... ھېكىم ئاكا...

— ئۇنداق بولسا بۇگۈن كەچكە تۇغرىلاپ قۇتىگۈلگە چاي قۇيسەن!

— ماقۇل! — دېدى قۇباق خوشال بولۇپ، ئۇ ئاخشىمى ھېكىنىك ئۆيىگە توخلا ئاپىرىپ ناماقۇللۇق چېيى بەردى ۋە قۇتىگۈلنى ئۆيگە قايتۇرۇپ كەلدى.

مانا شۇندىن كېيىن قۇباقنىڭ يۇرىگىدە كۈنچىلىگىنىڭ ئىزناسىمۇ قالمىدى. ئۇنىڭ تۇرمۇشى يەنە كۆكۈللۈك ئۆتۈشكە باشلىدى، چۈنكى يالغان سۆز قىلغۇچىلار قەدىرلىك بولۇپ قالغان يىللار بولغاچقا قۇباقمۇ ئۆزىنى يالغان سۆزلەر بىلەن ئالداشقا ۋە قانائەتلەندۈرۈشكە ئادەتلەنمەكتە ئىدى.

ھەر ھەپتىدە دېگۈدەك مېھمانلار كېلىشىدۇ، ئۇلار قۇباقنى شۇنچىلىك ماختاشتىكى، ھېچكىمدە يوق سۈپەتلەر قۇباققا تېپىلىدىغان بولۇپمۇ قالىدۇ. بەزىلەر ھەتتا ئۇنى سەن چىرايلىق بولۇپ قالدىڭ دەپ يالغان ئېيتىدۇ. بەزىدە ھېكىم ۋە ئۇنىڭ دوستلىرى قەدەھ كۆتىرىپ: «مېھماندوست، ساپ كۆڭۈل، سەمىمى - سادىق دوستلارنىڭ سالامەتچىلىگى ئۈچۈن!» دېيىشىدۇ، قۇباق بۇ خىل ماختاشلارنى ئاڭلىغاندا بىر نەچچە رۇمكىنى ئارتۇق ئىچىۋېتىدۇ ۋە ھەممىدىن بۇرۇن مەس بولۇپ يېتىپ قالىدۇ. قېرىنداشقانىدەك ئەتىگەنلىگى تاڭ سەھەردە ئۇنىڭ ھويلىسىدا تۇردىخان پەيدا بولۇپ قالىدۇ. ئۇ قۇباقنىڭ بېشىغا كېلىپ، مەسخۇشلارچە جۆيلۈيدۇ:

— ھەي قۇباق، بېغىڭغا سېغىزخان كىردى، توخۇ - تۇخۇڭلىرىڭنى ئەپچىقىپ كەتتى... ھا - ھا - ھا... قۇيت!

— سارائ! — دەيتتى قۇباق تىللاش ئورنىغا سېرىق چىشلىرىنى كۆرسىتىپ ھېجىيىپ، — ئالسا ئالمامدۇ، بۇ ئۆي سېنىڭمىدى - يە!

تۇردىخان قۇباقنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە قارايدۇ - دە، يۈزلىرىنى پۈرۈشتۈرۈپ:

— بېغىڭغا ئوغرى چۈشتى، ئەدى قارغۇجاڭنى قۇيت دېمەيمەن! — دەيدۇ.

قۇباق تۇردىخاننىڭ ساراڭ بولۇپ قالغىنىغا راست ئىشىنە-
دۇ-دە، ئىچ ئاغرىتىدۇ.

بۇ كۈنلەردە يالغۇز قۇباقلا ئەمەس، ھەممە ئادەم تۇردى-
خاننى ساراڭنا چىقىرىۋەتتى. دىمىسىمۇ ھازىر تۇردىخان ئۆزىچە
سۆزلەپ، بەزىدە كۈلۈپ، بەزىدە ناخشا ئېيتىپ ـ باغلاردا
يالغۇزدىن يالغۇز يۈرىدۇ. ئۇ ئۇنتۇر كەلگەن يەرلەردە ئۇخلاپ
قالىدۇ. بەزىدە بالىسىنىڭ قەۋرىسىگە بېشىنى قويۇۋېلىپ كۈن بويى
يىغلايدۇ...

قاتتىق بوران تۇردىخاننى ئويغىتىۋەتتى، ئۇ مۆزلاپ كۆيۈ-
شۈپ كەتكەن پۇتلىرىنى تەستە يۆتكەپ ئورنىدىن تۇردى، چېچىغا
چاپلاشقان چاۋا ـ چاتقالنى قاقتى، شۇ چاغدىلا ئۆزىنىڭ قۇباقنىڭ
قۇرۇق تېمىغا توپا ئالغان گوداكىدا ئۇخلاپ قالغىنىنى بىلدى. ئۇ
ئويغاندى ـ دە، ئادىتى بويىچە قۇباقنىڭ دەرىزىسىگە قارىدى.
دەرىزە لاپ قىلىپ يورۇپ يەنە قاراڭغۇلاشتى. دىمەك قۇباق تالاغا
چىقىدۇ دەپ پەرەز قىلدى ئۇ.

ئۇ ھويلىغا كىرىپ قېرى سۆگەتنىڭ تۈۋىدە شۇمشىيىپ ئولـ
تۇردى. بوران ھۆكۈرەيدۇ، دەرەخلەر چىقىرايدۇ... كەچكۈزنىڭ
ئاچچىق شامىلى ئۇنى چاقماقتا، چاڭ ـ توزاڭ ئەخلەتلەرنى ئۇچۇـ
رۇپ كېلىپ ئۇنىڭ يۈزلىرىگە ئۇرماقتا. كىيىملىرىنى تارتماقتا،
مۆزلاپ ـ كۆيۈشكەن بەدىنگە تىكەندەك تىرناقلىرى بىلەن ئىز
سالماقتا... لېكىن ئۇ ھېچنىمىنى سەزمەيدۇ. ئۇنىڭ قۇباقنى بىر
كۆرۈۋېلىش ئارزۇسى ئىچ ـ ئىچىنى كۆيدۈرمەكتە. ئاشۇ ئارزۇ،
ۋەسۋەسە، قايغۇ ـ ئەلەم پەيدا قىلىپ يۈرىگىنى مۇجۇماقتا. ئاشۇ
ئارزۇسى، ئاشۇ ئىنتىزارلىق ئۇنىڭغا ئەجەل ئېلىپ كېلىدىغاندەك
يۈرىگى بىلەنلا ئېيتىشماقتا. ئۇنىڭ خىيالى قۇباقتا، كۆزلىرى ئىشىككە
تىكىلگەن، قەدىناس ئىشىك غىچ قىلىپ ئېچىلسا، گەۋدىلىك قۇباق چا ـ
پان يېپىنچاقلاپ چىقىپ كەلسە، ئۇ كۈلۈمسىرەپ كېلىپ جاماللىغا
ئىنتىزار بولۇپ تۇرۇۋاتقان مۇنۇ تۇردىخانىنىڭ بېشىنى سىلىسا،

قۇباقنىڭ يىرىك - تونۇش قوللىرى چاچلىرىغا تەككەن ھامان بايا‌تىن ئارام بەرمىگەن جاپاكەش يۇرىگى سەكرەشتىن بىراقلا توختىسا ياكى تاشقا تەككەن چىنە پارچىسىدەك پارە - پارە بولۇپ كەتسە، تۇردىخان شۇ چاغدا دۇنيادىن ئارمانسىز ئۆتكەن بولماسمىدى؟...

مانا، ئۇنىڭ ئۇھىستىلىك كۆزلىرى شاتلىقتىن ئويناپ كەتتى.

ئەنە، راستلا ئىشىك ئېچىلدى ۋە ئىشىكتىن ئىككى ئادەم چىقتى. تۇردىخان زەڭ قويۇپ قارىدى ۋە ئۆزىگە يېقىن كەلگەندىلا ئۇلارنى تونۇپ جالاقلاپ تىترەپ كەتتى. خورلۇق ئۇنى ھالدىن كەتكۈزدى ئۇ ياقىسىنى چىڭ تۇتۇپ: «خۇدايىم، خۇدايىم!» دەپ ناله قىلدى. ھىلقىلار بىربىرىگە سۈركىلىشىپ ئۆيگە كىرىپ كەتكەندىن كېيىن ئۇ ئورنىدىن ئۆمىلەپ قوپتى - دە، دەرىزىگە بېرىپ چاپلاشتى.

بوران گۈكۈرىمەكتە، ئۇنىڭ ئاجىز، خورلانغان تېنىنى رەھىمسىزلىك بىلەن تالىماقتا، ھورلىماقتا، قىيما-چىما قىلىۋېتىش ئۈچۈن نەشتەر ئۇرماقتا ... لېكىن ئۇنىڭ پۈتۈن زېھنى ئۆيدە، ئۆيدىن پەخدىغان كۈلكە ۋە گۈگۈر - مۈگۈر سۆھبەت ئاڭلانماقتا!

— ھېكمجان!... ئەقىللىق، ئامەتلىك ئادەمسىز - دە، قاراڭا، چاندۇرماستىن ئىككى خوتۇنلۇق بولۇۋالدىكىز...

تۇردىخان بۇ ئاۋازنى بىلىدۇ، ئۇ قۇتقۇلىنىڭ ئاۋازى.

— مەدىنىيەت ئىنقىلاۋى ياشىسۇن! جاھان قالايمىقانلاشسا بىزدەكلەرگە ياخشىكەن،... قۇباقلارمۇ ئادەم - ھە؟ چوكا سالغۇچتىن نېمە پەرقى بار؟... بويىنىنى تۇتۇپ بەرگەن ئادەمنى بوزەك قىلمىسا نامەرت بولسەن... قورقما، بىزدەكلەرگە ھۆكۈمەتنىڭ چولىسى يوق!...

ھېكمىنىڭ يىرگىنىشلىك ئاۋازىنى ئاڭلىغۇسى كەلمىدىمۇ، تۇردىخان چاچلىرىنى ئوچۇملاپ تۇتۇپ سىرتقا قاراپ يۈگۈردى ۋە

يېرىم سائەتتىن كېيىن ئۆستەڭ شاقىرتمىسى بويىدا پەيدا بولدى:

— مېنىڭ نىمگە ئىچىم كۆيسە شۇنى خورلايدىغان دۇنيا، ئەمدى سېنى قايسى كۆزۈم بىلەن كۆرەي!...

شۇ پۇرانلىق كېچىسى قۇباقمۇ ئۇخلىيالمىدى، باشقا ھارغىن تەنلەرگە ئارام بېرەلىگەن بۇ ئازادە ساراي قۇباق ئۇچۇن ئەسكى تۇگمەندەك زېرىكىشلىك ئىدى.

بۇگۇن ئەتىگەن قۇتىگۇل قاپاقلىرىنى سۈزۈپ:

— شەھەرگە تېز كىرىڭ، ھىلىقى مۆرىلىك ھالقىنى ئېلىپ چىقىڭ، ئوغلىڭىز ئۇچ ئايلىق بولدى!— دېگەندە قۇباق خوشال-لىقتىن يېرىلغۇدەك بولغان ۋە شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىنلا شەھەرگە ۋەلىسپىت بىلەن كىرىپ بىر يۈزسەكسەن كويىغا ھالقا سېتىۋالغان، قارا ئىغۇ چۈشۈپ كەتكەچكە سارايدا قونۇپ قالغان ئىدى. ئۇ ئايىلىنى ۋە ئوغۇلغۇسى ئوغلىنى ئويلاپ ئەمدىلا يامىشىلىۋىدى، قىلۇمدىن گۈرۈندە قارا بوران كېلىپ قالدى «بو-راندا ئايىلىم قورقۇپ كەتسە ئوغلۇم نىمە بولار!» دەپ ئويلىسىلا ئۇنىڭ پىشانىسىدىن پۇژۇلداپ تەر چىقاتتى. ئۇ يېرىم كېچىدە ئورنىدىن تۇردى - دە، بورانغا دۇمبىسىنى قىلىپ مەھەللىسىگە قاراپ يول ئىلغىماستىن ۋەلىسپىت بىلەن چاپتى. ئۇ يولدا يىقىل-دى، لاي - توپىغا مىلەندى، پۇتلىرى سۈرۈلدى، بەدەنلىرى تىلىن-دى، لېكىن ئۇنىڭ يادىغا ھامىلدار ئايىلى ۋە كەلگۈسىدە چىرىغ-نى ياندۇرىدىغان ئوغلى كېلىشى بىلەن ۋۇجۇدىدا قۇۋۋەت پەيدا بولاتتى. ئاخىر ئۇ تۆت سائەت جانۋازلىق قىلىپ مەھەللە سىرتى-دىكى كۆۋرۈككە يېتىپ كەلدى. ئۆستەڭ تاشقىلاپ پۈتۈن ئەتراپقا سۇ يامراپ كەتكەن. ۋەلىسپىت تۇگۇل پىيادىمۇ يۈرگىلى بولمايتتى. ئۇ ئىشتان پۇشقاقلىرىنى تۇرۇۋېتىپ ۋەلىسپىتنى مۇرىسىگە ئارتىپ، بەلگىچە سۇ كېچىپ بېرىپ يىقىلىپ، بېرىپ قويۇپ ئالغا قاراپ ماڭدى. بوران ئۇنى ئاۋارە قىلاتتى. بەزىدە سۇغا بېشى بىلەن كىرىپ كېتەتتى، بەزىدە ۋەلىسپىتنى يوقىتىپ قويىاتتى. مانا، پات-

قاقتىن پۇتىنى تارتۇدى رېزىنكە ئۆتۈگى پاتقاقتا قالدى... لېكىن قورقۇپ چەكچىيۇاتقان ئايىلى ۋە كەلگۈسىدە چىرىغىنى ياندۇرىدىغان ئوغلىنى ئويلىسىلا ۋۇجۇدىدا يەنە قۇۋۋەت پەيدا بولاتتى. ئۇ ئۆمىلەپ قوپۇپ، يالىڭاياق پۇتلىرىنى تەستە يۆتكەپ، راھەت ۋە خوشاللىق ئاتا قىلىدىغان ئۆيگە قاراپ يەنە ماڭدى...

ئۇ ھويلىسىغا كىردى، ئىشىكلىرى ھاڭغىرقاي ئوچۇق، ھويلىدا قوي - كالىلىرى، توخۇلىرى تەمتىرىشىپ يۈرۈشەتتى. قەدىرداڭ ئىتى بولسا، چىلىق - چىلىق سۇ، غالىلداپ تىترەپ تاپسىدا تۇڭۇلۇپ ياتاتتى.

ئۇ ئۆيگە كىردى. ساراي قالايمىقان، ئورۇن - كۆپىلەر ۋە ئۆزىنىڭ كىيىم - كېچەكلىرى يەرگە تاشلانغان. ئىككى ساندۇغى ئوچۇق تۇراتتى.

— ئوغرى! — دەپ ۋاقىردى ئۇ ساندۇقىغا ئۆزىنى ئېتىپ، — قۇتسۈل، ئوغلۇم، سىلەر نەدە؟!

ساندۇق قۇرۇق: نەچچە يىلدىن تۇجۇپىلەپ يۇرۇپ يىققان بايلىغى — ئەن رەختلەر، ئالتۇن ئۈزۈك - ھالقىلار، ئايىلىنىڭ گېپىگە كىرمەپ بانكىدىن ئېلىۋالغان نۇرغۇن پۇل... ھەممىسىلا يوق ئىدى.

— قۇتسۈل! — ئۇ ئەسەبىلەرچە ۋاقىراپ قاپ - قاراڭغۇ كېچە قوينىغا — دالىغا قاراپ يۈگۈردى. بوران تېخىمۇ كۈچەيگەن. ئۇنىڭ نالىسىگە جاۋاپ بولۇپ ئىشىگى ئالدىدىكى قېرى سۆگەتنىڭ ھويلىسىغا قاراپ كېرىلگەن چوڭ شېخى غاراسلاپ يېرىلىپ چۈشتى. توخۇلار قاقاقىلاشتى...

ئەتىسى بوران توختىدى. تام تۈۋىلىرى، ئېرىق - ئۆستەڭلەر غازاڭ، قامىقاقلار بىلەن تولغان، بوران كەتكەن بىلەن ئاچچىق سوغۇقى كەتمىگەن. يېزىنى قىش كېلىش ئالدىدىكى كۆڭۈلسىزلىك ئىگىلىگەن ئىدى.

مەھەللە خەلقى قېلىن جۇۋا - چاپانلىرىغا يۆگىنىپ، قۇلاقچە-

لىرنى باسۇروپ كىيىپ ۋالىنىڭ ھويلىسىغا كىرىپ - چىقماقتا ۋە شۇنداق ئاددى سوئال - جاۋاپلار بىلەن ۋەقە بايان قىلىنماقتا ئىدى.

— نىمە بوپتۇ ھوي!

— نىمە بولاتتى، ئاخشامقى بوران تۈدەك ساراڭنى ئۇچۇرۇپ سۇغا تىقىپ ئۆلتۈرۈپتۇ!

— پاھ، ماۋۇ بوراننىڭ يامانلىغىنى - ھە!

لېكىن ۋالىم بولغان ئىشنى تەپسىلىرەك قىلىپ مۇنداق بايان قىلاتتى!

— بوراندا چىقىپ قارىسام، سۇ تاشقىلاپ مەھەللىگە يامراپ غىلى تۇرىدى. كۆۋرۈك ئاستىغا بىر نىمە تۇرۇپ قالغان ئوخشايدۇ دەپ بوراندا تىمىسقىلاپ يۇرۇپ سۇغا كىردىم، سىلىسام قولۇم يۇمشاق بىر نىمىگە ئۇرۇلدى. قوي - يۇڭى ئوخشايدۇ دەپ تارتىپ چىقىرىپ قارىسام تۇردىخان ... كۆتىرىپ ئۆيگە ئەپكەلدىم. ھەي بىچارە دۇنياغا تۇغۇلۇپ كۆرگەن راھىتى نىمە بولدى؟ قۇباقنىڭ ئۆيىدە كىچىككىنە راھەت كۆرۈۋىدى، بىر ئىنسانلار شۇ نىمۇ كۆرەلمىدۇق، تارلىق قىلدۇق. قۇباقمۇ يامانىڭ گېپى بىلەن بۇ بىچارىنى ھەيدىدى. كۆكىلى بار ئىكەن، بىچارە تۇردىخان شەھەردىن قۇباقنى پانا تارتىپ يەنە چىققان ئىدى. خورلىنىپ قالدى. قۇباقنىڭ چىرايلىغى ۋاپا قىلمىدى. يىققان - تۆككىنىنى ئېلىپ، قۇباقنى ئەپلەپ - سەپلەپ شەھەرگە يولغا سېلىپ قويۇپتۇ.

— ئۇنى يولغا سالغان ئاكىسىدە! — دەپ تەنە قىلدى غەزەپلەنگەن بىر دىخان، — قۇباق بىچارە بوراندا نەلەردە يۇرىدىكىنە تاك!

— تۇردىخاننىڭ سۇدا ئۆلۈشى، قۇتىگۈلنىڭ قېچىشى، قۇباقنىڭ شەھەرگە كېتىشى بىرلا ئاخشامدا بولغان. بۇنى تازا بىر ئويلاپ باقايلى!

شۇ چاغدا هويلىغا هېكىم كىردى، ئۇ پەرۋاسىز، قىڭغىر يۆگەلگەن تاماكىسىنى ئاغزىدا پېقىرىتىپ، قاشلىرىنى ئويناتىپ تۇرۇپ:

— ياشلارغا يەرلىك كولىتىپ قويدۇم، كۆمەيلى ۋالىمكا! — دىدى.

— كۆتەيلى! — دىدى ۋالىم قاپىغىنى ئاچماي.

— كىمنى؟

— ئېگىسىنى؟

— ئېگىسى كىم؟

— قۇباق بولىدۇ - دە!

— نىكادىن ئاجراشقان تۇرسا...

ۋالىم ھېكىمگە يالت قىلىپ قارىدى - دە، ھۆكۈم ئېلان قىلىۋاتقان سوتچىدەك ھەيۋەتلىك ئاۋاز بىلەن سۆزلىدى:

— ئۇنداقتا تۇزدىخان ئېگى - چاقسىز ئىكەن - دە! بىلىپ قوي، ئىتنىڭمۇ ئۆلۈسە ئېگىسى چىقىدۇ. بۇ بىر ئادەم، ئادەم بولغاندىمۇ ۋاپادار، ئاق كۆڭۈل، ساپ ئادەم! نىكادىن ئاجراشمىغىنى ئۇنىڭ پۇل، مال - دۇنياسىغا ۋاپادار ئىكەن. ئاجراشقىنىچۇ؟ قۇباق-نىڭ كۆڭلىگە... قۇباقتىمۇ بىراۋنىڭ ھالال ئەقىدىسىنى بىلگۈدەك كۆڭۈل بار... ئەلۋەتتە بىزمۇ ئۇنىڭ كۆڭلى ئۈچۈن قەدىر سانىشىمىز كېرەكتە!...

ۋالىمنىڭ سۆزى تۇگەش بىلەن هويلىغا قۇباق كىرىپ كەلدى. ئۇستى - بېشى، يۈز - كۆزى لاي، بىر كۇندىلا كۆزلىرى ئولتۇرۇشقان، پۇشقاق - يەڭلىرى تۇرۇلگەن، ياقىلىرى ئېچىلغان، يالاڭباش، يالىڭ-ياق قۇباق ئۇن - تىنسىز كۆپچىلىكنىڭ ئارىسىغا كىرىپ كەلدى. سۆپىدا — تاختىپۇشتا غېرىپ يوپۇغىدا ياتقان تۇزدىخانىنىڭ جەسىدىگە قاراپ بىر هازا جىم تۇردى - دە، بىردىنلا ئۆزىنى جەسەتكە تاشلاپ بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتى. ئۇ سىلكىنىپ شۇنچىلىك قاتتىق يىغلىدىكى، سىلكىنگەنده پۇتۇن گەۋدىسى هازىرلا يەردىن

قاڭقىپ كېتىدىغاندەك كۆرۈنەتتى، ھېچكىم قۇباقنىڭ يىغىسىنى ئاڭلىمىغان ۋە بۇنچىلىك يىغلايدۇ دەپ ئويلىمىغان ئىدى. قۇباقچۇ؟ ئۇنىڭ ۋۇجۇدى گويا ۋەيلۇندا كۆيمەكتە، يىلان - چايانلار ئۇنىڭ بەدىنىنى چاقماقتا ... ئۇ ھېچقاچان بۇگۈنكىدەك ئازاپ كۆرمىگەن ۋە ئۆزىنى بۇگۈنكىدەك گۇناكار سەزمىگەن ئىدى ...

ئۇنىڭ يۈرىگىدىن ئېتىلىپ چىققان ساپ يىغىسى ساپ كۆڭۈل ئادەملەرگە تەسىر قىلدى. كۆز ۋە بۇرۇنلىرىنى ئۇۋۇلاپ يىغلىغۇچىلار خېلىلا كۆپەيدى.

خېلى ئۇزاق يىغىدىن كېيىن ھېكىم قۇباقنىڭ يەلكىسىدىن تۇتتى:

— قوپ ھوي، قوپ دەيمەن! نىمانچە قىلىسەن. سارائىغا يىغلىغانىنىڭ ئۆزى سارائ!

قۇباق يىلان چېقىۋالغان توپاقتەك ئورنىدىن سەكرەپ قوپتى-دە، چۈشىنىكسىز بىر نىمىلەرنى دەپ ۋاقىراپ ھېكىمنىڭ كانىيىدىن بوغدى، ئۇنىڭ ھەممىلا يېرى تىترەيتتى. ھېكىم بىردەمدىلا كۆكىرەپ - سارغىيىپ گىلدىڭلاپ قالدى. كۆپچىلىك ئۇنىڭ قوللىرىنى قانچە قىلىپمۇ ئاجرىتالمىدى. قاتمان قوللار ناھايىتى كۈچلۈك ئىدى. كۆپچىلىك مۇڭ بىر تەسلىكتە ھېكىمنى ئاجرىتىۋالدى.

— پاھ، بۇنىڭ كۈچىنى!

— ئىنسان شۇنداق نەرسە، قويدەك بوزەك بولىدۇ، كەپتەر-دەك يەم بولىدۇ. بوزەك بولا - بوزەك بولا، ئاخىر سەۋر قاچسى تولىدۇ. بوزەك ئادەم بىردىنلا غەزەپلىك شىرغا ئايلىنىدۇ، يائاللا، قۇباقنىڭ ئاچچىغىنى بۇگۈن كۆردۇق! يىغىسىنىمۇ بۇگۈن كۆردۇق! ئۇنىڭ چىشىغا تېگىپ قويمايلى جۇمۇڭلار، پاھ - پاھ! ...

ئۇنىڭ شىر سۈپەت تىرناقلىرىدىن ئارانلا قۇتۇلغان، يىگىرمە نەچچە يىل قۇباقنىڭ بۇرنىدىن يېتىلەپ ھەر كويغا سېلىپ كەلگەن ھېكىم خۇددى ئېيىق ئويناتقۇچىنى ئۆز ئېيىغى ئۆلتۈرۈپ قويغان بەختسىز سىركچىدەك، چىرايى ۋابادىن ئۆلگەن توخۇدەك

قانسز، ۋاتىلداق لەۋلىرى ئۇششۇك سويمىسىنىك بۇرنىدەك كۆكەر-گەن، تۆلكىنىك بۇرنىدەك سەزگۈر بۇرنىدىن ھارام قېنى ئاق-قان ھالدا بەھۇش ياتاتتى.

قۇباق ھېكمىنى قويۇۋېتىپ ئوق يىگەن ئېيىقتەك قاتتىق ۋاقىرىدى - دە، ۋالىمغا تاشلاندى:

— سادىغاك كېتەي ۋالىمكا، ۋاپاغا جاپا قىلدىم ... مېنىمۇ تۇردىخانغا قوشۇپ كۆمۈۋېتىڭلار! ...

1980 - يىل غۇلجا
1983 - يىل ئۈرۈمچى

ئارچا يايۇرغى

(پوۋېستلار)

*

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھەر ئازاتلىق كوچا №306)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇدىدا بېسىلدى
فورماتى: 850×1168 مىللىمېتىر 1/32
باسما تاۋىغى: 11.75 قىستۇرما ۋارىغى: 2
1984 - يىل 5 - ئاي 1 - نەشرى
1985 - يىل 1 - ئاي 1 - بېسىلىشى
كىتاپ نومۇرى: M10098.887
تىراژى: 1 — 4,600
باھاسى: (قاتتىق مۇقاۋىلىق) 1.80 يۈەن
(ئاددى مۇقاۋىلىق) 0.95 يۈەن

柏　叶（中篇小说集）（维吾尔文）
左尔东沙比尔著

新疆人民出版社出版
（乌鲁木齐市解放路306号）
新疆新华书店发行　新疆新华印刷厂印刷
850×1168毫米 32开本 11 75 印张 2 插页
1984年5月第1版　1985年1月第1次印刷
印数：　1——4,600

书号：M10098·887　定价：(平)0.95元（精）1.80元